

8274

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

.. మొదటి భాగము ..

విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రము

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము
తుఘ్లవ నరసరాయని కాలమువఱకు ననగా క్రీ. వె. 1500 వఱకుఁ
బ్రథమభాగము దభివృద్ధింపఁబడినది. కొంచెము హెచ్చు తక్కువగఁ
బదియేనవ శతాబ్దము పూర్తియగునఱికి నరసరాయలు దివంగతుఁ డయ్యె
ను. ఆయనతరువాత నతనిజ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు నీరనరసింహరాయలు సింహా
సన మెక్కెను. ఈతఁడు నరసరాయల జ్యేష్ఠభార్య యగు తిప్పాంబ
కుమారుఁడు. ఈ తఁడు క్రీ. వె. 1505—1509 వఱకు సామ్రాజ్యము
గడు సమర్థతతోఁ బరిపాలించెను. ఈమహనీయుఁడు నిరంతరము శత్రు
రాజులతో నమరములు నలిపి రాజ్యము యద్విధమైనకార్యము నొంద
కుండ సంతక్షింపఁగలిగియు, వాఙ్మయసేవఁగూడఁ గొంతవఱకు నొన
రింపఁగలిగెను.

ఈతని రాజ్యకాలములో మైసూరురాజ్య మందలి తుఘ్లవదేశ
ప్రాంతమున నల్లరులు జరుగుటయు, దత్తమయముననే గోవాపురా

విద్యావైద్యాలయ

భాగ్యలయం

విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రము

సంఖ్య 333

మీరన్నసింహుడు డాలన్య మినుమంతయుఁ జేయక పిలువడ నున్న మైసూరు

రాజ్యము నణచి వైచి గోవాపురనుల్లానుకుఁ దగునట్లు బుద్ధి చెప్పెను.

విజయనగరరాజుల కెల్లప్పుడుఁ గంటకుఁడుగా నుండిన ఉమ్మత్తూరు సా

మంత రాజీతనికాలమునఁగూడ స్వాతంత్ర్యముఁ జూప యత్నింపఁగా భుజ

బలబేరుఁడు గనుక నుదము గల మీరన్నసింహుఁ డొక్కప్పుడి సైన్యముగ

సైన్యముఁ బడి తలయెత్తకుండఁ జేసెను. ఇట్లు నిర్విరోధకౌర్యాటా

పముఁ జూపుచు శత్రునికాయముల నెల్ల సమయానుకూలముగ నణచి

చేసి తా నాక్రమించినరాజ్యమును సంపూర్ణముగా సంరక్షించుకొనెను.

ఈమహాయోధునకు నిత్యవిధేయులై బానలగా నుండిన సామం

తులు గొండలు స్మరణీయులు. బరకూరురాజ్యమునది బసవరాజుఁ

యఁడు. నానా రాజుల నెల్ల రామయ్యచోఁబుడు; మహామంత్రి

భూదానములు సేసి తనపూర్వులవలెనే హిందూమతోద్ధారకుఁ డనిపించు

మున్నగువా రెవరైన సాహాయ్యము నొసంగి సామ్రాజ్యము నుపద్రవము

లనుండి రక్షింపఁగలిగిరి. మహాధీశాలి యగుసాళువతిమ్మరును మొదటి

నుండియు సామ్రాజ్యనాకను నిరపాయముగా నడుపుచుండిన కర్ణధారి.

మీరన్నసింహుఁ డనేక దేవాలయములకు శివకేశవభేదము లేకుండ నువర

భూదానములు సేసి తనపూర్వులవలెనే హిందూమతోద్ధారకుఁ డనిపించు

కొనెను. రామేశ్వరము, శ్రీరంగము, కుంభకోణము, చిదంబరము, అరు

ణాచలము, కంచి, కాళహస్తి, శ్రీశైలము మున్నగు శ్మేతములయందలి

దేవతలకు భూరిదానములు జేసి నట్లు శాసనములు గాన్పించుచున్నవి.

అయిన, నీభూమిశుఁడు తన పూర్వులవలె గాని, తనకుఁ దరు

వాతివారివలె గాని పేరొందిన విద్యాపోషకుఁడు గానట్లు తోచెడిది.

కొన్ని సంస్కృతగ్రంథములును గొన్ని కన్నడగ్రంథములు నీతనికాలమున

వెలువడినట్లు క్షాన్పించుచున్నది; కాని రాజపోషణము వాని ప్రకటన కెంతవఱకుఁ గారణ మయ్యెనో చెప్పవీలులేదు. మఱి యాంధ్రవాక్యము మన్ననో! ఈతఁడు కృతినొందిన యాంధ్రగ్రంథము లెవ్వయు నిప్పటికిని వెలువడలేదు. మాడయ్యయను ఆంధ్రకవి తాను రచించిన 'మైరా వణచరిత్రము'న నీభూమిశునివల్ల మెప్పుబొందె నని చెప్పుకొనెను. స్వీకృత కర్ణాటభాషలన్న బహుశః పోషించిన భూకాంతుఁడు తనమాతృ భాషయైన యాంధ్రభాషను విసర్జించునా? అట్లు జరుగదు. కాన భావి పరిశోధనల వలన నీతనికాలమందలి మఱికొన్ని యాంధ్రగ్రంథములు లభింపఁగల వని విశ్వసింపవచ్చును.

వీరస్వసింహరాయలవెనుక నతని సవతితమ్ముఁ డగు శ్రీకృష్ణదేవ రాయలు సింహాసన మెక్కినను, ఈచక్రవర్తి క్రీ. వె. 1509—1530 వఱకు రాజ్య మేలెను. ఈతఁడు క్రీ. వె. 18—1—1471 నాఁడు జన్మించినట్లు రుజువు చేయఁబడినది (భారతి 1926 సెప్టెంబరు సంచిక నాఁడుఁడు). ఈయనయై విజయనగరసామ్రాజ్యముఁ బాలించిన వారిలో నత్యధిక రాజ్యాసీతితో ~~రాజ్యము~~ ^{రాజ్యము} పాలియు, దేవతాసేవాపరాయణుఁడు నై యుండెను. ఛత్రపతిశివాజీమహారాజునకుఁ బూర్వము దక్షిణ హిందూదేశములో నీతనినిమించిన మహాయోధుఁడును, మహాసామ్రాజ్య ధురంధరుఁడును ఎంతమాత్రము గానరాఁడు. ఒకవంకఁ దురుష్కప్రభు వులతోడను, వేఱొకతట్టు గజపతిరాజులతోడను, నిరంతరముఁ బోరాడుచు నొన్నఁడును మచ్చునకైన నపజయముఁ బొందక, తాను జయించిన శత్రురాజులకు సహితము తన యాదార్యసాశీల్యములచే బహువిధముల శ్లాఘాపాత్రుఁడై నిజామాత్యదండనాయకులయెడలఁ దండివలెను, జైలికానివలెను మెలఁగుచు, సరస్వతీ సర్వతోముఖాదరణచే రెండవభోజన దనిపించుకొని యాంధ్రసామ్రాజ్యము నత్యున్నతస్థితికిఁ దెచ్చెను. అతని

కాలమందు విజయనగరము నిక్కముగ విద్యానగర మయ్యెను. హిందూ కళలకు నాటపట్టుగను, గవితాకన్యకు విలాసవిహారక్షేత్రముగను, వేద శాస్త్రములకు విశాలపరిష్కృతదేశముగ నీ సామ్రాజ్య ముపకరించి శాశ్వతకీర్తి గడించినది.

ఈ నిరతిశయనీమంతుఁ డగు భూకాంతుఁడు స్వకీయప్రతిభాగౌరవము చేతను, దన యనుయాయు లగు నచూత్యసామంతాది వీరశిరోమణుల భక్తిపరాయణత్వముచేతను దదీమవిపులవక్షిణహిందూసామ్రాజ్యచక్రమును నిర్వృక్రపరాక్రమముతో నసవరతము జయప్రదముగ నిర్వహింపఁగలిగెను. మహామాత్యశేఖరుఁ డగు సాఖువ తిమ్మరుసుయొక్క నయవిద్యాచాతుర్యము, మహాదండనాయకుఁ డగు పెమ్మసాని రామలింగనాయని యుద్ధదండనీతియు, నాంధ్రకవితాపితామసుఁ డగు నల్లసాని పెద్దనార్యుని సులలితకవితాసుధారసము, నీచక్రవర్తియొక్క సహజోపజ్ఞాసముపాజ్ఞతీర్తి ననేకవిధముల భరతవర్షమునంతట వ్యాపింపఁ జేయఁగలిగినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల తల్లిపేరు నాగాంబ. ఈమె నరసరాయల రెండవభార్య. ఈమె భోగపత్నియని యొక ప్రతీతికలదు. కాని యచియెంతమాత్రము విశ్వసింపఁదగినది కాదు. ఈమె రాజవంశప్రసూతయె. కృష్ణదేవరాయలభార్యల సంఖ్యనుగూర్చియు వారిపేరులఁ గూర్చియుఁ గొంత భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. “పాయక్” అను పోర్చుగీసురాయ బారి కృష్ణదేవరాయలకుఁ బండ్రిండుగురు భార్య లుండి రనియు వారిలో నలువురు పట్టమహిషులై యుండి రనియు వ్రాసెను. “న్యూనిక్” అను మఱియొక పోర్చుగీసు యాత్రికుఁడు కూడఁ గృష్ణదేవరాయలకు నల్వరు పట్టమహిషు లుండి రనిచెప్పి వారిలో నొకరిత కటకదేశపురా జగు గజపతికుమారిత యనియు, నిద్దఱు శ్రీరంగపట్టణపు రాజుకూతు లనియు,

మఱియొక యువతి కృష్ణరాయలు చిన్నతనమునఁ బ్రేమించిన భోగపు కన్య యనియుఁ జెప్పి, యాభోగపుకన్యపేరు చిన్నాదేవి యనికూడ నుదాహరించెను.

ఇట్లుండఁ బెద్దన్న మనుచరిత్రలో “తిరుమలదేవియుఁ జిన్నాదేవియు దేవేరులుగాన్” అని నుడివెను. ముక్కు తిమ్మన్నకూడ, పారి జాతాపహరణములో, తిరుమలదేవినిఁ జిన్నాదేవిని మాత్రమే పేర్కొని యె. తిరుపతిదేవాలయములో నున్న కృష్ణదేవరాయల యిత్తడి విగ్రహమునకు నిరుపక్షముల నున్న యిత్తడివిగ్రహములమీఁదఁ జిన్నాదేవి యొక్కయుఁ దిరుమలదేవియొక్కయుఁ బేరులు మాత్రమే లిఖింపఁబడి యున్నవి. సింహచలములో క్రీ. శ. 1516 లోఁ జెక్కించిన శిలాశాసనములోఁగూడఁ జిన్నాదేవియుఁ దిరుమలదేవియు మాత్రమే యుదాహరింపఁబడిరి. ఇట్లే అమరావతి మొదలగు శాసనములలోఁ గూడ వీరిద్దఱి పేర్లే యున్నవి.

ఇట్లుండ నాముక్తమాల్యదలోఁ గృష్ణదేవరాయలు తనభార్యలగుటించి వ్రాయుచు “తిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియుఁ గమలాబజ్జములు దేవేరులుగాన్” అని చెప్పికొనియుండుటచేఁ జరిత్రకారులీ మాటల ననేకవిధములుగ నర్థముచేసికొనవలసివచ్చినది. కొంతమంది యీనాలుగు మాటలును నలుగురు పట్టపుదేవుల పేర్లని చెప్పిరి. అనఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలభార్యలు తిరుమలదేవియు, నన్నపూర్ణాదేవియు, కమలాదేవియు, అబ్జముఖదేవియు నని వారియభిప్రాయము. ఈసంఖ్య పాయత్ న్యూనిజ్లు చెప్పిన సంఖ్యకు సరిపోవుచున్నదికదా? అయినను మఱియొకబాధకము కాన్పించుచున్నది. కుమారధూర్జటి తన కృష్ణరాయ విజయములో గజపతిరాజుకొమారిత పేరు ‘తుక్కా’ యని చెప్పెను. మఱియొకరు గజపతిరాజుకూతురిపేరు ‘భద్ర’ యని నుడివిరి.

రాయవాచకములో నీమెపేరు 'జగన్మోహిని'యని యున్నది. ఇట్లనేకులనేకవిధములుగా నీతనిభార్యలపేర్లను గూర్చి వాక్రుచ్చిరి. వీని నన్నిటిని సమన్వయించిచూడఁ నీ క్రింది యంశములు విస్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి.

(1) తిరుమలదేవి యన్నిగ్రంథములలోను సమానముగా నున్నది. కావున నీమెవిషయము నిర్వివాదాంశము. (2) చిన్నాదేవి ప్రశంసకొన్నింట మాత్రము కాన్పించి మఱికొన్నింట లేకపోవుట కొంత సంశయమునకుఁ గారణభూత మగుచున్నది. క్రీ. శ. 1517 వఱకు వెలువడిన కృష్ణదేవరాయల శాసనములలో నీమెపేరు గాన్పించి యటుతరువాత లిఖింపఁబడిన శాసనములలో లేకపోవుటకుఁ దగిన సమాధాన మూహింపవలసియున్నది. ఇంతియగాక మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణ గ్రంథములలో నీమె పేర్కొనఁబడి కృష్ణదేవరాయలచే నతని యాముక్తమాల్యదలో సూచింపఁబడకపోవుటయుఁ బైసందేహమును బలపఱుచుచున్నది. దీనినిగూడ సమర్థింపవలసియున్నది. (3) గజపతికుమారికపేరు తుక్కా, భద్ర, జగన్మోహిని యని నేఱువేఱుగ వచింపఁబడుటకుఁ దగిన హేతువు నిర్ణయింపవలసియున్నది. (4) వీనిలో నెవ్వోరును గానరాని 'యన్నపూర్ణాదేవి, కమలాబ్జముఖులు' అనునామ ప్రశంస కృష్ణదేవరాయ లేల చేసెనో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

ఈచిక్కు విషయములను విడదీయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయల దండయాత్రలకు సంబంధించిన చరిత్రాంశములను దదితరజీవితాంశములను జరిత్రకారు లిదమిథ మని నిర్ణయించినవఱకుఁ గ్రోడీకరించి చూచెదము. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యారంభములోనే యుమ్మత్తూరు గంగరాజును జయించినట్లుగఁ జరిత్రకారు లందఱు తేకగ్రీవముగా నొప్పుకొని యుండిరి. కావున పోర్చుగీసు రాయబారులు చెప్పినట్లు గంగరాజుకొమార్తెను

రాజ్యగ్రంథములోనే కృష్ణదేవరాయలు పరిణయమాడి యుండును. అంతకుఁ బూర్వమే యావనప్రాదుర్భావమునఁ బరిగ్రహించిన విలాస వతి యొకతె యాతనికి నుంపుడుకత్తెగ నుండనోపు. కావునఁ గళింగదేశముమీఁది దండయాత్రకుఁ బూర్వ మాతనికి నొక యుంపుడుకత్తెయు, గంగరాజు కొమారితయు భార్యలుగ నుండవలసి యున్నది. కళింగరాజ్య దండయాత్ర కీ. శ. 1515 మొదలు 1520 లోపుగా నాలుగు సార్లు జరిగినట్లుగా శాసనాదికములవలన నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. రెండవ సారి దండయాత్రలోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతిని జయించి, యాతనికొమార్తెను రాయలు వివాహము చేసికొనియెను. కాఁబట్టి కీ. శ. 1516-17 సం॥నకుఁ బూర్వమే కృష్ణరాయలు కృతినొందిన గ్రంథములలో వీరి యిద్దఱివేరులు మాత్రమే గోచరమగుట న్యాయమేకదా? నీరియిద్దఱిలోఁ జిన్నా దేవిపేరు విస్తృతముగఁ గృష్ణదేవరాయలు ప్రేమించిన బోగ పుకత్తెదై యుండు నని న్యూచిజ్ చెప్పియే యున్నాడు. కావున రెండవమహిషి పే రెద్దియో నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు కృతినొందిన మనుచరిత్రయుఁ బారిజాతాప హరణమును, దాను రచించిన యాముక్తమాల్యదయు నీగ్రంథముల రచనాపౌర్వాపర్యమువిషయ మై యిటీవల మన సుప్రసిద్ధచరిత్రపరిశోధకులగు డాక్టరు నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారును, కుండుర్తి ఈశ్వరదత్తుగారును మున్నగువారు భారతిలోఁ గొంత చర్చ నలిపి యున్నారు. వారి వాదప్రతివాదములు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించితిని. కాని నాయభిప్రాయమే మనఁగా మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములలో నేది ముందున నేది వెనుకను వ్రాయఁబడినదో నిర్ణయింపఁ గడుగుట వృథాప్రయత్నము. అది యెప్పటికిని దెగునది కాదు. ఈరెండు నాముక్తమాల్యదకుఁ బూర్వమే రచియింపఁబడిన వని నిర్ణయించుట యథార్థమునకు నెక్కువ

జండునకునున్న యన్యోన్యధర్మమే వీరిద్దఱియందును భాస్పించుచున్నదని శ్లేషరూపమున సర్మగర్భముగ సూచించినాడు.

‘కమలాబ్జముఖులు’ అనుపదము స్త్రీనామకవిశేషణముని పై సః జెప్పినరీతిగ నిర్ణయించినయెడలఁ గృష్ణరాయలు పెండ్లియాడిన గజపతి కుమారిక యన్నపూర్ణాదేవి యనియే నిశ్చయింపవచ్చును. అయినను, ఆమెకు ‘తుక్కా’ యనియు ‘భద్ర’ యనియు ‘జగన్మోహిని’ యనియు, నిత్యాది నామంబులెట్లు గలిగినవో యాలోచింపవలసియున్నది. ‘భద్ర’ ‘జగన్మోహిని’ యిత్యాది నామములు సార్థకవిరుదనామములని సామాన్యముగ గ్రహింపవచ్చును. కావున వానిని గుఱించి మనమంత ప్రయాసము పొందనవసరములేదు. కాని ‘తుక్కా’ యనునామము క్కామ, దీని నిర్వచనముంగూర్చి నాకిట్లు స్ఫురించినది. ‘తుక్కా’ యనుశబ్దము ‘దుర్గా’ ‘దుర్గ’ యనుశబ్దములకు రూపాంతరము. శాక్తేయమత సంప్రదాయుడగు ప్రతాపరుద్ర గజపతిపుత్రి ‘దుర్గ’ యని పిలువబడుటయం నాశ్చర్యమేమియు నుండఁగూడదు. ఈ ప్రతాపరుద్రగజపతికి శ్రీమద్గావీరపుత్రయను బిరుదనామము గలదు. కాబట్టి యామెఁ బుట్టినంటిపేరు దుర్గయై యుండవలెను. శాక్తేయమతమునందుఁ బుట్టిన యాకన్యను వైష్ణవమతము స్వీకరించిన కృష్ణరాయలు వివాహమాడెను. కావున నామెపేరు వైష్ణవసంప్రదాయమున కానుగుణ్యముగ మార్చవలసియున్నది. కేవలము వైష్ణవనామ మిడుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ గాని తనశైవసంబంధిక నామము వీడుటకు నామెకుఁ గాని యిష్టముండక నిర్విశిష్టనామముగు ‘సన్నపూర్ణ’యను పేరున వ్యవహరింపఁబడినదని తలంచుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది.

కావున నీయావద్విషయములను యోజించినచో మనము చేయఁగలిగిన నిర్భారణ మేమనఁగా శాసనాధికములగు గ్రంథములలోను

బ్రత్యేకముగఁ జేర్చినఁబడిన కృష్ణదేవరాయల భార్యలు మువ్వరని తెలియుచున్నది.

(1) చిన్నాదేవి:-భోగస్త్రీ

(2) తిరుమలదేవి:-ఉమ్మమ్మగంగరాజు కుమారి

(3) అన్నపూర్ణాదేవి:-ప్రతాపరుద్రగజపతి కూతురు

కృష్ణదేవరాయల కిద్దఱు కుమార్తెలుండినట్లగఁపడుచున్నది. ఒక కుమారికను 'అర్రీటి రామరాజునకు', (అలియ రామరాజునకును) రెండవ కుమారికను మల్ల నరదరాజునకును నిచ్చి వివాహము చేసెను. కృష్ణరాయలకుఁ బుత్రులు గలిగినను వారు చిన్నతనమునందే మృతి నొందియుండవలెను. కావుననే యితని తరువాత నితని సవతిసోదరుడును నరసరాయని మూడవభార్య పుత్రుఁడైన యచ్యుతదేవరాయలు సింహాసమునకు వచ్చెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల జీవితచరిత్రముఁ గూర్చియు నాతని సామ్రాజ్య పరిపాలనా విధానముఁగూర్చియు నెంత విస్తరించి వ్రాసిన నాంధ్రులకుఁ దనివితీరిని కొఠాహలము గలుగుచునే యుండునని తెలిసి యున్నను నావిషయ మంతయుఁ బ్రస్తుతాంశముగాదు కావునఁ గొన్ని ముఖ్యాంశములను మాత్రము గ్రోడీకరించెదను.

వీరస్వసింహరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే యెల్లు సామ్రాజ్యమునం దన్నివైపుల నల్లరులుచెలరేగినవో యట్లే శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సింహాసనారూఢుడైన కొలదికాలములోనే కొందఱు సామంతరాజుల నుండియు, బరిసరరాజ్యముల పరివంధిరాజుల నుండియు నెదురుపాటులు తలయెత్త సాగినవి. కృష్ణదేవరాయలు యువకుఁడనియు రాజ్యానుభవమున లేఁబ్రాయుఁడనియు, గావున స్వాతంత్ర్యసంపాదన కిది తరుణమనియు ననేకులు సమరసంక్షోభములకు దిగిరి. కాని కృష్ణరా

య లితర సామాన్యరాజపురుషులవంటివాఁడు కాఁడు ధైర్యము, స్థైర్యము, పరాక్రమము, సమయానుకూలత, రాజనీతిని పుణ్యము, నిస్తంద్రత మున్నగు శుభలక్షణములన్నియు నుగ్గుఁబాలతో నీతనియందు ద్భవించినవి. కాన రాజనీతిని శారదుఁడును, జిరకాలానుభవముగల వృద్ధమంత్రియునైన సాళువతిమ్మరుసు సహాయమున వైరివీరుల నందఱును శీఘ్రకాలములోఁ దన లావును, దన చేవయును రుచిచూపింపఁ గలిగెను.

విజయనగరరాజులయెడ నిర్బిద్రక్షుభితుఁడుగానుండిన నుమ్మత్తూరి రాజగు వీరశ్యామలరాయఁడు యథాపూర్వముగా సావిత్రత్యవతాకము నెగురవై చెను. రాజ్యమునకు వెనుపోటులేకుండ చేయుట రాజనీతిమాగ్గమున ముఁదుచేయవలసినపని గాన బిచ్చుకపైన డేగ వ్రాలినట్లాక్కుమ్మడి చతురంగబలసమేతుడై కృష్ణరాయ లతనిమీద నుఱికెను. వీరశ్యామలరాయఁడు నివ్వెరపడి యెద్దియుఁజేయనేరక సార్వభౌమునితో సంధిఁజేసికొని తనకునూరై యగు తిరుమలదేవినిఁ బరిణయముగావించి రాజసేవాపరాయణుడయ్యెను.

దక్షిణమునందలి యుపద్రవ మిట్లు నివారించుకొని కృష్ణదేవరాయలు తూర్పుదిశనున్న గజపతులవై పును, సుత్తరదిశనున్న నుల్తానుల వై పును దృష్టి నిగుడ్చెను. వీరిద్దఱిలోఁ బ్రథమమున గజపతులఁ జెందుట మున్నుం దెక్కువ శ్రేయోదాయక మని నదివోత్తముఁడగు తిమ్మరుసుచేఁ బ్రేరేపితుడై, యగణ్యసైన్యములతో గజపతులకుఁ గైవశమైయున్న యుదయగిరిదుర్గముపై దాడివెడలెను. ఆ దుర్గమునుఁ జాలకాలము ముట్టడివేసి లగ్గలిశెల్లెను. గజపతిసైన్యము కృష్ణరాయల నెదుర్కొనక కొండవీటికి మరలినది. పరిష్కారయుద్ధ మింకను

బాకీగానే యున్నది. అయ్యది యుభయసేనలకును గృష్ణవేణీనదీతీరము నఁ జరుగక తప్పదని యుభయసేనములును నిర్ణయించుకొని కాచుకొని యుండిరి. దుస్సాధ్యమగు కొండవీటిదుర్గమును సామదానదండోపాయముల సాధించి, పదంపడి బెల్లముకొండ, వినుకొండ, నాగార్జునకొండ మున్నగు తూర్పుసీమదుర్గముల నన్నిటిని వశపరచుకొని, గజపతులయొక్క నకలపై న్యాసీకములలోను సంగ్రామముసలుపుటకు సిద్ధమయ్యెను. కృష్ణానదీతీరమున ఘోరయుద్ధముజరిగినది. గజపతిపై న్యములు పటాపంచలై నవి. గజపతిరాజుకొడుకగు వీరభద్రగజపతియు, గొండలు ముఖ్యసేనానాయకులును గృష్ణరాయలచే జీవగ్రాహణులుగాఁ జట్టువడిరి. కటకరాజ్యమందలి దక్షిణదిశయంతయుఁ గృష్ణరాయని సాదాక్రాంతమైనది. కృష్ణరాయఁడు తన సహజౌదార్యగాంభీర్యములు శాస్త్రపులకుఁజూపి గజపతిరాజుకు ప్రతాపరుద్రుని కభయమొసంగి, యాతని పుత్రికయు సౌందర్యవతియు, సాహిత్యవేత్తయు నగు నన్నపూర్ణాదేవి నామాంతరమునఁ బ్రసిద్ధిచొందిన తుక్కాదేవిని వివాహము చేసికొని సహజశత్రువగు గజపతిరాజును దనయందభిమానముఁగల వానినిగా మార్చుకొనెను.

ఇట్లు తూర్పుదేశసమన్వ సానుకూలముగాఁ బరిష్కరించి యమరావతీక్షేత్రమున నమరేశ్వరునిమ్రోలఁ దులాపూరుషదానముఁ జేసి దేవబ్రాహ్మణుల కసారముగ భూదానములొసంగి, తన ప్రథమ దేవేరులగు చిన్నాదేవతీరుమలదేవులచే ననేకధర్మములనుఁ జేయించి యాయురారోగ్యైశ్వర్యప్రదాతయగు భగవంతుని సేవాపరాయణుడై యహోబల, తిరుమల, కాంచీ, శ్రీరంగాది పుణ్యదేవతలఁ బూజించి, యనన్య సామాన్యదిగ్విజయయాత్ర తేజరిల్ల జయజయధ్వనములతో విజయనగరముఁ దిరిగిప్రవేశించెను. కవిపురోహితమంత్రిసామంతదండనాయకాది

ప్రముఖులతోఁ గూడిన నిండుపేరొలగంబున నుచితవిధమున నందఱును సంతృప్తి పరచి కపిశ్వరులకుఁ గానుకలఁ బ్రసాదించి, కొండొకకాలము విశ్రమించి శత్రుశేషము నిశ్శేషమొనర్చుట నీలీయని యెంచి, తురుష్కులపై దండువెడలుటకు సర్వజనాంగీకారముఁ బడసెను.

సాభావ నృసింహరాయలు చనిపోవునపుడు రెండుకార్యములనుఁ దాను చేయలేకపోతినని మరణవేదనతోఁబాటు మనోవేదనఁగూడఁ బొందెను. ఆరెంటిలో నొకటియగు నుదయగిరి దుర్గాక్రమణము కృష్ణరాయలచే సంతృప్తికరముగ నెరవేర్చబడెను. ఇంక రెండవదగు రాచూరుదుర్గ వశీకరణము మాత్రము కావలసియున్నది. అక్కార్యముఁ బూర్తిచేసినఁగాని పితృపైతామహంబగు రాజ్యంబు నిశ్శేషముగాఁ గృష్ణరాయలు పునస్సాధనముఁ గావించికొనినట్లుండదు. కావున దురుష్కులకునుఁ దమకును చిరకాలమునుండియు వివాదభూమిగా నుండిన రాయచూరుదుర్గప్రదేశమును జయించుటకు నసంఖ్యాకిసైన్యములతోఁ దండువెడలెను. బిజాపురమునుల్లానగు నడిల్లా మున్నగువార లీవీరాధిపీరుని నెదుర్కొనఁదగిన ప్రయత్నములు గావించిరి కాని నైరామనుగ్రామమునొద్ద నుభయసేనలకును జరిగిన ఘోరసంగ్రామమునఁ గృష్ణరాయలకే విజయము గలిగినది. అంతటితోఁ దురుష్కులు సంధిఁజేసికొని రాయచూరుప్రాంతము సంతటిని విజయనగరరాజులకు వదలిపెట్టిరి.

ఇట్లు దక్షిణహిందూదేశమంతయు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముక్రిందఁ దీసికొనివచ్చి నయవిద్యాచాతుర్యమున సమస్తదేశములనుఁ బరిపాలించిన యీచక్రవర్తి శత్రుభయమన్నదినుమంతయులేక ప్రజాక్షేమము నొనగూర్చెడి కార్యములయందును, ననవరతసారస్వతగోష్ఠియందును మిగిలినకాలమునంతటినిఁగడిపి 1580 వ సం॥న దివంగతుడయ్యెను. ఈ మహాచక్రవర్తి యాంధ్రదేశమునకు నాయకమణియై విరాజిల్లుటయే

గాక యీ విశాలప్రపంచమున నద్వితీయభ్యాతిగాంచి నెగవొందిన మహా పురుషాగ్రగణ్యులలో నొకఁడని చెప్పుట యతిశయోక్తికాఁజాలదు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యవసానకాలమున నాతనికి సుమారు రెండుసంవత్సరముల వయసుగల మగశిశువుండుటచే దనవెనుక రాజ్యాధికారము సమర్థతతో వహింపఁగల పాలకుని నియమించుట వివాదవిషయమయ్యెను. తన సవతితమ్ముడనఁగా పరసరాయల మూఁడవభార్యయగు నోబాంబిక యొక్క కుమారుడగు నచ్యుతదేవరాయలను దన పుత్రునకు సంరక్షకునిగా నేర్పరచి సింహాసనాసీనునిజేయుట కృష్ణరాయని యుద్దేశమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. ఆకారణమున నచ్యుతదేవరాయలు కొందఱిమంత్రుల సహాయముజేర్చుకొని విజయనగరసింహాసనము నాక్రమించెను. ఇది యెంతమాత్రముఁ గృష్ణరాయని యల్లుడగు నార్వీటిరామరాజున కిష్టములేకపోయెను. అతఁడునుఁ గృష్ణరాయని రాణులు నేకీభవించి ప్రథమమునఁ గృష్ణరాయనిపుత్రుని పక్షముననుఁ బిమ్మట నాపిల్లవాఁడు చనిపోయినకారణమున నోబాంబిక పెద్దకుమారుఁడు రంగరాజుకొడుకగు సదాశివరాయలపక్షమునను నిల్చి యచ్యుతదేవరాయలకుఁ బ్రతికక్షులైరి. అర్వీటిరామరాజు విజయనగర సామ్రాజ్యమున గొప్పపలుకుబడిగల మహావీరుడై యుండుటచే నచ్యుతదేవరాయ లాతనితో సంధిగావించుకొని రాజ్యపాలనవిషయమున సమానాధికారిగ నంగీకరించెను. ఇట్టిరువురు నేకదృష్టినిఁ గొంతకాలము రాజ్యమును నడిపించిరి. పాలకులు మాటునపుడెల్ల నల్లరులు చెలరేగుట స్వాభావికము గావున నీనమ రుమందుగూడఁ గొందఱుసామంతరాజులును, గొందఱు శత్రురాజులును గూడి స్వాతంత్ర్యముకొఱకును, దేశాక్రమణము కొఱకునుఁ దిరుగుబాటులు చేయుమొదలిడిరి.

ఉమ్మత్తూరురాజు యథాపూర్వముగ స్వాతంత్ర్యముకొఱకుఁ బ్రతిష్ఠంభవముఁ జేయఁబ్రయత్నించెను. కాని యతిశీఘ్రముగా నచ్యుతదేవరాయలారని నణఁచివైచెను. రాయచూరుదుర్గముకొఱకుఁ గాచుకొనియుండిన బిజాపూరుసుల్తానుతో దీర్ఘకాలముపోరాడి సామ్రాజ్యము నందొక జేవగ్రంథిగానున్న యాదుర్గమునుఁ గాపాడుకొనెను. గజపతులును కలబరిగెనుల్తానును సులభముగానే పారఁదోలఁబడిరి. చోళరాజ్యమునందుఁ దిరుగుబాటుఁజేసిన సాళువ నరసింగరాయని శోడించి దక్షిణమున నల్లరులు వ్యాపింపకుండఁజేసికొనెను. ఇట్లచ్యుతదేవరాయలును, రామరాయలును భుజద్వయమువలె సామ్రాజ్యభారమునువహించి యేతద్భాజ్యము నహీనవైభవమునఁ దేజరిల్లునట్లుంచఁగలిగిరి.

ఇట్లు గొంతకాలము గడచిన తరువాత నుభయలకు నభిప్రాయభేదములు పొడసూపెను. అచ్యుతదేవరాయల బావమఱుమలగు నలకము పెద, చిన్న తమ్మరాజులు రామరాజుతో ద్వేషించి ప్రతిస్పర్ధలై నిల్చిరి. అచ్యుతదేవరాయనిభార్యయుఁ దమసోదరియు నగు వరదాంబి కా సాహాయ్యమున నచ్యుతదేవరాయలనుఁ దమప్రక్కకుఁ ద్రిప్పికొనఁగల్గిరి. మఱియు శత్రురాజులతోఁ బోరునల్పి విజయశీలుఁడై రాజ్యమును భద్రస్థితికొనఁజెచ్చుటచే నచ్యుతదేవరాయలు స్వతంత్రముగాఁ బరిపాలించుట కుద్దిక్తుఁడయ్యెను. కావున నళియరామరాజునకు వేటొండు విధానములేక జ్యేష్ఠానుక్రమణమగు వారసత్వముగల నదాశివరాయని పక్షముఁ బూని యచ్యుతదేవరాయలనుండి వీడిపోయెను. ఇట్లు నలకము సోదరులకును ఆర్వీటిరామరాజునకును వివాదములు పెచ్చుపెరిగి సామ్రాజ్యమును రెండుభాగములుగఁ జీల్చినవి. ఈవివాదములవలన నాంధ్రకర్ణాటకసమ్మేళన మంతరించి యాంధ్రులొకవైపునను కర్ణాటకులు వేరొకవైపునను రాజ్యరథమును లాగుచు దమ బలాబలములఁ జూప

మొదలిడిరి. తిమ్మరాజులపక్షమువారు తురుష్కులతో సంధిచేసికొని, కొంతద్రవ్యమును వారికిచ్చి వారిసహాయమునుఁ బొందగలిగిరి.

విజయనగర రాజ్యోద్ధరణమేగాని విధ్వంసన మెంతమాత్రము సహింపజాలని రామరాజు వేటొండుమార్గముఁ గానవి దన న్వతంత్ర జాగీరగు కందనవోలునకుఁబోయి, యటనుండియే రాజకీయపరివర్తన పరిణామములను జాగరూకతతోఁ గమనించుచు వేచియుండెను. ఇట్లుండ 1542 లో నమృతదేవరాయలు పరమపదించెను. అంతట మేనల్లుడగు వేంకటాద్రిని సింహాసనముననుంచి పెదతిమ్మరాజు సంరక్షకునిగా రాజ్యపాలన సాగింపఁజూచెను. కాని కొలదికాలములోఁ పెదతిమ్మరాజుకూడ మరణించెను. ఆతనివెనుక నాతనితమ్ముడు, చినతిమ్మరాజు అన్నగారి మార్గమునే ద్రోక్కి రాజ్యరక్షకుఁడుగా నుండెను. ఈతఁడు చాలక్రూరుఁడు గావునఁ బ్రజల కీతనియందు ద్వేషబుద్ధి యెక్కువగుటయు, వరదాంబికకుఁ దనకుమారునిఁ జంపించునేమోయును ననుమానమొదవుటయు సమకూరినవి. ఆమె యనుమానించినట్లుగనే మేనల్లునిఁ జంపించియు, మత్తకొందరు దగ్గరవారసులగు రాజబంధువుల నంతమొనరించియు స్వతంత్రముగా సింహాసనమెక్కిను. ఇట్టి దుష్కార్యములు సామంతరాజులును, తదితరనాయకులును జూచి సహింపలేకపోయిరి. రామరాజుదియే తరుణముని తన మిత్రులను జేర్చుకొని సైన్యములను నేకరించి చినతిమ్మరాజుపై దాడివేడలెను. ఉభయసేనలును తుంగభద్రదానదీతీర్థమునన్ మూర్కొనినవి. చినతిమ్మరాజోడిపోయి రామరాజుచేతఁ జిక్కువడెను. వెంటనే రామరాజుతని శిరస్సును ఖండించి పతాకమునకుఁ గ్రుచ్చి చూప, నుభయపక్షసేనలును హర్షధ్వనులతో రామరాజునడ విశ్వాసముఁ గనఁబరచినవి. రామరాజు సదాశివరాయని గుత్తిదుర్గమందలి బం

దిఖానానుండి విడిపించి సింహాసమునఁ గూర్చుండఁజెల్పెను. అటుతర్వాత రామరాజు అరిభీకరుడై సామ్రాజ్యమునంతయు రామరాజ్యమువలె నకల జనామోదకరముగఁ బరిపాలించుచుండెను.

రెండవ అధ్యాయము

మాడయ్యకని: మైరావణ చరిత్రము

తుఖువ నరసనాయకుని ప్రథమపుత్రుడగు వీరనృసింహరాయని రాజ్యకాలములో మాడయ్య యను కవి 'మైరావణచరిత్ర'మను మూఁ డాశ్వాసములు గల యొకయాంధ్రప్రబంధమును రచించెనని వెనుకటి యధ్యాయములోఁ దెల్పితిని. ఈ గ్రంథమును * వేజెర్ల గోపమంత్రికి సంకీర్తముఁజేసెను. ఈ గోపమంత్రి యొక్క వంశచరిత్రమున్న భాగము ముద్రితగ్రంథములోఁగాని, యముద్రితప్రతులలోఁగాని లేకపోవుటచే నా తఁ డేయాస్థానమున మంత్రియైయుండెనో యిదిమిథ్యమని చెప్పుట కవకా శము గలుగలేదు. కాని గ్రంథమందలి కొన్ని సందర్భములనుబట్టి బహుశః కర్ణాటరాజగు వీరనృసింహరాయల రాజ్యములో చెచ్చటనో పాలనాధికారిగా నుండవచ్చు నని యూహించుట సత్యమునకుఁ జాల చేరువుగా నుండును.

కృతిపతియగు వేజెర్ల గోపనమంత్రి వంశచరిత్రము దొరకమిచే నాతనిపూర్వు లెవ్వరో, యెచ్చటివారో తెలియదు. గోపన్న విప్రీకుల పంజాతుఁడు. అతనిది యజుర్వేదశాఖ. శుక్లయజుస్సో లేక శృష్టయజు

* లేజెర్ల యవిగూఢ పాశాంతరముగలదు

సో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. గోత్రము శ్రీవత్సనము. అతని తండ్రి పేరు అబ్బయ్య; తల్లిపేరు అబ్బమ్మ. వారిది కాండవవంశము. గోవన మంత్రిభార్య రామాంబిక. ఈతనిది వైష్ణవసంప్రదాయమునకుఁ జేరిన రామానుజమతము. వేజెండ్ర (వేజెర్ల) గ్రామము గుంటూరుతాలూకాలో నున్నది. ఆగ్రామకరిణీకము వేజెండ్రవారిదే. వారు శ్రీవత్సన గోత్రమునకుఁ జేరిన ప్రథమశాఖవారుగా నుండిరిని కొండవీటిదండకవిలెను బట్టి తెలియుచున్నది. వీరందఱు రామానుజమతస్థులుగా నుండిరిని 'విప్రకులదర్పణ'మను మాసపత్రికకు సంపాదకుఁడుగానుండి యచేక వేల యాంధ్రవిప్రవంశచరిత్రములను సేకరించిన శ్రీయుత సత్తిరాజు సీతారామయ్యగారి యభిప్రాయము. గోవమంత్రి రఘురామనిభక్తుఁడు. కావుననే రాఘవులపుణ్యచరిత్రమును, శ్రీరామభక్తాగ్రేనరుఁడగు నాంజనేయుని పవిత్రకార్యమును వెలయింపజేయుచున్న యీమైరావణచరిత్రమునుఁ గృతినొందుట సంభవించెను. ఈమంత్రిపుంగవుఁడు విజయనగర రాజ్యములో నెచ్చోటనో పరిపాలకుఁడుగా నుండెనని చెప్పటకొక వ్రబలమగునాధార మీగ్రంథమందుఁ గాన్పించుచున్నది. అదియేదన ప్రథమశాఖసంతమున కృతిపతిని వర్ణించుచు వ్రాయఁబడిన యీపద్యమునుఁ దిలకింపుడు.

చ. యవన కళింగ వంగ మగ ధాంధ్ర పుళింద దశార్ణ కోసల
ద్రవిడ విదేహ కుంతల విదర్భ యుగంధర భోజ మేదిసీ
ధవ వరమంత్రివర్గ నిరతస్తుత చారుకవిత్వకార స
త్ప్రవిమలవాగ్విలాసఘనబంధుర కాండవవంశవర్ధనా!

ఈ పద్యమందుఁ గర్ణాటరాజ్యమును బేర్కొనక తక్కిన పరిసర రాజ్యముల నన్నిటిని సూచించి యారాజ్యములందలిమంత్రులు గోవమంత్రిని సతతముఁ గీర్తించుచుండిరిని చెప్పటచే నీగోవమంత్రి కర్ణాటరాజ్య

మగు విజయనగరరాజ్యములో వీరస్వసీంహరాయలకాలములో సావ్యభాముని పౌత్ర్యక్షమునగాని లేక యెచ్చటనో దుర్గాధిపత్యమునగాని యుద్యోగిగా గాని యుండెనని నిర్ణయింపవలసియున్నది. “చాదుకవిత్వకార సత్రవిములవాగ్విలాసఘనజంధుర”యని యుండుటచే గవీశ్వరులగోష్ఠి యీతని కెక్కువప్రీతికరముగా నుండెనని విదితము.

ఓకానొక రానమంత్రికొడుకగు నెఱ్ఱమంత్రి యీగోపమంత్రి వియ్యంకుండట. ఆ యెఱ్ఱమంత్రికిమాడయ్యకవి ‘దేవేంద్రవిజయ’మను నొక ద్విపదప్రబంధము రచించి కృతియిచ్చెనట. ఆప్రబంధమిపుడు గానరాదు. రాన, ఎఱ్ఱమంత్రిల విషయములుగూడ నన్వేషణీయములే. బహుశః వేజెర్ల గోపమంత్రియు, వియ్యంకుఁ డెఱ్ఱమంత్రియు కృష్ణానది కిరుసార్పములలోనున్న విజయనగరరాజ్యసంబంధములగు దుర్గములను వేనినో పరిపాలించుచుండిరి కాబోలు.

ఏలయన, మాడయ్యకవి కృష్ణాజిల్లాలోనున్న గుడివాడపట్టణమందలి భీమలింగస్వామివారి భక్తుండ ననియు, దా నాస్వామివారి సత్ప్రసాదమున గవితాపత్రిభ గడించెననియు నాశ్వాసాంతగద్యలలోఁ జెప్పకొనుటచే నాకవీశ్వరుండు కష్టాజిల్లావాడని స్పష్టమగుచున్నది. కావునఁ దనకుఁ బ్రథమమున నాశ్రయమొసంగినవారును, తాను వారికిఁదగిన *బంధుసమానుండని ప్రకటించుకొనినవారునగు నీయుభయు మంత్రిలు మాడయ్యకవివలెనే కృష్ణానదీప్రాంతములలోఁ జిన్నప్రభువులుగా నుండిరని యోదించుట సమంజసముగాఁ దోచుచున్నది.

* గీ. ధాత్రిలోన మనకు గోత్రంబు కాఖయ

నొక్కటగుట మంచియొగ్గమయ్యె

గానఁ జెప్పఁ దంధ్రకవిల మైరావణ

చరిత మొప్పువాకు జయకరమగ.

(మైరా : ఆశ్వా ౧.)

మాడయ్యకవి యొక్క చరిత్రము చాల యద్భుతమైనదిగాఁ దోచుచున్నది. ఈతని జీవితచరిత్రాంశము లెక్కువగా మనకుఁ దెలియక పోయినను నీగ్రంథమందున్న వానిని మాత్రమే చూచినప్పటి కీతఁడు చాల ప్రతిభాశాలియనియు శ్రీనాథునివలె నాంధ్రావనియందు మారదేశ పర్యటనములఁ గావించి రాజసభలలో దిగ్విజయములుచేసి బహుళ ప్రఖ్యాతిఁ బొందినవాఁడనియు, రాజాదరణము సేకూర్చుకొనుటకుఁ జక్కని యుక్తిసాధనముల నుపయోగింపఁగల దిట్టయనియు, లౌకికప్రమేయమును లెస్సగ నెఱిగిన చతురుఁడనియుఁ జెప్పవచ్చును.

మాడయ్యకవి తండ్రి సర్వయ్య; తల్లి రాచమ్మ; అన్న మల్లయ్య. మాడయ్య కుటుంబమును, గోపమంత్రి కుటుంబమును యొక్కటే వైదిక శాఖాగోత్రములకుఁ జేరినవగుటచే వారికిఁ బరస్పరసంబంధమును, జేరికయుఁ గలిగియుండెను. కావున మాడయ్యకవియు శ్రీవత్సన గోత్రయుఁడను, యజుశ్శాఖకుఁజేరిన బ్రాహ్మణోత్తముఁడును. మాడయ్య యన్నగారగు మల్లన్నమనీషి “దక్షిణరాయన్యవ ప్రవిమలాబ్ధిరమణీయుఁ”డట; అనగా దక్షిణాధీశుఁడైన విజయనగరరాజుకొలువులో పీఠులనతీర్తిఁగన్నవాఁడు. ఈతఁడు నిత్యమును శ్రీమద్రామాయణ పఠనమునం దాసక్తిఁగలిగినవాఁడట. కావున మాడయ్య పండితవంశపు వాఁడని విశదమగుచున్నది:

క. నీ యగ్రజుండు దక్షిణ

రాయన్యవ ప్రవిమలాబ్ధిరమణీయుఁడు; రా

మాయణ పఠనవ్రత ని

త్యాయత ఘనయశుఁడు, మల్లనార్యుఁడుసేర్పిన్.

వ. నీవు మఱియును.

చ. రసములు లోమ్మిడింగలుగు రమ్య నవార్థ మశబ్ద మ్మాధురీ
 వివరము లుల్లసిల్ల నలివిన్నుట లక్షణ రూఢిఁ బ్రాధీమన్
 రసికుల నెమ్మనంబు లనురాగమునొందఁ దెనుంగుటాన నిం
 పెసంగఁగఁ జెప్పనేర్తు సరియెవ్వరునీకును మాడధీమణి !

ఈవిధముగ వేజెల్లగోపమంత్రి మాడయ్యకవినిఁ బ్రశంసించుటచే నన్నగారు సంస్కృతపాండిత్యమునకును, దమ్ముఁడు నాంధ్రకవిత్వము నకును నానాఁడే బేరుపొందిరని తెలియుచున్నది.

మాడయ్యకవి శైవమతావలంబి. ఇవ్వటూరిపురళాసనుఁడగు మల్లికార్జునుఁ డీతని గురువౌటచే బహుళః వీరశైవమునకుఁ జేరినవాఁడై యుండవచ్చును. ఇవ్వటూరివా రిప్పటికిని లింగధారి నియోగిబ్రాహ్మణులేయని యందరెఱిగినదే. మాడయ్యకవి గుడివాడపురమందున్న భీమేశ్వరస్వామి యారాధకుఁడ నని చెప్పుకొనుటచే నీతని శైవమత దీక్ష మఱిత స్పష్టమగుచున్నది. గుడివాడపురము కృష్ణామండలములోని ప్రస్తుతపు గుడివాడయేయని చెప్పుటకు సందేహింపఁబనిలేదు. ఆపట్టణమున నిప్పటికిని భీమేశ్వరస్వామివారి దేవాలయమే యెక్కువ ప్రతిష్ఠ నంది యున్నది.

చ. వలనుగ నాత్మలోన గుడివాడపురాధిపు భీమలింగనిం
 దలఁచి, కరంబులెత్తి ప్రముదంబునఁమొక్కి నుతించి, భక్తి ని
 శ్చలమతి నివ్వటూరిపురళాసను మద్గురు మల్లికార్జునిన్
 గొలిచి తదాజ్ఞచేఁ బ్రకటకోమలకావ్యకథావివేకిన్.

వేజెల్లగోపమంత్రి మాడయ్యకవినిఁ గృతినిర్మాణమున కాహ్వనించుచు జేసిన ప్రశస్తియొంతయుఁ జరిత్రాత్మకములైన చిత్రకథాంశములతో నలరారుచున్నది.

సీ. మెప్పించిఁజూడవు మెఱవడిఁ గర్ణాట
 సరనాయకుని వీరనారసింహు
 డట్టించినాఁడవు తన్మరకవిరాజుఁ
 గోటసింగనమంత్రి కొలువులోనఁ
 గాంచినాఁడవు కనత్కంచనాభరణంబు
 లేపార నందాపురీశు చేత
 నందినాఁడవు నుత్తమాశ్వద్వయంబునఁ
 కిమిడభూమండలరమణు చేత
 నవమతిస్ఫూర్తిఁ గ్రోడించినాఁడ వఖిల
 కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము నెరయ
 నిన్ను వేర్వేర నింక వర్ణింపనేల
 ప్రోడవన్నింట సర్వయమాడ సుకవి.

ఈచారిత్రకవిశేషముల నన్నిటిని సరిగా నవదాహనముఁ జేసికొ
 నుట కానాటిరాజకీయమతచరిత్రమంతయు సువిశేషముగ నెఱుంగవ
 లసియున్నది. అయ్యది సమగ్రముగాఁ దెలిసిన యెడల మాడయ్య
 యొక్క చాకచక్యమును, లౌక్యమును, సామర్థ్యమును బాగుగ గుర్తింప
 గల్గుదుము.

రాజకీయవిషయములో విజయనగరరాజులకుఁ బ్రబలశత్రువు
 లొకవంక భామినీనుల్తానులును, వేరొకవంక కటకపురాధీశులగు గజప
 తులు నై యుండిరి. ప్రస్తుతము మాడయ్యచరిత్రము గజపతిరాజుల శత్రు
 త్వస్థితితో సంబంధించియున్నది. కపిలేశ్వరగజపతియను గొప్పసేనానాయ
 కుఁడు (క్రీ. వె. 1452-1479) కటకపురము నేలుచుండి గాంగవంశపు
 రాజును పదభ్రష్టునిజేసి కటకపురిరాజ్యమును దా నాక్రమించుకొని
 ధక్షిణమున కాంభీపురమువఱకుఁ దన యద్వితీయబలప్రభావమున రా

జ్యమును విస్తరింపజేసెను. ఆకారణమున నాతనికి విజయనగరరాజులతో సరిహద్దుపోరాటములు తఱచు జరుగుచుండెనుగాని తాను వారికెంత మాత్రము లొంగిపోలేదు. నెల్లూరిసీమగోనన్న కర్ణాటకరాజ్యాంతర్భూతమగు నుదయగిరిదుర్గమునుగూడ స్వాధీనముచేసికొని యుత్తరసముద్ర తీరదేశము నంతటిని బరిపాలించెను. గాంగవంశపురాజులను దోసి రాజుజేసి రాజ్యమునాక్రమించినకతన నాతఁడు గాంగవంశపువారి కందఱికి నేత్రకంటకుఁ డయ్యెను. ఆనాఁడు నందాపురమునేలుచుండిన ఓఢ్ర రాజులును, కిమిడెప్టణమునందలి యోఢ్రరాజులును గాంగవంశజులే యైయుండిరి. ఆకారణమున నందాపుర కిమిడె ప్రభువులతో కపిలేశ్వరగజ పతి తఱచుఁ దలపడవలసి వచ్చుచుండెను. అమిత్రామిత్రులు రాజకీయమున మిత్రులుగా న విజయనగరప్రభువులకును నందాపురి కిమిడెరాజన్యులకును సఖ్యమేర్పడినది. నందాపురరాజ్య మనఁగా విశాఖపట్టణపుజిల్లాలోని జయపురసంస్థానము, కిమిడెరాజ్య మనఁగా గంజాముజిల్లాలోని పల్లాకిమిడెసంస్థానము. ఈరెండు నాంధ్రదేశములోనివేయెనను పూర్వకాలమునుండియు నోఢ్రరాజులచే బరిపాలింపఁబడుచున్నది.

ఇంకమతవిషయమున నాకాలపువ్యవస్థ యిట్లులుండెను. విజయనగరభూమిశులలో మొదటివంశమగు సంగమవంశమునకుఁజేసిన రాజులు సామాన్యముగ వీరశైవము నవలంబించినవారే. అయినను శైవమతమునకు కేవలము ప్రతికక్షగానుండనిపేతువున మాధ్వమతమునకుఁగూడ వారు గొంతయాశ్రయము నిచ్చినవారైరి. మధ్వమతప్రతిష్ఠాపకులగు మాధవాచార్యులువారు (క్రీ. వె. 1288-1317) లో భౌతికశరీరముఁ దాల్చినవారగుటచే విద్యారణ్యమాధవాచార్యులవారితోఁ గొంతపరిచయముఁ గలిగియేయుదురు. ముఖ్యముగ మధ్వచార్యులవారిశిష్యుడగు పద్మనాభతీర్థులును, (క్రీ. వె. 1317—1324) నరహరితీర్థులును

(క్రీ. వె. 1447-1589) నిజమైన గరసామాజ్యమునఁ బేరుప్రతిపలనాంది శిష్యవర్గములతోనుండి రాజసోపానము ననుభవించుచుండిరి. ఈయిద్దఱును ప్రవృత్తిమమున కళింగదేశవాసులై మధ్యాచార్యులవా రుత్తరదిగ్విజయముఁజేసినకాలమున వారికి శిష్యులై ఆచార్యులవారితరువారత మాధ్వమతపీతమున వీతాధిపతులుగఁ గాలక్రమమున నధిష్ఠించిరి. వీరిలో, ముఖ్యముగ నరహరితీర్థులవారు కళింగదేశమున గాంగరాజులయొద్ద మంత్రిగాను, గురువుగాను, రాజసోపానముగాను జాలకాలముండినకారణమున మాధ్వమతమున కోధ్రదేశములో నెక్కువప్రతిష్ఠ గలుగుటకు హేతుభూతులైరి. దీనిఫలితముగ నోడ్రదేశమందు నిప్పటికినివ్యాప్తమైన చైతన్యమతమున మాధ్వమతకళ విస్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఇట్లు విజయనగరరాజులకును, నోడ్రరాజులకును రాజకీయస్నేహమేగాక మతసంబంధమగు స్నేహముగూడఁ దోడగుటచే నన్యోన్యాయనరాగము గాఢముగఁ బెంపొందియుండెను.

మాధ్వమగ్రంథాల పరమదేవతలలో నాంజనేయుఁడు ముఖ్యప్రాణదేవతయను సార్థకనామమున మాధ్వలకుఁ బరమపూజ్యుఁడుగా నున్నాఁడు. మాడయ్య రచించిన మైరావణచరిత్రము శ్రీఅంజనేయుని నిరుపమాన భక్తిసామర్థ్యములను వేనోళ్లఁ జాటుచుండినదగుటచే మాధ్వలకళిమానగ్రంథముగ నుండనోవు. మాడయ్యకాలమున మాధ్వమతమందలి గురుతీతమున నాసీనులైన వ్యాసరామలవారు (క్రీ. వె. 1447-1589) నిస్తులప్రతిభాశాలియై సాధువనమసింహునిమొదలు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి జీవితాంతమువఱకు రాజమాన్య రాజపూజితుఁడుగా మెరసి యొకానొకప్పుడు కృష్ణరాయలవారిచే నర్థసింహాసనమునోసంగఁ బడి రాజగురువుగాను, రాజకార్యధురంధరుఁడుగాను నుండెను. అట్టి

మహాదారపురుషుడు నిత్యరామాయణ పఠనవ్రతుడగు మల్లన్నను, మైరావణచరిత్రమహాకవియగు మాడయ్యను సాదరమునఁ జేరఁదీసి పోషకుఁడుగానుండుట యొకవింతకాదు. కావున వ్యాసరాయలవారిద్వారా హనుమద్విజయమనఁదగు నీమైరావణచరిత్రమును రచించిన మాడయ్యకవి యభిమానాశీర్వచనములతో మాధ్వమత పోషకులగు కర్ణాట రాజులయొశ్రయములో నుండుటయు వారినెయ్యరైన నందాపురి, కిమిడె మండలేశ్వరుల కొలువులలో నగౌరవబహుమానములఁ బొందుటయు సయుక్తికముగానే యున్నది. ఇట్లు రాజకీయమతసంబంధములనుఁ బురస్కరించుకొని మాడయ్యకవి రాజపోషణాన్వేషియై కర్ణాట భూపతుల కొలువునుండి, యోధరాజుల సన్మానముకొఱకాంధ్రదేశపర్యటనముఁ గావించినవాడయ్యెను. కవితాగోమతే ననేకరాజసభలలోఁ గీర్తిఁగాంచి, యమూల్యసత్కారములను స్వీకరించుట, నాఁడు శ్రీనాథునికిని, నేఁడు మాడయ్యకవికిని సిద్ధించినది. శ్రీనాథుఁడు విద్వద్రంగములలో మహాయోధుఁడు, మాడయ్య గొప్పనేర్పరి.

మాడయ్యకవియొక్క కవిత్వవిజయములను వర్ణించు పూర్వోదాహృతపద్యములో మొట్టమొదట కర్ణాటకనరనాయకుఁడగు వీరనృసింహుఁడు పేర్కొనఁబడెను. కర్ణాటకరాజ్యచరిత్రములో వీరనృసింహనామధేయమిద్దటకుఁ బ్రాయశః కాన్పించుచున్నది. సాళువ నృసింహరాయల కొడుకగు తమ్మరాయలును, తుళువ నరనరాయల క్షేష్ఠపుత్రుఁడగు నృసింహరాయలును, వీరనరసింహుఁడను బిరుదమును వహించినట్లు కాననములవలనఁ దెలియుచున్నది. వీరిద్దఱిలో తమ్మరాయలు నామమాత్రపురాణగా నుండెనుగాని సమర్థుఁడుగానుండలేదు. అతని స్థానమందు తుళువనరనరాయలు విద్యానగరరాజ్యభారమంతయు వహించెను. తుళువ వీరనృసింహరాయ లట్లుగాక స్వశక్తిమీద నాధారపడి

రాజ్యధోరేయమును వహించి కీర్తివై భవములనుఁ గాంచి ప్రజాపాలనముఁజేసెను. అక్కరణమున పద్యమందలి వీరనారసింహశబ్దము తుఱువనృసింహరాయలకే చెందునని నిశ్చయింపవచ్చును. కావున మాడయ్యకవి కర్ణాటకసారస్వభౌముని ప్రత్యక్షమునఁ గవితావిలాసమును జూపి ప్రారంభదశలోఁ బ్రసిద్ధిలోనికి వచ్చెను.

ఇంక పైపద్యమందలి రెండవచరణములోనున్న కోటసింగనమంత్రియెవరు? ఈ మంత్రివరుని యుదంతమొకించుక “విప్రకులదర్పణ” సంపాదకులగు సత్తిరాజు సీతారామమ్యుపంతులుగారి సహాయమునఁ దెలిసికొనఁ గల్గితిని. “పట్టినపు వీరభద్రుని ప్రేమచే, జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు” అనుచాటూక్తి కలదట. కోటసింగనమంత్రి పట్టినపు వీరభద్రునిభక్తుడని తెలియుచున్నది. ఆపట్టినక్షేత్రము రాజమహేంద్రవరమున కనతిదూరములో గోదావరీతీరముననున్న పట్టినమని చెప్పవలసియున్నది. అచ్చట వీరభద్రస్వామివారిప్పటికిని గొప్పదగుక్షేత్రప్రతిష్ఠనొందియున్నారు. సింగనమంత్రి యార్వేలవంశపువాఁడు. అతనితండ్రి కొండయమంత్రి.

“మహితచారిత్ర కొండయామాత్యపుత్ర

కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ కోటసింగ”

అనియున్నది. సింగయమంత్రిభార్య గంగమాంబయట.

“కోట సింగరాజు మాటవాసియెగాని

గంగమాంబచేత ఘనతక్కు

గంగమాంబయెంతో గయ్యాళి యైతేను

సింగరాజు యేమి చేయగలఁడు.”

అను చాటుపద్యమున సీమహాసాధ్వీలలామయొక్క వితరణసాశీల్యాది గుణములభివర్ణితములై నవి. కోటసింగనమంత్రిపేరున వర్ణింపగోదావరి

జిల్లాలో నిడుదవోలుదరిని సింగరాయశాలెమను నొకగ్రామము వెలసి నది. ఈ సింగనమంత్రికి మగసంతానము లేకపోవుటచే దనయేకపుత్రిని దల్లాప్రగడవారిపుత్రునకిచ్చి తనమిరాళీదారుపదవినిగూడ నాతనికి సంక్రమింపజేసెనట !

క. నరజన్మంబునఁబుట్టిన

కరణీకమెయ్యుత్తమంబు. కరణంబైనన్

బురుషార్థపరుఁడుఁగావలె

శిరసెత్తినఫలము కోటసింగనవర్యా !

పైవిషయముల నన్నిటిని సమన్వయించి చూచినయెడల కోటసింగన గోదావరీతీరస్థుఁడనియు, దనకాలమునఁ బేరొందిన మంత్రిపుంగవుఁ డనియుఁ దేలుచున్నది.

పదునాఱవ శతాబ్దప్రారంభమున జీవించియుండిన కోటసింగన మంత్రి యేరాజులయొద్ద మంత్రిగానుండెనో విచారించవలసియున్నది. గజపతిరాజుల బలాటోపమున కటకరాజ్యము తూర్పునముద్రతీరమునఁ గాంచీపురమువఱకు వ్యాపించినదని పైనసూచించితిని. మొదటినుండి యు విజయనగరరాజుల యేలుబడిలోనున్న నెల్లూరిజిల్లాలోని యుదయ గిరిరాజ్యముపై తము గజపతులవశమేయెనది. కాబట్టియిప్పు డుత్తర సర్కారులనుపేరునఁ బిలువఁబడుచున్న దేశమంతయుఁ గోటసింగన మంత్రికాలమునఁ గటకాధిపతులగు గజపతులయధీనమైయుండెను. ఆ హేతువున, గోటసింగనమంత్రి రాజమహేంద్రవరమున, దుర్గాధిపతిగా నో, సచివుఁడుగానో యుండి గజపతులచేతికింద సభికారముసేయుచుండెను. గజపతులు విజయనగరరాజులకుఁ బ్రతికక్షులుగాన విద్యానగర మునుండివచ్చిన కవీశ్వరుని గౌరవించి, బహూకరించిన తమపై యధికారుల కాగ్రహముకలుగవచ్చుననికాబోలు సింగనమంత్రి తనకోలువులో

నుండి నేతిబీర కాఁడువలె గవిరాజనామముధరించిన, “తస్మరకవిరాజని” దట్టించిన మాడయ్యపుకవికిఁ బ్రత్యేకముగాఁ బారితోషికమునివ్వక పంపిచె చినట్లు కాన్పించుచున్నది. మాడయ్యకవియుఁ శత్రురాజాస్థానమునఁ దన కవీశ్వరబిరుదుఁ బొందుకొల్పి విజయచిహ్నములతో వెడలుటయేలెన్నయని యాలోచించియుండవచ్చును. రాజమహేంద్రవరము విడచి యుత్తరాంధ్రమనఁదగు కళింగదేశమునకుఁ బోయినప్పుడచట నంధాపురీ కిమిడెసంస్థానములే యాకాలమునఁ గొప్పపేరుప్రతిష్ఠలఁబొందియున్నవి.

సందాపురరాజ్యమునకు అనఁగాఁ బ్రస్తుతపు జయపురసంస్థానమునకు మాడయ్యకవి వెళ్లెను. అట నక్కాలమున భానువంశసంజాతుడగు విజయచంద్రుడనురాజు పాలించుచుండెను. ఆరాజునుమెప్పించి మాడయ్య “కనత్కనకాంబరంబులు” పొందినాడట. *

సందాపురీరాజ్యమునుండి మాడయ్యకవి కిమిడెరాజ్యమునకుఁ బోయెను. ఆరాజవంశశాఖయే ప్రస్తుతము గంజాంజిల్లాలోని పల్లాకిమిడి సంస్థానము నేలుచున్నది. ఆ కిమిడిరాజ్యమునుఁ బరిపాలించుచున్న

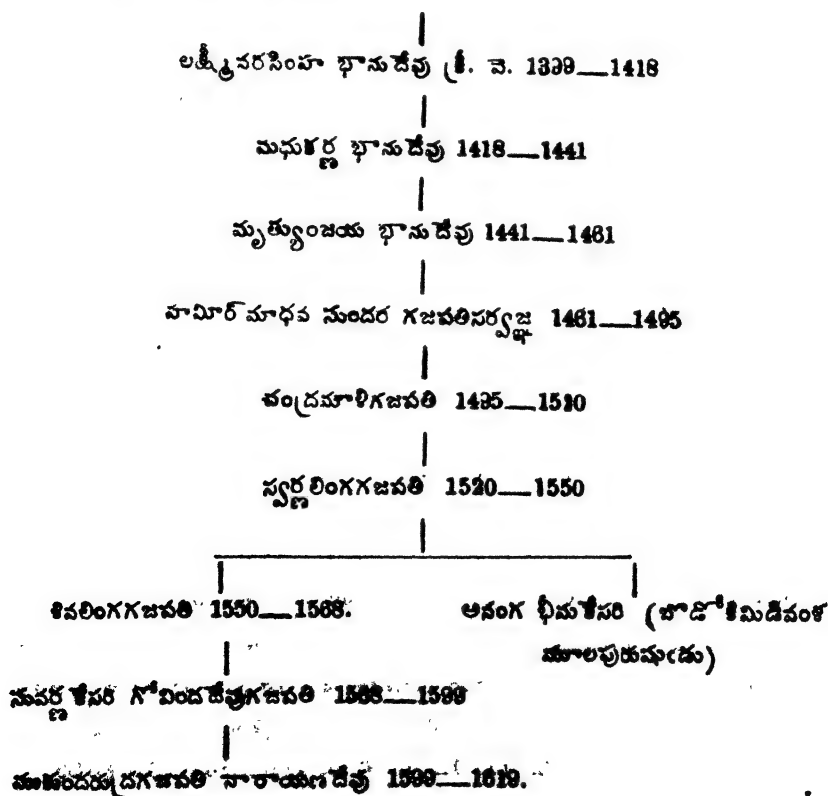
* సందాపురీరాజవంశ చరిత్రము: —

కైలోద్భవ వంశమునకుఁ జేరిన ప్రతాపగంగమహారాజు సందాపురీరాజ్యమునుఁ బరుసేనవశపాదముతో నేలుచుండెను. అతనికొక కుమార్తెయే పుట్టెను. ఆపెను సూర్యవంశజుడను కాకీరరాజ్యమందలి జమ్మసంస్థానపు రాజశ్యుడునగు వినాయకదేవునకు నిచ్చి తనరాజ్యమంతయు నాతనికిప్పగించెను. అవి నాయకదేవుని వంశస్థులు చాలకాలమునకును సందాపురీ రాజ్యమునుఁ బరిపాలించిరి.

క్రీ. శ. 1443—1476 వి నాయకదేవుడు; ఈతనికొడుకు విజయచంద్రుడు 1476—1510. ఈతఁడే మన మాడయ్యను సన్మానించినవాడు. అతని కొడుకు ధైరవేశ్వరుడు 1510—1527; అతనిపుత్రుడు విశ్వనాథుడు 1527—1571; అతనికుమారుడు (1571—1599) బలరాముడునుఁ బరిపాలించిరి.

భూభక్తుడు, చంద్రమాలి గజపతియనునాతడు ఈ మాడయ్యకవీశ్వరుని సాదరమున వన్నానించి యుత్తమాశ్వద్వయము బహుమతిగా నొసంగెను. “అందినాడవు నుత్తమాశ్వద్వయంబును కిమిడేభూమండల రమణుచేత” *

* కిమిడేభూపతుల వంశవృక్ష మిట్లున్నదని తెలియవచ్చుచున్నది. క్రియత సత్యనారాయణరాజగురువు గారు నేకరించి దీనిని మ. రా. శ్రీ పారసంది జగన్నాథ స్వామి M. A. గారు వాసుబంపిరి.

సందాపుర వసుమతీశుడును, కిమిడైభూజానియును బంధుసంబంధమున మిత్రులుగానుండి గజవతులతోడఁజూచు పోతాడి జయముగాంచుచుండిరి. కావున విజయనగరరాజుల కొలువునుండివచ్చిన మాడయ్యన దగువిధమున గారవించుట కవితారసికజ్ఞతయేగాక, రాజకీయమర్మజ్ఞతయు ననిపించుకొనినది.

ఇట్లు విజయశీలముగ నాంధ్రదేశమంతలను గవినంచారముచేసిన మాడయ్య బహుసమర్థుడై యుండునని వేతె చెప్పనవసరములేదు ఈతఁడు కావ్యజ్ఞుఁడును, కార్యజ్ఞుఁడునై యుండుట విస్పష్టమే.

కథా విషయము.

ప్రథమాశ్వాసము

రావణసథానంతరము రామకృష్ణులు సీతాసమేతులై సాకేతపురమున కేగి యుచ్చట రామచంద్రుఁడు ధర్మము నాలుగుపాదములునడచినట్లు వ్యాసుపరిపాలనముజేయుచుండ నొకనాఁడు సకలయుక్తి శ్రీరామనిఁజూడఁగోరి యయోధ్యకు వచ్చిరి. వారిలో నగస్త్యుఁడు దాశరథి వ్యాసుధర్మపరిపాలనము ననేకవిధములఁ గొని యాడెను. అప్పుడు శ్రీరామసద్రుఁడు దగ్గరనుండి తన పాదపద్మములనేవించుచున్న హనుమంతునిఁజూపి “ఈ మహాత్ముని సాహాయ్యమునఁ గాదే మేమియిడుమలనుండి తప్పించుకొని విజయముమై రాఁగిరిమి” అనిచెప్పెను. అంత నయ్యగస్త్యుడు “రామచంద్రా! మీరు చెప్పినదంతయు సత్యము. ఈ యంజనాపత్రుఁడు దాఁడేసినకార్యముల నెన్నఁడును చెప్పికోనఁడుగాన దీరవారికి ఏని యమ్ముకార్యములు కొన్ని తెలియకపోవచ్చును. అట్టి యతిలోకకార్యములలో నొకదానిఁ దమ కిపుడు విన్నవించెద”నని పల్కినను.

రావణునితో మీరు యుద్ధముచేయుచున్నకాలములోఁ జుంభకర్ణాద్రజిదారి బంధువులఁ గోల్పోయిన రావణుఁడు కొండోకయుపాయముఁ గానక యొక రేయిఁ దనస్మీహితుఁడును, బంధుగుఁడనైయుండి, రసాశలమున రాజ్యమేలుచున్న మైరావణుని దలంపుకొనెను. అక్షూముననే యారాక్షసయోధుఁడు పొలమైని

మొలసిల్లి, శేలోడ్డి “రావణా! ఏలనీరయినాకొఱకుఁ దలంపటివి? ఏమియువ
ద్రవము వాటిల్లినది? నావలన నెట్టి సహాయముఁ బొందఁగలవు? అనఁతీయ”మని
యడిగెను. అంత రావణుఁడు కూర్చుని నాకాభంగము మొదలవచ్చితివనుకఁ జరిగిన
విషయములన్నిటిని బూర్వప్రసంగము చెప్పి రామలక్ష్మణుల నెట్లువధించఁగలవో
తెలియరాకున్నదని సందేహమువచ్చుండనైయుంటిని. కావున వీరినెట్లయినఁ గడలేర్ప
వలెనని కోరెను. అంతట మైరావణుఁడు “అయ్యో! రామచంద్రుఁడు సాక్షాద్వి
ష్ణువు. రాక్షసకులవాళవను గావించుకొని కపటించినవాఁడు. వానిని జంపుట
యసాధ్య”మని వలక దైత్యరాజు కటకటంబడి నేత్రకోణమున తేల్చిరివ గోమయా
షితుడయ్యెను. మైరావణుఁడు “నీమనస్సునందలి గబ్బితనమును బక్షింపఁ బలికరిని
గాని నీలాత్మను, చలమును నెఱుంగనివాఁడనుగాను. కావున నీపంపు వేవేగముచేసి
నీకువిజయమొనగూర్తు”నని చెప్పి యాతనియూర్జులైకొని మరుచి తనసారాళపురి
కేరించెను. అచ్చట దీనానకుడై విచారించుకొండ్రుండ నాతనిభార్య మాతంగి
పరియొద్దకువచ్చి “నాభా! ఏలయుట్లు విన్నదవమున పసివాడియున్నాడు? మీఁదెంద
మిట్లు గొందలమందుటకుఁ గఠంబేమి?” యని పఁగెను. అంత మైరావణుఁడు
తన ప్రేమసలికఁ దాను రావణునియొద్దకరిగిన కారణమును, నాతనితోఁ దనకుఁజరిగిన
ప్రసంగమును నివేదించెను. అమె కడుంగడు దుఃఖించి “అయ్యో! యిదియేమి?
కొఱవిడిచికోంటి? లీలామానుషరూపమున నవతరించిన శ్రీమహావిష్ణువుగాదే యీ
శ్రీరామభద్రుఁడు! ఈమహాపురుషుఁ డెందందటికో రాక్షసనాయకుల నిదివరకే
యనుపురికంపినాఁడు. రావణుఁడు నల్లఁ సమస్తసదనమునకుఁ బోవనున్నాఁడు.
మీరేల దీనిలోఁజిక్కికొనెదరు?” అని పరిపరివిధముల విలపించి వేడికొనెను.

మైరావణుఁ డీయుండంతమంతయు నెఱిగియున్నను రావణువకుఁడేసిన
బాస తప్పవలనుపడనందున రామలక్ష్మణుల జంపుటయో, లేక వారిచే దాను జచ్చు
టయోగాక తప్పదని భార్యనూరార్చి లోనికంపివేసెను.

రెండవ యాశ్వాసము.

మైరావణుఁడు శస్త్రోస్త్రములధరించికొని, యింద్రజాల మహేంద్రజా
లాది కపటవిద్యల స్మరించుకొని కృత్రిమవేషధారణము దారిలేరిన నూచీముఖము
కులనువారిని వెంటనిడుకొని రామలక్ష్మణులన్న శిబిరముఁ జేరెను. అచ్చట వాయు
సందమని జాలఁత్రుకొంటున్నది ఘటమనిదిల్లి యాకొంటూ వనచమలెలులున్నారో,

రామలక్ష్మణులు లేమి చేయుచుండిరో యారసీరమ్మని పంపెను. వాడెంతప్రయత్నించి నను కోటపైకి లంఘించుటకుఁగాని కోటకుఁ గన్నును త్రవ్వటకుఁగాని ఏలుగాక భిన్నుఁడై మైరావణునిద్రకు మఱివచ్చెను. తన భంగమునంతయు విన్నవించి మైరావణుఁడు చాలగోపించి మాచీముఖునిరావించి యాచనిమీదనే బంపెను. వాడెన్ని విధముల యత్నించినను కోటను భేదింపలేక భగ్నవాసములో వచ్చి మొరచెట్టుకొనెను. అంత మైరావణుఁడు స్వయముగాఁ బోవనుద్దేశించి విభీషణుని వేషముధరించి కోటముఖద్వారమునకుఁబోయి, యచ్చటఁగూర్చునియున్న పవనతవయునితో మాయయచ్చుపడ రామలక్ష్మణుల సేమముగూర్చి యెంతయో వ్యాకులచిత్తుఁడుగానున్నట్లభినయించి లోనికిరిగి వారెట్లుఁడురో చూచిన చెప్పదనిచెప్పి హనుమంతుని యనుజ్ఞపడసి చెచ్చెరలోనికి రామలక్ష్మణుల నొక యిసుకమందసమున నిడి దానిని దనచంకఁబెట్టికొని తిరిగిబయటకువచ్చి యాంజనేయునితో రామలక్ష్మణులు నుఖనిద్రనున్నారనియు, నంతయు సుముఖముగానున్నదనియునచ్చెప్పి, యనుమానమిసుమంతయుఁ గలుగనీయకుండనటించి యిసుకపెట్టెను దీసికొని తన పాతాళపురమునకు శీఘ్రముగఁబోయెను. అచ్చట కాళికాలయమున నాపెట్టెనుంచి యారాత్రియందే రామలక్ష్మణు లాడేవికి బలియిచ్చుటకు నిశ్చయించుకొనెను.

ఇట్లుండ శ్రీరామశిరిరమున మఱికొంతసేపటికి నిజమైన విభీషణుఁడు కోటచుట్టి ప్రహరితిరిగి కోటముఖమునకేరించి హనుమంతునితో “సమీరపందవా! రామలక్ష్మణులు నుఖులైయున్నారగదా! లోనికెవ్వరైనను వెళ్ళలేదుగదా!” యని యడుగ నాతఁడు “విభీషణా! యిటులేల యడిగెదవు? ఇప్పుడేగదా నీవు లోనికిరిగి యారాజచంద్రులు నుఖముగా నిద్రించుచున్నారని చెప్పితి”వని మారుపలుక “అయ్యో! మోసమైనది. నేను లోనికిఁ బోవనేలేదు. కోటచుట్టి యిప్పుడేవచ్చితిని. మహామాయావియగు మైరావణుఁడు వాయుపమున లోనికిగి దాళరథులను గొనిపోయి యుండవచ్చునని పిడుగుపడినట్టివారైన బలికెను. అంతఁ గపిపిరులందఱుఁ గలవగము నొంది రామలక్ష్మణులకొఱకు సంసుల గొందులచెవకి కానక మైరావణుఁడు మాయోపాయమున వారిని దనపురికి గొంపోయెనని నిశ్చయించుకొని తమ బుద్ధిమాంద్యమును, నలసత్వమును దూరకొనుచు సమీరకుమారునిఁబొంది “మహాసుభానా నీవు ముమ్మల నన్నియిక్కట్టులనుండియుఁ దప్పించి మాకనిశము నేడుగడయొయఁజేసి. ఈ తరుణమున నైతము నీవే మాకు దిక్కు. రాక్షసులను భద్రముగాఁ గొనితేర నీవే సమర్థుఁడ”వని యనేక విధముల ప్రతిచూరిరి. ఆంజనేయుఁడు శ్రీరామపాదాదరిందనులయ్యెను విభీషణుని

వలన మైరావణునిపురికి దెరవు నెఱిగికొని మాత్మరూపమున రసాతలముఁ బ్రవేశించి దారికడ్డుగ నిల్చియున్న యొకయలికాయుండగు రాక్షసునిఁజూచి, "వాడడువడ వాని తో భీకరసమరము నలిపెను. ఇరువురను పోరాడి పోరాడి యొకరినొకరు నిర్జింప లేక వినుపుఁజెందుచుండిరి. లోకైకవీరుడనని యొచింబుకొనుచుండిన వంజనాను కుండు తనతో దీర్ఘకాలము సమముగఁ బోరునల్పగలిగిన యామహాయోధుఁడెవ్వఁడై యుండునోయని యచ్చెరువొంది యాతని యితివృత్తముఁజెలిసికొనఁ గుతూహలాయు త్తచిత్తుడై "నీవెవ్వఁడ?" వనివానిఁబ్రశ్నింప, నాతఁడు "తాను మత్స్యవల్లభుడను రాక్షసుడననియు, హనుమంతునకుఁ బుట్టినవాడ ననియు, మైరావణుని సేవకుడ ననియుఁ జెల్పెను. అంత నాజన్మబ్రహ్మచారియగు పసనాత్మజుడగు తా నెట్టితనినిఁ గనియెనో తెలియక యాశ్చర్యనిమగ్నుడై "వాయునందనుండు నిత్యబ్రహ్మచర్యవ్రత నియముడని మాల్హాకములుద్ఘోషించుచుండ నాతఁడెట్లు నీకు జనకుడయ్యెనో తెలుప మని యడిగెను. అంత మత్స్యవల్లభుండు "అయ్యా! అనిలమానుండు సీతాస్వేషణ పరాయణుడై అంకజేరుటకు వారినిధి నుల్లంఘించుచుండ, తదధ్వక్యమున దేహ ముని నువృత్తిని నేదబిందునొకటి క్రిందకుజార వద్దానినొక తిమింగిలము మ్రింగెను. అన్వేదబిందు పమాభునిర్యముగలదొటచే నాజలచరము గర్భముఁదార్చెను. కాలక్రమ మున నేనామత్స్యమునకుఁ బుట్టితినిగాన నాపేరు మత్స్యవల్లభుండును, నాతండ్రి హనుమంతుడనునయ్యెను"ని చెప్పెను. ఈవృత్తాంతము సాకల్యముగ విని యాంజనే యు డత్యాశ్చర్యమున నాతనిఁగొగిలించ నతఁడు "నీవెవ్వఁడ"వని యడిగెను. "నేను హనుమంతుడను. నీజనకుడను. కావున నీవు ప్రియతముడ"వని ప్రత్యుత్తర మొసంగ "నట్లై నచో నాకు నిదర్శనములు కనుపరుపవలె"నని యాతఁడుకొర గా హాస ముంతుండు; దనకాయమునుబెంచి గగనమార్గము నవగోధించెను. అంత మత్స్యవల్లభుండు తృప్తినొంది తండ్రికి సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి, తానెట్లు పితృగాముఁడీర్చికొనగలవని వేడికొనెను. అనిలతనయుండు తన ప్రస్తుతకార్యమును చెలిసి మైరావణుని వీటికి మార్గమునుజూపి తత్రప్రవేశక్రమమును జెప్పుమని కోరెను. మత్స్యవల్లభుండు తత్రప్రవేశక్రమమంతయు సవిస్తరముగఁ దండ్రికి జెప్పెను. మారుతియు సానురాగ జూపఁ గొడుకు భుజముపైనెక్కి పునః ప్రయాణమునాగింది పట్టణపుదరినున్న యొక కాపారతటమున జలపాత్రను కేతవట్టుకొని నిల్చియున్న యొక వృద్ధాంగనను జూచి "అహ్లా! ఏల నీవు కడుడస్పియుండి దీవాలాపములనిట్లు పలుకుచున్నావని యడిగెను. అత్రుజ్ఞాంగన తాను మైరావణుని తోబుట్టువుననియు, దనకొడుకు నాదురంతకుండు చెరపాలయించుచుండు తనకుఁగూడ సంకల్పవై చెననియు నట్లుచేయుట కొకాకొక

సమయమున నాశ్వాశవాణి తనకుమారుడు మైరావణునిరవ్యత సింహాసనము నధిష్ఠించుననిచలుకుటయే కారణమనియుఁ దెలిపెను. మఱియుఁ దన యన్నగారియాదేశమునఁ దాను నీరుతీసికొనిపోవుచున్నట్లును, యానీటితో రామలక్ష్మణులను స్నానమాడించి వారిని కాలికాదేవికప్పుడే యాతఁడు బలినీయఁదోవుచున్నాఁడనియు సవిస్తరముగ నెఱుకపరచెను. అంతఃబావని తన నిజరూపముఁజూపి తాను మైరావణునిఁజంపి యామెకుమారుని సింహాసనముననుంచి రామలక్ష్మణుల భద్రముగాఁ గొనిపోదలంచి నట్లు నమ్మకముగలుగఁబల్కి యామెశృంఖలములను విడగొట్టి భృంగరూపముదాల్చి జలపాత్రము నంకికొని చయనమయ్యెను.

మూడవ యాశ్వాసము

పురద్వారమున మైరావణుడు నిలిపిన తుల యొకటి శత్రురెవ్వరైనను ద్వారముదాటి లోనికిరుచెంచినచో విరిగిపడునుగాన ననిలతనయుఁడు ద్వారములో ప్రవేశింపఁగ నే యది విరిగిపడెను. తోడనే ద్వారపాలు రెవ్వఁడోయొకశత్రువు లోనఁజొచ్చెనను సంభ్రమమున నామెచుట్టు మూగిరి. వారిసందఱును అంజనేయుఁడు రెప్పపాటులోఁ జూచుచు లోనికిఁ బ్రవేశించి కాలికాలయముననున్న రాఘవులను గన్నులారగాంచి వారింకను సుఖసుపురైయుండుటఁజూచి సంతసించి, వారున్న పెట్టెను భుజమున నీడికొని పురముఁబెట్టడి యాపెట్టెనొక లతానికుంజమున భద్రముగ నుంచి రాక్షససేనతో దలంచెను.

రాక్షసమూకల మరుమాడి విజృంభించి వారినాయకులనందఱఁ జూపఁగొట్టిక మైరావణుడు స్వయముగ సంగరమునకుఁ బోవలసినచ్చెను. అంత హనుమంతు నొనును, పాతాళపతికిని ఘోరయుద్ధము జరిగెను. కపివీరుడు రక్కసనాయకుని నెన్నిసారులు చంపినను వాఁడు తిరిగి బ్రతుకుచునే యుండెను. అచైవరీత్యమునకుఁ గారణము తెలిసికొనలేక చింతాకులుఁడైయుండ దుర్దంతి మారుతిననుమించి రహస్యముగ నిట్లు జెప్పెను. “ఈపురమునం దొకచిలము గలదు. ద్భ్రాంతియం దొక గుహయు న్నది. దానియం దొకగుండురాయి యుండును. అగుండురాతియందున్న నేడుకన్న ములలో నేడుకు మ్మెదలండును. వానియందు మైరావణునిపాదములు సంచరించు చుండును. వానినన్నిటిని నేకముగ నొక్కసారిచంపినఁగాని వీఁడు చావఁడని గుట్టు తెలియఁజెప్పెను. పరమావతనయుఁడట్లే మైరావణుని వాలమున బంధించి యాకు మ్మెదలఁబట్టి యొక్కసారి నలిపివైచెను. వెంటనే మైరావణుఁ డనువులఁగోల్పోయెను. ఆవార్తవిని మైరావణునిభార్య మాతంగి మిక్కిలి దుఃఖించుచుండ కడు క్రూరసహృదియై కపిపుంగవుఁ డామె మారచ్ఛటకు దుర్దంతి మహారుషి నీలమణుని

నియమించి, యాతనికి పాతాళపురము పట్టముగట్టి మత్స్యవల్లభుని యువరాజుగఁజేసి యత్సరిపారికందఱికి రామనామతారకప్రభావమును బోధించి పురమువెల్వడి రాఘవులున్న పేటికను సుప్రమాణంబుగ భుజముల నిడికొని రయమున తన స్కందావారమునుఁజేరెను. అచ్చట నుగ్రీవవిభీషణాదులు పరమానందంబున పవమాననూనుని గారవించి చెక్కుచెదరక నుఖనిద్రను బొందుమున్న రామలక్ష్మణులనుజూచి సంకసించిరి మరునాడు రామలక్ష్మణులు రావణునితోఁబోరి, వానిని జంపి, సీతనుదెచ్చి యయోధ్యకు మరలిరి. “అంజనేయుని యనన్యసామాన్య విక్రమము నాతఁడుగాని నుగ్రీవాదులుగాని యెన్నడును దలఱుజేయరైరి. దానిని నేను జెప్పఁబడినచ్చే”నని యగస్త్యుడు రఘురామునితో విన్నవించ రాఘవుఁ డాంజనేయునిమెచ్చి తన కంతమున నున్న నమాల్మరత్నహారమును హనుమంతునికింతమున నిడి గారవించెను. తరువాత దాశరథులును, తమచరులును, విభీషణాదులు నొకచో గూడి విందారగించిరి. పిదప శ్రీరాముఁడు వారిసందఱినిఁ దగునిధముగ సత్కరించి నిజనివాసములకుఁ బంపెను.

శిల్పము.

రామరావణయుద్ధసందర్భమునఁ జరిగిన యీ యితీవృత్తము వాల్మీకిరామాయణమునఁ గన్పట్టదు. వాల్మీకికిఁ దరువాత గొంతకాలమునకు సృజింపఁబడిన విచిత్రాదిరామాయణములలో నెద్దానియందో యిక్కడ కల్పింపఁబడియుండవచ్చును. ఈయితీవృత్తమును గైకొని దానినఁ దన ప్రబంధమున నమర్చుటలో మాడ మృకవి దేశకాలపాత్రములను బూర్తిగామార్చివేసెను. యుద్ధసమయమునఁ లంకలోఁజరిగిన యీ యితీవృత్తము యుద్ధానంతరమున శ్రీరాముఁ డయోధ్యయందు రాజ్యపాలనము జేయుచుండగా నమ్మహాపురుషునకు నూతనముగా నివేదింపఁబడి నట్లు చెప్పుటచే దేశకాలభేదము కల్పింపఁబడినది. అగస్త్యమహర్షి ముఖమున మహామునులన భలోఁ జెప్పించుటచేఁ బ్రతీభేదముగూడ గాన్పించుచున్నది. కావున సీకథానిర్మాణమున మాడయ్యకవి దేశకాలపాత్రభేదములన్నింటినిఁ గథానుకూలముగ నమరూర్చెను. ఇట్టి మార్పులు జేసి నూతన వాతావరణమును నేర్పరచుట కీ కవివరున కొక

చక్కని యవకాశము దొరకినది. అదియేదన యుద్ధభూమియందు రామ లక్ష్మణులు సుఖముగా నిద్రించుచున్న సమయములో నీ యితివృత్తము జరుగుటయే. దాని నాధారముగాగైకొని రసవంతమైన కల్పనలుజేసి మనోహరరంగస్థలి నేర్పరిచి యాకథాకథనము జనరంజకముగానుండునట్లు కవిచే జేయఁబడినది. హరికథలు లేక కాలక్షేపములనువానిని జెప్పెడి హరిదాసు లీ తీరుననే జనసామాన్యమునకుఁ జిత్తాకర్షముగ నుండునట్లు పౌరాణికకథలను దీసికొని భక్తిరసోత్పాదనముకొఱికిటి మార్పులను గావించుచుండురు. సర్వజ్ఞుడగు శ్రీరాముఁడు నిద్రయందుండినమాత్రమున నీవృత్తాంతమును దెలిసికొనలేకుండుట అసంభావ్యము. అయినను సామాన్యముక్తికినట్టి తెలియమి సరిపోవుచున్నది గావున నీమార్పులన్నియు స్వాభావికముగనుండిన ట్లగవడుటయుఁ దమ్ములముగఁ గథాకథనము రమణీయతరముగనుండుటయు సమకూడెను.

మణియొకవిశేషము :— కాలవిలంబనముచే రసోత్సృకత దగ్గించెడి దీర్ఘవర్ణనలను జేర్చక కథేతివృత్తమందలివిషయములు వేవేగముగ జరిగిన ట్లభివర్ణించి ప్రబంధకపులవర్ణనాచాపల్యమునకు లోనుగాక సముచితరీతిని విషయములనుగూర్చుటకు మాత్రమే కొద్దిపాటివర్ణనలనుజేర్చి తనమనల్పకావ్యశీల్పితనమును జూపింపఁగల్గెను. ఈవిశేషము దగ్గువల్లి దుగ్గన్నయందును మాదయ్యగారిమల్లన్న యందునుగూడఁ జూడఁగలము. రసవంతమగుకథానిర్మాణమే ముఖ్యోద్దేశముగానుండిన నీముగ్గురు మహాకవులు నొకేమార్గమునవలంబించిరి. కాని వారివారిప్రతిభాతారతమ్యములనుజట్టి వారిశీల్పితనమందును తారతమ్యముగవడుచున్నది. రసావిష్కరణముకొఱకు సమయోచితవస్తుభావసంఘటనముజేసి తదనురూపదృశ్యసాధనములుగ స్వాభావికవర్ణనల నచ్చుటచ్చట జూచి, సంతతమౌదర్యాన్వితకరమగు కథాసంవిధానము జేయుటయందు దుగ్గకవి

యద్విత్తియుండని మున్నే చూపించితిని. తాదృశంబగు శ్రుతిభాగారవ మీమహాకవియందును కించిన్నూనముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈయుభ యులును మొత్తముమీఁద మల్లనకంటఁ బై చేతివారని చెప్పకతప్పదు. కావ్యశిల్పితనమున మాడయ్యయు నాంధ్రమహాకవులకుఁ దీసిపోనివాఁ డని చెప్పవచ్చును.

శైలి.

ఈ కావ్యమందలి శైలీవిషయమునఁగూడ మాడయ్యకవి కొంత వఱకుఁ బ్రత్యేకవ్యక్తిత్వము గనుపరచెను. ఆంధ్రప్రబంధరచనకు నూతన యుగమును గల్పించి ప్రబంధ శైలియను నొకదానిని వాడుకలోనికి దెచ్చిన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు దేశకాలసంబంధమునఁ గడుపమిషన్ముడు గానుండిన మాడయ్య రాయలకాలపు ప్రబంధ శైలి నాదరించుటలేదు. పెద్దన్న, తిమ్మన్న, ధూర్జటి, సృసింహకవి మున్నగు ప్రథితకవివతంసులు జూపినమార్గ మీతనికవిత్వమందు గానరాదు. మాడయ్యకవియెంతయుఁ బ్రాచీనులగు కేతన, మారన, మాచన, విన్నకోట పెద్దన మొదలగు కవివర్యులయొక్కయు, దనకాలమందలి కవిజంటయైన నంది మల్లన్న ఘంట సింగన్నలయొక్కయుఁ గవితాఫక్తి ననుకరించెను. ఈతని శైలి మృదుపదగుంఢితమై సరళభావములుగలిగి స్వాభావికవర్ణనలతో నలరారుచు శబ్దాలంకారములులేక ధారాళముగను బ్రసన్నముగను బ్రవహించుచుండును. పిల్లలమఱివానివలెను, అల్లసానివలెను నుచ్చైస్వరమునఁ బ్రతిధ్వనించు నుత్తుంగతరంగిణివలెనుండక మృదుల స్వనముతో నన్న నన్నముగఁ బ్రసవించుచుండెడి ప్రోతస్వీనివలె శ్రవణచేయుముగ నొప్పారుచున్నది. ఈతని శైలివిగుఱించి కృతిపతియగు గోపమంత్రిజెప్పిన యభిప్రాయము సుస్థితిధముల యథార్థముగ నున్నట్లు నాకుఁ దోచినది.

చ. రసములు లోమిమిదింగలుగు రమ్యకవార్థమకబ్బమాధురీ
విసరము లుల్లసిల్లి నతివిస్ఫుటలక్షణమాధిః ప్రాధిమన్
రసికుల సెమ్మనంబు లమరాగముకొండఁ దెనుంగుభాస నిం
పెనఁగఁగఁ జెప్పనేర్పు సుయ్యవ్యరసికుడు మాడధీమతీ !

భావములు శిరీషకుసుమసుకుమారములు. శబ్దములు ద్రాక్షాఫల
సమములు. రసములు స్వభావసిద్ధములు. వర్ణనములు సర్వజనాదరణీయ
ములు. ఇట్లన్నివిధముల మరొడ్డముగా నెగఁడొందుచుండిన శైలిని సా
ధించి, ప్రబంధకవులయందు మిక్కుటముగఁ గాన్పించెడువర్ణనానంతయు
నలంకారాన్వేషణమును లేకుండఁ దన యఖండకవితాప్రజ్ఞను సమయో
చితముగ నిరోధింపఁగలిగిన యనల్పకావ్యమర్మజ్ఞతఁ జూపియుండుటెం
తయుఁ బ్రశంసింపఁదగినవిషయము గదా !

దగ్గుపల్లి దుగ్గనకుఁ జోడుకోడెయై యీతఁడు మాదయ్యగారి
మల్లన్నకంటె పరసపదవిసరములను, భావనాచమత్కారములను వెదచ
ల్లఁగలిగిన దిట్ట; భావజ్ఞఁడును సమయజ్ఞఁడును సర్వదాయుచితజ్ఞఁడు
నైన లోకజ్ఞఁడు. కావునఁ దన నూతనకల్పనమంతయు నూతనమని
దోషనీయక యథార్థముగ జరిగినదానివలె నగవర్చగలిగెను. అన్నగారు
సంస్కృతమునఁ గొప్పపౌరాణికుఁడు. తానాంధ్రమునఁ దద్విధమైన కవి
ప్రకాండుఁడు.

శైలీమార్దవమునకు గ్రంథమంతయు నేకోదాహరణముగఁ జెప్ప
నొప్పుగనున్నను మచ్చునకుఁ గొన్నిపద్యముల నచ్చటచ్చటనేర్చి పొం
దుపరచెదను.

రామలక్ష్మణుల యవహరణ సందర్భమందలి తగు కరుణాసర
పూరితములును, నలంకరణసంభృతములునగు పద్యములలో వీనినిఁ
జూడుఁడు.

చ. అన విని వజ్రహామముల కదితలంకడునట్లు భీతిచే
ననయముభీతిఁబొంది యతఁ డల్లనఁ దెప్పితఁచూచినల్లె నే
నినతలు బాన్పచోటికిని పెప్పుడుపోయినయ్య చల్లబో
విను మదిసమ్మిఁజూండఁగను నీవును నేమతికయ్య సావనీ !

ఉ. తుదిటనుండఁగాను మఱియేటికిఁ బల్కురురానటంచు నే
నావలనీవలం దిరిగియాడఁగ నాకలయాపుఁదాల్చి మై
రాఘవఁడేగుదెంచి మనరాజుల కెత్తుకపోయెనో కదా
పావనీ ! యేమి నేయునును భావముగోనిలకాలిపుట్టెనున్.

సీ. చంద్రుడులేనట్టి కర్వరిభంగిని
వనజబంధుఁడులేని దినముచగిది
ధవుఁడువాసిన పద్మదళశేత్రచందాన
జనపతిలేని రాష్ట్రంబుకుగిది
జలములులేనట్టి జలకాకరముభాతి
విద్యయేమియులేని విప్రుమాడ్కి-
నుడిపోయియుండిన యుర్యుహముపోల్కి.
ప్రాణులులేని గాత్రంబులీల

శుభములనుబాసి, సర్వంబు శూన్యమగుచు
సోలిపడియున్న కపిసేనఁజొచ్చి చూచి
మిమ్ముఁబొడ గావకక్కడ మిగులభీతిఁ
బుడమిపైఁబడి పెనుమూర్ఖఁబొందిలేటి.

సీ. అయ్యయో ! మనరాజహస్తవాహనులను
గాల్చెగా రాక్షసకావనంబు
చెల్లబో ! మనరాజసింహపోతంబుల
మట్టెగా దానవమత్తగజము
కట్కట ! మనరాజభగతులధీకులఁ
గఱచెగా దైత్యోరగంబుచెలఁగి
అక్కట ! మనరాజహంసమండలములఁ
గప్పెగా దైత్యాంధకారమెలమి

ఎంతకౌర్వ్యంబుగల్గిన నేటికొక్కా !
యమరపతికైన హరికైన నజానికైనఁ
బూర్వకర్మానుభవములఁ బొదలకేల
దప్పదనుమాట లివ్వడు తథ్యమయ్యె.

సీ. మైరావణుం డను మరకాఁడు చనుడెంచి
యొగవైనమాయల యోడ నెక్కి
మద్వాలవప్రాబ్ధి ఘటమాత్రనే దాటి
తరుచరద్రీపంబుఁ దనరఁ జొచ్చి
పొందుగాఁ దనచేతి మందుమంతంబుల
సరకులు పచరించి చాలఁ జల్లి
రామలక్ష్మణరాజ రత్నంబులను గొంచుఁ
దనదీవి కేగనే దండితోడ

నేమి నేయుదు సాధింప నేమి వెరవు
నిమిషమాత్రంబు గడచిన నీచదమజఁ
డకట వధియింపకుండునే యనుచు మఱియు
భూమిపై వ్రాలి పెనుమూర్ఖ నొంది యుండె.

—: వీ రాం జ నే య వ ర్ణ న ము :—

సీ. భానుబింబంబులు పండ్లెందు నొక్కటై
తరుచరరూపంబుఁ దార్చెనొక్కటై
మొగిమీఱ నగ్నులుమూఁడును నొక్కటై
యగచరాకృతి యొప్పనయ్యె నొక్కటై
కడుజపంబున నేడుగాడ్చునొక్కటై
ప్రవగపుంగవురీతిఁ బరఁగ నొక్కటై
హరునిచిచ్చుకన్న గరళంబు నొక్కటై
యలవడఁ గపిచంద మయ్యె నొక్కటై
యనుచు దైతేయసైన్యంబు లడరి చెదరి
యల్లకల్లోలమై పాఱ నాంజనేయుఁ

దుగ్రదుర్యారపటునిష్ఠులొగభీమ
వాల మంకించి సంగరలోలుఁ డగుచు.

— పతివ్రత మాతంగి వర్ణనము —

సీ. ఇరుగెలంకుల దైత్యతరుణీకదంబంబు
గొలుప గద్దయమీఁద పలరుదాని
సలలితసత్కలా సాభాగ్యరేఖలఁ
జాలోమియొప్పులఁ బఱగుదాని
నవరత్నమయభూషణములకుఁ దనమూర్తి
భూషణంబైయుండఁ బాలుచుదాని
మృదుపాణిపద్మంబు మెఱుంగుఁజెక్కిటఁ దాల్చి
తనభర్త నేమంబుఁ పలఁచుదాని
వృద్ధపుణ్యాంగనలు పెప్ప వీను లలగఁ
గఢువినుచున్న ధర్మమార్గంబుదానిఁ
గలితతస్వంగి మాతంగిఁ గాంచి మ్రొక్కి
హస్తములుమోడ్చి కడుఁ గంపితాత్ము లగుచు.

ర స ము

మాడయ్య యీగ్రంథమును భక్తిరసప్రధాన మగుఁ గావ్యమఱి
గా నుండినట్లు యోచించినను నిజముగాఁ గథేతివృత్తమునుఁ బట్టియు,
కథాకథనమును బట్టియు నిది వీరరసప్రధాన మైనదని చెప్పవలసియు
న్నది. ఆంజనేయుని శ్రీరామభక్తి శక్తి నిరూపించుటకుఁగా నీకథను అగ
స్త్యమహాముని చెప్పెను. వాయుపుత్రుఁడు తనయప్రీతిమప్రతాప మంత
యు శ్రీరామచరణకమలసేవానిరతత్వమునఁ బొందఁగలిగె నని మనకు
స్పష్టము చేసెను.

చ. అనిలకమాభవుండు వెన నంతమున్ను నికాటు నైవఁ బ
ట్టిన తనిచేతికొండఁ గని డెందములో భయ మింతలేక య

య్యినకులు దైన రాఘవుల శే నిజభృత్యుడ నైతి శేవియుం
జని యిది వానిభిక్షమును జయ్యనఁ ద్రుంచెడుఁగాక యుగ్రతన్.

క. అనుచున్ వైచె నతం డె | త్రివచెయ్యఁ గదల్చుకుండ దిక్కులు వడఁకన్
జని భిక్షముఁ బరిమార్చెను | జనపర నీనామమంత్రసామర్థ్యమునన్.

అని తనరామభక్తిప్రభావము నూతఁ జేసికొని దారుణరణమున
మైరావణునిఁ జంపి విజయము నొందెను. కాబట్టి యిక్కడకు రామ
భక్తియే ప్రాణము. అట్లయినను కథాకథనమందుఁ గవి తఱచు వీరరస
వర్ణనలను ననంతరము తత్సంబంధమైన రౌద్రభీభత్సములను వర్ణించు
టచే నీగ్రంథము ముఖ్యముగ వీరరసద్యోతకమని చెప్పవలసియున్నది.
తొలుత నుగ్రరాక్షసవీరులగు రావణమైరావణుల సంభాషణమును, తరు
వాత మైరావణునిసేనానాయకుల వీరాలాపములును, పదంపడి, హనుమ
నృత్యవల్లభుల ఘోరబాహుయుద్ధమును, దుట్టతుదకు హనుమన్నైరా
వణుల యద్భుతసంగ్రామమును వరుసక్రమమున వర్ణించుటచే వీరరసము
నకు విరివియు గు నవకాశ మేర్పడినది. శృంగారరస మించుక నొకానొక
చోటఁ బొడసూపుచున్నది. మైరావణుని భార్యయగు మాతంగి తన
ప్రాణనాథునిఁ జూచుటకు వచ్చినప్పుడు కొంచెము శృంగారరసము దా
ల్చినది. అచ్చటఁ గవి తనసహజలాలిత్యమును ద్విగుణీకృతము చేసెను.

ఉ. అన్నవ కాసుదీగ యసియాడఁగఁ బయ్యెద పిక్కటిల్లుమన్
జన్నులు తొంగలింప మరుసానను దిద్దినరూపులో యనన్
గన్నులు చిత్తరింపఁ గనుగం దొకయించుక లేక తిన్నవై
పున్నపుఁజంద్రు నొప్పిదముఁ బోలెడు మోమున నవ్వు దేలుగన్.

ఉ. మారునిమోహనంబునకు మాడ్కిని బ్రాణము లైదు నున్న బం
గారపుబొమ్మరీతిఁ దొలుకారుమెఱుంగుల ప్రోకభంగి శృం
గారరసంబునం దొలచికట్టిన పువ్వులయెత్తుభాతి న
స్మరజగంధి వచ్చి తగ నిల్చెను బ్రీతిని భర్తమండటన్.

(మైరా. ఆశ్వా. ౧.)

మైరావణునిమరణము విని మాతంగి విలపించునప్పుడు కరుణా
రసము చక్కగాఁ బోషింపఁబడినది. యుద్ధానంతరమున సమరాంగణ
మును వర్ణించుచు రాద్ర్యభీభత్సభయానకములు మేనుదాల్చినట్లు రణ
రంగమును జిత్రించెను. ఇట్లు నవరసములును “రమ్యనవార్థసుశబ్దమా
ధురీవిసరము లుల్లసిల్లు”న ట్లభివర్ణించుచుఁ బ్రజ్ఞాబంధురై డైన మహా
కవియను బిరుదమున కీతఁడుఁ దగిలవాఁ డయ్యెను. ఇంతసమర్థుఁడు
దేశాటనము చేసి విజయశీలఁ డగుట యరుదే?

—* వీరరసవర్ణనము *

ఉ. అంబుజసంభవాదులకు నైనను దప్పక చూడరాని యీ
యంబుజవాళఁ మొక్కిడవు నాత్మ నొకింతయు భీతిలేక గ
ర్వంబునఁ జొచ్చి పోయెదవు వానరకీటమ నిన్ను నింక మ
త్స్యంబులపాలునేయ కిటు సాగిచనంగఁ దొలంగనిత్తువే.
మ. అనిన న్వాయుతనూభవుండు విని యుద్యత్క్రోధకాలాగ్నిలో
చనుఁడై యాతనిఁ జూచి మండి సమరోత్సాహప్రతాపముట
ద్ధనవాలంబునఁ గంధరంబు బిగియఁగాఁజుట్టి పద్మాకరం
బున ముంచెత్తి విదిర్చి వేగ దరికిం బోవైచె మూర్ఖిల్లఁగన్.

*

*

*

ఉ. వైచిన లేచి ధీరతను వానరనాథుఁడు మత్స్యవల్లభున్
జూచి యదల్చి వక్త్రమున శోణితధారలు గ్రమ్మ నంఘ్రులం
దాచె నురంబు దాని కటు తద్దయు గంపమునొంది లేచి వాఁ
డేచినయల్కతోఁ గపికులేశ్వరుఁ గొట్టెఁ జలింప కంతయున్.

మైరా. ఆవ్య. ౨.)

ఉపసంహారము

ఆంధ్రమహాకవులలో ననేకులపేర నొక్కొక్కగ్రంథమే మనకుఁ
గాన్పించుచున్నది. ఈమహాకవు లందఱు సామాన్యముగఁ గవితావృత్తి

నాశ్రయించి రాజాస్థానములలో జీవనముఁ గడుపుచుండెడివారు. కవన వృత్తియే ముఖ్యజీవనోపాయముగ నుండిన యీమహాకవులు తమనేవిత కాలములో నొకే గ్రంథముఁ దప్ప మఱెద్దియును వ్రాసియుండరని తలం చుట కేవలము హాస్యాస్పదమని విజ్ఞులు తలంపవలసియున్నది. కావున వా రనేక కావ్యములను రచించియే యుందురు. అయినను మనదురదృష్ట వశమున నవియన్నియు నశించియుండెను. *

మాడయ్యకవి యాంధ్రదేశ మంతయుఁ దిరిగి పెక్కుసంస్థానము లలో బహుమతు లందినవాఁడు. కావునఁ గవివృత్తియే యతనిముఖ్య జీవనాధారమై యుండెను. అట్టివాఁ డెన్నియో కావ్యములను రచించి యుం, జెప్పియు నుండును. అవన్నియు విస్మృతరసాస్థిలో మునిగిపోయె ను. పెద్దన్న, తిమ్మన్న, ధూర్జటి మున్నగువారికిఁగూడ నిట్టిదుర్గతియే పట్టినది. ఆంధ్రసరస్వతియొక్క చార్యాగ్ర్యము కడుశోచనీయము గదా !

* మనభారత దేశమునకుఁ బ్రక్కఁగానున్న చీనాదేశములో గ్రంథమద్రణ విధానము వేయివత్సరములకుఁ బూర్వమే కనిపెట్టఁబడినది. ఆదేశములోఁ దఱచు రాకపోకలుగల మనదేశ మావిధానమును నేర్చికొనకుండుటయు ననేకవేల మైళ్ళదూర మున నున్న నైరోపాదేశములనా రారహస్యమును సంక్రమించి తమదేశములందుఁ గొన్నితాబ్దములక్రిందటనే యుపయోగించుటయు, దమూలముగఁ దమవాఙ్మయము నందలి గొప్పగ్రంథముల కనేకప్రతు లతిశీఘ్రముగ నిధముఁజేసి వానిని నశింపకుండఁ గాపాడుకొనుటయుఁ జూడఁ బ్రాపంచికవిషయములలో మనమెంత మతిసీనులమై యుంటిమో తెల్లమగుచున్నది. వైదికనిష్ఠలో మునిగిన మనకుఁ దాళపుత్రలేఖనమే మొన్న మొన్నటివఱకు శరణ్యమైనది. ఆంగ్లేయప్రభుత్వము దేశమున నాటుకొనిన తరువాత మనము మిథ్యాప్రపంచ మనెడు భ్రాంతిని వదలి నూతనవిశ్వాసములను బొందఁగల్గితిమి. ఆవిశ్వాసములలో ముద్రాణాలయస్థాపన మొకటి. మద్రణయంత్రముల సహాయమున నిపుడు గొన్నిప్రాచీనకవుల యద్వైతగ్రంథము లుత్పన్నము గాకుండ నిలుపు కొనుచుండుటయు, నాధునికకవుల గ్రంథముల నన్నిటిని ననేకసంపుటములుగాఁ గూర్చి ముద్రించుటయుఁ జేయఁగలుగుచున్నాము.

మైరావణచరిత్రము కృష్ణదేవరాయల కించుకపూర్వము రచింపఁ బడి యుండుటచే మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములకంటె బ్రాచీనమని తలంపవలసియున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమున మాడయ్యకాలమునఁ గాని, తత్పూర్వమునఁ గాని మైరావణచరిత్రమును పేరునఁ గావ్యముఁ గాని, నాటకముఁ గాని గాన్పింపదు. ఆకారణమున నిది యాంధ్రీకరణమని చెప్పటకు వీలులేదు. దీనికి గీర్వాణమాతృక దొరికెడిఁటకు దీనిని స్వతంత్రకావ్యముగానే పరిగణింపవలసియున్నది. కావున మనుచరిత్రముకంటెను, పారిజాతాపహరణముకంటెను దీనికే ప్రథమాంధ్రప్రబంధమను పసదనము ముఖ్యముగాఁ జెల్లవలసియున్న దని నా యాశయము.

మైరావణచరిత్రము పరిమాణమునఁ జిన్నదైనను ప్రామాణ్యమున మిన్నయే. కృష్ణరాయల కించుకపూర్వము రచింపఁబడిన దగుటచే రాయలవారి భావముద్రణము దీనియందులేక తత్పూర్వకవిత్వపుసాంపులుమాత్రమే పొడసూపుచున్నవి. రాయలకాలఁపుఁ గవులు శృంగారమునకుఁ బ్రాముఖ్యము నిచ్చి తమకథలయం దది లేకపోయినను దాని నెట్లెట్లఁ తెచ్చిపెట్టి తమరసజ్ఞతఁ జూపవలసియుండెడిది. మైరావణచరిత్రమం దట్టిది గాన్పింపదు. భాషావిషయమునఁగూడఁ గృష్ణరాయల కాలఁపుఁ గవుల శబ్దాడంబరరీతియుఁ గాన్పింపదు. ఈ హేతువులనుబట్టి మాడయ్య ప్రబంధము రచించినవాడయ్యను జారాణికకవులగుఁ బ్రాచీనుల సంప్రదాయప్రతిష్ఠలను దనగ్రంథమున నిలుపుటచే నాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రత్యేకస్థానము నలంకరింప నమర్థుఁ డయ్యెను. ఆంధ్రకవితాపిపాసువు లీకవివర్ణ్యుని మృదులలితఫణితములను జదివి మురియుదురు గాక !

మూడవ అధ్యాయము

కృష్ణదేవరాయలు—అముక్తమాల్యద

—:0:—

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మహాయోధాగ్రేసరుడే గాక మహాపండితుడును, గొప్పకవీశ్వరుడు నై యుండెను. ఈమహారాజునకుఁ దన యాస్థానపండితబృందము “సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌమ” యను నుత్తమబిరుదము నొసంగినది. ఈవిధమయిన యుత్కృష్టస్తుతికి శ్రీకృష్ణదేవరాయ లెంతయుఁదగినవాడె. తాను స్వయముగ నాంధ్రగీర్వాణములఁ గావ్యగ్రంథముల రచించియు, గౌరవించియుఁ దనక్రింది సర్దారులచే నట్టిగ్రంథరచనను వెలయింపజేసియు నిత్యాదివిధముల వాణీసేవ నొనరించెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానము దాస్థానకవీశ్వరుడును, మనుచరిత్ర రచయితయు నైన ‘అల్లసాని పెద్దనార్యుడును, బారిజాతాపహరణ గ్రంథకర్తయగు ముక్కుతిమ్మన్నయు, రాజశేఖరవిలాస కావ్యకర్తయగు మాదయ్యగారి మల్లన్నయు, గాళహస్తి మహాత్యము రచించిన ధూర్జటికవియు మున్నగు నాంధ్రమహాకవులును, వెంకటనాథ, స్వయంభూనాథ, ఏకామ్రనాథ ఇత్యాది సంస్కృతమహాకవులును, రాయల యాజ్ఞానుసారముగఁ గన్నడ భారతమునుఁ బూర్తిజేసి కర్ణాటకవిమల సార్వభౌమ యను బిరుదును సంపాదించిన మహాకవి తిమ్మణ్ణయుఁ గృష్ణదేవరాయల సింహాసనము నెక్కి కొలఁదికాలము సామ్రాజ్యవైభవ మనుభవించిన వ్యాసరాయరును మొదలగు కన్నడమహాకవులును కుమారసరస్వతి జ్ఞానప్రకాశుడు హరిదాసుప్రభృతులగు నటవమహాకవులును’ శ్రీకృష్ణదేవరాయల యభిమానసన్మానములకుఁ బాత్రులై యాతనియాస్థానము నలంకరించియుండిరి.

కృష్ణదేవరాయలు ప్రభుత్వమున సంస్కృతభాషలోఁ గొన్నిప్ర
బంధముల రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. * విజయవాడ సమీప
ముననున్న శ్రీకాకుళక్షేత్రమందలి యాంధ్రమధుమధనుని సేవింపఁబోయి
నప్పు డాయాంధ్రజలజాక్షుఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలం జూచి యిట్లాన
తిచ్చె నట.

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపముల జాతి పెంపెక్క

రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర

భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగ జె

ప్పిలివి సత్యాపధూప్రీణనంబు

శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్పి కూర్చితి

నకలకథాసారసంగ్రహంబు

శ్రోతృభుచ్చటలు విచ్చుగ రచించితి

మాక్తి నెపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి

మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధుగ కావ్య

రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష

నంద్రభాష యసాధ్యంబె యందునొక్క

కృతివినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ.

(ఆముక్తమాల్యద)

దీనినిబట్టి చూడఁ గృష్ణదేవరాయ లీక్రిందఁ బేర్కొన్న గ్రంథ
ములను సంస్కృతమున వ్రాసె నని తెలియవచ్చుచున్నది. 1 మదాలస
చరిత్రము, 2 సత్యాపధూప్రీణనము, లేక, సత్యభామాసాంత్యనము,
3 నకలకథాసారసంగ్రహము, 4 జ్ఞానచింతామణి, 5 రసమంజరి, 6 ఇంకఁ
గొన్ని యితరగ్రంథములు. ఈగ్రంథములలో నిప్పటి కెవ్వియు లభింప
లేదు. చెన్నపట్టణమునఁ బ్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమునఁ గృష్ణదేవరా
యలు రచించినదని జాంబవతీపరిణయ మును సంస్కృతగ్రంథ మున్నది.

* ప్రస్తుతము కృష్ణాతీరమందలి బెజవాడ.

పైనఁ జేర్కొనిన గ్రంథములు వ్రాసినకాలమున నీరాజకవి యాంధ్రమున నేగ్రంథమును రచించినట్లు కాన్పింపదు. అవిషయము పై వద్యము లో విస్పష్టముగనున్నది ఆంధ్రవిష్ణుఁడే యీకవిపుంగవుని హెచ్చరించుచు నిన్ని సంస్కృతగ్రంథములు రచించిన కవీంద్రునకు నాంధ్రమున నొకగ్రంథము వ్రాయుట కష్టముకాదు. కాబట్టి తనకొక యాంధ్రగ్రంథమును వ్రాసి యిమ్ముని యాజ్ఞాపించెను. కనుక శాంధ్రవిష్ణుని యాజ్ఞానుసారము గా వ్రాసినగ్రంథ మింకవియొక్క పృథమాంధ్రగ్రంథమే యని స్పష్టము. ఆగ్రంథమే యీ 'అముక్తమాల్యద, లేక, విష్ణుచిత్రియము.'

సంతతసన్నద్ధనమరయానాసనసంరంభములలోను, మాతంగతురంగస్యందనపదాతినంకులన్కంఠావారసంఘట్టనములలోను, సర్వదా కాలముఁ గడపవలసివచ్చిన యీసమరాంగణసార్వభౌమునకు నేతద్గ్రంథ రచన కెట్లనుల్లంఘనీయప్రతిష్ఠ చేయవలసివచ్చినదో యీరాజకవియే తనగ్రంథమందలి యవతారిక భాగమున నుడివెను. ఈవాక్యము లేయాంధ్రునిఁడెందమున నద్భుతామోదకౌతుకము బుద్ధవింపఁజేయఁజాలవు?

“మున్నే కళింగదేశవిజిగీషామనీషన్ దండైత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళంకేతనుం డగు నాంధ్రమఘమథను నేనింపంబోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్రిచతుర్థయామంబునఁ దదంధ్రజలజాక్షుఁడు దనకలలోఁ గాన్పించి యాంధ్రభాష నింకఁ గృతి వినిర్మింపు” మని యానతిచ్చె నట. అప్పు డీసరనాథకవి “ఎన్నిను గూర్తునన్న విను, మేమును దాల్చినమూల్యమిచ్చు నప్పిన్నది రంగమందయిన పెండిలిసెప్పు”మని యాంధ్రవల్లభఁ డీభూవల్లభున కాజ్ఞయొసంగె నట.

కావున సీగ్రంథముయొక్క యుత్పత్తి మహాద్భుతమయినది. ఆంధ్రవిజయలక్ష్మీ తనతమ్మ కేలధరించిన కావ్యాంబుజమే యీగ్రంథము. కృష్ణరాయలు శాంతచిత్తుడుగా విజయనగరమం దంతఃపురకామినీజన పరివృత్తుడై శృంగారకేళీవిలాసంబుల వినోదించుచుఁ దదీయాస్థానపండిత కవిరాణ్మండిత నభాసీనజేగీయమాననృత్యగీతంబుల కుప్పొంగుచుఁ నీ గ్రంథరచనమున కుపకృమించుటలేదు. ఆహవభూమిసాన్నిధ్యమున ఫిరంగిమ్రోతల గుండెయలజడులలో సీగ్రంథము ప్రారంభితమైనది ! అట్టి మృతిజీవనసందిగ్ధసమయములే కదా మహామతుల లోకోత్తరకావ్యరణ చణత్వంబునకు సాధనసమయంబులు సంధానించుచున్నవి.

కావున సీగ్రంథము విజయనగరములోఁ గాక విజయవాడలోఁ బ్రారంభించినాడు. గ్రంథరచనాకాలనిర్ణయము కొన్నితీలాశాసనాదిక సహాయముచేఁ జరిత్రకారు లిట్లు చేసియున్నారు. దీనినిఁ గుటించి మ. రా. రా. శ్రీ కుందుర్తి ఈశ్వరదత్తు, బి. ఏ. గా రీక్రిందివిషయము నాకుఁ దెలియఁజేసినారు. “ఆముక్తమాల్యద” వీతికలో శ్రీకృష్ణదేవ రాయలు తాను శ్రీకాకుళనికేతనుఁ డగు నాంధ్రవిష్ణువును సేవింపఁబూ యి హరివాసరోపవాస మచ్చటఁ గావించితి నని చెప్పుకొనెను ఆకాల మున శ్రీరాయలవారు శ్రీకాకుళములో నాంధ్రవిష్ణువునకు నొకదాన ముచేసి శిలాశాసనము చెక్కించిరి. కావున నాశిలాశాసనసహాయ మున శ్రీరాయలవారి శ్రీకాకుళతీర్థయాత్రకాలము నిర్ణయింపఁబడి నది. రాయలవారు బహుధాన్యనామనంపత్సరకుంభనంకృమణకాలము నందు నాంధ్రవిష్ణువు నారాధించినట్లు విస్పష్టముగ నున్నది. ఈకుంభనం కృమణకాలము రాయలు చెప్పినహరివాసరముతోఁ గూడ సరిపోవుచు న్నది. అనఁగా కీ॥ శ॥ 1519 సం॥ జనవరి 26 తేదీని రాత్రి సుమారు

50 గడియలకుఁ గుంభసంక్రమణపుణ్యకాలము. మఱునాఁడు కుంభపంక్తిమణపుణ్యదినము. అనఁగా క్రి॥ శ॥ 1519 సం॥ జనవరి 27 తేదీని రాయలవారు హరివాసలోపవాసము గావించిరి. ఆదినము మాఘబహుళై కాదశి యైనది. కాఁబట్టి 27-1-1519 తేదీతో సరియైన మాఘబహుళై కాదశినాఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు 'అముక్తమాల్యద' ప్రబంధరచనకుఁ గడంగిరి."

ఈప్రకారము నేతద్దంధనిర్మాణకార్యము కృష్ణదేవరాయలచే నుద్యమింపఁబడిన స్థలము కాలము నితరసాంబంధికసందర్భములు మున్నగునవి సూక్ష్మాంశసహితముగ వర్ణింపఁబడినను నీకర్తృత్వవిషయము, వివాదాస్పదమై పండితావళిమానసంబులఁ గొంత కలఁత పుట్టించుచు న్నది. ఈప్రబంధమును గృష్ణరాయలవారే రచించి రని కొందఱును, కాదు కా దల్లసాని పెద్దన్నగారు రచించిరిని మఱికొందఱును వాదించుచున్నారు. ఈవాదప్రతివాదములకుఁ గారణము, ముఖ్యముగాఁ గ్రీడాభిరామకర్తృత్వవిషయమందువలెఁ గొందఱి లక్షణకవుల యుదాహృతి సూచనలును బండితసంప్రదాయప్రసంగములును మాత్రమ.

ఈచర్చనుగూర్చి విపులముగ వ్రాయుటకు నా కిష్టము లేదు. కారణ మేమనఁ, గృష్ణరాయలకర్తృత్వము నిరసింప నుద్దేశించిన పక్షము వారును నాచక్రవర్తి యాంధ్రదేశమునకు నాంధ్రభాషకు నొసంగిన చిరంతనస్మరణీయసవర్యను సాకల్యముగఁ జూచి యేతద్దంధకర్తృత్వము నాతనినుండి తప్పించుటకు సాహసింపలేకున్నారు. కావున వారిపక్షము నవలంబించినవారి సంఖ్యయుఁ దక్కువే; వాదనసామగ్రియుఁ దక్కువే. తత్కారణమున నీవిషయమును సామాన్యమాత్రముగ సూచించి విడిచెదను. ఈవివాదమును సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచిన

వారు కీ. శే. శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రులువారు తమ 'సంజీవనీ' వ్యాఖ్యసమేతముగముద్రింపించిన యాముక్తమాల్యదగ్రంథమునకు వారు రచించిన యపారపాండితీప్రకృతమైన పీఠికను జదివినఁ దెలిసికొనఁగలరు. ఈవిషయమును శాస్త్రులువారు బహుసమర్థతతోఁ జర్చించి వారియన్నిగ్ధనిబద్ధాద్భుతవైదగ్య మల్లసాని పెద్దన్నగారిపక్షమునకు ములుమొన సూచించుచున్నను, లోకాభిప్రాయమును మానవప్రకృతి విలక్షణజ్ఞానము ననుసరించి శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమునఁ దుదకు నిలిచిరి. పూర్వాచారవితిండవాదము ననుసరింపక కళాప్రపూర్ణులగు శ్రీశాస్త్రులువారు తమయమేయవాఙ్మయవిజ్ఞానధౌరేయమును బూన్చికొని పండితచక్రవర్తి పక్షమునకుఁ బ్రబలనహాయము నొనరించినందులకు నాంధ్రు లందఱు వారియెడఁ గృతజ్ఞతాసక్తులయి యుండవలసినది.

ఈవాదమందలి ముఖ్యవిషయములు, 1 రాజు లేడ ? కావ్యరచన యేడ ?

రాజులును జక్రవర్తులును గ్రంథరచకు సహజముగ నసమర్థులను మతము కొంతమంది విద్వాంసుల మనస్సులలో దాగియున్నది. కావున నట్టివా రవనిపతులు కేవలము లక్ష్మీపూజకేగాని సరస్వతీపూజకుఁ జాలని వారని నమ్ముచున్నారు. ప్రాయశః యుద్ధావనిలో నిరంతరముఁ బ్రయాసపడవలసిన వృద్ధీశులకు సారస్వతసేవావకాశ మాకాశకుసుమ మని వారి గట్టినమ్మకము.

ఈవిషయముగుఱించి ప్రపంచచరిత్రమును బరిశోధించి చూచితరువాత భారతవర్షచరిత్రమును గూడఁ బరికించెదము. మహావీరులు మహామహీభృతులు నెచ్చటనైనఁ గావ్యరచనాధురంధరు లగుటకూడఁ గాన్పించుచున్నదా ? తిరిచిచూతము.

గ్రీసు గ్రేశముందలి మహాసేనానులలోఁ బ్రథమగణ్యుఁ డగు మహా అలగ్జాండరు తనసమరయాత్రలలో నిత్యము గవులను బండితులను శాస్త్రజ్ఞులను వెంటఁ దీసికొని వారితో సారస్వతగోష్ఠిఁ జేయుచుండె నని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. ఆరిస్టోటిల్ మహాశాస్త్రజ్ఞుని యెడల నామహామహుని కెట్టిగురుభక్తియుండెనో యెల్లరుకుం దెలిసినవిషయ మే. అలగ్జాండరు చోలఁ జిన్నతనములో మరణించియుండుటచే నాతని దిగ్విజయ ఫలము దక్క సారస్వతగోష్ఠిఫలము లోకమున కిచ్చుట కవకాశము లేకపోయెను. తరువాత రోమనురాజ్యములో నలగ్జాండరుతో సమానుఁ డగు దిగ్విజేత యయిన సీజరుచక్రవర్తి యైరోపాఖండము నాసియాఖండములో సాఁబాలు జయించి పాలించుచుఁ గామెంటరీలను (Commentaries) పేరువహించిన యుద్ధాంధముల నెన్నింటినో రచించి తనదండయాత్రలను దాను జయించిన దేశప్రజల యాచారవ్యవహార భాషాదికములను విపులముగ నభివర్ణించి ప్రపంచమునకు మహాపకారము నొనరించెను. ఆగ్రంథరాజము లిప్పటికిని ల్యాటిన్ (Latin) భాషకు భూషణములుగా నున్నవి.

జర్మనీదేశపు చక్రవర్తి యయిన మహాఫ్రెడిరికు (Frederick the Great) తనరాజ్యముచుట్టు నున్న ప్రబలశత్రురాజులతో ననేకసంవత్సరములు విసువువిరామములు లేక పోరాడుచు నఖండవిజయలక్ష్మినిఁ జేకొని తనసామ్రాజ్యము నన్నివైపులకు విస్తరిల్లఁజేసి ప్రజాక్షేమము కొఱకు ననిశము పాటుపడుచున్నను వాగ్దేవీ కైంకర్యము విడువఁడయ్యెను. చిన్నతనమునుండియు శ్రాంతిభాషయం దమితాదరణము గలిగి శ్రాంతి కవిసతంసుల స్నేహము సంపాదించి ముఖ్యముగ నానాటి కవిస్వాభాముఁ డగు వాల్టేరుతో సంతేవానసాహచర్యమున మెలంగి

యనేకపద్యకావ్యములను, సంతకంటె హెచ్చుగ గద్యకావ్యములను వ్రాసి, సాహిత్యసమరాంగణసారవభాముఁ డయ్యెను. తాను వ్రాసిన గ్రంథములను వాల్మీకీరుమహాకవికిఁ జూపి యాతనిచే సరిపఱిపించుకొని ముద్రించుచుండెను.

ఇంకఁ జక్రవర్తి నెపోలియన్ ను గుఱించి విచారించెదము. సామాన్యకటుంబములోఁ బుట్టి తన యతిమానుష ప్రతిభచే మహాసామ్రాజ్య చక్రవర్తియై భవనైకపీఠాతిశయమునఁ దన్ను మార్గొనిన యరాతి బృందములనెల్లఁ దలక్రిమఁజేసి మధ్యందినమార్తండునిపగిది విజృంభించిన యీమహాప్రతాపశాలి శ్రేంచిభాషాయోషామణికిఁ గొన్ని స్వరచిత గ్రంథోపాయనములను నమర్పించెను. చిన్నతనములో ననేక గ్రంథములఁ జదివి తత్సారమును సమయసముచితవ్యాసరూపమున రచించి వెల్లడిచేసి వార్ధక్యములోఁ దన యప్రతిమానానుభవమును గ్రంథరూపమునవ్రాసి తన మాతృదేశమున కొప్పగించెను. ఇంతియెకాక యీ మహాధీరుఁడు కదనరంగమున వైరినికాయములతోఁ బోరాడుచుఁ జిత్రలేఖనముగూడఁ జేయుచుండెనట ! అతను చిత్రించిన చిత్రపులు కొన్ని పుస్తకరూపముగ నిటీవల దొరకినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక భారతభూమి యందలి భూధవుల విద్యాకృషినరయుదము.

ఉత్తరహిందూస్థానమును దక్షిణహిందూస్థానములోఁ జాలభాగమును దన దిగ్విజయమున జయించి యశ్వమేధయాగము నొనరించిన సముద్రగుప్తుఁడు తాను బ్రచురించిన యలహాబాదు శాసనములో “తాననేక కావ్యముల రచించినకతన కవిసార్వభౌముఁడయ్యె ననియుఁ దన కావ్యములు బీదలకు జీవనాధారము లయ్యె” ననియుఁ దెలియుఁ జేసెను.

కాన్యకుబ్జదేశాధీశ్వరుఁ డగు హర్షవర్ధనుఁడు 'రత్నావళి' 'నాగానంద' నాటకములను రచించెను. ముంజభూపతి యగు భోజుఁడు శతాధిక గ్రంథములను గీర్వాణభాషలో రచించి తనసాహిత్యము నాచంద్రాంశముగ భారతభూమిలోఁ బ్రసరించి సంగ్రామరంగమున ననువులఁ గోల్పోయెను.

హిందూదేశము జయించి ఢిల్లీసంహాసన మెక్కిన బాబర్ ఘానుషా పారశీకభాషలో ధారాళముగఁ గవిత్వముఁ జెప్పఁగలిగెను. తెలుఁ దనగుట్టముమీఁద స్వారిచేయుచుఁ బద్యముల నాశువుగఁ బలుకుచుండెనట! తనజీవిత చరిత్రముఁ దానేవ్రాసికొని యీవిషయముల నన్నిటినిఁ దానే వ్యక్తపఱచెను. ఇంక మహాబుద్ధిశాలి యగు నగ్బరుఘానుషాను గూర్చి వేతే చెప్పవలెనా? చేవ్రా లయినఁ జేయలేని యీచక్కవర్తి నిరంతరము పండితులగోష్ఠి మెలఁగుచు మతచర్చలను వినుచు ననేక శాస్త్రములయందును గళలయందును బ్రావీణ్యము నలఁపఁచుకొని మహావిద్వాంసులను గూడఁ దన మర్మజ్ఞతచే డిందుపఱచుచుండెను.

ఇట్లనేకులగు పార్థివోత్తములు లక్ష్మీకటాక్షచాత్రులై నరస్వత్వ పాపనయందుఁ గూడఁ గాలము గడపుచుఁ దద్దేవీపూజార్హములగు కాన్యకుసుమములను నేర్పుతో నేర్చి కూర్చుచువచ్చిరి. ఈవిషయముఁ గూర్చి యింతవట్టుచెప్పట కొక్కటియే కారణము. మనదేశమందు బుద్ధిశాలు లగు గీర్వాణాంధ్ర పండితులలోఁ గొందఱు భూమిశులలోఁ గూడఁ గవులుందు రన్నఁ గనుబొమ్మ లెత్తి పెదవి విడిచి యీనడింతురు. వారికొక కీన్ద్రవి విషయమును గూర్చి యింత విడివిగా వ్రాసితిని. చదువరులు ఊమింతురుగాక !

మఱి కృష్ణదేవరాయలతల్లి మరలుదము. కృష్ణదేవరాయల గ్రంథరచనావిషయముల గుఱించి యిదివఱలో వ్రాసిన విమర్శకు లొక గొప్పపొరపాటుఁ జేసియున్నారు. వారెంతయు కై నను గృష్ణరాయల రాజ్యకాలజీవితమును గూర్చియే యాలోచించుచువచ్చిరి. తత్పూర్వపు జీవితము గుఱించి సూక్ష్మపరిశీలనఁ గావింపరైరి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సుమారు ముప్పదియేండ్ల వయసు వచ్చినపుడు సింహాసన మెక్కెను. సింహాసనమునకు వచ్చినతరువాత నతనికి నిరంతరము శత్రువులతో, బోరాటములు గలిగినను దత్పూర్వ మాయనకు వలసినంత తీరుబడియు నెనకాశము నుండినవి. సుమారిరువదిమూడేండ్ల వయస్సు వచ్చినవఱకు దినతండ్రి యున్న సరసరాయలు జీవించియే యుండెను. తలిదండ్రుల సంతోషములోను వారికంటె నెక్కువ వాత్సల్యముఁ జూపుచుండిన మహామంత్రి తిమ్మరుసుయుక్క ప్రేమార్ద్రశిక్షణములతో, నుండి కృష్ణదేవరాయలు చిన్ననాటనుండియు విద్యాబుద్ధి లామహామంత్రియొద్దనే విశ్వాసపూర్వకముగ నేర్చుకొనుచుండెను. ఆహేతువునఁ దిమ్మరుసుచు 'అచ్చాశీ' యనుగాఁ నండ్రియని పిలుచుచుండెను. ఈకాలమున రాయలనమాన మగు గీర్వాణాధ్ర సాహిత్యము సాపాదించుకొని యుండనోవు. కృష్ణరాయల పుత్రికలకు నాట్య సంగీతములను నేర్పిన గురువును, "సంగీతసూర్యోదయ"మను శాస్త్రగ్రంథమును రచించిన భండారు లక్ష్మీనారాయణ కవినర్యుడు కృష్ణరాయలు బాల్యముండే సకలశిలను అభ్యసించినట్లు వాసుచ్చెను. కృష్ణదేవరాయల యౌవనవదనము గుఱించి న్యూనిజ్ మొనలగు చరిత్రకారులు తెల్పిన విషయములనుబట్టి చూడ రాయల విద్యార్థిదశ యంతయు సంప్రీతికరముగ నుండెను. ఈవిషయముందును మఱి రాజ్యపాలనా

నిషయమందునుఁ గృష్ణదేవరాయలు జర్మనుచక్రవర్తి యైనఫ్రెడరికును (Frederic the Great) నెంతయు సరిపోలియున్నాఁడు.

కృష్ణదేవరాయలకును, లలసాని పెద్దన్నకును, గలిగినప్రథమపరిచయమును, దమపరిక్రమముగా వృద్ధి నొందిన స్నేహమును రాయలు రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే, యనఁగా, విద్యార్థిదశయందే జరిగియుండెనని నేఁ దలంచుచున్నాను. ఈప్రథమసంఘటనకుఁ గృష్ణదేవరాయలు తనపేరు వహించియున్న మదాలసచరిత్రాది సంస్కృతగ్రంథములను వ్రాసియుండెనని నాయభిప్రాయము. ఈగ్రంథములను, పెద్దనయొద్దఁ గవితాశుశూఁష పొనఁగుచున్న కాలములో రచించియుండుటచేఁ గొంత మంది వండితులు పెద్దన్నగారే రచించి రనుప్రతీతి లోకమునకు వెల్లడించి యుందురు. జర్మనుచక్రవర్తి ఫ్రెడరిక్ నిషయములోను నిట్టిలోకప్రవాదము పుట్టినట్లు కొంత చరిత్రాధృష్టాంత మున్నది. ఏలయున, నాతఁడు రచించిన గ్రంథములకు దొలుదొల్తఁ దనమిత్రుఁడును గవిశిరోమణియు నగు వాల్టేరునకుఁ బ్రీతిపూర్వమున నతఁడు సరిచూచి వానిని ముద్రించుచువచ్చెను. ఏతాదృశసారస్వతపరిశ్రమసంబంధమే కృష్ణరాయలకును బెద్దన్నకును గలిగియుండెనని నాయాశయము. ఈసంబంధము క్రమముగా వృద్ధి నొంది పరస్పరగాఢానురాగమయ్యె నని సునిదితమే. కావునఁ గృష్ణదేవరాయలు రచించిన వని చెప్పఁబడిన గీర్వాణగ్రంథములు నిక్కముగఁ గృష్ణరాయలే రచించియుండెననియు వానిరచనయందల్లసాని పెద్దన్నగారి సహాయము మిక్కుటముగఁ బొంది యుండెననియు నానిశ్చితాభిప్రాయము. ఈనిషయము మఱింత విపులముగా నా మనుచరిత్ర విమర్శనములో గాన్పించును.

మఱియుకవిశేషము—ఈప్రథమకవితాప్రయత్నము లగుమదాలసచరిత్రయు సత్యావధూప్రీతనము నను సంస్కృతకావ్యములను వ్రాసి

నపుడు కృష్ణదేవరాయలు కేవలము కవిత్వవిద్యార్థియై యుండవచ్చు అనఁగా గావ్యఘోషిని గవితాసామగ్రిని మున్నుండు సేకరించు కొటయు, వివిధకావ్యఘోషుల నలవఱుచుకొనుటయు నభ్యాసకుని లక్షములు గానఁ గృష్ణదేవరాయలు తనప్రథమకావ్యప్రయత్నముల నాయాతీతుల నభ్యసించినట్లు గాన్పించుచున్నది. లేనియెడల—

“సీ. పలికె తుల్పేక్షోపముల జాతి పెంపెక్క

రసికు లావన మదాలసచరిత్ర

భావధ్వనివ్యంగ్యనేపథిగాఁగఁ జెప్పి

తివి సత్యావధూప్తిఁబొందు”

అను నీపద్యములో నున్న వివిధకావ్యరీతిలక్షణములఁ బ్రత్యేకముగఁ జేర్చునుటకుఁ గారణము గాన్పించదు. అల్లసాని పెద్దన్న వంటి యాతీతేజిన కవి యొకగ్రంథము నొకవిధమైన కావ్య శైలికి నిదర్శనముగాను మఱియొకగ్రంథమును మఱియొకకావ్య శైలికి దృష్టాంతముగాను రచించి యుండునా? ఏగ్రంథము నైనను సర్వావయవపరిపుష్టియు సర్వాంగసౌందర్యమును గలుగునట్లు రచించును గాని యలంకారములకు నిధిగ నొకదానిని భావధ్వనివ్యంగ్యములగు నేవధిగ నొకదానిని రచించుట యస్వాభావికము, సవంగతము. కావున నీసంస్కృతగ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలే కవితాభ్యాసకదశయం దున్నపు డల్లసాని పెద్దనాదుల శిక్షణమున రచించి యుండె నని మున మూహింపవచ్చును.

కొండఱు లక్షణకవులును వ్యాఖ్యాతలును గృష్ణదేవరాయల పేరున నున్న సంస్కృతగ్రంథములనే గాక యాతని యాంధ్రగ్రంథ మగు నాముక్తమాల్యదనుగూడ నల్లసాని పెద్దనయే రచించినట్లు నాచుడి పెల్లడి చేసిరి.

1. కాకునూర్యప్పకవి తనయప్పకవీయములో “నాంధ్రకవితా పితామహుడు ‘కొనియె’ ననుటకు ‘కొని’ నని చెప్పి..... విష్ణుచిత్త యమునందు.

2. చ. ఉరు వగువిష్ణుచిత్తనయోద్వహనంబును సంస్కృతాంధ్రవా గ్గరిమ వలంకియారససఖం బగునట్లుగఁ జెద్దనార్యుడు దురభిజితిఁ రచించె.....శ్రీనివాసవ్యాఖ్య.

3. గుడిపాటి వేంకటాద్రి:—

గీ. పేర్ని నల్లసాని పెద్దన్న యాముక్త
మాల్యదాబ్ధిక్వృత్తి నమంచితముగఁ
జేసె నీవు టీక నేయుము చెఱకునఁ
బండుపండినలై యుండుఁగాక !

ఆముక్తమాల్యదయందు విస్పష్టముగ నాగ్రంథమును శ్రీకృష్ణ రాయలు రచించిన ట్లిన్నను జెనుదహరించిన వాక్యములబట్టి కొంత నందేహము కలుగుచున్నది. కావున నేతద్గ్రంథకర్తత్వనమవ్య నివ్వం శయముగఁ దీర్చుటకుఁ దగినఋజువును నంపాదింపవలసియున్నది. మన యద్భుతవశమున నవసరమగుసాధనసామగ్రి కావలసినంత యున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న రచించిన యాంధ్రప్రబంధమగు మనుచరిత్ర కృష్ణదేవ రాయలకే యంకితము చేయఁబడినది. కృష్ణదేవరాయలవేర నొక సం స్కృతగ్రంథము గూడ లభ్యమగుచున్నది. వీని నన్నిటిని సరిచూచి తారతమ్యములను నిరూపించిన నీసందేహము లిప్పుక నివృత్తి కాఁగల దని నానమ్మకము.

అల్లసాని పెద్దనార్యుడు మనుచరిత్రను వ్రాసి యాచర్యబంధము నులభి జేరిని నుండుటచే నంతకంటఁ గఠిన జేరిని నీ యాముక్తమాల్య దను వ్రాసి నని యొక వాదము. ఈవాదమునుబట్టి చూచిన నీ రెండు గ్రంథములకు గలభేదము జెలియందలి మార్గవశాత్తములే యని

నపుడు కృష్ణదేవరాయలు కేవలము కవిత్వవిద్యార్థియై యుండవచ్చును. అనగాఁ గావ్యభక్తినిఁ గవితాసామగ్రిని మున్నుండు సేకరించు కొనుటయు, వివిధకావ్యభోరణుల నలవఱుచుకొనుటయు నభ్యాసకుని లక్షణములు గానఁ గృష్ణదేవరాయలు తనప్రథమకావ్యప్రయత్నములలో నాయారీతుల నభ్యసించినట్లు గాన్పించుచున్నది. లేనియెడల—

“సీ. చరికి తుల్పేక్షోపముల జాతి పెంపెక్క

రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర

భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పి

తివి సత్యావధూప్రీణనంబు”

అను నీపద్యములో నున్న వివిధకావ్యరీతిలక్షణములఁ బ్రత్యేకముగఁ బేర్కొనుటకుఁ గారణము గాన్పింపదు. అల్లసాని పెద్దన్నవంటి యాతీతేజీన కవి యొకగ్రంథము నొకవిధమైన కావ్యశైలికి నిదర్శనముగాను మఱియొకగ్రంథమును మఱియొకకావ్యశైలికి దృష్టాంతముగాను రచించి యుండునా? ఏగ్రంథమునైనను సర్వావయవపరిపుష్టియు సర్వాంగసాందర్యమును గలుగునట్లు రచించును గాని యలంకారములకు నిధిగ నొకదానిని భావధ్వనివ్యంగ్యములకు సేవధిగ నొకదానిని రచించుట యస్వాభావికము, నసంగతము. కావున నీసంస్కృతగ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలే కవితాభ్యాసకదశయం దున్నపు డల్లసాని పెద్దనాదుల శిక్షణమున రచించి యుండె నని మున మూహింపవచ్చును.

కొండఱు లక్షణకవులును వ్యాఖ్యాతలును గృష్ణదేవరాయల పేరున నున్న సంస్కృతగ్రంథములనే గాక యాతని యాంధ్రగ్రంథ మగు నాముక్తమాల్యదనుగూడ నల్లసాని పెద్దనయే రచించినట్లు నాచుడి వెల్లడి చేసిరి.

1. కాకునూర్యప్పకవి తనయప్పకవీయములో “నాంధ్రకవితా పితామహుఁడు ‘కొనియె’ ననుటకు ‘కొనె’ నని చెప్పె..... విష్ణుచిత్త యమునందు.

2. చ. ఈరు పగువిష్ణుచిత్తనయోద్యహనంబును సంస్కృతాంధ్రవా గ్గరిమ నలంక్రియారససఖం బగునట్లుగఁ బెద్దనార్యుఁడు ధృరఘటితఁ రచించె.....శ్రీనివాసవ్యాఖ్య.

3. గుణిపాటి వేంకటాద్రి:—

గీ. పేర్ని నల్లసాని పెద్దన్న యాముక్త
మాల్యదాభ్యుక్తతి సమంచితముగఁ
జేసె నీవు టీక నేయుము చెఱకునఁ
బండుపండినపై యుండుఁగాక !

ఆముక్తమాల్యదయందు విస్పష్టముగ నాగ్రంథమును శ్రీకృష్ణ రాయలు రచించిన ట్లన్నను బైనుదహరించిన వాక్యములఁబట్టి కొంత సందేహము కలుగుచున్నది. కావున నేతద్దగ్రంథకర్తత్వనమస్య నిస్సంశయముగఁ దీర్చుటకుఁ దగినఋజువును సంపాదించవలసియున్నది. మన యదృష్టవశమున నవసరమగు సాధనసామగ్రి కావలసినంత యున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న రచించిన యాంధ్రప్రబంధముగు మనుచరిత్ర కృష్ణదేవ రాయలకే యంకితము చేయఁబడినది. కృష్ణదేవరాయలపేర నొక సంస్కృతగ్రంథము గూడ లభ్యమగుచున్నది. వీని నన్నింటిని సరిచూచి తారతమ్యములను నిరూపించిన నీసందేహము లెప్పుక నివృత్తి కాఁగలదని నానమ్మకము.

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రను వ్రాసి యాప్రబంధము సులభ శైలిని నుండుటచే నంతకంటె గణిత శైలిని నీ యాముక్తమాల్యదను వ్రాసి నని యొక వాదము. ఈవాదమునుఁబట్టి చూచిన నీ రెండు గ్రంథములకుఁ గలభేదము శైలియందలి మార్గవశాత్తములే యని

సూచించబడుచున్నది. ఈ రెండుగ్రంథములకుఁ గలభేదముతమాత్రమే యైనచో నీవాదము సంగీకరింపవచ్చును. కాని యీగ్రంథములను విమర్శదృష్టితో సమ్యక్పరిశీలనఁ జేసినయెడల నొక్కతెలియందే గాక యన్ని విషయములందును నీరెండుగ్రంథములు భేదించుచున్నవని విశదమగును. ఈరెంటికిని యద్విధమైన పోలికయు లేదు. శిల్పము, భావము, రసము, భావనాశక్తి, యలంకృతి, శబ్దసామగ్రి, శాస్త్రవ్యత, యిత్యాది యేవిషయముఁ జూచినను నీ రెండుగ్రంథములకు నిసుమంతయుఁ బోలిక గాన్పింపదు. కావున నొక్కకవియే యీరెండుగ్రంథములను రచించె నని చెప్పుట కేవలము దుర్గాహ్యము — దురూహ్యము — మామిడిచెట్టున మామిడిపండును తాటిపండును బుట్టింపఁగల నృక్షశాస్త్రజ్ఞుఁడు, నావుకడుపున నావుదూడను గేదెదూడను బుట్టింపఁగల పశుశాస్త్రజ్ఞుఁడు, నీ నానారూపిణి యగు ప్రకృతియందుఁబాడసూపెనా యప్పు యొక్కకవియే మనుచరిత్రము, నాముక్తమాల్యదను రచించె నని నేను నమ్మెదను. కాబట్టి యీగ్రంథకర్తృత్వయశస్సు కృష్ణదేవరాయల కిచ్చుట కిష్టము లేనియెడల, మఱి యొక పేరు లేని పెద్దమనుష్యున కీపేరుప్రతిష్ఠల నొప్పుఁ జెప్పవచ్చును; గాని పెద్దనార్యునకు మాత్రము సమర్పించుట యెంత మాత్రము వలనుపడదు.

కావునఁ దక్కినవిషయము లెవ్వయు — ననఁగాఁ గాలనిర్ణయాదుల సందర్భము, గ్రంథమందలి వ్యాకరణాదిదోషములు, కొన్ని కల్పనలయనంభావ్యత మున్నగు సంతర్నివాతవిషయములను దడవి చూడకయే, సామాన్యపరిశీలనమొనరించిన యీగ్రంథము పెద్దన్నరచించినది కాదనియుఁ గృష్ణదేవరాయలో, లేక మఱి యొకకవియో వ్రాసి యుండవచ్చు ననియు, స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పెద్దన్ననుండి కర్తృత్వముఁ దప్పింది నపుడు కృష్ణరాయల కీయక మఱియొకనిమెడకఁ జుట్టుట యేటి

న్యాయము ? కావున శిష్టుమును, శైలియుఁ బరీక్షింపఁగఁ జెద్దన్న కృష్ణ రాయలలోఁ గృష్ణరాయలదే యుగ్రాంధ, మని వక్రఁగింపవచ్చును.

కాని, పెద్దన్నగారి పద్యములు కొన్ని దీనియం దుండుటకుఁ గారణమేమి ? పెద్దన్నగారు మనుచరిత్రములోఁ గృష్ణరాయల వంశావళిఁ గూర్చియు నాతనిశౌర్యప్రతాపవిజయాదికములఁగూర్చియు వ్రాసినపద్యము లతిస్వల్పములైన మార్పులతో నట్లే యాముక్తమాల్యదయందు స్వీకరింపఁబడినవి. ఉభయగ్రంథములలో నీపద్యములు సమముగా నుండుటచేతఁ గొంతమంది విమర్శకు లీగ్రంథముల నొక్కకవియే రచించెనని వాదముఁ బొసఁగించుచున్నారు. మఱికొందఱు కృష్ణదేవరాయలకుఁ జెద్దన్నగారిమీఁద నున్న గౌరవాతిశయసూచకముగా నీపద్యముల నారాజకవి యుపయోగించెనని యభిప్రాయపడుచున్నారు. మఱికొందఱు కృష్ణదేవరాయ లాత్మస్తుతిఁ జేసికొనుట కిష్టములేక తనయాస్థానకవీశ్వరుఁ డగునల్లసానివాని పద్యములనుఁ దన గ్రంథములోఁ జేర్చికొనియె నని తలఁచుచున్నారు.

పై బేర్కొనిన హేతువులలో దేనివలనఁ గృష్ణరాయ లీపద్యములఁ దనగ్రంథమున నిమిడ్చికొనియుండవచ్చును ? అత్మస్తుతి కిష్టము లేకపోయిన నాశ్వాసాంతపద్యముల నెట్లు వ్రాయఁగలిగెను ? కావునఁ జెద్దన్నగారియందలి గౌరవాతిశయముచే నీపద్యములఁ దనగ్రంథమందుఁ జొప్పించి యుండవచ్చును. ఈయాహకుఁ దోడుగ నేను మఱియొక యాహ నిచట సహృదయులకు విన్నవించుచున్నాను.

కృష్ణదేవరాయలకు నల్లసాని పెద్దన్నగారియొడల నత్యంత భక్తి విశ్వాసము లుండినట్లనేకనిదర్శనము లున్నవిగాదా !

సీ. “ఎదురైనచోఁ దనమదకరింఁద్రమునిల్చి

కేలూత యిచ్చియొక్కించుకొనియె

గోకటగ్రామాద్యనే కాగ్రహారంబు
 లడిగిన నీమల యందునిచ్చె
 మనుచరిత్రంబందుకొనువేళ పురమేగ
 బల్లకి తనకేలఁబట్టి యెత్తె
 వియ్యదైన కవిగండపెండేరమున కీచె
 తగు దని నాదుపాదమున దొడిగె

గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహా అల్లసాని
 పెద్దనకవీంద్ర ! యని నన్నుపిలుచునట్టి
 కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక
 బ్రతికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబనగుచు.

ఇత్యాదిపద్యముల మూలమునఁ బ్రభవతాత్పర్యము విశదమే
 కదా! రాజ్యవిషయములో మంత్రిత్విచ్చుర సీరాయనికి నప్పజీయయ్యెను.
 కవిత్వవిషయములోఁ దనయాస్థానకవీశ్వరుఁ డైన యల్లసాని పెద్దన్న
 యీరాజకవికి నప్పజీతుల్యుఁ డయ్యె నని చెప్పవచ్చును. ఇట్లుభయు
 లును చిత్తసమానులే. వారియెడల నత్యంతప్రేమాతిశయము రాయలు
 చూపుచు వచ్చెను గదా ! మఱియు నల్లసాని వానిగ్రంథమందుఁ దన
 యేలిక యగుకృష్ణరాయలప్రశంస కృతిపతికారణమున నున్నది. కాఁబట్టి
 యాగ్రంథముఁ జదివినపు డెల్లఁ గృష్ణదేవరాయలు జ్ఞప్తికి వచ్చును.
 అట్లే కృష్ణరాయలగ్రంథముఁ జదివినపుడెల్ల నల్లసాని పెద్దన్న స్మరణకు
 వచ్చుటెట్లు ? రాయలు తనగ్రంథముఁ దనయాస్థానకవీశ్వరునకు నంకి
 తము చేయుట యయుక్తము గదా ! ఇంక నేవెరవునఁ దనకవితాగురు
 పంబంధ మభేదాధ్యవసాయముగఁ గల్పింపవచ్చును ? ఆకవీశ్వరుఁడు
 తన్నుఁగూర్చి వ్రాసినపద్యములఁ జా నువయోగించుకొనినయెడలఁ
 దనకుఁ గల గౌరవము, భక్తి, కవితావదరణము, గాఢానురాగము, నివి
 యన్నియు నొక్కసారిగఁ జేరారును ! కావున కాశ్వతప్రేమకబంధ

సగ్గరకముగ నీవద్యములను చా నువయోగించుకొనె నని నేఁ జెప్ప సాహసించుచున్నాను.

వేటొకవాదము:—అంతఃపురములోను దర్బారులలోను గాలముఁ గడపుచుండు రారాజుల కెన్నఁడుఁ దెలియరాని జానపదవిషయములును దత్తవృజ్ఞానవిషయములు నీగ్రంథముదు ననేకములు కలవు కావునఁ గృష్ణదేవరాయలు గాక పెద్దన్న యీగ్రంథము రచించె నని యొకవాదము. రారాజులకు జానపదులజీవితము తెలియనియెడల సామాన్యజనులకు రారాజులజీవిత మెట్లు తెలియుచున్నది ? సామాన్యకుటుంబములకుఁ జెందిన కవీశ్వరులు రాజుల యితీవృత్తములఁ గూర్చి వ్రాయుచున్నారగదా ? వారి కెట్లవి తెలియవచ్చుచున్నవి. ఆలాగునే రాజులకుఁ గూడ సామాన్యమానవుల జీవితరహస్యములు తెలియఁగలవు. “రవి గాననిచోఁ గని గాంచునేకదా ?” అన్నట్లు కవితాదృష్టిఁ గలిగిన యేమానవుఁ డైన సామ్రాట్టైనను సామాన్యుఁ డైనను బ్రపంచమందలి నానావిధమర్మకర్మములను గుర్రెఱుఁగుటకుఁ ప్రారేపించెడి ప్రజ్ఞాప్రభావ మైక్కువగఁ గలిగియుండును. అంతయేగాక కృష్ణదేవరాయలు ముప్పది వర్షములవయస్సువఱకు రాజ్యభారము వహించినవాఁడు కాఁడు. స్వతంత్రుఁడుగ సాకవ్యతదీక్షలోఁ గాలముఁ గడపినవాఁడు. లక్ష్మీనారాయణ కవి యనునంగీతశాస్త్రుజ్ఞుఁడు కృష్ణదేవరాయలబాల్యముఁ గుఱించి వర్ణించుచు “బాల్యేసా నకలకలాకలావయుక్తః” అని చెప్పినాఁడు. అనఁగాఁ జిన్నతేనముననే యనేఁ శాస్త్రములు కళలు సాంగోపాంగముగా నేర్చినవాడు, అని చెప్పఁబడినది. కావునఁ గృష్ణరాయఁడు తనచిన్నతనమునఁ దనయత్యున్నత నానావిధవిజ్ఞానసౌధమునకుఁ బునాదులు వేసికొనియుండెను.

రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత నైన నీ “కవితాప్రావీణ్యఫణి శుడు” సంతతము పండితకవితార్థగోష్ఠిలో మెలగుచుండెడివాడు. పూర్వము బాగ్దాదునుల్తానగు హరూన్-అల్-గోవిను అను ప్రసిద్ధచరిత్ర పురుషుఁ డెట్లు రాత్రులందు తనపట్టణమున గూఢవేషమున సంచరించి వివిధజను లేమి చేయుచుందురో యేమి చెప్పకొందురో కని విని వచ్చు చుండినట్లు కృష్ణదేవరాయలుకూడ విద్యానగరమున తనరాజ్యకాలము లో చేయుచుండెను (రాయవాచకము పుట కిరినుంచి కిరివటకు). యుద్ధ యాత్రలలోఁ దనయూస్థానకవి పండితబృందములను దనతోఁ దీసికొని పోవుచుండెడివాఁ డని యెల్లరకుఁ దెల్లమే కదా? కావునఁ దనగ్రంథము నకు సంబంధించిన విజ్ఞానవిశేషములను నేర్చి కూర్చుకొనుటకుఁ జాల నవకాశ ముండెను. విశిష్టాద్వైతవాదప్రతివాదములసారము. నష్టాంగ యోగవివరణము, నిత్యాది నిగూఢతత్త్వసంప్రదాయము లన్నియుఁ దనగురువుల సమ్ముఖమున నేర్చికొని తాను బద్ధరూపముగ నల్లి గాని లేక వారిచే వ్రాయించి గాని తనగ్రంథమందెమిప్పికొని యుండవచ్చును. కాఁబట్టి శాస్త్రములయందధికారి గాఁ డనియు, మతవిషయములందలి మర్మము లెట్లు తెలియ వచ్చిన వనియు నిట్టశుష్కప్రవణలు కొఱి గానివాదములే.

కృష్ణరాయల కంకితము చేసినగ్రంథములలో ననగా మనుచరిత్రమునందుఁ బరిజ్ఞాతాపహరణమందుఁ, గృష్ణరాయలు కవితృప్తియుఁ డని చెప్పుటయేగాని యతఁడు రచించిన గ్రంథముల వేని నైనఁ బేర్చి యుండలే దని యొకవాదము. కవిబ్రహ్మయగుతిక్కనసోమయాజి కంకితముచేసిన దశకుమారచరిత్రమందుఁ దిక్కయజ్ఞ వ్రాసినగ్రంథములలో వేని నైనను కేతనకవి యుదాహరించినాఁడా? ‘మహాభారతము’ గాక పోయినను ‘నిర్వచనోత్తరరామాయణము’ నేనిఁ బేర్చినియెనేము

తిలకింపుడు. అందున లేనికారణమున మహాభారతముఁ గాని యుత్తర రామాయణముఁ గాని కవితిక్కన వ్రాయలే దని చెప్పఁగలమా? బహుశః యిట్టిమహాపురుషులవిషయముగఁ గవిత్వ మొకయానుషంగిక విలాసముగ మనపూర్వులు పరిగణించిరేమో! యని నే నూహించుచు న్నాను. ఆమహాపురుషుల రాజకీయకృత్యముల తేజఃపుంజములో వారి గ్రంథరచన యొకకిరణకణముగ నుండినను. కావున వారికావ్యరచనము గణింపఁబడలే. దని తోచుచున్నది. ఇప్పటికాలముననో వారి రాజకీయ కీర్తికంటెఁ గావ్యములయశస్సే స్థిరమైనది. ఇట్టివియే కదా లక్ష్మీనర న్వతుల యన్యోన్యాతిశయతారతమ్యములు !

వీనియన్నింటికంటె నెక్కువైన కారణము గ్రంథమందే యు న్నది. దాని విదివటకే కొంత సూచించితిని. శ్రీకృష్ణరాయ లేకాదశి నాఁ డుపపసించి శ్రీకృష్ణములో నున్నయాంధ్రవిష్ణువును దర్శింపఁ బోయి యచ్చట నాభగవత్సన్నిధి నారాత్రి గడపి యుండఁ దచ్చతుర్థ యామమునఁ గలలో నాభగవంతుఁడే కృష్ణదేవరాయల కొకసందేశము తెలిపెను. అది యేమన, 'ఆముక్తమాల్యద' గ్రంథము తెనుఁగున ర్థచింపు మనియే. ఆ ట్లనతిచ్చటలో సంస్కృతగ్రంథములఁ గొన్నిటిని కృష్ణరాయలు రచించినట్లు తెలుపుదు చేసెను. కావున నట్టిపవిత్రస్థల మున, నట్టిపవిత్రసమయమున సాక్షాద్భగవంతునిచే నబద్ధము లాడించుటకు నేర్పికైన మనస్సు కలుగునేమో యాలోచింపవలెను. సర్వదా, అన్యతము లాడెడుచోరులు సహితము, దేవాలయములో నిలువఁబెట్టించి దేవునియెదుట మాటలాడించిన నిజమునే పలుకుదురు ! అట్టిస్థితిలో నుపవాసదీక్షలో యుండినదనకుఁ దనయిష్టజైవము సాక్షాత్కరించి ప్రసాదించునపు డాభగవంతునిచే నేమనుజుండైనఁ గల్గ లాడించునేమో యాలోచింపఁదగినది. అట్టిసమయమున మృషావచనముల కేమైన నవ

కాళ ముందునేమో యోచించఁదగినది. కాబట్టి యాగ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలు దప్ప యెరులు రచించి రని యూహించుట కేవల మసంగతము, సన్ధ్యాయము, వఘావహము.

కావున నీయాముక్తమాల్యదఁ బెద్దన్న ప్రత్యేకముగా రచించి యుండలే దనియుఁ గృష్ణదేవరాయలు రచించినప్పిమ్మట పెద్దనాడు లచ్చటచ్చటఁ బరిష్కరించియుండవచ్చు సనియు నానిశ్చితాభిప్రాయము.

సామాన్యజనపక్షమునకుఁ జేరిన మనయభిప్రాయ మెట్లున్నను రాజపక్షమువారి యభిప్రాయ మెట్లుండునో తెలిసికొనుటకు రాజవంశ ములోఁ బుట్టి రాజ్యభారము వహించుచు రాజకార్యానుభవము గలిగిన వారికిఁ గవిత్వపాండిత్యముల విషయములో నంతవఱకు నిపుడత సంచా దించుట కవకాశము గలుగఁగలదో నిర్ణయించుట కట్టివారి యభిప్రాయమునే తీసికొనుట విధ్వంసకమున కామోచకరముగా నుండవచ్చును. కావునఁ బెక్కువిధములఁ దాదృశగుణనంపత్తి గలిగినట్టియు, వీరికాపు రాధీశ్వరులును, ఆంధ్రాంగ్లములయం దసమానవంశితులును, నిరంతర సారస్వతసేవాపరాయణత్వమున నభినవాంధ్రభోజనిభ్యాతులు నైన శ్రీ రాజా రావు వేంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావుబసవద్దరువారి యభిప్రాయమును జూపుటకు వారియనుజ్ఞ వడసి “దుందుభి” సంవత్సరమునందలి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ ‘తాన్విగ్రహోపన్యాసము’ నందలి కొంతభాగము నిచట నుదాహరించుచున్నాను.

“అముక్తమాల్యదామహాకావ్యమును రచించినవా రెవ్వ”రను విషయమునుగుఱించి చర్చ జరుగుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయ లని కొండఱును, అల్లసాని పెద్దనార్యుఁ డని కొండఱును వాదించుచున్నారు. గ్రంథములోఁ గృష్ణదేవరాయలే తత్కర్త యైవఱ్ఱ స్పష్టముగఁ జెప్పఁ

బడి యున్నది. అందఱున్నపుడు దానికి వ్యతిరేకముగ బలవత్కారణము
లుండినగాని యది కా దనుటకు వీలులేదు. అట్లయినచోఁ బ్రతిగ్రంథ
కర్తను గ్రంథకర్త కాఁ డనియే చెప్పవచ్చును. ఈకావ్యము రాయలు
వ్రాయలే దని ఋజువుచేయుగల బలమైన హేతువు లేవియు గానరా
కున్నవి. మనుచరిత్రలోని సంశ్లాభివర్ణనపద్యములు విష్ణుచిత్రియమునఁ
గలవన్నంతమాత్రమున నీకావ్యము మనుచరిత్రకారుడే వ్రాసినాఁ
డనుట న్యాయముగాదు. కృష్ణరాయలు తనవంశవర్ణనము చేయవలసి
వచ్చినచోటఁ దనయాస్థానకవి రచించినపద్యముల నందుఁ బొందుపఱ
చిన నందముగనుండు నని యట్లు చేసియుండవచ్చును. ఆలోచించి చూ
డఁగా నిది యిట్లు చేయుటయే యత్యంతోచిత మని తోచుచున్నది.
రాయలు తనగ్రంథమున నీపద్యముల నిట్లు నిర్భయముగను నిస్సంశయ
ముగను జేర్చుకొనుట, యాకృతికర్త శ్రీకృష్ణదేవరాయలే యని
ఋజువుచేయుటకుఁ బ్రబలకారణములలో నొకటి యై యున్నది. అట్లు
కాక, కృష్ణరాయలు విష్ణుచిత్రియమును బెద్దన్నచేత వ్రాయించి తన
పేరు పెట్టుకొని పేరు పొందవలయు నని తలంచినచోఁ బెద్దన రచించిన
మనుచరిత్రములోని పద్యముల నిం దుండనిచ్చునా? అముక్తమాల్యద
నుండి యెత్తి వ్రాయఁబడిన యాకృతిపద్యమువలన నీతఁడు పెక్కు
సంస్కృతగ్రంథములు గూడ రచించినట్లు విస్పష్ట మగుచున్నది.

సీ. పలికి కుత్సేక్షోచును జాతిపెంపెక్క
రసికు కావన మదాలస చరిత్ర
భావద్వనివ్యంగ్య నేపథిగాఁగఁ జె
ప్పితివి సత్యవధూప్రీతివంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్పి కూర్చితి
సకల గథాసారసంగ్రహంబు

శ్రోత్రఘృటులు విచ్చుగ రచించితి నూత్తి

నైపుణి జ్ఞానచింతామణి కృతి

గీ. మణియు రసమంజరీముఖ్య మధుర కావ్య

రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష

సంద్రభాష యసాధ్యంచె ? యందు నొక్క

కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రతుము గాఁగ.

ఇన్ని సంస్కృత గ్రంథములు రచించిన రాయ లీయాంధ్రగ్రంథమును రచించుట యొక యబ్బురముగాదు. ఇదియునుగాక, శైలినిఁబట్టి చూచినను, ఆముక్తమాల్యదా మనుచరిత్రముల కెచ్చటను బోలిక గానరాదు. ఆముక్తమాల్యద మనుచరిత్రముకన్న మిక్కిలి ప్రౌఢమైన ప్రబంధము. ఆంధ్రముననుండు సుత్రమోత మకావ్యములలో నొకటి. అందలి యపమ లనుపమానములు ; శైలి నారికేళపాకము ; సరళత తక్కువ. మనుచరిత్ర శైలి మిగుల సరళమైనది. పాకము కడళిపాకము. ఈ రెండుగ్రంథములు నొక్కఁడే వ్రాసియున్నచో నాముక్తమాల్యదను మనుచరిత్రమువ్రాసిన వెనుకనో ముందో వ్రాసియుండవలయునుగదా ? విష్ణుచిత్రియము మనుచరిత్రముకన్న ముందు వ్రాసిన దనుటకు వీలుకనఁబడదు. ఏలయన ? దీనికన్న నది మిక్కిలి ప్రౌఢతరముగా నున్నది. అందుఁ జక్కనివర్ణనములు చేయఁబడియున్నవి. రసపోషణమునఁ గూడ మించియే యున్నది. ఇంక మనుచరిత్రముతరువాత నది వ్రాయఁబడిన దనుటయు సమంజసముగాఁ దోచుటలేదు. ఏలయన ? దానిశైలి దీని శైలికన్న నెక్కువ సరళముగా నున్నది. కవిత్వముఁజెప్పు నలవాటధికమైనకొలది సరళత యెక్కువ యగుచుండునుగాని యున్న సరళతగూడఁ బోవుట యసంభవము గదా ? కావున మనుచరిత్రకారుఁడైన పెద్దనాఁడు విష్ణుచిత్రియమును రచించె ననుట న్యాయము గాదు. ఆముక్త

మాల్యదయందుఁ బేదవారి బ్రదుకురీతులను గుఱించి చాలఁ జక్కఁగ నర్థింపఁబడి యున్నది. కృష్ణరాయలకు వాని నంత బాగుగ నెఱుంగుట కవకాశములే దని కొందఱు అందురు. ఇట్లనుట యుక్తముగాదు. రాజులు మాత్రము పేదల స్థితిగతులనుగుఱించి యేల తెలిసికొనరాదు ? సేవకుల వలనఁ దెలిసికొనఁగూడదా ? ఆకాలమున రాజులు చారులను బంపి ప్రజలెట్లుండిరో తెలిసికొనుచుండెడియలవాటు గలిగి యుండెనువారు గదా. ఇంతయేల ? పృథువు ప్రచ్ఛన్నవేషమునఁ దానే స్వయముగా నేగి ప్రజల కష్టసుఖములు గనుఁగొనుచుండెనువాఁడు గాదా ? ఈయాశ్చర్యపరా మొకయాశ్చర్యము గాదు. ఈగ్రంథరాజమునందు రాజనీతి యెంతయుఁ బ్రశస్తముగా నర్థింపఁబడింది. స్వయముగ రాజ్యముఁజేయుచు నప్తకష్టములఁబడి జనులఁ బాలించుచు స్వానుభవముగల జనవల్లభుఁడు దక్క మఱియొకరు వ్రాసినట్లు కనఁబడదు. వీని నన్నిటినిబట్టి చూడ నాముక్తమాల్యదాగ్రంథకర్త శ్రీకృష్ణరాయమహారాజే యని చెప్పవలసియున్నది. ఇదిగాక:—

గీ. తెలుఁగఁజేల యన్న దేశంబు తెలుఁగేను

దెలుఁగువల్లభుండ దెలుఁగొకండ

యెల్లవృత్తులఁ గొలువ నెఱుంగవే బాసాడి

దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

ఈపద్యమునుబట్టి చూడ విష్ణుచిత్రియకృతికర్త కితరభాషలందుఁ బ్రవేశముండుటచే నాభాషలకును దెలుఁగుభాషలకును గలభేదము బాగుగఁ దెలిసియున్నట్లును దేశభాషలలోఁ దెలుఁగుబాస లెన్న యైనది గనుక తెలుఁగునందే కృతిరచింపు మని తెలుంగురాయఁ డాజ్ఞాపించినట్లును తేలుచున్నది. మనుచరిత్రకారున కితరదేశభాషలయందుఁ బ్రవేశ మున్నట్లు కానఁబడదు ; మఱియును,

శ్రీకృష్ణదేవరాయలకుఁ బారిజాతాపహరణమును, గృతియిచ్చిన ముక్కుతిమ్మనార్యుఁ డాగ్రంథములో నారాజవత్తము నిట్లని స్తుతించెను.

క. శ్రీ వేంకటగిరివల్లభ !

సేవాపరతంత్రహృదయ ! చిన్నమదేవీ

జీవితనాయక ! కవితాపా

హిణ్యుఘోష ! కృష్ణరాయమహీశ !

ఇందలి 'కవితాపాహిణ్యుఘోష!' యనుదానింబట్టి యీయన కవి త్వము చెప్పుటయం దుద్దండప్రతిభ గలవాఁ డని విశద మగుచున్నది. ఈపద్యముననే “ శ్రీవేంకటగిరివల్లభ ! సేవాపరతంత్రహృదయ ! ” యనుదాని కనుగుణముగ నాముక్తనూల్యదయందు గ్రంథాదినున్న:—

ఉ. శ్రీకమలీయహరమణిఁ జెన్నగుఁ దానును గొస్తుభంబునం

దాకమలావహుటియు నుదారతఁ దోఁపఁ బరస్పరాత్మలం

దాకరితంబు లైన తమయాకృతు లచ్చరఁ బైఁచి దోఁప

నస్తోతనండుఁ దోచె నన శోభిలు వేంకటభర్తఁ గొరెదన్.

అని రాయలు శ్రీవేంకటేశ్వరుల భక్తితోఁ గొల్చువాఁ డని తెలుపుదు చేయుచున్నది. ఈపద్యములో మనుచరిత్రమునందలి మొదటి పద్యమును బోల్చి చూడఁదగును.

శ్రీవక్షోజకురంగవాభ మెదపైఁ జెన్నొండ విశ్వంభరా

దేవిం దత్కమలాసమీపమునఁ బ్రితిన్ నిర్విహఃజో యనం

గా నందారు ననందనాది నిజభక్తశ్రేణికిం దోచు రా

జీవాతుండు కృతార్థుఁ జేయు కుభదృష్టిక గృష్ణరాయాధిపున్.

ఈరెండింటినిగల తారతమ్యము పరిశీలింపుడు ! ఈరెండు వాక్కులు వేరువేరుని తెల్లమగుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు స్వభావ

వర్ణనముల సతిమనోహరముగఁ జేసినాఁడు. అభూతోపమలు కల్పించి నాఁడు. రసవోషణము బహుప్రౌఢముగఁ జేసినాఁడు. భక్తిరసమును గుఱిపించినాఁడు. ద్రావిడ దేశాచారములను మిగుల లెప్పగ వర్ణించి నాఁడు. అఱవదేశమును బాగుగ నెఱుంగుటకుఁ గృష్ణరాయల కనేకావ కాశములు గలిగియుండును. ఆహా! ఈమహారాజకవి యెంతటిఘనుఁడు! కవిరాజ్యంఠీరవుఁడు; సంశితప్రవరుఁడు. రాజుల క్షిప్తి యఖండపాండితీ పటిమ యుండియుండునా యని కొందఱు అందురేమో? ఏల యుండరాదో తెలియకన్నది. ఇతరరాజు లెందఱు పుస్తకరాజముల రచియింపలేదు? నన్నెచోడుఁడు కుమారసంభవము, రఘునాథభూపాలుఁడు వాల్మీకిరా మాయణము, మల్లె అనంతభూపాలుఁడు కుముద్వతీకల్యాణము, నవరము చిననారాయణనాయకుఁడు కువలయాశ్వచరిత్రము, దామెర వేంగళభూ పాలుఁడు బహుభాష్యచరిత్రము, కోటిరాయ రఘునాథ తొండమాన్ భూపాలుఁడు పార్వతీపరిణయము, కట్టా వరదరాజ శ్రీరంగమాహాత్మ్య ము, కాచభూపతి విఠలరాజు రంగనాథరామాయణము, తిమ్మనృపా టుఁడు పరమయోగివిలాసము, విజయరంగచోక్కనాథుఁడు అహల్యా సంక్రందనము, రేచెర్ల మాధవరాయఁడు చంద్రికాపరిణయము, పాలవే కరి కడరీపతి శుకసప్తతి మొదలైన యాంధ్రగ్రంథములను, భోజరాజు చంపూరామాయణము, రావు సర్వజ్ఞసింగమహీపాలుఁడు రసార్ణవ సుధాకరము మొదలైన సంస్కృతగ్రంథములను రచియించి యుండ లేదా? ఇంక ననేకులు రాజకవులు లేరా? వా రందఱు బండితులు కారా? ప్రభుసత్తములు సద్గ్రంథరచనాపటిష్ఠులే కాకున్నచో వీరందఱు గతి యేమి? కావున నట్టివాడ మొత్తయు ననమంజనము. వీరిలో మా

మంకమ్మలైన రావు సర్వజ్ఞసింగమహీచాలుడు రచించిన రసార్ణవ సుధా కరము ప్రసిద్ధలక్షణగ్రంథ మని సంస్కృతకవీంద్రు లెఱుగుదురు.

ఇదియునుంగాక శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వివిధవిద్యావిశారదుడు, బహుభాషాకోవిదుడు; దేశభాషల ననేకములు నేర్చి 'దేశభాషలందుఁ దెలుగు లెన్న' యని చెప్పినవాడు; రాజనీతిపారంగతుడు; శౌర్య రాశి; భాషాపోషకుడు; కవిబృందమందారము; సహజనహసనస్థుణ నంపన్నుడు. తాను గవిశ్రేష్ఠుఁ డయ్యును, దనకన్నఁ దక్కువ యైన కవులను, బెద్దన ముక్కుతిమ్మనాదులను బోషించి గౌరవించిన కరుణా శాలి. ఈయనగ్రంథమున నచ్చటచ్చటఁ దప్పలుగలవని వాడుకయుండె డిది. ఈమధ్యకాలమునఁ బండితరాజగు బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకట రాయశాస్త్రిలవా రాగ్రంథము నామూలాగ్రముగఁ బరిశీలించి యా వోషములను నిజముగఁ దప్పలుకావనియు శబ్దశల్లనాదులలో జేరునని యు సిద్ధాంతీకరించి గ్రంథకర్తయొక్క పాండిత్యప్రకర్షమునకించుకయుఁ గొఱంతలేదని నిర్ధారించినారు. అంధ్రభాషకు నాంధ్రదేశమునకు నీ ప్రభువలంస మొనర్చిన మహోపకారి మింతింత యని చెప్పనలవికాదు. ఇట్టి స్తోత్రోపాత్రుని స్తుతించి వక్త్రములు పవిత్రములుగఁ జేసికొనల యును గాదా? అయిన నేమాంధ్రకవియుఁ గావ్యములలో గవిస్తుతి చేయనప్పు డామహనీయునిఁ బేర్కొనియుండలేను. అది యేలకో? ఒక వేళ నాతనిగ్రంథమున నపప్రయోగము లున్నవని యనుకొనుటచే నయి యుండునా? ఇంకేమైనఁ గారణ ముండునా? ఇదమిద్ధ మని చెప్ప వీలులేదు. ఇంతమాత్రమున నాయనకు లోటువాటిల్లె నని తలఁప రాదు. లోపము లేకమైనను లేదు. బ్రహ్మజాతిహీరమును, హీర మన కున్నచో నది వజ్రము కాకుండునా? విద్వత్కవిశ్రేష్ఠుఁ డెప్పటికిని విద్వత్కవిశ్రేష్ఠుఁడే.

ఆముక్తమాల్యదకు విష్ణుచిత్రియ మను స్వామీంతరము కలదు. వైష్ణవద్వాదశాస్త్రులలో నొకఁడగు విష్ణుచిత్తునియొక్కయు, నారసి కుమార్తెయగు గోదాదేవియొక్కయు కథ దీనియందు వ్రాయఁబడినది. విష్ణుచిత్తుఁడు శ్రీనిల్లిపుస్తూరులో నున్న 'వటపత్రశాయి' యను విష్ణు మూర్తికి భక్తుఁడై, స్వామివారి దేవాలయమున నర్చకుఁడుగా నుండెను. ఆతని కుమార్తెయగు గోదాదేవికి అఱవభాషలో 'చూడికొడుత్తాళ్' అని పేరున్నది. 'చూడికొడుత్తాళ్' అనగా 'ఆముక్తమాల్యద' అని యర్థము. గోదాదేవి బాల్యముండియు శ్రీరంగములోనున్న రంగనాయకస్వామివారిని ప్రేమించుటచే దండియగు విష్ణుచిత్తుఁ డామెను స్వామివారి కిచ్చి వివాహము చేసెను.

వైష్ణవవన్నిధ్యరాశ్వరులచరిత్రము లన్నియు ప్రథమమున సంస్కృతభాషలో 'దివ్యసూరిచరిత్ర' మను పేరున గరుడవాహనపండితునిచే రచింపఁబడినది. ఈగ్రంథమందు శ్రీరామానుజాచార్యులవారు తత్కాలమున జీవించియుండినట్లును, వైష్ణవమతవ్యాప్తికై చాలవఱకు పాటుపడుచుండినట్లును వ్రాసియుండుటచే నేతద్దగ్రంథము రామానుజుల వారికి ననుకూలక మనియు, గావున కీర్తి వె! పదునొకండవశతాబ్దము నాటిదనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఈదివ్యసూరిచరిత్రమును బట్టి సంస్కృతాటవమిశ్రమగు మణీప్రవాళభాషలో 'గురువరంపరవళభావ' మను పేరున 'పిన్నతాలకీయపెరుమాల్ జియార్' అను కవివరుఁ డొక వైష్ణవ చరిత్రగ్రంథమును రచించెను. ఈగ్రంథము సుమారు కీర్తి వె! పదునాల్గవ శతాబ్దమునాటిదిగ నుండనోవు. ఏల యన, పెరుమాళ్ జియార్ ఆశతాబ్దమందు జీవించియుండిన ట్లగవమచున్నది. ఈ యఱవగ్రంథమందు శ్రీరామానుజులవారి పుట్టుకవిషయము, నిర్యాణవిషయము గూడ నూహింపఁబడినది. కావున నిది యాచార్యులవారి శ్రీవిశ్వానాథరఘున రధింప

బడియున్నది. ఈ రెండు గ్రంథములయందును విషయ మొక్కటే. ఆర్థాదుల పాఠంపర్యమును, వారి జీవితములయందలి మహాకార్యములును మున్నగువని యిందుకయేని భేదములేక వర్ణింపఁబడినవి. కావున అజయగ్రంథము సంస్కృతమాతృకకు పుత్రిక యని చెప్పవచ్చును.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు తనగ్రంథమందలి విష్ణుదిత్తునికథ, పై రెండుగ్రంథములలో దేనినుండియైనను గ్రహించియుండవచ్చును. అజయమున కంటె సంస్కృతమున గొప్పపండితుఁ డగుటచే గీర్వాణమాతృక నుండియే తనగ్రంథమందలి కథను స్వీకరించియుండె నని చెప్పట యెక్కువ సమంజసము. అయినను, అజయసంప్రదాయములును, నతనిగ్రంథమం దెక్కువగాఁ గాన్పించుటచే గురువరంపరప్రభావమునుగూడ వాడుకచేసి యుండును. ముఖ్యముగ కథావిషయక్రమము రైతియందును నమానముగా యున్నను, విష్ణుదిత్తుని జీవితవర్ణన మంతయు, ననఁగా, దేవాలయ కైంకర్యమును, మధురసభయందు వానమువిషయమై స్వామి వారితో జరిపినసంభాషణము మున్నగువిశేషము లన్నియు ద్రావిడగ్రంథమం దెక్కువగా నుండుటచేతను, తదనుసరణముగా శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తనగ్రంథమందు వానిని పెంచియుండుటచేతను, ద్రావిడగ్రంథము రాయలువారికి తఱచు సూచనలు గావించిన దని యొప్పుకొనవలసియున్నది. తనగ్రంథమును విష్ణుభక్తిప్రతిపాదక మగు గొప్పవైష్ణవ ప్రబంధముగ రచింపఁబడినవాడు గనుక మాతృకలో లేని కొన్నికథలను వైష్ణవమతసిద్ధికొఱకు స్థలాంతరములనుండి సంగ్రహించి తనగ్రంథమందు జేర్చుకొనెను. వానిలో ముఖ్యములు, ఖండిక్య క్షేత్రస్వజ్ఞాపాఖ్యానమును, మాలదాసహరికథయు, యామునాచార్యచరిత్రము మున్నగునవి. భిన్నవిషయములగుటచేత మున్నగు దెక్కువగా నాయాసందర్భముల సమాలోచనము చేయఁబడును.

మూడవ అధ్యాయము

కథాసారము

విష్ణుచిత్తుడు శ్రీనిల్లిపుత్తూరులో నున్న పటవర్తికాయస్వామి దేవాలయము నందర్చకుడు. ఈతడు గొప్పవైష్ణవభక్తుడు. అందుచే నీతనికి “పెరియార్వార్” అని పేరువచ్చినది. ఈతడు దేవునికి నిత్యము కైంకర్యము చేయుచుండెడివాడు. దేవాలయపుతోటలోఁ బూలమొక్కలకు గొప్పత్రవ్వట, నీరుపోయట, పూలను గోసి దేవునికిఁ దోమలెలను గ్రుచ్చుట, దేవునికి నిత్యము ధూపదీపనైవేద్యాదిక్రియలు చేయుట. ఇట్లే దేవుని సేవయందే కాలము గడుపుచుండెను. “అరామశ్శ్రీభవనక్రియాభరణనిత్యగ్రాహితోద్ధృత్తిగస్తోమాస్మిగ్ధకరుం భవద్భవనదాసున్” అని చెప్పుకొనెను.

ఇట్లుండ నాపాండ్యదేవరాజు గొప్పశివభక్తుడుగానుండి తనముఖ్యపట్టిగా మగు మధురాపురమునఁ గొండొకరాత్రి భోగినీపురమునకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమునఁ నొక బాహ్యగృహమున

“.....నెలలో చతుర్దశియిది పృష్ఠిదినానికి రాత్రికై దివం,
బున జరకై వయస్సునను బూని పరంబున కిప్పు డుద్యమం,
బనువుగఁజేయఁగావలయు.....”

అనుమాటలను విన్నెను. తత్క్షణమే చింతాపరుడై గిట్టున మరలి నగరికేతెంచి మఱునాఁ డుదయమునఁ గొలుపుదీర్చి సభకేతెంచిన పండితులను “మీమీకాస్త్రములలో నెవ్వరు మోక్షం బెలయించునో చూచి నిశ్చయింపుడని” కోరి యట్టిమోక్ష మార్గమును జూపఁగలిగినవానికిఁ బారితోషికముగా నిచ్చుటకు వరాలనంచి నచటనే ప్రేరేపఁగట్టెను. అటుపైని వారందఱు నొకరితో నొకరు వాదములు చేయ మొదలిడిరి. శివుడు మోక్షప్రదాత యని కొందఱును, ఇంద్రుడని కొందఱును, అగ్నియని కొందఱును-ఇట్లు వాదములాడిరి. మధురలో నిట్లు సభ జరుగుచుండఁగా శ్రీనిల్లిపుత్తూరులో పటవర్తికాయస్వామి విష్ణుచిత్తునికి సాక్షాత్కరించి “పెంటనే మధురకుఁ బోయి రాజనభలో జరుగుచున్న వాదములోఁ బాల్గొని వారి నందఱిని వోడించి విష్ణువుయొక్క యాధిక్యత స్థాపింపు” మని కోరెను. ఆమాటలకు విష్ణుచిత్తుడు వెంటగంది తాను జరుపులేని మార్గముడ ననియు స్వామివారి కైంకర్యమునకుఁ దగ్గనుఁబెయిండునకుఁ బనికిరాననియు విన్నవించుకొనెను. కాని స్వామివా రభయపూర్వముఁబాటి దైర్ఘ్యముఁ జెప్పి పెంటనే వెళ్లుమనిరి.

విష్ణుచిత్తుడు క్రీస్తుముగా సభకుఁ బోయి వాదములందుఁ గలసి భగవత్సేవ

యమునఁ దక్కినవారి నెల్ల నోడించి విష్ణుమతమును స్థాపించెను. ఆసందర్భమున భాండికృతీధ్వజసంపాదమును గూడఁ జెప్పి విష్ణుభక్తులకుఁ బరమార్థసాధనమును తెలిపెను. అంతటఁ బాండ్యరాజు సంతసించి రూఢిలముట విష్ణుదిత్తుని కిచ్చి యితర బహుమానముల ననేకములఁజేసి తాను వైష్ణవమతమును స్వీకరించి విష్ణుదిత్తుని బ్రహ్మరథమునెక్కించి శ్రీవిల్లుపుత్తూరునకు సవరివారముగ సాగనంపెను.

ఇట్లు శ్రీమహావిష్ణువు తనభక్తుఁ డగువిష్ణుదిత్తునిద్వారా తన కఖండవిజయము గలుగఁజేసికొని తనవృద్ధయౌశ్వరియును లక్ష్మీదేవితో సరసముగ సల్లాపించుచు దన భక్తులలో నీవిష్ణుచిత్తుఁడును యామునాచార్యుఁడును నగ్రగణ్యులని నుడివెను. యామునాచార్యునిఁగూర్చి తెలిసికొనుట కామెనుఁ గుకూనాలము గలుగ నాతని చరిత్ర మంతయు వెన్నుఁ దామెను నివేదించెను.

ఇట్లుండ విష్ణుచిత్తుఁ డొకనాఁడు తనపురమందిలి యొకయౌద్వానవనము లోఁ దిరుగుచుండఁగా నాతని కొక యాఁడుకిశువు గానిపించెను. ఆకిశువును దీసికొని వచ్చి యనవత్కురాలయిన తనభార్యకు భగవత్ప్రసాదముగ నొప్పగించెను. ఆసాధ్వీమణి చాల ముదమంది బాలికను దనకూతురుగాఁ జెంచుచు వచ్చెను. ఇట్లు దినదిన ప్రవర్ధమాన యగుబాలిక యావనవతియై విష్ణుమూర్తియగు బద్ధానరాగయై యాభగ వంతునిచర్యలను గూర్చిన పాటలను గీర్తనలను వినుచుఁ బాడుచు లక్ష్మీకళ్యాణములను జూచి సంతసించుచుఁ దానావిష్ణునిఁ బరిణయము చేసికొనెడి భాగ్య మెన్నఁదైనను గలుగునాయని యువ్విట్లూరుచు విరాళిఁ గుందుచుండెను. తండ్రి విష్ణుచిత్తుఁడు ప్రతి దినము కూర్చుచుండిన పూలమాలికను దానొక్కసారి మెడలో ధరించి నూతనీటను దన ప్రతిబింబముఁ జూచి యానందించుచు వచ్చెను. విష్ణుచిత్తుఁ డీమాలికను ధరించుచున్న దని యెఱుంగకయే దానితో స్వామి నలంకరించుచుండెను.

ఇట్లు విరహవేదనలఁ గుందుచున్న కుమారికన్ధిలినిఁ జూచి యేమియుఁ దోఁచక విష్ణుచిత్తుఁ డామెయనన్త స్వామికి విన్నవించుకొనెను. అప్పుడు స్వామివారు “నీకొమార్త ధాత్రిదేవి. భగవంతుఁ డగు కేశవుని వివాహమాడుటకు విరహము నొందుచున్నది. కావున నామెను శ్రీరంగమందున్న రంగవాఘస్వామి సమఖమునకుఁ గొనిపోము” అని నెలబిచ్చిరి. ఆసమయమున మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసుల కథ, విష్ణుచిత్తునికి స్వామివారు తెల్పిరి.

స్వామియాజ్ఞానుసారముగఁ గూతుని వెంటఁబెట్టుకొని, విష్ణుచిత్తుఁడు శ్రీరంగమునకు వెడలి స్వామివారియాలయములోఁ జూచును గోమార్తయను గోదాదేవి

యు రంగనాథునికిఁ దైవకర్మములు నేయుచుండెరి. ఇట్లుండ స్యామినా రమగ్రహించి గోదాదేవిని బాణిగ్రహణము చేసికొనుట కంగీకరించిరి.

అప్పుడు విష్ణుదిక్తుఁడు పుత్రికతోఁ గూడ శ్రీవిల్లుపుత్తూరు వచ్చి వినాహ మనకుఁ దరలివచ్చిన స్యామినారికిని బృందారకబృందమలకుఁ దగుసమ్మానములు గా వించి విశేషవైభవముతో వైపాహికమహోత్సవము జరిపి తన కూతుని శ్రీరంగనాథుని కర్పించెను.

— గ్రంథ నిర్మాణము —

సూక్ష్మదృష్టినిఁ బరిశీలించినయెడల, నాంధ్రప్రబంధములలో నెల్ల నీప్రబంధమందలి నిర్మాణ మత్యద్భుతము, అనదృశ్యము. ఈనిర్మాణ విలక్షణభావము, ముఖ్యముగా శిల్పమునందును శైలియందుఁ గాన్పించుచున్నది. శైలీ శిల్పవిషయములలో నీప్రబంధమునందుఁ గాన్పించెడు వింతలక్షణము లేతెనుఁగుగ్రంథమందు నుండు నని తోఁపదు. ఇటువంటి గొప్పకావ్య మొకమహాచక్రవర్తి రచించుట యెంత యద్భుతమో దీని యందలి శిల్పమును శైలియు నంత విలక్షణముగానే యున్నవి. ఈశైలీ శిల్పములు సరియైనదృష్టితో మనము గ్రహింపనియెడల నీగ్రంథమందలి నిజస్వభావమును మనము తెలిసికొనలేకపోవుటయేగాక కర్తృత్వవిషయములోఁగూడఁ బొరపడుట తటస్థించును. కావున నీగ్రంథమందలి శైలీ శిల్పవిచారణ మన్నిటికంటె నెక్కువముఖ్యమైనది.

ఈప్రబంధమందలి శైలీశిల్పము లేలాగున నున్నది ? వీనిస్వభావ మెట్టిది? వీని లక్షణము లెట్టివి ? ఈప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పుట యతికష్ట సాధ్యమైన పని. ఇతరప్రబంధముల తీరు వేఱు. ఈగ్రంథము తీరు వేఱు.

మనయాంధ్రదేశమందలి వశ్చినుభాగమున నున్నదత్తమండలము లలోఁ గాని నైజామురాజ్యములోఁ గాని యెన్నఁడైనను దిరిగి యాదేశ మందలి ప్రకృతిలక్ష్మి ధరించినయాకృతిలక్షణములఁ దిలకించితిరా ?

ఆదేశమున నున్న కొండలకును మనప్రాంతమున నున్న కొండలకు నెట్టి భేదము, ఎట్టి వ్యత్యాసము కానిపించుచున్నదో కనిపెట్టితిరా? మనము లోతుగా నాలోచించినయెడల నెట్టి భేదము, నెట్టి వ్యత్యాసమే యీ ప్రబంధమునకు నితరాంధ్రప్రబంధములకు నున్నట్లు భావింపవచ్చును.

ఆదేశపుకొండ లెట్లున్నవి? పెద్దబండరాళ్లు, పన్నని పొడుగుచెట్లు, చిన్నపొడరిండ్లు, స్వల్పముగానైనను నీటిబుగ్గలు, గణికమొనయైనను లేని చట్రాతిబయళ్లు, వానియందుఁ గానిపించును. ప్రకృతిలక్ష్మీయై ట్లెంతో నానావర్ణసంకీర్ణయై కొంత సుకుమారముగాను, కొంత యుగ్రముగాను, దర్శనీయముగాను, భయావహముగాను బరిధవిల్లి యున్నది. గండశిల లున్నతావులఁ జెట్లు లేవు. చెట్లున్నచోట శిలలు లేవు. చెట్లెంత పొడవునో శిలలు సంతే పొడవులు. చల్లని నీటిచెమ్మ చిమ్ముచున్న తావులఁ బచ్చనిగడ్డి పచ్చికలు; నట్లుపైనఁ గనుచూపుమేర మలమల మాడుచున్న రాలిబయళ్లు! ఈవిధముగా వేటువేటు విధము లగు నైసర్గిక లక్షణములు ప్రత్యక్ష మగుచున్నవి. చల్లగ నేత్రానందముఁ జిమ్మెడు తరులతానికండపుంజములకును, గొడ్డుపడి మొలకువాతిన భీషణసామాణ నివహంబులకు సంబంధము లేదు; సమన్వయము లేదు. నయనశుభ మగు స్నిగ్ధత్వము, సుకుమారత, పలుత్వము, నానారూపసమ్మేళనము వలనఁ గలిగిన సౌందర్యము గానరాదు. ఆయారూపము లన్నియుఁ గలయికలేక వేటుపడి వై విధ్యభావమును బుట్టించును గాని సంయోగముఁ బొంది యేకత్వదృష్టిఁ గలిగించుటలేదు. ఈస్థితియే యీప్రబంధమందలి శైలి శిల్పములలోఁ గానుపించుచున్నది.

ఈప్రబంధమందు నిర్మాణచాతుర్య మంతగఁ గనఁబడదు. తిల తండుల న్యాయము. గుణములు దోషములు విస్ఫుటముగను వేటువేటు గను జూచుచుకొని యున్నవి. తీర్థమునకుఁ దీర్థము! ప్రసాదమునకుఁ

సాధము ! అవయవనిర్మాణములో హృదయసౌభాగ్యము మృగ్యము; మనస్వయసౌందర్య మదృశ్యము.

ఈవృథగ్భావ మన్నివిషయములయందుఁ గానపించుచున్నది. సనము, భావము, అలంకారము, కథాసంవిధానము, భాషాప్రయోగము శత్యాది యన్నివిషయములందును విరోధలక్షణములకు సమీకరణము కలుగలేదు.

అలంకారమును గురించి ప్రథమమున విచారితము. చక్కనిస్వ భావోక్తు లెన్నియో హృదయాహ్లాదకరముగ నచ్చటచ్చట నలరారు చున్నవి. వాని మిసిమితనమును, బరువమును, గ్రావిరి నెత్తావి పోలు పును, దలంపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి. ఈస్వభావోక్తులను జూచి యొక విమర్శకశ్రేష్ఠుఁ డిట్లు వక్కాణించియున్నాఁడు. 'తిక్కన, శ్రీనాథుఁడు, సూరనార్యుఁడు మొదలగు కతివయ కవిశిరోమణులు నకలజనమనో హ్లాదకరములైన స్వభావోక్త్యలంకృతసూక్తులను మెండుగ వ్రాసి యున్నారు. ఈకవికూడ నట్టివాఁడ.' [మేడపల్లి వేంకటరమణా చార్యులుగారు.]

ఇది యంతయుఁ జాల బాగుగనే యున్నది. కాని, యారెండవ దృశ్యముఁ జూడుఁడు ! ఆలెక్కకు మిక్కిటమైన యుత్ప్రేక్షాతండ ములఁ జూడుఁడు. ఆయుత్ప్రేక్షలలోఁ గొన్నింటియందుఁ గలక సామాన్యముగా నొకహద్దు, ఒకసంకల్పము, ఒకయందము నేమైన నున్నవేమో చూడుఁడు ! ఏవస్తువైనను మతేవస్తువుతోనైనను బోల్చి యుత్ప్రేక్షించుటయే ! బోధితలకు మోకాలికి ముడివెట్టుట ! కోడిఘ్రీడ్డునకుఁ గొండదిలువకుఁ బోలిక ! బదరీబాదరామణానంబంధములు ! వడగండ్లు నుఘాదు భదిరకములుగ నుత్ప్రేక్షింపఁబడినవి. పులినిన పెద్దలకునుకల్లు

బాల్యవంశములు, వడిసెలయుండలు, ముత్యములు, అమృతబిందువులు, తామరతూడులు ఇత్యాదులు.

2. ఆరుద్రపురుగులనుగూర్చి సుమా రయిదారువిధము లగు నుత్పేక్షావర్ణన లల్లఁబడి యున్నవి:— ఎఱ్ఱసెంచులు, అగ్నికణములు, ఇంద్రధనుస్సు, కరగినముక్కలు, అంగారకగ్రహముయొక్క పిల్లలు, ఇత్యాదులు.

స్వభాగోస్తులను జూచి సంతసించుటయా, యీవెఱ్ఱిలలువేసిన యుత్పేక్షలను జూచి విసువుఁజెందుటయా ?

ఇక భాషావిషయముఁ జూడుడు! పూగుత్తులతో నింజారు నిద్దంపుటెలదీగలఁబోలి మృదువులై సరసములైన పద్యము లొకతావునఁ, గంటకములవలె మనస్సు చివుక్కుమన గుచ్చుకొను మాటు మూలకశివశబ్దములు కలిగిన కర్కశపద్యము లొకతావున— మృదుమధురఫణిఁ జూచి సంతసమా! శ్రుతికట్టువై క్లిప్తపదజటిలమైన రచనఁ జూచి విచారమా !

కథానావిధానమునఁ గూడ నిట్టివిరోధస్థితియే యున్నది. ఇతి వృత్త కథనమందలి కూర్పు, నేర్పు, చిక్కఁదనము, ఔచిత్యము, ప్రయోజనమును జూడుడు ! వర్ణనములయందలి నిరంకుశవిహారములు నిష్ప్రయోజనకల్పనములును జూడుడు! మూలకథను బెంచుచుఁ జేర్చిన యితరాఖ్యాంశముల యవగతత, అనావశ్యకతఁ జూడుడు ! ఋత్వాదీద్విర్లువర్ణనలు కథాసరణియందధికాంతరాయములు గలిగించుట యనుదోషము గాక యాయాఖ్యాంశముల యదృచ్ఛాసంబంధమువలనఁ గలిగిన యతుకులబాంధవ్యము కనఁదగు రెండవ దోషముఁ జూడుడు! మహావిష్ణువు తన మనోవల్లభ యగు కమలాంబుకు నర్పగోష్ఠిని యామునా నదీతీరమునఁ జెప్పఁ బ్రసాదించిరి, కావున భూతభవిష్యత్సర్వ మాన

ముల కఠితుఁ డగుభగవంతుఁడు భవిష్యత్పురుషుఁ డగుయామునాచా
ర్యులవారిచరిత్రముఁ బూర్వపుగాథగా వర్ణించినాడు. భగవంతునికి దేశ
కాలపరిచ్ఛిన్నభావము లేదు, గాన మనము ఔచిత్యానాచిత్యవిచారము
చేయఁగూడదు కాఁబోలు. మఱియు నీసర్వస్వతంత్రుఁ డగు భగవంతుఁ
డు తనభక్తాగ్రేనరునకు మాలదాపరి భక్తిప్రభావమును జెప్ప నుచో
గించెను. కావున స్వామివారి నుడువు లచ్చు నావశ్యకములా ? యనా
వశ్యకములా ? యనుప్రశ్న కెడములేదు. మన మందఱము విని తీరవ
లెను. ఇట్లు సర్వేశ్వరునియంతకణసంభూతుఁడును, భూలోకప్రతినిధియు
నైన కృష్ణదేవరాయలుగూడ శ్రీమహావిష్ణువువలె స్వచ్ఛందవర్తనుఁడై
వాఙ్మయనియమముల కఠితుఁ డై యథేచ్ఛావిహారముగా నీకథను
గల్పించెను ! కాని సామాన్యకావ్యశిల్పసూత్రముల నియమము లిందుఁ
గానరావు.

కథాభాగము లన్ననో చక్కని యుద్యానవనపంక్తులవలె నిండు
సోయగమున నిర్మలానందము నొనఁగుచుండ, వర్ణనభాగము లంతము
లేని యరణ్యములవలె బోవంబోవ నలనటమాత్రమే కలిగించుచున్నవి.
• ఈవిధముగఁ గథాసంవిధానమిందు విరోధభావమే కాని సంయో
గము, సమన్వయము, సౌష్ఠ్యము కానఁబడవు.

ఇవిధమైన వివరీకృతికిఁ గారణములు రెండు మూఁడు గానోవు
నని నాకుఁ దోచెడిని. (1) శ్రీకృష్ణదేవరాయలు నైజమృకృతిచే గవి
యైనను గావ్యపరిశ్రమయే ప్రధానవృత్తిగాఁ జేకొనిన వాఁడుగాఁడు.
గ్రంథరచన యతినికి రాజ్యకార్యవ్యాకులతనుండి యలవోక నిచ్చిన
విశ్రాంతిపని. కావునఁ గవిత్వమునకు గావలసినపరిశ్రమములు, పరిమాణ
ములు, సంప్రదాయములు మున్నగునవి దీర్ఘ చింతనచేతను దదేకదీక్షచే
తను సంతరించుకొని, యుపయోగించుకొను నవకాశము నలవాటును

లేక యుండెను. కావునఁ గావ్యనిర్మాణముందలి యవయవసమష్టి, సౌష్ఠ్యము లాశనియంతర్బుద్ధికి గోచరించి యుండకపోవచ్చును. సమన్వయ శక్తి కేవలము ప్రజ్ఞాఫలమే గాక పరిశ్రమఫలముకూడను. (2) కృష్ణరాయ లేతత్కృతికావ్యమునందు మహాకవులు రచించినప్రబంధములను మేలుబంతిగా నిడికొని నిర్మింపఁబూనుకొని యుండెను. పెద్దన తనమనుచరిత్ర మాతాశాస్త్రములగ్రంథముగాఁ జెంచెను. ముక్కు-తిమ్మన్న తన పారిజాతాపహరణము నైదాశాస్త్రములు గలదిగాఁ జేయఁగలిగెను. వీరిద్దఱును దనయాస్థానముం దున్నకవులలో ముఖ్యులు. వీరిచేతలకుఁ దాఁ జేయుపని వెలితి పొందఁగూడదు. కావునఁ దనగ్రంథ మైదాశాస్త్రములకుఁ దగ్గఁగూడ దని యోదించియుండును. కాని తనయాస్థానముందున్న మాదయ్యగారి మల్లన్న రాజశేఖరవిలాసమును మూఁ దాశాస్త్రముల గ్రంథముగా రచించెను. ధూర్జటికవి కాశహస్తిమాహాత్మ్యము నాలు గాశాస్త్రములలో ముగించెను. వీరి సుకుచితమార్గమును దొక్కిక పైఁ జెప్పిన పెద్దనాదికవులదారినిఁ బోవ నుద్యమించి తనగ్రంథము మూఁడునాలుగాశాస్త్రములు గాక అయిదాశాస్త్రములకుఁ దక్కివగా కుండ నుండవలె నని వంకల్పించుకొనెను. మనుచరిత్ర నాతాశాస్త్రముల గ్రంథముగాఁ బ్రాసినను గావలసినంతమూలకథ యున్నది. కాన నేగి లేక పోయెను. పారిజాతపుకవి వాద్దేవికి వరతనూజఁడు. గాలిఁ బ్రోవుఁజేసి మెప్పింపఁగలమేధావి. వీరితో సమానముగ రచింపఁ బూనుకొన్న కవికిఁ బెద్దనవలెఁ గథయైనను వలసినంత యుండవలెను; లేక, తిమ్మన వలెఁ బట్టినదంతయు బంగారముఁ జేయఁగల కవితాపరునవేది యైన నుండవలెను. ఈరెండునులేని కవితల్లజఁడు తనయాశయమును నవకాశమునుబట్టి సద్దేశమునఁగలిగియుండిన బాగుండెడిది. అట్లు సద్దేశములేకపోవుటయే కృష్ణరాయలు చేసినగొప్పపాఠపాటు. న్యాయముగాఁ అముక్తమా

ల్యుద' మూడాశ్వాసములగ్రంథముగ రచించినచో నంతరముణీయముగా నుండెడిదో చెప్ప నలవిగాదు. రాజశేఖరవిలాసము, కాళహస్తిమాహా త్యము, నాచికేతోపాఖ్యానము— ఇత్యాదిగ్రంథముల తంతమాత్రా విూడుతీయకపోవును. అట్టిసితిలోఁ జక్కవర్తికవి యనవసర మగు సత్యా శిసుఁ బోయి తీరుతెలియని శిల్పిసలె సతుకుబ్రతుకు నిర్మాణము చేసెను. తనవ్రబంధము నైదాతాశ్వాసములవఱకుఁ బొడిగించుటకొఱకే గాని మఱియొక యవశ్యప్రయోజనము లేకయే ఖండిక్య కేశిధ్వజనంపాదము, యామునాచార్యచరిత్రము ఇత్యాదులు చొప్పించఁబడినవి యని నా యభిప్రాయము. (3) ఇంకొక కారణముఁగూడ నే నూహించుచున్నాను. ఆనాటికావ్యము లన్నియుఁ బండితసభలలోఁ బ్రామాణికముగఁ బరిష్కృతము లైనవిదపఁ బ్రకటితము లగుచుండెడివి. నంది మల్లన, ఘంట సింగన తమప్రబోధచంద్రిదయములోఁ జెప్పినట్లుః—

క. “పారిజాతి నొప్పసలాకల

నొరసిన కుండనపుఁబూదియును బోలె సభన్

సరముల సంఘర్షణమున

వరకవి కావ్యంబు మిగుల వన్నెకు నెక్కున్”.

అనిసప్రకార మాంధ్రగ్రంథములను బండితులును, గవులును విమర్శించి చర్చించి యంగీకరించినవిదపఁగాని కృతిభర్త లాకృతుల నంగీకరింపరైరి. మఱియు ముక్కు తిమ్మన్న తనపారిజాతావహరణములోః

క. “చరిత్రసంసౌత్సవ

శుతుకాగతనుకవినికరగుంభితకావ్య

స్మృతిరోహంచవిశింశిత

చతురాంతఃపురపథూన-సాదనరసికా.”

అని శ్రీకృష్ణదేవరాయలను గొండాడెను. కావునఁ గృష్ణదేవ రాయలు తనపూర్వలవలెనే వసంతోత్సవకాలమున గ్రంథములను బం

డితనభలో విని చర్చించి బహుకరించుచు వచ్చెను. కాని యట్టివిమర్శ నావకాశ మీయాముక్తమాల్యదకుఁ గలుగలే దని నాయభిప్రాయము. చక్రవర్తిరచించిన ప్రబంధమును విమర్శించుట కెవ్వరికి సాధ్యమగును ? సార్వభౌముఁడు చెప్పిన దంతయు లెస్సయే ! అందఱును దల యూహ వలసినదే ! కావున నీగ్రంథమందలి దోషములను సూచించ సాహస మెవ్వరికినిఁ గలుగలేదు. అట్టిదురవస్థ యేతద్గ్రంథమునకుఁ దటస్థించిన దని నాయూహ. ఏల యన నాకాలమందలి ప్రబంధములలో దేనియుం దైన నింతవిపరీతముగా విరోధభావములు సమన్వయమొందకుండ నుండ లేదు. ఇంతయొక్కవగా నిర్మాణదోషములు దీనియందుచూత్రమే కానఁ బడుచున్నవి. కాఁబట్టి వే॥ వేంకటరాయశాస్త్రులువారు చెప్పినమాటలు “వాఙ్మయమున కెల్ల ముఖ్యముగా నాంధ్రవాఙ్మయమున కెల్ల నెల్లయై యుండున ట్లీగ్రంథము రచించినార”ను మాటలను నే నంతగా విశ్వసించును. దీనికింటె నెక్కువ సమన్వయపుష్టి గలిగినప్రబంధము లాకాలము ననె కాన్పించుచున్నవి. మనుచరిత్రము, పారిజాతాపహరణము, వసు చరిత్రము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, మున్నగు ప్రబంధరాజము లీయా ముక్తమాల్యదకన్న శైలీశిల్పనిషయములలో మిన్న లని నాయభిప్రాయము.

గ్రంథనిర్మాణముగుఱించి వ్రాయనపుడు శిల్పమునుఁగూర్చియు శైలినిఁ గూర్చియు గొంచెముగాఁ జెప్పుటయైనది. ఇప్పు డీరెండువిషయములను సూక్ష్మముగఁ బరిశీలనఁజేసి వానియందలి గుణదోషములను సోదాహరణముగ నిరూపించెదను.

—: శిల్పము :—

కథాశిల్పము రెండువిధములుగ భాగింపవచ్చును. (i) ఇతివృత్తి కథనము. (ii) వర్ణనము. ఇతివృత్తకథన మిగ్రంథమునఁ బూర్వోత్తర

ందర్భశుద్ధిగను దీర్ఘవిలంబనములు లేకుండగను గొనసాగింపఁబడినది. ర్ణనము లట్లుగాక యతిదీర్ఘములుగను గథాపోషణమునకు సంబంధింపకుండగను బ్రత్యేకముగ వర్ణనానైపుణ్యముకొఱకే చేయఁబడినవి. కావుననే యీరెంటికిని పమన్వయము కుదురలేదని వెనుక సూచించితిని. ఇంక వర్ణనములు పరిపోషకములుగ నుండవలెను. వర్ణనలకు నితివృత్తభావ ముపయోగకరముగా నుండవలెను. ఈరెంటికిని నన్యోన్యమైత్రీలేనికారణమున నీకావ్యమందలి శిల్పముగూర్చి వ్రాయునపు డీరెంటిని వేటువేటుగ నిరూపించవలసిందే !

—♦ ఇతివృత్తకథనము ♦—

ఈకావ్యమందలి కథాకథనము మంచి ప్రాధముగను, గడునుఁదనముతోను, జక్కని నేర్పుతోను జేయఁబడినది. శ్రమ యావంతయైనను వ్యర్థ మగుటలేదు. కథాప్రణాళిక కడు జిగిబిగిగ, గాఢముగ, ననుసూత మై కమ్మచ్చునుండి తిఁగసాగునట్లు నిబ్బరముగనుఁ నూటిగనుపడదును. కథాకల్పనము దిట్టముగ దట్టింది నేసినబట్టవలె నిబిడమై సీరంధ్రమై మనోజ్ఞముగ నున్నది. ఇతరకవులు సామాన్యముగ రసవృద్ధికొఱకుఁ జేర్చు ప్రాసంగికకల్పనలు, దృష్టాంతములు, సుదర్భావశ్యవర్ణనలు మున్నగునవి యీకవి చాలవఱకుఁ గృష్టపఱచి కథాకథనము తెక్కడ నంతరాయము గలుగకుండఁ జెప్ప నుద్యోగించెను. కథాసరణిలో రసపుష్టికొఱకుఁ బరికించెచ్చెడు నితివృత్తములను మంచి నేర్పుతో నేర్చికూర్చికొని యచ్చటచ్చట పొందిక యైన యతుకులను జెట్టి బిగువనయల్లికగాఁ గథాబంధనము నెఱవేర్చెను. ఇంతటిగాఢబంధనము శ్రీనాథునియందుఁ గానఁజూచు. పెద్దన్న తిమ్మన్నలయందును సామాన్యముగా లేదు. దీనికి సరిచూడవలె నన్న పింగళి సూరన్నగ్రంథము

లకుఁ బోవలెను. ఇటువంటి జటిలముగు నితివృత్త బంధ మానిరువమాన కవికాశిల్పియే కనఁబడినాఁడు. కావున పింగళి నూరన్నకుఁ గృష్ణరాయలే కొంత మార్గదర్శి యయ్యె నని చెప్పవచ్చును. ఆయిన నీచక్రవర్తి కవి కథాశిల్పమునకు నాకవిచక్రవర్తి కథాశిల్పమునకు నొకించుక తారతమ్య మున్నది. పింగళి నూరన్నకథాసంఘటనమునఁ గృష్ణరాయలదాని కంటె నెక్కుడు రసము, గాంభీర్యము, వచోవిలాసము, జాణతనము, నిర్భరకాతూహలనిష్పత్తి వెల్లివిరియుచున్నవి. ఉదాహరణములు.

(1) ప్రథమమున విష్ణుదిత్తునికథ నరయుఁడు:—వేసవికాలవర్ణన మైనతరువాత—

క. అప్పెనువేసవి విభవము

విష్ణుగఁ దన్నగరవికటవృషగిరిహరికిన్

దెప్పతిరుణాళ్లరా ముద

మొప్పన్ బరదేశవిఫ్రుఁ డొక్కఁడు భక్తిన్.

అని ప్రారంభించి యూపిరినలపని వేగమునఁ గథానివేదమునఁ బరుగులెత్తెను. ప్రతిపద్యమందును గథాంశములను నిర్వృత్తిక్రమమునఁ గ్రస్తమముగ నొడుపుచుఁ గథయం దంతరాయ మెంతయైనను గల్గునీయక యొకమెట్టు తరువాత రెండవమెట్టునకు వేవేగమే చేరుచువచ్చెను. ఇట్టియతిత్వీరితగతిని విష్ణుదిత్తుని బౌద్ధ్యరాజ్యసభకుఁ గొంపోయి యుచ్చటిసండితులను స్వల్పకాలములో స్వల్పక్రమతో నోడింపించెను. ఇదియంతయు నంతరమఃకేరయముగ నున్నదో చెప్పవలవి కాదు ! వాగతీతము ! వర్ణనాతీతము ! ఇట్టిరభసగతియే విష్ణుదిత్తుఁడు ప్రాసంగికముగఁ జెప్పిన ఖండిక్యకేళిభవనవాదమునఁ గూడఁ గానంబడుచున్నది. దీని యందలి గమనవేగ మున్నిటికంటె నెక్కువ. విస్మయజనకము లగుదీర్ఘ వర్ణనలతో విపులముగ వ్రాయ వనువగు నీచక్రనికథను కొద్దిపాటి స్థల

ములో నిమిషి రవము తగ్గకుండ వలసినయంశముల నన్నిటిని యథావసరముగఁ జెంది యతిమనోహరముగ రచించెను. ఈవీశ్వరుని శ్రోడికరణ శక్తియు, రసభావనిరూపణసామర్థ్యమును శ్రోతృహృల్లసన చాతుర్యమును సంపూర్ణముగఁ జేలుపుట కీకథానక మొక్కటియే చాలును. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి మనోజ్ఞ మగుకథారచనమును నిరూపించెడు ముఖ్యదాహరణములలో నిది యొకటి యని తప్పక చెప్పవలసివది.

స్థాళిపులాకన్యాయముగా నీతునుకను దిలకింపుడు.

క. హరిణాజినోత్తరీయుఁడు

నిరాయుధుఁడు నగుచు నతని నెలవగునడవిన్
జొర గొట్టికాండ్రు డెక్కఁముఁ
బరికించి యెరింగి కలఁచుఁబడి కూతలిడన్.

గీ. నలన బెడర నృపతి కలఁగక పృజవగ

లార్చఁ బనిచి కనుమలందు నిలువ
వేలువేలు యేర్పినిలుమండిఁ బనిచి తాఁ
దడుకుపెండె మలుక వొడమ చెడఁలె.

క. నచ్చురిపుఁ జొపులనె చుఱ

పుచ్చుచు సిరిఁగొనుట మగుడఁ బొడముట రుషము
చ్చిచ్చునను చెచ్చమరి వి
ద్యుచ్చలచాపజ్యుడూపు దొడుగుమఁ బలికెన్.

మ. ధనధాన్యద్విరదాశ్వగోధనసమేతం బెల్ల సామ్రాజ్యమున్

గొనియుం జాలక తాటకేయజలభుక్కుటాకృతిన్ జింకతో
లున నాచ్చున్నఁడనై ప్రకాంతుకతి మాఁగఁ జొచ్చి పాఠింబులన్
గొన నేరెంచితి ? దుర్మతి ! కడపెన న్నాంపునల్లంబునన్.

మ. అనినం జేయొత్తి యోహా ! యలుగక విను కా నాతతాయెన్ బ్రహ్మదం

బున నైకల్యంబు యాగంబునకుఁ బొడమనే భూసుర్రేటి వేడన్
నిను నావేడించి పంపె న్నృప యతఁ డెఱుగు నిచ్చుకృతి నేర్వఁడు పోనా
మ్మని కోవమైన రోచమ్మయిన విడుపు మెల్లెనమే లింక నన్నన్.

ఈతరునఁ బ్రతికథను సంక్షేపముగ నుడుపుటయం దీకవికి నద్భుత శక్తియున్నను మొత్తముమీఁద సర్వావయవసమన్వయమునమాత్ర మీ శక్తి వెనుకఁబడి గ్రంథమును విరళబంధముగను, నియమరహితముగను బెంపుచేసినది.

కథాశిల్పమున విరళబంధము గలుగుటకు హేతువులు.

(1) మూలకథ కిసుమంతయు సంబంధము లేని యుపాఖ్యానములను జేర్చి యనవసరముగ గ్రంథముఁ బెంచుట. (2) ఋత్వాదివర్ణనము లలో మూలకథ మునిఁగిపోవునట్లు వానిని వివరీతముగఁ బెంచుట. (3) అవర్ణనలకు మూలకథకును దగినసంబంధములు కలుగఁజేయకపోవుట. ఈమూఁడువిధముల కథాశిల్పము శిథిలబంధముగా నేర్పడినది.

—* వర్ణనలు *—

వర్ణనలవిషయములోఁ గవి తనయానచ్ఛక్తిని వినియోగించి యనేకవిధములైన కల్పనలు చేయ నుద్దేశించుకొనెను. ప్రతిమహాప్రబంధములోను నిర్ణీతములైన యష్టాదశవర్ణనములలోఁ గొన్నియైన నుండవలెను గదా ! పుర శైలఋత్వాదివర్ణనలు ముఖ్యములు ఈకవి ఋత్నవర్ణనలకు గ్రంథమందుఁ బాలభాగము వినియోగించెను. గ్రీష్మవర్షశరద్ధేమంతవసంతము లన్నియుఁ గ్రీమమున వర్ణించి వర్ణముతువు నినుమడించి వేసరక రాజనీతి యని మఱియొక గొప్పవర్ణనయు నుమా రెనుబదిపద్యములదానినిఁ జేర్చెను. జలక్రీడాచిరహాదివర్ణనలు విడుచుటకు వీలు లేదు గదా ! ఈవర్ణన లన్నియు మొత్తమున కావ్యమందలి సగముభాగము నావరించినవి. కావ్యమం దున్న సుమారు 870 గద్యపద్యములలో నీవర్ణనములు 400 లకుఁ బైగా నున్నవి. ఈఋతువర్ణనలు బహుశః, అవ్యవస్థాదు ప్రాప్తావికముగను యాదృచ్ఛికముగను గవి వ్రాసినవద్యముల

గుత్తు లని నాయూహ. ఏలయన వానియం దొకసరియైన క్రమములేదు. ముందునుండి వెనుకకు, వెనుకనుండి ముందుకు నూఁగులాడుచుండును. మహాచక్రవర్తి ముఖమున రాజనీతి వినెడుభాగ్యము మనకిచ్చటఁ గలిగిన దని సంతసించవచ్చును, గాని, కథాశీల్పక్రమముంబట్టి చూచిన నీసుదీర్ఘముగు రాజనీతివర్ణన మెంతయుఁ గథాప్రణాళికకు నిరోధ మని చెప్పవలసియున్నది.

ఇంతియగాక యెందురెం డనౌచిత్వంబులు గూడ దీనియందుఁ గాన్పించుచున్నవి. (i) విష్ణుచిత్తునికిఁ గావించినబ్రహ్మరథోత్సవపువర్ణనమున శృతివచిత్ర) మగువేదగానము గాని, భగవద్భక్తిపూరితము లగు కీర్తనల రసావేశము గాని నూదించెడు వర్ణన లెక్కువగా నుండిన సమయోచితముగ నుండుచుగదా ! అట్టివిలేక కేవలము శృంగారరసాతిశయ స్ఫోరకము లగువేశ్యావర్ణనములు సర్వస్వత్యాభినయములు విటివిటాభిసారికాపరస్పరసమ్మేళనములు, నిత్యాది జఘన్యశృంగారసప్రేరకము లగువిషయములనే ముఖ్యముగ వర్ణించుట యనౌచిత్య మని నాకుఁ దోచుచున్నది.

(2) విష్ణుచిత్తునకు బాలిక యగు గోదాదేవి మొట్టమొదట దొరకిన యుద్యానవనమును వర్ణించుచు నందు స్త్రీపురుషు లుపరతియందలి గెల్లోటముల యానందము ననుభవించుచుండు రని విశేషముగ వర్ణించెను. ఆయుద్యానవనమందు నిత్యముజరుగు సుపరతిక్రియలకును గోదాదేవిజన్మకును నట్టిసంబంధ మున్నదియో మనకుఁ దెలియరాదు. అట్టిగుప్తశృంగారక్రీడలవలన నాగోదాదేవి జవించినదా? లేనియెడల నచ్చటి వీరాయితవర్ణనముయొక్క స్వారస్య మేమి? ప్రయోజన మేమి? అయోనిజయుఁ బవిత్ర మైనదియు నగుబాలిక—గోదాదేవిని నిందియనిగ్రహణూర్తి యగు విష్ణుచిత్తుఁ డాలోకనము చేయునపుఘమున స్వచ్ఛమైన

దియు, నిర్దోల మైనదియు, నిర్వికార మైనదియు నగుప్రకృత్యాదివర్ణనమును గల్పించిన నెంతయోగ్యముగ నుండునో యాలోచింపుడు ?

ఇట్టి యనాచిత్యము లచ్చటచ్చట లేకమాత్రములుగఁ గాన్పించుచున్నవి. భక్తాగ్రేనరుఁ డగువిష్ణుచిత్తుఁడు తనదుహిత నన్యాయముగ శ్రీరంగనాథస్వామి లోనవైచుకొనె నని యబ్రహ్మణ్య మార్పుచుఁ బరుగు లిడుట విరస మగువిషయము. ఈవృత్తంబు లగునెరసులు, మధురనప్రవాహములో మతీకములపగిది నికావ్యమహానుభవో నెచ్చటెచ్చటనో సూక్ష్మదృష్టికి గోచరించినను, రసమాధుర్యముఁ గ్రోలువారి కెంతమాత్రము బాధకములు గావు.

—• శైలి •—

ఈకావ్యమందలి శిల్పమందు వలెనై శైలియందును ద్విధావృత్తి కాన్పించుచున్నది. కథాసరళియందు శైలివేఱు ; వర్ణనభాగములందు శైలివేఱు. మహాకవి తిక్కన చెప్పినట్లు “అలఁదియలంతితునియలు సంధించిన కావళివలె” కథాసరళియందలి శైలి చిన్న చిన్నమాటలతోఁ జక్కగను జిక్కగను గుచ్చబడి జగిలిగిగ సోగగ తీగవలె సాగుచున్నది. పదములయందలి పటుత్వము రచనయందు రాగముఁ జూడఁదగును. రాగముకంటఁ బటుత్వమే హెచ్చు. మచ్చునకైనను వ్యర్థపదములును బాదపూరణపదములును గానరావు. ధారాళ మగుప్రాసంగిక శైలిని వ్రాయుట యీచక్రివర్తి కవితోఁ బ్రారంభింపఁబడినట్లు నే నూహించుచున్నాను. ఈతని ననుకరించి యతిశయించినవాఁడు పింగళి నూరన్న యని శామడికిఁ దోచుచున్నది. కథాకథనభాగము లెంతయు మనోహరముగా నున్నను వానియందు బాహుళ్యముగా మృదుత్వము, ఘోరమృదువులు గాన్పింపవు. ఈచక్రివర్తికి నేలకో సంగీతజ్ఞానము లే

క్కువ, ఎచ్చటెచ్చటనో కావచిత్రముగఁ దప్పఁ దఱచుగ నీతనిపద్యములు శ్రుతికటువులుగా గఱగఱలాడుచున్నట్లు నున్నవి. కందిరి నూనె యెఱుంగని బండ్లు గులకరాళ్ళమీఁద నడచినట్లు లీపద్యములు సాపుగాను స్నిగ్ధముగాను జనువఁజడవు. నమకాలికు లగుపెద్దన్న, తిమ్మన్న, మల్లన్న, ధూర్జటి మొదలగు కవివరులకృతులు స్వీకరించెడు భాగ్యమియనకుఁ గలిగినను వానివలె శ్రావ్యముగఁ గల్గుము చెప్పెడుయోగ్యత కలుగ లేదు. ఈకవిని రాబర్డుబాగ్నింగుతోఁ బోల్పవచ్చును. ఆయాంగ్లేయకవి శ్వేరునివలె నీకవియు సర్థగాంభీర్యమునకుఁ గాను శబ్దప్రాధిమ్యము జేరొందియుఁ గవిత్వరీతియందు లాలిత్యము లేక శ్రుతికటు వగుపదగుంఘనము జేయుచువచ్చెను. దుితస్వరములు, స్నిగ్ధద్విత్వాక్షరములు, సరళసంధులు, నిత్యాదు లగుపదసంధానసామ్యసాధనములను లక్ష్యముచేయక విడిచిపెట్టెను. ఈకవిశ్వరుని శైలి మనప్రాచీనదేవాలయముల నిర్మాణమును జ్ఞప్తికీఁ దెచ్చుచున్నది. మనదేవాలయములలో గోడలన్నియు నున్నగా చెక్కినతూతివలకలతో నమర్చబడి, యెచ్చట నైనను పేరుకైనను బెండడిలేకయే కట్టఁబడినవి. తూతివలకలమధ్యను నూడ్చిననను దూర్చుటకు సంకుండదు. అంతఃబిడముగాను, నీరంద్రముగాను వలకలు చేర్చబడును. అట్లే యీ శైలియు సరళసంధులు లేక నిబిడముగా నున్నది. ఉదాహరణము:—

ఉ. అంబరవాను లగ్నిగ్రియకై ద్యుమణిస్ఫటికోపలంఘనం
దుం బడఱున్ శరజ్జలదరూలవరంవరఁ గొంతపై ఘటెం
నం బెలుచన్ జనించి మఱి మట్టున నిల్వక యాకృమించె గాఁ
కం బరితాపమాన ననఁ గానె మొగు ల్విరియొండ లత్తఱిన్.

మేజేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగా రీప్రబంధమందలి శైలినిఁ గూర్చి వ్రాయుచు “దీనియందలి శైలి యోజోగుణభూయిష్ఠము. ఓజ

స్వనఃగా దీర్ఘసమాసములను గలిగియుండుట” అని చెప్పిరి. ఈప్రకారము శ్రీవా రీగ్రంథమందలి శైలినిఁగూఁచి చేసిననిర్ణయము గొప్పపూరపాటని నాయభిప్రాయము. దీర్ఘసమాసములు కొన్ని వర్ణనభాగములలోఁ దక్కఁ దదితరస్థలములలోఁ గానరావు ప్రాయశముగా నిచ్చటి శైలియందుఁ జిన్నచిన్నపదములను గూర్చుటయే కాన్పించుచున్నది. దిక్పాచకముగాఁ గొన్ని యుదాహరణములఁ జూడుడు:—

ఉ. ఎన్నిసఁ గూర్త వన్న విను మే మను దాల్చిన మాల్వ మిచ్చున
పిన్నది రంగమందయిన పెండిలి సెప్పము మున్ను గొంటి మే
వన్నవదండ యొక్కమగవాఁ డిడ నేను దెలుగురాయఁడన్
గన్నడరాయ యొక్కదనఁ గల్గు ప్రియాపరిభుక్తభాక్తభాగధన్.

క. ఉన్నట్ల యుండఁ గాచరి
కిన్నరులను నావఁ జేర్చుకొయ వెనఁ దాఁ బో
కున్నట్ల యుండి కాలం
బున్నరులకు వయసుఁబుచ్చు మోము పొచ్చున్.

ఇట్టిచక్కనిపద్యము లనేకములను జూడఁగలము. వర్ణనలలో సహితము తఱచు చిన్నచిన్నపదములను జక్కఁగాఁ గూర్చుటయే యున్నది. కాఁబట్టి దీర్ఘసమాసములచే శైలి కాఠిన్యము వహించినదని చెప్పట పొరపాటనియే నా యభిప్రాయము. మఱి యింక నేకారణమున నీకావ్యమందలి శైలి క్లిష్టమనియుఁ బాకము నారికేళపాకమనియుఁ బండితులచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది? సమానజైర్ఘ్యముచేఁ గాక పదకాఠిన్యముచే దీని క్లిష్టత యేర్పడినదని చెప్పట యెక్కువ యొప్పిదమని తేలువ సాహసించుచున్నాను. ఈమహాకవికిఁ గఠినము లగు మాఱుమూలపదములను నిఘంటువులనోటనుండి బైటకులాగి తనగ్రంథమందు వాడుకొనుటయం దభిలాష యెక్కువ. సామాన్యముగా నితర

కవులు వాడుకచేయు శబ్దములకు బదులుగా నీకవి కఠినమైన నిగూఢ పర్యాయపదములకు వాడుక చేసెను. ఉదాహరణముగాఁ గొన్నిపదముల నీవ్యాసమునందే 'కృష్ణరాయని ప్రతిభావిజ్ఞానము'లను శీర్షికక్రిందఁ జూపఁబడెను. ఈవైచిత్ర్యము చాలచోట్ల కాన్పించుచున్నది. కావుననే యీకవి వీనినిఁ బ్రత్యేకముగా బుద్ధిపూర్వకముగా వాడినాఁ డని చెప్పవలసియున్నది. ఇట్టిలోపము తెనాలి రామకృష్ణనియందును జాతుము. ఈవిషయముగుఱించి లక్ష్మీరాజ ఉమాకాంతముగా రిచ్చిన యభిప్రాయముతో నే నేకీభవించుచున్నాను. "శ్రుతికటుపదములు, అస్థాపథ సమాసములు, ప్రసన్నపదము లున్నప్పటికిని వాటిని వదలి ఆయర్థమునందే వాడిన యప్రయుక్త పదములు (నిఘంటువులో మాత్ర) ముండినవి, కవులు తఱచుగా వాడనివి, ప్రసన్నపదములు తెలిపే అర్థమునే తెలిపెడివి, అయిన మూలగొట్టుపదములు.) ఇట్టి వన్ని కావ్యములందు దోషము లని కావ్యప్రకాశ, సాహిత్యదర్పణ, విద్యానాథీయాదులను జదివి తెలిసికొనియుంటిని; అనేక కావ్యములు చదివితని. పై నుదాహరించిన వన్నియు దోషము లన్నమాట నాకు నిశ్చయబుద్ధి కలిగినది. కాని యీదోషము లన్ని యుండుటవల్ల ఆముక్తమాల్యదకు దుర్జ్ఞానత్వ మనే యొకగొప్పతనము వచ్చినట్లును మూలగొట్టు నిఘంటుపదము లుండుట కావ్యమునకు గొప్పలక్షణ మైనట్లున్న శాస్త్రీగా రుపన్యసించిరి. [శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రీగారు.] కాని యామాటలయందు నాకుఁ బ్రమాణబుద్ధి కలుగలేదు." లక్ష్మీరాజ ఉమాకాంతము:— [తెలుగుదేశవాజ్ఞయపత్రిక, 1921 నవంబరు సంచిక.]

ఈవిమర్శన మంతయు సుత్రమకావ్యాదర్శముల నాధారముగఁ జేసికొనినదై యుండుటవలన స్వచ్ఛ మగుకవిత్వారసమును గ్రోలువారందఱు ఖంగీకరింపక లేవుదు. కావున నీగ్రంథమందు ముఖ్యముగా

నాడే పింపఁదగినది భాషాకాఠిన్యము. ఈశబ్దకాఠిన్య మొక యుత్కృష్ట లక్షణముగా, కేవలపండితులు (శ్రీ. వే. వేంకటరాయశాస్త్రిలువారి వంటివారు) తలంపవచ్చును. నిజముగా శ్రీశాస్త్రిలువారి విషయమును గుఱించియే వారివీతికలోను వీతికానుబంధములోను జాలవఱకు శ్రమ పడిరి. వారు చేసినకృషి యంతయు నాంధ్రలోకమునకు మహాపకారమే. అయిన నిటువంటికావ్యములు శ్రీవారివంటి మహాపండితులు నమలి రసము గ్రహింపఁగలిగినవి గాని సామాన్యవిద్యావంతు లగు నస్మదాదులు గ్రహించి యాస్వాదింపఁగలిగినవి కావు. శ్రీశాస్త్రిలువారు దీనిది పక్షపనసఫలపాక మని చెప్పిరి. అగుఁగాక ! పనసవండ్లలో బురద పనస యనికూడ నొకరకపు పనస యున్నది. దానియందు పీ చెక్కువ. అచ్చటచ్చటఁ జిన్నచిన్నతొన లున్నను, ఆతొనలు నమలిన తీపిగా నున్నను జిగురుముద్ద గొంతునఁ బట్టుకొని మనుష్యుని నుక్కిరిబిక్కిరి చేయును. అట్టిపనసపాకమే దీని దని చెప్పవచ్చును.

భాషాకాఠిన్య మిట్లుండ రసభావములవిషయ మెట్టిది ? ఈకావ్యమందలి భావములకు రెండురూపము లున్నవి. రోమనుదేవుఁ డగుజేనసునకు రెండుముఖము లున్నవట. అటులే యీకవి భావా ప్రపంచము రెండుముఖములు ధరించియున్నది. మొదటిముఖము: చక్కనివ్రకృతిస్వరూపము ముద్దులొలుకుచు, నిద్దంపుతఱకులు గులుకుచు, సహజపౌండర్యరసముఁ జిలుకుచు వఱలుచున్నది. రెండవముఖము: మానవసృష్టి నతిక్రమించి యతటప్రవాహములఁ బోలునూహ తరంగిణుల నోలలాడి యొక్కొక్కచో రోకోత్తరమనోజ్ఞరూపములు చాలిదియుఁ, బలుకావుల వికృతాకారము లగవడిదియు, భావనాశక్తి యతిశయావేశమునఁ జిందులు తొక్కుచున్నది. ఈరెండుప్రపంచము లను సర్వస్వతంత్రుఁ డగునధికారివలెఁ దనకరతలాధీనము చేసికొనెను.

కృతిలక్ష్మినిఁ జత్రించెడునే ర్పసమానము ! దాని నతిక్రమించెడు
తుకతయు నవృత్తిమానమే ! యథావద్యస్తవర్ణనములు చూచిన నీ
వ్రతదృష్టిపథమునఁ బడనివిషయము లేవియైన నీచరాచరప్రపం
మున నున్నవా ? యని సంశయింపవలసివచ్చును ! లోకానుభవ మతి
మించి యుత్పేక్షించునప్పు డీచక్రవర్తికల్పనాశక్తి యున్నతావస్థను
చూచినదేమో ? యని సంశయింపవలసియున్నది.

ఈయుభయమార్గములను విశదీకరించు పద్యములను బుంఖాను
బంధములుగఁ జూపవచ్చును. దిజ్మాత్రముగ నీకిందిపద్యముల వీ
రవుఁడు.

చక్కని స్వభావోక్తి:—

చ. తడి తలదిగ్గి ముంపు జడతం దుదటెప్పలఁ గమ్మవీడి, పు
ల్పాడుచుచు నీరు ముంగళల పోలిక వంక్కునఁ గూడ నోటిఁ గొం
తొడియుచు గూఁటికట్ట నగ మొత్తుచు తెక్కవిదుర్పు మున్నుగా
వడకుటెగాక చేస్తుడిగ వత్తుము చతులు జానువుల్ చొరన్.

మనోహర మగునుత్పేక్ష:—

మ. తలఁ బక్షుచ్చటఁ గ్రుక్కి బాతువులు శేదారంపుఁగుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకు లావస్థాత్రప్రయాతద్విజా
వలిపిండికృతకాటు లవ్వనిఁ దదావాసంబుఁ జేర్పంగ రే
పుల దిగ్గ న్వసఁ బాట వానిఁ గని నవ్వు న్నాలిగోప్యాఘముల్.

తలచించుకొన్న యుత్పేక్ష:—

చ. జలధర మువ్వతోఁ బులు సాసంగు రసం బని యవ్వయోధి నిం
పాలయఁగఁ గోరిలి పై దధిపయోధియు గ్రోలఁగఁ బ్రాచిదాట చే
న్నులునుఁ గలుగ్గఁ గాయ నవెపో వడగండ్లన రాఁగఁ గాని నాఁ
దీలఁ బడు వానిఁ దిన్నయపుడే చలిఁ బండ్లు పడంగ నేటికిన్.

— శైలియందలి మఱియొక విశేషము —

ఆంధ్రీకపులలో శ్రీనాథుడే మొట్టమొదటఁ దనకావ్యములో దేశకాలవర్ణనలయందుఁ గొంతప్రత్యేకతయు, యథార్థస్థితియు, స్థానిక ప్రకృతిరూపమును (Local colour and individuality) యిచ్చి నాఁడు. తనకాశీఖండములో వారణాసీపురవర్ణనమున యథార్థ మగుస్థల జ్ఞానము కాన్పించుచున్నది. భీమేశ్వరపురాణమున దక్షిణరామపురీవర్ణనముగూడ నట్లే యున్నది. ఆపురమును బరిసర్గ్రామములను బ్రత్యక్షముగాఁ జూచి యచ్చటి చెట్లు, చేమలు, పంటలు మున్నగునవి యున్నవి యున్నట్లు వర్ణించి వానిప్రతిబింబము తీసినాఁడు. హరవిలాసమున నున్న కాంచీపురవర్ణన మాపట్టనమునకుఁ గేవలము ఛాయాపటము తీసినయట్లున్నది. కాలపరిస్థితులవిషయమునఁ గూడ నిట్టిస్వాభావికవర్ణనలే యలరారుచున్నవి. ఈప్రకారముగానే 'ఆముక్తమాల్యద'లోఁ గూడ దేశకాలపరిస్థితివర్ణనలలోఁ గవి తాను స్వయముగాఁ గని వినిన దంతయును వర్ణించినాఁడు. శ్రీనిల్లుపుత్తూరువర్ణనమునఁ బ్రత్యేకముగా నాస్థలానుభవము మిక్కిలి చక్కఁగాఁ జిత్రింపఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది. అట్లే పాండ్యదేశపు రాజసభవర్ణనమును, ఇంకననుకూలిక దేశకాల పరిమాణవ్యవస్థలను యథాస్థితముగా ననేకస్థలములఁ బొందుపఱచి నాఁడు. ముచ్చనకై యీపద్యమును జూడుఁడు.

ఉ. రయమున నృప్తియై యొడిగి రచ్చలపై విధియింతు రుగ్రతక

హయపతిమీఁద దంతిపతి వాతనిపై నృపతిం గజాదిని

ర్ణయముల మొత్తులాడుదురు మహ్నోకయించుక విప్ప విచ్చు మొ

గ్గయి మఱి పాటిపోదురు సమస్తదిశాగతులైన యధ్యక్షుల.

దీనియందుఁ దనకాలమున జరుగుచున్న ఘోరసమరములవిషయ మొంతహాస్యగుంభితముగ వర్ణించెనో చూడుఁడు! నరపతి యగు థా

నును, హయవతి యగు బహుమనీసుల్తానును, గజవతి యగు కటక రాజును హోగాహోరిగఁ బోరుచుండిరి గదా ! ఈవిషయమును వర్షా కాలవర్ణనలో నిమిషెను !

ఇట్లు సమకాలిక విషయములను దమకావ్యములతోఁ జొప్పించు పద్ధతి కృష్ణదేవరాయలతోఁ బ్రాగంభించినను, పెద్దన్న, శిమ్మన్న, మున్నగువారియం దంత కాన్పించదు. ఈవిషయమునఁ బింగళి సూరన్న రాయల నెక్కువగ ననుకరించెను. భావప్రపంచమున నింత సర్వవృత్తం త్రుడుగా విహరించిన మహాకవి రసనిరూపణమున నొకింత కంటువడి యుండుట యాశ్చర్యజనకము గదా ! తనయాస్థానకవు లగు పెద్దనాదులతో దీటుకొనఁదగు ప్రతిభాగౌరవములు గలిగియు, సర్వజ్ఞబిరుదము నకు నాచన సోమునితో సమానముగాఁ బోటీపహింపఁ గలబుద్ధిశాలి యు నై యీకవివలెనుండు రసనికననవిషయమున, ముఖ్యముగా శృంగారరసవర్ణనవిషయమున నామోహితులతోఁ మలదూఁగ లేకపోయె నని చెప్పవలసినందుకుఁ జొత్తిల్లుచున్నాను ఇతని శాంతరసవర్ణనము మనోహరముగ నుండి మనహృదయములయందు భక్తి నావిర్భవించఁజేయఁ గలదు. విష్ణుచిత్తుని జీవితవర్ణనమంతయు శాంతరసయుతమే కదా !

“గృహసహస్మర్తవమా, జలాహరణమా, శృంగారపల్లంకికా నహనంబో”

ఇత్యాదిపద్యముల నాభక్తిమూర్తి శాంతచిత్తత, యతిమృదులముగ నభివర్ణింపఁబడినది. మఱియు వీర, కాద్రీ, భయానక, భీభత్సరసములు తత్తదనుగుణ స్థలముల నధికనైపుణ్యముతోఁ జిత్రించెను. మాలదాసరి యెదురుకొన్న బ్రహ్మరాక్షసుని వర్ణించినభాగములు చదివిన శరీరము కంపిండును; బుద్ధి చలించును.

“ఎలనీటిజాండలంబులఁ బోలె మెద డెల్ల

జాట్టిచెచిన దొల్లుపుట్టెగవంబు”

ఇత్యాదిపద్యములు బుదాహరణములు.

అయినను శృంగారరసవిషయములో మాత్రా మింతద్రువముగాఁ జెప్పలేము. ఆముక్తమాల్యదయు నామె జెలికత్తెలును శృంగారరసపు నంగములు చేయునప్పుడు హృదయము రసానుకంపన మొందుటలేదు. ఆముక్తమాల్యద విరహోత్కంఠ యై కలవరించుచున్ననుఁ జెలికత్తెలు నిర్వికారముగ నూఱడింపుమాటలు పలుకుచున్నను, బాతకని యుల్లంబున ననుకంపాలేశము కలుగుటలేదు. చిత్తరువున లిఖించినదృశ్యముఁ జూచిన నంతమాత్రాము హృదయస్పందనము కలుగునో యుగియ కాని తాదాత్మ్యరూప మగురసపారవశ్యము కలుగలేదు. విరహిణి యైన వరూధినీపరిచేవము వినిన, భవభూతి చెప్పినట్లు “అపిగ్రాచారోదంత్యనీ దళలి వజ్రస్య హృదయం” అన్నమాటలు యథార్థము లగుచున్నవి. తాతిగుండియ చెదరిపోవును. మఱి మానవునిహృదయము కిరంగిన దనిన నంత ?

అసూయాపరవశ యైన సత్యభామాకృందనము వినిన, నెవ్వరి మనస్సు జాలిఁగొనదు ? అట్టివికారము లేవ్వయు నాముక్తమాల్యద యనన్ధులు పుట్టింపఁ జాలకున్నవి. ఆముక్తమాల్యద విరహానన్ధులు నన్దిం చుచుఁ జెలికత్తెలు చెప్పినమాటలు వినుఁడు.

చ. ఎఱుంగరుగా యొకదృశ్యము నీచెలి దీర్చికఁ దీర్థమాడ నా
యఱురఁ దగిల్చి పోవు దనహారము వోయిన నేమ బోవుదున్
వఱువకఁ జెంటఁబోన జలమగ్నత నా వది నున్నమైనఁ దాఁ
గఱకఱిఁ జెట్టి సామృదుగుఁ గాని విజార్తి యెఱుంగ దేమియున్.

మ. అనినక సగ్యజి వల్లెఁ దన్నుఁ జెలులారా నే లతాదోలఁ జి
క్కున నూపం దగి హల దీనిచనువేళం లేకయుం దాల్చినా
యని చట్టం దినమధ్యమార్కుచిఖద్యవృంజరులో వోని వా
డినపాలిండ్లను బెండుబొమ్మగతి నుండె న్నంతటం జల్మనై !

ఈ గెంచువద్యములలోను రసజ్ఞానముకంటె రసాయనజ్ఞాన మెక్కు
వగాఁ కవి కనఁబడితిమిఁ దని చెప్పవలసియున్నది. విరహతాపముచే
ముత్యము లునికిపోయి కలక్రేడాసమయమున నీరు తగులగానే నున్నపు
గుల్ల విడిపోయినట్లు విడి నున్న మైనదని చెప్పినాఁడు. ముత్యమును
నున్నము కొంచుదార్థమే యుచు రసాయనవిషయమును ఋజువు చేసినది
గాని, యామె విరహాతికేకముచు మనమనస్సనకు స్ఫురింపఁజేయఁజా
లదు. అట్లే యారె డవద్యనుండలి విషయముచు, ఆమెశరీరము విరహ
నలముచే మిక్కిలిమృత వేషిమిఁ జూండి క్రీడాదోలికగా నున్న లేదీగను
శోషించి త్రొవ్వవేసి గఁట (కాల్చివేసిన దని చెప్పిన మఱితరబాగుగా
నుంచును గదా !!) ఇట్టి విపరీతభావములపోవులే యీకవియొక్క
శృంగారసవర్ణనలు ! ఉదాహరణముఁ దదుచితరసభరితశబ్దజాలముచే సహ
జముగ వర్ణించుట యీకవి యెఱుంగ దని నామదికిఁ దోచుచున్నది.
పెద్దనకావ్యము దలి “ప్రాచీనద్భూషణబాహుమూలరుచితో” అనియు
తిమ్మనకావ్యముదలి “ఇంచువిభావ్య మైతొడవు లేల ధరించవు” అనియు
నిట్టి రసార్థవిద్యములు చాలఁ దక్కువగ నీగ్రంథమందుఁ గాన్పించుచు
న్నవి. ఉదాహరణముగా స్వాభావికముగ వర్ణించలేని లోప మికవియందు
ముఖ్యముగఁ గాననగును. కాన నీతనికవిత్వమునందు భావోద్రేకము
కంటె భావగాంభీర్యమును, రసవిజృంభణముకంటె బుద్ధిప్రకాశము నెక్కు
వగాఁ గాన్పించుచున్నది.

అలంకారములయందుఁ బ్రాయశముగా వర్ణాలంకారములే
యీకవి వాడియుండెను. ఉపమ, రూపకము, ఉత్పేక్ష, స్వభావోక్తి,

అతిశయోక్తి, యిత్యాదృశాలంకారములలో నేదో యొకటి ప్రతిపద్యము నందును జూడవగును. ఉత్పేక్ష లన్నిటికంటె నెక్కువగా నున్నవని యిదివఱలోనే చెప్పితిని. శబ్దాలంకారములు మిక్కిలి యరుదుగాఁ బ్రయోగింపఁబడినవి. అచ్చటచ్చట స్తేష చక్కఁగఁ జనుత్కారముగ వాడఁబడినది.

కా. అప్పు ల్వారిధిచేతఁ బుచ్చికొని కాన్యంబైన ముగ్ధున్న య
య్యప్పు లైచనియు న్సృష్టికముగా నవాప్తికే తీర్చుగా
నప్పుకాతివిశుద్ధజీవుఁడు నిజాచ్ఛాంగంబులం దోచున
టొప్పారె న్నకిలింబగర్భితములై క్యోచారికుఁడ్రాఘవ.

అనుప్రాసములును యమకములును నెచ్చటను గాన్పింపవు. శబ్దార్పణి శబ్దాలంకారవికారముఁ బొందలేదు. కావున నీకవియు నలంకార విషయములలోఁ జెద్దనాదిమహాకవులదారినే పోయె నని నిర్ణయింప వచ్చును.

ఈకావ్యమందుఁ బద్యశైలికంటె గద్యశైలి నిరుపమానముగఁ జేజరిల్లుచున్నది యని నాయభిప్రాయము. వచనభాగములలోఁ బదలా లిత్యము, అర్థవైశద్యము, అన్వయసౌలభ్యము, మొదలగఁ జూపట్టుచు న్నవి. కృష్ణరాయనిగద్యశైలియందు సామాన్యము లగువాడుకపదము లనే ముఖ్యముగాఁ గానవచ్చును. వాక్యములు నాతిదీర్ఘములుగాక కవి యొక్క యభిప్రాయములను జేటలెల్లముగాఁ దెలుపుచున్నవి. నాచన సోమనాథుడు, శ్రీనాథుఁడు మున్నగువారివలె వక్ర ప్రాధదీర్ఘనమానము లను జేర్చి కాని యనుప్రాస యమకాది శబ్దాలంకారములకొరకుఁ జెన గులాడి గాని వచనశైలి యతికఠినము చేయఁబడలేదు. పద్యశైలి యందుకంటె నీవచనములయందు స్వరమాధుర్య మంతయో వీనులకు నిం దొనరించుచున్నది. గద్యలలో లలితమృదులోక్తులు గూర్పఁగలిగిన

గంధక ర్త పద్యములలోఁ గర్కశకాత్వమునకుఁ బొల్పడుట యెంతయో విస్మయజనకముగ నున్నది. ఇదలి పద్యములు ధారాళముగాఁ బ్రవహింప లే దని యిదివరలోఁ జెప్పఁబడినది. కాని వచనము లట్లుగాక శ్రుతిసంతోష దాయకము లగురసస్పృహపదముల మధుగుంఫనమూలముగాఁ జదువం జనున నానందము పొచ్చించుచుండును. ఈయదాహరణముఁ జూడుడు:—

“ అని యిట్లు త్రోపాభరంబును సుపాలాభ సంభముగఁ జేయు పునఃపునస్మరణంబున సంతోకరణరాగంబు తేటపడం జెలిమిబోటు లీ బోటి కైటభారియెడ నాటుకొన్న కన్నెకూర్మి లజ్జావశంపదయై సర్మగర్భంబుగా నిట్లనిరి.”

ఇంతమహోహరముగానే యితరవచనములుగూడ రచింపఁబడినవి.

—• పాత్ర పోషణము •—

ఈకావ్యమందలి పాత్ర)పోషణము మనుచరిత్రాది మహాకావ్యములందువలె నుండదు. సామాన్యముగాఁ గావ్యములయందుఁ గథాపాత్ర) లగుస్త్రీపురుషులు తమతమవ్యక్తులను బట్టియు, శక్తులను బట్టియు, యోగ్యతాయోగ్యతలను బట్టియుఁ దమజీవితచర్యల నిర్ణయించుకొనెదరు. భగవంతుడు ప్రత్యేకముగను బ్రత్యక్షముగను, నిగ్రహానుగ్రహసంవిధానము నలుపుచుండుట గానిపింపదు. ప్రవరుడు తనపాత్రీల్యముచేతను, ఇంద్రియనిగ్రహముచేతను వరూధినీనంపర్కమునుండి తప్పించుకొనియెను. వరూధిని తనయైంద్రియభోగేచ్ఛకు బానిస యై టుహనాప్రవరుని మాయలలోఁబడి తనశీలముఁ గోల్పోయెను. పారిజాతావహరణమున భగవంతుఁ డగుశ్రీకృష్ణుడును సత్యభామయు మున్నగువారు సామాన్యస్త్రీపురుషులవలెనే సుఖదుఃఖములను యోగజ్ఞ

మములను గనఁబఱచుటయు మానుషత్వనియమముల సరికొనింపక పోవించికభోగేచ్ఛాద్యపథములను వెలయించిరి. ఇట్లే తక్కినయనేక ప్రబంధములందు స్త్రీపురుషపాత్రలు స్వయంవ్యక్తియు స్వయంశక్తియు స్వాతంత్ర్యమును గనఁబఱపఁగలిగిరి.

అముక్తమాల్యదయం దట్లుగాక కథాపురుషులచేత నములు వేఱుగఁ జిత్రింపఁబడినవి. ఈకథయందు భగవంతుఁ డగుమహావిష్ణువే సర్వాధికారి. భగవంతుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తుఁడు, సర్వవ్యాపి యను నిర్వచన మొగ్గింపఁబడును. బూర్తిగ నెల్లకొల్పఁబడినది. మహావిష్ణుని కార్యాకార్యప్రేరకశక్తి నామనూత్రిముగ నుండక పృథ్వీక్షముగ సా కారరూపము నహించి కథాపురుషుల పరవ్వక జీవితచర్యల నిర్ణయించుచు నచ్చెను. ఇతరకావ్యములయందుఁ గథాపాత్రలస్థితిగతులు నాటకరంగములయందలి స్త్రీపురుషుల యన్యోన్య సంయోగవియోగముల వలెఁ గాన్పించును. ఈకావ్యమందలి కథాపురుషులనడవడు లన్ననో తోలుబొమ్మలాటలోఁ బ్రదర్శింపఁబడు క్రియాకలాపము వలె గోచరించును. తోలుబొమ్మలాటలోఁ దెరపైన నాడుచున్న బొమ్మలన్నింటిని నాడించి పాడించెడుసర్వస్వతంత్రాధికారి వేఱుగ నుండును గదా ? అట్లే యీకావ్యమందును సర్వజ్ఞుఁడును సర్వశక్తుఁడు నగుమహావిష్ణువు ప్రత్యక్షముగాఁ గథాపురుషుల నందఱిని జర్మసాలభంజికలవలె నల్లాపప్రమోదముల నాడించుచున్నాఁడు. విష్ణుదిత్తుని మధురలో జరుగుచున్న పండిత సభకు వెల్లుమని మహావిష్ణు వాసతీయఁగ నతను చదువెఱుఁగని యజ్ఞాని నని యనేకవిధములఁ జెప్పకొనను మహావిష్ణువు తనరాణి యగునాది లక్ష్మికిఁ దనయద్యుతఘటనాఘటనప్రభావముఁ గనఁబఱచుటకుగాను నావిష్ణుదిత్తుని వెంటనే సభకుఁ బంపించి పరకాయప్రవేశము చేసినట్లు చదువెఱుఁగని తనకింకరునిచే మహావాదము చేయించి యాతిలేతన

రమతమహాపండితుల వవలీలగా గల్పించి తనవిజయముఁ బ్రకటించు నెను. “క్రియాసిద్ధిః సత్వే భవతి మహతాం నో పకరణే” అను వాక్యము సార్థకమైనది. కథానాయక యగుగోదాదేవి కాజస్మతః మహాష్టునంసేవనమే పరమావధిగా నుంచెను. విష్ణుప్రాప్తి దక్క యామెకు క్షేమ జీవనమే లేదు. అట్లే ఖాండిక్యకేశిధ్వజరాజన్యులు—ఖాండిక్యులకుఁ గేశిధ్వజుఁడు రాజ్యము దిరిగి యిచ్చివేయుటకు నిచ్చగించి బ్రతికూలుకొనినను మోక్షప్రదాత యగువిష్ణునిసేవ దక్క మఱి దేనిని నభిలషింప నని మొండిపట్టు వట్టి తనయమాత్యపరివారముల హితబోధనను సరకుచేయలేదు. కేశిధ్వజుఁడు తా గలిచినరాజ్యము దనస్పర్థి యగు ఖాండిక్యునికొడుకున కొప్పగించి యపవర్గప్రదాత యగు శ్రీమహావిష్ణుని పాదసేవఁ జేయ నూలొక్కెను.

యామునాచార్యుఁడు రాజ్యసుఖములలోఁ దగుల్కొని తన పూర్వ లగు వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుల సంప్రదాయములను విష్ణుసేవాప్రచతులను మొదలంట మఱచి శ్రీరంగనాథునిపాదములఁ జూచినమాత్రము నఁ గలలోనుండి మేల్కొందినరీతినిఁ దనపూర్వచృత్తాంత మంతయుఁ దెలిసికొనెను. మాలదానరి తాను ప్రభారసమయంబునఁ బాడిన విష్ణుస్తోత్రమండలి చరమగీతమాత్రమున బ్రహ్మరాక్షసుఁడు తనవికృతాకారము వీడి ‘ధూమపటలినుండి వెడలుశిఖివోలఁ జూడఁజూడ వైష్ణవులపై నిలిచె సోమశర్మ’ అని చెప్పినట్లు స్వచ్ఛమగు వైష్ణవబ్రాహ్మణుండయ్యె. ఇట్లెక్కడఁ జూచినను వైష్ణవమహిమయె. శ్రీపురుషులచ్యక్తి జీవితములు వేఱుగ నగపడవు. విష్ణుప్రభావము లేరది యొకరిని మఱి యొకరు మార్చలేదు; తీర్చలేదు. “సర్వం విష్ణుమయం జగత్” అన్న నిధివాక్య మీగ్రంథముం దామూలాగ్రముగ నిరూపింపఁ బడినది. కావున నీగ్రంథమునకు ‘విష్ణుచిత్తయ. మనుబడు బదులుగా ‘విష్ణుశక్తియ’

మని కాని ! విష్ణుభక్తియ' మని కాని యనిన సార్థక మగు నని తోచుచున్నది.

కాంబట్టి పాత్రప్రోవణమునం దీకవికిఁ దనరావీణ్యముఁ బ్రత్యేకముగ నీగ్రంథమునఁ జూపింపఁగల యవకాశములు తక్కువ యైనవి. అయిన నొక్కవిశేషముమాత్రము గమనింపఁదగ్గది. మహావిష్ణుమాహాత్మ్యమునకు లోఁబడి జీవితములయందలితదితరచర్యలయందుఁ గథాపురుషులు తమతమప్రత్యేకమానవకర్మధర్మమర్మములను గడుంగడు జ్ఞాను నీయముగా నిర్వర్తింపమోనిరి. వారితత్తజ్జీవితవృత్తుల నీమహాకవి యతిమనోహరముగా నర్పించినాఁడు. విష్ణుచిత్తుడు తనయింట నతిథుల నహోరాత్రములు సంతర్పించుట, దేవాలయములలో నటపత్రశాయికి నిత్యకైంకర్యములు చేయుట—అనఁగాఁ బుష్పలమొక్కలకు గొప్పద్రావ్యుట, నీరు వోయుట, దేవునిపాలకి మోయుట, దివిటీ పట్టుట—యిత్యాది యాడిగములు చేయుట—తనధర్మక్షత్తికి నంటింటిపాగచే గన్నులకు జబ్బు రాకుండ నెండుకొబ్బరిఁడొక్కలను జాగ్రత్త పెట్టి యిచ్చుట, తన పెంపుడుకొమార్తె యగు గోదాదేవియం దపరిమితానురాగముఁ గనఁబఱుచుట, యీమొదలైన సుగుణసంపత్తియంతయు సత్యంతహృదయం గమముగా నభివర్ణింపఁబడినది.

గోదాదేవికిఁ దనపెంపుడు తల్లిదండ్రులయందుఁ గలయనురాగపుఁబెంపు తెలిసికొనుట కవకాశము గలుగలేదు. బాల్యమునుండియు నామెజీవితము జనార్దనునిసేవాతాత్పర్యములలో లీనమయ్యెను. ఈయమ మానవత్వము నామమాత్రము. కథానాయకుఁ డగు శ్రీరంగనాథుఁడు నలనే కథానాయకయు సతిమానుషవ్యక్తియయ్యెను. ఖాండిక్యకేశిధ్వజులమచరిత్ర మియార్యభూమిని జనించిన రాజవ్యవరేణ్యులజీవితచరిత్రముల కింతయు వాసి తగ్గదు. త్కుద్రజీవనము చేయుచు ధనాశాపిశాచా

వేశముఁ బొందిన సోమమాత్రబ్రాహ్మణుఁడు కట్టకడకు బ్రహ్మరాక్షసుఁ డెట్లగుచో సోమశర్మజీవితములన ద్యోతక మగును. బ్రహ్మరాక్షసుఁ డన రాక్షసకృత్యములకు నలవడిన బ్రాహ్మణుఁడే యని యాకథయందు విశేషముగ విశదీకరింపఁబడినది.

ఈపైనఁ బేర్కొనిన కథాపురుషుల జీవితచరిత్ర వర్ణన లన్నియు నొకయెత్తు, శివమతస్థుఁ డగు పాండ్యరాజును వైష్ణవభక్తురాలగు నతని భార్యయు వారిజీవితచరిత్రముల యభివర్ణన మంతయు నొకయెత్తు. ఈ చక్కనియుపాఖ్యానము స్వభావసమృద్ధిగాఁ గవిచే నిరూపింపఁబడినది. ఈకథమందు మహావిష్ణు వెట్టెట్టో యాత్మగోపనము చేసికొని మనుష్య మాత్రు లెట్లు స్వస్వబుద్ధులతో ముముక్షుమార్గములొక కెట్లనేర్పింతురో యాదృశ్యము మనకుఁ బ్రసాదించెను. “ద్రవిడమండలంబున మద్భక్తులు తఱచగుటను దద్దేశింబున కొడయుం డతండగుటను, రక్షణ శిక్షణంబులు రాజముఖంబునం గాక నేన సాక్షాత్కరించి చేయమియు” నిట్లాలోచించి మహావిష్ణువు స్వప్రకాశముగ నాపాండ్యరాజునకుఁ గాని యాతనిభార్యకుఁ గాని యామునాచార్యునకుఁ గాని సాక్షాత్కరించి యాదేశం బీయకయె తనమనోరథంబు నెఱవేర్చికొనఁగలిగెను. ఈమార్గమును కావ్యమందలి తదితరవిషయములలోఁ గూడ నవలంబించినచో నెంతయో సమంజసముగా నుండెడిదిగదా ! మహావిష్ణువు ద్రవిడరాజున కిచ్చిన స్వాతంత్ర్యము శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వోళపాండ్యరాజ ప్రతినిధుల కిచ్చిన స్వాతంత్ర్యమున కనుసరణమేమో !

పాండ్యరాజు శైవుఁ డగుటచే జంగమదేవరలకు విధేయుఁడై వైష్ణవులను బ్రాహ్మణులను బీడించుచుండెడువాఁడు. ఆతని పట్టపుదేవి వైష్ణవభక్తురాలు. ప్రాతఃకాలముననే లేచి తులసీపూజ చేసియు వైష్ణవకథలు వినియు నేకాదశీదినముల నుపవాసంబులు చేయుచుఁ డన

యక్కజనుగు విష్ణుభక్తి నిలుపుకొనుచువచ్చెను. అట్లున నాసుశీలకుఁ దనభర్తయుం దనురాగము భక్తియు లేక మంతయుఁ దగ్గలేదు. పతి సేవయుఁ బతిపూజయుఁ బొరిపొచ్చెము లేకయే చేయుచుండెను. ఇట్లుండ యామునాచార్యుఁడను వైష్ణవవటు వాపాండ్యరాజును శైవమతము నుండి వైష్ణవమతములోనికిఁ గూర్చుటకుఁ బూనుకొని యందుకుఁగా నొక గొప్పమహాసభ నేర్పాటు చేయించి యాసభలో శైవపండితు లతోఁ దాను వాదముచేసి వారి నోడించి వైష్ణవము స్థాపించి తద్విధముగ నారాజునకు విష్ణునియందు భక్తి కుదురునట్లు చేయ నుద్దేశించెను. ఈప్రకారము సభ చేయించుట కొఱకు రాజునకు విన్నపము చేయుట కెనను నితరులు వెంటురు కాని పతివ్రత యగురాణిమాట కెంతయు రాజు విధేయుఁ డగుటచే నామె మాత్రమె యట్టి యసాధ్యపుఁ బనికిఁ జొరకొనఁ దగియుండెను. కాన యామునాచార్యుఁడు మహారాణికి దావారికులద్వారా తనసంకల్పము విన్నవించుకొని సభ కావించుకొనెను. అందు యామునుఁ డభ్యస్తవిద్యాసంపన్నుఁ డగుటచే శైవ మతాచార్యుల నవలీలగా గెలిచి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగఁ బాండ్యరాజును విష్ణుభక్తిపరాయణుని జేసెను. ఈకథ యంతయు సలలితముగఁ జిత్రింపఁబడినది. ఇందలి పాత్రప్రవణ మపూర్వపరిశీలనాశక్తిని వెల్లడిచేయుచున్నది. చక్రవర్తుల యంతఃపురస్త్రీల జీవితములును, వారి యాచార వ్యవహారములును, బ్రజలకు నాయసూర్యంపశ్యలకు నెట్లెట్లు సందర్శనాకాంతౌఢలములు కలుగుచుండునో యావిషయము లన్నియు బహుసూక్ష్మముగ వర్ణింపఁబడినవి. అంతఃపురములో నుండు రాణివాసపుస్త్రీలు కేవల మైంద్రియసుఖ పరాయణులుగా నుండక సామాన్యజనుల కష్టసుఖముల ననురాగదృష్టితో నారయుచు వారి కనేకవిధములఁ దగు

ద్రవ్యసహాయము చేయుచుండు రని యీచక్రవర్తికవి మూలముగాఁ దెల్ల మగుచున్నది.

— శ్రీకృష్ణరాయని ప్రతిభావిజ్ఞానములు. —

ఇంతవఱకు నీకావ్యమందలి గుణదోషములను నాశక్తికొలం దియు వ్యాసానకాశమునుబట్టియు వివరించితిని. ఇంక మహాకవి శ్రీకృష్ణ దేవరాయని ప్రతిభాసామర్థ్యములను జీవితాశయములను సాంఘికరాజ కీయాధ్యాత్మికధర్మముల సేవబంధమునుండి తెలియవచ్చినంతమట్టుకుఁ గ్రోడీకరించెదను. ఈగ్రంథమును జదువునప్పుడు మున్నందుగఁ బ్రతిపాత కునికీ దోచు నభిప్రాయ మేది యనిన నాగ్రంథమందలి శబ్దబాహుళ్య మును శబ్దకాఠిన్యమును. సామాన్యముగ నాంధ్రదేశమందుఁ బేరెన్నిక పొందిన యాంధ్రప్రబంధములలో దేనియందుఁ గూడనీకవివాడుక చేసినన్ని కఠినపదములు సంస్కృతమునఁ గాని యాంధ్రమునఁ గాని (బహుశః శ్రీనాథుఁడును రామకృష్ణుడును తప్ప) మఱియెవ్వరును వాడుక చేసి యుండరని నాయభిప్రాయము. నిఘంటువులు నశించినయెడల నపరూప (Rare) పదముల బ్రదు కేమగునో యని యీకవి తప్పక వానినే వా డెనో యనునట్లనితరకవిప్రయుక్తము లగుపదములను దఱచు వాడుచు వచ్చెను. సామాన్యముగ నితరకవులు ‘దవానలము’ ‘దవాగ్ని’ యనునప్పు డీతను “దవభుభరము” అనెను. ‘కపిల’ లేక ‘పింగళ’ యనుశబ్దమున కితఁడు ‘కడార’ అని వాడెను. ‘అల్పకాల’ యను దానికి ‘అల్పానేహః’ అనియు ‘కరిణి’ యనుటకు ‘వళా’ యని యు, ‘నరణి’ ‘పద్ధతి’ అనుటకు ‘పద్యా’ అనియు నిట్లనేకములగు నపరూపశబ్దములనే వాడెను.

ఈకవియొక్క సర్వోత్కృష్టశబ్దపరిచితినిఁగూర్చి శ్రీవేంకటరాయ శాస్త్రిగా రీక్రిందివిధమున నభిప్రాయపడియున్నారు. “ఈయనకు నాం

ధ్రగైర్వాణికావ్యాధివాఙ్మయ మెల్ల జిహ్వగృగతము ఇందలి యను బంధము లోని మహాకవి ప్రియశబ్దజాలములను “తృణతా, తెండి, మత్తల్లి, కర్కరీ” యిత్యాదులం గనునది. సంస్కృతశబ్దశాస్త్రపాండిత్య మసాధారణము. శబ్దోపదేశమున నిది మనుచరిత్రకుఁ బైది.” ఇది నిక్కమ.

మఱిరెండవ మభిప్రాయ మేమనిన:—ఈకవియొక్క సర్వస్వతంత్ర ప్రపంచజ్ఞానము. కృష్ణదేవరాయలు చక్రవర్తి నంశమునఁ బుట్టి, పెరిగి, చక్రవర్తియై లోకమందలి నానాతరగతుల సంఘజీవితముల నెల్లు కనిపెట్టఁ గలిగెనో యద్భుతజనకమైనవిషయము. ఈమహాకవికిఁ జరాచర ప్రపంచమునం దేదియుఁ దెలియరాకుండ లేదు. మృగజీవితములు, పక్షి జీవితములు, జలచరజీవితములు, మున్నగువాని నతిసూక్ష్మముగ గ్రహించి నెల్లు తెలిపెడువద్యములు గలవు. ఇంక మానవకోటిలో రాజు మొదలు రెడ్డివఱకును, బ్రాహ్మణుఁడు మొదలంత్యజానివఱకు నన్ని జాతులు నన్ని వర్ణములు వారివారి జీవితములలో యోగక్షేమములు, కష్టసుఖములు, నాచారములు, నలవాటులు, నిష్టానిష్టములు, వృత్తులు, వేయేల సమస్త విషయములు నీతనికిఁ గరతలామలకములైనట్లు విస్పష్ట మగు ఋజువులు కాన్పించుచున్నవి. “విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత, దానిఁ దెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట” యని యప్పకవి చెప్పినమాటలు నిజమయ్యెను.

సూక్ష్మదృష్టిని వాఙ్మయమును బరిశీలించినరీతినిఁ బ్రపంచము సంతను నీతఁడు పరిశోధించినట్లు తెల్ల మగుచున్నది. ఈసర్వస్వతంత్ర విజ్ఞాన మంతయు సనేకసందర్భములలో నీతఁడు చూపించినాఁడు. పాండ్యరాజభార్య యనుదినము చేయుగుప్తదానధర్మములను జూచిన నీమన్ను తేఁడు తనరాణివాసమున జరుగుచున్న దినచర్యక్రియమును గనిపెట్టె నని చెప్పవచ్చును, తివిషయము నిచ్చట నుద్ధరించెదఁ జూడుఁడు.

“ నానాదేశాగతదీనానాథవృద్ధభూసురకుటుంబములకు, ధాన్యా జనపటాదులును, వటువులకుం బెండ్లిండ్ల కనుపనీతుల కుపనయనంబులకుం బంగ్వంధబధిరాదులకు సౌరభేయాదియానంబులు, మఱియుఁ జెఱుపు గడమవడియె ననియు, బేదగుడులకుఁ బూజ నడువ దనియు, నడివునం జలివంది రిడియెద మనియుఁ దిథి చిక్కుననియు, దీర్ఘయాత్ర చనియెద మనియు, వ్రోతోద్యాపన కనియు, నారాణివాసంబు గుప్తాగుప్తప్రకారం బులం బంపు ద్రవ్యంబుఁ దెచ్చి యిచ్చుముమనశ్లగు వర్షధరులచేతుల కుం గ్రందుకొని చేసాచిన.....”

విష్ణుచిత్తుని బ్రహ్మరథ మెక్కించి మధురాపురమునుండి శ్రీవిల్లి పుత్తూరు తీసికొనిపోవునప్పుడు చేసినమహోత్సవమును ముఖ్యముగఁ జది వితీరవలెను. ఆవర్ణనము బ్రహ్మరథోత్సవమునకుఁ దగినది కాకపోయి నను జక్రవర్తిదిగ్విజయయాత్ర జరిగించి రాజధానియందుఁ బ్రవేశించు నపుడు రాజబంధువులు సామంతరాజులు పురజనులు కలసి జరిగించిన యూరేగింపు టుత్సవము కన్నులకుఁ గట్టినట్లు కాన్పించును. ఇట్టియుత్స వము లెన్నియో కృష్ణదేవరాయలకు జరుపఁబడియుండును. ఆయుత్సవ ములలో జరుగు ప్రతివిశేషమును సూక్ష్మపరిశీలనక్రమమున మనకన్నుల యెదుట జరుగుచున్నట్లు చిత్రించినాడు. ఈవర్ణనము పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుఁడు జైమినీభారతమున వ్రాసిన దండయాత్రవర్ణనముతో నరి చూడవచ్చును. ఇట్టివర్ణనలను గ్రోడీకరించి మనము ప్రత్యేకముగా ముద్రించిన, ప్రాచీనకాలమందలి హైందవరాజకీయజీవితదృశ్యములు సినీమాపటములవలె మనయనుభవములోనికి రాఁగలవు.

వల్లెటిగ్రామములలో నున్న కర్నకులవృత్తి, జీవితములను వివ రించు విశేషము లనేకనందర్శములలోఁ జెదరి యున్నవి. వారియిండ్ల తీరు, వారి భోజనపదార్థములు, వేఱువేఱు ఋతువులలో వారెట్లు కా

లము గడుపుచుండునో వారి విహారములు, వినోదములు, నాటపాటలు నివన్నియుఁ, బూసగ్రుచ్చినట్లు సూక్ష్మాంశములతో నచ్చటచ్చట నభివర్ణింపఁబడినవి.

మ. గురుగుం జెంచరిఁ దుమ్మి లేదగిరిసాకుం దింతిణిపల్లవో

త్కరముం గూడఁబొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావిఖట్టారికో

గిరమల్ మెక్కి తమిం గొమల్ పాలమువోఁ గ్రేపుల్ మెయుల్నాక మే

కరువుంసుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజడిన్.

పీనియన్నిటికంటె మహత్తరచిత్రమైన విషయ మొకటికలదు. దానిని జదివిన గడుంగడు నచ్చెరువు కలుగుచుండును. మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసుని యుపాఖ్యానములో బీదబ్రాహ్మణుఁ డెట్లు డబ్బు సంపాదించి కూడఁబెట్టుకొనెనో యావర్ణన మతిచిత్రముగా నున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే గొంచెముమాత్ర మిట నుదహరించెదను.

సీ. బహిష్కర్షణన కల్పపుఁబాచితం బిడి

పసిడికై తా వాని బంటిఁ గుడిచి

కలసి పణిక్కురోధలతోడఁ బుణ్యాహ

ముల బియ్యములకై మొత్తులాడి

శకిరవిగ్రహజపస్నా నాసికము రెల్ల

దొరలనాకిండ్లకే దొడ్ల యిచ్చి

పచ్చిట్టితోర్ బట్టెచుచ్చాతి మెట్లంది

కొనఁ దాన యూరెల్లఁ గుత్త బట్టి

గీ. దర్శపోటుల దిని లేని తరులమైతి

నంటి పితృశేషము భుజించి యదియనెడల

నక్కవాడల నరహుళ్లు యెక్కి మీద

బినిశేఖర మొకతులార్చి జ్ఞానము కొని.

ఇట్లనేక నిదర్శనములు చూపవచ్చును. వీనిబట్టి యీకవియొక్క నానారూపవిజ్ఞానము తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమహాకవి సూక్ష్మపరిశీలనలో జేరని విషయము లేవివ్వెన నీవృథియిం దున్నవా ? యని సంత యింపఁ దగినంత సర్వంకమవ్రజ్ఞ యీతనియందుఁ గానంబడుచున్నది.

ప్రజలపట్ల సానుభూతియు, నానావర్ణజాతులయం దనురాగమిశ్రితాదరణయు, ముఖ్యముగా దేవబ్రాహ్మణభక్తియు నీభూజాని యంతఃకరణమందు స్థిరముగా మొలచి యున్నవి. ప్రజాపీడన మనిన నీపుడమి తేఁ డెంతభయపడెనో యీతఁడు రచించిన రాజనీతిక్రమమును జదివిన బోధపడఁగలదు.

క. ఏచట్టున వినువక ర

తాపరుడవు గమ్ము ప్రజల చక్కి వివమ్మలో

నూ పెట్టిన విని తీర్పును

కాపురుషులమీఁదనిడకు కార్యభరంబున్.

గీ. దేశచైకాల్య మర్థసిద్ధికిని మూల

మిల యొకింతైవ గుంటకాల్పులు రచించి

నయము పేదకు నరిగోరు నను వొసంగి

ప్రబలజేసిన వర్ధధర్మములు పెరుఁగు.

క. త్రివిధోత్పతము లొదవిన

నవనివిఘ్నండు విడువవలయు వధికద్రవ్యం

బవనీసురముఖసురముఖ

పవనసుఖములుభుక్తి బలిహోమవిధిన్.

ఈయననీశుని రాజనీతిక్రమ మీగ్రంథమందు విధించినదానికినిఁ బ్రసిద్ధముగాఁ దనరాజ్యమందుఁ దాను నిర్వహించినదానికి నించుకైనను భేదము లేదు. ప్రబంధనిర్మాత యగుకృష్ణదేవరాయఁడు నాంధ్రసార్యభాముఁ డగుకృష్ణదేవరాయఁడు నొక్కఁడే యని ఘంటారవముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఉ ప న ం హా ర ము

ప్రపంచముం దెక్కడఁ జూచినను మహాచక్రవర్తులు గ్రంథములు వ్రాయుటయే యరుదు. అందు ముఖ్యముగాఁ బద్యకావ్యములను వ్రాయుట యెక్కువయరుదు. అట్టివిషయములో నాంధ్రవాఙ్మయమున కొకయమూల్యాంకార మన నొప్పు పద్యకావ్యరాజమును రచించిన యుత్కృష్టభాగ్య మొకయాంధ్రమహాచక్రవర్తికిఁ గలుగుట యాంధ్రుల యలభ్యయోగ మని సర్వదా కొనియాడఁదగియున్నది.

ఈమహాకావ్యము రసవంత మయినపద్యకావ్య మగుటయేగాక గీర్వాణాంధ్రభాషావైదుష్యములకు నికషోపల మనియుఁ జెప్పఁదగియున్నది. భాషావిషయమునఁ బారంగతత్వముఁ బొందిన దని చెప్పినను గూడ దీనిపాశ్రస్త్యవర్ణనము పూర్తియగుట లేదు. పాప్రపంచికవిజ్ఞాన ప్రదర్శనమునఁ గూడ నగ్రస్థాన మలంకరింపఁదగి యున్నది. కావున నీకావ్యమతల్లి మూఁడువిధములగు యశోభూషణంబులను ధరించి యాంధ్రమహాజనుల హృదయనీమల నద్భుతామోదములు పెంపొందించుచున్నది.

తీటిక లేనిచక్రవర్తి తీరుబడి చేసికొని యీకావ్యకన్య నలంకరించిన కతనఁ గొంతవఱకు రూపరేఖావిలాసములలోఁ గొఱవడుట తప్పినది కాదు. ఆయొచ్చెము లన్నియు జనకునిప్రమాదాలనతాజనితంబులు. “ప్రమాదో ధీమతా మపి” యని యార్యన్యాయము. ఏదియె ట్లున్నను రాజకుటుంబములో జనించిన కన్యకాలలామలు సహజ లక్ష్మీసంపన్నులు కదా! వారి లోపముల నెంచుట యేరికిఁ జెల్లు ? కాన, కించిద్దోషలేశము లున్నను జాతిరత్నములవలె నిట్టికావ్యపుత్రికలు సర్వజనసమాదరణీయలే. అట్లే యీకృష్ణరాయకవిండుని కావ్యేంద్రిర సత్యసంప్రవసీయయై శాశ్వతకీర్తిని నెగడుఁ గాక !

నాల్గవ అధ్యాయము

అల్లసాని పెద్దనార్యుడు—మనుచరిత్రము. *

కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవులలో ముఖ్యుఁ డల్లసాని పెద్ద నార్యుఁ డని యిదివరలోనే చెప్పఁబడినది. ఈయల్లసాని పెద్దన్న నందవ రీక బ్రాహ్మణుఁడు. నుదవరీక బ్రాహ్మణులు ముఖ్యముగా రాయలసీమ యని పిలువఁబడు దత్తమండలపు జిల్లాలలో నున్నారు. కడప, కర్నూలు, అనంతపురం జిల్లాలలోఁ జాలయెక్కువగా నున్నారు. నందవరీకుల యుత్పత్తి చరిత్రముఁ దెలియఁగోరువారు వీరేశలింగముగారి ఆంధ్రకవుల చరిత్రలో నన్నయభట్టారకునిచరిత్రమందలి తుదినిఁ జదువఁదగును. నంద వరీకులు సామాన్యముగా నియోగిశాఖవారిని చెప్పుకొందురు. రాయల సీమ యందలి గ్రామములలో వీరు తఱచు గ్రామకరణపుఁ బనిఁ జేయు చుందురు. వీ రెల్లరు ఋగ్వేదులు. చౌడేశ్వర్యారాధనము వీరికి ముఖ్య కర్తవ్యముగా నుండనోవు. అనఁగా వీరు స్మార్తమతములోఁ జేరినవారే. ఎవరైనను వైష్ణవస్వీకారము జేసినయెడల వైష్ణవు లగుదురు. కాని, పుట్టుకచేత వైష్ణవు లగుటకు పీలులేదు.

అల్లసాని పెద్దన్న జన్మస్థల మెయ్యదియో నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁ జాలము. బళ్ళారిజిల్లాలోనున్న 'దూపాడు' పరగణాలోని 'దొరాలయ' మను గ్రామమున నీకవివరుఁడు బుట్టినట్లొక జనశ్రుతి యున్నదని శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు విజ్ఞానసర్వస్వములో వ్రాసిరి. కాని నే నది నమ్మను. ఈజనశ్రుతియు వేమన్నయోగి కదిరితాలూకా కత్తార్లపల్లిలో సిద్ధించె నని జెప్ప జనశ్రుతివలనే నిరాధార మైనదని నా తలంపు. కొన్నివిష

* ఈయధ్యాయములో మొదటిఅనుబంధము చదువఁదగినది.

యములు జూచినఁ బెద్దన్న కడపజిల్లాలో నేదోయొక గ్రామములో జన్మించియుండునని నే నూహించుచున్నాను.

నే నిట్లభిప్రాయపడుటకు ముఖ్యకారణములు:—

(1) సాళువ నృసింహరాయలు చంద్రగిరిలో రాజ్యము జేయుచుండి నట్లును, నాతనియొద్ద కృష్ణదేవరాయల తండ్రి యగు తుళువ నరసరాయలు దండాధిపతిగా నుండినట్లును చరిత్రవిషయములు. సాళువ నృసింహరాయలు జాలకాలమువఱకు చంద్రగిరిలోనే విజయనగరచక్రవర్తుల సామంత రాజుగఁ బరిపాలనము జేయుటచేత నాతనిదండనాయకుఁ డగు నరసరాయలును చంద్రగిరిలో గాని, లేక తన స్వకీయరాజ్యస్థాన మగు చిత్తూరు జిల్లాలో నున్న దేవకీపట్టణమున గాని నివసించియుండవలెను. కాఁబట్టి కృష్ణదేవరాయలును, అన్నయగు వీరనృసింహరాయలును, తమ్ముఁ డగు నచ్యుతదేవరాయలును, వీరందఱు నరసరాయలకు చంద్రగిరిలోనో, లేక దేవకీపట్టణములోనో బుట్టియుండవలెను; గాని నరసరాయలు వార్ధక్యదశలో విజయనగరములో నున్న కొలఁదికాలములో వీ రందఱును జన్మించియుండుట యసంభవము; అసహజము. కావున కృష్ణదేవరాయల బాల్యము చంద్రగిరిప్రాంతములలో గడచియుండును. ఆకారణమున కృష్ణరాయని బాల్యగురు వగు పెద్దనార్యుఁడును దత్తాంతనివాసి యై యుండవలెను. చంద్రగిరికి కడపజిల్లా దగ్గరగాని బళ్ళారిజిల్లా కాదు గదా ?

(2) కృష్ణదేవరాయలకు నవతియన్నగా రగు వీరనృసింహదేవరాయలు రాజ్యార్హుఁడై యుండుటచేత నతనితల్లి యగు తిప్పాంబ తన తనయునికంటె నెక్కువసామర్థ్యముగల నవతికొడుకైన కృష్ణదేవరాయల నెలులనైన బరిమార్చ నుద్దేశించి, యందుకుఁ బ్రయత్నములు జేయుటచేత ప్రధానమంత్రి యగు తిమ్మరుసు కృష్ణదేవరాయలనుఁ

బదిలపెట్టుటకు చంద్రగిరికోటలో నుండినట్లు దెలియవచ్చుచున్నది. అట్టైనయెడల తిన్నతనముననే కవితాగురువైన అల్లసాని పెద్దనామా త్యుడు కడపప్రాంతములలో నుండియుండవలెను.

(3) అల్లసాని పెద్దనార్యుడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవల్ల పొందిన బహుమతులలో ‘కోకటి’ గ్రామము ముఖ్యమైనది. ఈ గ్రామమును తాను తిరిగి దేవబ్రాహ్మణుల కిచ్చివేసినట్లు దానశాసనము లున్నవి. సామాన్యముగ నేమానపుర డెవను తాను సంపాదించెడు భూవసతులు తాను పుట్టినస్థలములో సంపాదించుట లోకస్వభావము. అల్లసాని పెద్దన్న కడపజిల్లా గండికోటసీమలో నున్న యీకోకటగ్రామముఁ గోరుట తన కాప్రాంతములయందున్న జన్మస్థలాభిమానమును దెలియఁజేయుచున్న దని నా యభిప్రాయము.

(4) ఈకోకటగ్రామమునకు సమీపమున ‘పెదనపాడు’ అను గ్రామమున్నది. ఆ గ్రామమున నిప్పటికిని పెద్దన్నగారిపేరున అగ్రతాంబూలము దీసికొందురు. ఆ పెద్దన్నగారు మన అల్లసాని పెద్దన్నగా రనియే అచ్చటి జనుల యభిప్రాయము.

ఈకారణములబట్టి అల్లసాని పెద్దనార్యుడు కడపమండలములో కమలాపురముతాలూకాలో నున్న ‘కోకట’ గ్రామములో గాని, దాని సమీపగ్రామముగా నున్న ‘పెదనపాడు’ నందున గాని జన్మించె నని నా యభిప్రాయము. ఈవిషయమై కడపపట్టణపునివాసియు, సుప్రసిద్ధాంధ్రమహాకవియు నగు జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారి యభిప్రాయమును గూడ నిట నుల్లేఖించుచున్నాను. *

* (శుక్ల సంవత్సర ఉగాది సంచికనుండి ఉద్భవము)

—♦ అల్లసానివారి కుటుంబము ♦—

“ బల్లారి మండలమున దూపాటి సీమలోనుండు దోరాల యను గ్రామ మితని జన్మస్థలమని శ్రీ వీరేశలింగముచతులుగారు వ్రాసిరి. వారు కవిజీవితమున సంస్కరించి మరలవ్రాసి ముద్రించునిమిత్తము చెన్నపురికి దయచేసినపుడు నేను గొన్ని చరిత్రములు వ్రాసి పంపితిని వానికి బదులిడక వారికుశలమును వ్రాయుచు నన్నాశీర్వదించిరి. మరల వీకవిని గూర్చి వ్రాసితిని. ఆవిషయమును చర్చించునపుడు మీచరిత్రములను దిలకింతుమని వ్రాసిరి. మఱి కొలదిదినములకే వారు తనవునుఁ త్యజించిరి. కాన వారే మహాకవిని గూర్చి విశేషించి చర్చించవలను పడవయ్యెను. దూపాటి సీమ యిపుడు కందనూలు మండలమునకు జేరినదని నాయెఱింగినంత వఱకు జెప్పఁగలను. ఏమండలమునకుఁ జేరినసేమి యాభాగమునఁ దెనుఁగు మాటలాడువారు తక్కువ. ఒకటి రెండు కుటుంబముల వారందు గ్రామములందుండవచ్చును. దోరాల పెద్దన్నగారి జన్మస్థలమనునదియు లోక ప్రవాదమును బట్టి చెప్పినది కాదని యెంచెదను. కింపదంతి లేకయున్న నెట్లు క్రిపంతులుగారు వ్రాయుచున్నారు? అల్లసాని వారి కుటుంబముకూడ నందుండవచ్చును. ఆకుటుంబమునఁ బెద్దన జన్మించెనో లేదో దైవమెఱుఁగును. ఇప్పడేయూరనైన నల్లసానివారుండినచో వారిని బ్రశ్నింతు మేని మాకుఁ బూర్వఁజే పెద్దన్నగారందురు. ఇది లోకస్వభావమేగదా. కావున దానిం జర్చించక మరొక కింపదంతిని చెప్పెదను.

కడప మండలమునఁ గమలాపురమును నుపమండలము (తాలూకా) గలదు. దానిచేత నొక గ్రామము కలదు. “పెద్దనపాడు” అని దానికించేరు. ఇప్పుడుకూడ నున్నది. దానికి సమీపమునందే ‘పెద్దన చెఱువు’ కలదు. అది యిపుడు పశ్చాదులు జలము త్రాగుట కుపయోగించుటకై కట్టింపఁబడిన జాడఁ దెల్పును. దానిక్రిందఁ గేదారములు లేవు. పుణ్యసమార్థనము నిమిత్తమది కట్టింపఁబడి యుండనోపు, “పెద్దన పాడు” అను గ్రామమునఁ పెద్దనగారిపేర తాంబూల మెత్తుదురు. వివాహాది కుభ కార్యముల యందన్ని జాతులవారును మొదటి తాంబూలము పెద్దనగారిదని యెసరికే నిత్తురు. ఆయాసనిపుడు బ్రాహ్మణకుటుంబమేలేదు. దానికి సమీపముననే ‘కోకటి’

గ్రామమున్నది. ఆయవార వరిపైరు ఫలింపదు. జొన్న మొదలగు పైరులు పండును. పినాకిని చెంత నున్నది కాని కుండలతో నీరు తెచ్చుకున్నగాని యానదీజలమా యూరును స్పృశింపదు. నదివలన నా గ్రామమునకుఁ గల సహాయ మంతమాత్రమే. అట్టిగ్రామమును మహాకవి యేలకోరెకో తెలియుఁజాలను. వారి గురువులగు శతగోప స్వామి లండుండిరనియు వారికి నీయఁదలచి కోకటమును గోరెననియుఁ కొందరు పల్కుదురు. గురువులకుఁ గోకటమునకుఁ బ్రక్కనున్న గ్రామములు శేదార సంభృత ములుండఁగా వానిని గోరెళ్ల జొన్న పండు గ్రామమును గోరెననుట యుక్తియుక్తము కాదు. కాఁబట్టి యీ పైమాడు గుఱుతులనుబట్టి యూహింపఁగాఁ గోకటి ప్రాంత మున నున్నవాఁడనియు, నందుకు ప్రథమ తాంబూలము క్రొత్తయూరి కిచ్చు నాచారమే లేదుగాన పెద్దనపాడు గ్రామమున జన్మించిన వాఁడనియు నూహించుట పొర పాటు గాదు. ఈకింది కారణమును బట్టియు నీసిద్ధాంతమును దృఢపఱచవచ్చును.

“మనుచరిత్రమునఁ బురవర్ణనమున సీసపద్యపు టెత్తుగీతి:—

అచటి వెలయాండు రంభాదులైన నొరయఁ

గానె కొంగున వారించి కడపఁ గలరు

నాట్యరేఖా కళా దురంధర నిరూఢి

నచట బుట్టిన చిగురు కొమ్మైనఁ జేవ”

యని యున్నది. అందు చిగురు కొమ్మైనన్ = అనువానికి చిగురు = చిగురు చెట్టు యొక్క; కొమ్మైనన్ = కొమ్మయైనను; చేవ = దృఢమైనది. సారము గలదని భావము. చిగురు చెట్టిన నది కడపమండలమున, ననంతపురమండలమునఁ గలదు. దానికిఁ జేవయే యుండదు. చాలకాలముండినఁ బడిపోవును. అతియగాని చేవయే దానికి లేదు. బల్లారి ప్రాంతము నందును, బల్లారియందు ప్రతియింట నీ చిగురుచెట్లు కలవు. కాని వాని నాయూర సిగరచెట్టందురు. అనంతపురమండలమున విశేషించి యాచెట్లు ను పంట కట్టియల పువయోగింతురు. ఈకారణమునుబట్టి యీప్రాంతముల నున్నవాఁడనియు యూహింప నవకాశము గలదనవచ్చు. చిగురు కొమ్మయను పదము నిటీవల ముద్రించువారు ‘చిగురుఁ గొమ్మ’యని దిద్దిరి. చిగురు అను పదమును విశేషణముగా భావించి ద్రుతమును పిదప ద్రుతకార్యమునుజేసి చిగురుఁ గొమ్మయని చేసినారు. అది

మిగులఁ బొరపాటు. 1879 సం॥ భారతీనిలయ ముద్రాక్షరశాలయందు పిల్లారుపెట్టి రాఘవయ్య నాయకుగారిచే ముద్రింపఁబడిన మనుచరిత్రమునందు “చిగురుకొమ్మైన” అనియే కలదు. కాని యర్థమున మాత్రము లేతగొమ్మ యనియే వ్రాసిరి. మొత్తము మీద నీయర్థము వ్యాఖ్యానము చేసినవారు వ్రాయలేదనుట సత్యము. చిగురుచెట్టు యొక్క కొమ్మకుంగూడఁ జేవఁగలదనుట సరసము. ఈపద్యమునందుఁ జేర్కొన్న విషయముల కీయర్థము సరిపడి యుండును.

ఈచేర్కొన్న కారణములంబట్టి కడపమండలమునఁ బెద్దన పెద్దనపాడు నందో, కోకటమునందో యున్నవాఁడనుటకుఁ బైకారణములు కొంతవఱకుఁ జాలి యుండును. కాని యిదియే సత్యమనియు వచింపఁజాలక యున్నాను. ఇతరస్థలవా నుఁడనుట కింతకంటె నెక్కుడు కారణము లుండిన నీయూహలు నిలువఁ జాలవు కదా ! ఐనను నాకుందోచినవానిని దెల్పితిని. దీవదప్రేమియులేదు. పెద్దనపాడు నందుఁగల ప్రథమ తొంటూల మాగ్రామవానుఁడే కాకున్నఁ బట్టదని మాత్రము చెప్పగలను. అల్లసాని పెద్దన్నగారు మఱొకరుండగూడదా యన్నఁ గూడదని యెట్లు చెప్పవచ్చును ? అది యంత యుక్తియుక్తమగు ప్రశ్నము కాదనవచ్చును, ఈమహా త్ముఁడు కవిత్వజ్ఞుఁడు మాత్రమేకాక కూరుఁడనియు దక్షిణదేశ దండయాత్రలయందు బాల్గొనెననియు నందొక్క గ్రామము రాయల వారీయన కొసంగిరనియు స్పష్టమగుచున్నది. కావున భారతమున వ్రోజాచార్యులంబోలి యీ పెద్దన శ్రీకృష్ణదేవ రాయల కాలమున నన్నివిధముల నాచీభువనంసమునకుఁ దోడ్పడుచుండెననియుఁ, గాబట్టియే, “పల్లకి తన శీలఁ బట్టి యెత్తె” నని చెప్పకొనెననియుఁ దక్కుఁగల కవులకిట్టి గౌరవమందు లేదనియుఁ గన్పడును. కోకటముమాత్రమేగాక యింక ననే కాగ్రహారముల నడిగిన నీమలయందెల్ల రాయలిచ్చినట్లు చెప్పకొనుట మసంగతముగా నున్నయది. ఇన్నివిధముల రాజయోధామణి తన్నాదరించుచున్నందుననే “కృష్ణరాయలతో దివి శేగలేక బ్రదికి యున్నాఁడ జీవచ్ఛంబు నగుచు” అని చెప్పకొనియెను. దీనింబట్టి యీమహాపురుషుఁడు మిగులఁ గృతజ్ఞుఁడనియుఁ గన్పట్టును. ఇంక నీవిషయమును బెంచి వ్రాయక కృతి విషయమును గూర్చికొలది మాటలు వ్రాసెదను.

పెద్దనార్యునితండ్రిపేరు చొక్కనామాత్యుడు. తల్లిపేరు తెలియదు. ఈయన ఋగ్వేది. ఆశ్వలాయనసూత్రుడు. వశిష్టనగోత్రుడు. ఇతడు ప్రథమమున స్మార్తుడైనను గొంతకాలము తరువాత 'శతగోపయతి'యను వైష్ణవస్వాములవారియొద్ద వైష్ణవస్వీకారము జేసిన్లు గాన్పించుచున్నది. మనుచరిత్రములో:—

“కొలుతున్ పుద్గురు విద్యా
నిలయున్ గరుణాకటాక్షునిబిడతొత్తాన్ని
దలితాశ్రితజనదురిత

చ్చలగాఢధ్వంతసమితి శతగోపయతిక.”

అని గురుస్తుతి జేసికొనియెను. మఱియు నీయన రచించిన రెండవ గ్రంథ మగు హరికథాసారమునగూడ:—

“శతగోపయతికి శతతరు
కుశారకోప మమతికిని గురుమతహృత్క
ర్మకనిరతికి జతురాగమ
పతనాయతనియతికి నజపా సంభృతిక.”

ఇచ్చటికిని యీగోత్రమువారైన అల్లసానివారు అనంతపురం జిల్లాలోను, కర్నూలు జిల్లాలోను కొన్ని గ్రామములలో నున్నారట. అల్లసాని కుటుంబము వాడైన అల్లసాని రామసాధము అను యువకుడు రాజమహేంద్రవరమువచ్చి అచ్చట నున్న మహాకవులగు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు, చిలకమర్తి లక్ష్మీకృష్ణసింహముగారు, వడ్డాది సుబ్బారాయుడుగారు మున్నగువారియొద్ద శుశ్రూషణజేసి ఆంధ్రకవిత్వరచన మలవరించుకొనుటకుఁగొంతవరకు సంతేవాసిగా నుండెను. అపిల్లవానికి నేనుగూడ వైన పేర్కొనిన వారివరకే యాతిభ్యము నొసంగి వాని కుటుంబవిషయములఁ గనుగొనినాను. అనంతపురం జిల్లాలో పోతురాయి, ఇల్లూరు గ్రామములలోను, కడప జిల్లాలో కోకట గ్రామములోను, కర్నూలు జిల్లాలో శృంగినమల, సలకంపెరువు గ్రామములలోను అల్లసానివారి కుటుంబములు ఇచ్చటికిని యున్నట్లు తెలియవచ్చినది.

అని తనగురువును శతగోపయతిగాఁ బేర్కొనెను. ఇత రాంధ్ర కవులవలెఁ గాక, యీకవిశ్వరునిజీవితవిషయమున నొక గొప్పవిశేషాంశ మున్నది. అది యే దనిన, నితరాంధ్రకవుల జీవితవిషయములును, వంశ విషయములును దామురచించిన గ్రంథములనుండియే తెలియపచ్చుచు న్నవి. ఈకవివిషయములో నటుల గాదు. ఇతఁడురచించిన గ్రంథముల కంటె, నితఁడు జేసిన దానశాసనములమూలమున మనకెక్కువ భోగట్టా తెలియపచ్చుచున్నది. బ్రాహ్మణకవియైనను రాజనీవి నన్నివిధముల ననుభవించె నని యోచింపవచ్చును. ఈకవిశ్వరుఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలయొద్ద నాస్థానకవియై, యైశ్వర్యవంతుఁడుగా నుండెను. మఱియు రాజుచే ననేకబహుమతులను, నన్నానములను బొందియుఁ దానే యనుభవింపక నితరులకుఁ గూడ దానములు సేయుచుండెను.

“కోకటగ్రామాద్య నేకాగ్రహరంబు

లడిగిననీమలయందు నిచ్చె”

నని పెద్దనార్యుఁడు కృష్ణరాయల స్మృతిపద్యములోఁ జెప్పుకొనెను. శ్రీకృష్ణదేవరాయ లీతనికిఁ గడపజిల్లా గండికోటనీమలో నున్న ‘కోకట’ గ్రామము నగ్రహరముగ నిచ్చినట్లుగ దానశాసనము లున్నవి. ఆకోకట గ్రామమునకు ‘శతగోపపుర’మను పేరుపెట్టి పెద్దనార్యుఁడు దేవబ్రాహ్మణులకుఁ దిరుగదానముసేసి రెండుశాసనములు జెక్కించెను. మొదటి శాసనమున విజయవాడలో నున్న మల్లికార్జునదేవులసన్నిధిని దా నీశాసనమును జేసినట్లు చెప్పుకొనెను. ఆశాసనము 25-4-1518 తేదీకి సరియైన శకాబ్దకాలమున వెలువడినది. దీనిలోఁ గోకటగ్రామములోఁ గొంతభాగ మాగ్రామములో నున్న ‘నకలేశ్వరదేవు’నికి ధూపదీప నైవేద్యముల కిచ్చినట్లుగా నున్నది. రెండవశాసనము 31-10-1518 తేదీనాటిది. దానియందును గోకటగ్రామములో మఱికొంతభూమిని నా

గ్రామములో నున్న చెన్న కేశవస్వామివారి దీపారాధనకు నిచ్చివేసెను. ఇట్లు దాను బొందిన కోకటగ్రామాగ్రహారమును శివకేశవు లిరువురకు సమర్పించెను. ఇంక నీకవివరునిగుఱించి మఱియొకశాసనము గాన్పించుచున్నది. ఇది దక్షిణ 'ఆత్మాటు'జిల్లాలో నున్న 'అన్నూరు' గ్రామమునకు సంబంధించినది. ఆజిల్లాలోనున్న కఠివాచినీమలోనున్న 'అన్నూరు' గ్రామములోఁ గొంతభూమిని నాగ్రామమందలి శ్రీవరదరాజస్వామివారి కిని, అమృతాక్షిని 'యంగరంగవైభవాలకు ధూపదీపనిత్య నైవేద్యాదులకు' నిచ్చివేసెను. ఈశాసనము 6.11.1519 నాటిది. దీనియందు పెద్దనార్యుడు తనకు 'నాంధ్రకవితాపితామహలు'డను బిరుదు గలిగినట్లులు జెప్పుకొనెను. ఈబిరుదుప్రశంస కోకటశాసనముల రెంటియందును లేదు. ఇంతియేగాక, చిత్తూరుజిల్లాయందలి 'మేల్వాడు' గ్రామ రికార్డులో నల్లసాని పెద్దనార్యుని ప్రశంస కొంత గాన్పించుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలల్లసాని పెద్దన్నకు 'తానెంపూడి' గ్రామము నగ్రహారముగా నిచ్చినట్లును, నాగ్రామములోఁ గొంతభాగ మాకవిపుంగవుడు 'చోళేంద్రసింగయ్యదయరాజు' అను దేవునికి సమర్పించినట్లును, ఇత్యాదివిషయములు గాన్పించుచున్నవి.

వీని నన్నిటినిఁ జూడఁగాఁ బైనఁ జెప్పినరీతిని నల్లసాని పెద్దనార్యుడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవల్ల సనేకాగ్రహారనన్మానములను బొందినట్లును, వానిని దానే ప్రత్యేకముగా సనుభవించక దేవద్విజాలకు దానధర్మములు జేసికొనినట్లును సువ్యక్తమగుచున్నది.

పుట్టుకలో నితనిస్థితి యెట్లున్నదో దెలియదు కాని, కావ్యయశస్సు పెంపొందినది లగాయతు ముఖ్యముగా శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాశ్రయము గలిగినదిమొదలీకవీశ్వరుడు సిరిసంపదలతోఁ దులతూగు ఘండె నని జెప్పవచ్చును. అంతసంపద యున్నను దేవబ్రాహ్మణభక్తి

వదలలేదు. కేవలము భోగపరాయణుడై దాను సంపాదించిన దంతయు విషయలోలత్వమునఁ బోఁగొట్టుకొనక త్యాగశీలుడై క్షీర్తి గడించెను. శ్రీనాథుఁడుగూడ ప్రభువులవలన ననేకబహుమానములఁ బొంది నట్లు గాన్పించుచున్నది. కాని, యా ధనధాన్యసంపద లన్నియుఁ దన భోగేచ్ఛకై వినియోగించెనేమో యని సందేహింపవలసి యున్నది. తుట్టతుదకు వార్ధక్యములో దారిద్ర్యము ననుభవింపక తప్పినది కా దేమో యని యనుమానింపవలసియున్నది. అల్లసాని పెద్దన్ననుగూర్చి విన వచ్చుచున్న చాటూక్తులు నాతఁడు భోగి యనియు, వైభవోన్నతు లతోఁ బోరలుచుండె ననియు సూచించుచున్నను ప్రాతిపదికమైన సాశీ ల్యమును, దైవభక్తిని మాత్రము గోల్పోవ లేదని యీశాననాదికములు వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నవి. రెండవవిషయము, ఇతఁడు నైష్ఠ్యము నీవీకరించి నను దనప్రభు వగు కృష్ణరాయలవలెనే దానును శివకేశవులయెడల నమానమైన భక్తితాత్పర్యములు గలిగియుండెనని దెలియవచ్చుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయ లొకానొకసమయమున నేవోవిషయమును గు టించి కవిత్వముసెప్పమని పెద్దనార్యు నడుగఁగా నాప్రభువున కిట్లు జవాబిచ్చెనట.

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియమాతిక తెచ్చియిచ్చు క
 స్వరవిడె మాతృకింపయిన భోజన మయ్యెలమంచ మొప్పుత
 స్వరయు రసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖకపాఠకోత్తముల్
 దొరకివఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమటన్న శక్యమే ?

దీనినిబట్టి మనకుఁ దెలియగలదేమనఁగా నీకవీశ్వరుని కవిత్వము శరీర సౌఖ్యమునుండియు, మనస్సౌఖ్యమునుండియు చెలమనుండి పొంగి పొరలుచున్న జలమువలెనే నై సర్గికముగ నుప్పతిల్లి యానందమును గలి గించుచుండును. సుఖసితిలోనుండు పలుకు మృదుమధురముగానుండు

నుగాని కటువుగాను క్షిప్తముగా నుండదుగదా ! ఇట్టి యానందదాయక మగు గుణ మీలని కవిత్వమునం దెచ్చట జూచినను గానుపించుచుండును. ఈయానందము కేవలమైందియకమేనా ? లేక యాధ్యాత్మికముగఁగూడ నగునా ? అను నంశ మీవిమర్శనమందు క్రమక్రమముగా విశదము కా గలదు.

పెద్దనార్యుడు మనుచరిత్రము, హరికథాసారము అను రెండు గ్రంథములు రచించెను. ఈరెంటిలో మనుచరిత్రముమాత్రమిప్పుడు లభ్యమగుచున్నది. హరికథాసారము మైసూరు ప్రాంతములో నున్నట్లు దెలియవచ్చినదని శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు నాతో నొకపరి సెలవిచ్చిరి. పాఠీనాంధ్ర గ్రంథముల కొఱకు వెదకువారు ఆప్రాంత మందలి పుస్తకాగారములను బరిశోధింపవలెను.

ప్రస్తుతము పెద్దనార్యునికీర్తి మనుచరిత్రము మీదనే యాధారపడి యున్నది. ఆంధ్ర ప్రబంధమగు 'ఆముక్తమాల్యద'యును 'సత్యావధూప్రీతినము' ఇత్యాది సంస్కృతగ్రంథములను గూడ నీకవి రచించెనని జెప్పు లోక ప్రవాదము సరికాదని సహేతుకముగా వెనుకటి నా 'ఆముక్తమాల్యదావిమర్శ'లో గనఁబఱచితిని. ఆగ్రంథములు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలే వ్రాసి తనకవితా గురువగు పెద్దనార్యుని సాయము గొంత దీసికొని యుండవచ్చునని జూపఁగలిగితిని. పెద్దనార్యుడు 'రామస్తవరాజము, అద్వైత సిద్ధాంతము' అను రెండు గ్రంథములనుగూడ వ్రాసెనని కావలి వెంకటస్వామిగారు (The deccan poets అను ఆంగ్ల గ్రంథములో) జెప్పిరి. దీని యధార్థము మృగ్యము.

మనుచరిత్రము—కథాభాగము.

ఆర్యావర్త దేశములో పరుణావదియొడ్డున నరుణాస్పదం బనీ పట్టణ ముండెను. అందుఁ బ్రవరుఁ డను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు నివసించియుండెను. అతఁడు లేత

వయస్సువాడు. మన్మథునివలె బహుచక్కనివాడు. అతడు సాంగవేదవేదియై నిత్యవైదికానుష్ఠాననిష్ఠుడై, అధ్వరము జేసి, సోమయాజియై మనోవాక్కాయ కర్మభిః ఏకపత్నివ్రతుడై, తనసోమిదేవమృతోఁ గూడ తలదండుల సేవజేయుచు, సతిధ్వభ్యాగతులకు రేయింబవళ్ళు మజ్జనభోజనాదిసత్కారము లొసంగుచు, రాజులైనను 'దేహి' యని చేయి చాచక, తన పృత్తిమాన్యములనుండి గాగ్రసముం దెచ్చుకొనుచు, శిష్యులతోఁగూడ స్వగృహమున కాపురము జేయుచుండెను.

అతనియింటి కొకనాఁ డొక సిద్ధుడు వచ్చెను. ఆసిద్ధున కర్ఘ్యపాద్యము లిచ్చి, భోజనాదిసత్కారముల నాతనికి దిన్ని, కుశల మడుగుచు నాతడు జూదిన చోద్యముల వినిపించ వేడికొనెను. అంతట నాసిద్ధుడును దానుఁ జూచియున్న చిత్రముల నభివర్ణించుచు, హిమవత్పర్వతముల మహిమను జెప్పెను. ఆవిషయము లన్నియు విని, ప్రవరుడు హిమవత్పర్వతమునందుండిన మహిమలఁ గనుఁగొననెంచి, కుతూహలముతో స్వల్పకాలములో నింతటిమారస్థలములఁ జూచెడు భాగ్యము దనకుఁ గలుగజేయుమని వేడెను. ఆసిద్ధుడు ప్రవరునిపాదముల నొక పసరు రాసి, దానిమహత్వమున సతిత్వరలో నెచ్చటికైననుఁ బోవచ్చునని జెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆవెంటనే ప్రవరుడును రసమహత్వమున హిమాలయముఁ జూడఁబోయెను. అచ్చట ననేకదృశ్యముల వీక్షించి గృహోన్మథుఁ డయ్యెను. ఎండవేడిమిచేతను, మంచునీటిచేతను పాదలేపము కఱిగిపోవుటచే శీఘ్రగమనశక్తి వదలిపోయినది కొండలమధ్య నేకాకిగా నుండి, యెటులైనను తన్నింటికిపంపెను వా రుందురేమో యని వెదకుచుండ, నొకగంధర్వస్త్రీ యాతనికిఁ గనిపించెను. ఆమెపేరు పరూధిని. ఆమెతోఁ దన యవశ్యసంతను జెప్పకొని, తనను దనయింటికిఁ బంపుమని వేడుకొనెను. కాని రూపజితమన్మథుఁడగు నాభూనురకుమారుని జూడఁగనే, పరూధిని కాలనియందు పేగ్గెను యెక్కువయై, మనం బాతనియందుఁ దగుల్కొనుటచే నెట్లయిన నాతనిని దనతోనుండి నుభించ వేడుకొనఁమొదలిడెను. పగవరుఁ డామెపల్కు లాదరింపక, మానసహాహాయ్యములేమిని హుతాశనుని సమంత్రోకముగఁ బ్రార్థించ వెంటనే యద్దేవుఁ డాభూదేవు నింటఁ జేర్చెను.

ఇట్లుండఁగా పరూధిని ప్రవరుని వైమోహమున వేదనలఁ బోరలుచుండఁగా, మున్నామెను కామించి, నిరసించఁబడిన యొకగంధర్వకుమారుడు పరూధినిపగవరుల

పుసంగము సంతయుఁ దనయోగబలమున దెలిసికొని, యదేసముముగా గైకొని, యామెను వంచించందలంచి ప్రసరునివేషముతో నామె దఱిఁ జేరెను. ఆమెయు నాకైతవమును గ్రహించఁజాలక నిజమగుప్రవరుఁడే యనుకొని, యాతనితో భోగించెను. తర్వాత నామె గర్భవతికాఁగా మాయాపువరుఁడు నిజసంగతి బయల్పడఁజేసి వరూధిని శపించునని భీతిచే నేదో యొక నెవముపై మెల్లఁగా జారిపోయెను.

కాలక్రమమున వరూధిని ప్రసవించి 'స్వరోచి' యను మహాబలిష్ఠుఁడగు పుత్రునిఁ గనెను. ఆతఁడు మహర్షులచే నుపసీతుఁడై, క్షత్రియసంబంధముగు విద్యల నెల్ల నభ్యసించి మంధరపర్వత ప్రాంతమందు రాజ్యము జేయుచుండెను.

అట్లుండ నొకనాఁ డాతఁ డరణ్యములో వేటాడుచుండఁగా నొకయౌత్ర నాదము విన్నెను. అది యేదైయుండునని యోచింప నొకయువతి కాందికీకయై రక్షింపుఁడుఁ రక్షింపుఁ డని తనదిమ్మకు బరుగెత్తుకొనివచ్చుచుండ, స్వరోచి చూచి, ధనుర్బాణములు సిద్ధముజేసి యడ్డుగ నిల్పిన, నాచకిలాక్షి యాతనియెదుట నాగి, యారాజన్యుని యభయసంజ్ఞచే నూఱిదిల్లి తనవృత్తాంతము నివేదించెను.

ఆమె యిందీవరాక్షుఁ డను గంధర్వరాజు కూఁతురు. పేరు మనోరమ. ఒకనాఁడు తనచెలికత్తెలగు కళావతి విభావనులతో వనవిహారము సల్పుచు, బాల్యచారల్యమున బూచివలెనున్న నొకమునినిపట్టి వ్రేళ్లతో నొక్కఁగా నాతఁడు దెలివొంది, తన నాతఁడు బెత్తముతోఁ గొట్టియు రాక్షసునికి యాహూనము గమ్మని యామెను శపించెను. అంతలోఁ జెలికత్తె లామునిని క్రూరుఁ డని నిందావాక్యములు బల్కొంటుఁ జేసి వారినిగూడ క్షుణ్ణులొగమున బాధనొందుఁ డని యాముని శపించెను. ఇట్లు దవవృత్తాంతము జెప్పి, యస్త్రప్రాయము మను విద్య స్వరోచికిచ్చి రక్కసునిబారిమఱి రక్షింప వేడుకొనునంతలో నారాక్షసుఁ డుగ్రరూపమున నటకు వచ్చెను. తక్షణము స్వరోచి వానిని పధించెను. అంతలో నారాక్షసుడు నిజ [ఇందీవరాక్షసి] రూపము నొంది స్వరోచికిఁ దనకథ సంతయు నివేదించెను. శ్రుతవముచే నొకమునిపద్ద నాయుర్వేదము నేర్వగా నమ్మని దుష్టరాక్షసుఁడవు గమ్మని శపించినట్లుదవవృత్తాంతము దెలిపెను. మనోరమ యాతని దనతండ్రి యని దెలిసికొని నమస్కరించెను. అంతట నిందీవరాక్షుఁ డాయుర్వేదమును స్వరోచికి నేర్పి మనోరమనాతనికిచ్చి పెండ్లి గావించెను. పిమ్మట మనోరమ చెలికత్తెలియ్యరను రాఁగా వారిరోగములు కుదిర్చి వారినిగూడ

వివాహమాడి, మగ్గురుభార్యలతోడను స్వరోచి నుఖంపుమి, మువ్వరుపుత్రులను గని, వారికిఁ బ్రత్యేకముగ రాజ్యములిచ్చి సంతోషముతో నుండెను.

కొంతకాలమిట్లు గడచినతర్వాత నొకచోట నొకహంసయు, చక్రవాకియు స్వరోచికామకత్వముఁగూర్చి పరిహసించినవి. అది విని స్వరోచి సిగ్గుపడెను. కాని కాంతలపాత్రు వీడలేకఁబోయెను. తరువాత నొకమృగమీధనముఁగూడ నాతని హేళనము జేసెను. ఇంతలో వనదేవత యొక యాడులేడిరూపుతో నీతనిఁ జేరి స్వగృహముఖమిప్పించుమని వేడుకొనెను. రాజుట్లుసేయుటయె తడవుగా నయ్యది స్త్రీయై, తాను వనదేవత యైనట్లును, స్వరోచివలన మనువుం గనుమని దేవతలు గోరినందున నవిధ్యముగ నాతనిఁ జేరినట్లును నిజకథ నెఱిగించి తన్ను పరిగ్రహింప వేడుకొనెను. స్వరోచియు నామెకోటికఁ దీర్చెను. అంత నామెకొక పుత్రుఁ డుడయించెను. అతఁడే స్వారోచివనునవు. అతఁడు మహావిష్ణువును బ్రార్థించి, వరములు బొంది చాలకాలము భూలోకములో రాజ్యముచేసిన మనువులలో నొకఁ డయ్యెను.

మూలకథ

(సంస్కృతమార్కండేయపురాణమునుండి సంక్షిప్తాంధ్రీకరణము)

వరుణానదీతీరమున అరుణాస్పదమను పురమున బ్రాహ్మణవ్రవరుఁ డొకఁ డుండెను. * ఆ బ్రాహ్మణుఁడు అశ్వసీదేవతలవలె రూపవంతుఁడును, మృదుస్వభావుండును, పద్మత్రిగలవాఁడయిన వేదవేదాంగపారంగతుఁడును. అతఁడు యెల్లప్పుడు నతిథిసంతర్పణ జేయుచును రాత్రి పచ్చినవారికి సమాశ్రయ మిచ్చుచుండెను. అవిప్రుల కొకకొరిక యుండెను. నానానగరకోటిత మైనదియు, యతిరమ్యవనోద్యానములు గలదియు నైన వసుంధరను జూడవలయు ననువేడుక పొడచుచుండెను.

* మూలకథయందు బ్రాహ్మణవ్రవరుఁ డనియే యున్నది. అనఁగా బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుఁ డనియర్థము. అతనిపే రెద్దియో గాన్పించదు. కావున మనుచరిత్రలోనున్న చ్చివరనామమును అల్లసాని పెద్దన్న యిచ్చినదే.

అంత నొకనాఁ డొకయతిథి తద్రూపూణునియింటి కేలేంచెను. ఆ యతిథి నానావిధయోషధిజ్ఞుఁడును, మంత్రవిద్యావికారదుఁడును. ఆయతిథి శ్రీధాపూత ముగా యభ్యర్థితుఁడై ద్విజపుంగవునికి వసేకదేశములను గుఱించియు, రమ్యమైన నగరములను గుఱించియు, వనములు, నదములు, కైలములు, పుణ్యాంతనముల గుఱించియు జెప్పెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు విస్మయావిప్లవఁడై యిట్లానుతిథితోఁ బలికెను. ‘అయ్యా! అనేక దేశదర్శిత్యముచే చాల శ్రమకొందియున్నారు. మా చుట కతివృద్ధులు గారు. యావనమునుండి యెక్కువగా మరలియుండలేదు. కావున కొందికాలములో వృథావి యంతయు నెట్లు సంచరించితిరి?’ అందుల కాయతిథి మారుబలికెను, “మంత్రోషధప్రభావమున అప్రతిహతగతి గలవాఁడనై సహస్రయోజనములను పైతము యార్ధదినమందు సంచరింపఁగలను.” అమాటలు విని విప్రుఁ డాయతిథిభూమరు నిట్లు వేడుకొనెను. “అయ్యా! నేనును యీప్రపంచమును జూడ వత్సాహలపడుచున్నాను. కావున మంత్రప్రభావంబును బ్రసాదించుము.” అంత నాయతిథి పాదలేపనమును యిచ్చి విషయములను బోధించెను. బ్రాహ్మణుఁడు పాదలేపనము ధరించి, సహస్రయోజనములును అర్ధదినములోఁ బోవఁగఁగలనుగాన, శీఘ్రముగ రావచ్చు నని యోచించి నానావ్రసవణాన్వితమైన హిమవత్పర్వతమునకుఁ బోయెను. ఆచేలికొండఁజేరి శ్రమఁ బొందనివాఁడై కొంతకాల మచ్చట చచ్చట దిరిగి యవలోకించుచుండెను. ఇంతలో కరగిన మంచుచేత పాదలేపనము దుడుచుకొనిపోయి యాతఁడు జడగతియై యచ్చటచ్చటఁ దిరుగులాడుచు మనోజ్ఞములగు సానువులను, సిద్ధగంధర్వకిన్నరజాన్తములగు క్రీడావిహారారణ్యములో దివ్యావ్వరోగణములను దిలకించుచు పులకితగాతుఁడై డయ్యు తృప్తిఁ బొందలేదు.

ఒకానొక సెలయేటిదరిని శిఖికేకాదిని నాదములచేతను, దాత్యూహకీయస్థింకలరావములచేతను, పుంస్కీలకలాపములచేతను మనోరమమై ప్రీతిపూరితగుంధనావితములగు మందపవనములచే వీచఁబడిన హిమవద్దిని ససంభ్రమముగా జూచెను. ఇట్లుఁ జూచి రేపటితోజాన తిరిగివచ్చి మిగిలినవి జూచెదననియోచించుకొని గృహమునైపు బుద్ధిమరలెను. అంతట కారిపోయిన పాదలేపనముగల యాద్విజుఁడు జడితకృముఁడై “యేమి యిది! యజ్ఞానమున జేసితిని. హిమవారిచే కరగిపోయి పాదలేపనము నష్టమైనయెడల నీ కైల మతిదుర్గమము. నేను చాలదూరము వచ్చినాఁ

డను. అగ్నిశుశ్రూషాదికములు జేయనియెడల ప్రత్యవాయహోషము సంభవించును. నాని నిచ్చట నే నెట్లు జేయఁగలను ? గొప్పసంకటము తటస్థించినది.” అని విచారించుచు “ఆహా! యిది యెంతరమ్యముగనున్నది. ఆ ధంతమనోహరముగ నున్నది. ఈవృత్త్యమును మనస్ఫూర్తిగా నూరువత్సరములు జూచినను తృప్తి పొందఁజాలను. కిన్నరకలాపములు, పృథ్వీతరుగంధములు, శుఖస్వర్గమును వాయువులు, రసవంతములగు ఫలములు, మరోహరములగు కొలను లన్నియును దెందమునకు యానందము కలిగించుచున్నవి. అయినను నెవ్వరైన తపోనిధిని జూచి యింటికేఁగుటకు మార్గము నడిగెదను” అని విత్రిక్తింపుకొనెను.

ఇట్లు చింతించుచు మంత్రోషధము పోవుటచే నైకబృహము జూచిన యాబ్రాహ్మణుఁడు హిమవద్ధిమీఁదఁ దిరుగుచుండెను. ఇట్లు దిరుగుచుండఁగా, అప్పరసశ్రేష్ఠురాలును, రూపకాలియు నగు వరూధిని యాబ్రాహ్మణుని జూచెను. చూడఁగానే యాతనియందు మననాకృష్టమానసురాలై యనురాగమును బొందెను. ఈరమణీయతమమైన యాకృతిగల పురుషుఁ డెవ్వఁ డని చింతించుచు తన నాతఁడు ఆవమానించనియెడల తనజన్మసఫల మగునని యోచించుకొనెను. “ఆహా! ఎంతటి రూపమాధుర్యము! గమనలాలిత్యము! చూపులయందలి గాంభీర్యము! వీనికి సమానుఁ డెచ్చటను గలఁడే! దేవతలు, దైత్యులు, సిద్ధులు, గంధర్వులు, చన్నగులు నాచేఁ జూడఁబడిరి గాని, వారిలో నీతనికి తుల్యుఁడు లేఁడు. నే నాతనియందు తగులుకొనినట్లు నాయం దాతనికి ననురాగము గలిగిన నా కార్యము సమకూరును. నా పుణ్యసంపదయును ఫలించును. నాయం దాతనిదృష్టి సుస్పృగముగ బడినయెడల మొల్లోకములయందును నాకంటె పుణ్యతరమైన స్త్రీ యుండఁబోదు. ఇట్లులోచించుచు తన కమనీయతరమైన యాకృతిని స్మరారురాలై యాదివ్యాంగన యాద్విజానకుఁ జూపెను. ఆవిప్రుఁ డాచార్యునిజీయగు వరూధిని జూచి సమాపించి యిట్లు బలికెను, “ఓ కమలగర్భాభ! నీ వెవరవు ? ఎవరి కొఱ కిట్లు నిలుచున్నావు ? నేను అరుణాస్పదిమను గ్రామమునుంచి వచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడను. పాదలేపనసహాయమున నిచ్చటకు రాఁగల్గితిని. ఆది యామంచునీటిచే కరగి చెడిపోయినది.” ఆమాటలకు వరూధిని యిట్లు బలికెను, “నేను వరూధిని యను పేరుగల అప్పరసస్త్రీని. నేను ఎల్లప్పుడును యీరమణీయముగ హిమగిరిసాను

పులఁ దిరుగుచుందును. నిన్నుఁ జూడఁగానే నీయందు మోహముగలిగి నా కామము జెప్పకొనవలసివచ్చినది. నీ వేమియాజ్ఞాపించినను జేయుదానను. నీ కధీసురాలనైతిని.” ఆమాటలకు బ్రాహ్మణుఁడు “ఓ కల్యాణీ! వీయుపాయమున నే నింటికిఁ జేరఁగలుగుదునో దానిని జెప్పుము. ఇంటికి వెళ్ళనియెడల నిత్యనైమిత్తిక కార్యములు జరుగక హానిగలుగును. కావున నన్నెట్లయిన నీగిరినుండి యుద్ధరింపుము. బ్రాహ్మణుల కెప్పుడును ప్రవాసము చెల్లదు. కావున నాదేశదర్శనకాతుకము. నాకుఁ దగినది కాదు. సమస్తకర్మలకును యునికివట్టయినది ద్విజాలకు గృహమేగాన దానిని విడిచినయెడల కర్మలన్నియు నశించును. కావున సూర్యుఁ డస్తమింపక ఘన్న నన్నింటికిఁ జేర్చుము” అనెను.

ఈమాటలకు వరూధిని “ఓ మహాభాగా! యిట్లు జెప్పకు. నన్ను విడిచి పెట్టి నీస్వగృహమునకు నీవు వెళ్ళుట నేను సహించలేను. అట్లు జరుగకుండుగాక! స్వర్గముకంటె యీహిమాచలము రమ్యతరమైనదిగాన మే మిచ్చటనే వసించియున్నాము. నీవు నాతోఁగూడ నీతుహినాచలమున రమించుచుండిన యెడల మనుష్య బంధువులను మఱచియేసోదువు. ఇచ్చట పూదండలను, వస్త్రాలంకారములను, భోగ్య భక్ష్యములను మున్నగువానిని నీ కిచ్చెదను. కిన్నరులు పాడెడు వీణావేణుస్వనయుక్తమైన సంగీతమును వినియెదవు. సుఖమైనవాయువును, నెచ్చనియన్నమును, చల్లని నీరును, మృదులమైనశయ్యయును, సుగంధానులేపనమును నీ వనుభవించగలవు. ఈ స్థలముకంటె నీ గృహ మేమియెక్కువ? ఇచ్చట నున్న వారికి మదిమి యుండదు. త్రిదశులమైన మాకు నిత్యయాననమే. కావున నిచ్చటనే యుండు” మని పలికి యాతినిని సరభిసముగ యాలింగనము జేసికొనెను.

అబ్రాహ్మణుఁడు కాఁగిలి విదల్చుకొని “నన్ను ముట్టకు. ఓదుష్టులారా! నీసదృశుఁ డెచ్చటచుండునో యచ్చటి కరుగుము. నేను యాచించినది యొకటి, నీ వాచరించినది మఱియొకటి. సాయంప్రాతఃకాలములవేల్చిన హవ్యము కాశ్వతలోకముల నిచ్చును. ఓ మాధురాలా! యీమాఁడులోకములును హవ్యముమీఁదనే యాధారపడియున్నవి. ఆమాటలను వరూధిని “నీశేల నేను ప్రియమగుట లేదు? ఈపర్వతము రమణీయము కాదో? గంధర్వకిన్నరులను విడిచి యింకేమికోరెదవు? సోనీ మానహాయమున నీస్వగృహమునకు నీవు నిస్సంశయముగఁ జేరఁగలవు. నీవు

స్వల్పకాలమైనను నాతోనుండి యీ నుదుర్లభమైన భోగము లనుభవించు” మనెను. అమాటల కిట్లు విప్రొడు మారుబల్కినను. “నాకు సతతము గార్హపత్యాదిత్రయాగ్నులును యివ్వము. అగ్నిశరణమే రమ్యమైనది. స్వాహాదేవియే నాకు ప్రియమైనది.”

అంత వరూధిని “పరమాత్మ కుండవలసిన యివ్వగుణములలో కరుణ మొదటిది. కావున ధర్మపాలకుడవగు నీవు నాయం దాకరుణను యెందుకు జూపవు? నీవు విడిచినచో నే నింక బ్రతుకను. ఈమాట లెంతమాత్రము బూటకములు గావు. కావున బ్రసాదించు” మనెను. అందుకు బ్రాహ్మణుడు “నాయుండు నీకు నిజముగ ప్రీతియున్నచో మొగమోటమికి మాత్రమే బలుకకుండినచో నేనెట్లు స్వగృహమునకుఁ బోగలుగుదునో ఆయుపాయముఁ జెప్పము.” అన, వరూధిని “తప్పక నీ యిట్లు చేరెదవు. ఇచ్చట నీవు కొద్దికాలముండి యీభోగము లనుభవించు.” అనెను. బ్రాహ్మణుడు “ఓ వరూధి! విపులకు భోగానుభవము కాసింపఁబడలేదు. వారి కీజన్మ శ్లేశముకొఱతే. ఉత్తరజన్మయే ఫలప్రద” మని మారుబల్కినను. వరూధిని “మత్తువునుంచి నన్ను సంతక్షించుట వలననీకు పరలోకమున పుణ్యఫలము లగు భోగములు కలుగును. కావున నీవు రెండువిధములగు లాభములను పొందఁగలవు. లేనియెడల నా కిక్కడ చావును, నీకు పాపమును సంఘటిల్లు” నని వేడికొనెను. దానికి బ్రాహ్మణుడు “పరశ్రీలను అభిలషింపఁ గూడదని నాగురువులు జెప్పిరి. కావున నీ పాత్రు నే వాంఛింపను. నీ విష్టమైనట్లు గా యేడ్వము, శోషించు” మని పృథ్వీతర మిచ్చెను. ఇట్లు పలికి అమృతానుభావుఁ డాచమనముచేసి శుచిరూపుఁడై నమస్కారపూర్వకముగా గార్హపత్యాగ్నిని గూర్చి యిట్లు స్తుతించెను. “ఓ భగవంతుండగు గార్హపత్యాగ్ని! సర్వకర్మలకు నీవే యాధారము. నీనుంచియే ఆహవనీయదక్షిణాగ్నులు బుట్టినవి. నిన్ను తృప్తిపరచుటచేతనే జీవతలు వర్షమును, సస్యములను, యిచ్చుచున్నారు. సస్యములవలనే యీయఖిలజగత్తు కలిగినది. కావున నన్నిటికిని నీ సత్యమే మూలకారణము. నే నెన్నడును వైదికకర్మ సకాలమున జేయక విడువనియెడల యీలోకీన నూర్యుఁ డుండఁగానే నేను నా గృహమును జూతునుగాక! నే నెన్నడును పరదారపరద్రవ్యములను గోరనియెడల నూర్యుండుండఁగానే నే నివ్వడు నా గృహమును జేరుదునుగాక!” ఇట్లు స్తుతించఁ గా గార్హపత్యపావకము తక్షణమే అయోవశరీరమందు ప్రవేశించి ఒడలునంతయు ప్రభా

మండలమున ప్రదీపించెను. కావున వరూధినికి యాద్యజ్ఞానిఁ జూచుటచే మఱింత మోహముఁ బుట్టెను. వెంటనే యాతఁడు వరూధిని జూచుచుండఁగా హస్తవాహనునిచేఁ గొంపోఁబడి యిల్లు జేరెను. తాను నిర్వర్తించవలసిన వైదికకాండ మంతయు శిఘ్రముగఁ జేసికొనెను.

ఇచ్చట వరూధిని యాతనియందే మన శున్నందుకొని యాహోర్దంతయు, రాత్రియందుగూడ విచారముతో నిట్టూర్పులు నిగిడించుట మాటిమాటికి నేనుచు తనమందభాగ్యతను నిందించుకొనుచు ఆహారవిహారములను త్యజించి విలపించుచుండెను. “ఆతఁడు నన్ను దిరస్కరించినతరువాత యాయావన మెందుకు ? ఈతఁడు శిఖరమున నే నెచ్చటికిఁ బోదును ? నాకట్టి పురుషుఁ డెచ్చట తిరిగి గోచరింపఁగలఁడు ? ఆతనియందలి దుస్సహకామాన్నిచే నే నవశ్యము ఖీణింపవలసినదే ? ఇదివరలో మనోహరములగు కోకిలములకూతలు నాకిప్పుడు ప్రాణసంకటముగ నున్నవి” అని విలపించెను.

ఈప్రకారము మదనావిష్టురాలై యాబ్రాహ్మణుని వెనకుటకు బయలుదేరినది. ఇట్లుండ వెనుక వరూధినియందు మక్కువకలిగి ఆమెచే నిరాకరింపఁబడిన కలియను గంధర్వుఁడు ఆమెయవస్థను కన్నులారఁజూచి యిట్లు చింతించెను. “ఏమి వరూధిని యిట్లు దుఃఖితురాలై యున్నది ? కన్నీళ్ళు ధారలుగా విడుచుచున్నది. ఏమునియైనను శపించెనా ? లేక యేపురుషుఁడైనను ఆవమానించెనా ? ఈసంగతి యంతయు కనుఁగొనెదను” అని తనదివ్యదృష్టిని జూడఁగా సాతనికి సమస్తము యథార్థముగాఁ గోచరించెను. బ్రాహ్మణునిసంగతి యంతయు తెలిసినవాడై యాగంధర్వుఁడు చాల సంతసించి యిది యంతయు తనమేలకే జరిగినదని యూహించుకొనెను. “నే నెన్నిసార్లు బ్రతిమాలినను నన్నురాగముతోఁ జూచినది కాదు. ఇప్పు డామె నా చేతిలోఁ జిక్కినది. ఆబ్రాహ్మణునియందు ప్రేమయగ్గతముగా నుండినయామె నే నాతనియాపును ధరించిన నాకు లొంగిపోవును. ఇంక నాలస్య మెందుకు ? వెంటనేబోయెద” నని దలించెను.

ఇట్లు యోచించి యాతఁడు విప్రనిరూపము ధరించి యచ్చట తిరుగాడుచుండఁగా వరూధిని జూచి డగ్గరి కరుణింపుమని యాకనిని వేడుకొనెను. “నీవు నన్ను విడిచిన నా జీవితమును నే విడిచెదను. ఇది నిస్సందేహము. నీకు అధర్మమును

క్రియాలోచమును కలుగును. నాతో రమించినయెడల నన్ను రక్షించినధర్మమును పొందఁగలవు. నేనింకను జీవించుటగూడ జరుగును. కావుననే నీ విట్లు నాకు హృదయాహ్లాదకరముగ తిరిగి వచ్చినావు” అందుకు గంధర్వుఁడు “నే నేమి చేయుదును. నాకు క్రియాహీని గలుగుచున్నది. నీ విట్లు పలుకుట మానలేదు. కావున నాకు గొప్పసంకటము తలపించినది. నేను చెప్పినప్రకారము నీవు చేయుదువా, నీతో సంగమము చేయుదును. లేనియెడల కుదురదు.” అనెను. ఈమాటలు విని పరమాధిని ప్రసాదింపు మనియు, అత నేమిచెప్పినను తాను నిక్కముగఁ జేసెదననియు బాసయివ్వఁగా కలిగంధర్వుఁడు సంభోగసమయమున నిమిలతలోచనగ నామె యుండవలసినదని నియమించెను. అందుల కామె యొప్పుకొని సర్వవిధముల నాతనికి పశ్యరాలనని ప్రమాణము చేసెను.

తరువాత వారిద్దరునుకలసి పర్వతకంధరములయందును, సరస్సులతీరములయందును, వనాంతరములయందును విహరించుచు, భోగించుచు గొంతకాలము గడచిరి. క్రమముగ నామె చూలాలయ్యెను. తనపని నెరవేరినదని తలచి యావ్యాజద్విజాఁడు విడిచిపోవుటకు నామెను సాంత్యనపరచి వేడఁగా వామె ప్రీతితో నాతనిని విసర్జించెను. ఆమె కొకకుమారుఁడు గలిగెను. ఆబాలుఁడు సహజముగ ప్రభాన్వితుఁ డగుటచే స్వరోచి యను పేరున బిలువఁబడెను. ఆపిల్లవాఁడు క్రమముగ వేదములును, ధనుర్వేదమును యితరకళల నభ్యసించినవాఁడై యావనారంభమున నొకనాఁడు మంధరాద్రిపైఁ దిరుగుచుండఁగ భయాతురయగు నొకకన్యను జూచెను. ఆమె “రక్షింపు రక్షింపు” మని శేకలిడుచు నేడ్చుచుండెను. భయపడకుమని యాతఁడు హెచ్చరించుచు నామెదరికిఁ జేరెను. ఏమియిది యని యడుగఁగా నామె తనవృత్తాంత మిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. “నేను యిందీవరాక్షుఁడను విద్యాధరుని కుమార్తెను. పేరు మనోరమ. నాతల్లి మరుధన్వని పుత్రిక. మందారఁడను విద్యాధరుని దుహితయును విభావరియు, పారుఁడను మునియొక్క తనయయగు కళావతియును నా చెలికత్తెలు. జారితో నే నొకనాడు కైలాసతటమునకుఁబోయి విహరించుచు నొకకృశించినతాపసిని జూచి పరిహసించితి. అతఁడు కోపించి నన్ను శపించెను. * అతని నన్యాయముగ నపహసించినందుకు నేను రాక్షసునిచే పరిధ

* ఈమూలముందు మని శపించినట్లేగాని బెత్తముతోఁ గొట్టినట్లు లేదు.

వము బొందెదవని నిష్ఠురకాపమిచ్చెను. అంతట నానఖులుకూడ నాయునిని నిందించిరి. వారిట్లనిరి. “క్షమలేని నీకు బ్రాహ్మణ్య మేటికి? తపస్సేటికి? బ్రాహ్మణ్యము ట్టాంతికిని, తపస్సు క్రోధసంయమమునకును స్థానములు. అవి నీకు లేవు.” ఈమాటలు విని యాతఁడు ఒక తెను కుమ్మరగముచేతను, రెండవదానిని త్తయరోగము చేతను బాధపడుఁ డని శపించెను. వారు తక్షణమే రోగపీడితులైరి. నన్ను మూఁడు రోజులనుంచి యొకరక్కనుఁడు వెన్నాడించుచున్నాఁడు. అదిగో వానికూత. నా వల్ల నస్త్రహృదయమును విద్యను నేర్చికొని వెంటనే యాతనిని సంహరింపుము. అవిద్యను ప్రథమమున పినాకనాటి స్వాయంభువమునువున కిచ్చెను. ఆతఁడు సిద్ధుడగు పశిష్ఠునకును, యాతఁడు నామాతామహుడగు చిత్రాయుధునకును, యాతఁడు నాతండ్రికిని, నాతండ్రి నాకును కృమమున నేర్పిరి. దీనివల్ల సమన్దిపునాశమును జరుగును.” అని తనచరిత్ర నుడివెను.

స్వరోచి కుచిర్బాతుఁడై యావిద్యను నేర్చికొనఁగానే రాక్షసుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి యాకన్యను గడిసెను. స్వరోచికిని యానిశాచరునికిని యుద్ధము సంభవించెను. స్వరోచి యొకమహాస్త్రమును ప్రయోగించఁగా నక్తంచరుఁడు రక్షింపు రక్షింపుమని వేడుకొనెను. అంత స్వరోచి తనవిద్యాస్త్రము నుపసంహరించెను. రాక్షసుఁ డాక్షణమే యిందీవరాక్షుఁడను విద్యాధరునిగా మారి తనకథ నిట్లు జెప్పెను. “నేను యిందీవరాక్షుఁడను విద్యాధరుఁడను. నలనాభుఁడను. విద్యాధరపతికిఁ బుత్రుఁడను. ఈకన్యయును మకోరమకుఁ దండ్రి. పూర్వముం మౌకనాఁడు బ్రహ్మ మిత్రుఁడను మునియొద్దకుఁ బోయి నా కాయుర్వేదవిద్య నేర్పు మని యాబ్రాహ్మణుని యాచించితిని. ఆబ్రాహ్మణుఁ డందుల కీయకొనలేదు. నే నెట్లయినను నా విద్య నేర్చుకొనఁదలంచి యాతఁడు గొండఱిమ్మలకు బోధించుచున్నపుడు నే నాతని కగపడకుండ యంతర్ధానరూపమున నాకాస్త్రమునంతయు విని గ్రహించితిని. అంతి యగాక నే నాతనియొద్దకుఁ బోయి యాతనిని వెక్కిరించితిని. ఆబ్రాహ్మణముని రోషోద్బింబుతుండై నన్ను రాక్షసుఁడవు కమ్మని శపించెను. నేను భయపడి యాతనిని బ్రతిమాలుకొంటిని. ఆతను కరుణించి కాపమును గొంతవఱకును తగ్గించెను. నేను రాక్షసరూపమున నాబిడ్డను తినివేయుటకు తొందరపడుచుండఁగా నాబిడ్డయొక్క యస్త్రబలముచే నాకు తిరిగి నిజరూపము వచ్చుననియు, పూర్వస్మృతి గలుగుగనియు

నాతను నాకు ప్రసాదించెను. ఆమునిశ్రేష్ఠుఁడు చెప్పినదంతయు నిష్కడు జరిగిరది. నీవు నాకుపకారి వైతివి. కావున నీ కాయుర్వదము నేర్పుటయు, నా కుమార్తెయను మనోరమను బెండ్లిజేయుటకు నుద్దేశించుకొంటిని. అని ఆయుర్వదము నేర్చెను. మరో రమ పెండ్లికి ప్రయత్నించుచుండఁగా నామె తనతండ్రితో నిట్లు జెప్పెను. “తండ్రి! ఈరాజకుమారుని నేను చూడఁగానే వరించితిని. మఱియు మనకుపకారి యగుటచే నాతనియం దనురాగము వృద్ధిబొందినది. అయినను నామూలమున నాసఖులిద్దరు రోగముచే బాధపడుచుండఁగా నాకు భోగములయం దాసక్తి యెట్లుకలుగును ? నేను నీ కెట్లో నాసఖులును నీ పిల్లలే. కావున వారిస్థితి నీ వాలోచింపవలసియున్నది. ఆమాటలు విని స్వరోచి యాచెలికత్తె లిద్దరకును రోగబాధ ఆయుర్వదచిత్త్యచే నివృత్తి చేసెద నని వాగ్దానముచేసెను. అంతట మనోరమ స్వరోచిని వివాహముజేసికొనుట కంగీకరించెను. వారికి తండ్రియెదుట గాంధర్వవివాహము జరిగినపిమ్మట నిందితరాక్షుఁడు తనపురమునకుఁ బోయెను. స్వరోచియును మనోరమయును చెలికత్తెలిద్దరునున్న యుద్యానవనమునకు వెల్లిరి. ఆచ్చట స్వరోచి వారికాషడసేపజేసి వారినిరోగ విముక్తులఁ జేసెను. అటుతరువాత వారిద్దరును తమయుదంతముల నిట్లు రాజునకు విన్నవించుకొనిరి.

విభావరి “నేను మందూరుఁడను విద్యాధరుని కుమార్తెను. నా పేరు విభావరి. నా కుపకారియైన మీకు నన్ను నే నిచ్చుకొనుచున్నాను. మీరు నన్ను పరిగ్రహింపుఁడు. నాయొద్ద సమస్త పశుపక్షి జాలమును చేసెడుధ్వనులయర్థమును తెలిసికొనెడు విద్య యున్నది. దానిని మీకు సంపూర్ణముగ నేర్పద” నని చెప్పి యాతనిని పరిగ్రహించెను. రెండవకన్యయును కళావతి యిట్లు తనచరిత్రమును జెప్పికొనెను “పారుఁడను కుమారబ్రహ్మచారియగు బ్రాహ్మణుఁడు తనస్స చేయుచుండఁగా పుంజికన్యకయను యవ్వరసస్త్రీ యాతనికి పసంతకాలమున దృగ్గోచరమయ్యెను. ఆమె యందు మరులుగొని యామెతో రమించఁగా నేను బుట్టితిని. నాతల్లి నన్ను కానన మందు విడిచిపెట్టి రేచిపోయెను. నేను చంద్రకిరణములచేఁ బెరిగితినిగాన నన్ను కళావతి యందురు. నన్నొకగంధర్వుఁడు పెండ్లిచేసికొనుటకు నాతండ్రిని యడుగఁగా నాతఁడు నిరాకరించెను. అంత నాగంధర్వుకుమారుఁడు కృష్ణుఁడై నాతండ్రిని జంపిచేసెను. తల్లిదండ్రులులేని నే నాత్మహత్యఁ జేసికొనుటకు యత్నించుచుండఁగా పార్వ

తీరేని కటాక్షించి నాకిట్లు జెప్పెను. “ఓకుమారీ ! నీవు విచారించకును. నీకు స్వరోచి యను నతడు భర్తయగును. ఆతనిపుత్రుఁ డొకమను నగును, ఇట్లు నన్నూరడించి నాకు నవనిధులను దెలిసికొనెడు కాస్త్రము పడేశించెను. దానిప్రభావమున కోరినధన మంతయు లభించును. అవిద్యపేరు పద్మిని. నీవు స్వరోచియే యైయుండువు. వీలయిన దాక్షిణ్యుణి సత్యపరాయణురాలు. కావున నేను నావిద్యను, నాశరీరమును నీ కొప్ప గింతును. నీ పనుగగిహించు” మని వేడుకొనెను.

ఇట్లు స్వయముగ పరించిన వారిద్దరిని స్వరోచి వివాహమాడెను. అప్పుడు దేవతలు తూర్వనాదములు జేసిరి. అప్పరసలు నాట్యమాడిరి.

స్వరోచి యాయుగ్గురుభార్యలతో రమణీయములగు పనములలోను, పరిమళ పుష్పములతోనిండియున్న యానామములలోను విహరించుచు వారితోఁ గ్రీడించుచుండెను. పద్మినీవిద్యనహాయమున నానావిధరత్నవస్త్రప్రసాదము లన్నియు యథావాంఛితముగ లభించుచుండెను. ఇట్లు స్వర్గభోగములన్నియు హిమాచలమున ననుభవించుచుండిరి. ఇట్లుండ నొకనాఁ డొకకలహాంసి తనన్నేహితురాలగు చక్కవాకితో నిట్లునెట్టెనట. “సౌందర్యరాసులును, యౌవనవతులును వినయశీలురు నగుభార్యలుగల యీరాజెంత ధన్యుడోకదా ! వారితో నెంతముఖముగ భోగించుచున్నాఁడు పృథంవములో భర్తలు చక్కనివారైన భార్యలకు చక్కదన ముండకపోవును. భార్యలు నుండరులైన భర్తలు తగియుండకపోవును. వీరిలో నట్టిలోపమేమియు లేదు. పరస్పరానురాగముతో మెండుకొనిన వీరిపంటిదాంపత్యము దుర్లభము. కావున వీరు చాల ధన్యులు.” ఈమాటలు చక్రవాకి విని యిట్లు మానుబల్కెను. “ఓకలహంసీ ! నీవనుకొనిన ట్టితఁడు ధన్యుడు కాఁడు. వారును ధన్యురాండుగారు. వీరిలో నెవరికిని పనిత్రమైనదియు, పుష్కలమైనదియు ప్రేమ గాన్పింపదు. ఇతరస్త్రీలు జూచుచుండఁగ నీత నొకస్త్రీతో రమించుచుండుటకు యితనికి లబ్ధలేదు ఇంతమందిభార్యలుండఁగ నీత డెవ్వతెయిందు నిజమైన యనురాగము గలిగి యుండగలఁడు ? వీరినందఱివి యెట్లు సంప్రీతమనములను జేయుగలఁడు ? కావున వీరాతనికి దైతలు గారు. ఆతడు వీరికి దైత గాఁడు. పరిజనులెట్లో మల్లేశ్వరును విశ్వదమాత్రమునకే యుపసంకురు. వీరిలో నెవ్వతెతనను నిజమైన ప్రేమయున్నయెడల మఱియొకస్త్రీతో రమించుటఁ జూచి సహించువా ? ప్రాణత్యాగము జేయువా ? కావున బహుభార్యలుగల పురు

మనివిషయముగో నితరేతరము నిజమైనప్పేమి యుండదు. ఓకలహంసీ ! నేను చాల ధన్యురాలను. నాభర్తకు నే నొక్కతనే. నాకాతండ్రికొక్కడే ప్రియుండు.”

ఈపలుకులన్నిటి నాలించి మృగపక్షిధ్వను లర్థముచేసికొనఁగల స్వరోచి లజ్జచే ఖిన్నుడై యూపక్షియనుకొనిన మాటలు నిజముమకొనెను ఇట్టిక శతవర్షములు గడచినతరువాత యాగిరిసానువుల పరిభ్రమించుచుండఁగా నాతనిదృష్టి కొక మగలేడి కాన్పించెను. ఆమగలేడినెంట ననేకములగు యాడులేళ్ళు దగుల్కొని చుట్టును మూగికొని యున్నవి. ఆయాడులేళ్లతో నామగలే డిట్లు పలికెను. “ఓవనిత లారా ! మీఁదరు పొండు. నేను స్వరోచివలె సిగ్గుమాలినవాడను కాను. ఒకస్త్రీ ననేకులగు యువకులతో రమించుట యెంతసోస్యాస్పదమో యట్లే యొకపురుషు డనేకస్త్రీలతో భోగించుటయు పరిహాసనీయమే. అట్టివానికి ధర్మక్రియాహాని గలుగును. ఆతనికి పరలోకగతియును లేదు. కావున మీరు స్వరోచిని కామించవచ్చును. నేను స్వరోచితో తుల్యుడను కాను.” హరిణముపలుకులన్నియు స్వరోచి విని చాల సిగ్గుపడి తలవంచుకొని తాను పతితుడని యోచించుకొనెను. తరువాత భార్యలను విడిచిపెట్టుటకు మనోనిశ్చయము జేసికొనెను. అయినను వారిని తిరిగి కలుసుకొని నపుడు వెనుకటి కేంపు సడలి మఱియొకశతవర్షములు వారితోఁ గ్రీడించెను. అట్లయినను ధర్మమునకు విరోధములేకుండ ధర్మాశ్రితములగు చనులను జేయుచు తనభార్యల యందువిషయభోగము లనుభవించుచుండెను. కాలక్రమమున మనోరమకు విజయుండును. విభావారికి మేరునందుండును, కళావారికి ప్రభావుండను ముగ్ధురపుత్రులు బుట్టిరి. పద్మినీవిద్యసహాయమున వారికి మూడుపట్టణములను గల్పించి తూర్పున విజయమును పట్టణమును విజయనకును, ఉత్తరమున నందవతియును పుగమును మేరునందునకును దక్షిణమున పురంతాలమును నగరమును ప్రభావునకును యిచ్చివేసెను తాను తిరిగి తనభార్యలతో భోగక్రీడలు సలుపుచుండఁగా నొకనాడు ధనుర్మరుడై యటవీదేశమున గ్రుమ్మగుచు నొకవరాహముఁ గూర్చి బాణమెత్తిన నొకమృగి యాతనియొద్దకు వచ్చి యాబాణమును తనపైని ప్రయోగించి తనను జంపుమని కోరెను. అంత రాజామాటలు విని యచ్చననొంది యేల నిప్పుచారాలువై యనువుల గోల్పోయెదవని యడిగెను. అంత నాహరిణి తనప్రాణనల్లభుండు వేణుయువకులం దానక్తి గలిగి యుండుటచే తాను ప్రాణత్యాగము జేయఁదలచితి నని జెప్పెను. అపైని రాజు దాని

ప్రాణనాయకుఁ డెవరని యారేడి వడుగఁగా నది స్వరోచియే తనకూర్చివతి యని దెల్పెను. రాజు విస్మితుడై “ఏమియివంత, నేను నరుడను, నీవు మృగిని. మనయిద్దఁ జతు కూటమి యెట్లు పొనగునని యడుగఁగా నాయాడురేడి నన్ను నీవాలింగనము చేసి కొనినయెడల సర్వము నీయివ్వఁనకారము సంఘటిల్లునని మారుబల్కెను.” స్వరోచి దానిని కాగలింపగా నది తక్షణమే యొక చక్కనిస్త్రీ యయ్యెను. నీవెవ్వఁలెవని స్వరోచి యడుగఁగా నామె నేను వనదేవతను దేవతలందఱు నన్ను నీవలన నొకపుత్రుని గనుమనియు నాతడు మనువు కాగలవనియు వేడికొనగా నేను నీయొద్దకు లేడిరూప మున వచ్చితిని. అంత స్వరోచి యాపనదేవతయందొక దేదీప్యహుడుగను పుత్రుని గ నెను. ఆబాలుడు పుట్టగనే దేవతలు దురుఘలు మొగయించిరి. గంధర్వులు పాడిరి. ఆప్సరసలు నాట్యమాడిరి. ఆబాలుడు తన శరీరకాంతిచే నిక్కల వన్నిటినీ వెలుగించు చుండగా నాతనికి ద్యుతిమంతుడని పేరిడిరి. ఆతడే స్వారోచిషమనువు.

స్వరోచి తన భార్యలకూడి భోగపరాయణుడై సంచరించుచుండగా నొక హంసమిధునమును పొడగాంచెను. అక్కవయ్యదలి మగహంస యాడుహంసతో నిట్లు బల్కెను “నేను నీతో చాలాకాలము సంభోగించితిని. నాకు మదిమి వచ్చినది. ఇంక భోగము లెందుకు? కాబట్టి నిన్ను పరిత్యజించెడు కాల మానన్న మైనది.” ఆ మాటలకు హంసి “ఈజగత్తంతయు భోగాత్మకమైనదే. యజ్ఞములను భోగములకొరకే బ్రాహ్మణులు చేయుదురు. భోగములకొరకే దానధర్మాది పుణ్యములగూడ మనుష్యు లందఱు జేయుదురు. కావున నీవు భోగములను విడిచిపెట్టు టెందులకు? అని బదులు చెప్పెను. ఆమాటలకు మగహంస యిట్లుఁజెప్పెను. “భోగములను విడిచిపెట్టినయెడల పగ మాత్రమయందు మదిగల్గును. పుత్రమిత్రకళిత్రములయం దెల్లపుడు సత్తులైనవారు నశింతురు. నీకట్టెదుట స్వరోచిని జూడనా? ఆతడాబాల్యము కామపరాయణుడై యాపనమంతయు భార్యచంగమమున గడపి పుత్రులనుగని యిప్పటికిని స్త్రీవాంఛ విడువరేక యున్నవాడు. నేను స్వరోచినిలె గాదు. వివేకవంతుడనై భోగనివృత్తి జేసికొనుచున్నాను.” ఆమాటలు స్వరోచినిని వృద్ధయోద్వేగముబొంది భార్యలతో తనమృతేయుటకు నొక తపోవనమునకుబోయి యచ్చట రాసును వారును ఘోరమైన తపస్సునుజేసి ముక్తిని బడసిరి.

స్వరోచి పుత్రుడగు స్వారోచిషుడు భగవంతునిచే మనువుగా నిర్ణయించబడెనును. అతని మన్వంతరకాలమున దేవతలు పారావతులుగూడ సంతోషించిరి. అతనికాలమందు, యిందుగ్గుడు, యూర్జన్తింభుడు, ప్రాణుడు, దత్తోలి, ఋషభుడు, నిశ్చరుడు, ఆర్జునుడును సప్త ఋషులుగా నుండిరి. చైత్రకింపురుషుడు లీతనికి సప్తపుత్రులుగా జనించి పృథ్విని పరిపాలించిరి. ♦ ఈతనిదగు జన్మను గురించియు, యీతడు రెండవ మనువుగా నేర్పడి పృథ్విగాంచిన చరిత్రమును గురించియు వినినవాడు పాపములు విడగొట్టుకొని పుణ్యమును బొందును.

గ్రంథవిమర్శనము—కృతిపతియీదేశము.

ఈకథ యంతయు మార్కండేయపురాణములో నున్నది. మనుచరిత్రము రచింపుమని శ్రీకృష్ణదేవరాయలు పెద్దనార్యున కనుమతి యిచ్చినప్పుడు జెప్పిన మాటలు మనము వినిదగ్గి. *వలయున మహాకవి

♦ మూలములో స్వారోచిషమనువు బాల్యముండే విరాగియై మహావిష్ణురూర్పితవస్సుచేసిన సంగతేమియు గాన్పించదు.

* శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కలింగ దిగ్విజయముచేసి తిరిగి విజయనగరమునకు రాక పూర్వము దక్షిణదేశమందున్న పుణ్యక్షేత్రములన్నిటిని సేవించి విజయనగరమునకు విజయము చేసినారు. ఆవెంటనే అప్పటి మున్నగు మంత్రీసామంతులకు బహుమానములు చేసినారట. “అమరునాడు కొలువులోపల యిష్టకథా విశోధమైన నగరి నియోగులున్న కవీశ్వరులు విద్వాంసులు మొదలైన నిండుసభలోన సాధున తిమ్మరసయ్యగారున్న రాయసం కొండమరసయ్య మొదలైనవారున్న ప్రసంగంవెంబడిని అందఱును యెంచినట్లు కవితా చాతుర్యము గలవారలన్నియు రాయలవారిని జూచి ప్రసంగంవెంబడిని నీడుకీర్తి కాశ్వతముగా నిలిచేటందులకు అదియందు అవసరములు కృతులందుమండగా వారల ప్రతాపములున్న కీర్తిన్ని అందఱున్న యెంచినట్లు స్వామివారున్న కృతులందుకొంటే కీర్తిప్రతాపములు కాశ్వతముగా నిలుచును గనక తిమ్మరసయ్య అయ్యమరసయ్య కొండమరసయ్య తిప్పరసు అయ్యమరసు మొదలైనవారలు చెలువగా

యైన రాజాధిరాజు లేనయొద్దనున్న కవిసార్యభామున కెట్లు నివేదించెనో
ఆమహామనీషు లిద్దరు నేకగ్రీవముగా దేనిని, ఏల నంగీకరించుకొనినో
ఇత్యాది విషయములు మనకు ద్యోతక మవును. పెద్దనార్యుడు మనుచ
రిత్ర మందలి యనతారిక పద్యములలో నిట్లు జెప్పెను.

క. భువనవిజయాఖ్య సంస

ద్భువనస్థిత భద్రాపీఠి బ్రాహ్మణగోష్ఠిన్

కవితామధురిమ దెందము

దవులన్ గొలుపుండి సవయత న్ననుబల్కెన్.

తే. సత్తనంతానములలోఁ బ్రశస్తిఁగాంచి

భిలము గాకండునది ధాతిగృతియకానఁ

గృతిరచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ

పేశలనుధామయోత్తులఁ బెద్దనార్య !

క. హితుఁడవు చతురవచోనిధి

వతులపురాజాగ మేతిహాసకధార్థ

స్మృతియుతుడ వాంఛకవితా

పితామహుడ వెవ్వరీడు పేర్కొన నీకున్.

క. మనువులలో స్వాగోచిష

మనుసంభవ మరయ రససమంచితకథలన్

విననింపు కలిఘ్నంసక

మనఘ ! భవచ్చతురరచన కమకూలంబున్.

రాయలవారున్న చాలాసంతోషబడి ముక్కుతిమ్మయ్య అల్లసాని పెద్దయ్య మాదన
గారి మల్లయ్య మొనలైన కవీశ్వరులతో కృతులందుకోవలెనని కవితా నాయకులతో
పలుకరించి ఆతరున అయ్యాని అనంగా కుల్లాయి కబ్బాయి తాళివోకుట్టు చేసరి పేరు
లు కోకడాకులు యిచ్చి పారిజాతాపహరణమున్న మనుచరిత్రాను చెప్పమని ఆన
తిచ్చినారు. ”

ప. “కావున మార్కండేయపురాణోక్త ప్రకారంబునన్ జెప్పమని కర్పూరతాంబూలంబు వెట్టినన్ బట్టి, మహాప్రసాదంబని మోదంబున నమ్మహా ప్రబంధ నిబంధనంబునకుఁ బ్రారంభించితి.....”

ఈకృతిభర్త, కృతికర్తల పరస్పర ప్రేమాదరణ నూచకమగు నీ వృత్తాంతములో మూడు ముఖ్యసంగతులు స్ఫుటమగుచున్నవి. అవేవన కృష్ణదేవరాయల ముఖ్యోద్దేశములు (1) కవిని గుఱించియు, (2) కథను గుఱించియు (3) పతద్ద్రాధరచనను గుఱించియు— ఎటులున్నవో, ఆమూడు విషయములు చక్కగ మనము గమనించవలెను. కృష్ణదేవరాయలవిషయ మితరాంధ్రప్రబంధముల కృతిపతులవలె గాదు. ఇతఁడు గీర్వాణాంధ్రముల మహాపండితుఁడు; మహాకవి; కావున సాకన్యత విషయములలో తాను స్వయముగ నాలోచించి, విమర్శించుకొనఁగల్గిన మహామేధావి. ఆతనిమాటలకుఁ దగిన యాదరణము జూపవలసియున్నది.

1. కవినిగుఱించి యాతనికీఁగల యభిప్రాయము.

(1) హితుఁడవు— ఇది వారిరువురి యన్యోన్యాయురారాగ నూచకము. మనకు సంబంధములేదు.

(2) చతురవచోనిధి; అతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థస్మృతి యుతుఁడవు; ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడవు.— ఈకడసారి వాక్యము పెద్దన్నగారి బిరుదు. రెండవవాక్య మతని పాండిత్యపోషకము. తొలివాక్యము మనకు ముఖ్యము. పెద్దన్నగారినిగూర్చి రాయలయభిప్రాయము— పెద్దనార్యుఁడు చతురవచోనిధియని. చతురవచోనిధియనగా వాక్పాతుర్యమునకు గనివంటివాఁడని— కృష్ణదేవరాయ లాతనివిషయమై ఇంకేమియుఁ జెప్పలేదు. కాబట్టి వాక్పాతుర్యమే ఆతనియందు ముఖ్యముగానున్నదని రాయల యభిప్రాయము. పెద్దనార్యుఁడుగూడ సంతతితో సంతోషించెను. కావున నీవాక్పాతుర్య లక్షణమున్నదోలేదో,

ఉన్నయెడల నెంతవరకున్నదో— ఇదిగాక నింకనేవేని గుణవిశేషములు
న్నవో, దోషము లున్నచో నవియేవో— ఇత్యాదులు మనము నిర్ణ
యింపవలసియున్నది.

2 కథనుగుఱించి :—

క. “మనువులలో స్వాగోచిష

మనుసంభవ మరయ రసనమంచితకథలన్

వివనింపు కల్పిద్వంశక

మనఘ ! భవచ్చతురరచన కనుకూలంబున్.”

అనగా కృష్ణరాయల యభిప్రాయము యీకథను గుఱించి—

(1) చక్కని రసవంతమైన కథలు గలది. (2) పుణ్యవిషయసంబంధియ
గుటచే పాపహరియైనది (3) ముఖ్యముగా పెద్దనార్యుని చతురరచనకు
చాల ననుకూలముగా నున్నది. ఏవిధమునఁ బెద్దనార్యుని చతురరచన
కనుకూలించెనో మనము గుర్తించవలసి యున్నది. చతురవచోనిధి—చ
తురరచన— కావ్యవచన రచనలయందు చాతుర్యమే పెద్దనార్యునియం
దలి ముఖ్యలక్షణమని కృష్ణరాయుని యభిప్రాయము.

3 గ్రంథరచనను గుఱించి:— ఈగ్రంథమును కవి యెట్లు వ్రా
యవలెనో నయ్యది గూడ రాయలు నిర్ణయించెను.

(1) మార్కండేయపురాణోక్తప్రకారము జెప్పుమనెను. అన
గా, నాపురాణములో నున్న కథాకృమములు తప్పగూడదు. ఇది శీల్ప
నిర్ణయము.

(2) శీరీషకుసుమపేశలసుధామయోక్తుల రచింపవలెను. ఇది
శైలీనిర్ణయము. శైలి యెటులుండవలెననిన శీరీషపుష్పమువలె పేశలము
అనగా, చక్కగా నుకడవలెను. శీరీషకుసుమము చక్కనిరంగులు కలిగి
మిక్కిలి మృదువుగాను, కోమలముగాను, సువాసనగాను నుండును. కా
వున నీతనిశైలి చక్కని యలంకారములతోను, మృదువైన శబ్దరచనల

తోడను నలరారుచుండవలెను. పైగా సుధామయోక్తులుగూడ నుండవలెను. అనగా నమృతమువలె మధురమైన పదగుంఢన యుండవలెను. అనగా శైలీవిషయములో రాయలు నిర్దేశించిన దేమన మృదుమధుర ఫణితి, చిత్ర) వర్ణాలంకారసంభృతి.

కావున నీకవిని గుఱించియు, గ్రంథమును గుఱించియు కృష్ణరాయల యాదేశ సారాంశమేమనగా, బెద్దనార్యుడు వాగ్గీచనాచాతుర్యముగలవాఁడు గాన నాతని రచన కనుకూలమైన రసవంతములగు కథలు గల యీకథను మార్కండేయ పురాణములోనున్న కథాక్రమంబున, మృదుమధురశైలిని, స్వాభావికాలంకారవర్ణనములతో నొప్పునట్లుగా రచింపవలెనని, ఈయాదేశ మెంతవరకు నిర్వహింపబడెనో మన మెంచి చూతము.

కథాసంవిధానము—శిల్పము.

కృష్ణదేవరాయల కాలమువరకు, ననగా, పదునేనవ శతాబ్దాంతమువరకు సామాన్యముగ నాంధ్రీకపులు గీర్వాణ గ్రంథముల నాంధ్రమునకు పరివర్తనజేయుటయే ముఖ్య కర్తవ్యముగా నెంచుకొనిరిని స్థూలదృష్టిని చెప్పవచ్చును. అయినను ఆకాలమందలి కొన్ని గ్రంథములకు గీర్వాణమాతృకలు గాన్పింపకపోయినను, నీయభిప్రాయము నిరవశిష్టమనియే నమ్మవచ్చును. నన్నెచోడుని 'కుమారసంభవము' సుప్రసిద్ధమగు కాళిదాసుని 'కుమారసంభవము'నకు భాషాంతరీకరణముగాదని నిర్ణయింపఁబడినది. అట్లయినను వేరొక గీర్వాణమాతృక యుండవచ్చునని విమర్శకులు నమ్ముచున్నారు. ఏలయన సామాన్యముగ నాకాలమున నాంధ్రీకవీశ్వరులు స్వతంత్రగ్రంథములను రచించుటకు సాహసించి గడంగుటలేదని చూపట్టుటయే. అట్లయిన నీగ్రంథమునకు మాత్రము

గీర్వాణ మాత్రుక లేదు.

ఈభాషాంతరీకరణయుగము సామాన్యముగా శ్రీనాథుని కాలముతో సంతమొందెనని దిక్సూచకముగా జెప్పవచ్చును. అతని 'హరవిలాసము' కేవల మాంధ్రీకరణముగాక, స్వకపోలరచితాఖ్యాయికలగు చ్చము. ఇంక నాఖ్యాయికలనుంచి యాఖ్యానమునకు మఱియొక చిన్న మెట్టు. ఆమెట్టును పిసవీరభద్రుని డెక్కలేకపోయినను, నంది సింగన్న, ఘంటమల్లయ్యలను జంటకవులు యొక్కప్రయత్నించిరి. నారి నరాహపురాణమందలి 'దుర్జయోపాఖ్యానము' కొంచె మెచ్చుతక్కువగ స్వతంత్ర ప్రబంధమనియును, ప్రబంధరచనకు మొదటి దృష్టాంతమనియును వెనుక నేను దెలియపరచితిని. కావున పదునేవన శతాబ్దాంతమునకు స్వతంత్ర ప్రబంధనిర్మాణము మార్గశ్రమముననుండి గమ్యస్థానమున కిండుకదరిని జేరుచున్నదని చెప్పవలయున్నది.

ఇట్టివ్యవస్థలో నాంధ్రభాషాజుగు శ్రీకృష్ణదేవరాయ లవతరించెను. సంస్కృత గ్రంథములకు నాంధ్రభాషావేషము నిచ్చుటతో, దృష్టి నొందక స్వతంత్రాంధ్రగ్రంథముల వ్రాయ బోత్సహించెను. ఆయన 'ఆముక్తమాల్యద'యో, లేక, పెద్దన్నయొక్క 'మనుచరిత్ర'మో అవ్రాయత్నమునకు మొదటిఫలముగా నుండనోపును. ఆముక్తమాల్యదయందలి కథాప్రణాళికతో నున్న యొక సంస్కృత గ్రంథమును చిన్నతనమున నై జామురాజ్యములో సంచరించుచు నొకనైష్ఠవృహమున దాను జదివినట్లు కొంతజాపకమున్నదని శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణయ్యగారు నాతో నొకసమయమునఁ జెప్పిరి. వారుఁ జెప్పినప్రకారము గీర్వాణ మాతృకయుండినయెడల నాముక్తమాల్యదగాక మనుచరిత్రమే మొదటి స్వతంత్రాంధ్రప్రబంధ మనియెడు యశస్సున కర్హమై యుండును.

ఇంతియగాక నాకాలమందలి గ్రంథములలో ప్రధానస్థానము నలం

కరించుటకు మనుచరిత్రమునందు, మఱియొక యపూర్వాతిశయముగూడ నున్నది.

ప్రపంచమందంతటను మానవకోటిచే నై క్యకంఠముగాఁ బొగడ్తు కెక్కిన సుప్రసిద్ధ గ్రంథరాజములలో నొక విశేషాంశము సమానధర్మముగానున్నది. అదియేదన; మానవకోటి యంతటిచే నేకగ్రీవముగా నంగీకరింపఁబడిన పరిమ పవిత్ర మానవజీవితాదర్శముల కాగ్రంథములు నిదర్శనములై, దేశకాలభేదములులేక సమస్త జనులచేతను పూజింపఁబడుచున్నవి. అట్టి యుద్గ్రంథములైన హోమరుని 'ఈలియడు' 'వాల్మీకి'కవి 'రామాయణము,' డాంటీ 'డివైన్ కామెడి' మున్నగు పవిత్ర ప్రబంధ రాజములు, శ్రుతిగ్రంథములగు వేదములు, భగవద్గీత, బైబిలు, ఖురాను మొదలగు ప్రమాణ గ్రంథములవలెనే ఒక్క నిత్యనిర్వికల్పనిరామయంబగు మానవజీవితాదర్శమును సువ్యక్తపరుచుచున్నవి.

హోమరుని 'ఈలియడ్' నందు త్రిలోకసుందరియగు 'హెలెను' కామాసక్తురాలై, తనపతినివీడి, అతిలోకసుందరుడగు 'ప్రొటోస్'తో లేచిపోయెను. అట్టి యధర్మకర్మమువలనఁ గలిగిన విపత్సరంపరలయొక్కయు, తుట్టతుదకు ధర్మమునకుఁ గలిగిన విజయముయొక్కయు చరిత్రయే 'ఈలియడ్.'

ఇంక రామాయణమున సీతాదేవియొక్క సౌందర్యముచే మోహితుడై రావణుడు, ధర్మాత్ముడగు శ్రీరామునినుండి యాతని ధర్మపత్నిని నూడఁబెరికి బలవంతముగాఁ గొంపోవుటచేతఁ గలిగిన విపత్సరంపరలును, తుట్టతుదకు ధర్మమునకుఁ గలిగిన విజయమును మువ్వోషింపఁబడినవి.

డాంటీరచించిన 'డివైన్ కామెడి'లోఁగూడ నింద్రియలోలత్వము కంటె ధర్మబంధమే యెక్కువ పవిత్రమని డాంటిబియాట్రిసుల ప్రేమ

సాశీల్య ముగ్ధుడంచుచున్నది. ఈవిషయమునే భగవద్గీత వలుసారు లా
ద్యోషించుచున్నది.

శ్లో. ఆవృతం జ్ఞానమేతేన జ్ఞానినో నిత్యవై రిణా
కామరూపేణ కాంతేయ ! దుష్పూరేణానలేనచ.

శ్లో. ఇన్ద్రియాణి మనోబుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే,
ఏతై ర్వియోహయత్యేష జ్ఞాన మావృత్యదేహినమ్.

శ్లో. తస్మా త్వమింద్రియాణ్యాదౌనియమ్య భరతర్షభ
సామ్రాజ్యం పృజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్.

భగవద్గీత—కర్మయోగం.

ఈవిషయమే తెన్నినను మహాకవిచే తన పౌరాణిక ప్రబంధముగు
‘అర్థరు’ రాజకథలలో (Idylls of King Arthur) విశదీకరించబడెను.
దీనిని ఆమహాకవి, “Sense at war with Soul,” “ఇంద్రియములకు
నాత్మకుఁ గల పోరాటము”ని సంక్షేపముగా నుడివెను.

ఇట్లు మాననజీవితములో నిరంతరము నాత్మేంద్రియములకుఁ గ
లుగుచున్న సంగ్రామమే యీమనుచరిత్రమందును నభివర్ణితమైనది.
పై నఁజేర్చొనిన మహాగ్రంథములదోఁ బాటు సీగ్రంథమందును మానవ
ప్రకృతియందలి నిత్యసత్యము ప్రకాశింపఁ చేయబడినది. వరూధినీ ప్రవ
రుల ప్రసంగము ఆత్మేంద్రియముల సంగర మని యెవరికి ద్యోతకము
గాదు ? ఈమహాద్విషయము కడుంగడు సమర్థతతోఁ జిత్రింపఁబడిన
కారణమున మనుచరిత్రము అదర్శప్రాయములగు గొప్పప్రబంధముల
వరుసలో లెక్కింపఁదగియుండి, ముఖ్యముగా నానాటిగ్రంథములలో
మిన్నయని చెప్పఁదగియున్నది.

ప్రస్తుతాధ్యాయము:—ఇట్టి సార్వజనీన ప్రేమభాజనముగు కథయుం
డుటచేతనేగదా, కవిప్రవర్తకము కృష్ణదేవరాయలును ఆంధ్రకవికావితా

మహాదేవుడు పెద్దనార్యుడును నేకగ్రీవముగా దీనిని ప్రబంధ రచనకు నిర్ణయించుకొనిరి.

ఇప్పుడు మనకు కృష్ణదేవరాయల పలుకులయందలి స్వారస్యము బోధపడినది. రసనమంచితకథలను గలిగి, కలిధ్వంసకమును నైయుండుట అనగానేమో మనకుఁ దెలియవచ్చినది. ఏకారణమున చతురరచయిత యయిన పెద్దన్నకు నీకథ యెక్కువగ ననుకూలించెనో ద్వ్యోతకమయినది. ఇట్లు మానవ జీవితమునంతను నడుగంట సంక్షోభించి దాని నిజమైన లోతును కనుఁగొనఁగల కథను నిర్ణయించి, మెచ్చి, మెడఁగట్టి, పెగాముగుదాడు బిగించి రాయలవారు పెద్దనార్యుని విడిచిరి.

మార్కండేయపురాణోక్తప్రకారముగా నీకథను జెప్పవలెను. మార్కండేయపురాణమనగా వ్యాసరచితమైన సంస్కృతగ్రంథమే. ఆ గ్రంథమందున్నప్రకారము కథనుపెంచి, ప్రబంధరూపముగా నాంధ్రమున వ్రాయవలెనని కృష్ణరాయల తలంపు. అయితే నిక్కడొక చిన్నచిక్కు తలస్థించినది. ఈసంస్కృతమార్కండేయపురాణమును తిక్కనసోమయాజి శిష్యుడగు మారనమహాకవి శ్రీకృష్ణరాయలకు బూర్వమే యాంధ్రీకరించెను. ఈయాంధ్రీకరణము మాతృకకంటె ననేకవిధముల మెరుగుగా నుండుట చేత మార్కండేయపురాణ కథలను తెలుఁగుప్రబంధములుగ వ్రాసెడువారు తప్పక చదివితీరవలెను. మఱియు మారనకవి తనగ్రంథమున స్వారోచిషమునుసంభవకథను ప్రత్యేకాభిమానమొంది రసవత్తరముగ రచించుటచే నాకథను తరువాత వ్రాసినవారు మారనమార్గము ననుసరింపక తప్పదు. ఈవిషయస్థితిలో నుచితజ్ఞుడగు పెద్దన్న యొకవిలక్షణ మార్గము నవలంబింపక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథముల రెంటియందలి యుత్కృష్టరస భాగముల మార్గములనే దానును అనుసరించి, బహుస్వల్పమార్పులు మాత్రమే చేసి, తన గ్రంథమును పూర్తి చేసెను. ఇట్లు

చేయుట ప్రతిభావిశేషమే గాని గ్రంథచార్యమెంతమాత్రము గాదు.

ఇట్లు జెప్పటలోఁ బెద్దనార్యుడు మాతృకకు ప్రతిబింబముగా తన గ్రంథమును రచించెనని యూహింపఁగూడదు. కథాక్రమము రెండు, మూడు స్వల్పవిషయములలోఁ దప్ప కేవలము మాతృకానుసరణమే. కథాకల్పనలును జాలవరకు మాతృకలోనివియే.

పెద్దనార్యుని శిల్పితనము కథాశరీరమును పోషించి యలంకరించుటలో ముఖ్యముగా కానిపించుచున్నది. అతని సంధాననైపుణ్యము ముఖ్యముగా స్వాభావికవర్ణనలయందును, పాత్ర సంభాషణములందును, నానాభావ ప్రకటనలయందును జూడనగును! 'అల్లసానివాని యల్లిక జిగిలిగి' అని యున్నదిగదా! కథయందలి అల్లిక ప్రత్యేకముగా పురాణములోనిదే. కథ కడు దీర్ఘమైనదగుటచే నాజ్ఞాశ్వాసముల గ్రంథమునకు పూర్తిగ పరిపోయెను. కాబట్టి కథనుపెంచి యల్లవలసిన యవసరము లేకపోయెను. అయితే నీకవివరుడు గనువరచిన విశేషములు జిగియు, బిగియు; జిగి యనగా కాంతి. బిగి యనగా సాంద్రత. రసపుష్టిమూలముగా జిగియు, భావసంభృతిమూలముగా సాంద్రతయు కథావల్లికయల్లికకుఁ జేర్పఁబడినవి. ఇట్లు రసభావములను సువిశేషముగాను, స్వాభావికముగాను పెంచి విస్తరించుటలో పెద్దనార్యునికంటె పెద్ద ఆంధ్రకవులలోఁ గాన్పింపదు.

పెద్దనార్యుని కావ్యసంధానమును గుఱించి బ్ర॥ శ్రీ॥ వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారిట్లు వక్కాణించిరి. “లోక స్వభావమునకు శరీరపు సంవిధానముతో నయ్యైపాత్రముల నెలకొల్పి, యకాచిత్రమందును భంగము రాకుండ దత్తద్రూపచేష్టాదుల నమర్చి యేవట్టునఁజూచిన నావట్టున నద్దిరాయనవలయునట్లు లితివృత్తమును నడిపించునేర్పు పెద్దనకుఁ గుదిరినట్లు మఱియొక కవికిఁ గుదిరినదికాదు. నిగూఢములుగానుండు మనోభావ

ములను స్ఫుటపఱచి, చప్పున విప్పి చెప్పునట్లు పద్యమున సీతఁడు నిరూపించును." ఈయభిప్రాయముతో నేనంతయు నేకీభవించుచున్నాను. ఈగ్రంథమందలియునుబంధములో శ్రీకాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి వ్యతిరేకాభిప్రాయమును సహేతుకముగా విమర్శించి పెద్దనార్యుని కథాసంధానచతురతను సమర్పించితిని.

మార్కండేయపురాణోక్తముగా కథేతివృత్తమును రచించినను తనబుద్ధిచాతుర్యమున రసపుష్టికొఱకును, ఔచిత్యము కొఱకును గొన్ని చిరుమార్పుల నచ్చటచ్చటఁ గావించెను. ఈమార్పు లన్నిటిలో నొక్కటిదక్క మిగిలినవి చాల న్వల్పములును కొద్దివియును. ఈమార్పులు చేయుటలో సంస్కృతమాతృకను, మారన యాంధ్రీకరణమును గూడ జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించి తన యుదారబుద్ధికే దోచినరీతి నాన్వల్ప మార్పులను జేసినట్లు గాన్పించుచున్నది. ఈమూడు గ్రంథములయందలి సామ్యభేదములను స్థాలీపులకముగా నిచ్చట జూపించెద.

1. సిద్ధప్రవరుల సంభాషణము.

1. మూలము:—

శ్లో. అనేక దేశదర్శిత్యే నాతిశ్రమసమన్వితః

త్వంనాతి వృద్ధోవయసా నాతివృద్ధశ్చయావనాత్

కథమల్పేనకాలేన వృథివీమటసిద్విజ

మంత్రోషధప్రభావేన విప్రావ్రతిహతాగతిః

యోజనానాం సహస్రంవా దినార్ధేనవృజామ్యహం.

1 మారన:—

ఉ. నాయువు రజ్జులేల? మునివల్లభ! వృద్ధుఁడ నొండఁ గాత్రలే

కాయువువాఁడ కదిపవరమ్యములైన యనేక దేశముల్

ధీయుల్! యల్పకాలమునఁ ద్రిమూరళకృష్ణమె? నీకునెమ్మయిన్

తేయును నేల? నమృతపద విసలుకన్న మునీంద్రుఁ డిట్లునున్.

ఉ. వీక్షాన్ సిద్ధుడన్ వినుమహీ నురశేఖర ! ధాత్రియంతయున్
మానుగ బాదలేపమను మందుప్రభావమునం జరిందిరిన్
దానిఁ బదంబులందుఁ దగఁ దాల్చిన వంతయు నిర్జితక్రమం
దై నరుఁ డేగు యోజనసహస్రము నాపగలింటిలోపలన్.

౩ పెద్దన్న:—

చ. వెఱవక మీకొనర్చు నొకవిన్నచ మిట్టివియెల్లఁ జాచిరా
నెఱకలు గట్లుకోన్న మఱి యెండ్లుచు బూండ్లును బట్టఁ బ్రాయశ్చం
టిఱుతలేనంబు మీమొగము నెప్పక నెప్పెడు నద్దిరయ్య హ
కెఱుంగఁదరంబె ? మీనుహిమ లీర యెఱుంగుదు రేమిచెప్పుడున్.

కం. అనినఁ బరదేశి గృహపతి

కనియెన్ సందియముఁ దెలియనడుగుట తప్పా
వినవయ్య జరయు రుజయును
జెనకం గావెఱచు మమ్ము సిద్ధుల మగుటన్.

మ. నరమంబైన రహస్యమా నయన దాపంబెప్పెదన్ భూమిని
ర్జరవంశోత్తమ ! పాదలేపమనుపేరం గల్లు దివ్యైవధం
పు రసం బీశ్వర సత్కృపంగలిగెఁ దదృఘిప్రభావంబునన్
జరియింతున్ బవమానమానసతిరస్కారిత్వరాహంకృతిన్.

మూలములోఁ బ్రవరుఁడు సిద్ధునిగుఱించి మాట్లాడుచునాసిద్ధుఁ
డతివృద్ధుఁడుగాఁ గాన్పింపలేదు, యౌవనమునునతిక్రమించునట్టుగాఁ గన్పిం
చలేదు; కావున స్వల్పకాలములో నమస్తదేశముల నెల్లు జూడఁగలిగెనో
యని ఆశ్చర్యము మాత్రముఁ గన్పరచెను.

మారన దీనిని కొంత మార్పుచు సిద్ధుఁడు తాననేకదేశములు
ద్రిమ్మరితినని చెప్పినమాట లబద్ధములనియు, దాను నమ్మలేదనియుఁ జె
ప్పటచే మూలములోనున్న యుభయుల గౌరవమును తెడగొట్టిన వాఁ

డయ్యెను. మునీంద్రుడు కల్లరియనియు బ్రవరుడు మునుల శీలము నెఱుంగని వాడనియుఁ దేల్పుటచే నుభయుల పాత్రీపోషణము నయోగ్యమైనది.

పెద్దన్న యీసంభాషణమును గొంతవఱకు మార్చి పెరిచినను, మునివ్రాసెనుల శీలము నెఱమాత్రముఁ జెడిగొట్టక మూలముకంటె మఱి కొంత మెఱుంగుఁజెట్టినవాఁ డయ్యెను. ఎట్లనగా యోగసిద్ధునితో నీ చిన్ని పాపడు మాట్లాడుటకే వెఱచుచున్నట్లును, నాసిద్ధుఁ డన్ని దేశములు దిరిగినను జిఱుతెప్రాయము దాటలేనట్లును గాన్పించుట తన కా శ్చర్యముఁ గల్గించుచున్నది. కాని మునినత్రముల మహిమలు తెలిసికొనుట యశక్యమని సవినయముగాఁ జెప్పినను. ఈసంబంధము చాల దృష్టికరముగా నున్నది. గురువుకొద్ద శిష్యుని కండఁదగిన వినమ్రతను, భక్తినిఁ జూపించుచున్నది

2. వరాధినీ వ్రవరుల సంభాషణము.

1. మూలము:—

శ్లో. అభీప్తాః గార్హపత్యాద్యః సతతమేత్రీయోగ్నయః

రమ్యం మమాగ్ని శరణం దేవీ విస్తరణీప్రియా.

2. మరణము:—

న. అజలనియందు రేపున మాపు కేల్వంగఁ

బడు హవ్యములఁ దేపి పడయవచ్చు

పుణ్యలోకంబులు పాలఁచి నీవెఱుంగ నీ

త్రిజగంబు హవ్యప్రతిష్ఠితంబ

యనిన నాయంతి నాయందు నిగ్గిరియందు

నీకుఁ బ్రియం దేల నెలవుకొనదు

విద్యాధిపతుల నిడిచి మనుష్యుల

కడఁ జేరి యుండుగఁగఁ గడఁగదని

గీ. వినుము దర్శలు వరణుల వేదికలును

నన్నులును నాకుఁ గరము వీరయంబొవర్చు

గాని యుండెందుఁ బ్రయమెదఁ గలుగదనిన

నవ్యయాధిని యిట్లును నరనితోడ.

3. పెద్దన్న:—

మ రుణి! రేపునుమాత్ర హన్యహరిచేతన్ దృష్టఁడౌవహ్ని స

క్కరుడాదృష్టితోసంగు సౌఖ్యము లెఱుంగన్ శక్యమే నీవనా

కరణుల్ దర్శలు నన్నులున్ బ్రయములైన ట్లవ్యముల్ గా వొడల్

తిరమే చెప్పకుమిట్టి తుచ్చముఖముల్ మీసాలపై లేరుయల్.

3. ప్రవరుడు హన్యవాహనుని స్తుతించుట.

1. మూలము:—

శ్లో. ఇత్యుక్త్వా నమహాభాగః స్పృహ్యోపః ప్రయతః శుదిః

ప్రాహేదం ప్రణిపత్యాత్మిమ్ గార్హవత్య ముపాంశునా

భగవన్ గార్హవత్కాగ్నియానిస్త్యం సర్వకర్మణామ్.

తత్త్వ ఆహవనీయాగ్నిర్హక్షిణాత్మిన్ నాన్యతః

యుష్మదాప్యాయనాద్దేవా శృష్టిసన్యాదిహేతవః.

భవంతి సన్యాదఖిలంబగద్భవతి నాన్యతః

ఏనం తత్త్వోభవత్యే తద్యేనసత్యేన వై జగత్

తదాహమద్యస్యం గేహంపశ్యేయంసతిభాన్కరే

యథావైవైదికం కర్మన్వకాతేనోజ్ఞ తంమయా

లేన సత్యేనవశ్యేయం గృహస్థాద్య దివాకరమ్

యథాచ నపరద్రవ్యే పరదాతేన మేముతిః

కదాచిత్సాధిలామా భూత్ రథై నసిద్ధిమేతుమే

2. మారన: —

నీ. అనియమ్ముచోభాగుఁ డాచమన మొనర్చి
 నియతుండు కుచియునై నిలిచి గార్హ
 పత్యాన్నిఁ దనమది భావించి వందన
 మొనరించి యిట్లను ననిలమిత్ర!
 నీయంద యాహవనీయాన్నియును దక్షి
 తాన్నియుఁ బ్రభవించె నఖిలదేవ
 తలకును దృప్తి నీవలన సిద్ధించును
 సకలలోకముల కాశ్రయము నీవ

గీ. నిత్యసత్యమూర్తి నీచరసాదంబున
 నినుఁడు గ్రుంకకుండ నిపుడ యింటి
 కరుగువాఁడుఁ గాక యాగమోదితకర్మ
 జాతస్తైష్ఠికండ్ల నైతివేని.

క. పరజాతీ పరధన రతి
 పరత్వమెన్నఁడును నాకుఁ బాటిల్లనియా
 స్థిరసత్యమహిమనతిస
 త్వరితగమన సిద్ధి గలుగవలయు హుతవహా !

3. పెద్ద వ్వు:—

గీ.

 ... వార్చి పరమరుడు గార్హపత్య
 వహ్ని నిట్లని పొగడె భావమునఁ దలంచి.

మ. తివిషద్యర్థము నీముఖులున తృప్తి నైందు నిన్నీకుఁగా
 స్తవములో నేయు శ్రుతులో సమస్తజగదంతర్యామివిన్ నీవ యా
 హవనీయంబును దక్షి తాన్నియును నీయందుదృఢించున్ గ్రహ
 త్వవసంధాయక నమ్మఁ గావఁగదనే ప్వాహోకథాపల్లభా !

శ్లో. జానకపాగ్నిహోత్ర సరతంతుండనేని భవత్పదాంబుజ
ధ్యానరతుండనేనిఁ బరచారధనాదులగోరనేని స
న్మానముతోడ నన్ను నదనంబుననిల్పు మినుండు పశ్చిమాం
భోనిధిలోనఁ గ్రుంకకయ మున్న రయంబున హవ్యవాహనా !

దీనినిబట్టిచూడ,గా వరూధిని వ్రవరసంభాషణములో మూలము
లోనున్న విషయములను యధావిధిగా మూరసయుఁ బెద్దన్నయుఁ గూడ
పరిగ్రహించిరి. మార్పులు లేవనియే చెప్పవచ్చును.

4 మనోరమా కన్యాప్రదానము.

1. మూలము.

శ్లో. దత్వా విద్యాంతతఃకన్యాంసదాతుముపచక్రమే
తమాహసాతథాకన్యాజనితారం స్వరూపిణం
అనురాగోమయాప్యత్రతాతాతీవమహాత్మని
దర్శనాదేవసంజాతో విశేషేణోపకారిణి.
కిన్త్వేహమేనభిసాచ నత్కృతే దుఃఖపిడితే
అతోనాభిలషేభోగాన్భోక్తుమే తేననై సమం
పురుషైరపినోశక్యంకర్తుమిద్ధంస్యశంసతా
స్వభావరుచిరైర్మాదృక్ కథంయోషిత్ కరిష్యతి
సాహాయధాతేదుఃఖార్తే మత్కృతే కన్యకేపితః
తథాస్థాస్యామితద్దుఃఖేతచ్చోకానలతాపితాః

2. మారన.

స. స్వరోచికి నాయుశ్వేద విద్యనిచ్చి యక్కన్యకనీయు నుపక్రమించిన
తండ్రికినామె యిట్లనియె.

చ. మన కుపకారియైన సుకుమారుని నీతనిఁ జూచినట్లు నా
కుమారున కాగమైనయది మానుగనైనను దండ్రీ నా కతం

బువఁ బటుశోగధుఃఖములఁబొందుచు నెచ్చెలు లిట్టులుండగా
మనసిజభోగలిలకు మానస మెమ్మెయి నాకు నూల్కానుక.

3. పెద్దన్న.

కం. ఈయనకారమునకుఁ బ్రతి

నేయఁగకక్కంటె ? జంభజిన్నిభకభరా

త్యాయతలోచన యైనను

దీయాత్మజ సీత నిక్తు దేవీమణిఁగన్.

కం. ఆయనరేదముఁ గైకొని

యాయించినఁ బెండ్లియాడు మెలమి రమానా

రాయణపరియగేయవి

గాయనగంధర్వమైన కవ్యశ్రుగొండన్.

అనిమాత్రమేచెప్పి యిందీవరాక్షుఁడు మనోరమతో వెంటనే
తన పట్టణమునకుఁబోయెను. మనోరమ యచ్చట నేమియు మాటలా
డుటలేదు.

ఈమనోరమా కన్యావ్రదాన సందర్భములోఁ బెద్దనార్యుఁడు
మూలముకంటెను మారనకంటెను బ్రత్యేక భిన్నమార్గమునఁ బోయెను.
మూలములో నున్నవ్రకారమే యించుకయుఁ దప్పకుండ మారన తెనిఁ
గించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అనగా నిందీవరాక్షుఁ డాయుర్వేదముతోఁ
బాటు తనకూతురగు మనోరమను స్వరోచి కిచ్చుటకు వాగ్దత్తముజేసిన
వెంటనే ప్రక్కనున్న మనోరమ తన యభిప్రాయము తండ్రికిని స్వరోచి
కినిఁ దెలియఁజెప్పెను. తన కువకారముఁజేసిన స్వరోచియందామె కను
రాగము పొడమిననుఁదనమూలముగ నార్తింబొందిన సఖులు రోగబాధి
తలై యుండఁ దనకుఁ బరిణయసౌఖ్య మెట్లురుచింపఁగలదని దీనాలాప
ముల బలికెను. పెద్దనార్యుఁ డీసమయమునఁ బ్రత్యేకముగా వేఱుమా
ర్గమునఁ బోయెను. ఇందీవరాక్షుఁడు స్వరోచితోఁ దనకుమార్తెను బరి

ణయముకై యిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞసేసినపుడు మనోరమ దగ్గరనేయున్నను నించుకై నను మాటలాడలేదు. పెండ్లిమాటలుజెప్పి వెంటనే స్వస్థానము నకు బయలుదేరుచున్న తండ్రితోఁ దానును బయలుదేరివెల్లిపట్లు పెద్దన రచించెను. తండ్రితోఁగాని స్వరోచితోఁగాని యొకమాటయైనను బలుక లేదు. ఇట్టి ముఖ్యమైనమార్పుఁ జేయుటకుఁ గారణమేమి? మనుచరిత్ర కథాక్రమము యావత్తును బహుశాగ్రతగను, నూత్నదృష్టితోను మూలానుసారముగ నడిపించిన పెద్దనార్యుడు ఈవిషయమున మరచిపోయె ననిగాని ప్రమాదవశమునఁ దప్పిపోయెననిగాని చెప్పవలనువడదు. ఏల యన మనోరమ తన మనోవిచారమును వివాహానంతరమున భర్తతో నేకాంతముగ నున్నప్పుడు విన్నవించుకొన్నటులు పెద్దన్నయే రచించి నాఁడు. కాబట్టి మనోరమ వాక్యములను పెద్దన్న యద్వైతపూర్వకము గ స్థలాంతరమునకు మార్చినాఁడని చెప్పుకొనవలసియున్నది. అనగా తన్ను స్వరోచితఁ బెండ్లిచేయుటకు నిశ్చయించుకొని తండ్రి వాగ్దత్తము జేసినపుడు తాను మిన్నక యూరుకొని వివాహానంతరము తనవతితోఁ గేళీమందిరముననుండ భర్తను వేడుకొనెను. ఈమార్పు యొక్క యుద్దేశమును స్వారస్యము మనము గ్రహింపవలెను.

వివాహమునకుఁ బూర్వమేమియు మాటలాడక వివాహానంతరము వతి రతికుతూహలుఁడై యుండ నాతనిని నానమయమున వేడుకొనుట వెలయాలి వర్తనమనియు, మనోరమ భోగస్త్రివలె నటించినదనియు బ్ర. శ్రీ. కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు తీవ్రముగా నాక్షేపించిరి. కాబట్టి యీవిషయములో మనోరమశీలమెట్టిదియో పెద్దనార్యుఁ డి మార్పులజేసినో మనము పరిశీలించవలెను. తన తండ్రి తనను స్వరోచితఁ బెండ్లిచేయ నిశ్చయించుకొని వాగ్దత్తము జేయుచున్నప్పుడు దానేమి యొకబలుకక, యిష్టానిష్టములేవియుఁ దెలియఁజేయక మిన్నక యూర

కొని తండ్రితోఁగూడ వెడలిపోయెను. అనఁగా దనతండ్రికిని బెండ్లికు మారునకును జరిగిన సంభాషణములోఁ దానేమియుఁ బాలుగొనలేదు. తనను బెండ్లిచేయుట తన తండ్రిపనియేగాని తానావిషయములో నేమి యుఁగలుగఁజేసికొనుట యుక్తముగాదని తలచి యూరకున్నదా? వివాహానిర్ణయము కేవలము మాతాపితృసంబంధమేనా? లేక కన్యాభిప్రాయముతో నేమైన సంబంధించి యున్నదా? ఇదియే మనము ముఖ్యముగా నిర్ణయింపవలసిన విషయము. మన హిందూసంప్రదాయములో నగ్రీవర్ణములలో గొప్పకుటుంబములందు జరుగుచున్న వివాహసంబంధములెల్లు నిర్ణయింపఁబడుచున్నవో మనము యూహింపవలసియున్నది. ఈకాలమునఁ గొంచెము మార్పున్నను యితరుఁబూర్వము రాజకుటుంబములలోని కుమారిలను వివాహము జేయునపుడు, పెండ్లిమాటలు జరుగుచున్నపుడు, పెండ్లికాఁదగుకన్య లేమైనను వారి యభిప్రాయములను బెండ్లికుమారునియెదుటఁగాని, వారిబంధువులయెదుటఁగాని బాహుటముగాఁ జెప్పుట మనదేశాచారముగా నున్నదా? అను విషయము మనము ముఖ్యముగా నాలోచింపవలసియున్నది. అట్టి యాచారము మనదేశములో లేనియెడల మనోరమ తన పెండ్లిమాటల సమయమున నేదైన మాట్లాడుట కవకాశ మెట్లుండును? కులీనులగు కన్యలు తమ వివాహసమయమునఁ దమ యభిప్రాయములను గాఁబోవు భర్తలయెదుటఁగాని వారి యాత్మీయబంధువుల యెదుటఁగాని యెన్నడును మాట్లాడుట కేవలము దూష్యమనియు, నశ్లీలమనియు నభిప్రాయములో మనమున్నాము. మనదేశాచారమునకు ననుగుణముగానే మనోరమకూడా తన యభిప్రాయములు మనసులో దాచుకొని వివాహమైనతరువాతఁ బిరికి నేకాంతముగా నివేదింతుకొనినది. ఇది గొప్ప కుటుంబములలోని

కన్యల పోటీభ్యమేగాని వెలయాలివర్తనముగాదని మనదేశాచారమును, మనవ్యవహార పరిజ్ఞానమును గలవారొప్పుకొనకతీరదు.

అయితే దీనికొక యాతంకమున్నది. ఈయాచారము మనదేశములో ననాదిగానున్నదా? లేక యిటీవల నుత్పన్నమైనదా? అనాదిగా నున్నయెడల మార్కండేయపురాణములో రాజకన్యయగు మనోరమ యెట్లు తనయభిప్రాయము వెంటనే తెలుపఁగలిగెనో అని ప్రశ్నింపవలసి వచ్చును. పౌరాణికకాలములో మనదేశమందు గన్యలకు వాక్కియా స్వాతంత్ర్యము లెక్కువగా నుండెనేమో యని మనమూహించుట కవకాశము గలదు. ఆకాలపు వ్యవహారములనుబట్టి మనోరమ తండ్రియెదుట స్వరోచితో, దన యభిప్రాయము స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగలిగెను. కాని యిప్పటికాలమువలెనే పెద్దన్న కాలమందును రాజకన్యలు వివాహ సందర్భములలో, దమ యభిప్రాయములు వెల్లడిగా మాట్లాడుట యనుచితమని సంఘమర్యాదలలోఁ గట్టుబడియున్నవారే! కావునఁ దన దేశకాలవ్యవహారములఁబట్టి పెద్దన్న యీ పెద్దనార్యుఁ జేసినవాడయ్యెను. పౌరాణికకథను పౌరాణిక నియమములనుండి తప్పించి తనకాలానుసరణముగ వ్రాసినాడని పెద్దనార్యుని నిందింపవచ్చును. కాని మనోరమవర్తనము వెలయాలి వర్తనమనియు, భోగస్త్రీవలె నామె స్వరోచిని వంచించడలచినదనియు నిత్యాదిప్రసంగములు చేయుటచాల యనుచితము, అనవ్యము, అని మననిచేయుచున్నాను. తన్ను స్వరోచిఁ బెట్టినయెదునని తండ్రి చెప్పిన క్షణమునుండి యామెస్థితి పూర్ణముగ మాఱినది. స్వరోచి తనకు భర్తయైనవాడే; పాణిగ్రహణము కాకపోయినను మనస్సంకల్పమున నాతఁడు భర్తయయ్యెను. కావునఁ బతితో వెల్లడిగఁ దండ్రి సమక్షముననైనను మాటలాడయోజింపదు. కావున మనోరమ మిష్టుకుండను. కాని చిలిక తైలకుందు ఆమెదండము నెట్లు కోండలపెట్టు

చుండెనో శయ్యాగృహమునఁ బరితో నేకాంతముగ మాట్లాడుట కవ కాశము గలిగినవెంటనే ద్యోతికపరచినది. అంతకుఁ బూర్వమామె యాప్రసంగము జేయుటకుఁ గొంచెమైనను పై కారణములచే ఏలుకలు గలేదు. ఏలుకలిగినవెంటనే మొదటివనిగఁ దనచలికలైల రుజునుగుఱించి పతిని బ్రతిమాలుకొనినది. కావునఁ బెద్దన్నగారు చేసినమార్పు మన కులాచారమునకును, మనసంఘమునకును దగినట్లుండుటకే యాతడు మనఃపూర్వకముగఁ జేసినాఁడని మనవి జేయుచున్నాను.

కావున కథా సంవిధానవిషయములో పెద్దనార్యునికూర్పు చాల వరకు మూలానుసరణముగ నున్నను, అతడుచేసిన కొలదిమార్పులును ఔచిత్యమర్యాదలను మించకుండ కథానిర్మాణమున కొకవిధమైన న్నా భావికల్పమును, సామనన్యతను కలుగఁజేసినవని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఈకథానిర్మాణ సందర్భములో పెద్దనార్యుడు చేసిన మరికొన్ని చిరుతమార్పుల యాచిత్యమును సమర్థించుచూ ఈగ్రంథమునకు మొదటి యనుబంధముగానున్న వ్యాసములో విపులముగ వ్రాయవలసివచ్చినది. ఆ భాగమునిచటతిరిగి యెత్తి వ్రాయుట చర్చితచర్చణము. కావున పెద్దనార్యుని కావ్యశిల్పమును బరిశీలించునపుడు మొదటి యనుబంధమందలి విచారణ కూడ చదువదగినది. రసవిషయములో నచ్చటచ్చట స్థానిత్యములున్న ను, కథానిర్మాణములోమాత్రము అనాచిత్యదోష మెచ్చటను జూడ బోమని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పగలను. “అనాచిత్యాద్యుతే నాన్యత్ రసభంగస్యకారణం” అని ష్టేమేండుగ్రంథు చెప్పినాడుగదా!

కావ్యరచన : కైలి.

అంధ్రకవిత్వమున మొట్టమొదట రాజమార్గము జూపినవాఁడు నన్నయభట్టారకుఁడైనను కవిబ్రహ్మయగు తిక్కనసోమయాజియే మొ

దటి యాచార్యుడని చెప్పవలసియున్నది. తిక్కనసోమయాజి యనేక శిష్యులకును, ప్రశిష్యులకును నాంధ్రకవితామృతమును ధారపోసి పోషించి యొక యాంధ్రకవితాశాఖను (School of Poetry) స్థాపించెను. కేతన, సోమన, మారన, మంచన మున్నగు మహాకవులు లామహాత్ముడు జూపిన దారినేబోయి యనేక యుద్గ్రంథములు రచించి, యాంధ్రకవిత్వమును చిరస్థాయిగానెలకొల్పిరి. తిక్కనసోమయాజి యాదర్శకక్తి సుమారు రెండువందల సంవత్సరములవరకు నాంధ్రకవుల యుల్లములలో పల్లవించుచుండినది. ఆతనికివితాపద్ధతి ముఖ్యముగా రసపోషణయందును భావవిస్ఫురణయందును నెక్కువప్రాముఖ్యముజూపుచుండెను. భాషావిషయకములగు శైల్యలంకారములవైపు నాతడు దృష్టి మరల్చలేదు. తాను “ఉభయకావ్యప్రాధి బాటించు శిల్పమునన్ బారగుడనని” చెప్పి ముఖ్యముగా కావ్యశిల్పమునకే ప్రాముఖ్యమునిచ్చెను. శైలీవిషయమంతయు శిల్పమున కధీనమేగాని యధిక మని తలంచినవాడుగాదు. కావున నతని కవితారీతి ననుసరించినవారందరు భాషకంటె భావమునకే యెక్కువయాదరము కనుపర్చిరి.

ఇట్లుండఁ గ్రామకృమముగఁ దిక్కయజ్ఞపద్ధతులు ప్రాతగిల్లినవి. ఆంధ్రకవులు గ్రాత దారులకొఱ కదురుజూచుచుండిరి. మఱియొక మహానుభావుఁ డుదయించిదారిఁజూపినగాని సామాన్యులకుఁ ద్రోవతెన్నులు గాన్పింపవుగదా ?

శ్లో. యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠ స్తత్ర దేవేతరోజనః

నయత్రమాణంకురుతే లోకస్తదనువర్తతే. (భగవద్గీత)

● మః అమలోదార్త మనీషి నే నుభయ కావ్య ప్రాధి బాటించు ?

లృమునం బారగుడనన్ గరావిడుడ.....

అను గీతాన్యాయ మన్ని కార్యములలోవలెనే కవిత్వ కార్యము నందును వర్తించుచున్నది. ఇట్టిస్థితిలో మఱియొక మహానుభావుఁ డవతరించి యాంధ్రకవులయందు మండగించిన శక్తులను రగుల్కొల్పి త్రోవ దారులయందు విప్లవించునట్లు జేసెను. అతఁడే శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు.

తిక్కయజ్ఞ మనుమసిద్ధి మనుజేంద్రునియొక్క మంత్రి. కార్య దీక్ష, కార్యదక్షత ఈయనయందు మూర్తిభవించినవి. ఆంధ్ర తాత్పర్యవ్యాపారములను కొనసాగించునేర్పును, కూర్పును ఆంధ్రకావ్యవ్యాపారములో బ్రయోగించెను. మితభాషిత్యము, ప్రయోగకాశలము, నిర్వహణ ప్రావీణ్యమును మహామంత్రులకు నై వర్గికములుగదా ! ఇవియే యీకవిశేఖరుని కవిత్వమందును గాననగును. శ్రీనాథుఁడు రెడ్డిరాజుల యొద్ద విద్యాధికారి.* అనగా రాజాస్థానమునకువచ్చు పండితులను, రాజ్యమండలి పాఠశాలలను, కళాశాలలను, శాస్త్రప్రసరనాలయములను పరీక్షించు నిర్ణేత. ఈతఁడు హిందూవిద్యలను బరీక్షించు నుచ్యోగి. విద్యలను బరీక్షించుటకు విద్యలను దెలుసుకొని యుండవలెనుగదా ! వేదములును, శాస్త్రములును, పురాణములును, కావ్యములును నిత్యాది హిందూసారస్వతమంతయు నీతనికి కరతలామలకముగా నుండవలెను. అనగా నీతనిలోకమంతయు భాషాప్రపంచము గావున నీతని దృష్టియంతయు గీర్వాణాంధ్రసాహిత్యమునఁ జోయినది. తన పాండిత్యము ప్రకర్షించుటయే ముఖ్యకర్తవ్యము. ప్రాకృతి గ్రంథములను, అతి క్లిష్టగీర్వాణ గ్రంథములను నాంధ్రీకరించి కీర్తిగడించెను. కావునఁ బాండిత్యము ప్రధమము. కవిత్వము ద్వితీయము. ఇట్టిమహాపండితుఁ డుద్బంధకవియై ఆంధ్రభాషాయోషను ద్వితీయరంగములో దింపినాఁడు. భాషార్పణి

* “విద్యాధికారి. శ్రీనాథఁ అన్న పేరుమహిమలే.”

యు, నమానభావశ్యమును, కఠినపదప్రయోగము నిత్యాది పాండిత్యోచిత పద్ధతులను వాడుకలోనికిఁ జెచ్చినాడు.

పురాణములనుండి ప్రబంధములలోనికి కృమముగా దిగివట్లుగా భావప్రాధాన్యమునుండి భాషాప్రాధాన్యమున కాంధ్రీకవిత్-క్రమముగా దిగ మొదలైనది. శ్రీనాథుని భాషానిగుంఘనములు మున్నగునవి యాంధ్రీకపుల కాదర్శములైనవి. కావ్యశిల్పముకంటె కావ్యశైలియే ప్రాముఖ్యమునొంద నారంభించినది.

ఈమార్పు కొంచెమెక్కువ తక్కువగా పదునేనవశతాబ్దాంతమున కాంధ్రలోకమున వ్యాపించినది. కృష్ణదేవరాయలు పాండిత్యమును కవిత్వమును జీవితమందు ప్రధానకృషిగా జేసికొనినివాడు గాన శ్రీనాథుని శైలీపద్ధతుల సంతగా ననుగమింపలేదు. కాని కవిత్వమే ముఖ్యతే వికాసము నున్నవారందఱు శ్రీనాథునే యనుకరింప మొదలడిరి. వారిలో ప్రథముడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు. రెండవపెద్దకవి మన అల్లసాని పెద్దన్న.

శ్రీనాథునిశైలి ఉపన్యాసక శైలియనిగాని, లేక వాగ్మీయ శైలియనిగాని చెప్పవచ్చును. అతఁడు దనగ్రంథములందు సాధారణముగా నొక్కొక్కవిషయమును తిప్పి తిప్పి, గుచ్చి గుచ్చి అనేకరీతులుగా ననేకపదకల్పనలతో వక్కాణించుచుండును. వినువారిమనస్సులలో బలమగు భావములను నెలకొల్పుటకుఁగాను మహావక్తలు మహాసభలలో నేవిధముగఁ బ్రయత్నింతురో శ్రీనాథుఁడు నదేవిధముగ తనవాగ్జాలవరంపరల నుపయోగించి యాయావిషయము లనేకరీతులనుల్లేఖించి, యుగ్గడించి, పాతకుని మనమందొక విధమగు నుదారమైనదియు సుతస్పృష్టమైనదియు నగుభావమును సాక్షాత్కరింపఁజేసి దానియందు బుద్ధినివ్రటటముగా నిలువఁజెట్టును. అంతియకాని యుత్తమకవీశ్వరులవలె నుకుమూ

రములగు భావములను లలితములగు రసోదయములను మృదువుగాను, మితముగాను జెప్పఁగలనేర్పుగలవాఁడుకాఁడు. అతను మొదటమహాపండితుఁడు. తరువాత మహాకవి. పాండిత్యప్రకర్షిత కవిత్వమే యాతని సామ్యము. రెండివఱిషయమేమనగా శ్రీనాథుఁ డక్షిణీయ శబ్దనంధాత (Phrase-maker). ఆతనివదముల కూర్పునేర్పులు సుతీయేకవియందును గానరావు. గీర్వాణాంధ్ర భాషలు కెందును ఆతనికి నామూలాగ్రముగా వాచోవిధేయములైనవి. ఆతని వక్తృత్వమహిమ హద్దులేదు.

పెద్దన్న యుల్లుగాదు. అతఁడు పాండిత్యముగా రసోదయముకవి. తరువాత పండితుఁడు. సైన్యరీతిములగు వినితాకళలకు పాండిత్య సారభము జేర్చినాఁడు.

శ్రీనాథుని శబ్దభాతి పౌష్టిమైనదియు, కవిగల్గినదియుగాని వాఙ్మయముగా రసార్పితమైనదిగాని రసస్ఫిగ్ధమైనదిగాని చెప్పుటకు వీలులేదు. పెద్దనార్యుని పలుకులలో ప్రతిమాట కుందును తదుచితము గురనము పూరించుచుండి, యామాటలు రసగుళికలవలె నింపుసాంపులతో మురియుచుండును. రసపూరితమైన శబ్దజాలము నువయోగించుటలో కవిబ్రహ్మను మనహాయింపినయెడల పెద్దనార్యునితో సమానులు ఆంధ్రవాఙ్మయముననిద్దరే. ఒకప్రక్క నాచనసోముఁడును, రెండవప్రక్క రామరాజభూషణుఁడును, తక్కినవారు నామాన్యముగ కొంచెముదూరముగ నుండవలసినవారే, ఆంగ్లేయభాషలో కీటు (keats) మహాకవికెట్టి ప్రభావముండెనో యట్టిసామర్థ్యమే పెద్దనమహాకవికినికలదని యావమ్మనామ్యమున జెప్పవచ్చును. ఇది యాకలిమొక్క స్థూల దృష్టి నిమిత్తము.

సూక్ష్మాంశముల నిరూపణమునకు దిగినచో సత్తివైలియందు కొన్నిముఖ్య భేదములు గాన్పించుచున్నవి. మనుచరిత్రమందలి వైలి

తొలినుండితుదివఱకు నొకేరితినుండలేదు. మొదటి మూడాశ్వాసములలో నొకేరితిని తిరువాత మూడింటియందును వేరు విధముననున్నది.

మొదటి మూడాశ్వాసములలోను నవతారిక భాగమువదలినచో, మిగిలినభాగమందు ముఖ్యముగా శృంగారరసమే యెక్కువగానున్నది. వరూధినీప్రవరులును; వరూధినీమాయాప్రవరులును; వీనియందలి శృంగారము విప్రలంభ శృంగారము, సంభోగశృంగారము ఇత్యాది శృంగారరసమే యైయున్నది. ఈభాగమందలి శైలీశ్రీకృష్ణదేవరాయలుకోరినట్లు గను, నమ్మినట్లుగను, శిరీషకుసుమసౌకుమార్యము, సౌరభము, మార్దవము, మాధుర్యము, రససంపుష్టి, రసోత్సుకత, ఇత్యాద్యుత్తిమకవితాగుణముతో, నిండుసోయగమున, నిద్దంపు నిస్సలతో, నిత్యనిరంతరాస్లాదము గలిగించుచున్నది. పాఠకుడు తనివిలేనితమకమును, కడలేని కౌతుకమును బొందుచుండును.

మిగిలిన మూడాశ్వాసములలోను సామాన్యముగ నట్టి సౌరభమును, మాధుర్యమును జూపట్టవు. రెండుభాగములయందును సమానములేన యితివృత్తిములును, వర్ణనావిషయములును గలవు. కాని వాని శైలి పరిశీలించినచో మొదటిభాగమందలి శైలీసౌమ్యత రెండవభాగమందు తఱచు గాన్పించదు. మృదుమధురశబ్దఘటితి మొదటిదానియందు సర్వత్ర యున్నది. రెండవదానియందు దానికొఱకు నెఱకీ చూడవలసి యున్నది. ఒకేగ్రంథమందిట్టి శైలీవ్యత్యాసములందుటకుఁ గారణములు రెండుగా నుండునని నాకుఁ దోచుచున్నది.

ఒకటి:— మూలకథలోనున్న యొకచిన్న యితివృత్తిమును దసయద్భుతశక్తి సామర్థ్యములఁ బోషించి, పెంచి సుమారు మూడాశ్వాసములు పూర్తిజేసెను. అప్పటికింకను చాలవఱకు కథాభాగము మిగిలియే యున్నది, అందుచే మిగిలిన మూడాశ్వాసములలోను కథాకథనమును

జాలవటకు కుదించి, బంధించి నొక్కి- క్రొక్కి పూర్తి చేయవలసి వచ్చెను. తత్కారణమున జెప్పవలసినదానిని విరళముగాను విరివిగాను చెప్పక, సమానబాహుళ్యమున పుష్పపటచి క్రోడీకరించెనేమో యని తలచుచున్నాను.

రెండవకారణము:— బహుళః మొదటిభాగములో నున్న శైలి పాకము చాలలేతగానున్నదని పండితులుపరామర్శించిపరిహసించిరేమో! ఆకారణమున పెద్దన్న తన పాండిత్యప్రాధిమ్యము పూర్తిగ రెండవభాగమందుఁ గనుబటచి శ్రీనాథుని శిష్యుఁడని యనిపించుకొనెను. కారణమేది యెట్లయినను, శైలిభేదము మాత్రము ప్రత్యక్షము.

మొదటిభాగములో కమ్మని నెత్తావులతో నిండి, ప్రాప్యరితేనె లొలుకుచున్న పద్యములు వరుసవరుసలుగ పందారవిందమందారమాలలుగా పాతకుని హృదయపీఠి నాలింగనమొనర్చుచుండును. రెండవభాగములో నట్టి పద్యము లచ్చటచ్చట వెలికినఁగాని కాన్పింపవు. ఈ భాగమందు ముఖ్యముగా సంస్కృతశబ్దజటిలమైన దీర్ఘ సమాసములు, క్లిష్టపద ప్రయోగములు, పరుషాక్షరప్రాసములు ఇత్యాది భాషాకాశిన్య లక్షణములే యెక్కువ. ఈ క్రిందియుదాహరణభాగములను జంటజంటలుగా చదువుఁడు.

(1) వరూధిని స్వవృత్తాంతము జెప్పకొనుటయు; మనోరమ స్వవిషయము నెఱింగించుటయు.

(2) మొదటిభాగములోనున్న రాత్రివర్ణనము; రెండవభాగములోని రాత్రివర్ణనము.

(3) మొదటిభాగములోని హిమవద్ధిరివర్ణనము; రెండవభాగములోని మందరగిరి వర్ణనము.

ఈదృశంబులగు సమాసవిషయములుగల భాగములను జదివిన యెడల మొదటిభాగమునందలి శిలి, కృష్ణరాయల మాటలు జ్ఞాపక ముంచుకొనినచో, పెద్దనార్యుని సహజ శైలియనియు, రెండవభాగమందలి ది గ్రంథసంకోచముచో, లేక, పండితులను ల్పిష్టి పఱచుటకో యాతఁడు తెచ్చిపెట్టుకొన్నదనియు చెప్పవలసియుండును. ఈరెండుభాగములలో శైలిభేదముఁ జూపుట కీక్రింది పద్యములను దిక్కుచకముగా నుదాహరించుచున్నాను.

1. వరూధిని వర్ణనము.

ఉ. అబ్బురపాటుతోడ నను నాంబుజముల్ విడిసింపఁ గాంతిపె
ల్లబ్బి కనీసికల్ నవజ్యోత్స్నల పంక్తులఁ గుగ్మకరింపఁగా
గుబ్బ మెఱుంగుఁ జన్దవ గుర్పొడువన్ మదిలోనఁ గోరికల్
గుబ్బటిలంగఁ జూచె నలకూబరసన్నిభు నద్ధరామరున్.

(2౨- 28 ప. ౪)

2. చునోరమావర్ణనము.

శా. మత్తైల్ మోయఁగ గల్గి చిమ్మఁగి న కంపంబంది వేణీ భరం
బట్టై కటిఁజిమ్మనీకలులు గా నశ్శివ్రజం బోడిక
ల్లట్టన్ జూపులు చిమ్మరెఁగి దపిగోలంబొలిఁ గల్పింపఁగా
మిట్టడంగ నరుండు లేనియడవిన్ మినాక్షి దీనాకృతిన్.

(4౨- 66 ప.).

3. హిమవద్గిరి వర్ణనము.

సీ. పసపు నిగ్గులు దేలు పాపజన్మిదమొప్పుఁ
బ్రమథాధిపతి యింటిప టైతింగ,
శచికీత గజపురుఁ జదలేట సురరాజు
జలకేళిసవరించు చెలు వెతింగఁ
నదనుతోఁ జేసి త న్నవిసి యోషధులను

స్మృతపు బొండుల కల్లు బిగుక నెఱిగె,
 నలు టింతులలోని విజ్ఞప్తిగను మేన
 నగురెన్న రిచనల రిచన మెఱిగె

గీ. బరిపరి విధంపు జన్మంపు బరికిరింపు
 సొంపు సంపది నిఖిలనిలంప సధియు,
 నప్పటప్పటికిని జిహ్వా త్రుప్తు డుల్ల,
 నామెత లెఱింగె నీతుసారాధికతన.

(24- 11 ప.)

4. మందరగిరి చర్చనము.

నీ. జగతక చ్చపరాసు చామాంగి గృహ మేధ
 భోగివేషణశ్రేణి నిలచుబాణ,
 కులములోని సదృశపు గోగిమించినమేటి
 మైనాను నొరిసిన మాస బేదె,
 తొలువేంపుల వేంపుల పనులొగొను తొడు
 కడలిరాయల లోతు గిన్న గట్టి,
 నుర రాజునకుం బొందుకరం జీర్ని మర కాడు
 కల్పకంబుల చంటకమ్మతీడు,

గీ. గంటె మధితి ధా ధాతకటకజాత
 చంపక చవ్రకంబునా కంప విసరి
 దఖర ముఖరిసమధుకరము ఖర ఖర
 నందరస మందిరంబగు మందరంబు.

(54- 47 ప.)

రసపూరితమగు శబ్దజాలమును వాడుకసేయుటయేగాక మఱి
 యొక శైలివిశేష మికవియందుఁ గాననగును. ప్రకృతివర్ణనములలో
 సావరజంగమముల స్థితిగతుల నున్నవి యున్నట్లే వర్ణించుటకుఁ జాలవ్ర
 థ

యత్నములు చేయుచు, తన యపారసారస్వతశక్తిసంతను ధారపోసి
యాదృశ్యములను జీవితమునకు ప్రతిబింబముగానుండునట్లు చేయుటకై
తనివినొందని యభిలాష కనుపఱచుచుండును. సర్వతార్యాది స్థావర
ప్రకృతి నితరకవులుగూడ తఱచు యథావద్యస్తువస్తునకుఁ దెచ్చిరి. కాని
మన పెద్దనార్యుఁ డంతటితో దృష్టానందక ప్రాశ్నికోకముచుగూడ య
ధాన్యముగా వర్ణించుటకు ప్రతిసందర్భమునోను సైయత్నించుచునే
యుండును. లేనియెడల పలుతావులఁ గానంబడు నీధ్వన్యనుకరణముల
ప్రయోజనమేమి ? హుటాహుటి, గుణంగుణ, చిమచిమ, చకచక,
ధగంధగ, బుకబుక, ఘర్జర— ఇత్యాది ధ్వన్యనుకరణ నాక్యము లితర
కవులకుంటె నీతనియం దెక్కువ కాన్పించుచున్నది. ఇని యాచార్యుల
నాచూపులుచేయు నై నైతికధనులే, కావున పెద్దనార్యుని యభిప్రాయము
ప్రకృతినర్ణనముచు శబ్దసాధ్యమైయుంతువఱకు ప్రకృతిజీవితమునకు
సరిపోవునట్లు చేయుటయేయని నిశ్చితముగాఁ జెప్పవచ్చును. మఱియుం
విషయము— సందర్భచిత వర్ణనలు వచ్చినప్పుడు తనయపారప్రాసించిక
విజ్ఞానమంతయు నుపయోగించి, ముఖ్యాంశములనే సూచించి, త్ప్రీ
నొందక, సతి సూక్ష్మాంశములకుఁగూడఁబోయి, యావర్ణనలను దీర్ఘతి
మములను జేయుచుండును. ఈవిశేషము రాయల యందును నూచితిమి.

సీ. కంఠాతికై రాయల గర్భశంబును నుంటిఁ

బీటవెట్టిన మ్రాచుపెల్లగిల్లఁ

శివదార్పి విని చీమచీటుకన్ననొకపారి

సెలవివెంపగలాడుజిట్టలెల్లఁ

జప్పరించు నమల్లు సట లుబ్బ సంప్రేగ్ని

చొంగవైబడి మంయిమంయి మనఁగఁ

జండనిప్పులువోలె దీండ్రించు కనుమించు

లేసగ నొంహొంటిపై నక్కఁబాటు

గీ. పెట్టదినముల మడుగుల మట్టిగలఁగ

బుడబుడధ్వనివెడలు బుడ్బుడములందుఁ

జిలుపచిలుపని చేతులు జిడ్డుదేలు

నేమి చెప్పఁదుఁ గ్రొవ్విని నేకలగు ల.

సీ. సానజేట్ పాటమరించి నెఱవెడినయట్టి

యాకురాలుపుగండ్లుయంగు గొఱుగి

యలిబాలకీరచ్చనాంకుగాకృతిఁ గొల్పి

కరిన్ గొల్కకగతిఁ గమమున

నరుణంపు మొగ్గలై యరవిచ్చి పికిరియి

కలదండ లల్లు గుంపులయి నెనెక

రేఖరేర్పడఁగ వర్ధిల్లి వెడల్పులు రెమ్మ

ననుగువాఁడు నిక్కఁ బరమకన్య

గీ. పూట పూటకు నెక్కఁ గన్పనకుండగిన

మెఱుంగు నానాటికిని మీద గిట్టికొనంగ

సోగయై యాకు వాలంగ జొంపమగుచుఁ

జిగురు దళుకొత్తై దళులతాళేమలంగు.

కం. కుటిలకృత సాంధ్యకావనీ

విటకొర క కోమలచ్చ విస్ఫుట దిగ్భ్రా

దృటపోత్ర ఖనితాగ్ర

స్ఫుటితపనీధాత్రి నొక్కపోతిన్ గనియెన్.

కావున ప్రకృతి వర్ణనలలో నితను తీవితమునకు సరిపోవునట్టి భి
వర్ణించుటకుఁ జాలస్రయత్నములుచేసి యితరకవులకంటె నెక్కువగా
సఫలీకృతుఁ డయ్యెనని చెప్పవచ్చును. ఈతని వర్ణనలు సామాన్యముగా
బాహ్యకృతులు, బాహ్యచేష్టితములు, శరీరాభినయములు— యిత్యాది
చక్షురాదీంద్రియగోచరములగు వ్యాపారములనే యెక్కువగాఁ జూడఁగ

లుగుచున్నది. గాని యంతరింద్రియ వ్యాపారములను అనగా భావములు, ఊహలు, మనోరహస్యములు— యిత్యాది యంతర్బుద్ధి వికారముల సంతగాఁ జూపలేదు. కావున నీతనిపని చాలవఱకు చిత్రకారుని కేళి సర్థ సమాలంబమైన చిత్రపటములవలెను, మూకనాటకములోనున్న హావ భావాభినయములవలెను చూపట్టును. సింగళి సూరన్నవలె హృదయ మర్మములను మనోరహస్యములను తరచి తరచి పాత్రసంభాషణ పూర్వకముగాఁ దెలియ పఱచలేదు. ఈమహాకవిని చాలవరకు బాహ్యవిషయిక కవియని (objective poet) చెప్పవలసియున్నది. దీసికీ కావలసిన నిదర్శనములు గ్రంథము దేవప్రసాద జూచినను పెక్కులు గాన్పించును. నగరాధినీ మదనోద్వేగము, నూయూసనరాభినయము, మునికోపము, స్వగోచియైసన్నాహము— ఇత్యాదుల నెక్కడఁజూచినను చిత్రకళాకాశలము కవితా ప్రావీణ్యమునకు బంగరుపూతవలె నమృతమైన హృదయాకర్షణ సాధకమైనది.

ఇంతియగాక దీప్తాక్షరములుగల శబ్దముల నుపయోగించుటయం దీతనికి చాలనభిలాష. ఆకారణముచేత నీతనికైలి సంగీతము నాలపించుచున్నట్లగపడును. దీర్ఘస్వరము లితరకవు లచ్చటచ్చట నవసరార్థము వాడుచుండిరి.

సన్నయభట్టు:-

ఈ వాఁడిమయూఖముల్ గలుగువాఁడపరాంబుధిఁగింక భేసువుల్
నేడిటనచ్చె నేతమనిష్ఠమెయిన్ భవదగ్గి హోత్రముల్
నోడిగ వేల్పుఁగాఁబడియెఁ బ్రాద్దుసుబోయెఁ గచుండు నేనియన్
గాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షస పన్నగ బాధనొందెన్.

యనుపద్యమున దేవయాని కచునకై యెట్లు శోకించినదో స్వరస్వహాయమునఁ జూపించినాఁడు.

తిక్కన:-

కా. నీగంబాఁకటితో గుహంశకమునం జేడ్పాటుమైనుండి మా
తంగ న్నూర్జితయూగాదగ్గన సముద్యతో, - ౧౫ మైవచ్చు నో
జం గాంధగినివాసి భిన్నమతి నస్మ త్సేవపై వీడె న
చ్చేం గుంతీసుత మధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్.

ఇచ్చట నర్జునుని దీర్ఘప్రవాస ప్రయాసమును ఉద్దీర్ణకోపానేశమును, దీర్ఘస్వర శబ్దనహాయమున నభివర్ణించెను.

పూర్వకవులొకానొక సందర్భమున కుచితముగానుండుటకు సట్టి దీర్ఘాక్షరశబ్దముల నుపయోగించిరి. పెద్దనార్యుఁ డట్లుగాక తననైలిని సామాన్యముగ దీర్ఘాక్షరబంధురముచేసి శ్రీవణానందకరముగ నొసరించెను. తననైలిని చాలవఱకు నుదాత్తగతిని నడిపించుటయు, విపరీతిముగా గీర్వాణశబ్దముల ప్రయోగించుటయు నిత్యాదిలోపములకు లోనయ్యెను. అల్పనివయములు చెప్పునపుడైనను నాతినినైలి ఘనశబ్దాడంబరము గలిగియుండును. శ్రీనాథుని యంత యార్భటి లేకపోయినను సతిని విష్యుఁడని యనిపించుకొనెను. *

* కథానాయకుని మంగళస్నానవర్ణనము ఈ కింది గ్రంథములలో చదివిన వారాకవుల కైత్రీ తారతమ్యములు స్పష్టమగును ఈ సూక్తము హరికృష్ణముల కొకమచ్చుగా నూహింపవచ్చును.

పెద్దన: మనుచరిత్ర:-

ఉ. మజ్జన మాడె రాజా కృతమధ్యమ కింపునవంశ గుంపునై
గొజ్జెగనీటివెల్లుపలు గోవబవాజుల నిగ్గుజూపఁ ౨౦
చజ్జర తాహికందుకము చాయమడుంగులనొత్తెఁ జెమ్మనీ
గుజ్జగిలన్ వహించె మొముదాదివదోలుదుకూల చేలునుల్.

శ్రీనాథుడు: శృంగార నైషధము:-

తే. కలపములతోడి ననుమతి కర్తవ్యమున

నలుగు పట్టించికొని రాజనందనులకు

మహిమ మృగసంభేదములను చూపిచాల్చి

జలజలోచనలార్యుని జలకమాడ.

చ. మహిమతి భామినీకర సమంచిత కాంచనకుంభతీర్థవా

ర్ణహరులు మూర్ధభాగమున బ్రాలగ నొప్పు పిలోచనోత్పవా

పహమపానీయమూర్తి ముటు పొరిజలోచనపానీతీర్థవా

ర్ణహరులు మూర్ధభాగమున బ్రాలగనొప్పు హిమాద్రి శైవశివ

కం. వ్యామగ్రావ్యాస్తమలగు

భామారుము జలకమార్పిల విశుడి నిపధ

స్వామికీర దీర్ఘ భారీరీ

భూమి నిర్జరులు చంద్రాక్షాశాంబువులన్,

ముక్కుతిమ్మన: పారిజాతాపహరణము:-

ఉ. కంపన లీలమై ననుమ గౌననియాడఁ గుచద్వయమున

ర్తింప లలాట రేఖ చెమరింపఁగి హేలతానుభుద్భముల్

తుం పనులాడఁ గంకణ మృదుధ్వని తాళగతిం కెలంగఁగా

సంపెఁగనూనెయంబై నకచంచరి నిభానన కంపవరికిన్.

ఉ. తామరదోయిలోఁ దగిలెఁదూరైదుతేటులఁ దోలఁ బెన్నెలుల్

జేములు చేతులం దిడిచి కప్పి చిదిర్చ నభాంకురింబులం

గోమలలీల దుప్పి తెలిగొఱ్ఱగనీ వెడఁ జల్లిచల్లి గం

ధామలకంబు వెట్టై నొకయంగన కాళియనాగ భేదికిన్.

మ. చెలువల్లించులు పేమకుంభములతోఁ జేసేనొసంగ నివ్వి

ర్మల వోరూర్ములరుమల్ వెలింబొందుల వోరింబైసచన్ద్రయి సం

దొలయ స్వేదలిజాఱ నిక్కి. యరి మే నొయ్యారిమై బ్రాలఁగా

. జలంకంబార్చ లతాంగి యోర్తు యదువంశ స్వామికి స్వేదుకన్.

ఈసామాన్యవిషయముగు స్నానవర్ణనమందు నీకవివరుల కవితా శైలులయందలి వారివారి ప్రత్యేక గుణవిశేషము తెల్లుకాన్పించుచున్న వో గ్రహింపఁదగును. పెద్దనార్యుని ప్రేంఱోక్తి, శ్రీనాథుని ప్రాశ్నతోక్తి, ముక్కుతమ్మన్న మృదూక్తి, రామరాజభూషణుని శ్లేషోక్తియు వీనివలన తెల్లమగుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నీతనిశైలి రసభూయిష్ఠమై స్వాభావిక వర్ణనలతో నిబిడిక్రితమై, ప్రోఢపదసంకలితమై, జృంభిత స్వరమితమై యుండి, సర్వేంద్రియముల సౌఖ్యమావహించుచున్నను, కేవల ముద్రియ భాగలాలనత్వమును ప్రేరేపింపక యుబాలవృద్ధులకును యోగ్యమైన కావ్యాభిరుచి కలుగునట్లు చేయుచున్నది.

వెనుక కృష్ణదేవరాయల ఆముక్తిమాల్యదనుగుఱించి వ్రాసినప్పుడు క్షేత్రీవ్యత్యాస మాగ్రంథమునఁగూడ నున్నదని చూపఁగలిగితిని. అయినను కృష్ణరాయలక్తి లికిని, పెద్దనార్యుని క్తి లికిని కొంత భేదము న్నది. కృష్ణరాయని శైలి ఘోరతయందు మాధుర్యము తక్కువ, కటుత్వి మెక్కువ. పదములు భావగర్భితములుగాని సార్వత్రికములుగావు. ఆయన పద్యములు జదివినయెడల సామాన్యముగ హృదయము రసోల్లాసముచే

రామరాజభూషణుడు: చరిత్ర:-

మ. ఘనచాంపేయక వాననాపవళ భృంగ శ్రీడి శ్రేపట్టి చ
ల్లనిపూఁదనియచల్లి తేచ్చ మగువేళాలక్ష్మియోనాఁగ సో
గ నెఱులంపఁగ నూనె నిగ్గుండలం గాఁ బైపయిన్దుప్పి నే
ర్చన గంధామలకంబుపెట్టె నొకయంధో జాక్షి భూజానికీన్.

చ. కంఠము నుజ్జ్వలాగ్ని నవగైరక కుంభములంటఁ గూర్చి పు
ష్కరములు కంకణప్రకర సంధిమ మొప్పఁగ నంది రాజకుం
జరునకుఁ గుంభినీభరణసమ్మదికాలికఁ బద్మనీపరం
పర పరమానురాగమున మజ్జన మార్చెఁ బయోగ్యహంబునన్.

సంచలితముకాదు. భావ సంగోహమున మాత్రము డెందమానందము నొందుచుండును.

పెద్దనార్యుని పదజాలము రసపురితము, ఆయా యవస్థలలో తన్మయత్వము నొందించుచుండును. ఈని పదగ్రంథము స్నాయుస్నిగ్ధముగనుండి శ్రుతిమాధుర్యమును, కృష్ణరాయల శబ్దనంపుటి శుష్కబంధములచే బిగించబడి శ్రుతికటుత్వమును నొందియుండును. పెద్దనార్యుడు నావిభావిక వర్ణనలయందే యెక్కువ మక్కువ గనపఱచెను. శ్రీకృష్ణరాయలు స్వభావానికి కంటే ఉత్తేజ్యులయందు చాతుర్యము జూపెను.

శ్రీ ప్రామాణ్యపరియములో ముక్కుతీమ్మన్నను మించిన కవి కాన్పించెడు. అతని పారిశ్రామికము ఆమాలాగ్రమెక్కతీరున రచింపబడినది. ముదాగి బుంశస్వసమంత ముద్దులమూటగట్టుచుండునో నయిదవబుంశస్వమును అంత ఆలిబిలిపలుకులతో చెన్నువహించియున్నది. ఇట్లుచప్పుటలో తీమ్మనార్యుని కలి ప్రశస్తమైనదనియు, నరోష్ఠ తక్కువమనదనియు సని నాయభవోదయముకాదు. తీమ్మనార్యుడు తక్కిన కవులవలె శ్రమియందు హచ్చితక్కువలు కనుపరచక యొక్కతీరుగా తన గ్రంథములయందు ప్రాయఃగిరిగనని చప్పుటయే.

పెద్దనార్యుని కలి అనేకరీతుల ననేకరీతుల నొప్పారుచుండును. దాని జ్యోతిభేదస్వరూపితంత్రుల జీవనాదమును స్మృతికే దెచ్చుచుండును. ఒక్కొక వోట జుంఘునిలతిండితనముద్ర తరంగములపొలిక నిరంతరపుత్రుని నుద్దోషించుచుండును. ఇంకొక వోట మలయమారుతపీచికల వలె ముద్దుపల్కుల మురియుచున్నను, పాని కిలస్వరము కలకంఠనాదమువలె నుండక, పిహంగాధపుని ప్రణయకుంజతిమువలె నుచ్చస్థస్థిరమున శ్రీవణపుటముల నింపును. ఎచ్చటనైనను పలుకులమోత పలు తరపదజాలపరంపరలతోడి “ముహూర్ముహూర్లు తదభంగ తరంగ మృ

దంగనిస్వసము”ను స్ఫురింపజేయుచుండును.

తిమ్మనార్యుని కైలి వేణుగానమువలె సులలిత సూక్ష్మమారి సుస్వ సము గలవై సమ స్వర మిళితమనను సన్నని కంఠమున బోడు సంగీత మువలె సుల్లమునకుఁ జల్లని సంతసముఁ జలుకఁగించుచుండును. కాని యెచ్చెట్లైనను బృహితాధ్వసులతో నంభోభిభంగములవలె శ్రవణ కుహరముల ద్భంగములము కలుగఁజేయలేదు.

రామరాజ భూషణుఁడు పెద్దన్నకు శిష్యుడనియే చెప్పవచ్చును. శిష్యుడైనను గురువుకింట పలుక్షణమార్గమున బోయి కొన్నిపథముల నెక్కువగను, కొన్నివిధములఁ దక్కువగను, గణనకక్కను. సహజ ప్రకృత వల్లలతో పెద్దన్నకింట పెద్దయెను, కళాకల్పితమును సవతితవతిలున్న కారణమున దనుచరిత్రములలో కైలి కావ్యాదర్శమని చెప్ప వీలులేదు. రసపుష్పి, పదమగము, సుత్రవ్యత, ఇత్యది విషయములలో మనుచరిత్రకంటె సమృద్ధి గారివము విందఁదగినదయినను, అనవసర స్తేషలు సంగీతములోఁకైన యక్షరనియమములు, ఇత్యది సాభిభాషిక కవితా భంజకములను జూపించి యుక్తమ కవితవ్వి స్థానమును గోల్పోయెను. తండ్రికు సంక్షేప వేసికొని సృత్య మాడడు సర్వకునివలె ఈమహాకవి వ్యంగ్య ప్రధాన కావ్యమును స్తేషాంతర్గతముఁజేసి కవితా సౌప్యమునకు గొంతైన రసము గలుగఁజేసెను. సంస్కృత శబ్దబోహుళ్యమునను, దీర్ఘ స్వరకవితవ్వి పదాభిమానమునను గురుతరప్రేమ శబ్ద బంధురప్రాగల్భ్యమునను పెద్దనార్యునే యనుగమించెను.*

* నేను గుంటూరులో రాజకీయార్థ్యగ కారణమున నివసించియుండఁగా ప్రసిద్ధాంధ్ర కవిత్వమును నటకాంగీసములును, గాయక పితారులు నగు బ్రహ్మశ్రీ బలి శేషశ్రీ లక్ష్మీకాంతముగారి పరిచయము కలిగినది. వారితో నప్పుడప్పుడు ఆంధ్రవాఙ్మయ విషయముల గూర్చి చర్చించుచుంటిని. కొండొకకాలమున నిట్టి కళాభిజ్ఞుని

పింగళి సూర నార్యుని అల్లసాని పెద్దనార్యుని⁵ సంబంధింపజేసెను గాథలు కొన్నియున్నవి. కాని వారిద్దరికి కుటుంబ సంబంధ బాంధవ్యములున్నను, కవితా సంబంధమింక కై నను కాన్పింపదు. పింగళి సూరన్న యితరకవులయొద్దకు జేరలేదు. ఇతరకవులను తనయొద్దకును జేరనీయలేదు. తాను కేవలము ప్రత్యేక వ్యక్తిగా నిలిచియుండెను. అతని కాలము సమానుడు. రసావేశ రసనిరూపణలయందు పెద్దనార్యుడెక్కువయ్యెను, భావ గాంభీర్య భావప్రకటనలయందు సూరనార్యుడే యెక్కువ. అగాధములగు మానవహృదయ సహరములలో జొచ్చి యచ్చటివలల పుల గీటుకులను బయటకులాగి చూపుటలో సూరనార్యునికన్న నధికండు ఆంధ్రవాఙ్మయములో లేనేలేడు. భాషావిషయమున జానకయతియు సుభాషణ చాతుర్యమునుగూడ నెక్కువే. ప్రియర్పి సాధి ప్రాశస్త్య స్వేచ్ఛయందును, అప్రీతి కుత్సలభ్య చతుర్వక్తి సూరన్నయందును తిలచు గానంబడు.

కృష్ణదేవరాయలు చూపట్టిన చతురవచన రచనల విషయములో సూరనార్యుని కిచ్చిత్వము చదివెడు భాగ్యము కలుగునంతకాలము రాయలు బ్రతికి యుండినయెడల పెద్దన్న తిమ్మన్నలతోపాటు సూరన్ననుగూడ దల మానికముగా నాతండు ధరింప వలసినవాడే.

సహాయమున మనుచరిత్రము, మనుచరిత్రముల కాన్యగితుల సామ్యభేదముల కనుగొని నుద్దేశము కలిగి యానండు ప్రబంధములను సోపసాహిత్య పంగీత సమ్మేళనమున నాకొక పరిః కరువఁబ్రార్థించితిని. వారియ్యొని మనుచరిత్రమందలి తొలిమూఁడాశ్వాసములను మనుచరిత్రమందలి తొలిమూఁడాశ్వాసములను వారినటనా కౌశలమును, గాన మాధుర్యమును నిమమించి తీతిక గాఁ జదివెరి. ఆమయమున నీయిద్దరికి పుల కైత్రీ కల్ప భేదములను జాగ్రత్తగాఁబరిశీలించి నిర్ణయించుకొంటిని. ఆయభిప్రాయ సాగమైన వక్కాణింపఁ బడినది.

ర స ము .

మనుచరిత్రము శృంగారరస ప్రధానమైన కావ్యము. ఇందలి శృంగారరసము ముఖ్యముగా మూడు ఇతి వృత్తి మూలతో కవి వర్ణించి నాడు. వరూధినీ వ్రవరుల కథ, వరూధినీ నూయా వ్రవరులకథ, మనోరనూ న్వరోచుల కథ, ఈమూడింటిలోను వర్ణితమైన శృంగార రసము మూడు వేటువేటు అవస్థలఁ బొందియున్నది. మొదటిది నిస్రలంభ శృంగారము, రెండవది సంభోగ శృంగారము, మూడవది పరిణయ శృంగారము. ఈమూటియందును గల శృంగార రస వర్ణన మత్యద్భుతమని యాంధ్రలోక మెఱిగిన విషయమే. కొండవీటి శృంగారము పచ్చి శృంగారమని యాక్షేపించినారు. ఈయాక్షేపణ కేవలము నిర్లక్ష్యముకాదు. పెద్దనార్యుడు స్వభావమున శృంగార రస ప్రియుఁడని యోచించున్నది. విష్ణుభక్తియై పుణ్యజీవనము జేసియున్న ప్లీనేక నిదర్శనములు కాన్పించుచున్నను, బాహ్యోద్రుతి భోగవర్జనమునఁ దనివితీరని తృప్త్యును కనుపఱచెను. స్త్రీ పురుషుల శారీరక సౌందర్య వర్ణనములో నితనికున్న చాపల్యము మఱి యేపెద్దకవియందును సామాన్యముగఁ గానరాదు. మఱియు నేత్రీవర్ణములయిన రమ్యవస్తువులును, కర్ణ పేయములైన సువ్వరములును జీహ్వపరితోషకములైన రుచులును ఇద్యాదియిందియ లోలత్వమున కుపకరించెడు వర్ణనలు చేయుటలో సీకనికఁగల సామర్థ్య మసృతిమానము. ఈతని వర్ణనలు కేవల మాయాయనుభవములు కవి పొందినట్లుగానే తెలుపుచు నుండును. ఈవిషయమునం దీతఁడు ఆంగ్లేయ కవియగు 'కీట్సు' ను పోలియుండును.

అయితే యైందియక విషయ వర్ణన లెంతరసోన్మేషముగాఁ జేసినను మానవజీవితా దర్శములను మాత్రము శాశ్వతమగు నాధ్యాత్మిక సుఖమందే నిల్పెను. కావున నీతని శృంగార రసవర్ణన లక్ష్మీలతా పేరక

ములనియు, పశుకామ స్ఫోరకములనియుఁ జెప్పవలను పడదు. అవినీతివర్తనమును కథాఫలితమున నన్ని సంవర్షములలోను నిర్విశిష్టముగాఁ దెగఁజెను.* తారాశశాంక విజయము, రాధికా సాంశ్వనము ఇత్యాది నింద్యశృంగార తనగ్రంథములవలె గాక నీతియుక్తిమైన జీవితమును వాచ్యముగను, వ్యంగ్యముగను చాక్షుస కుసదేశించెను. కావున పెద్ద నార్యుఁడొంధ్ర మహాకవులలో నొకఁడని విశ్వముగా నొప్పుకొనవలసియున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలిచ్చిన “అంధ్రకవితాపితామహుఁ”డ ను బిరుదమున కాకాలములో నీతఁడే యర్హతముఁడు.

ఇంక నీశృంగారరస మెట్టిదియో చూతము.

“ఉపనాయక సంస్థాయాం, మునిగురువత్సరతాయాంచ, బహునాయక విషయాయాం, గతౌత్తమా అనుభయనిష్ఠాయాం ఆభాసత్సంభవతి”.

(పండితిరాజు: రసగంగాధరము)

అనఁగా శృంగారరసము నాయుకా నాయకులలో నొకరియందు మాత్రమే యున్నయెడల నట్టిరసమునకు రసాభాసమనిపేరు. పైనఁ జూపిన మూఁడుఘట్టములలోను మొదటి రెంటియందును ననురాగ మొక

* మనుచరిత్రమందలి సూర్యాస్తమయ వర్ణనలో మాత్రము కవి కాలు జాతి యందులలోఁ బడెను.

చ. తరుణి ననన్యకాంత నతిరాగుణ పుష్పశీః ముఖవృథా
భరవివశాంగి నంగ భవుబారికి నగ్గమునేసి కూర్చుండై
యరిగె మహీనురాధముఁ డహంకృతితోనని రోషభీషణ
స్ఫురణ సహించె నోయన నభోమణి దాల్చెఁ గషాయదీధితిన్.

ఇందలి భావమును సమర్థింప వీలుపడదు. ఇచ్చట పెద్దనార్యుని శృంగార రస ‘పీఠ్యాత్వము మనదేశమందలి నీతివర్తనపు కట్టుబాట్ల నతిక్రమించినది.

పక్షమందేయున్నది. ప్రవరునిమీఁద వరూధినికి వలపున్నను, ప్రవరునికి వరూధినిమీఁదఁ బ్రేమలేదు. మాయాప్రవరునికి వరూధినియందు కోరికయున్నను, వరూధిని కామాయాప్రవరుని (గంధర్వఁడు) యందు ప్రేమ యుండలేదు. ఇటుల ప్రేమ యొకపక్షమందే యుండెను. కాబట్టి యీరెండు సందర్భములలోను రసము రసాభాసమైనది. ఇది కాదని చెప్పటకు వీలులేదు. మూలగ్రంథములో నిట్లే యున్నది. దానిని యథాక్రమముగా పెద్దనార్యుఁ డనుగమించెను. రెండవ సంగతి. ఇట్లు రసాభాసముగా నుండుటచేతనే యీరెండుకథలును నీత్యుద్బోధకములును, యవివీధి నిరోధకములును నైనవి. కాబట్టి రసాభాసముగా నుండుటయే నానిప్రాశస్త్యము.

ఈవరూధిని ప్రసంగములో రసము రసాభాసమైనదనియు నట్లు ప్రధానరసమాభాసమగుట కావ్యనియమమున కొకొక మకావమనియు మనపూర్వకపులుగూడ గుర్తించినట్లొక చిత్రిస్త్రున కావ్యసందర్భమును జూచినయెడల బోధపడఁగలదు. మనుచరిత్ర కనెతివృత్తము ననేకాంశములలో ననుకరించి కథాకల్పనఁజేసిన పింగళి సూరనార్యుఁడు తన 'కథాపూర్ణోదయము'లో వరూధిని ప్రవర మాయాప్రవరుల కథవలె కలభాషిణి మణికంధర నలకూబరుల కథఁగల్పించి నలకూబరచేషమున మణికంధరుఁడు కలభాషిణితో రమించునట్లు చెప్పుచు, మణికంధరునకు మాత్రమే కలభాషిణియందు మక్కువయుండినయెడల రసాభాసమగునని యూహించి, కలభాషిణిగూడ మొట్టమొదట మణికంధరుని జూచి, మోహించినట్లును నారదముని శాపభయమునఁ దన మోహమును దెలుపకుండినట్లును సూచించి నమర్థించుకొనినాఁడు. ఈకల్పన యంతయు మనుచరిత్రయందున్నవిధముగ రసాభాసములేకుండఁ జేయుటకేయని యూహింపవచ్చును. అట్లే నను రసాభాసము తప్పినదికాదు. అన్యవాంఛ

రసాభాసమేగదా !

ఇంతవఱకు వరూధినీ కథయందలి శృంగారరసమును గుఱించి చెప్పితిమి. ఇంక మనోరమ కథయందలి శృంగార రసమును గుఱించి కొంతవిచారించుము. ఈకథను గుఱించి వ్రాయుచు నొకానొక విమర్శకుఁడు మనోరమా స్వరోచుల వృత్తాంతమన్ననో స్వరోచికి బహునా యికలుండుటచేత నిదియు రసాభాసమేయని యాక్షేపించెను. ఈవిమర్శకుని మాట నిజమైనచో మన ఆంధ్ర ప్రబంధములలో రసాభాసము గాని కావ్యములు సామాన్యముగ లేవనియే చెప్పవలెను. ఒక్కమనుచరిత్రకేగాక వీరు మోపెట్టిన నింద యనేకములగు సితరాంధ్రోద్ధృంధములమీఁదఁగూడ పెట్టవచ్చును. వసుచరిత్రము, పారిజాతాపహరణము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము, కళాపూర్ణోదయము— ఇంక నెన్నియో గ్రంథము లీవిధముగ కళంకమును బొందినవే. కాబట్టి వీరియాక్షేపణ యెంతవఱకు నిజమో యూలోచింపఁ దగినది.

హిందూశాస్త్రముల ప్రకారము, హిందూమతమున నొకపురుషుఁ డనేక స్త్రీలను పెండ్లియాడవచ్చును. వారీయందఱియందును సమానమైన ప్రేమాసక్తి యుండినట్లే పరిగణింపవచ్చును. అట్టి నాయకునకు నలంకార శాస్త్రమున దక్షిణనాయకుఁడని పేరు.

కం. హరి యిట్లు సఖుల నందఱ

సరిగాఁ జూచియును భోజనపాలనుతన్

దరుణీమణి సాశ్రాజిత

నిరువురమన్నించి మిగులనిచ్చుం జనవుల్.

(ముక్కుతిమ్మనః పారిజాతాపహరణము)

కాబట్టి స్మృతిశాస్త్రములఁ బట్టిగాని యలంకార శాస్త్రముఁ బట్టిగాని బహునాయకత్వమును కేవలము దోషముగాఁ బరిగణించుట

కు వీలులేదు. కనుక నీవిమర్శకుఁడు చూసిన రసాభాసము మనోరమా స్వరోచుల కథలో పట్టనని మఱశాస్త్రములఁబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును.

మనుచరిత్రముందలి తక్కిన రసములు, శాంతరసము, కరుణరసము శౌందరసము— మున్నగునవి యాయాస్థలములందు బహుమనోహరముగా నభివర్ణింపఁబడినవి ఏరసము వర్ణింపవలసి వచ్చినను, దాని భావప్రకాశక మిచ్చున తీసినట్లును, ప్రకృతికి నత్యంత సదృశముగ నున్నట్లును, వర్ణించుటయు దీ కవివరునగున్న నేర్పు కడుంగడు శ్లాఘనీయము. అయిన నొకచిన్నలోపముఁ గాననగును. మహావిషయములను వర్ణించునపు డెట్టి యువాత్మమగు శైలి నుపయోగించుకో స్వల్పవిషయములలోఁ గూడ ఎట్టి ప్రౌఢశబ్ద సమాసములకే వాడెను. “చిన్న చేపలను పెద్దచేపల నొకే కంఠస్వరమున మాట్లాడునట్లు చేయు”నని జానపదు పండితుని గుఱించి గొల్లసమ్మితు ఆక్షేపించిన మాట లీతనికిని వర్తింపఁదగినవే.

శృంగార రసముతరువాత నీకవి చేతిలో నధిక గౌరవము కొందిర రసము శాంతరసము. బహుశః శృంగార రసముకంటె శాంతరసమే యీమహాకవి హృదయము నెక్కువగా నాకర్షించిన దేమో యని సందేహింపవచ్చును. వరూధిని కామాతురతకంటె ప్రవరుని నిర్మోహత్వమే పాతకుని మనస్సునందు లగ్నమై యాతని నానంద పారవశ్యవిగాఁ జేయుచున్నదని చెప్పిన నత్యుక్తిగాఁజాలదు. శృంగార శాంతరసములను పరస్పర వైరుధ్యమున బలాబలములు చూడ నుజ్జ్వలాతలఁగించి శాంతరసమున కభిండవిజయము నిచ్చినాడని విస్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఉ. ఎన్నిభవంబులన్ గలుగు నిక్షళరాసన సాయకవృధా

భిన్నతవాదీ వత్తలయిశేలఁ గపోలముబాఁడిచూపులన్

విన్నదనంబు నోవఁ గను వేడుఱునన్ బయి గాలి సోకినన్
వన్నవలెన్ గరంగు నలివేణులఁ గాఁగిటఁ జేర్చు భాగ్యముల్.

కా. ఎండే డెండము కందలింను రహితే నేకాగ్రతన్ నిర్వృతిన్
జెందున్ గుంభగతప్రదీపకలికాక్రిదోవ నెండెందుఁబో
కెండే నిండియముల్ నుఖంబుఁ గను నాయుపే సరబ్రహ్మ “మా
నందోబ్రహ్మ” యటన్న ప్రాఁజదువు నంతర్బుద్ధి నూహింపుమా.

అని వెన్ననలె మనుస్సును గరఁగించెడు వలపు పిలుపుల పులకరిం
పులతో ధైర్యము సవలింపఁ బూచుకొని యాధీశాంతుని నిశ్చలమానస
మును వజ్రకీలితమైన వైరాగ్య వ్రతమును నూడ నధీశరోత్సాహమున
నిట్లభివర్ణించెను.

కా. ఈపాండిత్యము నీకుఁదక్క మతీయెండేఁగంటి మే కామకా
స్తోపాధ్యాయుని నా వచించెదవు మే లోహో శ్రయోధ్యమయి
పాపంబుల్ రతిపుణ్యమంచు నిక నేలాతర్కముల్ మోక్షుల
క్షీతపథ్యాగమ నూత్రపంక్తికి నెపో మీ సంప్రవాచూర్థముల్.

మ. తరుణీ కేపును నూపు హృదయలచేతన్ దృఢుడౌ పహ్ని న
త్కరుణా దృష్టి నొసంగు సౌఖ్యము లెఱుంగన్ శక్యమే నీకు నా
కరణుల్ దర్శలు నగులున్ బిరియములై నట్లన్యముల్ గా పొడల్
తిరమే చెప్పకు మిట్టితుచ్చసుఖముల్ మీసాలపై లేనియల్.

కా. ప్రాంచదూర్భుణ బాహు మూల రుచితోఁ బాలిండ్లు పొంగారఁ లై
యంచుల్ మోవఁగఁ గాఁగిలించి యధరం బాసించ “హక్రిహరీ”
యంచున్ బ్రాహ్మణుఁ డోర మోమిడి తదీయాంసద్వయంబంటి పా
మృంచున్ ద్రోచె గలంచునే సతుల మాయల్ ధీరచిత్తంబులన్.

నీ తి.

ఆంధ్రప్రబంధములలో సామాన్యముగ నాయికా నాయకులు రాజవంశములకుఁగాని, దేవహతికిఁగాని చెందినవారలై యన్యోన్యానురాగముద్భవించినది మొదలు పరిణయమువఱకు పురుషుఁ డుత్తమపురుషుఁ గుణములను, స్త్రీ యుత్తమస్త్రీగుణములను కనుపఱచి కుటుంబజీవనము లో కలసిపోవుదురు. వారిజీవితచర్యలు సామాన్యముగా శాస్త్రునియమముల నుల్లంఘింపక పోవుటచే వారిప్రవర్తన మెల్లరకు నీతిబద్ధోపకముగా నుండునని గ్రహింపవచ్చును. భార్యాభర్తల పవిత్రతప్రేమయే హిందూసాంఘిక జీవితములో మూలశిలగానఁ బూర్వప్రబంధములలోఁ తద్భిన్నముగా రచించబడిన గ్రంథములు చాల తక్కువ. ఇవియన్నియు సఁఘజీవితమున నున్నసామాన్య సునారవృత్త్యములు. ప్రధువ్యముఁడు ప్రభావతిని పెండ్లియాడుట, వసురాజు గిరికను పరిణయమాడుట, సాంబుఁడు లక్ష్మణుని పరిగ్రహించుట, అభిమన్యుఁడు శకరేఖను జేపట్టుట, దుష్టసత్తుఁడు శివలలిని వివాహమాడుట—ఇత్యాది; యేకధనుఁడవినను కొద్ది చంద్రావంశములు భేదించినను మొత్తముమీఁద నాయికా నాయకుల ప్రత్యేకజీవితములలో గ్రహణీయమగు భేదమెద్దియుఁ గాన్పింపదు. వీరందఱు నొకేమూసనుండి వెలువడిన జంటిపుబామ్మలని స్థూలదృష్టిని చెప్పవచ్చును. ఇట్లు చెప్పటచే నాప్రబంధములయందు విశేషములు లేవని చెప్పసాహసించను. వృత్తి ప్రబంధమునను సామాన్యముగ నేదోయొక వ్యక్తిత్వమును, విశిష్టత్వమును ఉన్నవని నిర్వివాదముగఁ జెప్పవచ్చును. కాని యాయాకథావ్రణాళికలయందు సామాన్యముగ గొప్పభేదములు గాన్పింపవు. ఈవిధముగ నాంధ్రప్రబంధయుగము కొనసాగినది.

ప్రస్తుతము మనుచరిత్ర మట్టి సామాన్య గ్రంథములలోఁ జేరినదికాదు. ఇది కొన్ని కథాలక్షణములచే నల్పసంఖ్యాకములైన యాధ్యాత్మిక గ్రంథములలో చేరఁదగిన దని ముందే మనవిచేసితిని. ఇందు శృంగారము ప్రధానరసమైనను, తదగ్రసము తలక్రింద నది.

“.....నాకరణుల్ దగ్గులు నగ్గులున్
బిరియము లాన ట్లన్యముగ్ గా వాడల్ తిరమే ?
చెప్పకు నిట్టి తుద్య సుఖముల్ మీసాలపై తేనియో”.

అని ప్రవరుడు నిరాఘాటముగఁ జెప్పెను.

మఱియు,

కం. “బ్రాహ్మణుఁ డింద్రియ వశగతి
జిహ్వ చక్షుశ్చైవ నిపుణ చిత్తజ నికతా
జిహ్వగముల పాలై చెడు
బ్రహ్మనందాధి రాజ్య పదవీచ్యుతుడై ”

యని బ్రహ్మర్షి పలుకులఁ బలికి నరూఢినిని, నిదిల్చుకొని పోయెను. కాబట్టి యిక్కడ శృంగారరసము పలుచనై పోయినది. భౌతిక ప్రపంచము మాయాకల్పిత్వమై నిస్సారతను జూపినది. గంగాపైఁతములతోను, లవలీనికుంజముతో నలరాధుమన్న హినుచక్రగ్రహ సాయపుల మీఁద నిలిచియున్నను, యజ్ఞపురుషుడు సాక్షాత్కరించి బోకోత్తర దృశ్యములను మనకన్నలకుఁ జూపినాడు. కాబట్టి యీకావ్యము తక్కిన కావ్యములవలెగాక భౌతిక ప్రపంచము నతిక్రమించిన మఱియొక ప్రపంచ మున్నదనియు, శారీరక సౌందర్యముకంటె నెక్కువగు మఱియొక సౌందర్యమున్నదనియు నైహికానందముకంటె మేల్తైన మఱియొక మూముష్మికానందము గలదనియు నిత్యాది యాధ్యాత్మిక నిషయము

లను దృగ్గోచరము చేయుచున్నది. ఇట్టి ప్రబోధము కలిగించుటఁ జేసియే యీ కథ యత్యంత నీతిదాయక మని చెప్పక తప్పదు.

ప్రవరుని యకలుషజీవితమును వజ్రద్వారముగుండా కథా ప్రాసాదములోనికి ప్రవేశించి మొదట వరూధినీదృశ్యముఁ జూచితిమి. ఆమె కేవలము బాహ్యశృంగారము దభించి చూపెనేగాని యాధ్యాత్మిక జ్ఞాన మేమియు నంటఁ య్యలేదు. ఆమె ఖాతిక సాందర్యోపాసని. ప్రవరుని దేహసాందర్యమేతిప్ప వరూధిని మఱి యేసంగతిని మనస్సున కెక్కించుకొనలేదు. తేజబారెడు జట్టు, శతపత్రజైత్రములగు నేత్రములు, కనుగందనిమేను, ఇట్లాది బాహ్య సాందర్యమును జూచి వెఱ్ఱెత్తి పోయినది. ఈమె కేవలము రూపానురక్త. దేవదేవివలె “నీనదాచార మేలయ్య దాసరయ్య” యని వెక్కిరించకపోయినను ప్రవరుని శీలము నదాచారము, చిత్తనైర్మల్యము మున్నగు సంతర్భావగుణము లెవ్వయును నామె గుర్తింపలేదు కేవలము బాహ్యవేషముతోనే యామె తృప్తి నొంది ప్రవరుని వలె పరాభవము నొందినది. అటుతర్వాత రెండవదృశ్యము. వరూధినీ మాయాప్రవరులు: శారీరక సాందర్యమునకే పొంగిపోవుటచే నట్టి బాహ్యవేషముఁ దాల్చిన యొక కుటీలుఁ డామెను నంచించుట కవకాశము గలిగెను. ఇం దాశ్చర్యమేమియు లేదు. ఇది దైవ విపాకమే యని యొప్పుకొనకతీరదు. ‘Like for like’ ఇదియును నాధ్యాత్మికోత్కర్షనే మఱియొక నిధముగ చాటుచున్నది.

ఇంక మూడవదృశ్యము:—స్వరోచిత భాష్యాంధ్రియ వ్యాపారలోలురాలగు వరూధినికి కాముకత్వపరాయణుడగు గంధర్వనకు ను జనించిన స్వరోచి తల్లిదండ్రుల శృంఖలములనుండి తప్పించుకొనలేక పోయెను.

“గంధర్వ వీర్యతో రూపం చింత నాచ్చ ద్విజన్మతః” అని యాతని శరీరసౌష్ఠవముఁ గూర్చి జెప్పఁబడినది. అతని మనస్సుకూడ గంధర్వలగు స్త్రీ పురుషుల మూలముగ నుత్పత్తి నొందెనని చెప్పవలసియున్నది. కాబట్టి యాతఁడు యావజ్జీవము స్త్రీ లంపటుఁడై భోగానక్తిని విడువలేక పరిహాస పాత్రుఁడయ్యెను. హంస, చక్రవాకి నచనంబులవలన కొంత విరక్తి కలిగెను గాని యది క్షణమాత్రమైనదే. వెంటనే తాను వనితా విధేయుఁడై సంచరించెను. తరువాతఁగూడ మృగీమృగముల నిరసనంబున కామేచ్ఛ కొంత యుడిగినను మొదలుంటఁబోలేను. ఇదియంతయు జననీజనక సాగ్రామికదోషము. ఈకాముక చరిత్రచోనున్న సుగుణవిశేషమేదనిన తాను సైవీరవిహారిగాక శాస్త్రనియమితముగా తన్ను నరించిన స్త్రీలను బరిణయమాడి వారిచో నత్సంతమగు భోగత్వప్రచే గీగిడించుచుండెను. బహుశః యిది “చింతనాచ్చ ద్విజన్మతః” అనినట్లు ప్రవరుడే యానియమమునకుఁ గారణమయ్యెను కాబోలు. ఈనియమానుసరణమే యాతనికి తుదకు ముక్తి దాయకమైనది. దివిజులు ననదేతను ప్రార్థించి యీ కామాశురునివలన మనువుగనుమని కోరిరి. కావున స్త్రీ సాంగత్యమునదలలేని యీ భూవల్లభుఁడు చనదేవతయందు స్నానోచితమనువుం గనెను. ఈని కామ మతిమాత్రమైనను ధర్మవిరుద్ధముకాదు.

శ్లో॥ కింశు ధర్మానిరోధేన సర్వన్ ధర్మాశ్రతాః క్రియాః

భుంక్తే న్వరోచి ద్విషయాన్ సహతాభి రువారసః॥

(మార్కండేయపురాణము)

అనినట్లు ఈతని భోగవాంఛ నియమవిరుద్ధమైనదే కాని అపారము, అత్యుపయోగముగా నుండెను. కావున నేకవత్సినీతిముయొక్క యుత్కృష్టత యాతని విపరీతచరిత్రమువలన న్యతిశయ నైషమ్య రూపముగా (proof by contraries) ఋజువుచేయఁబడినది.

ఆ. తగులు పెవ్వఁజొక్క... తరుణికి నొకనికి

మెలఁత వలచునదియ యే లవంగ

నచ్చుఁ గాని పెక్కువనితలవైఁ గూర్చి

గలుగు ననుట బొంతుగాదె తరుణి.

(పెద్దన: మనుచరిత్రము).

ఈపద్యమును వినినపైని యనేక భార్యలుగల శ్రీకృష్ణదేవరాయల మానస మెట్లుండెనో !

స్వారోచిషమనువు పుట్టిననాటినుండియు భగవద్భక్త, డే, కావున నాతని శీలము, చిత్తశుద్ధి, నిష్కామము మొదలైనవి సర్వనాశించును.

కాబట్టి యీప్రబంధము శృంగారసప్రధానమైనదియనను ఆశృంగారము అవినీతి మార్గములలోఁగాని నిశ్చలమైన వర్తనములోఁగాని పశుకామములోఁగాని పోవుటలేదు. ఆధ్యాత్మిక శుద్ధికి లోబడిగాని శాస్త్రీయమర్యాదల సతిక్రమింపకగాని యది యనింద్యవ్యసూచముననే ప్రకాశించుచున్నది.

పాత్రపోషణము

మనుచరిత్రమండలి పాత్రపోషణము సర్వవిషయ కళాశీలుని నిరవశిష్ట పరిశీలనాశక్తిని గోచరింపజేయుచున్నది. ప్రతిపాత్రయును నాకారక్రియాకలాపములలో సంపూర్ణముగఁ బ్రకృతినిఁ బ్రతిఫలించుచున్నది. ఏయేపాత్ర యేయేయవస్థలలో నేయేవిధముగ నాలోచించి నూచరించునో యాయావిధముగ నించుకై నను భేదములేకుండ నాపాత్రముల నీమహాకవి చిత్రించెను. ఈమహాకవి పాత్రపోషణమందొక ప్రశ్నేకముగు గుణవిశేషము గనబడుచున్నది. ప్రతిపాత్రయు వేటావేట్లైన రసోద్యోగములను పొంది పరస్పర సంయోగ వియోగముల ననుభవించుచున్నప్పుడు వారిచర్యలకుఁ దగిన శరీరాభినయముగూడఁ జేయుచుందురు.

తత్తదుచితముగఁ జక్షుర్వస్తాద్యనయవాళినయము వర్ణించక యేపాత్రను కథారంగమున నీకవి చూపలేదు. ఈవిషయములో నీగ్రంథమంతయు మాట్లాడెడు సినిమా(talkie cinema) అని చెప్ప నొప్పు.

ముఖ వీక్షణము, హస్తవిన్యాసము, కచకుచాది సంచలనము-ఇత్యాది హాసభావసూచకములగు సర్వానయవసంస్థితులను (attitudes) అచ్చునఁ దీసినట్లభివర్ణించి యీకవివరుఁడు మనకునుల యెదుటఁ జక్కని చిత్రపటముల నుంచును. ఇట్టి చిత్రపటములు వేగమువేగముగా మారుచుండును. ఆచూర్వులు మెఱుఘుమెఱుఱునట్లు విద్యుచ్ఛక్తిగ వర్ణనలతో శబ్దచిత్ర రువులోయన్నట్లభివర్ణించి కథా పటము సాగించుచుండును. ఇదియంతయు మహాచిత్రకారుని చాతుర్యము. ఇట్టి చిత్రకారుని చాతుర్య మీమహాకవి కవిత్వసృజనమునకు జలవహించెను. కాబట్టి నాచననోముఁడు, బమ్మెరపోతన్న మున్నగుచిత్రవిర్ణదక్షులగు కవివలంసులవలె పెద్దనార్యుఁడును కావ్యకళను చిత్రకళను రెంటినిమేళవించి యసదృశమగు కళానైపుణ్యముఁ జూపెను.

ప్రవరుఁడు

ఇతఁడు బ్రహ్మణమూరుఁడు; మకరాంక శశాంక మనోజ్ఞ మూర్తి; వేదవేదాంగవేది; నిత్యాగ్నిహోత్రీ, నైష్ఠికాచార నిష్ఠాతుఁడు, జననీజనకలకు నదానవజేయుచు నేకవత్సీవ్రతుఁడై అతిభగ్యభాగ్యగుతులకు మృష్టాన్న సంతర్పణఁ జేయుచు, శిష్యులకు వేదశాస్త్రము లుపదేశించుచు రాజాధిరాజులకై నను ధనముకొఱకు చేయిసాచక సర్వకాలములందును వైదికాచార కర్మలలో మునిగి యున్నవాఁడు. పరశ్రీలను కన్నెత్తి చూడఁడు. పరధనముల నపేక్షింపఁడు. ఈయువకుని చూడఁగనే నరూధిని మోహించినది. ఆమె మోహమునకుఁ గారణమిటని శరీరసౌందర్యము. అంతియకాని యీతినిశీలము, సదాచారము ఇత్యాదిగుణముల

దేన కామదృష్టి ప్రసరించలేదు. ఆమె యెంతవిలపించి బ్రతిమాలుకొనినను ఈబ్రాహ్మణమువారి డామెను నిరాకరించి, బ్రాహ్మణుఁ డింద్రియ సౌఖ్యములలో నయి యుండరాదనియు; తనకు నరణులు అగ్నులే యన్నిటికంటె బిరియతములులనియుఁ జెప్పి యామదనోద్రిక్తమానసినుండి తప్పించుకొని యిట్లుచేరుటకు వేఱొండు పాయములేక హవ్యవాహనునిఁ బ్రార్థింప నాదేవుఁడు నాక్షాత్కరించి యాతని నింటికిఁ జేర్చెను.

* 'సచ్చిలకేమైన శక్తిలేకున్న

దేవుడే యామెకు దిక్తమెలంగు'

అని మిల్లను చెప్పిన మాటలు నిజమైనవి.

ఈప్రవరుని శీలమత్యద్భుతము. సత్యనైష్ఠికఁడు, సత్యవృత్తుఁడు వజ్రమునలె స్థిరచిత్తుఁడు. నిశ్చల సత్య సంపన్నుఁడు. భగవత్సేవ సదా వైదికవిధానోక్తముగాఁ జేయుచుండును. రిసికుఁడు గాఁడు. ప్రపంచ సౌఖ్యముల నెన్నఁడును గోరఁడు. ఇంద్రియవ్యాపారముల నరికెట్టినాఁడు. కాబట్టి యీతనితో సమానమైన బ్రాహ్మణనాయకుఁడు మనప్రబంధములలోఁ గాన్పించఁడు.

వృచ్ఛకేటికలోనున్న చారుదిత్తుఁడు వైదికాచారసంపన్నుఁడైనను వణిగివృత్తిలోనుండి దానధర్మము లపారముచేసి దరిద్రుఁడైనాఁడు. ఇతఁడు తన దారపుత్రాదులయందు నధికమోహమున్నవాఁడైనను ఏకపత్నివృత్తును మాల్యము నిలుపుకొనలేదు. అతని మనస్సు వసంతసేనయందు ప్రసరించినట్లు దానుచెప్పుకొనెను.

యయా మే జీనితఃకామః

క్షీణే విభవ విస్తరే

* If Virtue feeble were, Heaven
Itself will stoop to her.

(Milton: Comus)

కోధః కఃపురుషస్యేవ
స్వగాత్రేష్వేన నీదతి.

అనఁగా వసంతినేనయందు మొదటినుండియు మోహమున్నట్లును తన దరిద్రస్థితినిబట్టి తానుమోహమును మనసులోనే దాచుకొని నట్లును ఒప్పుకొనెను.

అయినను ఆమె కన్యయై యుండుటచేతను ఆతనిని దప్ప నితరులను ప్రేమింపక పోవుటచేతను నామెచు తనవేఱుభార్యగా స్వీకరించెను. ప్రవరు డట్టివాఁడు కాదు. ఆతఁడు వరూధినియెడల కించిన్మోహమైనను జూపక నిశ్చలమైన యేకపక్షీనతమును మాత్రమే కొననాగించుకొనెను.

విప్రనారాయణుఁ డొక వైష్ణవబ్రాహ్మచారి. శిష్టాచార సంపన్నుడై స్త్రీముఖమెన్నఁడు కన్నెత్తి చూడనటువంటి వైష్ణికబ్రాహ్మచారి. రంగినాథస్వామినిఁ బూజించుచు ననవరతభగవత్కైంకర్యములలో నుండినవాఁడు.

కా. స్వాధ్యాయంబుఁ బఠించి సాంగకముగా సంధ్యాధ్యయై స్థానములో విష్ణుక్రీడింపాచరించుఁ డెంతోవేల్పున్ బ్రహ్మతాత్పర్యంబై మధ్యరంగశయాన మూర్తికడు సమ్యక్భక్తిఁ దోహరికల్ మధ్యాహ్నంబునఁ గుక్షి భిక్షుఁ దనువు న్మాధాకరపక్రియన్.

(సారంగు తిమ్మకవి; వైజయంతీవిలాసము.)

మధురవాణీ దేవదేవులను వారాంగనలోకనాఁడతనికి నమస్కరింప నాతఁడు వారిసమస్కారముల నిర్లక్ష్యము చేసిన కారణమున వారిలో చిన్నదియగు దేవదేవి కోపగించుకొని, యాబ్రాహ్మణుని దన వశంబొనర్చుకొందునని పంతముఁ బల్కెను. అటుపిమ్మట నాతని యొద్దను నొక కపటదాసరిదానివేషమునఁ జేరి యాతనికి శుశ్రూషఁజేయుచుండెను. ఇ

ట్లు కృమకృమముగా విజతేంద్రియఁడగు నావటుని వేశ్యాలోలుఁడగు విటునిగా నొనర్చెను. ఆమె చర్యయంతయు నటనము, కూహకమే. ఆ బ్రాహ్మణుపై నామెకు లేశమైనను ప్రేమగాని భక్తిగానిలేదు. అతని వంచించుటకే దంభవ్రతమును దాస్యము నుపచరించెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు కేవల మమాయకుఁడగుటచే నామెను మొదటఁ జేరనిచ్చి కృమకృమముగా నామె నలలలోఁ జిక్కికొని, యామెకు లొంగిపోయెను.

ఉ. కాకులు రావిపండ్లుఁ దినగారు శిలామమదేవమందిరా
నీకములందు రావులు జనించును సజ్జన చిత్తవృత్తియ
వ్యాకులీల తాతిగుడివంటిది లోకములోనవేశ్యలున్
గాకులవంటివార లటుగానఁ బ్రమాదము చేరనిచ్చినన్.

(నైజయంతీవిలాసము)

అని తాను మొదటననుకొనినమాటలు నిజమైనవి. ప్రవరుఁ డిట్టి విపర్యయములకెన్నఁడును నెడముగలుగఁ జేసినవాఁడు గాఁడు. వేశ్యా సంపర్కము గనికరిముచేస్తే నను కలుగఁజేసికో లేదు. కాఁబట్టి తనశీలము నమ్మతిమఁగాఁ గాపాడుకొనఁగలిగెను. చారుదత్తుఁడు వేశ్యపాత్తుఁడనమనఁబోయినచో దాస్యముగ వాంఛించియుండెను. విప్రనారాయణుఁడు వేశ్యకు లొంగిపోయెను. కాఁబట్టి వీరి యందఱికింబై ప్రవరుఁడు చిన్నయయ్యను సదాచార వృత్త నియమములలో మిన్నయనియే నుతింప వలసియుండును.

వరూధిని.

ఈమె గంధర్వస్త్రీ. దివ్యవేశ్యాంగన. సంగీతమందును నాట్యమందును కడునేర్పరి. కామశాస్త్రము పుట్టుకనుండియు నభ్యసించినది. శరీరసౌందర్యోపాసిని. ఎంతవఱకైనను ఇంద్రియసుఖానందమే బ్రహ్మనందమని యింద్రియసుఖవ్యాపార నిర్మగ్నచిత్తయై యున్నది.

వేశ్యాంగన కుచితమైన కళలయందు నిపుణురాలై నను స్వభావముచే ముగ్ధ. జాణ కాదు. పాండిత్యమున్నను చాతుర్యము తక్కువ. హావభావములున్నవి గాని ప్రాగల్భ్యములేదు. భూసురుని జూచినవెంటనే వెన్నవలె కరగిపోయినది. అతి శీఘ్రముగాఁ దనమనోరథము వెలిబుచ్చినది. నిరాకృతయైనవెంటనే యేడ్వసాగినది. ఈచర్యమంతయు నమాయకురాలి ిరిసి చెప్పకయే తోచును. పురుషులలోఁ బ్రవరుఁడెంతయమాయకుఁడో వేశ్యలలో నీమెయంత యమాయకురాలు. గడుసుఁదనము మాటలలోఁగాని చేతలలోఁగాని కాన్పింపదు. ప్రవరుఁడంత వజ్రకీలితమైన నిష్టయం దుండకుండినయెడల నామె యకుటిలత్వమును ముగ్ధత్వమును, చిత్తమును గొంత కరఁగించియే యుండును. పాపమామె చిత్తవృత్తికి నర్పవిధముల వ్యతిరేకమైన స్వభావముగలవాఁడుగాఁ బ్రవరుఁడుండుటవల్ల వారిద్దఱి కలయిక కలుగలేదు. ఆమెకు శరీర సౌఖ్యమే పరమావధి. ఆతనికి ఈశరీర మశ్శరముగాన తిత్సుఖము, ఏహ్యము. ఇట్లు స్వభావసంకల్పములతో నిటువురును బహుదూరభేదము. కావున వారికిఁ బొత్తు కుదురుట యెట్లు. ఆపొత్తు మాయాప్రవరునివలనఁ గలిగినది. నాఁడు గంధర్వుఁడు. కాముకవ్యాపారములతో నారిజేతిననాఁడు. కావున నామెకుఁ దగిన సహపాతి. అయినను నామెకన్న నెక్కువ చతురుఁడును మాయావియు నగుటచే ప్రవరునివేషము దాల్చి, ఆమె మాయకురాలి కనుమానము గలుగకుండ దంభము పచరించి తనకార్యము గడతేర్చుకొనెను. ఈమెచరిత్రమంతయు శృంగారరస సంకిలమైన దనుకళంకముదప్ప వేటొండు లోప మెద్దియు చూపట్టదు. సహజకోమలాంతఃకరణము, మృదుభాషిత్యము, కారుణ్యము, నిర్వాప్యజప్రేమ, అత్యధికవిశ్వాసము. ఇత్యాది ఉత్తమ స్త్రీమోగ్యములగు సుగుణములే కాన్పించుచున్నవి.

ఈమె పుట్టుకచే వేశ్యయైనను వారాంగన లక్షణముల నేవిధము గను కనుపర్చలేదు. మనోవాక్యాదు కర్మభిః ప్రసన్నునికే వరించెను. అతనినే చేకొనినట్లు తుదవఱకు భావించినది •

వసంతసేనమాత్రము కేవలము రూపానురక్తగాక ముఖ్యముగాఁ జారుదత్తుని సుగుణసంపత్తినిఁజూచి మోహించినది. చారుదత్తుడు వినీతుఁ డనియు, ధర్మశీలుఁడనియు, నుదారస్వభావుఁడనియు నిత్యాది సదాచారసంపన్నుఁ డనియుఁ జూచి వానిని పరిణయమాడ సర్వవిధముల యత్నించినది. అతఁడు దరిమిఁగ్రై నను నిరసించలేదు. వేశ్యపుత్రియైన యామె పణ్యాంగనవలె ధనము నాసింపలేదు. కేవలము సత్ప్రవర్తనగల పురుషుని వివాహమాచుటకే యభిలషించినది.

మఱియు వరూధినికన్న కొంత ప్రశంభురాలు. చారుదత్తుని మెప్పు నొందుటకు చాల గడుసైన ప్రయత్నములుచేసి యామె పేరే మకుఁ బాతురా లయ్యెను. ఎన్ని కార్యముల నుం దైనను సహజమైన యుదారస్వభావమును, పాతివ్రత్యమును, శ్రేష్ఠనిరసనమును నిండు కంతయు విడువక ప్రాణావసానసమయమందైనను ధైర్యస్థైర్యములతో నిలువఁబడెను. వరూధినికంటె ధైర్యము, గడుసుఁదనము, యోచన, గాంభీర్యము. ఇత్యాది ప్రౌఢగుణములు కలవు.

కలభాషిణి వీరివ్రతకంటె జాణ. చతుర్వేదియు, భావ గాంభీర్యమును, అత్యధిక సాహసము, పరేంగితజ్ఞానమును నీనియన్నిటికంటె నెక్కుడుగా నాత్మవిశ్వాసమునుగల యున్నవలెనామె. ఈమె నెఱజాణయని చెప్పినఁ దప్పలేదు. జాతికారణమున మనోవ్యభిచారదోషమును

• ఈమె సామాన్యనాయిక కాబట్టి సాజాత్యమునందైన యితరవేశ్యానాయికలతో బోల్చుట న్యాయముగాని రాజకన్యలతోను దేవకన్యలతోను సరిపోల్చుట న్యాయముగాదు. కావున గిరిక ప్రభావతి మున్నగు నాయికలతో సరిపోల్పమానితిని.

దప్పించుకొనలేక పోయెను. తుదకు దైవవశమున పాతివ్రత్యభంగము గాకుండ దాటిపోయిననంగతిఁ దెలిసికొని నిష్కుటిలముగఁ బశ్చాత్తప్తురాలయ్యెను. ఈమెమనస్సు సానఁబడిన నజ్రమువలె ననేకముఖములఁ బ్రకాశించుచున్నది. వేశ్యకులములోఁ బుట్టిన కారణమునఁ గొన్ని బుద్ధి లోపములు గనఁబఱచినను, పరిశుద్ధమైన పశ్చాత్తాప ఫలముగా రెండవ జన్మమందుఁ గళాపూర్ణ సారవ్యామునికి వట్టమహిమి యయ్యెను. ఈమె చరిత్ర మన్నివిధముల రామణీయకమే. ఈమెతోఁ బోల్చినయెడల వరూధినియు, వసంతసేనయు, సాధారణస్త్రీలవలె గాన్పింతురు.

నిరసనారాయణుని భంగపఱచిన దేవదేవి కేవలము మాయలాడియు, తుంటరియును. పైనఁ జేర్చిన నానూన్యనాయికలగు వరూధిని మున్నగువారివలెనే నృత్యగీత నాహిత్యాదులయందుఁ గడు నిపుణురాలయ్యెను నా నభ్యసించిన విద్యయంతయు నాయనూయకి బ్రాహ్మణుని ప్రబ్రయోగించి యాతని నశేషజుకొని తననిజయమును దనయ క్కకుఁ జూపించి, పందెమును గెలుచుటకొక్క కే మని తెలియఁబఱచినది. ఆబ్రాహ్మణుడు లొంగిపోయి తనకు దాసుడు కాఁగా నీకుటిలవ్రాదయ యాతనిని పరిశ్రావించి పంపివేయుటకుఁ చల్లఁబోకుటఁ బన్నెను. అంత వేశ్యమాత “మొదల రోయింతులకు నొక్క ముఠిపెగాక, నీ నదాచార మేలయ్య దానరయ్య” అని యాక్షేపణముగా నిష్ఠురములాడి యతనిని పరిహసించినది. కాబట్టి దేవదేవి ప్రవర్తనము నిక్కముగా వెలయాలి ప్రవర్తనమే ! ఈమె ప్రవర్తనమం చొక్కవ్రాశంసార్థ విషయమైనను గానరాదు. మొట్టమొదటఁ జెప్పిన ట్లీమే మాయావియుఁ దుంటరియును.

వరూధిని ముగ్ధ. వసంతసేన గడుసరియేకాని నైష్ఠికవ్రత. కలభాషిణి గడుసరియు నెఱజాణయును. ఒకించుక వేశ్యాదోషమునకులోనై

పశ్చాత్తాపముబొంది యూర్ధ్వజీవితమునకు నర్హురాలై నది. దేవదేవి వీరం దతికంటె నధమురాలు. అవ్యాజప్రేమ యనునది యామె యెన్నఁడు నెఱుంగనట్లే సంచరించినది.

స్వ రో చి.

“గంధర్వవీర్యతో రూపం చింతనాచ్చ ద్విజస్మతః” అని మూలములో నున్నట్లు గంధర్వులకుఁ బుట్టుటచే నత్యవ్యమగు కామమే యితనికి ముఖ్యగుణమైనది. పసితనమునందే మహాబలశాలియై కొండను గ్రుద్ది పిండిజేయఁగలిగెను. వేదములను, ధనుర్విద్యను, ఇంక శ్మశ్రియులకుచితమైన యితరకళలను, నభ్యసించి రాజ్యముచేయ మొదలిడెను. వీరాధివీరుఁడు, దీనావనుఁడు, తనరాజ్యమం దన్యాయము క్రూర్యము జరుగకుండఁ గాపాడుచుండెను, మనోరమ యార్తనాదము వినఁగానే స్త్రీరక్షణకు సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. రోగప్రీడితలైన కళావతి విభావసులకుఁ జికిత్సయొనర్చి వారికోటికపై హారిని బెండ్లియాడెను. ఉత్తమశ్మశ్రియ నవాజమైన గాంధీర్యము, బౌదార్యము, ప్రజారక్షణము, ఇత్యాది సుగుణగణాలంకృతుఁడైనవాఁడు. నింతాంతి ననితానక్తియు నిరంతర కాముకత్వమును గలిగియుండియు నీవ్యసనములచే శ్మశ్రియ ధర్మమునకు విరోధము సంభవింపనీక జాగరూకుఁ డయ్యెను. “ధర్మావిరుద్ధోభూతేషు కామోఽస్మిభరత్సభ” అని భగవంతుఁడు భగవద్గీతలో జెప్పినట్లు ఇతడును హిందూధర్మమునకు విరోధము కావండి కామక్రీడాపరాయణుఁడయ్యెను. అనగా తన్నువరించి తనను వివాహమాడిన భార్యలతోడనే క్రీడించెను గాని యన్యథా ప్రవర్తిల్లలేదు. ఈతనికిని యయూతివలెనే నిరంతర కాలతా సాంగత్య చింతనము ముఖ్యజీవితగా నుండెను. యయూతివలెనే యితడును దనకంటె నెక్కువ విశుద్ధజీవనమునఁ బ్రసిద్ధులగు సుతులఁ గనుటఁజేసి పేరుప్రతిష్ఠలఁ బొందెను.

మనోరమ.

మనోరమ ఇందీవరాక్షసుడును గంధర్వరాజుకూతురు. తనతండ్రి వరూధినికి దమ్ముడుగుటఁజేసి స్వరోచియు దానును మేనత్త మేనమామ బిడ్డలు. కావున స్వరోచిని బెండ్లియాడుటకు పుట్టుకవలననే వాని కుదిరినది. తన తండ్రి యతిగారాబమున చతుష్పతికళలను నేర్పించుటచే నీ మెకు మనోరమ యమ నానుము సార్థకమైనది. మఱియు 'అశ్రుహృదయ'మను విద్య నీమె ప్రశ్నేకముగాఁ దండ్రియొద్దఁ నేర్చికొనెను.

ఒకనాఁ డామెనులగు కళావతీ విభావనులతో వనకేళికఁ బోయి,

యట పుట్టలు బట్టి బూచివలెనున్న నృధతాపసి నొకనినిఁ జూచి బాల్య చాపల్యమున నాతని నుఖము బట్టి నొక్కుచుండ నాతఁడుఁ దెలివొంది యామెను బెత్తముతోఁ గొట్టుచు ననురుగుఁ దిండి యానట్లు శపించెను. తరువాత నిష్ఠురోష్టలాడుచున్న యామె చెలికత్తెలనుగూడ త్తయరోగ వీడితలగునట్లాతఁడే శపించెను.

అటుతర్వాత మనోరమ తనతండ్రి కొండాక కారణమునరాక్షసుఁడై తన్నుభక్షించుటకు వెంటాడఁగ నామె యార్తనాదముఁ జేయుచు బరుగెత్తుచుండ యామెమొఱలువిని సామీప్యముననున్న స్వరోచి స్త్రీరక్షణార్థ మామెదగ్గరకు వచ్చెను. అప్పు డామె యాతనితో నిజవృత్తాంతముదెలిపి యశ్రుహృదయ మాతనికి నేర్పి రక్షనుని వధింపఁగోరెను. వెంటనే రాక్షసుఁడు రాఁగా స్వరోచియతనిపై క్రూరాశ్రుములనేయ నాతఁడు రాక్షసహావమునదలి గంధర్వరాజయ్యెను. అంతఁ దండ్రికూతులొకరి నొకరు దెలిసికొని, స్వరోచియెడలఁ గృతజ్ఞతవెలిబుచ్చిరి. తర్వాత నిందీవరాక్షసుడు దన పూర్వవృత్తాంత మంతయు స్వరోచి కెఱిగించి మనోరమ నాతనికి బెండ్లిచేయ వాగ్దానము జేసెను. మనోరమ తనచలి

కత్తెలు పడుచున్న బాధకి గడువించారించుచున్నను అప్పుడేమియు మాటాడక యూటించెను. నిర్భుక్తముగా వివాహమయినఁ బిదప కేళిగృహమున బతించెంతను జేరి తన మనస్సునొని దుఃఖమును వెలిబుచ్చి వెంటనే యుభయులు నాచెలికత్తెయొద్దకుఁ బోయి వారి రుజ నాయుర్జీవ సాహాయ్యమున బాగుపరిచిరి. అంత మనోరమ చాల సంతోషించెను.

ఈమె బహుసాధ్యి. తండ్రిమాటను జనదాటలేని వినయశీల. పతితోనై నను నిర్భయముగ మాటాడనేరక యేకాంతమున నున్నతఱి జను వెక్కిడుగ నున్నసమయ మారిసి చెలికి తలస్థితి నాతనికి నివేదించి నట్టి ముగ్ధ. నిజసౌఖ్యముకంటె సఖులసౌఖ్యమే యెక్కువ యని తలంచి నట్టి కరుణాన్విత మతియు వాఁయెడ గాఢత్వార్పణనుపర్చక వారినిగూడ తనపతి వివాహమాడినవెనుక తనతోసమానముగఁ జూచుకొనిన యుదారహృదయ. ఆంధ్రవాఙ్మయముదలి యత్తమనాంయికలలో జేరదగిన సాధ్యులము.

స్వారోచిష మనువు.

స్వారోచిష మనువుయొక్క జననము దేవతల కోరికవలనఁ గలిగినది. దేవతలందరు ననదేవత యొద్దఁ బోయి స్వారోచిషున మనువును గనుమని వేడికొనిరి. అప్పుడావనదేవత స్వారోచిషుని బెండ్లిఁబూజి యితనిని గనెను. ఇట్లు దివ్యజాతుఁడగుటచే ద్యుతిమంతఁ డనుపేరున నీతఁడు విలసిల్లి పుట్టుకనుండియే విష్ణుభక్తుడై శాంతి, దాంతి, దయాశౌచనిరతుడై యద్యుతునిఁ గూర్చి చిరకాలము తపం బొసర్చెను. అంత విష్ణుడు కృపార్ద్రచిత్తుఁ డగుచు నాతని దీవించి యనేక దివ్యహాసములు పృథ్విని బాలించి తుదకు సాలోక్యము నొందునట్లు వరంబిచ్చెను. కావున నీతఁడుఁ దండ్రివలె గాక యాజన్మతః భగవద్భక్తుడై నిర్లిప్తమనస్కుడై, త్రిభువన విఖ్యాతులగు సప్తమనువులలో నొకఁ డయ్యెను.

మనుచరిత్ర కావ్యప్రాధాన్యము,

ఉదయగిరి రాజ్యమేలిన పూసపాటి బసవభూపాలుడు “మను చరిత్ర సంతతానందుఁ”డని యతని యాస్థానకవియగు దూబగుంట నారాయణకవి ప్రత్యేకముగఁ జెప్పినాడు. భారత రామాయణములను తెనిగించిన మహాకవులును, అపార వాక్ప్రాధిమ్య గనువచ్చిన శ్రీనాథుఁడును, ఆంధ్రవాఙ్మయమున సువరత కావ్యమరీచులఁ దేజరిల్లుచుండ, పూసపాటి బసవరాజు ప్రత్యేకముగా మనుచరిత్రసంతతానందుఁ డని చెప్పించుకొనుటకుఁ గారణమెద్ది ? తన సార్వభౌముఁడగు శ్రీకృష్ణదేవరాయ లాకావ్యమును గవించిపించెనని ప్రభువిధేయత నూదించుట కాగ్రంథమందభినూనముఁ గనుపరచెనా ? లేక యుగ్రంధమందలి ప్రాస్తవ్యమును బట్టి యట్టి యభినూనము గనుపరచెనా ? అని యాలోచింపఁదగినది. ప్రభుభక్తి సూచకములకు కృష్ణదేవరాయ లంకిత మొందిన మనుచరిత్రమునందభినూనము జూపినయెడల కృష్ణదేవరాయలు స్వయముగా రచించిన యాముక్తమాల్యదయందభినూనముజూపిన సంతకంబుఁ బ్రభుభక్తి నెల్లడియగునే ! అట్లుచేయక మనుచరిత్రయందే ప్రత్యేకాభినూనము నెల్ల నారాయణకవిద్వారా చెప్పించుకొనుటచే నానాటి యాంధ్రగ్రంథములకంటెను, ఉత్పూర్వపు ఆంధ్రగ్రంథములకంటెను, పెద్దన్నమనుచరిత్రముం దేదోయొక యుత్తమ గుణవిశేషమును గనిపెట్టినట్లు దీర్ఘానిచుకొన నవకాశ మున్నది. అనిశేష మేది ?

శృంగారము నతికృమించిన యాధ్యాత్మిక జీవితమును దెలుపుచున్న మనుచరిత్రమిందలి కథయగునా ? అదియును గొంతవఱకుఁగారణము గావచ్చు. అయిన నట్టి కథలు మనపురాణములయందుఁ జాల చోట్లఁ గాన్పించుచున్నవి. శ్రీశుకులు, ఋష్యశృంగుఁడు మున్నగు తాపస్త్రముల కథ లిట్టివియే గదా ? మఱియుఁ గథాకల్పనమందలి యద్భుత

చాకచక్యముగనా? అదియుఁ గొంతకారణము కావచ్చు. కాని యీ కథాకల్పన చాలనిరసఁ మార్కండేయ పురాణోక్తమని చూపితిమికదా! అట్లయిన నింతయెక్కుఁడు ప్రతిష్ఠఁదెచ్చిన ప్రత్యేకగుణవిశేషమేది? అది యీప్రబంధమందలి కవనశైలియని నాతలంపు. ఆశైలిని రూపమానము, నిరతిశయము. శైలియనగా రసపోషణము, భావప్రకాశనము, స్వర్ణనాచమత్కృతి, సడవిన్యాసము, వీనియన్నిటి సాముదాయకము. ఈసాముదాయక మైనశైలియందుఁ బెద్దన్న యద్వితీయుఁ డను పోఖ్యాతి నొందినవాఁడు.

క. పెద్దనవలె గృతీసెప్పినఁ

పెద్దనవలె నల్లకవి పెద్దనవలెనా?

యెద్దనవలె, పెద్దనవలె.

గొద్దనవలె గుండవరపు గవిచాడప్ప.

అసినట్లు అత్యద్భుతముగా రసపోషితమైనశైలిని రచించుటలో నల్లసాని పెద్దన్న వెనుకటికిపులకంటెను దరువాతికపులకంటెను నెక్కువైనవాఁడు.

ఈరసోస్మేషణమైన శైలినిఁ బ్రవృద్ధమమునఁ దిక్కనసోమయాజి చూపించెను. ఆమహానుభావుని లేఖని యపారమగు భారత పారావారమును మధించవలసిన కారణమున నేయొక్కశైలికిని దీర్ఘకాల విహారమున కవకాశ మీయలేకపోయెను. అటుతర్వాత నాచనసోముఁ డాయుత్రేజితశేష్యును బ్రయోగించెను. కాని యాకవివరుఁడు బహుముఖప్రావీణ్యమున సాహంకారుఁ డై జ్యోతిర్లతలవలెఁ దటచు మెరయుచుండెను. గాని విశేషకాలమేష్యును నడపియుండలేదు. శ్రీనాథునకు రసానుభవశక్తియున్నదికాని రసావిర్భావశక్తి తక్కువ. కాఁబట్టి యీతనిశైలి రసో

తృకము నెక్కువగా కలిగిన నేరదయ్యె. మఱి విచారభక్తుడును బోధనయు నీశక్తిని కొంచెము కొంచెముగా జూపగలిగిరి.

శ్లో. “కవి ర్దండి కవి ర్దండి భవభూతి స్తు పండితః

కోఽహం రంజే ? త్వమేవాహం, త్వమేవాహం నసంశయః”

అనికాళిదాసుని లోకోత్తరకవిత్వముఁ గూర్చి మహాకావి పల్కినట్లుగాధ యున్నది. దండి కవియనియు, భవభూతి పండితుఁ డనియు మనచారు వేరు పరిచినట్లు మన యాంధ్రకవులలో శ్రీరాధుఁడు పండితుఁ డనియుఁ బెద్దనకవి యనియు వేరుపరచుట యుచితమని నాకుఁ దోచుచున్నది. శ్రీరాధుఁడటచుగా ననుకరించిన కేఘ్వాక్షయ్యు, బెద్దన్న కవిమనుకని. అనగా స్వయముగా రసోద్యోగమును బొంది తిద్ద నానుభవమును రసభూయిష్ఠమయిన పదజాలముతోను, నైసర్గికభావసం వోహములతోను బాతకునిహృదయమునఁ దటాలున నుద్భవించు జేయ గల ననుభుఁడు ఇన్దిశక్తికి సహకారిగా భాషాపరిచితియెక్కువగా నుండుటయేగాక రసాత్మకశబ్దప్రయోగకాశలముగూడ నుండవలెను. అంతియగాక యాయుచితశబ్దప్రయోగము సద్యఃస్ఫురణముగా నుండవలెను. ఇన్నిలక్షణములుండినఁగాని కావ్యశైలివలన చిస్సుబరసోదయము కలుగ నేరదు. పెద్దనార్యునివలెనే యాతనికి బూర్వులును దరువాతి వారును కూడ శృంగారవికథలను ప్రబంధములుగా వ్రాసిరి. కాని పెద్దన నోటను వచ్చిల్లు శృంగారసమాధుర్యమేకి సాధ్య మైనది ? బొచిత్త్యముమించుకుండ, భావగాంభీర్యము చెడకుండ రసికులు దలలూచి మెచ్చునట్లుగా నీతివంతులు శహబాసని సంతసించునట్లుగా వైరాగ్యశృంగారములను దేనికదే మనోహరముగానున్నట్లు నిరుపమానపద్యపరంపకలలో వ్రాయగలిగిన వాఁడు మఱియొకఁడు పేర్కొనుట కాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గాన్పించును. ఇదియే పెద్దనయందలి సర్వోత్కృష్టత ఈవిశైలియందు

రసోత్కర్షయు, దాని కనువగుభాషామాధుర్యమును, వీనితో సరియగు భావగాంభీర్యమును యీ మూడుగొప్పలక్షణములు ముప్పిరిగొని యున్నవి.

ఈవిధమగుశైలిని రామరాజభూషణుడు రచింప నుద్యోగించి గురువుకంటె నెవ్వయో కొన్నివన్నెలు బెట్టుటకు సంకల్పించుకొనెను. ఆసంకల్పముప్రకారము మధురభాషవాడుటలోఁ బ్రత్యేకసంగీతమాధుర్యమే కావ్యములో నెలకొల్పుటకుఁ దిప్పలుపడెను. ఈ విధాన మెటులున్నదనగా సహజముగా మనురమైన దేనె యొకిందుక కలుపుగానుండునని దానియందు పంచదార కలిపినట్లుండెను. ఆమిశ్రితస్వపు పంచదార కాదు, తేనెకాదు, ఒకవిధమగు ముఖముమొత్తమ దీపిల్ల నిలక్షణనస్తువు. అట్టివిధముగా రామరాజభూషణుడు ననుచరిత్రశైలిని అతిమాధుర్యముగాఁ జేసిపెట్టెను.

పెద్దనశైలి యట్లుగాక నూఢుర్యముతో పుష్టి, బిఁకము, గాంభీర్యము-ఇత్యాది ఓజోగుణములు, అనగా పొరుచలక్షణములు కలిసిపోయి భాగవత ననుచరిత్రవలె నతిమాత్సర్యములుగ మృదుత్వమాధుర్యములు గలదిగాక, కాశీభండము ఆముక్తమాల్యదలవలె నత్యంతముగ కాశీవ్యకటుత్వములు గలదిగాక పెద్దవార్షవి కావ్యపాకము న్నాదాపిక సారళ్యమునకుఁ బొండిత్యముప్రౌఢిమగలిపి నాతిసరముగ నాతిసులభముగనుండి సహజమైనకవితాభిరుచి గలిగిన ప్రతివానిక మహాహరిము గాను వృద్ధయంగమముగాను నుండును. ఈయత్కృష్టగుణమే ముఖ్యముగాఁ జెద్దన్నకు ఇంత గొప్పపేరు దెచ్చినది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయునాటి మహాకవియు, కవితాభిరూపియు దనయాస్థానమున ననేకమహాకవులుండె ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడని బిరుదమునిచ్చి న్వయముగా కవిగండిపెండేర మను బిరుదచిహ్నముగ

స్వర్ణమంజీరమును డాకాలికిఁ దొడగి యనేకాగ్రహారములను సడిగిన
స్థలములలో నిచ్చి, యింక ననేకవిధముల సన్మానించుటకుఁ బెద్దసయం
దు నిట్టి యప్రతిమాన కవితాశక్తి యుండినఁగాని యిదియంతయుఁ బొ
సగినేటదుకదా ! ఈకవితాశక్తియందలి ముఖ్యలక్షణము రసస్ఫుటమైన
శైలీసంఘటనమే. దీనినే తన యుక్తల మాలికయును కవిగండపెండేర
సమర్పగా కాలమున నాశువుగాఁ జదివెను.

తన కవిత్వము:—

“చేతను చల్లఁజేయవలెఁ జల్లిన జల్లనలె న్మనోహర
ద్యోతక గోస్తసీఘల మధుప్రతిగోఘృత పాయసప్రసా
గాఢరసప్రసార రుచిరప్రసరంబుగ నారెసాకెను.”

అని పెద్దనయే చెప్పినానినాడు. ఈతైత్తిమాధుర్య గుణము
లత్యధికముగాను, నిపరీతముగాను నుండక పౌరుషగుణములతోఁ గలిసి
కవితాసముదాయ బహుత్వము, కాంక్షి, గాంభీర్యము మున్నగు నిన్నత
కవితాలక్షణము లిచ్చుచున్నవి. సామాన్యముగ నేఁద్యమయినను నెత్తి
గడ యెంత యుదాత్తిముగ నుండునో గమనమునఁగూడ సంత నిఁడుద
సము. నేగియును గినుపిరచుచుండును.

ఇట్లు రియోన్ద్రత్తులు సమాసముగను నేకధాటిగను ప్రతీచన్య
మందును కాన్పించుచున్నను మొగ్గముమీఁది నెచ్చటను వినుపు నిట్టి
చెడు ఏకవాదము (monotony) లేక, పద్యములు సేకధ స్వరగీతులతో
మేళవిచిర రీతిన ధారాళముగ ప్రవహించు చుండును. కాని ఇటు సద్ద
నాద్యుండు దన పద్యములు శృంగారనోహరములుగా నుండుటకుఁగా
నుపయోగించిన వాచిక చమత్కృత్తులు.

పద్యములలో నొకేమాదిగా పాదాతివిసం గాని పాదమధ్య
మందఁగాని నిలుపులు నిర్ణయించక అట్టి నిలుపులు, విరుపులు, మూట

యొత్తులు మున్నగు శ్రావ్య పరిససాధనములు ఉచితజ్ఞతతో నానాస్థానములకు మార్చుచుండెను. ఆకారిణము సనేకస్వరగతి గాని, యేకశృతి గాని యెచ్చటనులేదు. ఈనేర్పు సామాన్యముగా ప్రతి కవియందును, కొద్దిగనో గొప్పగనో యుండకలెప్పుడు. గాని పెద్దనార్యునియందు నిది ప్రత్యేక చాతుర్య విశేషముగా నేర్పచుచున్నది. ఈశ్వరీ నైపుణ్యమును గుర్తించుటకు నేతెద్దసంధిమందే యొక్కభాగమునొన్ననను వరుసను నాలుగైదు పద్యములు జదివినచో నీ నిమిషపు నిరుపులయందలి మార్పుల నేర్పులు విస్పష్టమగును. ఈక్రంది యువాహరిణము దిక్కుచాకిముగా నీయఁబడినది.

ఉ. ఆబ్జునిపాలుతోడ ననునాంబుజముతో కరిసింపఁ గాంతి పె

ల్లద్ది కనీసికలో కరిసిలోన్చిలపంక్తులఁ గనున్బొంపఁగా
గుబ్బమెఱుంగుఁ జగ్గవ గనున్చొచ్చుచునో మహానోరఁ గరీరికలో
గుబ్బటిలంగఁ జూచె నలకూటానన్నియ నధిగామగిలో.

ఉ. చూచి నుండుకొత్తొక్కరికి నూచి నోరెఱుంగఁ జూచు

లేది తుచంబులనో గుంబులు నోరెడు మెల్ల నాడ నెఱుంగఁ
నూచిన నయిక్కపోడినను బోవయిలేరీ కిలోకి నెఱుఁగఁ
కీచికలనీ చిక్షయి యిదికింకానాంధ్ర పల్లెగొల్పుచునో.

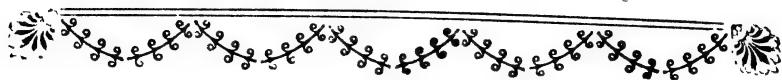
ఉ. ఎక్కడిహఁడో ముక్తినివయ్యెను యుంబుల నెఱికి కలసి న

ఎక్కడెవంబునో గెలువఁ జూచుచువండు మో మురార్యుని
కొండ నూతనూరఁగెద మిక్కడ నుం బుట గా మఱుం
డక్కఁగోరంగలగా ముకటా! నమకఁడు కరిగింపించెనో.

కావున శైలి ప్రాశస్త్యమును బట్టియే ముఖ్యముగా మనుచరిత్రముముక్క యున్నప్పుడు యేర్పడినది శైలి ప్రాముఖ్యముగా భాషా విషయకముగాని భావవిషయకము గాదు. కాబట్టి భాషాప్రాశస్త్యముగల కవులందరు ముఖ్యముగా మనుచరిత్ర సమకాలినుల కవకాశము

గలిగినది అందులో బెద్దన శిష్యుడైన రామరాజభూషణుడు మొదటివాడని తెలిసినదే. అతడు మనుచరిత్రశైలి ననుకరించుచు దానిలోఁ దగ్గవగావున్న కొన్ని లక్షణములను బెంచియు లేచి కొన్నిటిని జేర్చియు మనుచరిత్ర మధురతరముగ రచించి పెద్దన్న మనుచరిత్రమునకు పోటీగా మఱియుక శైలీ ప్రధానగ్రంథమును తయారుచేసెను. తత్కారణమున మనుచరిత్రయు, మనుచరిత్రయు, ప్రబంధశైలికానర్పములైనవి. శైలీప్రధానములుకాని ఆముక్తమాల్యద, కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రకృష్టము, — ఇత్యాది మహాప్రబంధములు మనుననుచరిత్రలో సమానములయ్యును వాని ననుకరింప సౌలభ్యములేని కారణమునను, వానియందంతి భాషావివ్యాస చతురతలు లేనికారణమునను తరువాతి ప్రబంధకవులు వానిని లక్ష్యమునేయక మనుచరిత్ర, మనుచరిత్రలే యనుకరింపఁ దీర్చిరి. కావుననే పిల్లమనుచరిత్రములు, పిల్లమనుచరిత్రలు సర్వములు ముట్టనాంభించినవి. ఈసంతాన బృందమునకు ముఖ్యమాతృక మనుచరిత్రమని యాంధ్రకవియభిజ్ఞులకెల్లరకు సువిదిశమైన విషయమే. ఈమాతృకతనో మనుచరిత్రయను, పెద్దనార్యునకును ఆంధ్రకవితా ప్రబంధమందు శాశ్వతకీర్తిని యున్నది స్థానమును దెచ్చినది.

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము

మనచ మన్నింపియి తిరుగార్జునమసి క్రిష్ణభగవానుడు
భగవద్దేయము బోధించి గుర్పాడు. సర్వ రజ స్వమోగుణ ప్రతిపా
దకమై నూనవనుచున్న హరిబలిక విషయము లన్నిటియందు దత్త
దనుగుణ్యముగ కేర్పడినది. అహర నిహరములయందును తపో
వానాదకములయందును శ్రీధావి సంకల్పములయందును వైరుక్ష్యము
కొందిన యాత్మైగుణ్యము కనభావనమున్ననున కావ్యరచనయందు
గానంబడుచునా / కావ్యర గావ్యములగుడ వైగుణ్యోపలక్షిలం
బలని చెప్పవలసియున్నది.

నామాన్యమానవు తెల్లు సాత్త్విక, రాజస, తామసుని త్రివిధ
యిగ విభాగించుచున్నారో యట్లే కవులును యామూఁడు తరగతు
లలో జేరియుండుట యాశ్చర్యకరముగా నుండదు. అల్లసాని పెద్దన్న
రాజస కవియని చెప్పవలసియుండగ నంది తిమ్మన్న సాత్త్వికకవియని
మాపించుట గుణానులక్షితమే యగుచున్నది. వైరాగ్యవర్ణన మన
రాసముగఁ జేసియుండి తన యద్భుంధమును నరాంకితముఁ జేయక
గవదంకితముచేసిన సుంకసాల సృసింహకవి తామసకవి యని చెప్పిన

‘పలుకుల నెవ్వరై న నానూడించెదరా ? యని నేనే సందేహింపవలసి
యన్నది. కాని నిక్కమారయ నృసింహకవి యెంతవై రాగ్యవృత్తి నవ
బించియున్నను ఆతని సహజస్వభావము మాత్రము తామనగుణప్ర
సానమైనదని యీతని కావ్యమామూలచూడముగ నిర్ణోహించుచున్నది
యి కవుల మానస ప్రవృత్తులు త్రివిధగుణములయందైన దేనినో
మికదానిని ప్రధానగుణముగ చూపుచున్నట్లు వారిచే రచింపబడిన
గంభములుగూడ సవరసభరితములైనను ఏకగుణ ప్రాధాన్యమునొంది
తే పరిగణింపఁ బడఁగలవు.

నందితిమ్మన్న స్వభావముచే నాశ్వికుఁడు, నిరహంకారుఁడు,
స్థుల హృదయకలితుఁడు, ముంజుల భాషాపరిశితుఁడు. ఆతని స్వభా
వము తిద్రిచితిమైన పారిజాతాపహరణ కావ్యమున నన్నిసందర్భముల
లో నేతాద్యశముగానే పొడసూపుచున్నది.

నంది తిమ్మన్న శ్రీకృష్ణదేవరాయల యీశానమందున్న మహా
పులహో నొకఁడు. అల్లనాని పెద్దన్న తరువాతి కాయల మన్ననకుఁ
బొత్తుడైనవాఁ డీతఁడే. ఈతనికి ముగ్గు తిమ్మన్న యనిగూడ నామాం
తరము గలదు. ఈపేరు ముగ్గునగుటచే ని యొక మనోజ్ఞకల్పనముగల
పద్యము రచించిన కారణమున నచ్చేసని కొందఁ యాహించినారు.

కా. నానానాద వితానవాసనల నానందించు సారంగమే

లా నన్నొల్లదిటంచు గంభిర బాణానందిపంబంది యో

మానాసాకృతయూని స్వసుమనస్సరి ధ్వనంబానియై

పూరిం బేర్చినామో కా మధుకిరీపుంజంబు లిర్యంకలన్.

(ననుచరిత్రము—అధ్య. 2)

అను పద్యమున నీతఁడు నాసికను కడుంగడు సోగనుగ వర్ణించి
యాపద్యమును రామరాజభూషణున కొనంగెననియు దానంతేసి యీ
కవికి ‘ముగ్గు’ అనుపేరు నార్థకనామముగ వచ్చినదనియు నొక లోక

ప్రవాదము గలదు. ఈపద్యము వసుచరిత్రయందు గానబడుచున్నది. రామరాజభూషణుఁ డీపద్యమును తిమ్మన్నయొద్దనుండి యెఱువు తెచ్చి కొనెనని తెలంచుట హాస్యాస్పదము. * కావున నీ 'ముక్కు' అను ఇంటిపేరు మరియొక కారణముగ నచ్చి యుండవచ్చు. రోమనుకవులలో 'ఓవిడు' అను మహాకవికి 'ఓనిడియన్ నానన్' అనగా 'ముక్కు-ఓవిడు' అను ప్రసిద్ధనామము గలదు. అతనికి పాడుగాటి ముక్కు యు డుటచే నాపేరు నచ్చినదని పాశ్చాత్యైతీహ్యము. అట్లే మన తిమ్మనకుఁగూడ నొకవిలక్షణమైన ముక్కు యుండుటకతన నీపేరు నచ్చియుండవచ్చును. 'ముక్కు' అను ఇంటిపేరుగలవా రిప్పటికిని యాఙ్గవల్క్య చియోగులలో నున్నారు.

నంది తిమ్మన్న ఆర్చేలవంశపు బ్రాహ్మణుఁడు. కౌశిక గోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. నంది పుంగయ్యకును దివ్యాంబకును బుత్రుఁడు. మలయనూరుతకప యు బిరుదుగలిగి స్రజోధచ నోడినయ వరాహపురాణములను రచించిన జాతకపులలో నొకఁడగుఁగూడ సింగయ్యకి మేనల్లుఁడు. ఇతని పేరుమామ యును మాదయ్యగారి మల్లన్న యును నేగురునొద్ద నారస్వతదీక్ష నొందినో యట్టి మహాపూజ్యుఁడగు అఘోరిశివాచార్యులయొద్దఁ దానును నారస్వతదీక్ష నొందినవాఁడు. కావున శైవ మతావలంబి.

* ఈపద్యము నిజముగా ముక్కుతిమ్మన్న కల్పించినది కాదు. ఇది విద్యానాథా పరనామకుడును ఓరుగంటి చక్కనర్తి శంకషత్రతాప రుద్రదేవుని యాస్థాన గీర్వాణకవియను ప్రతాప రుద్రయమను ఆలంకారిక గ్రంథమును రచించిన వాడును అగు అగస్త్యమహాకవి తన "నలకీర్తి కాముని" యను సంస్కృత కావ్యమున గలించిన శ్లోకమున కాంధార్మనువాదము,

శ్లో॥ భృంగానవాప్తి ప్రతిపన్న ఫణిదాశ్రయావసే గంధఫణితపోలం

తన్నాసికాభూషణు ధూతగంధా స్వపార్యున్నేతీ కృతభృంగసేవ్యా.
ఈయనవాదము రామరాజ భూషణుడు స్వయముగానే చేసియుండవచ్చును.

సీ. కాళికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ
 సూతుఁ డాశ్వలపవిత్రాకుఁడు
 నందిసిం గామాత్యునకును దిష్టాంబకు
 దనయుండు సకల విద్యా వివేక
 చతుఁడు మలయమాతత కవీంద్రునకు మే
 నలుండు కృష్ణరాయక్షిప్తేశ
 కుటా సమాల్భ ధనచతుఃతయా
 నమ్రహగ్ని హరినాథునియునుండు

గీ. తిమ్మనూర్పుండు శివపరాక్షి నమితయు
 ధనోదయగు శిష్యుండు పారిజాత
 హరిణును కార్యమొనరించె సంభ్రామ
 నాదివాకి తారామధాకి ముగ

ఇంక తిమ్మన్నకు ముగియనూరు కిని సుసమానుయలి పైన
 సూదింపబడినదిగాదా ! నంది మల్లయ్య (ప్రబోధచంద్రోదయ వరాహ
 పురాణకర్తలలో రెండవవాఁడు) మలయగూఢునికనికి మేనమామయలి
 ప్రబోధచంద్రోదయమునఁ జెప్పబడి యున్నది.

సీ. కలఁడు కాళికగోత్ర కలశాంబురాశిమం
 దాంబు నంగీతఃసంసరి
 నంగమంత కింబ్రాశిల హాచమృతు
 నాన్ద్రసంభ్రామ మల్లయ మనఁ
 యలని మేనల్లుఁ డిదిత్రాద్యాగో
 త్యాగమృత్యోదయమునఁ బలు
 నాగధీమణికే బుద్ధుచక్రియ మృతాం
 బకుఁ గూర్మలన ముందు పా నుమాన

గీ. తావ్యాముఁడు సంగ నాన్ద్రుఁడు నమ్మితరామిక్ర
 లీశ్వరాంబులు శాంబు కలఁబ్రసన్ను
 లుభయభాషలనేర్పరులు సమములు న
 మద్ధు లీశ్వతిరాజ నిర్మాణమునకు.

కాబట్టి నందితిమ్మన్నను నందిమల్లయ్యకును నేదోయొక విధమైన రక్తసంబంధ ముండితీరవలెను. నంది తిమ్మన్న నందిమల్లయ్యకుఁ దాత్రుఁడని యొక జనశ్రుతియున్నట్లు వీరేశలింగముగారు తమ కవుల చరిత్రలో సూచించివారు; గాని తిమ్మన్న తండ్రిగ్రంథముందు తన మేనమామయగు ఘంట సింగయ్యను, తన తలిదండ్రులను మాత్రము బేర్కొని మల్లయ్యతోఁ దనకుఁగల సంబంధము జెప్పియుండలేదు. మహాకవియైన మల్లయ్య తనకు బితామహుడైనయెడల దన కావ్యమునఁ తిమ్మన్న యట్టి సోపిస్తుఁడైన వశేనెఱిఁగియున్నాఁడు తిక్కన శ్రీనాథులవలె బేర్కొనియుండకపోవునా? యచి న శయించవలసియున్నది.

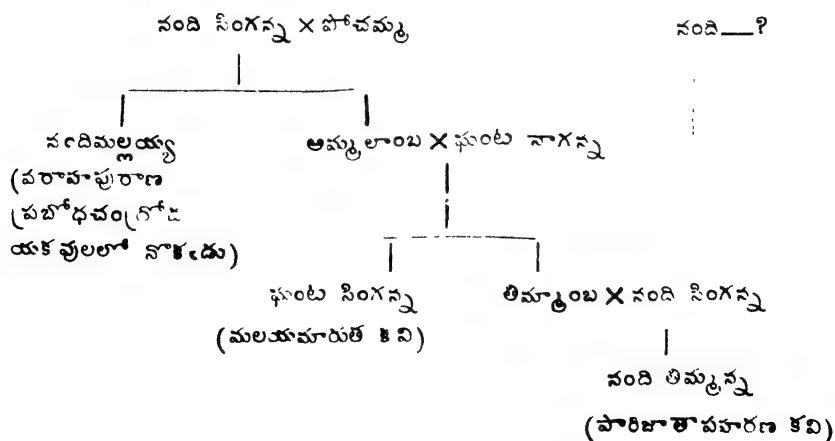
తిమ్మన్నకు మలయచూరుతికని మేనమామయై తనకుంటఁ బెద్దనాడైనపుడు మల్లయ్యకూడ తిమ్మన్నకుంటఁ బెద్దనాడై యుండవలెను. నందిమల్లయ్య నందితిమ్మన్నకు స్వీకృత పితామహుఁడని చెప్పుటకుంటే జాతికుటుంబములలో జేసిన పెదవొంటియో పెదతండ్రికంటె మారుఁడోయై యుండునని చెప్పుట యొక్కన సముచితమని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఏలయనఁ దమ కుటుంబములలోనున్న జాతిత్వనైషమ్యములచే నతనియెడల నిట్టి యవధితి జూపించెనని యిహాహించుట మానవస్వభావమునకు సంత నిరుదముగా నుండదు.

ఇట్లుండ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిసోమయ్యగారు తమ కవిచరిత్రములలో వీరిద్దరు నొక నిరీత బంధుత్వముఁబొంది నంది మల్లయ్యకు తిమ్మయ్యకు సమరయస్కునిగాను ఘంట సింగయ్యను నాఁడొకఁడై జన్మవానిగాను జూపించియున్నారు ఈకొన్ని మేమూత్రమును నాకు సందర్భయుక్తముగానున్నట్లు గాఢించెను. తండ్రియగు సతనారాయణుని గ్రంథాంకితముచేసిన మల్లయ్య సింగన్నకవులు కొడుకుల కృష్ణదేవరాయలకు గ్రంథాంకితము చేసిన తిమ్మన్నకవికుంటే వయస్సునఁ బెద్దలై

యుండుట లోకానుభవమునకు సరిపోవును. అట్లు తలఁపమి శ్రీరామ మూర్తిగారి వాదములో ముఖ్యమైన పెద్దబోపము. తిమ్మయ్య తండ్రిపేరును మల్లయ్య తండ్రిపేరును నొకటియే యగుటచే వీరిట్టి విచిత్రకల్పన చేయుట కవకాశము గలిగిన దని నాకు దోచుచున్నది. నామసామ్య మాత్రముల నేదోయొక విమర్శన బంధుత్వ మేర్పడుట ప్రశంసనీయమైన పని గాదు. *

కృష్ణదేవరాయల భార్యలలో నొకామె తనపుట్టినుండి యరణముగ నీకదినిఁ దెచ్చికొనెనని మఱియొక ప్రతీతిగలదు. ఇది నిజమైనచో నారాణి యన్నపూర్ణాదేవి కాననియున్నది. ఏలయున నామయే కళింగ దేశపు రాజుకూతురు. ఈకవి యాశ్వనాంశస్థుఁడగుటచే గుంటూరుజిల్లా వాఁడని యుండును. కళింగరాజులు గుంటూరుజిల్లా భాగమును కొండవీటిరాజ్యములోని దగుటచే బాలించుచు నచ్చిరి. కృష్ణదేవరాయలు కొండవీటి యుద్ధములో కళింగరాజు నోడించి, గుంటూరు, నెల్లూరు

* ప్రబోధచంద్రోదయ పారిజాతాపహరణకావ్యములకు బట్టి యీకవుల వంశ వృక్ష మిట్లేర్పడుచున్నది.

జిల్లాలుగలసిన దేశమును స్వాధీనముచేసికొని గజపతికూతురగు అన్నపూర్ణదేవిని వివాహమాడెను. కావున నాజిల్లాలవాఁడైన నీకవియు నాదేశముతోఁబాటు రాజకుమారియొక్క కట్నపుసామగ్రితోఁ గృష్ణదేవరాయల యధీనములోనికి మాత్రెనని యూహింపవలసియున్నది.

కృష్ణదేవరాయలును తనరాణియు నొకానొకనయమందుఁ బ్రణయకలహమున నెడబాటునొందియుండఁగా నాసంగతి యీ కవీశ్వరునకుఁ దెలిసి తనప్రభికి పునః భర్తృసమావేశ మొనగూర్చుటకుఁగాను వేవేగముగ నీగ్రంథమును రచించి దానియందు సత్యభామా శ్రీకృష్ణుల పౌలయలుకను రసవత్తరముగఁ జిత్రించి సత్యభామచే శిరఃస్థలమునఁ బాదతాడనము నొందినను శ్రీకృష్ణుఁడు కినియక మృతులభావమున నామె ననునయించె నని చూపి రాయలకును విప్రలబ్ధ యయిన యామహిషి కిని పునః సంయోగము గలిగించెనని మఱియొక యైతిహ్యము. ఈకథ కేవలము రసికజన కల్పితమే గాని నిజముకాదని మాధిగఁజెప్పవచ్చును.

ఏలయన రాయవాచకములోఁ గృష్ణదేవరాయలు కళింగదేశమును జయించి తమపరి సమస్త తీర్థయాత్రలను సేవించి విద్యానగరమునకు మరలి వచ్చిన తరువాత నిండుకొలుపున నుండగా నాభువ తిమ్మరసు, బాచరసు, తిప్పరసు, అయ్యమరసు మున్నగు మహామంత్రులు శ్రీరాయలవారి కీర్తి ప్రతిపాదములు శాశ్వతముగా భువియందు నిలుచునట్లుగాను కవీశ్వరులవల్లఁ గృతులచందుకొనుచుని మనవిచేయగా రాయలవారు ముక్కు తిమ్మయ్య అల్లసాని పెద్దయ్య మాదయ్యగారి మల్లయ్యను పిలిపించి వారికి బహుమానములు చేసి పారిజాతాపహరణమును నునుచరిత్రను జెప్పు మని యాజ్ఞాపించినారట. * కుమార ధూర్జటి రచించిన

“ * మరునాడు కొలువులోపల యిప్తకథావిసోదమైన నగరినియోగులున్న కవీశ్వరులు విద్వాంసులు మొదలైన నిండుపథలోన సాధున తిమ్మరసయ్యగారున్న.

కృష్ణరాయ విజయములో గూడ కృష్ణరాయలు కళింగ దండయాత్ర
బూర్తి గావించి తుఖాదేవిని బరిణయమాడి విద్యానగరమునకు దిరిగివచ్చి

గీ॥ “బంధుర కపింద్రకృతులలోఁ బ్రాధిగన్న

మనుచరిత్రాది కృతులంది మహిమ చెలఁగి

సకలసామాజ్య వైభవ సరణి వెలయ

ధరిణియెలుచునుండె నధరణి విభుఁడు”.

అని చెప్పబడిచే నీపారిజాత కృతిన మనుచరిత్ర కృతితోఁ గృష్ణ
రాయ లందుకొనె నని తేలుచున్నది. కావున నీపారిజాతాపహరణముఁ ద
న రాజదంపతుల ప్రణయ కలహ సాంత్యమునకుఁ గాక తన తేని య
శోవిస్తృతికై వారి ముదలందుకొని యిక్కవి రచించెనని స్పష్టమగు చు
న్నది. అనఁగా నీకావ్యము క్రీ॥వె॥ 1515-1519 మధ్యను వ్రాయఁబడి
నట్లు స్థిరపడినది.

మ॥రా॥శ్రీ॥ ఇందూరి ఈశ్వరదత్తు ని-ఎ-గారు భారతి 1925
జూలై సంచికలో నీకావ్యమందున్న చరిత్రాంశములను సాకల్యముగ
సూక్ష్మ పరిశీలన గావించి పారిజాతాపహరణ ప్రబంధము ఆముక్త
రాయసం కొండమరిసయ్య మొదలైన వాఙ్మంతు పునంగంవెంబ్బడిని అందరున్న
యెంచినట్లు ‘వివితాచార్యులు’ గలవాఙ్మంతు రాయలవారిని మాచి పునంగం
వెంబడిని నీదుకీర్తి కాశ్వతిముగా నిలిచేటందులకు ఆదయిండ్లు అవసరములు కృతు
లందుచు రాంగా వాఙ్మ ప్రతాపములున్న కీర్తిన్ని అందరున్న యెంచినట్లు స్వామి
వారు కృతు లందుకొంటే కీర్తిప్రతాపములు వాశ్వతిముగా నిలుచును. గనుక తిమ్మ
రుసయ్య.....దెలుపగా రాయలవారున్న చాల సంతోషపడి యుక్కు తింమయ్య
అల్లసాని పెద్దయ్య మాదన గారి మల్లయ్య మొదలైన కవీశ్వరులతో కృతు లందుకో
వలె నని కవితానాయకులతో పునంగించి..... పారిజాతాపహరణమున్న మనుచరి
త్రాను చెప్పమని ఆనతిచ్చినారు

మాల్యద మనుచరిత్రలకంటె ముందుగానే వ్రాయఁబడిన దనియు (క్రీ॥వె॥ 1515 అట్టోబరు నాటికే పూర్తియైంది కృష్ణరాయని కంకితము జేయఁబడిన దనియు వాఁబుచ్చిరి.

మ॥రా॥శ్రీ॥ ఈశ్వరదత్తుగారు పారిజాతాపహరణమునఁ గృష్ణరాయలు కటకమును జయించినట్లు జెప్పఁబడియుండనందున నీవిధముగ నభిప్రాయపడిరి. కృష్ణరాయలు కొండవీడుయద్ధముఁజేసి గజపతుల నోడించి అనురానతిలో రత్నతులూపూరుషమహాదాసము చేసిన కాలము ననే అనఁగా యన సం॥ ఆమాఢ బహుళ ద్వాదశి (క్రీ॥వె॥ 1515 అట్టోబరు)నాటికే యీగ్రంథము రచింపఁబడి యాతనికికంకితముఁ జేయఁబడినట్లు వారియభిప్రాయమై యున్నది. సింహాచలము, పొట్నూరుల పశ్చిమ యీగ్రంథమున లేకపోయినను కటకాధిపతిని జయించినట్లు విస్తృతముగా నున్నది. కొండవీడువద్దతిప్ప గజపతులతో కృష్ణరాయనికి ఘోరసంగ్రామము మరియొకచోటను జరిగినట్లు చరిత్రయందు గాన్పించదు. కావున కటకాధీశుని జయించిన ట్లీక్రింద నుదహరింపఁబడిన పారిజాతాపహరణములోని వాక్యములు, మనుచరిత్రముక్తమాల్యదలలోని యంశముల వలెనే కృష్ణరాయని కఠిగ దిగ్విజయయాత్రల నన్నిటికి నన్వయింపవచ్చునని నాయాశయము (1) “ఉత్కల భూమిధవ దర్పహరణ భుజసారా” (2) “కటకేశసింధు మంధరకుధరా” ఇంక—

గీ॥ “బలనికాయము కాలిమట్టుల నడంచుఁ

గటకమునునింక ననుచు నుత్కలమహిళఁ

డనుదినంబును వెఱచు నెవ్వనికి నరఁడు

రాజమాత్యుండై శ్రీకృష్ణరాయ పిఘఁడు”

అను పద్యమును బట్టి శ్రీకృష్ణరాయలు కటకమును స్వాధీనము చేసికొనలేదని యున్నదిగాన యాతఁడు రెండవసారి యనఁగా క్రీ॥వె॥

1516 లో సింహాద్రివరకు వెళ్లక పూర్వమే యీ గ్రంథము రచింపఁబడినదని శ్రీ దత్తుగారు వెలువరచిన యభిప్రాయమున కీక్రింది సమాధాన ములో చింపఁదగినది. కృష్ణరాయలు కటకపురివర కెన్నడును దండయాత్ర సాగించలేదు. రాజధానియగు కటకము నెన్నడును లోబఱచుకొనలేదు. సింహాచల ప్రాంతములకుఁ బోవునరేకే గజపతులువచ్చి కృష్ణరాయనితో సంధిచేసికొనిరి. కావుననే సింహాచలమున కించుకదూరముననున్న గోస్తనీ నదీతీరమందలి పొట్నూరువద్ద తనవిజయ కంబమును నాటి వెనుకకు మరలెను. కటకమునఱకు దాడిసాగించినయెడల యేమహేంద్రగిరిపై ననే తనవిజయ చిహ్నము స్థాపింపవలసినవాడే. కావున కటకమును జయించలే దన్న యంశ మంత ముఖ్యాధారముగాదు. పైగా ఈపద్యమున శ్లేషరూపముగ నర్ణవము జేయఁబడినది. కటకమును సంస్కృతపదమునకు కాలిమట్టియ యను విశేషార్థముండుటచే నాయర్థమునకు సరిపోవునట్లు కటకవిషయము తక్కినవానితో గూర్పఁబడినదని తోచుచున్నది. కావున నీవాక్యములు ఈశ్వరిదత్తుగారి వాదమునకు నిర్ధారణముగ నహాయము నివ్వజాలవని నాయభిప్రాయము. అయినను సింహాచలము పొట్నూరు ప్రశంశలు పారిజాతాపహరణమున లేకపోవుట ముఖ్యముగ విషయము. పైగా యవనులతో జరిగిన పోరు సంగతియే యెచ్చటను ముచ్చటించఁబడలేదు. కావున కళింగ విజగీషామనీషను రాయలు రెండవసారి దండెత్తిన యాత్రకు పూర్వ మీ గ్రంథము గ్రంథకర్త చేతులలోపూర్ణాకృతి నొంది యుండినదేమో యను సంశయము పొడముచున్నది. అట్లే 1516 కు పూర్వమే వ్రాయఁబడి తదనంతరము మనుచరిత్రతోఁ బాటు రాయలకుఁ గృతినమర్పణము గావించఁబడియుండవచ్చును. అయినచో రాయవాచకమందు సూచింపఁబడిన కృష్ణరాయని యాదేశము సమర్థనీయముకాదు. కృష్ణరాయలే పారిజాతకథనుఁ

బ్రబంధరూపముగా వ్రాయునుని కవికాజాపించినచోఁ జెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రలోఁ జెప్పికొనినట్లు తిమ్మన్నయేల తనగ్రంథమందు బ్రశంసిం చియుండఁడు? కావున కృష్ణరాయ విజయములో నున్నట్లుగా కళింగరా జ్య విజయాంతిమున కృష్ణరాయలు పై రెండుకృతులను ఒకేకాలమున స్వీకరించెననియే మన మూహింప వలసినదిగాని కృష్ణరాయ లానతిచ్చిన వఱకు నీవ్రబంధము రచింపఁబడలేదని యూహించుట కవకాశము గా న్నింపదు. కావున మనుచరిత్ర ఆముక్తమాల్యదలకంటె ముందుగానే యిది రచింపఁబడినది గాని మనుచరిత్రతోనే రాయలకుఁ గృతీయాయఁ బడినది.

కృతివతియగు కృష్ణదేవరాయలను గుఱించి ప్రత్యేకముగా నిచ్చుట వ్రాయఁచెసరము లేదు. ఆతని జీవిత చరిత్రములోనున్న యంశముల నన్నిటిని జెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రములో న్నృశించినట్లుగాను నాముక్త మాల్యదలో కృష్ణదేవరాయలు స్వయముగాఁ జెప్పికొనినట్లు ఈకవియుఁ దన గ్రంథమందుఁ బేర్కొనినాఁడు.

ఉమ్మత్తూరు, శివసముద్రములను జయించుటయు, సుదయగిరి, బెల్లముకొండ. కొండవీడు, కొండవల్లి మున్నగు దుర్గములను నాధించుట యు, నిత్యాది చరిత్రాంశములను దిమ్మన్నయు సూచించినాఁడు. పెద్ద నార్యుని మనుచరిత్రలో నున్నట్లే యీగ్రంథమందును కృష్ణరాయని భార్యలో నెద్దరుమాత్రమే పేర్కొనఁబడిరి. ‘చిన్నమదేవీ జీవితనాయక’ ‘తిరుమలదేవీ వల్లభ’ యని కృష్ణరాయని సంబోధించి యాయుద్ధరు భార్యనే యీకవి పేర్కొనెను. కాని, కృష్ణరాయలు తన యాముక్త మాల్యదలో ‘తిరుమలదేవియు అన్నపూర్ణాదేవియు కమలాబ్జములు దేవేరులుగనీ’ అని చెప్పి, చిన్నాదేవిపేరు విడిచిపెట్టి కొత్తగా అన్న పూర్ణాదేవిపేరు చేర్చినాఁడు. ఈఅన్నపూర్ణాదేవి తాను పరిగ్రహించిన

కళింగరాజతనయ యై యుండనోపు నని నేను వెనుకటియధ్యాయము లలోఁ జూపఁగలిగితిని. కావున కళింగరాజపుత్రీకను పరిణయమాడిన తరువాత ననఁగా కళింగదండయాత్రలు సమాప్తి నొందిన పిదప ఆముక్త మాల్యద రచింపఁబడినది. తత్పరిణయమునకుఁ బూర్వమే మనుచరిత్రము, పారిజాతాపహరణమును రచింపఁబడినట్లు విశేష మగుచున్నది.

కృష్ణరాయలు కవితాప్రిజ్ఞ కలనాఁడని పెద్దన్నగాని, రాయలు న్యాయముగాఁ గాని చెప్పియుండలేదు. అగోష్ఠిషయము ముక్కు నీ మున్నమూలముగా మనకుఁ దెలిసినది. 'కవితాప్రావీణ్యపణికా' యని కృష్ణరాయని నర్థించుటచే నీనిషయము లోకమునకు సువ్యక్త మైనది.

మఱియు కృష్ణదేవరాయల విద్యత్సభలను గుఱించియు, కవిసంభా వనోత్సవములను గుఱించియుఁ గూడ నీకవియే మనకు స్పష్టపఱచెను.

క. ప్రతివర్ణవసంతోత్సవ

మరుకాగత మకవినికరగుంభిత కావ్య

స్మృతి రోమాంచవిశంకిత

చతురాంతకపుర సభాప్రసాదవ రసికా !

అని నర్థించుటచే రాయలకుఁ గల యపారకావ్యగోష్ఠికౌతూహ లమును, విద్యజ్ఞసపరిశోషణోత్సాహమును నానిధిలోకమునకుఁ దెల్లము చేయఁబడినవి. 'భువనవిజయాఖ్య సొనన్న వరత్న విభాషభాణ నలినాన' అని కృష్ణదేవరాయల పేరోలగమందిరమును నర్థించి యాతని సభా స్థానము భువనవిజయ మని తెలుపుచు జేసెను. ఇట్లుఁ గొన్నిచిత్రేషాంశ ములను జేర్చినను మొత్తముమీఁద సంశ్లేష్టనములతోను, దండయా త్రాదివర్ణనములతోను పెద్దన్నయు, కృష్ణరాయలును యుగ్గడించినవానినే యీకవియు వివరించె నని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

అయినను ఏతద్వర్ణనములలోఁ దిమ్మమహాకవి యితరకవులకంటె నెక్కువగ చమత్కరించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. అనవరతవిజయశీలుఁ డగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మహాచక్రవర్తియై దక్షిణహిందూస్థాన మంతయుఁ బరిపాలించుచు భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణునినామము ధరించినకారణమున కవీశ్వరుల భావనావధములలో నెట్టి సాదృశ్యము వహించెనో యీకవి విపులముగా వ్యక్తీకరించినాఁడు. కృతివతివర్ణనములలో ననేక చోట్ల శ్రీకృష్ణదేవరాయలను శ్రీకృష్ణునితో సరిపాల్చి యీ కృష్ణుడే యీకృష్ణునిగా నవతరించివాఁ డని యీ కాలపుకవు లూహించి చేసిన కల్పన లన్నియు నీకావ్యమున మిన్ను మట్టి చెన్ను వహించియున్నవి.

సీ. యాదవత్వమున సింహాసనమధు గామి

సింహాసనుడై చెన్ను మెఱుఱు

గొల్లయిల్లాండ్రతోఁ గొడిగించుటఁజేసి

పరకామినీసహోదరతఁ జూప

మఱి జరానుతునకై మధుగ డించుటఁజేసి

పరనగదుర్గము ల్బోమిఁగొనఁగఁ

బారిజాతము నాసపడి పట్టితెచ్చుట

నౌదార్యమున దాని నడుగునటువఁ

తే. గోరి తొలుమేనఁ దనకైన కొడుకలెల్ల

మాన్చుకొన వచ్చి భుజైకమాన్యలీల

నవతరించిన కృష్ణుడౌ ననఁగ మించె

నరసపభుకృష్ణరాయభూనాయకుండు.

సీ. చక్రవర్తిమహావ్రశస్తి నాఁడును నేఁడు

చెలఁగి ధర్మక్రమస్థితి ఘటించె

భూభృదుద్ధరణవిమూర్తి నాఁడును నేఁడు

గోరక్షణఖ్యాతిఁ గుదురుపఱిచె

సాధుబృందావనసరణి నాడును నేడు

పంకానురాగంబు పదలఁడయ్యె

సత్యభామాభోగసక్తి నాడును నేడు

నాకల్ప మపని నింపార నిలిపె

తే. నాడు నేడును యాదవాన్యాయమునందు

జనన మందెను పనుదేవ మనుజుపేరుని

కృష్ణుఁడనుపేరి పరిసేర్పరు కృష్ణుడేవ

రాయఁడనుపేరి నాదిసారాయఁబుండు.

పై పద్యములలో తిమ్మన్న శ్రీకృష్ణదేవరాయలను భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణునితో సరిపోల్చి సామ్యాత్మికములు నిరూపించినట్లు. ఆకాలముందలి మఱియొక కవినరుఁడగు చింతలపూడి ఎల్లనార్యుఁడు భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణునే శ్రీకృష్ణదేవరాయఁగ నభినిర్ణయించి యీసామ్యమును రెండవ విధముగఁ జూపినాడు.

క॥ మఱచిరి స్వహకృత్యంబులు

మఱచిరి లజ్జాభయములు మఱచిరి మృగలక్ష్

మఱచిరి స్వస్థము గోపిక

లఱముఱి శ్రీకృష్ణరాయఁ డాత్మక గలంచన్.

[శీరాధా మాసము]

ఈవృత్తంబగు భారతా సమూహావయోక్త గూంధ్రకవులలోనే కాక తెత్కాలముందలి కన్నడ కవులలోఁ గూడఁ జూడఁ నచ్చేటువగు చున్నది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యజ్ఞాను సారిముగ భారతమందలి ఐదునా కండవ పర్వము మొదలు సర్వమును కన్నడమునఁ బద్యరూపముగ భాషాంతీకరించిన కల్లాటటకని సారిస్థానముఁడగు తిమ్మన్న, శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థాన కల్లాట కవిగానుండి తన గీంధావతారికయందు కృష్ణ

రాయల వంశాధి సర్జనము చేయుచు నాతనిని మహావిష్ణువుతో సమా-
నముగాఁ గీర్తించుచుఁ జెప్పిన పద్యములలో రెంటినిమాత్ర మిటుఁ బొం-
దుపఱచెద.

1 మిరుగుతిహ వరసింధువనపది సెరగ విష్ణు గహాని భూవధు

నోరగిదర్శుభుజదల్లి నరసియ కృష్ణ భూవనా

ఎకవొబ్బర మేలెయిలద సరియదే కామినిగె యోహన

సరి సరాహనె యప్పుదనె యభినై సిదియ చక్ర

2 జనపనరసయ కృష్ణరాయన వనజగ్నిహనచ్చిలు పగహది

ననవరతహరి సిరియ హోరలెడె యెరుతె శంఖున

ఘనజఘన చక్రక్కె చక్రవ మిరుగుతిహవంతక్కె కాన్తున

వను భుజాలింగనక దనమాలె యను సరిసి దమా.

ముక్కుతిమ్మన్న “వాణీవిలాస” మును వేఱొక ప్రబంధమును
రచించినట్లు కూచిమంచి వెంకట్రాయకవి తన కవిమనోరంజని లేక అ-
ప్పకవీయ విమర్శనము, అను గ్రంథము దుదాహరించెను.

క థా స ం గ్ర హ ము

జనమేజయమహీపల్లభుఁడు హరికథానుభాషానినపరుఁడై వైశంపాయనముని
తోనిట్లు పలికెను. “మునిశ్రీమా! మీకృపచే హరికథకృత నన్నింటిని విని కృతా-
ర్థుడనైతి. కాని దేవతలతోచుటకు యదువంశమున జనించిన శ్రీకృష్ణుడు బృందా-
రకుల కాఛార మైన పారిజాతపూరుహమును వారయధీనమునుండి యెట్లు తెచ్చెను?
నిలింపులు స్వబుద్ధి నిచ్చిగో, లేక, కేశవుడు నానిని బరిధవించి బలవంతముగ దెచ్చె-
నో యీవిషయము నాకుఁ దేటతెల్లముగఁ జెప్పవే” యని వేడుకొనినను. అంత
వైశంపాయనుఁ డిట్లని చెప్పఁదొడంగెను.

శ్రీకృష్ణుడు నరకాసురుని గెలిచి యాతనిఁలనఁ జిత్తోఁదెట్టఁబడిన పదు
నారువేలయప్పరిసరజాతికన్యలను విడిపించి నారి కోరికపైని నారినందరిని వివాహ-
మాడి తనయైనమృదుపట్టమహిషులతో సహనముగఁ జేమించి యుపలామింపుచు

డెను. ఇట్లయ్య రుక్మిణీసత్యభామలయెడ యాదవసంహార డెక్కుడనురాగమును గౌరవము నభిమానమును గన్పరచుచుండినకారణమున వారిరువురియందును సాప త్స్వభావము హెచ్చి యసహిష్ణుతతో వాగొండొరుల నీసడించుకొనుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాడు శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణీగృహముం దామెతో వినోదమున జూదమాడుచుండఁగా నానిదముహూనుని మాతనినిఁ జూచుటకు నాకలాకమునుండి దిగివచ్చి, సందర్శించి తనచేతనున్న పారిజాతపుష్పము నాతనికిఁ గానుకగా నొసంగెను. అప్పుడు గోపిందుఁ డాకునును మెప్పురికి నివ్వదగినదో యని కొంచెము యోచించి నారదుని కన్నునిన్నుల నిగ్గఱున్న రుక్మిణీచేతిలో నుంచెను. ఆమెయు దానిని కన్నుల నద్దికొని తనకబరేఁగఁబున ధరించెను. అంత నొక సూతనకాంతి యామె ముఖారవింధమున నావహించ నారదుఁ డాదివ్యకుసుమపుచెలవమును గొనియాడుచు, నదియెన్నఁడును వాడదనియు, సువాసన చెడదనియు రతికాలమున నుల్లాసము గలిగించుననియు, సరసాన్నములను గోరినచెంటనే సమకూర్చుననియు నింక నెన్నియో సుగుణములు గలిగినదనియు చెప్పి, కలహభోజనుఁడు గాన నిత రిసవతులు విని కోపించుకొనునట్లుగా నామెయొక్క సౌందర్యాతిశయమును వర్ణించి, యెల్లప్పుడును క్షిప్తిగుచుండు సత్యభామ యామె కింక సదా లొంగియుండవల సినదే కాని యతిశయింప నోపదు చెప్పి దామోదరునియొద్ద నకలంకభక్తితో నిలచియుండెను. ఈప్రసంగ మంతయు తక్కినదేవేరుల చెలికత్తెలందఱును విని తమతమ రాణులకు విన్నవించిరి. వారిలో సౌందర్యవతియు మానవతియునైన సత్య భామ తనచెలి చెప్పిన వృత్తాంత మంతయు విని మండిపడి యనూయాపరవశురాలై భూషణముల బారవైచి, మాసినచీరగట్టి కోపగృహమునఁ బ్రవేశించెను. ఈవిధ మగు పర్యవసానముఁ గాఁబోవునని శ్రీకృష్ణుడు భావించి యుండుటచే వేవేగమే సత్యభామను కాంతింపఁ జేయుటకుగాను నామె మందిరమునకు రయంబున బోయెను. అచ్చటనున్న దాసదాసీజనుల వైఖరినిబట్టి సత్యభామ కింక వహించినదని నిశ్చయించుకొని యామెకొఱకు వెతకగా, నలకమందిరముననున్నట్లు కనిపెట్టి, యామెకుఁ దెలియకుండ వెనుక నైపునఁజేరి, దగ్గఱున్న తాళవృంతమును గైకొని పీఠ సాగెను. అంత వాయుసంచలనమున రేగిన పారిజాతకుసుమసౌరభ్యము నాస్వాదించి సత్యవతి కనుదెరిచి యిటునటుజూడ ధూర్తగోపాలుఁడు గంటంబడెను. వెంటనే

నిర్భరమగు యీర్వాసేదినచే నామె యేడువసాగెను. కేశవుఁ డామె ననేకవిధముల ననునయించినను నసూయూపితాచగ్గిస్తురైన యామె యూరట బొందక తననాగునిశిఁమ్మనఁబెచ్చి తీవ్రభూషణముల గోనాడి తన సహజచంగీస్సభావమును నెడలఁ గ్రక్కెను. ఆ మెమాటలతోఁ జిని పారబాతప్రమానమే యీకలత కంఠకుఁ గారణమని తెలిసికొని దామోదరుఁ డామెను పారిజాతవృక్షమును సమూలముగ దేవేంద్రులొకమునుండి తెచ్చి యామె వాటియందు నాటించెను నని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. అంత నామె ఎంతించి పతిని సహజింగనసౌఖ్యమునఁ దేర్చి ప్రసన్నురాలయ్యెను. అటుపైని యదురతియుండు మజ్జనవాకి నానదుని సహపంక్తిని విందారగించెను. తమిళాత నాచుఁడు వెలవుఁ డైకొని నాకలొకమునకుఁ బోవనాయత్త పడుచుండ నరకాచుఁడునుఁ డాగునిపుంగవునితో నిట్లు పలికెను. “నున్ను నరకాచురుండు హరించిన యదిశిగుహదేవుడుడలయులకు దాని తిరిగి మాదేవమాత కిచ్చుటకు స్వర్గలోకమునకు రాలిపోవుదున్నాను. ఈవిషయమును దేవేంద్రునకుఁ దెల్పు” డని నానదుని వేడికొనినది.

మఱుచటిదినమున శ్యామప్రభుని కాలోచితములు దీర్చికొని గరుత్మంతునిపై నెక్కి దేవేంద్రునిఁ జూచుచుఁ బ్రయాణమైరి. పరరాక ముందుగనే నారదునిజలన నెరింగినవాడై యమఁ బల్లవుండు శచీ మేనుండై యెదురెగి యదుదంపతుల స్వర్ణపాద్మములతో నచ్చించి తనపుత్రమునకుఁ గోహ్లానిహోయెను. అద్భుటమనెందుఁ డనతిమహాదేవికి నరకాచురుండు హరించిన కుండలములను తిరిగి సమర్పించి ప్రజామము జూచరించి యామె దీవనలఁ బొందెను. తరువాత నాత్రాజితీవాసుదేవులు మజ్జనభోజనాదుల నేడఁదెరి యూర్వాశీ రంభా తిలోత్తమాది దేవకామినిపరవృత్తులై నందనవిహారమునకుఁ బయలుదేరిరి. అనిర్జనోద్భావముననున్న పారిజాతపాదపమునుఁ బొడఁగాంచినశత్రుఁడమే సంతోషముఁ బట్టఁజాలక సత్రాజిత్తనయ యాభూజమునుఁ జెకరించి తమవాహనమున బెట్టికొని ద్వారకకు గొంపోవభర్తను తొండరపెట్టెను; కాని యదుపీగుండు వనవిహారాతురుండై యామెను వారించి యాదివన మంతయుఁ గ్రోడాపనోదములఁ గడపెను. మఱునాఁ డుదయమున దేవేంద్రుని తెఱిగింపకయే వనమునకుఁ బోయి వాసుదేవుండు పారిజాతమహిమమును వర్ణితోఁగూడఁ బెట్టి గరుత్మంతునిపై నిడి ద్వారకపతికి బ్రయాణ మయ్యె.

ను. ఈదుర్జయమునుఁ జూచి వెరగందిన వనపాలకులు త్వరితగతిన పరువురెత్తి యావద్వృత్తాంతమును నమరవతి కెఱిగించిరి. అంత పాకాననుఁడు కటకటంబడి, యితరదిక్పాలుగను వెంట నిడికొని సమగమునకుఁ జీకొనెను; కాని మురాంతకుని నిర్జింపలేక సమాధానముఁ జేసికొన నంగీకరించి సాగిలపడి శౌరిని వేడుకొనెను. అప్పుడు కృపాయత్త చిత్తుడై చిత్తజనుఁడు వాసువుని తనహస్తములతోఁ జేపదీసి గారవిం చెను. తరువాత పారిజాతమును దీసికొని ద్వాదశకు వచ్చి యావృక్షమును సత్య భామపూలతోటలోఁ బ్రతిష్ఠించెను.

ఈపుత్రాంత మంతయు విచారి నానందుఁడు సత్యాకృష్ణులనుఁ జూడ వేడుక బొడచుఁ గగ్గిమ్ముగ నేతెంచి సత్యభామతో నిట్లనియె. “నీవీపారిజాతముఁ దెచ్చి కొని నీసవతులకంటెను మనోత్సాహశక్తిశ్వరియగు శచీదేవికంటెను మహిమోన్నతి నొందినదానవైతిని. కావున నీవు నవిత సాధ్యమును లోకోత్తమమును నగు పుణ్యక వ్రతమును జేయఁబోయున్నదానవు” అని మాత్రవిధానమును సాకల్యముగ నామెను నివేదించెను. అంత సత్యావతి ముని యుపదేశించినరీతినిఁ జేయఁదలంచి వలసినసంభాగముల నన్నిటిని చేర్పించి తనతోడిసతులను సవినయముగ నాహ్వానించి సమస్తవైధనములతో యాచారిభగ వ్రత మాచరించెను. తద్వృత్తితోద్యాపనఫలముగ తననాథుని నారమునికి ధారిపోసిన నామునిశ్రేష్ఠుఁడు దామోదరునిచేఁ బీలాలినోదముగఁ గొన్ని మోక్షిగుఱులు పోయిందుకొనుదుండ నందఱును యాజగన్నాటక మూర్ఖులుని చెప్పులు ముఁగి జూచి నవ్వుచు కేరుచు కేకిలు గొట్టుచుండిరి. ఇట్లు గొంతసేపానందించినతరువాత సత్యభామ తనసమస్త భూషణములను నారదు నకుఁ క్రయమాల్యముగ నిచ్చి శ్రీకృష్ణుని విడిచిపుచ్చుకొనెను. అటు తర్వాత సత్యా కృష్ణు లాయుత్సవమునకై వచ్చినవారి నెల్లరును నర్హరీతిని సత్కరించి వారివారి నిలయములకుఁ బంపివేసిరి.

—• మూ ల క థ. •—

(సంస్కృత పారివంశమునుండి యాంధ్రీకరణము)

పారిజాతాపహరణకథ వ్యాసరచితమైన మహాభారతమున కనుబంధముగు పారివంశమునందు సంపూర్ణముగ నున్నది. ఇది సుమారు పదునెనిమిదియధ్యాయము

ములలో విప్రులముగ వర్ణించబడియున్నది. ముక్కుతిమ్మనార్యప్రణీతమైన పరిబంధ కథ హరివంశమునది మూలకథను భావములయందును భాషయందును నెంతచేకగా ననుసంధించియున్నది. తెలియబడుగాను మూలకథను సంస్కృతమునుండి సాధ్యమైనంతవఱకు వ్యాసోక్తయనున్నట్లే తెలిసింది యిటు బొందుబాదుచున్నాను. పాఠకమహాశయులు ఈమూలకథతో పరిబంధకథను సరిపోల్చి సామ్యభేదముల నన్నిటిని తామె గుర్తించు కొనఁగలుగుటకు మూలకథయందలి ముఖ్యభాగములను ఇందుకలయును విడువకుండ యథోక్తముగ ననువదించియున్నాను. విమర్శనకార్యములందు విసుగుఁగొనుమును పరికింపు. పద్యమును యథా వ్యాయముగ చరిత్రించినఁగాని యభిప్రాయముల నిచ్చుట సక్రమమైనకార్యముగాదు. కావునఁ జాలవఱకు శ్రమపడి దీర్ఘమైన హరివాహగమునంతను నివృత్తుఁ జేర్చవలసిన కారణము కలిగినది. పండిత-లోకము నిష్ఠువులంగ మనస్తత్ మనియు ననవరమయ్యుఁ దలంపకుందురుగాక !

“నినికానును బహుచ్చన తరువాత నారవిచే బంధీకృతులైన పదునారు వేల ఆష్టరసకన్యలను చేరుండి శ్రీకృష్ణుఁడు విడిపించెను. వారు పద్మలోచనునిఁ జూచినతక్షణమే మోగించి వానియందు బద్ధులైనట్లైరి. శౌరియు వారినిఁ జూచి ముమ్మందుగా మందెను. అప్పుడు వాందరుఁ బూర్వము నారదమహాముని చెప్పిన వచనమును జ్ఞాపకము తెచ్చికొని వాసుదేవునితో నిట్లనిరి. ‘పూర్వము నామఁడు నాయునుఖులన హతో నిట్లు చెప్పెను. శంఖచక్రిగదాధరుడైన నారాయణుఁడు నీకానునుని వధించి మీకు ధర్మ యగును.’ ఆపియకార్య మిప్పుడు మేము కన్నులారఁ జూచుచున్నాము. మిమ్ములను జూడఁగానే మేము శృతార్థులమైతిమి. ఈమాటలను శ్రీకృష్ణుఁడు విని వారి నందరిని ప్రియవాక్యములతో సాంత్వనముఁజేసి వారి వారి యర్హతపర్యకారము పూజించి, శిలికాంబోధికలలో వారి నెక్కించి ద్వాదశకుఁ బంపెను. * అటుతర్వాత సత్యభామానమేతుఁడై శ్రీకృష్ణుఁడు దేవేంద్రునిపీఠి కరిగెను. శచీనహితముగ దేవేంద్రుఁడు వారి నెదుర్కొని

* ఈ పదునారువేలకన్యలను శ్రీకృష్ణుఁడు వివాహము చేసికొనినట్లు మూల గ్రంథములలో నిచ్చట సూచింపబడలేదు. ఆయన వారి నందరిని ప్రియవాక్యములతో బంపినట్లు మాత్రమేయున్నది.

తనపట్టణములోనికిఁ బ్రవేశింపఁజేసెను. అచ్చట సత్యభామశ్రీకృష్ణులు ఆదితిమహాదేవిని దర్శించి తాము నరకాసురుని జంపి తీసికొనివచ్చిన మకరమండలములను తిరిగి యామెకు సమర్పించిరి. ఆమె చాల సంతసింది దేవేంద్రోపేందులను దీవించి సత్యభామ నాశీర్వాదించెను. అటుతర్వాత సత్యాకృష్ణులు దేవేంద్రుని క్రీడోద్వ్యాసమైన నందనవనములోని ముసులఁ జూడఁగోర్చి యందున్న పారిజాతభూరుహమును దెకలించి గరుడునిపై నిడి ద్వారకకు పంపి నూనము సాగించిరి. అప్పుడును దేవేంద్రుఁడు విని కాశ్యము జరిగినదిగదాయని యనుమతించెను. సత్యభామకృష్ణులు ద్వారకలోనికిఁ బ్రవేశించిరి. (ఇది మహాభారతమండలిభలయలలోని హరిఁశంకమందలి విష్ణుపర్వమున పారిజాతాపహరణ ద్వారకాపృథ్వీక మనఁబడు యధ్యాయముగిసినది.)

జనమేజయుఁ డిట్లుచున్నాఁడు “ఓ వైశంపాయనా ! నుగురానగరము లోని శ్రీకృష్ణునిచర్య లన్నిటిని విని సంతోషించితిని. ద్వారకయాదు కృష్ణోద్వాహుఁడైన శ్రీకృష్ణునిచరితమును వినిఁగోరెదను. తమకంఠయుఁ దెలియునుగాన నాకు నివేదింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను.” వైశంపాయనుఁ డిట్లుఁ జెప్పఁకొడంగెను. “జనమేజయా ! కృతదారుఁడైన నామోదరుఁ డొక నాఁడు సుక్ష్మజీదేవి శోఁగూడ రైవత కాన్తికిఁ బోయి యచ్చట నారిద్దఱు సుపవాసదీక్షఁ బూరిరి. ఉపవాసానంతరము నారు తమ బంధుని తపసివాఁడును, పదునాఱువేల స్త్రీలను ద్వారకనుండి రావించి ద్విజు లందఱికిని బుష్కలముగా సమారాధనయుఁ కేసరి. ఈమఱుమున నారదుఁడు నారియొద్ది కేతెంచఁగా కృష్ణుఁ డానుచేతఁజ్ఞుని యథాకాస్త్రమున నెట్లించెను. అప్పు డానుని శ్రీకృష్ణునిచేతఁజ్ఞుని నొక పారిజాతపుష్పమును తెట్టెను. ఆసమయమున సుక్ష్మజీదేవి పక్కలందులుచే నాకుసుమము నునిగింపఁ మోసూరాలయినది గాన దాని నామోదేతఁజ్ఞుని కృష్ణుఁ డిచ్చి పంపి మొగిలెను. సాగముగ నామో మోసూరమును నీన తెలియంగుఁ దాల్చెను. తైలంజనమోసూరమున స్వయంబును నారాయణుని మనోహరించిన నామో మోసూరపుష్పధానిచే ద్యునులేక్కి శోభఁ గొందినది. అంతట బృహ్మనూనసపుత్రుఁ డను నానదుఁడు పుష్పమహిమ వీరిధముగ వర్ణించెను .

“ఓ పతివ్రతా ! ఈపువ్వు నీకుమాత్రమే యోగ్యమైనది. నీసంసర్గమువలన యిది యొక యలంకారమైనది. ఓ కల్యాణీ ! ఓ భర్తృవత్సలా ! ఈపూవు నీయొక్క ఆదరణకు అత్యర్హమైన దని నాతలంపు. ఇది యొక సంవత్సరమువఱకు వాడిపోవక వికసించియే యుండును. నీవు గోనపక్షిముళముల దుప్పను నీతోష్ణములను నీయిష్టానుసారముగా నిచ్చును. మనకుఁ గావలసిన ప్రశస్తమైన రసములను సేవించుచుండును. ధరించినప్పుడు సౌభాగ్యములు గలిగించి పితృహితములైన సుగంధములను బ్రసవించును. నీవు ఏయేపుష్పములను గోరుదువో నీ సౌభాగ్యములు నోడఁగూర్చును. దీనిని ధరించుటచేత వైశ్వద్యము, పుత్రోదయము, కుచియైన మిత్రయుఁ గలుగును. ఏయేరంగులను గోరుదువో యాయారంగులను నీవు ధరించఁగలవు. చిన్నవియు పెద్దవియు నీవు గోరినట్లు నీకుఁ గలుగును. అనిష్టరంధ్రహరిణులు, సురంధ్రవర్ధనములు, రాత్రియందుఁ బ్రదీపనమును నీపుష్పము చేయును. సంతానకమిషుమమాలలను, పుష్పవస్త్రాదులను, పంసూనాభరణములను దలఁచినచోతమైన నిష్పదఁగలదు. ఆకలియు, దప్పియు, నలఁతుయు, మదిమియు దేవతలకుఁ జేసే దీపమాలమున నీవును స్వేచ్ఛగా భరింపఁగలవు. ఆసుగీతములను, గీతములను, మధురమైన సువాదిత్రములనుగూడ నీయిష్టప్రకారము నొందఁగలవు. ఒకసంవత్సరమైనపుడాత నీపుష్పములు తిరిగి స్వస్థానమునకుఁ బోఁగలవు. ఆగడుపులోపల మాతము నున్న వీడవు. ఇట్టిదియే దీనిమంగళ ప్రదములైన కాగ్యములు. ఇది దేవతలకు సమస్తమైన సత్కారములను నైసర్గికముగానే యిచ్చును. పామేళ్ళయగు సమాలమునకు నిత్యమీ పూవులను ధరించును. అట్లే యదితియు, సోమోమియు, వాకత్తియు, లక్ష్మీయు యితరదేవతత్తులను దేవతలును, వసుదేవతలును ఆంధ్రులకు సంపత్కారమువఱకు మిత్రయే. పదునారువేలస్త్రీలనుధ్య నీవు నిర్వీయుండ కన్బుని పోయియురాలవుగఁ దెలుసుకొనుచున్నాను. నీవపశులందఱు వనమానసులఁ బూర్తిగా మునిగియుండురు. ఈమందారకుసుమమును మధునూదముఁడు నీకిచ్చుటచే వనపావ్యమైన సౌభాగ్యమున నీకిత్రి ప్రకాశించుచున్నది. ఈలోకన సత్యభామయు నీయితరసవతులను నీసౌభాగ్యకాంక్షులై యుండియు నిర్వృహులగుదురు. సౌభాగ్యమున నీసొక్కతెనే తైత్రరథముగ నడచుచుండువు. ముగ్ధోకములలోను ప్రశస్తమైన సూపూవును. నీకిచ్చినకతన నీవు శ్రీకృష్ణునిద్వితీయాత్మ యని యిప్పుడు నేను దెలిసికొంటిని. దీనితమయొక్క యతిశయమును నీవు నొందఁగలిగితివి. ”

ఇట్లు నారదుడు బలికినవాక్యములను సత్యభామ పంపిన చెలికత్తెలు వినిరి. అట్లే యితరమహిషుల పరిచారికలును, స్త్రీస్వభావప్రకారము, విని కనిన విషయముల నన్నిటిని అంతఃపురమందు వెల్లడిచేసిరి. కర్ణాకర్ణిగ నీవిషయములను దెలిసికొని జేవేదలందఱు వారిలో వారు గుక్మిణీదేవి క్షేమము లగుటచేతను, పుత్రవతి యగుటచేతను యిట్టి యనన్యసౌభాగ్యమున కర్హురాలని నిశ్చయించుకొని యూరకుండిరి. సత్యభామమాత్రము తనరూపమావసంపన్నతకును సౌభాగ్యతకును గర్వితురాలై యభిమానావిష్టురాలగుటచే నీవృత్తాంతములు విని యూర్వావేళమును బొందినది. కుంకుమనగ్లముగల తనచీకను నిడచిపెట్టి తెల్లనవ్వనలె శుద్ధభావశ్యమునకొప్పు యొక తెల్లని మడుపునుగట్టి, యిందనములచల్ల మందునుండిన యగ్నివలె నోహకులైతచేతన్పురాలై ప్రజ్వరిల్లుచుండిన పాపకల్మషులవలె వాత్సర్యసమృద్ధికాణమున దండహ్మనానురాలై, సజలమగు మేఘమందు ప్రవేశించెను తానవలె వివిక్తమైన కోర్కెగృహములోఁ బ్రవేశించెను. క్రియనిమిద కోరిచిపాప మైనదియు హిమచంద్రునివలె తెల్లనైనదియనగు దుకులపట్టుము లలాటమారు ధరించి తనదుట్టును ఆస్థిలోఁబెరిచదనముతో నడికి ముహుర్ముహుర్కోర్కెగృహములోఁ దలయూచుచుఁ గూర్చొని, కొప్పు ముడివేసికొని, సూర్యరణములను బంకిమట్టును వెనకవేసి పరిచారికల నకాకణముగ కదిలి గొట్టుదుఁ దనచేతనున్న తామాభిషేకమును దుర్మయియలుగఁ జదిసివేయుచు, నీర్ధమగు నిట్టూర్పులను విడుచుచు యామె పాన్పుపైని నవ్వులింపియుండెను.

గుక్మిణీదేవి నూడగణమున నాగదిముని సమాసీనుడైయుండ శ్రీకృష్ణుఁడొక నెపముఁ గల్పించుకొని యచ్చటినుండి బయలువెడలెను. సత్వరముగ సత్యభామగృహముఁ జేరి భీతభీతముగ మెల్లమెల్లగ లోనికి బ్రవేశించి, నేవకుని ద్వారమందు నిలిపి, నాగదునికి సప్యలు చేయుటకు పురస్కర్ముని నియోగించి కోర్కెఘూర్ణితురాలైన ప్రియురాలినిఁ జూచెను. ఆమె మేమున దానివలెయుండి కోపమునఁ దఱచు నిట్టూర్పు లెగయుచు, తేతనున్న పద్మమును ముఖపద్మమున నదుముకొనుచు, నవ్వుదప్పడు తనలోదాను నవ్వుకొనుచు, కాలివేళ్ళలో నేలమీఁద వ్రాయుచు ముఖము వెనుకకుఁ దిగిల్పి నడచుచు, ఒకప్పుడు ముఖపద్మము హస్తపద్మమందడికొనుచు, పరిచారిక చేతినుండి రక్తచందనరసమును దీసికొని వినోద

ముగఁ జిమ్ముచుఁ, పగ్గంకమునుండి లేచుచుఁ బడుచు, సంతసించుచు, దుఃఖించుచు, యిట్లు నానావిధములగు చేష్టలు కనఁబఱచుచున్న యా పేర్లునునని జనార్దనుఁడు జూచెను. ఆమె తనముఖమును మేలియునుగూడఁ మాసికొనినసమయము నవకాశముగఁ గైకొని తటాలున లోనికిరిగి, దాను వచ్చినవంతులఁ దెలుపఁజేసి నానీజనమునకు సంజ్ఞలద్వారా తెలిపి, తాను జంతువుఁ గొంతును పిగియురాలివెనుకఁ జేరి యచ్చట నున్న తాళవృంతమును గైకొని మెల్లమెల్లగా నీవసాగెను. ఆనా యువు పారిజాతపనినూనసంస్కర్తయ్యచే ననువాసితమై దివిమైవంతులును వసించెను. ఆ కారణమున నత్యవ్యుతమైన సుగంధము నానగానిది నత్యాశేషమునగిడి తన పేర్లునునుండు వెలుఁ గ్రోసి లేచి వెనుకవైపుఁ జూచెను. కాన, గోవిందుని కొడుకానక చిలువవృక్షోఁ దనపరిచారికాజనము నాయుహస్వినమృతకాంక్ష మెట్టియని యడిగెను. నాగేమియు మాటుబలుకక మోకాళ్లుబడి నేలవైపుఁ జూచుచుఁ జేతులను కిగిమ్ములపై నిశీకొని మానమున నమృతమందుండిరి. “ఏమి ! యిది నితసువాగమము భూమియే యిచ్చుచున్నదా ! శేక చెట్లు వచ్చినవి ? ” అని అచారిం గుటకు లేచి నలువైపులఁ బరికించి, వెనుకఁజేట్టున నొనరిగి కూర్చొనియున్న కేశవుని బొడఁగాంచినది. ‘సరి సరి’ యనుకొని యిది సేత కోణములనుండి యుత్పన్నులను జార విడుచుచు, నభోముఖియు, సంచలితగాత్రమునై విశ్వాదును పి మొకినియు మనుగలోచన దీప్తిధరించి విమలమైన యుండెను. కనుగొనుటకు నుకించి, చివలను నొక చుఱుమజమాపు నిగిడ్చి గుండెందు చేతులతో ముఖమున గప్పకొని పారి గోఁ బలుక నుద్దేశించియు, మరలించకొని కిన్నీళ్ళను కాలువలుగ విడుచుచుండెను. అంత గోవిందుఁ డాభావ్యధారలను తనకరాంధములతోఁ బుష్పనత్రిములతోఁ బడిన వారిలించువులవలె, సతిత్వరితముగఁ బట్టి, ఆమెనక్షుణ్ణులయనఁ బడిన తోయక గములను దనచేతులతోఁ దుడుచుచు నామెతో నట్లు సంభాసించెను.

“ఓ భామిని ! పుష్కరాభయమునుండి వర్షధారలవలె, నియరుణిత నేత్రములనుండి యస్పధారలు కారుచుండుటకుఁ గారణ మేమి ? పృభాతమందలి పూర్వచంద్రునిపలెను, మధ్యాహ్నమందలి పంకిజముమాడ్కి నీముఖమును, నీశరీరమును నాడి శోభ రగ్గియుండుటకు పేతు వెద్ది ? ఏమి శోకుతోడీ ! కుంకుమగుహారాజ బాణముల ధరింపక తెల్లని మడుపులను గట్టితి ? నీ కెప్పుడును దుంపమాంబరము

లును, నాహారాజితవసనములును, త్రిమే యిష్టముగదా ! శ్వేతవస్త్రములను స్త్రీలు దేవతాన్వసనములునునందు తప్పు కట్టకొల్లరు. నీ శరీర మేల యనలంకృతియుగా నున్నది ? ఓ శోభనహనగాతీ ! నీవేల చిత్రకన్ధాన మాకృమించి యున్నావు ? (అనగాఁ గన్పిల్చిచే శరీరమంపుముఁ బాటలువడి యున్నది.) ఏల భవభాచ్ఛాదిత పాడపద్మయోమనోహరీ ! నెలకాటమందు పరిమళమిళితచందనమును ధరించుచున్నావు ? ఏల సానమైనకాంతిచే నీగులుము ప్రభాయుతముగాక యున్నది ? నన్ను బ్రక్షించుటకో లేక నామనమును శ్రమ గలిగించుటకో యిట్లుఁ జేయుచున్నావా ? నీ కహలయుగమునుండి నాదుండిఁ జందనరసము పత్రలేఖనాచాపత్వమును జూపుచున్నదిగాని శోభిల్లుటలేదు. నీగళము రత్నాధరణములలేక చేన్నరీ గ్రహ నక్షత్రరూపమైన యవ్యక్తతరద్యోతనమిదిలి గగనమువలె కళావిహీనముగ నున్నది. ఓయిష్టలగంధ పూర్ణచంద్రుని యుడించు నీమోము మొలకనప్పు నహించి యేల నన్ను పలుకరించు ? అర్థక్షణమైనను యేల నన్ను చూడవు ? ఏల నిశ్చానరహితమైన కాటుకనీటిని సతతము కారుచున్నావు ? ఓ ఇందీవకన్యాహ ! నీవేడ్చుచుండుట యిది చాలును ఇది నంజనకల్పమైనదియు ముఖకాంతికి శత్రువైనదియు నగు కంటిసీటిని కార్చవద్దు. నేను నీకింకపండనని జగతియందుఁ బ్రఖ్యాతికొందియే యున్నానుగదా. ఆనంగతి ముందుగనే నాకేల జ్ఞాపకము చేసితివిగావు ? నీకేమి యప్రియమైనపని నేను చేసితిను ? ఏల యతిమాత్రముగ నిన్నిట్లాచూసము జెట్టుకొనుచున్నావు ? మనోవాక్కుర్చిలచే నే నెన్నడును నిన్నతికరిమింపనుగదా ! ఇట్లు సత్యమునే బలుకుచున్నాను. మదాదరణయోగ్యులగు స్త్రీలందఱలోను నీయందు తప్పు స్నేహమును, బహుమానమును తక్కినవారియందు లేవు. నేను మరణించినను నీమీది యాతుగత నన్ను విడచిపెట్టను. ఇది నానిశ్చితాభిప్రాయము. మేదినియందు త్నమాదిగుణములును, ఆకాశమందు శబ్దాదిగుణములును యెట్లు సహజములో యుట్టే నీయందు నాపేరియము సహజమే. ఇది ధువము. అగ్నియందు కాంతియు, దివాకరునియందు దివ్యప్రభయు, చంద్రునియందు శాశ్వతిమైనచంద్రిక జ్యోతియు నెట్లు సహజములో యుట్టే నీయందు నాపేరియము.”

ఈవిధముగఁ బలుకుచున్న తనప్రియుఁడగు జన్మాపనితో, గన్నులు కారుచునే మెల్ల మెల్లగ నామానిని మాట్లాడ మొదిలిడెను. “ఓపగిభో ! నీవు నావాడ

వనియే యిదివరలో నెల్లప్పుడును తలంచుచుంటిని గాని యిప్పుడుమాత్రము నీయందలి సాధారణమైనన్నహమునే పొందగలిగితిని. ఇట్టి నీన్నహ మనిత్యమనియు కాలవిపర్యయముతోఁ గూడినదినియు నేను వెనుక నెరింగియుండలేదు. ఇప్పుడు మాత్రము లోకగతి నమృదిగనిదిగాదని సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొంటిని. నిన్నుతప్ప వేఱు విషయము నే నెల్లెరుంగనో యట్లే నీవును నిన్నుతప్ప వేరుయువతిని యెరుగవని యూహించుకొంటిని. ఇప్పుడు నీనిజస్వానయము తెలిసినది. నీది వాఙ్మాతృమాధుర్యమని చూడఁగలిగితివి. నామీదప్రేమ కృతకము. ఇతరత్రప్రేమ కృత్రిమము కాదు. నీవు కైతవవృత్తియందుంటిని అయినను నేను ఋజుస్వభావముకలదానననియు భిక్షురాల ననియు నెఱింగియున్నాను. ఇప్పటికిగదా చూడవలసినదంతయు పూర్తిగాఁ జూచితిని, వినినదిగదానిని బూర్తిగా నింటివి. నాన్నహము యొక్క ఫలౌదయముకూడ నీవృత్తికి గొప్పించినది నివు నన్ను గుహించదలచినయనుగ్రహించువు నేను తపస్సులేయుటకు నిశ్చయముగా వ్రేలనైయున్నాను. భర్తయొక్క మాజితోనే స్త్రీలకు తగినతాచరణమునకు నర్హతయున్నది. అట్టి యాజ్ఞలేనియెడల నామాక్రియలువానికి నిష్ఫలములు ” ఈవిధముగ బనికి యుదేవి మిగిడి కన్నీళ్లు ధారుగా విడుచుచు క్రీహంయొక్క పీఠాంబరపుకొంగుబట్టికొని ముఖము కప్పకొనినది. అటుపైన శ్రీకృష్ణుఁ డాప్రణయకొవనగూర్చి యిట్లు భాషించెను. “ఏకమలలోచనా ! నీశోకము నానర్పాంగములను దహించుచున్నది. నన్నిట్లు వేదించుదున్న కాఁగ మెద్దియో దల్చును. నాపాఁగములతోడు. నీకు సుఖము గలిగించునదియు నగుదానిని నాకుఁ జెప్పుము.” అంతట సత్యభామ రోదనము చేయుచుఁ దలవాల్చి గద్దదస్వరముతో భర్త కిట్లు బ్రతికృత్యైర మొనఁగెను. “ముల్లోకములందును నాసౌభాగ్యము నీచేతనే నాటబడినది నేను సమస్తస్త్రీజనమందును తలయెత్తుకొని గణనీయత బొందియున్నాను. అట్టి నే నివ్వడు సవతు లండచిమధ్యను జనులందఱుమధ్యను అపహాస్యమునకు గుఱియైతిని. ఇది యెంతయు నాచెలికత్తెలు జెప్పుకొనుచుండఁగా వింటిని. అది నిజమే. ఏలయునఁగా నారదుఁ డిచ్చిన పారి జాతకుసుమమును నన్ను విడచి నీయివ్వజనుల కిచ్చితివిగాన నవరత్నములకంటె నెక్కువైనవస్తువు నామె కిచ్చితివినరే ! అట్లుచేసి నీన్నహమును బహుమానమును స్పృహపరచితివి. నీయెదుట నారదుఁడు నీపర్యయరాలినిఁ బొగడినాఁడు. సరే !

అది యంతయు నీవు చూచియు వినియు యానందించితివి, సరే ! నీసమక్షమున నామె పొగడ్తు నారదుడు వినిపించెను. కాని యచ్చట యాదౌర్భాగ్యురాలి విషయ మెందుకు వచ్చినది ? ప్రణయగసము మొదట యిచ్చి తరువాత మనస్సు నకు తాపము గలుగజేయుటకంటె నాకు తపస్సు చేసికొనుట కధికారము పుసా దింపుము. స్వప్నమందైన నీట్లు జరుగునని యూహింపనైతిని. అది యంతయు నిప్పుడు నీవు జూచుచుండఁగానే జరిగినది, నేనును వింటిని. నారదుఁ డామెను దన యిష్టము వచ్చినట్లు స్తుతింపవచ్చును. నీ వచ్చటనుండి వినుచుండుట నాకు విచారము కలుగఁజేయుచున్నది. సజ్జనులు మానార్థమే యీలోకమున జీవింతు రని నీవు చెప్పినమాటయేగదా. కావున మానవర్జితమైన జీవితమును జీవింపనొల్లను. ఎవరు నాకు రక్షకులో వారె నాకు భయంకారికులైనారు. పుట్టుకనుండియు నన్ను రక్షించినవారు యిప్పుడు నన్ను కాపాడుటకు లేరుగదా ! నీవు నన్ను త్యజించుటచే నా గతి యిటుపై యేమి కాఁగలకొ నాకుఁ దెలియకున్నది. నిశ్చయముగ కుముద్వతి గతి నే నేనును సొందింబోవుచున్నాము. నీకుఁ బ్రియురాలిగానుండి యిప్పుడప్రియురాలి నగుటకు నజ్ఞానమున దేవతల కెగ్గేమి యొనరించితివో ? నీప్రియురాలిగానుండి యాప్రేమిగోల్పియిన నేను వసంతమనుమచిత్రతమైన రైవతకాద్రి నెట్లు చూడఁగలను ? పరిపుష్టవనిశితపుష్పగంధవాహుడగు మలయమారుతమును నీకు ద్వేషి నైదౌర్భాగ్యురాలనైన నే నెట్లు స్వామిపఁగలను ? నీయంకస్థలముననుండి మహా దధియందు జలక్రిడలాడిన నేను యాదౌర్భాగ్యస్థితిలో మల సాగరము నెట్లుఁ జూడఁగలను ? ఓసాత్రాజితీ ! నీవుతప్ప నాకు ప్రియతరమైనవారు లేరని తెలిసికొనుమా యని యెన్నిసారులో జెప్పియుంటివి. ఆమాట లిప్పు డెచ్చటికిఁ బోయినవి ? ఎవరు జ్ఞాపక ముంచుకొందురు ? ఆత్మమామలచే మన్ననలొందిననేను నీయ వజ్రకారణమున దౌర్భాగ్యదశలోనున్నరాజ్ఞినై యుండును. ఓమానదాతయైన ప్రీయుఁడా ! నీవు నన్ను నిత్యము జనులయెదుట నభిమానమున చూడనియెడల నా గూఢమైనదియు నుస్థిగమైనదియునగు ప్రేమ యేమిలాభము ? ఇదివరలో నిన్ను ధూర్తుఁడనియుఁ గపటియనియుఁ దెలిసికొనియుండలేదు. ఇప్పుడు చంచలఁడనియు జనవంచకుడ వనియు నెఱిగియుంటిని. స్వరస్థగ్ధేగితాకారములయందు సప్ర

యత్నముగ నిగూఢుడైయున్న నీవు చోరుఁడవనియు, వాఙ్మూఢుఁడవునామగ్రంథ పనియు, శిశుఁడవనియుఁ దెలిసికొంటిని.”

ఇట్లు ఈర్వాకులరాలై యభీమానవతియు నై ప్రలాపించుచున్న సితాశిల్పి నయు స్రీకృష్ణుఁడు నాంత్యనయ చేయుటకై యిట్లు పలుకఁచొడంగెను.

“ఓ పాండేశ్వరీ ! ఓ పద్మిదళాక్షీ ! ఏల యింత యెక్కువగా మాట్లాడ దివు ? నేను నీవాఁడ ననియే చెప్పఁగియుండు. ఆక్షిప్తకర్మకర్తయగు నారదమునిశిష్యుఁడు తెచ్చియిచ్చిన పారిజాతసుమమును భోజనము నామ్రాలనుండుటచేత దాక్షిణ్యమునకు యామె కొనింగినవాట నిజమే. ఇది క్షంతవ్యమైన యపరాధముగాన దిరిగి మన్నింపుము. నీకు పారిజాతసుమములు కావలసినయెడల తప్పక నీ కిచ్చెదను. నామాటలు నిత్యమే యని గ్రహింపుము. స్వర్గమునుండి పారిజాతపుష్పమును దచ్చి నీగృహమున నీచిత్తము వచ్చినంతకాలము నాటియుంచెదను.” ఇట్లు స్రీపారి పలుకఁగా పాండలశిష్య యాయనతో నిట్లు పవించెను. పారిజాతతరువు నిచ్చటకుఁ దెచ్చుటకు శక్యమైనయెడల నాకోప ముజ్జగించి యనేక రెట్లు సంతోషమును బొందెను. ఏమనమైన పీఠంతిరులలోను నేనే మధిమరాలుగా నుండెదను. ఆమాటలకు మురారి “ఈముఖ్యమైన నాంత్యనోపాయము నెఱవేఱు గాక ! ” యని యాశీర్వాదించెను.

ఈ పసంగము పూర్తియైనతర్వాత సత్యధామ నారదునికి దధిస్థానమును, నవిభునకు జలస్థానమును చేయించి యుభయాలను పరమాన్నమృష్టాన్నములతోఁ తృప్తి పఱచెను. భోజనానంతరమున నారదుని కామె సాష్టాంగదండప్రదామము నాచరించిన నామునివర్సవరుఁ డామెను నిత్యసౌభాగ్యవతిగా నుండుమని దీవించెను. తుతర్వాత నారదదామోదరుల యాజ్ఞలఁగైకొని యామె యంతర్గృహమునకుఁ బోయెను. నారదుఁడు మాధవునిపార్శ్వమందుండి తాను దేవలోకమున కరుగుమన్నానియు, వెనుకటిదినముననే పారిజాతపుష్పప్రదానానంతరమున నామహాపురుషుని గాఙ్గ త్రత్వయాణమునకుఁ దీసికొనినా ననియుఁ దెల్పెను. అంతటఁ బార్శవంగిక

ముగా నావుప్పుముయొక్క పూర్వోదంతమును గృష్ణునికిఁ జెప్పఁ బురస్కరించుకొని యిట్లు నుడివెను. “ఇది అదితిచే కశ్యపున కీయఁబడిన దనియు, ఆతనినుండి శచీ దేవికిని, ఆమెనుండి యింద్రునకును సంక్రమించిన దనియు, యిట్లు పారంపర్యము గా కొందునికి లభ్యమైన దనియు” నుడివెను. ఈపృథ్విరాతము మధుసూధనుడు విని “నీ నునినత్తమా! దైవప్రసాదముగా నాతల్లివండులకు సంక్రమించిన గూఢివ్య గూఢము దేవలోకమున నుండి మహేంద్రునియంగొప్పు స్త్రీలకు, దేవతల కెట్లానందింపఁ జేయుచున్నావో, యట్లే మానవలోకమునరూఢ నుండి నాశుద్ధాంతమందలి కాంతాంబులకును సుశుప్తస్వాంతులకు జేయుట కొక్కసారి నానుఁ బంపుమని శతమన్యులతో మనవిచేయుడు” అంటులు. విన్నాడును నని “మధుసూధనా! నేను నీజము జెప్పచున్నాను. దింహోలిగనూ దెప్పడును నావృక్షము నోరుల కొంగుగడు. మహాదేవుఁడగు గురుఁడే నీన ప్రభువుగ నుండుతో దానిని నివ్యము కాచుచుండును. శచీదేవి కది యత్సంతప్తియగు మైనది.” ఈపలుకు లానించి యుపేందుడు “మరిగతంసా! దేవేంద్రుడు నాకంటె జేష్ఠుడు. నే నాతనికి ననుజన్ముడే. కావున యవీయసునగు నామందిరాలైన గూఢనికి నహంము. కాని నీయనవైనను నా కావృక్షమును బంప నానకుము. బీతిమునంపు మనును. అదివ్యాకోహమును కచ్చెడి నని స్వీకృతము పా. చే తిని. నా గుంటుల మృయిన సేమల లోకము లన్నియు నశించుం నా వృక్షము లోకమునఁ దే నఁపాలించు నెను” అనినది. అంత నారదుడు “నారాయణా! నే నెన్ని సేమల దేవేంద్రుని ముప్పునకు నచ్చుఁజెప్పి యత్నించెదను. కాని, నా క్యము ల్భ్రష్టమే యగును. ఇందున, దెన్నడు నావృక్షమును విడిచివెట్టెడు.” అని నల్లెఱుఁ జెల్లుమునచో గూఢనమాంబునకు వృక్షము నొసంగనియెడల నాగని మారెనినక్షణమును నొడుచు నని చెప్పవలెను.” అని స్త్రీకృష్ణుడు బల్కెను.

అటుపేమ్మట నారదుడు సురాలయమున కేగి మరేంద్రుని దర్శించి గూఢముంట నారాత్రి విడిచెను. ఉపేంద్రునినుండేకమును మధావిగమగ నెఁగించి తాను మాతకృత్యము నెఱవేర్చుట కేతాదితి నని చెప్పెను. అందుకు దేవేంద్రుడు ప్రశస్యతర రుచ్చుచు “కేశవుడు తనస్త్రీలకొఱనుఁ బారిజాతమును దచ్చెడి నని

చరిత్రపట్టెను. ఆతఁడు స్త్రీలంపటుఁ డని మాఁడులోకములు యెఱిగిన విషయమే. అల్పమైన స్త్రీవాంఛితము నెఱవేర్చుటకుగాను పారిజాతమును భూలోకమునకుఁ గొం పోయినయెడల మనుష్యు లందరు స్వర్గసుఖము లనుభవించి యజ్ఞాదికగృహము చేయక దేవతలతో సమాను లగుదురు. విరించిస్పృష్టికి చాలనివస్థయును సంభవించును. అది యొకకారణము. రెండవవిషయము ; శ్రీకృష్ణుఁడు నానుఁ దయ్యుఁ డగుటచే యాతని జోరిక నీడేర్పఁదగిన దని చెప్పినహేతువు. ఇదిఃఱిగో ననేకసారు లాతనిని కరుణించి సహాయము చేసితిని. కాని యాతనియతిశయము హెచ్చుచునే యున్నది. ఖండవదనమందును, గోవర్ధనోద్ధానముందును యీకెన్నియో కరుణలులం దాతనికి నేను బాసటయై యమితమైన మేలు గావించితిని. కాని యాతఁ డెప్పుడును నాకు వెనుకవెనుక నవమానమునే జేయుచుండెను. కాఁబట్టి నాదా ! నీవు పోయి యాతఁడు యుద్ధమునకు రాఁదలచుకొనిన రావచ్చు నని ఖండితముగాఁ జెప్పము. పారిజాతమును దేవేంద్రుఁ డెన్నఁడును విడిచిపెట్టఁడు” మనాసీగని యాగ్రహ పూరితమైన మాటలు విని నాఁడుఁడు “అమఁనల్లభా ! నీ కేయోభిలాషైన నే నప్పియమైనను హితమైనవాక్యమునే చెప్పునలసియున్నది. కేశవుఁడు విష్ణుశసం భూతుఁడు. అనేకావతారములెత్తియున్నోకములను బాలించుచున్నాఁడు. మీ సోదరు లద్దతీకిని కయ్యము న్యాయము కాదు. ఎట్లనునాం మునాంబుఁడు పారిజాతము నవశ్య మెత్తుకొని పోఁగలఁడు.” అనెను. అందులకు బాస “స్వల్పకాలమునకు నురభూరుహమును తివ్రజేంద్రుఁ డొనఁగట స్వల్పవిరుద్ధమని మున్ను పెద్దలచే కాసింపఁబడినదిగాన, నద్దానికి విరుద్ధముగ నాఁడుఁడు చేయఁజల్ల నని కృష్ణుఁడు నివే దించుచు.” అనెను. ఆమాటలను విని నాఁడుఁడు మిఁకన్దోయందు నివసించియున్న కృష్ణునియొద్ద కేతెంచి దేవేంద్రుఁడు పఠికినవలయునన్నయు లేటలేల్లముగాఁ దెల్పెను. ఆమాట లన్నిటిని విని కేశవుఁడు నాఁడుఁడో నమదుశ్రీ సునకుఁ బోయి యచ్చటఁ గొంతరడవు విహరించి, “ఎల్లి నమరావతికిఁ బయన మేర్పాటు చేయుచున్నా” నని యిందుగినికిఁ దెలియఁజేయు డని మని కానతిచ్చెను.

అచ్చట నమరపురమున శక్రవారదంభాపణము ముగిసిన తర్వాత బృహస్పతి పచ్చి యమరనాయకుని దర్శింపగ నాతఁడు నారిద దౌత్యమునంతను నాదేవమంత్రి.

కరింగించెను. బృహస్పతియుఁ గొండొక నేపు విచారించి గతకార్యమునకు జాల వగచి దేవేంద్రుడు తొందరపడి నిర్ణయించిన కార్యము శ్రేయస్కరము గాదని విమరుకొని, అయినను యిప్పుడన్నివిధముల కృష్ణునితోఁ బోరుటయే లెస్సయని సలహా యిచ్చి తాను క్షీరసముద్రములో తిథిస్సు చేయుదున్న కశ్యపమహాముని యొద్దకు బోయి ఇంగ్రోహేంద్రులకుఁ జరుగవలె యున్న గణకాండము నివేదించెను. అంత కశ్యపుడు తా నదిమహాదేవిని వెంటదీసికొని యుద్ధనివా జాగము వచ్చెదనని ఖరారు చేసెను.

మరునాఁడు వయాత్కూన్యమే శ్రీకృష్ణుడులేచి మృగ కూర్మపదేశమున లై నది కాడికిఁబోయి దారుకునితో గగనాయుత్తరముపును చెప్పి తానును నాత్మకియై గతుడునిపైఁ గూర్చుని పర్యవేక్షించి దారుకుని గగముపై నెనునెంబడిమృతి నియోగించి అమరావతికిఁ బర్యాయమయ్యెను. దేవేంద్రోహేంద్రుల కనేకవినయము భగోహంసాగ్రమును సంఘటిల్లెను. అన్యోన్య విజిగీషులై ముఁకఁగోయున భోదిగాని యొకరి నొకరు జయింపజేకపోయిరి. ముల్లోకములు గడగడ వదంకసాగినవి. పుజలు హాహాకారమున యధాయగలగుచుండిరి. అట్టి సుస్థితిఁజూచి బ్రహ్మదేవుడు కశ్యప మహర్షి యొద్దకేగి ప్రకాశింపన కారణముఁ బు తన్నివాణము కీయుమని వేడికొనెను. కశ్యపుడు అదితిని తోడ్చి అమరావతికి వచ్చి యుద్ధముకీయుదున్న పుత్రులం జూచెను. దేవమాతయగు అదితి వారిద్దరి మధ్యను నిలచి తనచేతులతో వారిద్దరిని పట్టుకొని “దేవయుజారా! మీ కీతగవు తగినది కాదు. వాకిద్దరు కుమారులే యున్నారు. వారిద్దరును ఒకరినొకరు చంపుటకు కృతనిచ్చయుండై పోగుమండిన వాకేయగతి? కావున నే జిప్పినట్లు మీరెద్దరు నడచుకొనుట ధర్మవర్ధియిని” వారిని శాంతపఱచి “నా చిన్నకోడలగు సత్యభామణి పుణ్యుని మాచరింపని యున్నది గాన తద్రుతసమారాధనమునకై వారిజాతము వ్రతవిధిగలుగుననుకు అదిగా ఒక సంవత్సరమువరకు ఆమెయొద్ద నుండుటకును తనకుపరి యావృత్తము గిరిని దేవేంద్రుని వీటికే వచ్చుటకును నేను శాసించితినిగాన నట్లు జరుగవలెనని యాజ్ఞాపించెను. తల్లివాట కిరణ వహించి యిద్దరును యుద్ధము వినిమించిరి. పారిజాతమును కృష్ణుడు దానగఁగకు గొంపోయి సత్యభామయింట నిల్చెను.

అటుతర్వాత పుణ్యక వ్రతాచరిణములొక శ్రీహరి నాగుని తెలచిన మాత్రమున నామనితల్లజాడు వ్రత్యక్షమయ్యెను. అదిచు ప్రతిగణాధిము వేడికొనబడి

యంగీకరించెను. వారినుండి యుభేదితముగ స్నానము చేయించి గంధమాల్యానులతో ధూషించి సాగ్యకామికములగు భోజనానులచే బరిత్యక్తి నొనరించెను. అటుపై ని సాత్రాజితి కేళవుని పుష్పదాసులుచే నలంకరించి యాలోచనానుసమార్పించి పారిజాత పాదపమునకు గట్టి చెట్టునోసిన భగ్దము నానందునికి ధారాపూర్వకముగ గానముచేసెను. అటుపైని కేళవులను, సుర్యులను, మణిరత్నములను, ఇంక వెన్నియో విలువైన వస్తువులను నానందునకు సమీపముగా నొసంగెను. అంత నానందుడు : అంతింది శ్రీకృష్ణునితో “ఓ నారాయణా! యీవలెని నీవు నానాదళపు కావున కేళ్యుల వసులన్నిటిని కేయుము” అని ఆమహానుభావునిచే నొసంగుటకు కొన్ని సూచికములను కేయునుకొనెను. దుక్కిత్యార్థి కాంతానందమును, అచ్యుత్ముని పుత్రుజనమును మహానునిగణమును, ఈలోచనమున కేళాకావలను నాచి నకపక నవ్యము హాస్యానందము నిమగ్నులైరి. అంతలో శ్రీహరుని పేరికి సత్సభాన నిమగ్నులగు గాను, కేళవుని కంకిమంగున్న కుసుమనాథుడు పైచి నానందునితో చెప్పెను. “ఓ సత్యాత్మ! నీవకుని నీకెచ్చులకు గాను మూర్ఖునిగాదు నయున్నది. అర్హునిగాను గా నొక కపిలకేళువును, కాంచనముతోగూడిన, అలంకారమున విష్ణుజీవమును నాభిష్టమో నీవకుని ప్రతిదానముగా నొసంగుచు” అనెను. అంత ని ముదితముడంబడి నానందునికి గోరినవస్తువులన్ని నమోగించి, కేళవుని తీసి కొనుక్కొనెను. ఇట్లు ప్రతీవమాప్తమైన వెంటనే పూజకృష్ణులు తిక్కనాలోకినమున తిరుగించిన నకల బంధమిత్రపరిజనమును యధార్థముగ సత్కరించి వానంబుని నానంద సోదనంబులకుఁ బంపివేసిరి.

i శిల్పము.

మూలగ్రంథముగు హరివంశముగోనున్న పారిజాతాపహరణకథ నము, ముక్కుతిమ్మన రచించిన ప్రబంధనిఘానమును సరిపోల్చి చూచిన యెడల తిమ్మనార్కుడు తన ప్రబంధమున కొంత శిల్పనావృత్తిత్వమును, కొంత రసజ్ఞచిత్రానుసరణమును జూపియున్న నక్కముగచున్నది. కథానిర్మాణమున నావృత్తిత్వము ముఖ్యముగ భిన్నభాగమునయును గో

చరించుచున్నది. కింభాకథనమందిలి రసికతి మూలానుసరణమున విదితి ముగుచున్నది.

మూలగ్రంథమున పారిజాతాపహరణకథ రెండువిధములుగా నున్నట్లు నేటిచ్చిన కింభాస గ్రహమును జదివిన స్పష్టమగును:—

i. సరకాసురుని వధాసంతరము సత్యభామా శ్రీకృష్ణులు సూటికి ఇంద్రపురమునకుబోయి తాము దెచ్చిన మకరిసింహలములను అదితి మహాదేవికి సమర్పించి నదికననములోనున్న పారిజాతవృక్షమును స్వతంత్రించి పెరిచించుకొని ద్వారకకు గొనిపోవుమండగా వాసపు కానంగితి వినినను యిగికించుచు యూరక జేయ.

ii. సరకాసురుని వధాసంతరము ద్వారకలోనున్న శ్రీకృష్ణుఁడొకవాడు రుక్మిణీ సహాయముగా నైవరికపర్వతమున నుపవాసదీక్ష నుండిన యచసరమున నారిమ పటము జనువెంచి పారిజాత కుసుమమును శ్రీకృష్ణుని కిచ్చుటయు, యద్దానిని పృథ్వుడు రుక్మిణీదేవి కిచ్చుటయు, యీ విషయమును సత్యభామ తెలిసికొని పోషించుటయు, శ్రీహరి యామెను సమాశ్విపించుటకుఁ బారిజాతవృక్షమును దెత్తునని పశ్చిత్తినట్టుటయు, వస్త్రోచ్ఛాసకారము శ్రీకృష్ణుఁడు ప్రయత్నము సాత్వకలతో దేవేంద్రునివద్దఁబోయి యూరినితో యుద్ధముచేసి పారిజాత వృక్షమును దీసుకొని నచ్చుటయు, అటుతర్వాత సత్యభామ పుణ్యక స్రోతరూచరించుటయు—ఇట్లున్నది. ఈవిధముగ మూలమునందే యీకథ వైవిధ్యము చూపించుటచేఁగాఁబోలు ముక్కతిమ్మన్న మొట్టమొదటనే తన ప్రబంధమున “అనుమతినిచ్చిరో యీవేల్పులొండేని బలిమిచేకొని యెనో పాడిదొరగి” యని రెండువిధములైన మార్గములను సూచించి నలసివచ్చెను. కాని తాను గేయొక్కదానిని బ్రోత్యేకముగా ననున రింపక రెంటిని సమన్వయముచేసి మధ్యమార్గమున బోయి తన గ్రంథ

మును రచించెను. మొదటి నిఘానముందలి సత్యభామానుగమనమును, మకిరికిండల సమర్పణమును తీసికొని, రెండవ విఘానముందలి నారద కుసుమవృదానమును, దేవేంద్రుని కదనమును దీసికొని వీనిని సమన్వయ పఠచిత్ర సప్రబంధమునను శృంగార వీరగీతముల యచ్ఛుతి సమ్మేళనము సమకూర్చగలిగెను. ఇట్లుచేయుటచే నీతివిద్యుడు కథానిర్మాణమున రసజ్ఞతయు శిల్పనా కౌశలమును, మహాకవి న్వాతంత్ర్యమును విశదముగాఁ గనుపఱచెను.

(2) కథాశీల్పమునది రెండవ విశేషము:— తిమ్మనార్యుడు తన ప్రబంధమున మూలకథలోనున్న ఇతస్యత్తమునుమాత్రమే కైకొని తక్కినదంతయు స్వకీర్తనలతో నుపవేశించి, ఇచ్చటనాడ మహాకవులు జేయునీతిని కొంత న్వాతంత్ర్యమును, కొంత యనుకరణమును జూపి రసగ్రహణవారీణుఁ డగుపించుకొనెను.

తన గ్రంథముందలి ప్రథమాశ్వాసమున రుక్మిణీకృష్ణులయొద్దకు నారదుడు వచ్చినవాడిగ సత్యభామానాంత్రిసముచితము నున్న కథయంతయు హాసంతములోనున్నది యున్నది రచించి యంతలి సంవాదకృమమును, సరసముల వాక్యములును, హావభావచేష్టాములును పాత్రచోషణాది ప్రాపుణ్యములును, ఇట్టివి యన్నియు మాతృకనుండియే సంగ్రహించి ముక్తిమున్న వాడుకచేసికొనెను. తక్కిన యాశ్వాసములలో కథాభాగమును విస్తరించుటయందు ప్రబంధమున కవసరమైన వర్ణనములన్నియు మూలములో లేకపోయినను, సందర్భములను గల్పించి యావర్ణనముల జేర్చి పెంచుటయు, మూలములోనున్న నారద చౌర్యమును సంపూర్ణముగా విస్తరించి కథానరణికి నవిలంబితగతిఁ జేకూర్చుటయు మున్నగు సనేకములగు మార్పులనుజేసి, యుకపట్టునఁ జెందియు,

యింకొకదోట నూతనముగాఁ గల్పించియు, నిట్లు తన సర్వస్వతం
త్ర్యమును జూపింపఁగల్గెను.

గ్రంథముం దన్నిభాగములయందును స్వాతంత్ర్యము వహించిన
యీమహాకవి సత్యావృష్టుని సృణయకలహ ప్రవర్ధనముతో మూల
గ్రంథములోనున్న హాసభావలీలా విలాసములను యథామాతృకగా
నిరూపించుటయేగాక తద్భాషా వైద్యమునుగూడ జాలవర కనుకరిం
చుట కే, నియ్యకొనెను సందేహము పుట్టకమానదు. శృంగార రసజ్ఞత
యందును, శృంగార నిరూపణమందును లోకోత్తర ప్రభావములు జూ
పించుచున్న ఈనృశ్యముఁ దిమ్మనార్యుఁడు మూలానుసరణమేల ము
ఖ్యకర్త న్యముగా యోచి: చుకొనెనని సంశయింపవచ్చును.

మహాకవులు తమ యుద్ధగ్రంథములను రసపోషణచేసి రచించుట
లో నప్పుడప్పుడు మూలములోనున్న భాగములను భాషా సహితముగ
పుడికితెచ్చుకొందురని యందఱు దెలిసిన విషయమే. పాశ్చాత్యకవుల
లో షేక్స్పియరు మున్నగు మహాకవు లట్లేచేసిరి. షేక్స్పియరు రచిం
చిన మహానాటకములలో ‘జూలియసు సీజరు’ ‘కోరియొలానసు’ మొద
లగునవి మూలకవులగు ప్లాటోగారు- రచించిన మహాపురుష జీవితముల
లోనున్న కొన్ని భాగములకు సమవాదములే యయిచ్చు విమర్శకులు నిర్ణ
యించినారు. కావిదానమహాకవి రచించిన రఘువంశము కొన్నిచోట్ల
వాల్మీకిరామాయణమందలి ఇతివృత్తమునేగాక వాక్యచయమునుగూడ
సనుసరించుచున్నదని విమర్శకులు కనిపెట్టినదే గదా! మన యాంధ్ర
ప్రబంధములలో పెద్దనార్యుఁడు వ్రాసిన మనుచరిత్రము మార్కండేయ
పురాణములోనున్న మూలకథను గొన్నిస్థలముల శబ్దానుసరణము చేసి
వట్లు వెనుకటి నావిమర్శనతో జూపితిని. ఇట్లు ప్రపంచమందలి మహా
కవులందఱు నొకానొకప్పుడు పూర్వకవుల మార్గమున బోవుటయేగాక

వారి రసవత్తర భావనికాసమునుచూడ ననుకరించుట సాధారణ విషయమే. ఈనూతనమున నట్టివారి జగత్ప్రఖ్యాతికేమియు లోపము గలుగదు. వారు రసజ్ఞులు, కళాభిజ్ఞులు కావున రసవత్తర భాగములను బొందికగా నచ్చటచ్చట నిముచ్చుకొనుటచే దను గ్రంథములకు చిన్న కలుగుననియే యోచించిరిగాని, తమ ప్రతిభకు న్యూనత గలుగునని భావించి యుండుదు. సవరసభరితమైన కవిత్వము ధారాళముగ స్వకీయకల్పనలతోఁ జెప్పగలిగిన నీకవిత్వములు యేతస్మాత్ప్రభాగముల చచ్చటచ్చట పొందిన యుండుట గ్రంథచౌర్యమని కీచిత్తులుమాత్రమే యరుకుదురుగాని మహానుభావులున్నవారు యూహింపరు. కావున కాళిదాసు, పెద్దనాధ్యమహాకవుల మార్గమున బోయిని యీ నంది తిమ్మకవి నిచ్చుట్టున యత్నించిద్దోషమును నారోపించదగినది కాదు. అతడు తన రసజ్ఞతా వానివ్యాతినే చూపినాడని యోచింపవలెను. ఈసందిర్భమున చక్కని మేధానాతులును గొప్ప గీర్వాణాంధ్ర వండితులునగు నాగపూడి కుప్పనాధిపతియ్య బి. పి. గారు ఈ పారిజాతాపహరణ కావ్యమునకు తాము రచించిన పరిమల్లోన సమాఖ్య వ్యాఖ్యాన పీఠికయందెట్లు వాసి చ్చిరి. “ఈ మహాఖ్యానము (పారిజాతాపహరణము) సంస్కృతి హరి సంశమునందు 123—140 పదకు బదియనెనిమిది యధ్యాయముల పేరులముగా జెప్పబడి యున్నది. ఆకథనే కై కొని నంది తిమ్మకవి పారిజాతాపహరణ మహాకావ్యమును వ్రాసెను. మూలగ్రంథములోని చాలభాగముల ననుసరించియే ఈకవివరుడు వ్రాసినను బెక్కుచోటలలో గదలను మార్చియు, సంక్షేపముజేసియు, బొత్తిగా వదలియు, లేని వర్ణనాదులను విస్తరించి పెంచియు, భేదములు గావించెను. అతడేల యటులా నర్చెనని యడుగుట యసంగతము. పురాణకథ నితివృత్తముగా గైకొని చమత్కృతికిని, రసపుష్టికిని వలయునటులు స్వతంత్రితో కావ్యము

లు రిచించుటయే యుత్తమకవుల సంపదదాయము. సుచారసంభవము
 కిశుపాలసంభము, మొదలగు మహాకావ్యము ల్ని వ్రతినే రిచింపబడినవి.”
 ఈ మధుప్రాయముతో నను స్థవిద్యుల్లోకము నేర్పవించుచు నేదలించు
 చున్నాను.

మమ్మిన్నకై తొన్న యనుకరణముల మదహరించి చూపెదను.
 ప పూర్ణముగఁ దెలిసికొనగోరువారు నేనిచ్చిన మూలకథను తిమ్మనారన
 ప్పించుట ప్రబంధకథను పూర్తిగా నొజ్జాదుకొన్నయెడల కఠియు దేలు
 జెల్లయినను.

(1) ఉచూదేవనాస్సేషా హిచూచల మతానశీ
 కారయేనీశ్వరీ చిత్త్యం పుష్పాశ్చేతాని సువభే
 లినిశీశ్చచౌలోమీచ మహేంద్రా సిరితారణీ
 నాడకస్త్రీ సహసాశాం మధేబుద్ధిర్వర్తనే
 బద్ధేష్టాం వాసుదేవస్య వేద్మిత్యా భోజనంబీ,
 ప్రకాశమిద్య బాధ్యామరివాప్యః యశశ్చతే
 లిధ్యాహమవగచ్ఛామి సర్వభా సర్వకోధకే,
 ఆత్మాద్వితీయఃకృష్ణస్య భోజేత్వమితి భావినీ
 శ్రీలోకస్యరత్న సర్వస్య మనదత్తవామ్యిః
 అలంకృతిం పుచ్చమేతన్నినగ్గాత్మనసర్వభా !

జలజాక్షి యిది పారిజాత ప్రమానము

నగుటకు ధరియింప నరిదిసూచ

పాశామిహస్వాని వన్దివన్దిగారాణి

యును శిరంబునఁదాల్చు రనునీవంబు

నానబిగ్గి పాదాల నగుట నేడెటుగంగ

నచ్చె నీకెపుడిది యిచ్చెగాన

చెలఁగుట పదిఁకూట వేపురలో నెన్న
సరిలేదు సాధాగ్యగరిమ నీకు

తే. నీవువాల్కిన కనెన నీపూవు నేను

బాగ్యము పెంపించె నుచితోపయోగవృత్తి

నీప్రీతార్థంబు గొడకూర్చు నిది లతాంగి

దీనిమహిమంబు కౌప్పెడిఁ చెలియనినుము.

(2) బుభుక్షువా విపాసావా గ్లానిర్వాప్యధవాజా

దేవవహారయంత్యాస్తే స్వేచ్ఛం దేవభవ్యుతి.

చ. అతిగినయంతలోని సరసాన్నముల స్వసుకూర్పు నాకంట

న్నదలికఁ జెందినీక యశుధంబు లపంచు జగత్తెనియించెనెం

బడయగదాని సర్వగుణభంజము నుమ్మికి దీనిఁ బాల్చి యి

ప్పదరులలోఁ గనుంగొను మహా సుహృదుహిషాసుభూః సుగ

(3) శీగోష్ఠే చేప్తిశే దేవుష్యమే త్రిప్రమిచ్చతి

క. నెలకొని వేసకఁ జలువయుఁ

జరిచేగల మష్టగుణము సముచితభంగిం

గలిగించు నీలతాంతము

కొలదులు నెవ్వంగ నిచ్చ కొత్తలుమమ్మా.

(4) కిమర్థం కౌంకుమనానో మహారదతమేనచ

నాను గృహ్లాపి స్మశోశి శుష్కంచానోనగ్నిహ్లాపి

వాసస్యేతేవాక్ష్మే మహారిదతకౌంకుమే

దేవాభిగమనాదూర్ధ్వం శుష్కం చేచ్ఛంహిశేప్రియే

కించానాథరణం నాత్రిం సుగాత్రీతిచకృత్తాం.

ఉ. ఇంకునిభాష్య మైతోదవులేల ధరింపవు నున్న నావులే

చెందును మానలేవు తెలుపేటికఁ గట్టితి పీటికారుచున్

కెండలిరాకుమోచి దులకింపఁగఁజేయక యుమ్మియేయి నీ

చందము కంతయ్యెను నిజంబుగ నాకెలుగంగ జవ్వమా

(5) వసంతకుసుమైశ్చిత్రిం సదానై వతకంగిరిం
 ప్రియాభూతాప్రియాభూతా కథద్రీప్త్యామృతాం పునః
 జలకీర్ణాం తివాంకన్దాదేవ్యత్వా మహాదధౌ
 కథం దౌర్భాగ్యమాపన్నా సశ్చేయమపి సాగరమ్.

సీ. ఉవిడ యెవ్వతెనోచియున్న నో యాశ్వనం

తెకనత్నమింక పొదిల ధరింప

నీల సతత శైలనానకూటవటంక

కేకం కెన్నతె వానిపడునో

యెవ్వతె కబ్బినో యీవసంతారామ

కన్నుకపికాగానతి

నీల నమన రాజులకంబుల నమ్మె

నూకి మృతి నార్థిచావలనో

తే. యకట నేరెంక కిది కను ము

కాకికాబుండు మెచ్చు నేరెంక ము

నమ్మ నాలో నెరుగుల నకిది నున్న

పంతములంగి నమ్మ మెప్పుంబులనా.

ఇట్లు మూలగీతము లోని నీ కథల సూక్తిని కథామయములను గొన్నిచోట్ల భాషాక 'నమమును మున్నేయుగా నాచ గ్రంథముం దమచరించి నను, మరకొన్న స్థలములలో మూలగీతములు చిన్నముగానే ఈకవి నిర్మించెనని యీక్రింది యదాహరణములను బట్టి తెలిసికొనవచ్చును.

(1) మూలగీతములో రుక్మిణీకృష్ణులు వైవర్తికగిరియొద్దనున్న దీక్షయం నుండిగా నారిదుండు వానమువర్షకు నచ్చెనని యున్నది. తిమ్మనార్యుని కృతియందు రుక్మిణీకృష్ణులు శృంగారక్రీడగా ద్యూతిక్రీడానం రంభముననుండుగా నారిదునుని నచ్చెనని యున్నది. ఈమార్పు బహుశః శృంగార రసత్వముకొరకు జేసియుండవచ్చు.

(2) మూలకథయందు శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామకు వీవనచే వీచినట్లుగాను, యింకా సరిసంపుమాటలచే ననుచయింపసాగినట్లుగాను చిత్రింపబడినది. కాని తిమ్మనార్యుని కృతియందు కృష్ణుడు కామేశ్వరికి మ్రొక్కి శిరమునందామె వామపాదతాడనము నొందెనని యున్నది. ఈ మార్పనభ్యము, ససహ్యమునని నాతలంపు.

(3) మూలకథలో కృష్ణుడు దేవేంద్రుని మీదకు దండెత్తిన పుడు సాత్యకేపిద్యుములు మాత్రమే వానివెంట వెళ్లెరి. తిమ్మన్న కావ్యమున నానందకర్ణమున సత్యభామమాత్రమే కృష్ణుని యనుగమించి నట్లు చూపింపబడినది. ఇది పారిజాతకథయొక్క యుభయనిధనమవ్వయ ఫలితము.

(4) నారదచౌత్వము మూలగ్రంథమందు బహు దీప్తిముగా వర్ణింపబడినది. తిమ్మన్న దానిసంతయును విడిచి నారదుని నానాపారు నిగ మాత్రమే చేసెను. ఈమార్పువలన నికృష్టమునకు క్రొత్తగా మేర్పడి కథాకథనము రిసవంతము సవనోన్మేషమున నొప్పించున్నది.

(5) మూలకథయందు దేవేంద్రునిందుగ్గిలు సమానముగానే పోరి యొకరినొకరు జయించలేకపోయిరి. కావునఁ తెలివెంద్రులగు యదితి కశ్యపులువచ్చి వారి కలహము వారింపి సఖ్యపరచిరి. తిమ్మన్న ప్రబంధమున శ్రీకృష్ణుడు దేవేంద్రుని జయించినట్లును, ఓడిపోయిన దేవేంద్రుడు దువేంద్రునకు నాగిలబడి సమస్కరించినట్లు నున్నది. ఈ మార్పనవసరమనియు విరసమనియు నాయభిప్రాయము. తిమ్మన్న గావించిన మార్పుకంటె మూలకథయందలిసంగతి యెంతయో యుచితముగాను నాస్విభాషకముగాను ఆనందకరముగా నున్నది. బహుశః యీమార్పు నిత్యజయశీలుడైన శ్రీకృష్ణుని యవతారముగా బరిశీలించబడిన శ్రీకృష్ణదేవరాయచక్రవర్తిని ప్రతిబింబించుటకుఁ జేయఁబడినదని నాభిప్రాయము.

(6) మూలకథలో పుణ్యకవ్రతాంతమున శ్రీకృష్ణుని తిరిగి గొనుటకు నారదునికి సత్యభామ, దూడతోనున్న కపిలగోవును, తిలలు, బంగారముతో కృష్ణానామమును యిచ్చెనని యున్నది. తిమ్మనార్యుని కృతిలో సత్యభామ తన సర్వాభరణములను మాత్రమే నాజడదారి కిచ్చెనని యున్నది. తిమ్మన్నచేసిన మార్పుకంటె మూలములోనున్నది యే యచితముగానున్నదని వేరే చెప్పనవసరములేదని నాయాశయము.

ఇంక తిమ్మనార్యుని కావ్యనిర్మాణమందలి ప్రతిభాతిశయము జూపి చెడు నూతనవిశేషము లెవ్వియని యోచింపదగినది. ఈ మహాకవి యిక్కావ్యము రచించుటలోఁ దనకు పూర్వులును, సమకాలీనులు నగు యాంధ్రమహాకవుల మార్గమున బావక లెనికి నూతన మార్గమును గనిపెట్టెను. అది యేదన, నీ ప్రబంధమున ప్రబంధలక్షణములన్నిటిని చూపించుచు నాటకవిధానమునకుగూడ ననుకూలమగు నిట్లు శృంగారదృశ్య కావ్యముల సమ్మేళనము గలుగునట్లు జేయయత్నించెను. ఈవిధానము శ్రీనాథాదిపూర్వకవికవులకుగాని పెన్దనాది సమకాలపు కవులకుగాని పొడకట్టి యుండిలేదు. గీసిన కవలము తన యప్రతిమ ప్రతిభచే భావించుకొని తాను నూతనముగా సృష్టించెను. శ్రీనాథపెన్దనాదులు తమ ప్రబంధములలో పురవ్యసాహిత్య భారంభించి క్రమక్రమముగఁ గథాంశములకు బోయిరి. శృంగారప్రబంధమందును మనుచరిత్రమందును నిట్లే యున్నది. మన పారిజాతాపహరణములో స్థూలగాఁగ ప్రథమమున రంగప్రవేశమునట్లు రుక్మిణీకృష్ణుల ద్యూతప్రేమాదృశ్యముతో మొదలుపెట్టి నారదునివాక వెంటనే కవి కనుపరచెను. వారి సంభాషణమునఁ గథాప్రథమగు పారిజాతపుష్ప ప్రదానమును నిరూపించినాడు. ఈదృశ్యమునుండి సత్యభామాంతఃపురదృశ్యమునకు స్థ్రముగాఁ గొంపోయి యచ్చటి యతివృత్తమునంతను నాటకవిధానమగు పాత్ర సంభాషణ పూర్వకముగ

జత్రించినాడు. అప్పుని వెంటనే గరుడారోహణమును స్వస్థప్రయాణమును గావించి మరియొక దృశ్యమునకు దీసికొనిపోయెను. సందనవనవిహారమును, ఇంద్రోపేంద్ర సమరమును జూపినవెంటనే, ద్వారకలోఁ బుణ్యకక్షతి శాంతరంగముతో కథ ముగించెను. ఈలాగున నొకరంగము నుండి మరియొక రంగమునకు తొందర తొందరగా దృశ్యములు మార్చి కథనాకౌతుకమును తృప్తుండ నిలువజేసినాడు.

ఇట్లు నాటక ఘట్ట కనుకూలమగు దృశ్యక్రమమును మనమునందిచినను గిరింధనిర్మాణముమాత్రము ప్రబంధముగా నుండవలెననిగాన తదావశ్యములగు సప్తాదృశ్యసలకు నాయా సందర్భముల నైసర్గికముగా నుండునట్లేకవి కథను గొంతెనెనను మార్చెను. సత్యభామా కృష్ణులు వెంటనే చామరావతారికతోవక చూరరాత్రి తమ స్వర్ణమునఁ గడపుటచే నిశావస్థనము, సూర్యోదయగాది వర్ణసములకు సవకాశము గలిగినది. అమరావతిలో నున్ను చేరినవెంటనే మూలగిరింధనున్నట్లు సత్యభామ పురికొల్పినను పారిజాతముఁ దెకలింపకొని వెనువెంటనే సత్యా కృష్ణులు తమ వీటికి రాకుండజేరి యుద్వాచవిహార జలక్రిడాది వర్ణసలకు సమయము కల్పించెను. ఇట్ల వర్ణసలు లేనియెడల సీగ్రంధము మహాప్రబంధమనిపించుకొనదుగదా ! కావున పేని సన్నిధిని యెట్లుకో చేర్చవలెను. ఈవర్ణసలెవ్వియు మూలగిరింధములో లేకపోయిననుఁ గ్రోత్తగా కల్పింపవలసి వచ్చినది. ఇట్లు నాటకక్రమ మొకవంక లాగుచుండగా ప్రబంధోత్థానములు మఱియొకవంక లాగుచుండగా, ఈమహాకవి మధ్యమార్గమున నిలచి యెంతయో సమర్థతతో రెంటికిని సమన్వయము జేసెను. ఈతని తర్వాతవచ్చిన సింగళి సూరనార్య డీప్తతినే తన ప్రభావతీప్రద్యుష్ణమున సనుసరించెను. అనుసరించుటయేగాక యీసమ్మిశ్రితనాటకవిధానము మరింత మనోహరముగ నుండునట్లు విష్కంధము

లను, అంతర్నాటికలను గూడఁ గల్పించి తన ప్రబంధమును నాటక కల్పముగా నిర్మించెను. ముక్కుతిమ్మన్న నమకాలికుడును నతనికంటె జిన్నవాడునగు చింతలపూడి ఎల్లన్న సయితము నీమార్గమునే తన రాధామాధనమందును, మరింత విచిత్రముగాఁ దన విష్ణుమాయానాటకమందును ననుకరించెను. ఆయా గ్రంథముల యుపక్రమణముఁజూచిన నీవిధాన మెంతెసరసముగా నాకవులచే ననుకరింపబడినదో ద్యోతకము కాగలదు.

కథాకథనము : తై లి.

విప్రుననాంతరసీమఁగు నొకచోట మేఘగర్జితమును బురుషించు సింహనాదములు, మజ్జిమొక చోటఁ బ్రచండ వాతాహతినఁ బెల్లుబ్బు జలపాతముల లుతదధంగిల్లరింగి కల్పించును, నేఁకొకచక్క మలయా నిలమంబనమున నన్నకుంతమున నైత్తివాడు సెలయేటివిచికల నివాదమును, నింకొకత్తెను నుఁజూనింజమున పొంత నిరంతర కేళీనిదమున నెఁగయు సరపుష్పపారావతశుక మరురాలాపములును, కెలలేగి ప్రకృతి లలన నానావిధవాడీ నైపుణ్యమును నొప్పుచున్నదో యచునల్లు ఆంధ్ర వాఙ్మను గహంజీనుగాఁ జునేనిధములు జృంభితారావముల శోను, మృదుదుఘ్ని కింజనము శోను నిడుకొని సమ్మళిత స్వరసం దోహమున సుతితిహ్వరమీఘాదము కలుగఁజేయుచుండును శ్రీరాధుని యుద్దండ వాగ్గింబరములును, పెద్దనామల రసస్ఫూర్జితస్వరఘ్రియ, రామరాజభూషణుని నాణేవీణావాక్కుధాసారమును, వాగ్మయా రామ మాల ప్రతిభయు లీరుచుండ ముక్కుతిమ్మనార్యుని కలకంఠవధూకల కానలీధ్యులు నిత్యసంతికాలమును నెలకొల్పుచున్నది.

“ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు” అని కవిత్వరస విచారమున తిమ్మనార్యుని వాక్పాఠ్యమము లోక్తక ప్రసిద్ధి బొందియున్నది.

మాధ్వివము, కనునీయతి, మాధుర్యము ఇత్యాది సౌకుమార్యగుణము లన్నియు నీతిని కపిత్యమందు మూర్తీభవించునున్నవి. వసంతికాలము నఁ గొంగొత్తగఁ జగిర్చిన చెట్ల చివురుత్రులపములు నిగసిగలాడు నద్వైపుకానిమలతోను, పరిపాపల వాస్తములతోలు ఎట్టని లేజాయల తోడ నెల్లు చూచునలవృద్ధిని నాకల్పించి వారిని హర్షిపులకితగాత్రులఁ జేయుచుండునో, యట్ల యీకవినద్యుని మృదుల పదరచనలు పాఠకుల వీరులను వింపొనరించుచు వారిచేందముల నానందరసాచ్ఛి నోలలాడించు చుండును.

వెనుక నాముక్తిహాల్యదను, మనుచరిత్రమును విమర్శించునపుడు ఆయా వివేకరుల రచనలలో శైలీప్రామాణ్యము వారికి సిద్ధించలేదని వాదయవలసినది. కృష్ణరాయలు కొన్నిచోట్ల కఠినపాకిమును కొన్నిచోట్ల మృదులరచనలను సంఘటించి శైలియందభిరక్తి దోషమునకు లోనయ్యెను. అట్ల పెన్దనార్యుఁడు పెన్దనమున నసన్నిధిమనఁ జేరీపి శలత్పముఁజూపినను బోనుఁజూలు కఠినపద్యధితిద్వర్గ సమాసముల నాశ్రయించి శైలియ దు నమత్వము నొనపుకొనలేకపోయెను. నందితిమ్మ న్న యట్లుగాక మొదటినుండి తుదఁజూచు హెచ్చుతగ్గులులేక యొకేవిధ మగు యంత్యమైత్రీ వినియోగించి స్థిరప్రభావు డనిపించుకొనెను. ప్రథమాశ్వాసమున సత్యభామాశ్రీకృష్ణుల ప్రణయకలహము నంత మనోజ్ఞముగ రసాత్మకమున వర్ణించెనో యట్ల పంచమాశ్వాసమునఁ బుణ్యకన్యకమునుగూడ నంత మృదుమధురపదవిన్యాసమున వర్ణించెను.

ఆంగ్లేయభాషలో "The style is the man" అని యొక ప్రాచీన సూక్తి యున్నది. అనగా, మహామతుల రచనాశైలి జూచినయెడల వారి మానసికస్వభావమును గుర్తింప వచ్చునని. ఈలోకోక్తిప్రకారము మనము తిమ్మనార్యుని సహజమనశ్శక్తుల భావించుకొనుయెడల నాతఁడు

నపారమగు సాత్విక స్వభావముగలవాడనియు, నాతని హృదయాల
వాలమున సౌమ్యరసభావములకుఁ జెంపుఁగలిగియున్న తదితర భావముల
కుఁ గలుగలేదనియు నిర్ణయింపవచ్చును. అతని శైలీసౌమ్యత, కదలాని
త్యము, భావసౌఖ్యమార్వము యిచ్చనియు నాతని మృదుల స్వభావము
నగు చిహ్నములుగా నున్నవి. అతని కావ్యముందు సామాన్యముగ
శృంగారశాంతకరుణారసములు మెండుకొని యున్నను, అచ్చటచ్చట
వీరకౌద్రాదులుగూడ నందర్భవశమునఁ దటస్థించుచున్నవి. అట్టివానిని
బోషించుటలో దన నిజస్వభావమైన సాత్త్విక గుణమునే పదరుబెట్టి,
వాని కార్కశ్యపారుష్యముల నుపశమింపుదురుచు, కావున నీతిని కా
న్యశైలి నన్నిత్ర మాధుర్యముగల్గజై నేనుస్వరమునలె సుతంత శశివణా
నందము నొనఁగూర్చుచున్నది.

ఉ. నానిని సత్విభావ మడవంబున లేవక కండుంప చే

మే చదియింపఁబూను హృదయేశ్వరునిం గొనంజ్ఞ నాన్ని క

న్యేనలజారుకొంగు నవరించుచు వీడినకొప్పు బల్మింప

దీవెడనొచ్చుచుం బోకెం దెంచుచూపులు క్షేణికాటగం.

మ. అని సోలోమి మొగంబుజూచి వియమోహస్త్రాభ్యుదీకంఠనా

త్రణ విన్నంబడనేల సోరునిచే సత్కార్యభావము చి

న్యగంబు న్విడిపించిఁజూచి సాహసకారుడైనచి చ

క్యనకుఁబొంది గృహంబు నల్పది సుఖసౌమ్యసామన్యమై.

మానవ స్వభావము నామూలమూహముగ గ్రహించినవాడ
య్య నీతిని విశేషతః స్త్రీస్వభావవిధానమును నన్నితీయుడని చెప్పవ
లసియున్నది. ఆకాలమున నీతినినలె స్త్రీల మూలధర్మిక భావసాధారీన్య
ములు సూక్ష్మవృద్ధిని బరచేలించి నర్జించిన మఱియునికిని పిల్లల సూర
నార్యుడు. అతఁడైనను స్త్రీస్వభావ నిర్ణయలో ముగ్ధు తిమ్మన్నకంటె

గాంధీర్యమును కౌటిల్యమును జూపినను, ఏనివలె రసోన్మేషితవాక్పాఠి
మును, భావవిలసితి చేష్టాభినయమునుఁ గనఁజూపలేదు. స్త్రీస్వభావ
మును యథాహాసముగఁ జిత్రించుటయగు నన్య తాభిమానముగలవాఁ
డగుటచే నీతినికావ్యమం చుత్తముస్త్రీలు ముఖ్యముగా నాడెడు జాతీ
యములు, సామెతలు, లోకోత్తలు మున్నగునవి నిర్వృత్తిప్రలుగా దొర
లుచున్నవి. ఇటువంటి స్త్రీపాఠిభాషినిములను తెలుచువాడినను తన
యొక్క సామ్యగుణస్వభావముమాత్ర మెన్నడును నీడిలేదు. అనఁగా వా
క్పారువ్యము వలయునచుచు భావకావ్యముఁ జూపినపుడును మార్ద
వమును గాంధీర్యమును పాత్రోచిత్రిమును పోషినిగాటచుండును భోషిం
చుచునే యుండెను. ఇట్టి యచ్ఛగ పుటలము నీయతి సహించుట కి
గ్రంథినుండలి ముఖ్యకథాపాత్రల వాక్యముల నెలాఁములన్నయు నిద
ర్శనములే.

ప్రభమాశ్వాసమున నత్కావ్యస్థలు ప్రణయశోక ప్రణయాను
రాగముల యభివర్ణనమును యాంధ్రకావ్యమునందులను నుత్తమస్థాన
మలంకరింపదగినవిని చెప్పుట యతియోగ్యము. ఈభాగముచు వెతి
సూక్ష్మాశ్రమను పోషిశేష్టము నుత్తమ కవి తానార్చియున రసముతో ను
పూర్ణముగాఁజేసి యన్యుతంపు గుణలక్షణ గుచి నుచున్నది. ఏనిన్న
మాటనై నను మార్చి మత్యయికమాట నవ్వోటఁజేర్చుట కనకాశ్రమం
తి మాత్రము గలుగదు. అదిగామాటలన్నియు నానందవిర్భములలో
నాయాభావములను జిత్రించుటయగు దనన్యమములు. శ్రీకృష్ణుని
లీలానాటకము, సత్యభామ ఖండితస్వభావము, దుష్కృతి నాథులము, నా
రదుని కలహాపియత్వము, ఇవన్నియు నశోచయత్కారముగాను స్వభావ
సిద్ధముగాను, అతిమనోహరముగాను వర్ణించుచు. నాయాపాత్రల గుచితి
మైన భాషామాధుర్యమును, భాషావాగ్విశ్వామును యేదిన్నయంశము

లోనై ననుఁ దప్పక నిరూపించినాఁడు. మఱియు సామాన్యముగ నీకథా భాగమందు భావసూక్ష్మములను నర్థించునపుడు శుద్ధాంధ్ర లలిత పదములనే వాడినాఁడు. ఈక్రింది పద్యములను మచ్చునకై చూపుచున్నాను.

ఉ. ఇన్నిదివంబులున్ సవతులందఱులోఁ గడు గాగవంబునం
గన్నియ పన్నుపల్లభుడు గన్నులఁగవ్వొనంగ నుండి యా
పన్నెయు వాసేయుండుఁగి వారు ననుం దలఁజెత్తిచూడఁగా
నన్నులఁ జాయలం బలుకఁజేతు నె వ్రాణములెంత తీసాణ.

చ. మన మగయందలంచి యొకమాగ్గును పన్నితొ పవ్వటాలతో
ననుపజిలించెన్ యకట నామెడ నిక్కియు పవ్వగల్గెనో
నజదళాయతాక్షి పగవాచనె నన్నిటులేల చూడ వొ
క్క నిమిషమైననీవు పయంగ్గొనమంజీన నిల్వజేర్తు నే

ఉ. ఈయన గారిపుండ్రయము నీసస మొగమిచ్చుమాటలే
లా నిను నమ్మియుండిన ఫలందె టోడనె కదైవాకు నీ
యానమరీ సనుం నెకి యూతివెట్టిన నన్నువాలం
గాన ననుంగునే పయకాపరి ఘాతనామ్రకకృముల్.

ఉ. ఇంకెటునిన్ను నమ్మ ననునేమిటికిం గొనించె దెంతయుం
గొంకనుగాని యింటని గొంతులు మాచనిగాని నుక్తిలే
పంకజప్రసాదేంద్రును బాగ్గిరామంబులుగాని కల్లవీ
కొంక! చాణూరాలు నుడికింపకు నింపకు లేనికూరుముల్.

శృంగారాది మృదురములును హాసాధించిన సున్నితభావములను వానిసూక్ష్మములును ఛాయలు వెల్లిపరచుచున్న డీకవిపుంగవునకు ఇదిరిన వచనానుభవమొక్క పి గలి సూరనయందేతప్ప మరి యెవ్వరి యుండును గానరాదు. అనహాస్యము, ఉపాలంభనము, నర్కాలాపము,

నటనా విన్నాణము, గిరువంపుపంటితిశము, వేయేల మానవస్వభావ మందలి ప్రతిభావలేశమును, ప్రతి సూక్ష్మనికారమును— యితరీకపుల వలె చెద్దినమానములతోఁగాని, యనేకములగు మాటల సహాయము నఁగాని చెప్పినవినిరములేకఁగి నామాన్యమున బ్రతిమనుష్యుని యగు భవములోనుండు యేనో యొక చిన్న నాడుకమాటచేతనో, లేక యే దోయొక యభిప్రాయ స్పష్టచేతనో గొఱాలున మఱుపు మోలికల్లు చెప్ప గల కవిప్రౌఢ యాతిమృతాచ్యుతం. 'మన మే యదే,' 'దానిని మన్ని వీగుచు గణించు,' 'కన్నులు గప్పించినింపి,' 'నను నేమటికె గెర లించెను,' 'నన్నెన్నతెగా జూచితి,' 'మఱుగునే పరలకావరి భావజను ర్మకర్మముల్.'— ఇత్యాదులగు చిన్నచిన్న వాక్యములు వాదనలొంది కనబడుచున్నవి. ఇట్టి ముల్గు భవములతో నాయమృతి నివాసేశముల దృశ్యమును, అనగా, స్వర్ణాజనిత కోహస్థు సహజభిమానముఁ ది త్సాంత్యవైషమును మన కర్థయెదుట పరిశ్రమిముగా జరుగుచున్నట్లుఁ జూపఁగలిగెను. ఈ దృశ్యమందును, పుష్పకవీర కేష మనుచును, నీ యరణపుకవి యితరులకు లభ్యఁబడని కాజాతిపురానుభవమును సా మ్రాత్కరింపఁజేసినాఁడేమోయని నామనుసంజము.

శృంగారనాచిచ్ఛమన యీశ్రీకృష్ణుని ముహూర్తమున గిట్టు ముగిసెపుభావములను, వేనోపుగూలు వాగదనములను, హృద య విదారణములగు శ్లేష్మశ్లేషములను యనుకార్యులంకారములను పాలు చేయక, రసప్రభావమును ఉత్తమకవిత్వానైదితి వాటిచి, 'వీరమనాను పేశలమైన వచనరచనలతో నింపి, కవీజగము కము గొలుపు యు దుటచే నిమ్మహాకవి తాను భన్యుడగుటయేగాక అభిభవించునను భన్యత నొందించెను.

శ్లేషకవిత్వప్రావీణ్యమును కాలదిమార్చిముగ నవతారిక భాగముననున్న శృతిపతీసంస్తవమునను జూపి కథాశరీరమందు కథాకర్ణనకౌతూహలంతయు దీర్చు తరువాత గ్రంథాంతమున తన చతుర్విధ కవితానైపుణ్యమును జూపవచ్చునని చిత్రకవిత్వమును, బంధకవిత్వమునను గొప్పపద్యములను రచించిగాడు. ఇట్లు రచించుటచే నరామాపురాణ కిర్మలను సుబ ధియగుట స్పష్టమైచది. వారును తమపురాణమందు కే నల ముద్రనక్తి ముగఁ జిత్రకవితా పద్యములనుఁజేర్చి తమ చతుర్విధ కవితాకౌశలమునుఁ బ్రకటించుకొనిరి.

కథాశరీరమున శబ్దాలంకారములజోలికి బోని యీకవి, రసపుష్టికౌతూహలంకారములను తెచ్చుచు నాడుచుచచ్చెను. కథాకర్ణనమందు ఉపమానము, ఉపమలను, వర్ణనాదికములలో సుశ్రేష్ఠకౌతూహలముల నెక్కువగా పోయెను. ఈ కవి వాడిన యుపమలు రెండువిధములు:

i కొన్ని స్వకీయ విల్పితములు.

ii కొన్ని వ్యాఖ్యానింపి యుద్ధృతిములు. అన్నిటికిని సమానముగానే తన చిరుసమాసములపైకిలెత్తి మనమోహగుంఠనమునఁ దొడిగి పదార్థులన్న జంగారమునఁ బొదలించి యింద్రునిల మానకృతముల పగిదిచల్లని కాంతలు సగుడించుచేసెను.

౧ 'వలిగుబ్బలి ముద్దపట్టి తేలిసెల ఛనుచినట్లమరె.' (స్వకీయము)

౨ 'పులుగడిగిన ముత్తయంపు పాలుపొందంగా' (స్వకీయము)

౩ 'ప్రేమ నడ్డి యురగాంగనముక్ బలె, నేయివోయ దరికొన్న భీషణ హుతాశనకీల యనంగ (వ్యాఖ్యానింపి యుద్ధృతిమును, అను ప్రాణితిమును)

౪ 'హరిచందనకోటరమునకు నాగ తిరుగియు బోలెన్.' (మాతృక లోనున్నదానికి గొంతమార్పు)

౫ 'బాలవల్లవగానక మాయకంఠ కంకింకర వధూకల కాశీభవన్.' (స్వకీయము)

౬ 'ఓలలిశెంద్రినీలశకలోపమృతైశ్చ' (మాతృకనుండి యుద్భవము)

౭ 'తామరదోయిలొ పగిలి దాటెను తేలులబోలు పెన్నెరుల్' (స్వకీయము)

౮ 'మాత్స్యస్థులమేఘమాలికాపామ పృథాకృతి హిమధామ కళ యనఁగ.....' (ఆ. 2 ప. 15.) (ఈ పద్యమందలి రూపకము లన్నియు స్వకీయములు)

ద్వితీయాశ్వాసములోని గాతి 'వర్ణనమును, చతుర్థాశ్వాసములోని వనశ్రీదా జలకీరణము, ప్రత్యేకముగాఁ గలిపి కల్పితములేగాన వాని యందున్న యుత్పేక్షలన్నియు స్వకీయములే. మచ్చునకై యొకటి నిలు గూర్చెదను.

ఉ. పాండుగ బల్కిమాఘ్నశబ్దసూక్ష్మసంకుమంకు మత్సరగా

కందము వాసరాంతహరిక ప్రపమండిత వాంగ్యవారి శృ

త్కందశము ల్లిమోదశయుతంబులునై గెలవండి వ్రాతల బూ

ర్ణెందునిపేరఁ బ్రాచినదిహేతువు పెన్నెల కక్రీకక్రీకన్.

వర్ణనలు :—

మూలగ్రంథమందొక యుద్ధవర్ణనములేప్ప మరి యేవర్ణనములును గానరావు. తిమ్మకవి యాంధ్రప్రబంధ సయమముకొఱకుఁ గొన్ని వర్ణనలు నూతనముగాఁ గల్పింపవలసివచ్చెను. రాత్రివర్ణనము, సూర్యోదయాస్తమయాది వర్ణనలు కథాసందర్భవశమున స్వాభావికముగా వచ్చి

నని. అట్టిదియే నందనోన్మాదమున వసవిహారమును; కాని నిదాఘవర్ణము స్వర్ణమందు చేయుటకు కారణము కేవలము మృగ్యము. ఏలయన శీతలాతపబాధలు స్వర్ణమందుండవని జ్ఞానకోపమల తీర్మానము. అట్లయ్యు జలక్రీడా వర్ణనము కోటకు దుర్భరిమగు వేసపు స్వర్ణమందు కల్పింప వలసి వచ్చినది. ఈలాగున కథాసందర్భములను బట్టియో లేక యట్టివి కల్పించియో యీకవివరుడు చక్కని వర్ణనలను గ్రంథమం దిమిడ్చెను.

తిమ్మకవిచేసిన వర్ణన లతి దీర్ఘములుకావు. ఏవిషయమైనను వర్ణింపవలసినవచ్చినపుడు ముఖ్యాంశములను నిర్ణయించుకొని వానిని కొద్ది పద్యములలో బొందికగా సమిష్టి యంతటితో ముగింపుచు వచ్చెను. పెద్దన్నవలెను కృష్ణరాయనివలెను యొక్కొక్కవర్ణన మొక్కొక్క యాశ్వాసమునకు సరిపోవునట్లుగా పవ్యపరంపరులువాసి విసుగుపట్టించుట లేదు. దైర్ఘ్యవిషయములోనేగాక యీకవి మఱియొన్ని విషయములలో గూడ తిమ్మకవి వర్ణనలు పెద్దనాదికవుల వర్ణనలకంటె భిన్నములుగా నున్నవి.

సామాన్యముగా నాంధ్రకావ్యములలో వచ్చెను వర్ణనము లన్నిటిని స్థూలదృష్టిని రెండు పెద్దతరగతులుగ విభజింపవచ్చును. మానవ జీవితమునకుఁ గొన్నియు, మానవేతర జీవితమునకు మిగిలినవియుఁ జెంది యున్నట్లు నిర్ణయింపవచ్చును. మానవేతరజీవితమునకే ప్రకృతి జీవితమని నామాంతరము. కాబట్టి మనుజుని గుఱించియుఁ బ్రకృతిని గురించియు మనుజు ప్రకృతుల యితరేతర సంబంధమును గుఱించియు కావ్య వర్ణనలు జేయఁబడుచున్నవి. ఈవర్ణనలు చేయుటలోఁగూడ రెండు విధములు గాన్పించుచున్నవి. వస్తువును యథానూపముగాను యథాస్థితిగాను వర్ణించుట యొకవిధము. దీనిని స్వభావోక్తియందురు. వస్తువును తన మనోవికారములద్వారా భావించుకొని విలక్షణాంశములను కల్పిం

చుకొని నల్లించుట రెండవ విధము, దీనిని యుత్పేక్షయందురు. ఈ రీతిగఁ గవులందఱు మానవజీవితమును ప్రకృతి జీవితమును వారివారి ముఖారుచిగ వర్ణించుచు వచ్చిరి. కొందఱు కవులు స్వభావోక్తియే యొక్కవఁ బాటించుటయు మరొకందఱుత్పేక్ష నొక్కనగా పాటించుటయుఁ దెలుచు కావ్యమయిన్నది కృష్ణరాయలకు స్వభావోక్తి ముఁదిభిలాష యుంకినను సుత్పేక్షయందెక్కువ యభిమాన ముండినట్లు దోచుచున్నది. పెద్దన్న స్వభావోక్తిప్రేక్షలను సమానముగానే మన్నించినది స్థూలకృష్ణుని జెప్పవచ్చును. కాని ముక్కుతిమ్మనాథుని పాదపాఠాపవాదమున స్వభావోక్తివర్ణనలు చాల యరుదుగానుండి యుత్పేక్షాశయములే పెద్దనామాశ్వాముగఁ గావించుచున్నవి. ప్రకృతివర్ణనమున నీకు ముఖముగ యుత్పేక్షనే యుపయోగించెనని నిర్వచనముగఁ జెప్పవచ్చును. మరుజనర్థనములలో స్వభావోక్తియే యొక్కనగాఁ గోచించుచున్నది. కావున కథావాత్సలముల చర్యలన్నియు జీవితమునకు యథార్థముగా నుపోవునట్లు ప్రతిపఁబడినవి. స్త్రీపాత్రములగు రుక్మిణీశ్యాభామలును, పురుషవాత్సలములగు శ్రీకృష్ణవారదులును కదలిగిడు స్వభావముగాను, రమకీయముగాను నభివర్ణింపఁబడిరని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చునుగదా. అట్లు మనుష్యవ్యాపారములయఁ బ్రకృతిముగఁ జూచినట్లు చిత్రించిన యాకవి సృష్టియందలి లిక్కిన వస్త్రవస్త్రరూపములను, వాని నైసర్గికరీతులప్రకారము వర్ణింపకపోవుట యొక గొప్ప లోపము. పురుషుగాని, పర్వతముగాని, నదిగాని, ఉద్యానవనముగాని, యంతయేల సముద్రమైనను సహజవస్త్రరూపమున నింద్రియములగు గోచరించునట్లు వర్ణింపఁబడలేదు. వీనియన్నిటియందు కపనమయభావములును, ఉపాకల్పితములగు చేష్టితములును జూపించి నిరూపించుటచే సుత్పేక్షాపాదములగు వర్ణనలుగ నేర్పడినవి.

అయినను యీ కవివర్యుడు రచించిన యుక్తేష్టలను కృష్ణగా
యులు పెద్దన్న మున్నగువారు రచించిన యుక్తేష్టలను యొక భేదము
కనబడుచున్నది. కృష్ణగాయలు మున్నగుకవులు యుక్తేష్టలను కల్పించు
టలో చాలావఱకు యదృచ్ఛానుసంస్కృతై యాయాక్షణమునకుఁ దోచి
న గాని కల్పించుటయేగాని పూర్వారససంబంధములు క్షిణమునకు
నును కార్యోద్దేశమునకు సరిపోవునట్లు గల్పించినవారుకారు. ఈ కారణ
మున వారి యుక్తేష్టలు సగనముగాను మనోహరముగా నుండినవి య
యినను కథాసంఘాతమున కంత యతికియుఁడక వ్యక్తై భిన్నములుగా
నుండినవి. తిమ్మనార్యుని యుక్తేష్ట లన్నిగావు ఏవి యుక్తేష్టలు చా
లమున్నకుఁ గా. స్వత్రేతమునకు సరిపోవుచునే యున్నవి. ఈకావ్యమందలి
పదేకాన రసము శృంగారరసముగదా. ఈరసమే మొనఁబడుచు తుదివరకు
ననేఁ గా ముఖ్యోద్దేశమైయున్నది. పరిభంధము సంభోగము, సు
యోగము, ఇశ్చయో మానములుగ శృంగారరస మొనఁగింపఁ
గినుభావ్యము లున్నవి. కావున పదేకానరసమైన శృంగారరసమునకు
బృంహితియునుగా నాయుంకారములుండినయెడల సున్నమున పోవని
రక్షింపఁబడునట్లే యది చక్కగ నమరి ద్విరూపేతమున భోధము గల్గిం
చుచు దును. ఇట్లేముగా ముఁయోగింపఁబట్టి తిమ్మనార్యుడు తన
యుక్తేష్టల నూహించి, రచించెను. నాటియందు సామాన్యముగ
శృంగారరస ముద్దేశ్యముగ నున్నది. గాత్రీ వర్ణనయందున్న యుక్తే
ష్టలను, పద్మినికావ్య వర్ణనములందును, మిర్యావర్ణనములందును,
గుడ్ల మీఁదవర్ణములలో నున్నవి యీకావ్యమందలి యుక్తేష్టలలో
పనేకిముల శృంగారి రసముప్రతితిములను యుక్తేష్టలుగా నున్నవి. కా
వునీ కవివరస వర్ణనములు స్వభావోబ్ధతయే, యుక్తేష్టతయే
శృంగారరసప్రధానమై యాంభోగ దేవమహాత్మయై ప్రితురీగా నేర్ప

డియున్నది. అట్లుగుటచే గావ్యమంతయు నొకేరసమున సిక్తమై రసావకర్ష హేతువులు లేని అత్యంత మనోహరముగా నున్నది.

ఉదాహరణములు:—

(1) అంధకారవర్ణనము.

మ. ఒకభృంగంబు పరాశినీ మునతంబ్రోన్మాదిహాశేశ్వరిన్
మకరందాసవత్సనబృగ్మహామండైట్టి తాబోయి సం
జకడివచ్చి తదానమమ్మకుక మేలాడిం గొగ్గనాక యా
మకుడో నాఁ దిగిం గొలంకుమకు నేమి తెంతహింబుకో. (ఆ. 2)

(2) చంద్రికా వర్ణనము.

నీ చంద్రులమై సోకి వేడియై వెన్నెలఁ
బచ్చివెన్నెల నులివెచ్చివేసి
కలుపుస్పృశ్యచే గనలైన వెన్నెల
జలవ వెన్నెలలోన జడిచితేర్చి
చంద్రకాంతపునీట జాలైనవెన్నెల
నుగురువెన్నెల నెఱ్ఱబడెను చేసి
సగులమైపూసం గొసాళించు వెన్నెలఁ
చునుపు వెన్నెల రసాయనసురూపు

తే. చిగురువిలుకాని జాతక సేయబూని

కొలముసాములనందఱు గూడొట్టి

ఓంతుగలయంగ బుద్ధుంపు బంధివిందు

వెట్టి కలమిఁ జకోగఱఁ జేరఁబొండు. (ఆ. 2.)

మచ్చునకై యీ రెండును చేర్చితిని. నాకవర్ణనమందును, ఉద్యాన వర్ణనామలయందును నిట్టివియే చాలకలువు.

తిమ్మకవి వర్ణనలయందు మరియొకటి చేపము గాన్పించుచున్నది. పెద్దన్న మొదలగువాగు తమ స్వామిభూతిమైన ప్రపంచజ్ఞానము ననేక

సందర్భములఁ జేర్చుచు వచ్చిరి. వారును పౌరాణిక కథలనే యెత్తుకొని ప్రబంధములు వ్రాసినను యెట్లెట్లో తమ గ్రంథములయందు తమ కాలపు రాజకీయ నాఁకుల భౌతిక కష్టము సచ్చటచ్చటఁ జూపించుచు తమయొక్కయు, తమకాలముయొక్కయు చరిత్రముల లక్షణములను చూచాయగ దెలిసికొనుట కనకాశము కలిగించుచుండిరి. ఇట్లాత్మీయానుభవమును జేర్చుటలో కృష్ణరాయ లందరికంటెమిన్న. అటువంటి మహారాజుకాలములోనుండి యాచరింప కంతము చేయఁబడిన గ్రంథమగు పారిజాతాపహరణములో సమకాలపుచరిత్రాంశములు కథాభాగములో తరచితరచి వెలికినను గానరావు. ఎలకో ముక్కుతిమ్మన్న తనదేశకాల పరిచితిఁ దనగ్రంథముందుఁ జేర్చిడియె. ఆతఁడు చూపట్టినవిజ్ఞాన మంతయు పురాణములనుండియు కావ్యములనుండియు సంగ్రహించుకొని నదే. నవ్వయముగఁ దా ననుభవించి సాచాదించిన ప్రాచీనచరిత్ర తనజ్ఞానము రచనలలో నుపయోగించుటలేదు. ఈ కైలక్షణ్యమున కొలదుకారణము సూచింపవచ్చును. ఈ కావ్యమందలి కథ ద్వారకను అమరావతికిని సంబంధించియున్నది. ద్వారకాపురము పూర్వోక్తమందలి దైవను దేవేంద్రునివర్క్కుణమగు అమరావతిని కేవలము పౌరాణికలక్షణములు కలిగి దేవలోకమునకు సంబంధించినట్లుగానే యున్నది. కావున కథాభాగ మంతయు సామాన్యమానవచరిత్రమునకు సంబంధింపక దైవతము అధిదైవతములకు ప్రీపురుషులకివిధములకు సంబంధించియున్నది. ఆకారణమున తనభౌతికప్రపంచానుభవము నొసించుట కనకాశములేక పౌరాణికజ్ఞానమునే విరివిగా నూపవచ్చినది.

ద్వారకనుండి బయలుదేరి అమరావతికి జూపునరికి దారిలోఁ గనిపించిన దృశ్యము లన్నియు పౌరాణికములే. మేరుపర్వతము, గంధర్వులు, విద్యాధరులు, యక్షులు, కిన్నరులు మున్నగు వారందఱు

పురాణములలోనున్నజనులే. అట్లే నందనోద్యానములోనున్న వృక్షకులములును. కావున నడుగడుగున నీ కవీశ్వరునకుఁ బురాణవిచారణ మత్యవసరమైనది. ఆపాండిత్యముఁ జూపుటలో నీతఁ డప్రతిముడుగఁ బరిధనిలైనను. ప్రశ్నేకముగా నిచ్చట దృష్టాంతముల నిచ్చుట యవసరమని యుజ్జగించెదను. నలయువారు శ్రీకృష్ణుని యాత్రవర్ణనము జదివినఁ దెలిసికొనగలరు.

రసము—నీతి.

ఈకావ్యమందు శృంగారరసము అంగ. శాంతసేవములు అంగములు. ఇందలి శృంగారరసము రెండువిధములుగా నున్నది ప్రధమమున విప్రలంభము. అది క్రమముగా సభోగమునకు మాతీనది. నాయకుడు సత్యభామ ఖండిత. నాయకుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు విక్రీణివాయకుఁడు. కావున నీ రిద్దరికి భావభేదములు సైన్యములు, ఎప్పటికిని కలుగుచునే యుండును. కాన వానిసమన్వయమందలి నేర్పరితనమే యీ కావ్యమున శృంగారరసమునకు జీవిక యైనది.

విప్రలంభమునగాని, సభోగమునగాని శృంగారరసమును వర్ణించుటలో ముక్కుతిమ్మన్న సమకాలీను లగుకవులవలె గాక మాప్రత్యేకముఁ జూపి తనవ్యక్తిత్వము నిల్పుకొనెను. తెలఱోడి కవులగు పెద్దనాదులుచేసిన శృంగారరసవర్ణనములకును, నీశివివర్ణనములకును స్పష్టమగుభేదము గాన్పించుచున్నది. పెద్దన్న కచకుచాడివర్ణనములు చేయుచు ననభ్యశృంగారమునుగూడ వర్ణించెను. అతఁడు ముఖ్యముగ గాహ్యవయవవర్ణనలతోనే రసభావములు వర్ణించియుండెను ముక్కుతిమ్మన్నయల్లు గాక కేవలము మానసికభావవికారములును తదనుగుణచేష్టితములును తత్సంబంధికాభిసయమును తద్వ్యతిరేకసంభాషణములును యిట్టి యాంతరంగికసాధనసంపత్తిచేత శృంగారరసమందలి యుద్రేకాది

వివిధావస్థల నభివృద్ధిచేసెను. శుకపిక కేకీభృంగములను విరహావర్ణన పరికరములుగ నితరకవులు తెలుచువాడిరి. తిమ్మన్న వాని నొకమూలకుఁ ద్రోసివేసి హృదయనిర్మలములగు భావానుభావములమూలమున పర హాద్యవస్థలను జిత్రించెను:

తిమ్మకవియు సంభోగశృంగారమును రెండునారులు వర్ణింపవలసి వచ్చెను. మొదటద్వారకాయందును, రెండవనారి యింద్రీపురమందును సత్సాక్ష్యస్థులసంభోగము వర్ణింపవలసియుండెను. ఈ రెండునారులు నిమ్మ హాకవి రతివర్ణనముఁ జేసెను. కయే బహుమృదువుగాను బహుసభ్యము గాను తద్విషయమును సూచించి విడిచిపెట్టెను. పెద్దన్న, నృసింహకవి, సూరన్న, రామరాజభూషణుడు మొదలగు మహాకవులు రతివర్ణన మెంతపిచ్చిచిచ్చిగాఁ జేసియుండిరో మనకు తెలిసియున్నది. అట్టికాల ముచ నీకవిపుంగవుడు శృంగారరసప్రధానమగు కావ్యమున సంభోగరతి వర్ణనము జేసుకుండుట గొప్పసాహసకార్యమే. అట్లు ప్రార్థనమును బూని తనస్వాంతిత్వమును తనశీలమును గాపాడుకొనెను. ఈవిధముగ విశుద్ధవర్ణనలు శృంగారమునఁ జేసిన మహాకవులు మరొకరింద రాకాల మునగూడ నుండిరి. కృష్ణదేవరాయ లట్టివాఁడే. *మాదయ్యగారి మల్ల న్నయు నందిమల్లన్న, ఘంటసింగన్నలునుగూడ తమకావ్యములం దశీల శృంగారవర్ణనలు జేయఁరెరి.

* నంది తిమ్మ నామధేయ శృంగారరస వర్ణన సందర్భములో నొకచిత్రమైన సంగతి గమనింపదగియున్నది. తనసమకాలికులలో తనవలె విశుద్ధశృంగారమును వర్ణించిన యితరకవులు నందిమల్లయ్య ఘంటసింగయ్య ద్వయములు, మాదయ్యగారి మల్లన్నయును, అని వ్రాసఁజెప్పిరి. వీరిలో సింగయ్యయూ, మాదయ్యగారిమల్లన్న యు మన నంది తిమ్మన్న వలెనే వ్రాసెనని యాక్షేపముచేయుట అసహజమని యాచార్యులభిప్రాయము. కావున నీమత్సరభిప్రాయముల తమకురువుయొక్క యుపదేశముచేతను విశుద్ధశృంగార వర్ణనము లవలంబించిరావలసి యూహా బోధముచున్నది.

ఒక్కవిషయముతోమాత్రం మీకవిపోడ తప్పుటడుగువేసినని చింతింపవలసియున్నది. ఆకళంకము లేనియెడల నీప్రబంధ మంతయు సంపూర్ణముల సంతృప్తి పొందించినదే ఈయొచ్చ మొకలేకమాత్రమైనను విమర్శన విషయముతోఁ జేర్చక తప్పును. అది యేదన బ్రహ్మమానస పుత్రుడును, ఆడన్మబ్రహ్మచారియు, సంయమిత్వము నగు, నారదుడు పారిజాతకుసుమ మహిమను వర్ణించుచు యిట్లుజెప్పెను.

మ. అనీలాలక నీవు నివతి రహస్యకీడ వర్తించువే

శ లతాంతాయుధ సంగంబునకు మల్లంబుగల్పించు ను

జ్వల దీపాంతుమై రతిశ్రమ తనానంజితధారాశ్రు

ర్మిలంబు బొలఁగింపఁగా నుండిమై నింజిల్లు సచ్చాశ్రయం.

ఈవర్ణనముండలి సురతప్రసంగము తానన బ్రహ్మచారినోట ననుచితముని కొందరాక్షేపించినారు. ఈయాక్షేపణము న్యాయమేయని నాయభిప్రాయము. ఇట్టి మాటలు నారదునిహస్త నచించఁదగినవికావు. రసాదిత్యమును నీతి వియముమును నక్కఱ నుద్ధించిన నీకవిరసికుఁ డీయట్లప్రశంశయేఁజేసె నని విచారించఁ దానికొందు కారణము గాన్పించుచున్నది హరివంశముండలి మూలకథలోనే యీసూచకమున రతి ప్రశంశ జేయఁబడియున్నది. ఆశ్లోకముల నీక్రింద గూర్చుచున్నాను.

1. రతిశ్రమ శ్వేదవివాశ హేతు

ర్ణవోదభారానయ నేచ హేతుః

సమారుత న్యాద్యది చారుగాత్ర

సమేఘకాగోమమ వల్లభన్యాయ్.

2. ఏవంవిధేషు ప్రియసంగమేషు

రతావసానే యదుపైతివాయుః

రతిశ్రీమ స్వేదహరస్సుగంధి
స్వతఃపరమ్ కిమ్ సుఖసుస్తిలోకే.

ఈపై శ్లోకముల సారాంశమే తిమ్మకవి తన పద్యమునందిమిడ్చె నని విశదమగుచున్నది. ఘోరముగ నున్నదానిని తాననుకరించెనను నబలు కొంతవఱకు సుచితమన కారణమైనను యీమహాకవి యిట్టి ప్రసంగము స్పృశింపకుండ బొత్తిగా విడిచివయెడల మరింత బాగుండునని రసజ్ఞులకు దోషకమానదు.

పాత్రవిచారణ.

ఈప్రబంధమందలి ముఖ్యపాత్రలు శ్రీకృష్ణుడు, నారదుడు, సత్యభామ, రుక్మిణి. దేవేంద్రుడు మున్నగువారు కొలదిమాత్రముగఁ బ్రవర్తులు. వీరి పాత్రోపాధి ఖాళీచే నతి రమ్యముగను, స్వాభావి కముగను నిర్వర్తించబడినది. ఈథ పౌరాణిక జీవితచిత్రమందలి యొక శకలము. ఇందలి యితీవృత్తము మానవజీవిత సంబంధమగు స్త్రీపురుషభావవికాసజన్మమైన యొక కిరణముచే ద్వలితమగుచున్నది. ఈభావ కిరణము విస్తరింపక తన్నెడ ప్రథమ మాణియకొరకమునలె ప్రత్యేక ముగ భాసిల్లుచున్నది. వికాసమును పైతము తక్కిన ప్రబంధము లందు వలె దీనికి నానాముఖత్వము చెల్లదు. స్వస్మయైన కథతో, అల్ప సంఖ్యాకమైన పాత్రసంపుటితో, నాతినిస్తృతమైన రసభావవికాసముతో నున్న యీగ్రంథము యితరాంధ్రగ్రంథములకంటె గాఢతరమైన వస్త్రై క్యమును రసైక్యమును గలిగి యేకముఖముగా వరలుచున్నది. కావున నాలంకారికులేర్పగచిన వస్త్రైక్యయమును దీనికి సుప్రసిద్ధముగా సరి పోవుచున్నది. ఈ చిన్నకథయందు కొద్దిమంది పాత్రలుండుటచే పాత్ర విచారణ మెక్కువ ప్రమాదము కలుగఁజేయదు. కవికిమాత్ర మెట్లు కాదు. ఈ కొద్దిపాత్రలతో నీచిన్నికథను ప్రబంధపరిమాణమునకు

విస్తరింపవలసియుండుటచే నాతినికృమి చాలయెక్కువగా నుండినపునవి యూహింపవచ్చును. ఇటువంటి కష్టసాధ్యమైనవనిని, పీత్తునుండి మొక్కు మొలచి వృక్షముగునెట్లు, సునాయానముగాను స్వభావానుసారముగాను నిర్వహించిన కపికంఠీరవుని ప్రశ్నాప్రతిభల నెంతయుఁ గొనియాడఁ దగి యున్నది. చెట్టైతివిస్తరించినను ప్రతివేరుయందును, ప్రతిఅనుయందును తదవృక్షలక్షణము లెల్లు కాన్పించుచుండునో లట్లే యీ కావ్యమందలి ప్రతిపాత్రయందును, వారివారి ప్రతివాక్యమందును, ప్రతిసృష్టయందును, కావ్యస్వభావముల సభావమానుభవము గాన్పించుచునేయున్నది. ఇట్లుదృశ్యానవాముగి నోపీక్షతో ప్రతిపాత్రయందును భావోన్మీలము గావించిన యాంధ్రీకవి మరెవ్వరైన గానరాదు.

ఈ పౌరాణికకథిమండు వచ్చిన పాత్రలన్నియు పౌరాణికైతి. వారి గుణవిశేషములు పురాణప్రసేదములయి యున్నవి ఆ ప్రశ్నాప్రతి గుణములను చక్కఁగఁ బోషించుచు కథాప్రవాహికి నీకవివరుడు కొన నాగించెను. భగవద్భక్తాగ్రగణ్యుడును కలహప్రియుడునగు, నారదుడు; దక్షిణనాయకుడును, లిలానాటకసూత్రధారుడు నగు, శ్రీకృష్ణుడు ; సపత్నీదుస్సహాయు, భుషితనాయకయు నగుసత్యభామ : పరమసాక్షీ లలామయు, నాత్మికగుణోపేతియు నగురుక్మిణి — ఇట్లు వారివారిప్రసేద గుణములను నిరూపించుచూ, ప్రతిభంకమందును, ప్రతిపదమందును నాయా గుణరూపములు ప్రతిబింబించునట్లు చిత్రించిన మహాకవి యీ తిమ్మనార్యుడు. ఈతినిపాత్రపోషణ మాకాలపుమహాకవుల ప్ర తిష్ఠ శైలిమార్తము తీసిపోవదు. కాని కొన్ని పాత్రలవిషయములో మా త్యక్తలో లేని నూతివకల్పనము చేసి వారిసాశీల్యమునకుఁ గొంత న్యూనత దెచ్చిపెట్టెను. ఆమార్పు లన్నియుఁ దత్తత్సందర్భములలోఁ జూపింపఁ బడును.

1. శ్రీకృష్ణుడు:—

శ్రీకృష్ణుడు డుర్మనునాయకుడు. చతుర్విధనాయకత్వంబునఁ
జెన్నున హించినవాడు. రసికత్వమున లాలిత్యము, భక్తులయొక్క యువా
త్వత, శత్రువుల కౌడత్యము, సకలజనాననమున శాంతము— ఇట్లున్న
పురుషగుణములును గలిగిన మహానీరుడు. ఈవ్రేబంధమును ముఖ్య
ముగా రసికతాలాలిత్యమున, లీలానటనాకౌశల్యమును జూపినాడు.
ఈతడు ఎనమండుభార్యలు గలిగి దక్షిణనాయకుఁ డగుటచే నాతవే
రంపుతనమియు, కలహభాజమున నగు నారదునికి శత్రువు పరి కల్పించు
చుండును. వృష్ణుతకథానువర్తమున పారిజాతఃసుమహానకారణమున
కృష్ణుని దవనాయకుఁడై తనశృంగారలాలనత్వమును, నటనాప్రావీణ్య
మును బ్రదర్శించెను.

పారిజాతప్రమాదమున నారదుఁ డిచ్చికవెంటనే భూతభవిష్య
వృత్తమూలముల వెఱిగిన యీపురుషోత్తముఁడు సర్వము నాకలించఁ
గలిగెను. “ఇది భోజాత్మక కీర్తిం గియ్యఁగో నేమందు నూహించు
నో మది సాత్వాత్మిక యని యప్పుడే పాతకము. అయియు కొంత
(నోడించుటకు భోజకత్వ కీర్తి వెంటనే సర్వభావ మూర్ధుట
కామయెద్దకుఁ జూయెను. ఇచ్చట తననటనాచామర్యము శత్రువు నమ్మ
తనమోహనవాతశయము గలుగునట్లు ఏమాపిఁ గొరకొనెను. సత్యభామ
కోకారణము తా నేమియు నెఱుగకన్న నటించుచు, తనమాటల
నలన నామెకు మఱితక్రొవము వృద్ధియొందునట్లు బలుకుచు కొంతసేపు
తనమాహనవానశక్తి ద్యోతకపఱచి భోగమున నత్యుచును మె
లిచించుచు, నిసోదించెను. ఈదృశ్యముననుచు తిమ్మ
నాయకుని కవిభాకాశల మనిర్వాచ్యము ! నానకనటకుని లలితవచనివా
యనకు లయ్యకముముగ నుండునట్లు సన్నాయి కేబూని సుఖమా

రంపుమధురరవంబులు గిలకరించెడు మహాగాయకునిపగిది తిమ్మనార్యుని కావ్యాలాపము లమృతంపుసోనలనుఁ జలుకరించినవి. ఇదియంతయు జగన్నాటకసూత్రధారుని విలాసకృత్యమే.

చ. మన మరయందలంచి యొకమార్గము పన్నితొ నవ్వటాలకో

నను వెఱపించెదో యకట నాయెడ నిక్కము దప్పు గగ్గెనో

వనజబళాయతాక్షి పగవాడనె నన్నిటు లేల చూడ వొ

క్కనిమిషమైన నీవు యెగిన్వెనుండిన నిల్వజేర్తునే.

యని యాత్మిగోపనము చేసి జగన్వంచనము చేయుచుండును.

ఇట్లనేకవిధముల నోదార్చియు లాభములేక యామెపాదవ్యయమునకు తనశిరస్సును జేర్చి మొక్కిక్క నామె నామపాదమున నాతిసిశిరస్సును దన్నెను. అంత రసికభానుని యుగగోచితుడు సంతసించి యీతాకుడువలన నామెపాదము లేమి నొచ్చెనో యని విచారము దెలుప నామె కొంతవఱకు కోరికయు నవదించుకొని యాత్మినితో మాటుబలుక నియ్యకొనెను. ఇట్లు కగ్గిమొక్కుముగా నామెగోపాలమును చల్లాల్చి వారిజాతకృత్యమును స్వర్గమునుండి తెచ్చి యామెపరిటియందే నాటెద నని యామె మాటలుచ్చి యాదినమున నామెయింట నారదునితో భుజించెను.

మఱునా నామెతో నింజాపురమునఁ బోయి దేవేంద్రునితోఁ బోరు సలిపి పారిజాతభూరుహమును పెరిల్పించుకొని దెచ్చి యామెయింట నుంచెను.

అటుతర్వాత పుణ్యక సతమును సత్వ్యభానుచే జేయించి యామె చే భారాపూర్వకముగా నారదునికి తా నొసంగఁబడి యీమునిశ్వరుడు చెప్పినయూడిగములను లీలావినోదమునఁ జేసి, తానును చూడనచ్చిన వారును కేళీసంభరితమానసులైరి.

ఇట్లు శ్రీకృష్ణునిపాత్రను చిత్రించుటలో, తిమ్మనార్యుఁ డమ్మహా పురుషుని దక్షిణనాయకత్వమును, వీలాపానీణతయును, రసికలాలసత్వమును, శత్రుంజయత్వమును, భక్తజనదాసత్వమును, చక్కగ, నిరూపించెను. ఇట్లయ్యును గొంజుకొనిషయము స్ఫురింపక తిప్పదు. మూలకథలో నున్న శ్రీకృష్ణుని శీలమును, తిమ్మనార్యుని ప్రబంధములోఁ గాన్పించుచున్న శీలమును సంబోధింప మానియెడల, మూలకథలో నున్న కృష్ణుడు, ఎక్కువ గౌరవాతిశయములతో వెలుగుచున్నట్లు గాన్పించును. మూలకథలో సత్యభామ ముందునుండి దూలనాచుటలేదు, తానాతియు నేడ్చుచు, తపశ్శీలములగుండు బోవుట కనుజ్జయే కోరెను. తిమ్మనార్యుని గీర్ణింపుచును 'పశులకావ' యను నవమానంపుపలుకెను, ఎక నచనంబోధనము, తత్సామిగుల నామ గాన్పించుచున్నది. అట్లేకంఠ సత్కలనము శ్రీహరి నామకర్తాని ము'నకుట అమయెడినుకానితో నాతికరింపుచున్నట్లు— ఇవి చాల విచములని యొప్పుకొనక తప్పదు. ఇవి మూలగీర్ణమున నెంతమాత్రములేవు. మూలగీర్ణమున నుండి కేశవుని క్షణవపియ్యము, నటనాప్రావీణ్యము— ఇత్యాదులవలన భావములన్నియు గాని యంతరింపఁ పడుషభాషలు గావును. కావున రిస్కొడిముని దివ్యుని శ్రీకృష్ణపాత్రను గొంతవఱకు జూపాపాత్రముగఁ జేసెనని నానుభవించుము. తిమ్మనార్యుని రసికత్వము, బొదిత్వమువ్యాపనముమించినది నేను నిశ్చయముగాఁ జలించుచున్నాను.

సత్యభామ.

సత్యభామ ఘడితనాయికి. ఇత్యాదిశయమేగాని నవతుల సాభాగ్యమునుజూచి నహించి యాభిమానవతి. ఇష్టమహిషులలోను కృష్ణుడు రుక్మిణిని, సత్యభామను నెక్కువగా గారవించుచుండును. 'కుల

మును గూఢమున నుగని కూరిమియుగా" గలనాగని వీరద్రును తఱచు
వరస్పరస్పర్థ సహించుచుండుదు. రుక్మిణి సాక్ష్యంబలామయగుటచే బోబోస
యీర్వ్యయున్నను సహించి యూరకు డగిలిగిం గీసినాయిక. సత్యనామ
యట్లుగాక మాత్స్యకారణము కలిగినంతమాత్రమున కోధము వెలి
గ్రక్కెడు ముంగోపి. అయినను మనోనాక్కా చున్నిభిః భర్తృవశ
యగు పరిమళివ్రతి. కావున నీవతివతిలిగిన భిన్నోభిః గురువే నీరికి
పలుమారు కలహకారణములు కలుగుచునే యుండును. సాక్షిభాగము
మచ్చిదాన మత్స్యకారణమైనను అసూయిగావనవశయగు సత్యాదేవి
దానిని గొప్పచేసి మిక్కుటమైన యగుర్చును నొకడు.

తనను దప్పించి పుష్పమును రుక్మిణిచే కిచ్చెనని కోపమొనరిం
కను, ఆసమయమున కలహభోజనుడగు వానినమహ్నా రుక్మిణియుక్తి
సాందర్యాతిశయములను సంస్తుతించుటయేగాక తిన్నగొప్ప గురమా
సంపువలులు బలికెనని క్రోధానలమొనరించు దహించుచు నె "నీకి
టింటికడ కంకటిపై జలవాంతి చంద్రతేజా నవ్యహరియై పారదెను." ఇ
ట్టిసమయమున మెల్లమెల్లగ విధుడు గోపి బ్రహ్మచారి పాక్షాధి నాన
నలను బ్రకటించియు, కోపకారణమేమియో తెలియజేయు నట్టి చియు
నువెంటెయొక్కవగాఁ గోపమును వృద్ధిపఱచెను. ఇట్లున్నప్పుడు గోప
తావము వృద్ధిబొందుటచే దాని సత్యభరితము సిద్ధముగానున్న ఘోష
గోపాలుడే యనుభవింపవలసివచ్చెను. వానిముఖమున వాని మూతము
దుపుమాటలతో ఝాడించి, లెక్కనేరని వెక్కిరిచి, భర్త ననేకవిధము
లఁ దూలనాడెను. మాయానాటక ముంటుండునగు మాధవుడు సము
చిత సాంత్వనోపచారములు జేసినను అగ్గలము గోపానలము లగ్గకపోవు
టచే నతను తనకిరస్సు నామెవాదములకు గోకున్న మొక్కిెను. వెం
టనే ముంచిచెడ్డలరయక నానుపాదముతో నానరస్సురామ తిన్నెను.

ఇట్లు తిసిష్ఠురమ్మన యనధీరణక్రియ నొనరించినను సరసంపుబలుకులనే చిలుకిరించుచున్న పతియడి నించుక యుపశేషించి కోపకారిణ మవగణిత భావణముల దెల్పెను. అంత సీరజనాభుడు నందుగోల నామనుజేర్చి బుద్ధగించి కిన్నీరు గిరించున నుడిచి దేవేంద్రునితో బోలియున్న పారిజాతమును దెచ్చి యాచ్యక్షనని నచ్చజేప్పెను.

ఇట్లు పారిజాతాప ముపశమించి నామ యథాపూర్వముగా పత్నియిహోపచారములు కేసి గుఱు గారదుక కి నతిధిసంభావన మొనరియు వాల్మీకిని పుష్పబాహులతో ముక్త్యకాచను. గురురామ పత్నితో నమరావతికే

నందాచి యున్నామి నెత్తుకొనిపోవుటకు భర్తకు పైగచేసెను. కాని యాచి కింకరపాపుటచే నరువురు నారాణి నాకపురమున గడిపి నగునామ పండితచే పారిజాతమును పెకలించుకొని గిరుమర్చి పండితకొనిపోవుమి డగా వనపాలకులు వారిని వారింప నడిపిచి ౨౦౩ కోమకలుపితేననియును సత్యభామ ఆ వనపాలకులతో నిల్లు సభామించెను.

సీ కమతు మోక్షమి పనూలకులు వార్త

నందాచి యాదివ్యభూరుహమురః

కింకరణిమర్చితే యింద్రుండు నెప్పడు

నోడియిందిరుఁ గౌన్తుభిము నెవ్వఁ

దధిపుడధిరయించె నరిడె చేకొనుఁగాక

నెకలేయదియేమి యుకరినామృత

యిద నాదువిభునిచే నవదాన్యనగింబు

నోడియిండుకొని యేగుదున్నాచానఁ

తే. బలుమలేటికిఁ దా పీఠపత్నియని

మాశచీదేవ తనదు ప్రాణకుడైన

మఘవ్రసటఁబంపి సత్యభామావిధేయు

పలన మంలంగఁ గొనుటెసో వాసితనము.

ఇట్లు ముదిరి చిక్కఁబడిన గర్విమున వారి నధిక్షేపించెను. ఈ మాటలలోనున్న “సత్యభామావిధేయు” అను వచనముయొక్క స్వార్థ మరయుదు. తనభర్త ప్రక్కనేయుండగా నాతిని తనవిధేయుడని యిందుని పరిచారంబయెనుట కింతోకా నుడువుట నెంత త్రిపావి హీనమో యోచించగిరివిషయము. సత్యభామను దురిభిచూచియగు చండ్రిగాను గర్వోద్యోగమును పోలాపికాను, తిన్నుకొని నెడ గ్రంథముం దభివర్ణించినాడు. నూనూనలె నుద్దుకొను పిదనను మాటలతో పతిని చూచిన నేజాతాతనమును. వ్యాధిగూఢిగానుముగ్ధుని స్వభావచే మ్మనచే కేధుని ఇట్లునును గొల్లకొని చూచుటయును దురిష్కారిపు బులుకుల గులుకులతో నొవ్వెనాడి పోలెనున్నును ముగ్ధులందోళన మున ముఠాతలూచెడు నిద్రాల్పిదనమును చూచి మనము నివ్వెకపడి యానందానందమును కావచ్చును; కాని నూనూ పోలెన్దము మితి మీరిట్లుగాను యామెయభిమానము పరిమితమున నెరిగిమీరినట్లు గాను కన నట్టి చినాడని యాకిరానననియున్నది. ముగ్ధగ్రంథములో కీమేలెనని బహుచక్కఁగఁ జూపి వచ్చెను. అంతటి పోలెనానముచ దుడవ్వునూనచేతిస్కరాలగుదు, వేరొకవ క గెనవంటి కనీనయు కుల సతియు పతిచిత్ర మర్పాదను కడనానగూడనను పూరికతో నుద్రేక మును కరోధించుకొనుచు నీమేదేనె చేష్టలును ఆశీరవాదమును నిర్మ లానందమును కలుగజేయుచున్నది. విషయము, పతిభక్తి, అతిశయము, గర్వోద్యతి, ఇతియన్నియు సనుసాధుగా నుండిట్లామె కలమును చిత్రించినాడు వ్యాసనహస్తా. విషయముకంటె అతిశయమే యెక్కువగా ను న్నట్లు చిత్రించినాడు ముగ్ధితిమ్మగారు. కావున కృష్ణుని విషయములో

నెట్లో యట్లే యామె విషమములను స్వతంత్ర దృక్పథమున వీరిశీలములను దీసికొని కవి తారుమారుజేసినాడని నాయాశయము.

రుక్మిణి .

సత్యాకీర్తిష్టుల పాత్రాన్ని గొంతవఱకుఁ జెడగొట్టిన యీ కవి రుక్మిణియొక్కయు నారిమసయొక్కయు పాత్రములను బహుచక్కగఁ జూపించెను. రుక్మిణి పథనశాస్త్రమును పంచమాశ్వాసమును మాత్రమే ప్రసక్తిగలిగియున్నది. ఆమెయొద్ద శ్రీనారాయణుండగా నారదుడు వచ్చి పారిజాతమునునుచ్చి నాశమును శ్రీహరి యామె చేతిలోఁనుంచినపుడామయొక్క తలాభివర్ణన మనిర్వచనీయముగ నానందమును బుట్టించుచున్నది. ఆమెయొద్దము, విన్మయము, పతిభక్తి, గురుభక్తి, సాధుశీలత. సోదర్యాభిషేయము, శృంగారాభిషేయము, ఇవి యన్నియు స్వచ్ఛముగ అభ్యుదయములొనరించు పలుకులతో వర్ణింపబడినవి.

చ కనుగపడిన నెచ్చెనొకటి నొకటి నొకటి కన్నునన్నది
చివర చగి ధోజనంబునఁ జేకొని మానికెమ్మక్కి యవ్వరిఁ
చి నెడగొప్పనం బరవ న్నోగి నొకటి ముద్దుపట్టిలే
తె నెల ధరించినట్లనఁగ నెట్లయ మోహనకాంతింపడన్.

ఈచో నిర్వరాంతముగ నిహాసాధ్వి తనకు నానుడిచ్చిన కనుమమును సాదరముగా గైకొని మానికెమ్మక్కి తనదమ్మిల్లమున దాల్చెనట! అప్పుడొక మోహనజననాపహిల్ల నామె 'వలిగుబ్బలి ముద్దుపట్టి లేతనెల ధరించెట్లు' కోభిల్లెనట! ఆహా యీవర్ణనమందలి మృదులత్వమును, స్వైరస్వమును పురితనునోడ్చుముగా నున్నది! మందాకినీ నదియందలి యనుకూలతలముల ముందలింపవుల నాహరించి మందమారుత మీకవిభిషానతో జిహ్వోగ్రిమునఁ జలికనో యనునట్లీకవిపుంగవుడి పుణ్యసాధ్వి సుగుణచారిత్రియము చల్లని, తియ్యని మాటలతో దె

లిపినాడు. నానిమఁ జామను స్తుతింపుచు కలహాప్రియత్వమున బలికినను యథార్థములగు మాటలనే చెప్పినను ఆమె యుగాదుక్తమును చెలింపక తన ధీరస్వాంతమును విలుపుకొనెను. పుణ్యాకివృత్తికాలమునఁ దన్ను సర్వ నా మచ్చరించు సత్యభామ చేయుచున్న యామహావ్రతిమునుఁ జూచుటకామె

అంబులంబునకీ

గృతికినికానిమచ్చుడదఁ గృష్ణుల పట్టపుదేవి ముదిరా

ప్రతినిధి హక్మిణీమది రానిగోననిచ్చఁ బుణ్యక

ృతిము గనుంగొనఁ గిమలరాగిమకీ కలకాఢయాచర్యు

త్వము ఆత్మసంతయనానును, హంతిము, మేహావ్యము, దౌచిత్వ జ్ఞానము, మున్నగు సుగుణములన్నియుం గలిగియున్న ప్రసిద్ధునియై యామహానాష్టికలంఘయు యథార్థముగా నీగితి ధనుఁ చభీవంతుడనడి.

నా ని మి తు .

నారిదుడు బ్రహ్మసూత్రమువ్రాసెను. ఆదస్మ కీరాగి, నిత్యోష్ణః శక్తిః కిరాయాణుడు. ఆట్లయ్యని యనయఁ దొక్క కింకమున్నది. ఈతడు కలహాప్రియతనము, కలహభోజుడనైయు పురాణ ప్రసిద్ధు. ఈతని కలహవర్తనము పురాణములలో నెల్లప్పుడో యుట్లు యాకిధియందును వర్ణితమైనది. *వారిజాతికథకంఠికః సియనే మూలము. ఈతని దెచ్చిన వారిజాతిపుష్పమే యాకథకు బీజమయినది. కలహాప్రియదుగాన తానుదెచ్చిన పుష్పమును శ్రీకృష్ణునకిచ్చి యామహాపురుషుడు దుక్కినే దేవి కొనగ నామను స్తుతింపుచు, సత్యభామఁగఁ గోపమువచ్చునట్లు

* ఈ వారిజాతామూలక కథయందు మూలగంధములో నారిదుడు “అల్ల ప్త కర్మ కర్త” యని చెప్పబడినాడు. కావున నారిదుడు కలహాప్రియుడని శ్రీకృష్ణుడు తలంచుట లేదు.

గా నామెను సూలవాడెను. ఇట్లు వారిద్దరికి కయ్యము ముడిపెట్టెను. ఇంతలో నొక సంతసింపక యుండు పేదమగ్గులకు వైరము కలుగునట్లుగా గొర్రెయొకడును సత్యానందిని స్వర్గమున కృష్ణునితో నేరుకొని బ్రోత్సహించెను. సత్యానందు యటకేగినగాని తగినంతయల్లరి జరుగని యాడనికే జెలియెను. ఇట్లు మొదటినుండి తొదిలెరకును పారిజాతకథయందు సూర్యునివలె యుండెను. మూలకథలో తిమ్మనార్యుని ప్రియంభుమందు పడిన నొకసారి సాధారణకావ్యముజేయు పయమింపబడినాడు నారదుడు. దేవేంద్రనాథపురము మధ్య దూతక్రియ సంఘసమాధియు నానెను. దేవునివలెనెచ్చెను. ఆభాగమునందు తిమ్మనార్యుడు జూరబడినాడు. కావున నారదుని పాతాళము పరిభ్రమించునట్లు నీకథకు ఆముద్రుచ్చెను. ఇట్లునుకూడ పాతాళపుష్పము వ్యాపకం జెచ్చినతిర్వాతికొండ పుష్పాపకృతియు సత్యానందుని జేయఁబడుట నాంచుచే ప్రోత్సహించెను. ఆమెచే పుష్పాపకృతియు చేయించి తానే వాని ప్రతిగ్రహితుఁడయ్యెను. పారిజాతభూరుహమును శ్రీకృష్ణభూకామిని సదక్షిణాకముగ సత్యానంది వాస్తవమున దీ జాను ప్రతిగ్రహించి తనయనెనునొక కేవచ్చిన కేవలవిచే గొప్ప యూహియును నందముకొఱకు జేయించుకొని సదక్షిణ భగవాను. పారిజాతమును కొంతక్రయమునకు సత్యానందుకే యమ్మివేసెను. కావున నారదునితో కథచాక్రంభించి తిరిగి నారదునితోనే కథముగిరినది. కావున నీకథకు నారదుడు సూత్రధారుడని చెప్పవచ్చును.

నారదునిచాత్రము తిమ్మనార్యునిచే జక్కని బోషింపబడినది. ఈరచనచిత్తమై యావృథ మునును నిరవకేషముగ భాగముఖ్యము సహించినవాడయ్యును, నారదుడే పుట్టునైనను సర్వశిక్షార్థవాక్యములను జెప్పకొని యుండలేదు. తిమ్మ తా మరుగుపెట్టుకొని యితరులచే జంత్రపు

బామ్మలవలె నీకథాకార్యమును జేయించెను. కృష్ణునియెడల పరమభక్తియు పతివ్రతలగు నాసత్యారుక్మిణులయెడ నచారి గౌరవవాఙ్మయములును బ్రకటింపించుచు నప్పుడప్పుడు కలహప్రేరేపకములను సూతరియు శిష్టరక్షణమును చుష్టశిక్షణముకొరకే యత్నియూల సూపుచుండెను.

ఈమహాముని వాత్రిపోషణమందొక యనౌచిత్యలేశము గాన్పించుచున్నదని యిదివరలోనే తెడనితని. అయ్యది వాత్రాతిభుష్ట మహిమా భిన్నభవములో సంభోగవిషయము పరిష్కారించుటయని చెప్పితిని. అంతిమాత్రముతప్ప యీపాత్రానిందలి లోపమేమియు గానరాదు.

పారిజాతాపహరణమునంటి కథనే దీనికొని, తిమ్మనార్యుని కృతివలెనే రచించినమనస్సేక, • చింతలపూడి • నార్యుడును తన 'పల్లెమామాయానాటక'మువలె ప్రపంచాశ్వాసముగ వారిమన పాత్ర'మెల్ల పోనించెనో మూచిన తిమ్మనయుచిత్త తి తల్లెనుగును. చింతలపూడి పల్లెన్న అడుగడుగున నారదునిచే నారతి కలహముత్ప మారాటముగఁ జాటింపుచుండెను. నారదుడు ప్రత్యేకముగఁ గన గూడలేదుకొరకే యీపల్లెగిడిలన్నియుఁ జేయుచున్నట్లు లెకమి చెప్పకొనుచునే యుండెను. శ్లోకార్థముగఁ గత్తెతి నె కల్పములను బ్రకటింపకొనుట యుదారపాత్రమునక లోపముగును. తిమ్మనార్యుడైలోపము నెచ్చిటను జేసియుండలేదు.

దేవేంద్రుడు.

తిమ్మనార్యుని ప్రబంధముందు దేవేంద్రుని విషయము చాల తల్లెంపబడినది. దేవేంద్రునితో యిమ్ము దేవేంద్రుని పారిజాతవృక్షమును స్పర్శమునుండి గొనెత్తెచ్చుటఁ జూరనకల్గునన కృష్ణుడు నారదునిద్వారా దేవేంద్రునికి తనరాకను గుఱపచి కబురుపెట్టెను అదితిమహాదేవిను

డి నరకాసురుడు హరించిన కుండలముల నిచ్చుటకే శాను దేవలోకము నకు వచ్చుచున్నానని కపటవాక్యముల నుడిచెను. దేవేంద్రుడు నమ్మి సన్యాశ్రమములను పాదరముగా తనవీరియందు బ్రవేశింపజేయుటకు శచీ సహితుడై తానెమరేగి ఘోరిని కలుసుకొని లెగిన నిడిదియందు వారిని నిలిపెను. ఆ దినమంతయు నరసస్థానములతోను నందనవనవిహారముల తోను దేవేంద్రోద్యోగములు గడపిరి. ఆ సురునాడు శ్రీకృష్ణుడు దేవేంద్రుని కెరుక లేక గోవిందననమునుండి పాఠితవృక్షమును పెకలించు తొని బలాత్కారముగా వెళ్ళుకొని పోవుచుండగా వనపాలకులద్వారా యీదృశ్యమును నిని కోపాగ్నితో కైయమరవల్లభుడు నమరనన్నాహము, శేసికొని శేశపురితో మోరముగఁ బోయెను. అయినను చక్రధరుని మ గటిమి పోచ్చుననిచే నోడిపోయి యాతనికి పాస్తాంగపడి రక్షణవేడి కొనెను. అంతట గోవిందుడు ప్రసన్నుడై ఘోరిని లేవదీసి కాగలించి వీరిశిష్యాములనుఁ బలికెను. దేవేంద్రుని చెప్పెయ్యును జేయలేక పారిజాతాపహరణమున తియ్యకొనెను. దేవేంద్రుని గుఱించిన యీవ్రా నంగమంతయు తిమ్మకవి కల్పితమే. తిమ్మకిని దేవేంద్రుని పాత్రమును చాలవలసి యేదెను. మూలకథలోనున్నదానిని తన యిచ్చవచ్చి నట్లు నూర్చి ప్రియమి కుక్కుర్చియు కంద్రునికపకర్ణయు గలుగునట్లు జేసెను.

మూలకథలో దేవేంద్రునికిని శ్రీకృష్ణునికిని పారిజాత వృక్షహరణవిషయము చాలకాలము నారదునిద్వారా రాయబారములు జరిగెను. దేవేంద్రుడన్ని తెప్పినను వృక్షవిస్మయమున తియ్యకొనడయ్యె. ఉదేంద్రు నకు వేరుస్వాములేక దంపిపోయమే శరణ్యమయ్యెను. ఆకారణము చే నారదునిద్వారా “పారిజాతము నచ్చుట లేవ్వుదు. యుద్ధము లేవ్వుదని” వర్తమానము బంపెను. కావున శ్రీకృష్ణు డింద్రపురమునకు వెళ్లున

హాగ్రహారసన్మానమున” ♦ నాతని కృష్ణభూపతిండు బహుకరించి న్లు తిమ్మనార్యుడే తన కావ్యమందలి చిట్టచివర పద్యములఁ జెప్పి కొనెను.

తిమ్మనార్యునితరువాతచచ్చిన గొప్ప యాంధ్రకవులలో గొం దఱుకూడ తిమ్మనార్యుని కావ్యమహిమను విశేషముగా నుతించి యాంధ్రలోకమున కఱుకంటె చిటి. “ముక్తుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుక.” అని కావ్యమాని మూర్త్యుని చేసిన ప్రశంసావాక్యము పండితప్రకాండ మండలములలో బోకోగా స్ఫురజిడిది. ఈలోకోక్తితో నవినాథావ సంభాషణము నిష్పన్నదగుల ముఖమునఁ బడమ పంచబడు రెండవ లోకోక్తియైన “అల్లనానిచాని యల్లికి చిగివాంపు” యనునది నంది తిమ్మ నార్యుని ననుకరించుచు, సహరాజాశ్రమితుడును, సహరాజసన్యాని గుండు నను నల్లనాని పేరాద్యుని కష్టయముఁ దెలుపుచున్నది. ఈ రెండు లోకోక్తి ల్లే నార్యుని హాసమున కల్పియున్నవో యట్లే తన్నీర్చి కవీంద్రులు గుండున దమ హాసితవీరిములలోను, దమ కనిజీవితము లలోను, అన్యోన్యవాన్నిధ్యమున నొంపి గుల నొరియుచు పరస్పర విజ గ్రహమగుచువరయుచు నాదవాసిరతారాబుధాకరముగ నాంధ్రులయుల్లం బుల నెలకొనియున్నారు.

♦ ఇచ్చటఁ గొంతు విమృశులు గొప్ప పల్లకియు మహాగ్రహారమును కృష్ణ దేవరాయలు కవీంద్రులమునులుగా నిచ్చెనని యభిప్రాయపడిరి. పల్లకి నెక్కి నెట్లు రాలాచిందొనిన్నామని నందరినిఁ జూచినవయిమే. నామమనా మివాక్య ము కృష్ణరాయలు కవీచిచ్చిన మహాగ్రహార నామమని. ఘనపెను, పెద్ద. చతురంతి- యాన పల్లకి, పాలకి. ఘనచతురంతిగానపెనుపాలకి ఇది యాయుగుపేరుగాన నది, పెదపాలకూను, కిక్కి పెనుపాలకూను, అని యుండవచ్చును. ఆపేరుగల గ్రామ ము గుంటూరుజిల్లాలోనున్నదేమా విచారింపఁ దగినది.

కవితాప్రావీణ్యభావముడగు రాజపోషకుని కొలువులోనున్న మహాకవినమాజమున కవితాగ్రాంభూలముచేత బెనుగులాడిన యియ్యిచ్చి కవిగంధసామజముల తారణమ్యము నిర్ణయించుట యాంధ్రసారస్వతశీయూషపిపానకుల కోక నిత్యసమస్యయైయున్నది. మనుచరిత్ర మనుచరిత్రలను నరిపోల్చి మారెండుకృతుల యన్వేషాత్మికయముల నిర్ణయించుట కనేకులగు నాంధ్రప్రద్యాంసులు తమయపారవిమర్శనావైశిష్ట్యమును తిరుచు నుపయోగించుచున్నారు. అంతకుంటె నెక్కుడు నాన్వేష్యముగిలీయు గుణగ్రహణమునకుఁగాను నెక్కువ సూక్ష్మమైన విమర్శనా కౌశలమునుఁ గోరెడు పరెండవ సమస్య విద్యస్మహానీయుల దృష్టినిఁ దగినంతవరకెందు కాకర్షించలేదో చెప్పనాహించలేను. ఇటీవల గొందఱు పండితోత్తము ల్లివిషయమునుఁ బరిశీలించి యాదార్భమును గనుంగొనుట కుద్వమించిరి. పశేషకమునైనపన్నులగు నాగపూడి కువ్వనామిలయ్యగారు తమ పరిమర్శన నామకవ్యాఖ్యానమున నుండి తిమ్మన్నయొక్కయు, అల్లనాపిపెద్దన్నయొక్కయు, కావ్యరచనాతాతమ్యములను నిర్ణయింపఁగడంగి యిట్లు వాకొనిరి. “ఈ రెండు కావ్యములును (పారిజాతాపహరణము, మనుచరిత్రమును) సిష్టక్షిపాతమధ్యతో సహృదయులు పోల్చితూతురేని యెల్లవిధములను మనుచరిత్రకంటె పారిజాతాపహరణమహాకావ్యము కరంబు రసవంతమని గోచరించును.” ఇట్టి యభిప్రాయమిచ్చి మనుచరిత్రమందలి దోషములను వారు బొక్కెనిరి. కావ్యస్మృతి తీర్థులగు జనమంచి శేషాద్రి శర్మగారు ప్రమాదూతసంవత్సర మాఘమాసమందలి భారతి సంచికయందుఁ బారిజాతాపహరణ ప్రబంధముగూర్చి వ్రాయుచు నిట్లు వాక్కుచ్చిరి. “భారతి యభిప్రాయమెట్లున్నను జై రెండు కావ్యములలోను సర్వవిధముల మనుచరిత్రకంటెఁ బారిజాతాపహరణమే రసవత్తర

కావ్యంబని నాయభిప్రాయము; సనేకపండితవతంసుల యభిప్రాయము నై యున్నది.”

అంధ్రసారస్వతజ్ఞాన దీక్షాపరులలో నొకరగు అంధ్ర శేషగిరి రావుగారు కొన్నివత్సరముల క్రిందట “అంధ్రసర్వస్వమును బ్రతికలోఁ బ్రకటింపిన పారిజాతావహరణ విమర్శనవ్యాసమున వారును నంది తిమ్మన్నకే దమ యగ్రతాంబూలము నిచ్చిరి. ఇట్లు విబుధవరేణ్యులు గొందఱు తిమ్మనార్యుని కవిత్వము బరిశీలించి పెద్దనార్యుని కవితకంటె నెక్కువ రసవంతమని నిశ్చయించిరి. ఈవిషయమును గ్రేసుగూడఁ గొంత విమర్శింప నాహసించెదను. సారస్వత సమస్యలు భౌతికసమస్యలుగాక యాధ్యాత్మిక సమస్యలుగానుండును. భౌతికసమస్య లింద్రియ గోచరములై యంత్రసాహాయ్యమున భేద్యవేద్యములగును. ఆధ్యాత్మిక సమస్యలట్లుగాక అంతఃకరణ గోచరములై యంతరింద్రియగ్రాహ్యములుగానుండును. సారస్వతసమస్యలూడ నట్లే యంతర్బుద్ధిప్రమాణములచే నిర్ణయములగుచుండును. మానవుల బుద్ధవికాసములెట్లొ యట్లే సారస్వత సమస్యల విష్కృతియులును. వీని నిర్ణయమునకు బ్రమాణము భావముకంటెరసమే. ఏసిమనె యనుభవాభిరుచులెట్లొ కావ్యగౌరవము నట్లొ. కావున క్లిష్టకావ్యసమస్యలపట్ల కవులును బండితులును బరాభిప్రాయముల నాచరించి మన్నింపదగియున్నది. కావ్యవిషయములలోఁ బ్రతిమనుకాంచును స్వస్థిత్యార్జితయే. అట్లయ్య నాతని నొకశృంఖల ముమాలిము బంధించుచున్నది. అదియేదన నిష్కృతపాతబుద్ధి. నిర్మలాంతఃకరణముతో వాగ్మయ విమర్శనకావ్యములకుఁ బూనుకొని చేసిన విమర్శనము లేక కి భిన్నములై నను సమానాదరగార్హములే.

ఇట్లు సంశుద్ధచేతస్కుడైన యీయిద్దరకవుల తారతమ్యములను గుణదోషములను దెలుపనుద్దేశించితిని. అనువంగకముగ వసుచరిత్ర

విషయమునూనాన నాయాసందర్భములఁ బొడసూపును. ఏలయన నీ మామకావ్యములు నాకాలమందలి యుక్తిమచ్చిబంధములతో జేరిన నై యొకేజాతి కవిత్వముచే విశిష్టములై యున్నవి. వీరియందలి కవిత్వము విందియకనాధార్మిక నిరూపణము (sensual beauty and imagery) గలది. సాహిత్యకృత్తి కవిత్వము (objective poetry) అనిపించుకొనును. ఇదియో సమాచారము నులంఘించువగిన పించి సూర న్న ప్రభావతీ ప్రభువన్నములొలి కవిత్వము అతితర్కాన నిరూపణము లో విందాక అతిశక్తికృత్తి కవిత్వము (subjective poetry) అనిపించుకొనును. కావున దానివిషయమిందుఁ బ్రత్యక్షము చూచితిరి.

(1) పుష్పకృత్తిము :—

పంపాచరిత్రమును వ పుష్పకృత్తిములేదనియు పారిజాతాపహరణము నను, వసుదేవిత్రమును వ పుష్పకృత్తిమునను చనియు కొన్నియు పురుషకావ్యములొంది, అట్లు వ పుష్పకృత్తిములేమి మనుచరిత్రములొక నొప్పిలోపమని చెప్పచున్నారు. వ పుష్పకృత్తిమునది చారులవలె సచాలస్యమున విషయముగాని పాపముగానునలె యుచ్చితమున పరిపూర్ణము. నాగమ సందర్భమున సకలకావ్య సమస్యలు వ పుష్పకృత్తిమును కావ్యలక్షణముగా స్థిరమున విచిత్రము నున్నది. సమస్యకృత్తిముననున్న నానాభి కావ్యములను పరిగణించియే యున్నారు భారతీ కరాత్మాసీయమున నొక నొకయితీవృత్తముమాత్రమే కల్పించబడినది. కాని శ్రీహర్షుని నైషధమున నొకయితీవృత్తము మాత్రమేగాని దేవికమహాపురుషుని జీవితచరిత్రమున నొకయితీవృత్తముకలదు. మరీ కాదాసుని రఘువంశమున నొకయితీవృత్తముగాదు, నొకపురుషుని జీవితచరిత్రముగాదు, నొక రాజవంశమునకు బుట్టిన రాజులందఱి పితృపితృయములు వ్రాయబడినవి. ఇవియున్నాయి గావ్యములే. కావున కావ్యచస్తువు నెలవఱుకనను బెంచవ

చున్నది తేలుచున్నది. అట్లే పారిజాతాపహరణము కిరాతార్జునీయము నలె నొకే యితీవృత్తము వర్ణించుచున్నది. వసుచరిత్రము నైషధము నలె నొకానొక మహాపురుషుని జీవితచరిత్రము సభివృద్ధిచూపుచున్నది. మనుచరిత్రము రఘువంశమునలె నొకరాజవంశమునకు స బాధించి యు న్నది. కావున గీర్వాణముహాకవులెల్ల వృత్తియు సరివాంశమున గు న్నది. ఇట్లు యుంధమహాకవులగుట నుదాహరణతో నీచిని నిర్ణయించుచున్నది. కావున వృత్తిలోప మొక మహాకవికాగి మనుచరిత్రముగూర్చి చక్కట నమంజసముకాదు

(2) రసాధానము :—

మనుచరిత్రమందలి వహాధినీ కవచము కథయు, స్వరోచిజకవచము రసాధానమని యొక యాచారము. కాని! మనుచరిత్రమందు భక్తుల కీర్తనలు దానియందు గిరికా జనములు స్వరంగేనా! మనుచరిత్రమందు వాచారము, మనుచరిత్రమందు కీర్తనలు మును గాస్పించుచున్నవి. ఒకదానియందు నాచారమి జన్మము రసాధానమొకము. రెండవదానియందు నాయకజన్మము రసాధానమొకము. కావున రెండను రసాధానమోషముమీరియులే. ఇక పారిజాతాపహరణమున నీటి రసాధానమున కవకాశము లేకపోయినను మునుకాశమున సర్వధామ తన భర్తను నామచారమున రేఖించుచున్నట్లు యెంతయు సరిపడవచ్చునోగాని సరిపడునది కాదుగా! కావున రసనిమియును కవచము నీచియన్నిటియందును గో చెము హెచ్చుతిక్కున గాస్పించుచున్నది.

ఇట్లు వృత్తి దారమునను, రసనిచారమునను నీ మూడు గ్రంథములందున! గుణగోషములు పెగిలున సమానముగానే యుండి యొకవిశేషముల వృత్తిశైలిలను నిర్ణయించుట కవకాశమిచ్చబడుచున్నది.

ఇంక నీకవిపుంగవుల సహజశక్తుల స్వరూప పరిమాణములను దెలిసికొని వారితారతమ్యములను నిర్ణయించి యకాన్నత్యభేదములను స్థిరపరచుటకా కవులయందలి ముఖ్యకావ్యలక్షణమును పరికించుట ప్రధానకార్యము. కవితావనితః బ్రాణాధారములై నవి రసప్రాధాన్యము, భావప్రకటనము, కల్పనాసామర్థ్యము, శైలీరమ్యత, పాత్రబోషణము, ప్రకృతివిజ్ఞానసమృద్ధి మున్నగునవియని యెల్లరకు దెలిసినవిషయమే. వీనిని సాకల్యముగా విచారించినయెడల నీకవిశ్వరుల కావ్యకళా ప్రావీణ్యమును, న్యక్తివిశిష్టత్వమును యేర్పడును.

I రసప్రాధాన్యము.

రసప్రాధాన్యమున నీమూడు గ్రంథములు సుతముశ్రేణిలో నుండదగినవి. వీనియందలి ముఖ్యరసము శృంగారరసము. మనుచరిత్రమును, పారిజాతావహరణమును కేవల వ్యంగ్యకావ్యములు. వసుచరిత్రము పెక్కుతావుల శ్లేషకవిత్వముచే ననుప్రాణితమైనది. ఆకారణమున రసవిషయములో మొదటి రెండుకావ్యములకంటె నొకవాని తక్కువయని యాధునిక విమర్శకుల యభిప్రాయము. ప్రధానరసమగు శృంగార రసమునుఁ బోషించుటలో ముక్కుతిమ్మన్న మిన్న. అతని కావ్యమంతయు శృంగార రసావరణమున పొల్చియున్నను, ఆశృంగారమున నశ్లేలతాదోషము కానము. పెద్దన్న శృంగారము కొన్నిచోట్ల కలుపుగాను, అతిచాపల్యముగా నున్నది. రామరాజభూషణుడు రసోత్కర్షకంటె భావచమత్కృతీయు, రసవికాసముకంటె శబ్దవైద్యుగ్యమునుఁ బాటించెను.

II భావప్రకటనము, III కల్పనాసామర్థ్యము.

ఈవిషయములలో నీమూవ్వురు సుతములు. ఒకరినొక రీతిలో యని యమోఘ ప్రజ్ఞాధురంధరులు. ఒకేజాతికి చెందిన కవులగుటచే,

నైందియక సౌభాగ్యము, సాధనయ భావప్రకటనము, మృదుల రసార్థ సందోగము మున్నగు బాహ్యప్రకటనలక్షణములను ముఖ్యముగా నిరూపించిరి. శ్రీకృష్ణ సత్యభామల సందోగ వియోగవిలాసములును, వరూధనీవ్రవరుల క్రీడావృజ్ఞా నిరూపణములును— ఇవి యొకే తరగతితోఁజేరిన కావ్యకళలకు దృష్టాంతములు. నీవియందు భావము, శబ్దము, అభినయము, ధ్వని— ఇటువన్నియు నింద్రియసుఖమునకు సంబంధించియున్నవి. వసుధైకీభోగూడి నీ దృశ్యము కళాభిరుచియే యున్నది గాని ప్రేక్షకారణమున నది యీరెండు కావ్యములందువలెను జేటతెలుముగాను, సువేద్యముగా నుండలేదు. ఉదాహరణములు:—

(1) పారిశ్రామికీకరణము:---

చ. అన నిని వానినీతి క ముప్పును మేలు పోవోవగిల్చిన

దీని కచవంకి (మృదుల) నుండి పుడవేము చెరువు (X)

మృగం అనునది కను ముగించునది ముగించునది జం

కెనెల్ గ్రాఫ్ మాదిరి - 2 కె. 'త్యాగ' పరిణామ గ్రాఫ్

(પ્રારંભિક ભ. ૧)

(2) మనుచరిత్రము :—

మ. శతలం పట్టణముంక నన్న నుమనీక బంధమాడవ్ రియో

1. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$
 2. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{8}$
 3. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{16}$
 4. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{8} = \frac{1}{16}$
 5. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{8} = \frac{1}{32}$
 6. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{16} = \frac{1}{32}$
 7. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{16} = \frac{1}{64}$
 8. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{32} = \frac{1}{64}$
 9. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{32} = \frac{1}{128}$
 10. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{64} = \frac{1}{128}$
 11. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{128} = \frac{1}{256}$
 12. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{256} = \frac{1}{256}$
 13. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{256} = \frac{1}{512}$
 14. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{512} = \frac{1}{512}$
 15. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{512} = \frac{1}{1024}$
 16. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{1024} = \frac{1}{1024}$
 17. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{1024} = \frac{1}{2048}$
 18. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2048} = \frac{1}{2048}$
 19. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{2048} = \frac{1}{4096}$
 20. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{4096} = \frac{1}{4096}$
 21. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4096} = \frac{1}{8192}$
 22. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{8192} = \frac{1}{8192}$
 23. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{8192} = \frac{1}{16384}$
 24. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{16384} = \frac{1}{16384}$
 25. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{16384} = \frac{1}{32768}$
 26. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{32768} = \frac{1}{32768}$
 27. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{32768} = \frac{1}{65536}$
 28. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{65536} = \frac{1}{65536}$
 29. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{65536} = \frac{1}{131072}$
 30. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{131072} = \frac{1}{131072}$
 31. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{131072} = \frac{1}{262144}$
 32. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{262144} = \frac{1}{262144}$
 33. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{262144} = \frac{1}{524288}$
 34. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{524288} = \frac{1}{524288}$
 35. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{524288} = \frac{1}{1048576}$
 36. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{1048576} = \frac{1}{1048576}$
 37. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{1048576} = \frac{1}{2097152}$
 38. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2097152} = \frac{1}{2097152}$
 39. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{2097152} = \frac{1}{4194304}$
 40. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{4194304} = \frac{1}{4194304}$
 41. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4194304} = \frac{1}{8388608}$
 42. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{8388608} = \frac{1}{8388608}$
 43. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{8388608} = \frac{1}{16777216}$
 44. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{16777216} = \frac{1}{16777216}$
 45. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{16777216} = \frac{1}{33554432}$
 46. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{33554432} = \frac{1}{33554432}$
 47. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{33554432} = \frac{1}{67108864}$
 48. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{67108864} = \frac{1}{67108864}$
 49. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{67108864} = \frac{1}{134217728}$
 50. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{134217728} = \frac{1}{134217728}$
 51. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{134217728} = \frac{1}{268435456}$
 52. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{268435456} = \frac{1}{268435456}$
 53. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{268435456} = \frac{1}{536870912}$
 54. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{536870912} = \frac{1}{536870912}$
 55. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{536870912} = \frac{1}{1073741824}$
 56. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{1073741824} = \frac{1}{1073741824}$
 57. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{1073741824} = \frac{1}{2147483648}$
 58. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2147483648} = \frac{1}{2147483648}$
 59. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{2147483648} = \frac{1}{4294967296}$
 60. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{4294967296} = \frac{1}{4294967296}$
 61. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4294967296} = \frac{1}{8589934592}$
 62. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{8589934592} = \frac{1}{8589934592}$
 63. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{8589934592} = \frac{1}{17179869184}$
 64. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{17179869184} = \frac{1}{17179869184}$
 65. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{17179869184} = \frac{1}{34359738368}$
 66. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{34359738368} = \frac{1}{34359738368}$
 67. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{34359738368} = \frac{1}{68719476736}$
 68. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{68719476736} = \frac{1}{68719476736}$
 69. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{68719476736} = \frac{1}{137438953472}$
 70. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{137438953472} = \frac{1}{137438953472}$
 71. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{137438953472} = \frac{1}{274877906944}$
 72. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{274877906944} = \frac{1}{274877906944}$
 73. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{274877906944} = \frac{1}{549755813888}$
 74. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{549755813888} = \frac{1}{549755813888}$
 75. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{549755813888} = \frac{1}{1099511627776}$
 76. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{1099511627776} = \frac{1}{1099511627776}$
 77. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{1099511627776} = \frac{1}{2199023255552}$
 78. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2199023255552} = \frac{1}{2199023255552}$
 79. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{2199023255552} = \frac{1}{4398046511104}$
 80. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{4398046511104} = \frac{1}{4398046511104}$
 81. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4398046511104} = \frac{1}{8796093022208}$
 82. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{8796093022208} = \frac{1}{8796093022208}$
 83. $\frac{1}{4} \times \frac{1}{8796093022208} = \frac{1}{17592186044416}$
 84. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{17592186044416} = \frac{1}{175921$

అంబేద్కర్ గారి కేసుల గా నమలయ్యాలానా తీర్చి వాస్తవమే.

కతిపరింధ ముమీణ నిర్గు వధూగత్సెం ౧ పెహటునన్.

(మనుచరిత్ర. ఆ. ౧)

(3) పెనుచరిత్రము :-

ಕಾ. ಅಗ್ನಿ ನೆಲಂನು ನಳಿಕೆಬಡಾಯಂಲೆಕೆ ಕಾಕಾನಿಕಾ

రాజ్యశీసఖమైన మోమునఁ బ్రాగ్భోతి మొలెలియూ

ರಾಜೀನಾಮೆಯನ್ನೇ ಸಿಕ್ಕಿಸುವುದು ರ ಜಯ್ಯರಾಂಭೋಜಕಂ

* ఫోటీ మేజీలు పంచికొని సుధాల్కారింబాతో రంబుగన్.

* ఈ పరిపాలనసంస్థలు కాంభోజి రాగాలైన (జేయుట యేమియొప్పించుని యు, ముఖారి, నావేరి మునుగు నోసిరినయును తెలిపెడి రాగములుండగాఁ కాంభోజి రాగమునేల కృప నిర్మయించికోసెననియు గొందరాక్షేపించినారు.

IV శైలీరమ్యతః—

ఈనిషయయనం నీమూఁడుప్రబంధములు చాలనటకు సరిసమానముగానే యున్నవి. వ్యక్తిభేదముచే వాచ్యలక్షణమున భేదము కాన్పించుచున్నను శ్రవణీయతారమణీయతలలో నించుకయైనను తేడా కాన్పించుట లేదు. శబ్ద విన్యాసమునను, శ్రవణయోగ్యతయందును, ఈముగ్గురుకవులును బ్రత్యేకమార్గములబోయి తమతమప్రసిద్ధిని జూపిరి.

సరళాక్షరములును, దీర్ఘస్వరములును గలశబ్దజాలము నతిబహుళముగా గలిగియున్న శయ్యను వాఁడుటలో పెద్దన్నయే మొట్టివాఁడని నాకు సాధ్యమైనకావ్యవరిచయముబట్టి నమ్ముచున్నాను. ఇతనికి నెరుకటకవులు నందర్భములనుబట్టి యప్పడప్పు డట్టి శైలిని వాఁడుచు వచ్చిరిగాని ప్రత్యేకముగా నట్టి శైలియే కవితామాధుర్యమున కనునగునని తలంచినవారు కా రని నాయూహ. పెద్దన్న యుల్లుగాక దీర్ఘస్వరముతి సరళాక్షరసంధాన మొకముఖ్యలక్షణముగా గారఁచుటచే నట్టి శైలిని

రామరాజభూషణుఁడు మహాకవియే గాక గొప్ప సంగీత ద్వాంసుడును. వీణా సాధనమునఁ గొన్ని మాతన కల్పము లేకువాడని ప్రతీతికలదు. అట్టి మహావిద్వాంసుడు రాగవిషయములో నసందర్భపు నూచనజేయుట యెరుకైనదిగా నున్నది. కావున కాంధోజీరాగాలాపనము గిరిక చే నీసమయమున జేయించుటకు తగినంతకాగణముండితీరును. అదియేదనిన సంగీత ప్రయులకు ముఖ్యముగా తెల్లముకాగలదు ముఖారి, నావేరి మొదలగురాగములు శుద్ధశోకసముచుఁ జెల్లి పెడివి. కాంధోజీరాగముల్లుగాక సంతుప్తస్వాంతమునందు శోకవికాసమును తెల్లపెడిరాగము. గిరిక శైలియు గుళిగుళులగుటకు కారణములేదు. తనప్రియుడు తన్ను పులిచినదిగల తోతని సంతుప్తరాస్త్ర యాతనికోరికకుచు చూచుచు విరహాశురతచే శోకించుచున్నది. ప్రయోగమనోతున్న కత ప్రతిపరిత్యాగముపంటిది కాదు కదా. కావున సంగీతమునెంతమైన శోకమును జెలియఁజేసెడి రాగమే యిక్కడ సమయోచితము. అట్టిది కాంధోజీరాగమే. దీనికే 'కిల్సు' మహాకవి "Pleasing sadness" అని పేరు పెట్టినాడు.

వ్రాసినపద్యములవరుస లనేకములు మనుచరిత్రమందు చాలాస్థలము లలో గాన్పించుచున్నవి. అట్లయినను ప్రతిభాశాలియగు నిజమైన కళా భిక్షు డగుటచే నీ శైలీరహస్యమును గుర్తించినను ఆచరణమందుఁ గొంత నైపుణ్యమును, సయమమును, బాటించినవారి డయ్యెను. ఆకారణ మున స్వరమధురిమ నుతిమాత్రము గాక తదితరలక్షణములతో నొకటి యై వినుగుపుట్టించకుండును.

రామభూషణుఁ డీ శైలీరహస్యమును పెద్దన్నయందు కనిపెట్టి దాని ననుకరించుచు తాను స్వయముగా గొప్పసంగీతవిద్వాంసుఁ డగుటచే మరియొక మెట్టు పైకిఁ బోయెను. పెద్దన్న కవిత్యమునకును సంగీతమునకును ద్వైరసంబంధము గుర్తించినను తారుమారు చేయలేదు. భూషణుఁ డట్లొకరికొనక తనకవిత్యము సంగీతముగానే యుండునట్లు బహు విధముల శ్రమపడి పద్యములను రాగాలమునకు కదురునట్లు చేయుటకై యచుకూలశబ్దములకొఱకై యప్రస్తుతాంశములను శేర్చి కొంచెము హెచ్చు తక్కువగా దీక్షితులవారు కృతులు రచించినట్లు పద్యములను రచించెను. ఇట్లు సంగీతప్రక్రియఁ దనకవిత్యమును మేళవించుచు. సర్వేసర్వత్ర స్థిరస్థిరయుతివదలితిమగు శయ్యనే వాడుచు వచ్చెను. ఆకారణమున నీతని శైలియందు శ్రుతిచాపల్యమునకుఁ దగిన నానాదుతి త్యములేక యతిమాధుర్యమునలనఁ బుట్టెడు యరుచి శీఘ్రముగా జనించును.

మొక్కుతిమ్మన్న యట్లుగాక నైసర్గికముగానే శ్రుతిమాధుర్య మగు శైలిని నుపయోగింపగలిగెను. మృదుత్వము, మాధుర్యము, కమనీయత, ఈతనినాజ్ఞానసములకు సహజములు. వానికొక కీతఁడు ప్రయత్నములు నలుప ననసరములేదు. అరవిందముం దామోదము, మకరందముందు మాధుర్యము, ఎట్లు ప్రకృతిజనితములో యట్లే యీతని కవి

త్వమందు మృదుత్వమునుఁ మాధుర్యమును, కావున నీతిని కబ్బమామూ
లాగ్నిముగ నిక్షుకాండమువలె మధురరసపారిత్వమై బహురుచ్యముగా
నుండును. ఈతినిశివీత్వమందు దీర్ఘస్థిసాధితస్వరములు లేవు. గానాను
కూలమగు గమకములును లేవు. అంతయు సహజకోమలమైన రసస్నిగ్ధ
పదబంధమే. మలయానలము ముజాలనిరుంజములలో దూర ప్రసూన
మంజరుల నెత్తావును గీహించిల్లు, ఈసాడు శబ్దసమూహములనుండి
మృదులములును స్నిగ్ధములు నగునాని నేర్చుకొని సర్వక్రముగ, నిబ్బర
ముగ వాడుకొనెను. కిటుశ్చేము కిటివలునుగా నైనను కాన్పించకూ
డదు. ఆర్భటి తిలకముగాను. సర్వము సరికదానను, సహజసౌందర్య
మును, ఈతిని మృదుస్వరశయ్యను పెద్దన్నశయ్యను గొంతిభేదము
గాన్పించుచున్నది. పెద్దన్న స్వరస్రవారము ముదిరిమధ్యమతారికము
లలో దేనియింపైనను సులీలగా పివారించగలదు. బాలపల్లవగ్రాసి
యగు కోకిలమువలె కలకలారాసముల నొకచోల కలువలించును. ఇం
కొకచోల దోలు మారుమోగించులలు సహనాదమున చెలరేగును.
నేరొకచక్కని నిర్దిష్టవలెనియండలి రంగదభంగితరంగములవలె చెవుల
కింపగు స్వరకల్పలమున నుచ్చోషించును.

ముక్కుతీమ్యున్న యిల్లు పిడిధస్వరసమ్మళము జేయలేదు. ఆతిని
వాక్కు ఉచ్చైఃస్వరమున నున్న తిన్దాయిని బోవ గల్లుట మనము కానము.
సన్నసికతమున సహజముగ మాధుర్యగాంభీర్యములుగల కూత లిడు
లయగాని హృదయము జలదలించు భీకరఘోషణములను పెట్టలేదు.
ప్రచండదోర్బంధభండసమున సతము మెత్తి మెత్తిని సత్తువలేసి యెత్తి
పొడుపుమాటలే కాని రోషభీషణభాషణము లులికిపడవు. కవిత్వము
జిత్రితించుమున కాదర్శముని చెప్పెడుమాట నిజమైనచో నానారసభూ
యిష్టమైన యీప్రపంచజీవితమునుఁ బ్రదర్శించెడు మానవుఁడు కేవలము

మృదుభాషియైన జాలునా ? నాజ్ఞాధుర్యము గొంతెఱి కుపకరించును గాని సమస్తానన్ధులగు నవ్విశ్విధముగా పరిపోవురా ? కావున ముక్కు-తిమ్మన్నకపితాశైలి నృపునైనను మధురమైనను మానవహృదయవికాసములగు భానతరంగములన్నిటిని సమగ్రముగను సమార్థముగను జూపగలవైచిధ్యమును, దార్ధ్యమును గలిగియుండ లేదని నాతలంపు. రామరాజభూషణుడు పెద్దన్నవలెనే యన్నిభానములయందును యథార్థముగ నుదాత్తానువాదములు శైలి పొనగునట్లు చేయగలిగినదిట్లు.

V పాత్రీపోషణము:—

పాత్రీపోషణమున నీరెండు కావ్యములు— పారిజాతాపహరణమును, మరుచరిత్రమును, సమాన్వయమున నెలంకరించుచున్నవి. మానవప్రకృతిలో స్త్రీపురుషులశృంగారసంబంధముగు భావవికారములు-ముఖ్యముగా స్త్రీజాతీయైక్య-హృదయరంగమునఁ దాండవమాడు ప్రేమేర్పాదగుణావళిగుణాలు స్వభావసిద్ధముగా స్త్రీ యుచితమైన పరిభాషతో జాతీయముగా సుఖమారివదనంఘటనమున నీరెండుకావ్యములయందు నభివర్ణింపఁబడినవి. మునుచరిత్రముందలి పాత్రావళి పారిజాతమునందుకంటె నెక్కువనైననుండి నానావిధగుణరూపములు గలిగియున్నవి. పెద్దన్ననుండ తనపాత్రములను లోకస్వభావమున కనుగుణముగానే చిత్రించెనుగాని తిమ్మన్న చూపఁగలిగిన జాతీయతను ప్రకృత్యనుకరణమును సాధింప లేకపోయెను. పెద్దన్న వాఙ్మనభాష కావ్యసంప్రదాయమున నాడంబరముగు గౌరవస్థానమును బొందినది; కావున నది జీవితప్రకృతికి భానమునఁ గాకపోయినను భాషయందు దూరమైనది. తిమ్మన్న యట్లుగాక స్త్రీజల్పితిములను యథారూపముగా జిత్రించుటచే మానవస్వభావమునకు మరింత దగ్గరగా తనకవిత్వమును జేర్పగలిగెను.

వసుచరిత్రకారుడు తన పాత్రలను లక్షణగ్రంథములకు సోపాన నట్లుఁ జేరించెను. భావము, భావ, రసవిహంగము, అనన్తాల్పనమా-
త్యత్యదు లన్నియు సంబంధింపఁగలములకు సరియైన లక్ష్యములుగా నున్న
వో లేవో యని పరీక్షించి చూచిని వ్రాసి నట్లు. పాండిత్యప్రకృతి ప్రకీప
షముమీనను జూపినాడు.

VI ప్రకృతివిజ్ఞాన సంపత్తి:—

మనుచరిత్రమందు ప్రకృతివిజ్ఞానము స్వాభావికముగాను, అధిక
ముగాను జేర్చబడినది. గిరిగహానరోపరాదివర్ణనములతోనూ, సమరా
భటప్రసూనాది వర్ణనములతోనూ, ఉత్పేక్షలకీ శు స్వభావోక్తియో యె
క్కువ తఱచు గోచరించుచున్నది. పెద్దన్న తనజీవితముతో కనెనవియు
వినెనవియు యథావధికార జిత్రించినట్లు వ్రాసినవలసియున్నది. ఈవిష
యములో సీతల యాంగ్లేయమహాకవులగు వర్ణవర్ణ శున్నిసనునాటి
మహాకవులతో సరిపోల్పఁగలవార డని నిస్సందేహముగా నుడువనచ్చును.
ముక్తకృతిమృగై యట్లుగాక సాధారణముగాఁ గావ్యపురాణాదిగ్రంథము
లనుండి తాను నేర్చుకొనినమునే తఱచు వాడెను. ఆతఁడు రచించిన
కథ ముఖ్యముగా దేవతలతోను, స్వర్గముతోను సంబంధించిన దగుటచే
పౌరాణికవిజ్ఞాన మెక్కుడననర మైనదని యొకసమాధానముచేప్పవచ్చును.
ఈసమాధానమందు యథార్థము లేకపోలేదు. అయినను స్వర్గముతోను
దివాకసులతోను సంబంధములేని భాగములు కొన్ని కలవు. వానియం
డైనను స్వకీయానుభవములు చేర్చుట కవకాశము చేసికొనవచ్చును.
సత్యభామాశ్రీకృష్ణుల స్వర్గప్రయాణమున మేరుగిరివర్ణనము చేయుచు
గంధర్వవిద్యాధర కిన్నరాదిజనులవర్ణనములు పురాణములనుండి తీసికొ
నుట సహజమే; గాని ద్వారకాపురమందలి నిశావర్ణనముగూడ కావ్య
ములందున్న కవిసాంకేతికవర్ణనములతోనే నింపుటకేమి యగత్యము కలి

గెను? ఋతుచర్ణనముల యందును ప్రకృత్యైశ్వర్యము భవము మృగ్యముగా నున్నది. స్వీయానుభవము లుపయోగించచి కారణమున నీకవీశ్వరుడు స్వభావోక్తికంటె నుత్ప్రేక్షయే యెక్కువ తఱచుగా వాడుకొనెను. ఉత్ప్రేక్షయం దనుభవముకంటె ననుభావనయే యెక్కువగా నుపచరించును; కావున ప్రశ్నితానుభవములు కూర్చుకొనలేని కవిపుంగవున నుత్ప్రేక్షయే శరణ్యము.

సనుచరిత్రమునది ప్రశ్నితచర్ణనములలో చాలవోట్ల స్వాభావికవిషయములు చూపబుచ్చుచున్నవి. అముసను నాయాన పరిభ్రమింపజేయుటకు యదృచ్ఛాకల్పితములగు శ్లేషములను చొప్పించుటచే నానందములు నిర్విక్రగతిని హృదయంగమము లగుటలేదు. శుక్తిమతీశోలాహరిల పరిస్పరసంశ్లేషమునూత్రము శ్లేషస్థితచర్ణనము సమయోచితము నిసోదించితిమైనను తిదిగియున్నను పూర్వతావుల శ్లేషస్థానములును, అననసములును, కావున నీకావ్యమును ప్రశ్నితవిశ్లేషమున న్యదృశ్యమగు ప్రశ్నిఫలము కని యొసంగలేదు.

ఇట్లే మువ్వగురుల నుత్తముకని కావ్యమూలమున నిమగ్నులగుచేలిన నారాంశము:—

(1) చంద్రైక్ష్మరసాభాసములలో నొకరికంటె నొకరికంటె ఎక్కువ యని నిర్ణయింప వీలులేదు.

(2) రససాధనాన్యమున మువ్వగురు నుత్తముశ్రేణియందున్నను రామరాజభూషణుల హాకవాసి వీరిద్దరికంటె ఎక్కువ.

(3) భావప్రకటనము కల్పనాశక్తియందును నీయూదుకావ్యములును సమానముగానే యున్నను, శ్లేషకారణమున సనుచరిత్రము కొంచెము తిగ్గును.

(4) శైవీరమణీయతలో బెద్దన్న ప్రథముఁడు, తిమ్మన్న ద్వితీయఁడు; భూషణుఁడు తృతీయఁడు.

(5) పాత్రపోషణమున, పెద్దన్న, తిమ్మన్న లొకేచరున సగ్రహానములో నుండఁదగినవారు. రామరాజభూషణుఁడు వారికంటె న్యూనస్థానమున నుండఁదగినను.

(6) పరికృతివిజ్ఞానప్రదిర్శనములో పెద్దన్న ప్రథమఁడు, భూషణుఁడు ద్వితీయఁడు; తిమ్మన్న తృతీయఁడు.

—• తిమ్మనార్యుని వాఙ్మయస్థానము. •—

శాస్త్రపరిశోధనా ఉపనిష్ఠుల పుష్పమునుగాని సుందరమనఁజేసి గాని చూచి దానిపరిమళములను నీకా దర్శియునను సంతోషించి యూరుకొనక వానిప్రత్యవయసమును పరీక్షించి గోయేజునికి యేలమునకు నవిజేరునో నిర్ణయించును. నానూన్యజనుడు వానిసాధ్యసౌంధర్యములకు నివ్వెరిపడి తదేకీకృత్యోఁ గొంతినేపు దృష్టి నిగుడించి యానందించి నిరాలోచనముగాఁ దనవాని నడిచిపోవును. కళావిమర్శకుఁడు జానపదునివలె పరికృతివాంఛర్య మోహ మున్న యను బాండుముఁడు గొంతినట్లుకు సంపదించి యూరుకొనఁటయూ లేక శాస్త్రపరిశోధనవలె సౌందర్యమున కానందించినను అదిగానైపువు ప్రస్థితయవఁజీచిచు వానిగుణరూపముల పోషించి యానందపొందించుచు నాని పరిత్యేక స్థానమును వానిప్రత్యేకోపయోగమును నిర్ణయించి విజ్ఞానోపార్జనమునకు సహకారిగా నుండుటయూ యుపనిష్ఠించి యెడల శాస్త్రపరిశోధకునివలెనే కళావిమర్శియు నాచరించవలసి ముందుననుభవముల లెల్లరు ఒప్పుకొని తీరెదరు. విమర్శకదృష్టి గుణవోషక వాణికో గలసినదగుటచేఁ గేవలము హృదయసంజనితిమను నానందముతోఁ దృప్తి నొందక

యాయావస్తువుల నామూలసరీక్షచేసి గుణాతిశయములను గుర్తించి సహృదయజ్ఞానమున శాశ్వతానంద మనుభవించును. ఈవిధమున నవిమర్శదృష్టిని పారిజాతాపహరణకావ్యమును బరికించి గుణబోధములను వేరుపరిచి హెచ్చుతగ్గులను నిర్ణయించుట కేవల కావ్యామృతపిపాసువులకు జగుప్పాకరముగ నుండవచ్చును. అయిన నిట్టియాష్టాదభంజకవివేచనకార్యము చేయుట విమర్శకుని విస్మయకర్మమని నాయాశయము. అట్లు చేయుటచే నామహాప్రబంధము దభిమానముగాని యామహాకవియందాచరిణముగాని కొఱవడిన ట్లూహింపవగదు.

తిమ్మగసునానీ మహామంత్రిలును, రామలింగనాయకునినంటి మహాయోధులును నీలకెల్లి యాంధ్రప్రభౌరుషములు హైందవచరిత్రమున దచలరావము దాల్చుకల్లు చేసిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో మహాకవులుగూడ నాంధ్రసారస్వతము నాచార్యులైన విశుతి గలుగు నట్లు చేయగలిగిరి. ఆంధ్రచరిత్రచుట్లు దేవనంతలును వ్యాపించి విజయధ్వజములతో దిక్కులు పిక్కటిల్లుకల్లుచేసెనో, అట్లే యాంధ్రవాణియు మహాప్రబంధములను నిర్మించి “దేవభాషలందుఁ దెనుగుతెప్ప” యని సుకన్యాక్షరముతో నిక్షింపగలిగెను. అచవిత్రి భాషాసంతతి యాస్వర్ణయుగమున దీని గానాచార్యులగు నాంధ్రులకుఁ బ్రసాదించిన దివ్యప్రబంధప్రసూనములతో నొకటి యీ పారిజాతము.

నంది తిమ్మన్న కవి ప్రహరణ ప్రసరస్వతికి ముద్దుబిడ్డడు. ఆ దేవమాత యతికి తీయనిపాలును, మన్నినెన్నను, కమ్మని తేనెను బెట్టి పెంచి పెద్దచేసి నూనెత్యులారగించె డిమ్మతిరవమునుగూడ నాలిని తిహగ్రమున నించుక చిలుకరించెను. మధురసాస్వాదనరహితైవ తిమ్మకవిచంద్రునోటను మధురభాషలు తప్ప మరి యితరపలుకులెట్లు నచ్చును ? బాలరసాలనవచ్చునఖానియైన కోకిలము మంజులరవములు

తప్ప మరియొండువిధముగఁ బలుకగలదా ? నన్యవనీతమువలె మృదువైన చల్లనై, మకరందబిందుసందోహమువలె మధురమై, ద్రవమై, యతని వాక్కు కవితాలాలనుల హృదయనీమల నిర్మలానందమొదలించు చుండును. సమకాలీనుడగు యొక భట్టుకవి తిమ్మకవినిగూర్చి యిట్లు పలికినట:—

క॥ మాకొలదిజానపదులక

నీకవితాతీవి యబ్బునే కూపనట

దేవుకములకు గగనధునీ

కీకరిముల చెమ్మ ? నందింగి ముతినా ?

ఈస్తుతికి నర్వవిధముల నీమహాకవి యర్హుడ !

చల్లని పిల్లవాయువులు వీచుచుండి, అల్లసవిచ్చు కొన్నివీధుల నెత్తావులు గ్రమ్ముచుండి, తేలియుండెనకై యెల్లతేలిగములు ముసురుచుండి, హస్తమున హస్తమునిడి, మందమందమూసమున నొర్రూరంపునడకలనడచు నిలివదంపతుల నొకచోట పొలయలుకిల యకలంక భాషణములతోను, వేకొకచోట నెయ్యంపు సాయకమున తమిలేన ప్రణయకూడితములతోను నిండి నిండునాయకమున మెచ్చుకొనియుండు యుద్యానవనముబోలె నీతిని ప్రబంధము సంకల్పసాహర్దృశాందర్శములతో నలరారుచూ, కమనీయగర్భితాశ్చర్యములతో నెనలారుచు, వీనులకువిందై, హృదయమునకి పొందై, ఆంధ్రభాషాపథుటి కెసలేని యందమై, యెల్లకాలములయందు విరాజిల్లుచుండును పెద్దన్న తనకన్న పెద్దయైనను తనవలె మృదుభాషణముల ముచ్చటలాడగలిగెనా ? మల్లన్న తనవలె మృదువుగ మాట్లాడనేర్చినను, ముద్దులొలుకు మురిపెంపు పలుకులు పలుకరింపగలిగెనా ? ఇంక నితరకవులమాటలేల ? ఆంధ్రవాద్యేవి తన యనమాన రసమాను మృదుత్వ లీలనినోరు జెప్పింపగలిగినట్లు, ఇతరకవులచే జెప్పింపలేదు. అదయే యాశ్చర్యకరమందలి యత్రతమ ప్రతిభాగౌరవవిశేషము !

ఆదిపర్వము

మాదయ్యగారిమల్లన్న—రాజశేఖరచరిత్రము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమందలి కవులలో మాదయ్యగారి మల్లన్న యను కవి నరుడుండెను. ఆతఁడు రాజశేఖరచరిత్రమను నొక చక్కని ప్రబంధమును రచించి కృష్ణదేవరాయని మహాప్రధాని యగు సామన భిష్మురుసుయొక్క మేనల్లుఁడు నల్లుఁడు సగు నాదెండ్ల అప్పయ మంత్రీ కంకిత మిచ్చెను.

మల్లన్నపి కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమం దున్నట్లును, ఆచక్రీ వర్తి కోకప్రబంధ మంకితము చేసినట్లును రాయవాచకమందలి యీక్రింద దివ్యత్వాంతమునలనఁ జెలియనచ్చుచున్నది.

“రాయలవారున్న చాలా సంతోషపడి, ముక్కు తిమ్మయ్య, అల్లసాని పెద్దయ్య, మాదన్నగారి మల్లయ్య మొదలైన కవీశ్వరులతో కృతులందుకోవలెనని కవితానాయకులతో పలుకరించి, ఆతీరున అ య్యాని అసంగా, కుట్లాయి, కబ్బాయి, తాళి చొక్కలు, చేసరిపేరులు, కోకతాకలు యిచ్చి పారిజాతావహరణమున్న, మనుచరిత్రాను, చెప్పు మని ఆనతిచ్చినారు.” (రాయవాచకము-116 పుట)

కాని, మాదయ్యగారిమల్లన్ననల్ల నేగింధము కృతిపాండితో రాయవాచకముంబట్టిగాని, తదితరాధారములంబట్టిగాని తెలియరాలేదు. ఈకవి వ్రాసిన గింధ మొక్కటియే- అనఁగా, రాజశేఖరచరిత్రము మాత్రమే కాన్పించుచున్నది. దీనిని కృష్ణదేవరాయలకుఁగాక నాదెండ్ల అప్పయమంత్రీ కంకితముఁ జేసినాఁడు. బహుశః మఱియొకగింధము

రచించి కృష్ణరాయనికే గృతియిచ్చి యుండవచ్చును. అది కాలప్రవాహములో మునిగి యదృశ్యమైన దేమో !

అల్లసానిపెద్దన్న, ముక్కుతిమ్మన్న మున్నగు కవులతో బీకవి యుఁ గృష్ణదేవరాయలు దీర్ఘిజయదిండయాత్రలోని భోయినపు డాతని కిబిరములోనే గాజనాన్నిధ్యమున నుంచుచుండెను. ఈవిషయమునుగూడ రాయవాచకమువల్లనే తెలియవచ్చుచున్నది.

(రాయవాచకము: 89 పుట.)

కామారధూర్జతియు నీవిషయమును దన కృష్ణరాయనిజయము సం దుదాహరించెను. విజయపుర లిఖింపబడిన నవాబులు జయించినవెంటనే యాత్రించి ములో నుండిగానే యామువ్వురుకవులును విజయస్తోత్రములతో శ్రీకృష్ణదేవరాయలను గొనినూపించె !

(కృష్ణరాయనిజయము. ఆ. 3.)

గీ. సుననాహిత్యోచన విష్ణునిమోయ
నాధుమధుకోక్తి మాయగారి మల్ల
నాకుండల యల్లసాని పెద్దానవుడు
ముక్కుతిమ్మన మొడలైన ముఖ్యకవులు.

క. వినుతంచిరపుడు వారికిఁ

గనకాంబర భూషణములు ఘనతనోసగియా
జననరు డవ్వాజిఁ గనుం
గొని యిట్లని పలికెనపుడు కుతుకంబలరన్.

(కృష్ణరాయనిజయము ఆ. 3 ప. 48, 49.)

కృతికర్త పంశము.

మాదయామాత్యునిపుత్రిఁ డసమల్లన్న శైవబ్రాహ్మణుడు. ఈతనిది శౌనకసగోత్రము. అయ్యంకిపురమునకు నధికారి. ప్రస్తుతము

కృష్ణాజిల్లా దివి తాలూకాలో నున్న అయ్యంకి గ్రామమే యిది కావచ్చును.

ఉ. శంకరపాదనేపనవశంపదమానసపంకజాత ని

శృంకవచోవిహసటచిసాగపినిర్జితపూర్ణపూర్ణమై

జాంక దుఃఖరాననభయంకర శౌనకగోత్రపాత్రయ

య్యంకిపురాగ్రహారపిఠవాకర మాదయమల్లసత్కవీ ?

(రాజశేఖర చరిత్రము.)

ఈ కవి క్షేత్రవమతావలంబకుఁ డయి యఘోరశివాచార్యుని శిష్యుఁడుగా నుండెను. ఈ యఘోరశివాచార్యుఁడే ముక్కు తిమ్మనకు నతిని మేనమామయైన ఘంటసీగన్నకునుగూడ దీక్షాగురువుగా నుండి నట్లు వారిగ్రంథములవల్లఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మల్లనకవి శైవదీక్ష యేగాక సారస్వత ప్రజ్ఞగూడ సీగురువుయండి నేర్చికొనిన ట్టిగ్రంథమందలి యాశ్వాసాంతిగద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. “ఇది శ్రీ మాదఘోరశివాచార్య గురుకరుణావిశేషలబ్ధసారస్వత మాదయామాత్య పుత్రమల్లయ్యనామధేయప్రణీతం బైన రాజశేఖరచరిత్రంబు—”.

కృతిపతి పంశము.

కృతిపతియగు నాదెండ్ల అప్పయ్యమంత్రి యాకాలమున ననగా ౧౫ వ శతాబ్దాంతమునను, ౧౬ వ శతాబ్దప్రారంభమునను. ప్రసిద్ధకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁడై తానును గొప్ప యుద్యోగమును జేసి ప్రఖ్యాతపురుషుఁడుగా నుండెను. ఈతనిది యాఱువేలవంశము. విశ్వామిత్రగోత్రము. ఈతని యింటిపేరగు నాదెండ్ల యొక గ్రామనామము. నాదెండ్ల యనెడుగ్రామము గుంటూరుజిల్లా, నరసారావుపేట తాలూకాలో నున్నది. కాఁబట్టి వీరివంశము మొదటినుండియు గుంటూరుసీమయందే వెలసియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈయప్పయ్యమంత్రి విజయనగర

సామ్రాజ్యచక్రవర్తి యగు కృష్ణదేవరాయల శిరఃపరిధానియైన సాళువ తిమ్మరసునకు మేనల్లుఁ డిని చెప్పి సామ్రాజ్యముననే యాతని వంశపరితీష్ట సృష్టమగుచున్నది. అయినను నా దెండ్ల అప్పయమంత్రి పరిసిధి తిమ్మ రసుమూలమునను, నాతని సంబంధమువలననే గాక స్వకీయవంశపారం పర్యమునఁ గూడ వచ్చినదని చెప్పుటకుఁ జాల నాధారములు గలవు. ఈతనివంశవృక్షము రాజశేఖరచరిత్రమం దిట్లు గాన్పించుచున్నది.

నామనమంత్రి — గొంగుంబ.

అమలమృత × నాపయ్య		గంగన్న	చిట్టిగంగన్న
			(సాళువ వృక్షం)
		హాథు	హారాయని
పైపి		రామకృష్ణ	ముఖ్యమంత్రి
		గోపయ్య × పాపయ్య	

కృష్ణమృత × తిమ్మన్న	చిన్నతిమ్మన్న	కొండయ్య
పైపి		
మృతము		
పిల్ల		

అప్పయ్య × తిరుమలమృత గోపయ్య
(సాళువతిమ్మరసుకూతురు)

కావున నీయప్పయ్యవంశములోఁ బూర్వులు గొండలు విజయ సగరరాజ్యమందున దండనాథులుగాను, మహాపరిధానులుగాను నుండుటచే, అప్పయ్యకుఁ బూర్వమే యీనాదెండ్లకుఁబంబము బహుళవిఖ్యాతిఁ బొందెనని విశేషమగుచున్నది. అప్పయ్య తాతయు, దండయును దండనాథులుగా నుండినట్లును అప్పయ్య ముత్తాతయగు చిట్టిగంగన్న

సాధువనస్థసింహరాయలయొద్ద ముత్రితేఖరుడుగా నుండినట్లును నీగ్రంథ మందలి వంశవర్ణనవలనఁ దెలియుచున్నది. చిట్టిగంగన్న మహాప్రభావి విషయ మీఁకొందివద్యములలో విశదమగుచున్నది.

ఉ. సాధువనాదిసింహమనుజప్రభుకార్యకాండగుం

డైలనణాభివేష్టితధిరాధిపదుగృతమంత్రముతిగుం

దాలవితానశేసరి యనంగ ననంగ మానరూపశి

ఖాలలితాంగుఁ డట్టిచిటిగంగన యొప్పు గుణానుషంగుడై.

శా. అంగాధీశకలింగరాజమగధాధ్యక్షాది సూర్యత్సహ

గంగాధింగవిహంగముల్ ఘనశిలాగ్రాహణీసనక

ప్రంగోత్తుంగతరంగనిర్దళితవిధానోద్భుజప్రక్రీయా

సాంగత్సంబలు చిట్టిగంగవిభువాచాసంస్కరమాంధముల్.

ఇట్లేయప్పయ్య వంశస్థులు చాలకాలము నుండియు విజయనగర రాజుల కొలువులో గొప్పయుద్యోగములు చేసి విస్తార మగుక్తి గడించి నవారే. ఇట్లుండఁగా అప్పయ్యముత్రితండియగు తిమ్మన్న కృష్ణ దేవరాయల మహాముత్రితాళివ తిమ్మరసుసోదరి, కృష్ణనాంబను వివాహ మాడుటచే నటకుఁ బూర్వమే పురుషత్వము బొందిన యీ కుటుంబము మఱింత ప్రఖ్యాతి నహించినది. “నాడెట్ల అప్పయ్యము త్రితమ్మివగు గోపముత్రిత సంస్కృతి ప్రబోధచంద్రోదయమునకుఁ దానురచించిన చాదికయను వ్యాఖ్యానమునఁ దన వంశకృమమును జెప్పుకొని తా మిద్దఱు సాళువ తిమ్మరసు యొక్క భాగినీయులని చెప్పెను.”

“తస్య శ్రీకృష్ణరాయస్యాప్రాజ్యరాజ్య దురంధరః

కులకృమాగతోమంత్రీ సాళవతిమ్మచమూపతిః

ఆపూర్వ పశ్చిమసముద్రమధత్త రాజ్యం

అనేతు సింహగిరిచా పృతిమప్రతాపః
యః కృష్ణరాయనృపపాలకకదంబనాథః
కొండిన్యగోత్రతిలకః కవిపారిజాతః

తద్భాగినేయాతరణిప్రతాపానాదింక్లయస్పృహభుగోపవన్శ్యా..." మణియు తిమ్మరసు కూతురును తిరుమలమ్మను అప్పయ్యమంత్రి వివాహమాడెను.

సీ. ఏమంతిమణి నిజస్వామికార్యక్రమ
తత్పరమావసాత్సాహకా
యేమంతిమణి మిత్రిహిణబాంధవా
ప్రకాశకృష్ణకృష్ణాప్రభావ
యేమంతిమణి - వాహితీతాత్పర్య
కలతాభావకీర్తిహరి
యేమంతిమణి మహాధావకాంధకరా
కళకళమనుల్యకళకళ
యట్టి మంతిమణితోత్తమహితేంద్రుని
చటలమకుట - గుంటితేనకేంద్రముని
సకలకల్యాణముచేచువాడు
దీపమణికాళి నాథుని తిమ్మరసుని.

గీ. ఆహ్లాదామంత్రి కళనీశుద్ధాంగలక్ష్మి
సకలప్రకాశాంగవాదనాభాగినీ
లక్ష్మణుడగు నుదయించి లక్ష్మణ మేయ
తిరుమలమంత్రికొండిన్యగోత్రుని

నాథుని తిమ్మరసుని తనచేరిన బాంధవోష్ఠన నిశ్చైనపాత్రులగువారిని గొత్తగా జయించిన దేశములయం పథికారులుగా నియమించి యుండెను, అట్టియచక్రవర్తియు సవకాశమును గలిగినప్పుడు తన

సోదరపుత్రులైన తనమేనల్లుండ్రను విడిచిపెట్టనా ? కావునఁ దనమేనల్లుండ్రగు అప్పయ్యను, గోపయ్యను బరిచాలసలుగా నియమించియు, దనకొనగానైయును తిరుమలంబను అప్పయ్యకిఁ జెడ్డిచేసియు నిల్లు వారిని నృస్థిలోనికిఁ దెచ్చెను. ఏలకో పెనమేనల్లుండగు గోపయ్య నిషయ మేమియుఁ గాన్పించదు. అప్పయ్యగోపయ్యలుమాత్రము రామ లక్ష్మణులనలె నేకముఖముగాఁ బ్రార్థించుచుండి రని యనేకాధారము లుబ్బి తెలియఁబుచ్చుచున్నది. అప్పయ్యయు గోపయ్యయు రాజ్యాధికారియును నిర్వహించి యనేకదాశర్థములను, దేవాలయప్రతిష్ఠలను జేసి గిరిజానాథములను పక్కంటిని పక్కంచెరి. ఇంజియగాక విద్యాప్రియులైన పెక్కు గ్రంథములు వ్రాయించి యంతిముఁజేయుచుకొనిరి. స్వయముగాఁ గొన్నిగ్రంథములు వ్రాసిపెట్లు కూడఁ జెల్పించుచున్నది. నాదెడ్డి గోపయ్య నుద్దేశించునఁ బాలకుడుగా నుండిన క్షీగ్రంథమును నూచి పఠించెను. కాని, అప్పయ్యమంతటి యెచ్చటఁ బరిచాలించెనో, యేమిదోగియుఁ జేసెనో నూనిషయ మిట్టిగ్రంథముం దెచ్చటను నిర్వచి పఠపలేదు. దీనినికంటె ఎక్కించుచు బంధువులమ్మయ్య గారు శ్లోకపరిభాషణమున నిట్టి వాడు ననిచి చివఁ గూడయ్యగారి మల్లన్న, రాజశేఖరచరిత్రముననుకూలమున నీను నుకిరిరి. “అప్పుయ్య మంత్రి నేమిచ్చువాలాఁడో, పల్లవకూడఁ దగ్గరఁగమున నివరించియుండలేదు. కాని, మాతానాంకపద్యములలోను “తంభిమ్మార్చిభూభక్త్యైకా నారీమన్నహా !” ననుటశేషమునెంత నీతిఁడు నున్నయగిరినొకపక్షిత్వమున నియున్నట్లే యు పునేమా నుట నేల విందుచున్నాను.” నీనిది బట్టి వార రుద్ధిపాత్రయ మునయగుటలో నప్పయ్యమంతటి మహాధికారిముఁ జేసియుండునేమో యని కాన్పించుచున్నది.

వీరుసేసిన యూహ నా కంతచూత్రమును సరిపడలేదు. ‘పూర్వ

భూభృశ్చా'యని యున్నదికాని 'పూర్వభూభృశ్చుర'మని యుండలేదు. 'పూర్వభూభృశ్చుర'మని యున్నయెడల వారు చేసినయర్థము సరిపోవచ్చును. 'దిశా' యని యుంచుటచే బ్రహ్మేశముగా నొక పురవాసుక మునునీమ గాక మఱియేదో విరుద్ధమును దేశముగా నుండవలె నని తలంచితని. ఇట్లు విరిగింపుచు నశ్వేంద్రులసాగితిని. శాసనాధికారకటన లలో బ్రహ్మేశులకు నాన్నహితులతో ముచ్చటించగా నొకరు మంగళ గిరిశాసనములో నాడెట్లె అప్పుయనునట్టిది కొందఱుచును మున్నది యని తెలియజేసిరి. ఆవెంటనే ఎవగ్రామకా శాసనము జరిగినపులుసు లో నున్న యాశాసనమును జదివితే, ఆశాసన వా మునునీమచూచుము 'పూర్వమై'ని. 'పూర్వభూభృశ్చా' యను శేషము, ఆదియోరి వాఙ్మనూచకము గానియు, మఱి నేనుచేయుచున్న యునున్న ననియు స్పష్టమైంది. నాడెట్లె అప్పుయ్య, ఆదియోరి శాసనము నివ రించి యుండలేదు. ఆశాసనప్రకాశము శ్రీస్థిపదేనానాన నానన తిమ్మరుసు సహాయమున నొండవీడుగర్గుము నాధిపతి, గిడవీడు నోడించిన తరువాత చాను నూకనముగా కయి చిన దేశమును విడిచి మఱియొకాను తిమ్మరుసుమహామంత్రవాని దిగినవాని నునుమించెను. అప్పుడు తిమ్మరుసు తనమేనల్లుడు, కల్లుండు నానాపైదాని నున్న పనుకొండ, అమరావతి మున్నగుకోటల్పై భద్రాచలము నెక్కి చింతి కష్టభాగనీయుడైన గోపయ్యను గొండవీడుమన్నిమన నాచి నొప్పు దేశమంతయును స్వాధీనము చేసికొనెను. ఈమేనల్లుడుగల గోపయ్యుని సంతతిపురమజిల్లా మొదలు గుంటూరుజిల్లా పొదివఱి నుండగా, పూర్వు కొండభాగము తయి—కొండవీడునీమ అప్పు—నెక్కి గెలు. కావున 'పూర్వభూభృశ్చా' యను మాటలవలన 'పూర్వు' పదదేశ ము స్పష్ట మగుచున్నది. ఈదేశ మంతకు మధ్యస్థముగా నున్న పనుకొండ

యీనానికి రాజ్యస్థానముగా నుండవచ్చును. ఏలయన నీయన చేసినవాన
 శాసనములలో జాలవలయు నా నీమయందును, నా పట్టణపు మట్టుపట్టు
 మున్నగ్రామములందును గాన్పించుచున్నవి. కనుక వినుకొండ ముఖ్య
 స్థానముగాఁ జేసికొని నెహర్పువాఁడతెను—కొండపీడుకాక—నాడె
 డ్దప్పయ్య పాపాలించె నని శిశ్పతిముగాఁ జెప్పవచ్చును.

నాచెంట్ల అప్పయ్య మహారాజాన్యాయుడు. అయనచేసిన దానధర్మ
 ములు మునగా రెడ్డచదలలో నొక్క—మంగళగిరికిలాశానములోనే యు
 న్నవి. ఇంక ననేకములు నుత్తరాదుల్లలోను, కడపజిల్లాలోను నున్నట్లు
 దేవ దానములున్నది.

1. ఏలూరి పోరు, 2. తననికి మధ్యను అప్పపుర మను
 గ్రామము నిర్మించి ఇనుకొ డిలోని అంగడిగోపినాథస్వామివారికిఁ గాను
 కగా సమర్పించెను.

2. తనచిచ్చిలో నున్న ముసలిగోపినాథస్వామివారికిఁ దత్త్వి
 బ్రహ్మహమ్మిని గోపచంద్రామమును శర్మాణముచేసి మండ్పించెను.

3. ముద్దనాల్లగ్రామములో నున్న మాధవదేవేశ్వరి సమీపగ్రామ
 మును పురుషిమ్మని ధూపదేవుక్తాదిర్పములకు విచ్చివేసెను.

4. మల్లవగ్రామములో నున్న చెన్నకేశవరామస్వామి
 వారి కాగ్రామమును దేవబాహ్మణభోగ్యముగా నొసంగెను.

ఇంక సనేకములగు దేవాలయప్రాకారనిర్మాణములును, నెక్కి
 హారపర్వతమును నీమహావీరరాజులును చేసినట్లు నీలాకాశనములు వేనో
 శ్శర జాటుచున్నవి.

ఈతఁడు వైష్ణవధర్మి. రాధామాధవమంతోహసముడు.
 ('రాధాపటమంత్రిలింగమతిసంపుటికి' అను పుస్తకమును జూచుడు)
 అట్లయినను నీయనచేసిన దానధర్మములలో నెక్కినసంఖ్య కైవసంబంధ

మైనవియే. ఈవిషయ మాతనివిశాలహృదయమును, శివశేషవాభేదతాత్పర్యమును విశేషపఱచుచున్నది.

ఆకాలపుమహాపురుషు లందఱవలెనే యస్పయ కేవలము మంత్రాలోచనయందే గాక దండనాథుడై ఘోరరణములనుగూడఁ జేసియుండెను. ఈవిషయ మనేకస్థలములలో నీగ్రంథమున సూచింపఁబడినది.

కా. స్వరాభిమానకీర్తనీయగుఘోషద్విత్ప్రతాపాశ్రయ
స్వరాభిమాన్వృతపాతనీకఖరచీసావీరఘోషేఖరా
విరూపాక్షోద్భవధాటిహారిధరనోర్వీర్యాఘాతాదృనా
గర్భస్థాపితభూర్భువప్రమఖిలకస్యచిక్కిరీచ్ఛా !

నాదెండ్ల గోపమంత్రి రచించిన ‘కృష్ణార్జునసంవాద’ మనదు నాంధ్రద్విపదకావ్యములోఁ దనయున్నయగు నప్పయమంత్రిని గుఱించి యిట్లు నర్పించెను.

ద్విపద. “ అంతు నప్పయమంత్రి యాచకలోక

మంజారభూజసమాన చైత్రపుండు

రాజశేఖరచరిత్రకు నధినాథుఁ

దాడికిరీటి మహాభాగ్యయుతుఁడు

చింతామనోహర కాంతివిస్ఫురుఁడు

కంఠజయంతపంకాకుండై రసరి

శ్రీయశోనిత్యుండు శ్రీకృష్ణదేవ

రాయపాత్రాత్యభారధురంధరుండు

బలవదరాతిభూపతిసురపాద

రలుఁడు సాగుప తిమ్మదండనాయకుఁడు

లక్ష్మీమహాదేవిలాగున నొప్పు

లక్ష్మమృత జనింది లాలితరీలఁ

తెరిగిన తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియాడి

నిరుపమప్రాభవనిత్యుండై వెలసె.”

మల్లనకవి తనరాజశేఖరచరిత్రమును నప్పయమంత్రి కంకితముఁ జేసిఁను, గ్రంథమందుమాత్రము అప్పయకంటఁ దమ్ముఁ డగు గోపయ్యనే యెక్కువగాఁ గీర్తించునట్లు గాన్పించుచున్నది. శిలాశాసనాదికములలోఁ గూడ నప్పయకంటె గోపయ్యయే యెక్కువసమర్థుఁడైనట్లు గోచరించుచున్నది. ఇంతయేల కృష్ణదేవరాయలు నూతనముగా జయించిన కళింగరాజ్యభాగమతకు మూలకంద మనియు, వీరస్థాన మనియుఁ జెప్పఁదగిన కొండవీటిదుర్గమున కీతనినే పాలకునిగా నియమించినవిషయ మాలోచించినయెడల గోపయ్య యధికచిరప్రాభవము నిశ్చేకముగా ద్యోతక మగుచున్నది. గోపనమంత్రి చాణక్యప్రజ్ఞగలవాఁడై భట్టియుగంధరులవలె రాజనీతియం దప్రతిమానుఁడై యుండెను. రాజశేఖరచరిత్రమందు గోపయ్యమంత్రి గుత్తిదుర్గపరిపాలకుఁడుగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అట్లే మంగళగిరిశాసనములో నప్పయమంత్రి మొట్టమొదట కొండవీటిదుర్గమునఁ నధికారిగా నిర్ణయింపఁబడినట్లున్నది. తరువాత గోపయ్య కొండవీటికిని, అప్పయ్య వినుకొండ మున్నగు దుర్గములకును నియమింపఁబడినట్లుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ విషయము లన్నిటిని బరికించి చూడఁగాఁ దూర్పుదేశము పాలనాధారంధర్య మీయిద్దఱునైన దమ్ములకును నొప్పగింపఁబడి వారిలోవా రేకగ్రీవముగఁ జక్రవర్తియను మతిని విభజించుకొని పరిపాలకదేశములు మార్పుకొనియు సామ్రాజ్యమునకు లోటులేకుండఁ గొనసాగించి రని చెప్పవచ్చును. వీ రిద్దఱును బరస్పరము ప్రేమవిశ్వాసపాత్రులై రామలక్ష్మణులవలె మెలంగుచుండిరంట—

క. ఆయనుఁగుండమ్ముఁడు విన

యాఁతఁమతిఁ గొల్ప నచ్చనార్యుఁడు నతఁడు

దండీయాజ్ఞ శిరసావహించి, ధనుర్బాణములను గైకొని మంధరపర్వతప్రాంతమున నాపితాళముని దాగ్గొని యాతనితో ఘోరయుద్ధమును జేసెను. రక్కసుఁ డాశాపమున నిలువలేక, పాటి, మహాకాలిపిఱుంద డాఁగెను. రాజశేఖరుఁడు చెన్నంటి దేవ్యాలయముఁ జొరఁగా మహాకాలి ప్రత్యక్షమై రాజశేఖరుని శౌర్యవ్రతాపములను మెచ్చి, రక్కసుని శ్రమింపుమని కోరి రాజకుమారుని కొక దివ్యమణి నిచ్చెను.

కాలికాలయమున రాజశేఖరుఁ డుండఁగా నొకయోగిని వచ్చి మునికుమారిక యగుభానుమతిని దెచ్చి యాతని కొప్పగించి, యాతని కొక త్రికాలవేది యగు చిలుకను గానుకగా నిచ్చెను. రాజశేఖరుఁడు సముచితముగ సంతసము వెల్లిపుచ్చి యాటసుండి మునిసహాయమునఁ బరరికాశ్రమమునకుఁ బోయి, యచ్చటనున్న తాపసులను సేవించి, వారిదీపన లొంది భానుమతినిఁ దిల్లి కొప్పగించి తిరిగి వచ్చుచుండఁగా నిదాఘాతపశ్రమచే నొకసరోవరమునొద్ద విడిసెను. ఆసమయమునఁ గొలనిలో స్నానముఁ జేసి సఖజనపరిపృథయై వచ్చుచున్న యొక రాజకన్యను జూచి, తక్షణమే మోహించెను.

ఆమె యెవ్వతె యని చిలుక నడుగఁగా వాచిలుక యిట్లు చెప్పుచోడంగెను. “ ఈకన్య ఆయగపురపురాజైన కీర్తిపాలునికూఁతురు. ఈమె కొండోకాపకారమున నిట్టిరాజసమంజసమైనది. అది యే ఏనఁగా :— ఈ యయగపురమండే యిద్దఱు బాహ్మణు లిరుగుపొరుగుల వసించుచుండిరి. వారిలో ముకుందుఁ డనువాఁడు ధనికుఁడు. అరుణుఁడు నిర్ధనుఁడు. అందునిభాగ్య భిన్నముకొఱకుఁ జనపరిని దేశాంతరము వంపెను. అతఁడు యమునానదీతీరమున విష్ణునిగూర్చి తప మాచరించుచుండఁగఁ బుష్పవతీపురాజైన నందకుఁ డను గంధర్వనృపాలకునితనయ యగు లతయును, మహేంద్రదినగరిభూజాని యగు చిత్రవాహనుఁ డను యక్షకునిపుత్రయును కనకమంజరియును జలకమాడుటకు నదీతీరమునకుఁ బోయి యచ్చట నొక చెట్టునుండి వ్రేలాడుచున్న పూగుత్తియకొఱకుఁ దగివులాడి, యుకరినొక రాక్షసేమియకొనుచు, గనకమంజరి తననెచ్చెలియగు లతను జూచి, యదిగో దత్తవలఁ దప మాచరించుచున్న యామనిపుంగవుని దపోభంగముఁ జేసి యాతని కునుమాస్త్రప్రభునిగఁ జేయుగల నమర్థత మనలో నెవ్వరికున్నదో చూత మని వంతమునైచెను. అంత లత యాతాపసుని దిగ్గఱకుఁ జేరి తనమోహనవిలాసములఁ జూపవారంభించెను. ఆజడదారి విష్ణునిగూర్చి

తపమాచరించుచున్న యరుణుడే. కావున నాభూనుశోత్తముడు లతాకన్యయొక్క యావనోద్రిక్తనిర్దేశముకు సాహసమునకుఁ గినిసి యామెను శపించెను. తచ్చావనశమున నీసింధుపతి కామె పుత్రికయై జనించినది. ఈకన్యపేరు కాంతిమతి.” అని కుకము చెప్పెను.

కాంతిమతిగూడ రాజశేఖరుఁ జూచి వెంటనే మోహపాశమునఁ జిక్కిను. యావతీయుఁకు కిద్దఱు విరహాతురులై తమతమస్థానమున సోలుచుండిరి. కాంతిమతి తనచెలికలైన రాజశేఖరునియొద్దకు దూతిక గాఁ బంపెను. రాజశేఖరుఁడు కాంతిమతి యొద్దకుఁ జలుకను పంజరమున నిడి యామాతిక ద్వారా పంపెను. అచిలుక సింధుపతి యొద్ద నిలిచి రాజశేఖరునిమలగోత్రములను, గుణగణములను స్తుతించుచు నుపన్యసించెను. సింధుపతి సంతుష్టుడై రాజశేఖరునింటి రాజకుమారుఁడు అల్లుఁడు గాఁగలఁడని మానసమున నుచ్చాంగి యాశనియొద్దకుఁ బురోహితులను బంపి తననగరమున కారని రావించెను. వెంటనే వివాహవ్యయిత్నములఁ జేసి తనకూఁడు వారని కిచ్చి పాణిగ్రహణోత్సవముఁ గావించెను. పిమ్మట కిదువులు నానందిపురమునకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. అచ్చట హేమసన్న్యమహారాజును దనరాజ్ఞియుఁ గొడుకును గోడలిని సముచితముగ దీవించి, గానవించి, తమపుత్రమునకుఁ కోహ్నినిపోయిరి. రాజశేఖరుఁడును, కాంతిమతియు సమస్త స్తోత్రముల ననుధించుచు నుఖింబున నుండిరి.

— క థా క ల్ప న ము —

ఈగి థమందలి కిథేతివృత్త మేపురాణమునుండి గాని, యే కథాశాసమునుండి గాని తీరికొనఁబడినదో ప్రిస్తుతము తెలియరాలేదు. అనేకపురాణములను, గిథాసరిత్సాగరాది కథాగారములను బరిశోధించి తిని. కాని, యీకథకు మాతృకను గనుఁగొనలేకపోతిని. బండారు తమ్మయ్యగారు సైతము దీనిమూలకథ యెచ్చటను గానఁబడ లేదనియే తెల్పిరి. కావున నీకథ కవికల్పిత మనియే యిప్పటివఱకు కూహించవలసి యున్నది.

అయిన నీకథయందలి కల్పన మంతవిధిత్ర మైనదిగాదు; అమృత

మైసదిగాదు. ఇది సామాన్యముగ మనదేశమందు వాడుకలో నున్న సాధారణకథలవలెనే యున్నదిగాని దీనియం దొకవిశేష మేదియుఁ గాన్పింపలేదు. ఇట్టికథలను వేడుకకథలు (Ramances or Romantic stories) అని ఐరోపాదేశీయులు పిలుతురు. అయినను వారికథలకును, మనకథలకు నితివృత్తమందుఁ గొంతభేదము గలదు.

వారికథలలో సాధారణముగ నొకయోధుఁడు (Knight) దీన జనరక్షణార్థమై దేశమందుఁ దిరుగుచు నొకానొకయరణ్యమున నార్తరవమును వినును. అది యేమని పరికించుటకుఁ బోన నొకయువతీలలామ యొకానొక ముష్కరునిచే బాధలనొందుచు రక్షణముకొఱకు నేడ్చుచు న్నట్లు కనుఁగొనును. అంత నాయోధుఁ డామోహమానిసికొని యుద్ధము జేసి వానిని జంపి యాకన్యకను విడిపించును. తరువాత నామెకు రక్షక భటుఁడుగా నుండుటకుఁ బ్రతిజ్ఞ జేసికొనును. ఆమె చిష్కలలోఁ బడి నప్పుడెల్ల నామెను దప్పించును. ఆతఁడు కొన్నియుష్మద్రవములతోఁ దల లొక్కన నామెయు నాతనిని విడిపించును. ఇట్లుభయము లేమియులే లో నచంచలులుగా నిలువఁబడి తుదకుఁ బరిణయముఁ జేసికొందురు. ఇటువంటి రసోల్లసితకథ లైరోపాదేశములందలి పూర్వపుష్కాయము లలో వేలకువే లున్నవి.

మనదేశమందలి రసోల్లసితకథలు కొంత వేరుగా నుండును. ఒక రాజకుమారుఁడు వేఁటనిమిత్తముగా గాని, విలాసార్థముగాఁ గాని యొక యడవికిఁ బోయి యచ్చట నొకసరోవరము చెంత విశ్రాంతి నొకొల నిలో స్నానము చేయుచున్న యొకసుందరాంగిని జూచి తటాలున మోహపరవశుఁ డగును. ఆమెయు నారాజకుమారునిఁ జూడఁగనే మద నుని వాడితూపులకు గుఱి యగును. అంత నామెచెలికత్తె యానూతన పురుషుని దగ్గటి, నృత్యంత మంతయుఁ దెలిసికొని తనచెలిక జెప్పును.

ఆరాకొమరుని సర్వసఖుఁడుగూడ నత్తరుణియొద్దకుఁ బోయి విరహిణిగా నుండుటఁ జూచి యామెయుదంత మంతయుఁ దనస్నేహితునకు నివేదించును. ఇట్టిరువురి పరస్పరానురాగము నిశ్చిత మైనతరువాత రాజకన్య తండ్రి యారాజకుమారునితండ్రికిఁ బెండ్లిసందేశముఁ బంపును. తరువాత రాజకుమారుఁడు బంధుమిత్రసహితముగాఁ బెండ్లికొమార్త పట్టణము నకుఁ బోయి శాస్త్రోక్తముగ నామెను వివాహమాడి తనపురమునకుఁ దెచ్చుకొనును. అచ్చట నూతనదంపతులు సుఖముగానుండి పుత్రీపుత్రులంగని వృద్ధి నొందుదురు. ఇదియే సామాన్యముగ మనదేశమందలి రస విలాసకథ యాకృతి.

ప్రస్తుతిము రాజశేఖరచరిత్రలోనికథ దీనికిఁ దూచా తప్పకుండ సరిపోవుచున్నది. కావున నీకథయందుఁ బ్రత్యేకముగఁ బేర్కొనఁదగ్గ విశేషము లేవియుఁ గానరావు. ఈకథ నీకవి నూతనముగాఁ గల్పించినను బ్రశంసాపాత్ర మగునంశములు గోచరింపవు. మనదేశమందలి కాశీమజిలీ కథలు, కథాసరిత్సాగరములోనికథలు కొంచె మెచ్చుతక్కువగ నీలాగే యున్నవి.

కాని, యితీవృత్తములోఁ జమత్కృతి లేకపోయినను గథానిర్మాణములో నేమైనను గొప్పవిశేష మున్నదియూ యని ప్రశ్నింపవచ్చును. దానికి సమాధాన మరయుదము. ఇతిరకపుల కల్పనయందుకంటె నీకవి యొక్క కల్పనమం దొందురై డద్భుతవిశేషములు గానఁబడుచున్నవి. అవి యేవనః—కథాకల్పనమందలి యాచితీయుఁ బరిమితియు. ఈమహాకవియందలి యాచితీపరిమితిజ్ఞానము సామాన్యముగ ననితరకవిదృశ్యమని నాతలంపు. ఈతనికల్పనలయందు విపులీకరణముకంటె సంయమన మెక్కుడుగాఁ జూపట్టును. మహాబుద్ధిశాలి యగు నీకవి తనవ్రతీభను నియమనిగళములలో నిమిడ్చి విశృంఖలవ్యాపారములలో విహరింప

నీయక నిరోధించుటయే యొక గొప్పనిశేషము. ఇదియే నిజమైన కళాభిజ్ఞాని ముఖ్యలక్షణము. ఈలక్షణ మీకవియందు విస్ఫుటముగా గోచరించుచున్నది. రసమందును, నీతియందును నౌదితియు, వర్ణనమునందు దలి పరిమితియు నీగ్రంథమందున్నతావులఁ జూడవలెను. కావున నిమ్మహాకవి రెండువిధముల నమర్థుఁడు. కవిత్వాశీర్వాదములఁ బ్రత్యవయవమును యథామితముగాఁ గుదుర్చుకొనుటయు రసాద్యలంకరణములలో నాదితీపరిజ్ఞానమునకు దోసిలి యొగ్గుటయు నీయవయందు ముఖ్యలక్షణములు.

ఈగ్రంథమును కవికర్త రసాయనముతోను, వసుచరిత్రతోను పరిచూచినయెడల మనకు ముఖ్యముగ రెండుసంగతులు స్ఫురించును. ఈగ్రంథమందలి కథయు, నారెఝగ్రంథముల కథలు నిత్యవృత్తభాగమున సమానముగానే యున్నవి. వానియందలి కథాశీరము దీవికంటె నంత మాత్రముఁ బెద్దది కాదు. అటులయినను నీకావ్యముకంటె నవి రెండును సుమారు రెండింతలుగాఁ బెంచి వ్రాయఁబడినవి. ఈపెంపు కథేతివృత్తములలోని దైర్ఘ్యమునఁ గాక కేవలము వర్ణనలయందలి దైర్ఘ్యమువలనఁ గలిగిన దని పరిమర్శించుటఁ జూచినఁ దెలియఁగలదు. కాని, మల్లనకవి ప్రబంధసర్వత్రములైన వర్ణన లన్నిటినిఁ జేయలేదాయని యోచించినను నీవిన్నగ్రంథమందు సైత ముద్బాదశవర్ణనములు యథావిధిగా నున్న పని తెలియవచ్చుచున్నది. కావున వలయు వర్ణన లన్నిటినిఁ జేసియుఁ గథాప్రణాళిక కేలోటును సోకనీయక, నవనవోన్మేషముగా రచించియు, నీగ్రంథమును వానికంటె సగముపాలులోఁ బూర్తిగావించెను. ఇట్టి పరిమితిజ్ఞానచోదితమైన సంయమన మీకవియందు మొదటినిశేషము.

ఇంక రెండవనిశేష మనాదితీజ్ఞాన మని చెప్పితినిగదా. అది రస

మందును, నీతియందును బ్రశస్తికముగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఈవిశ్వ
రుని శృంగారవర్ణనము లెంతసుళ్లలముగాను, లజ్జాయుతముగాను నున్న
వో యాయాఘట్టములఁ జదివిన స్పష్టమగును. పెద్దనామలవలె వెట్టి
వెట్టికల్పనలను గాని, విపరీతచేష్టితములను గాని చేర్చక నాయికానాయ
కుల శృంగారాభివర్ణన మొత్తయో మర్యాదాభావములతో నలంకరించి
నాఁడు. తుదకు నాయికానాయకులు వివాహానంతరము కేళీగృహమునఁ
బ్రవేశించిన తరువాతఁ దెర దింపివేసినాఁడు. పెద్దన్న, సృసింహకవి,
రామరాజభూషణుఁడు, పింగళి సూరన్న మున్నగు మహాకవులవలె తెర
మరుఁగున జరుగవలసిన క్రియాకలాప మంతయు బట్టబయలుగాఁ జూప
లేదు. శృష్టదేవరాయుఁకాలములో శృంగారవిషయముం దింతనియమము
బాటించుట కొంత ధైర్యశాలియు, చిహ్నగతిష్ఠుఁడు నై యుండవలయునో
యోచించవలయును. కాబట్టి కథాశరీరమున జీవగ్రంథులవలె నున్నవర్ణ
నవిషయములలోను, రసాదివిషయములలోను మల్లనకవి యత్యుక్తు
మైన వివేకమును జూపి కావ్యశిల్పమున ననదృశస్వాతంత్ర్యముఁ గనఁ
బఱచినాఁడు.

కథాకథనము సామాన్యముగా నున్నది. కాని, యెక్కువనైపు
ణ్యముఁ జూపుచుండుటలేదు. కథాసందర్భములలో నీతిని సంధానించిన
భావములు కూడ సర్వసాధారణములే. అటులయినను గథాప్రణాళిక
రుచిహీనముగా నుండక, నవనవోన్మేషరుచిరముగా నుండును. దీనికిఁ
గారణము :— ఈకవి విషయములను నిర్దిష్టముగాఁ జెంచకుండుటయు
వర్ణనలయందు నవనవశబ్దవైచిత్ర్యముగాని యస్థానవిషయప్రవేశము
గాని చేయుకుండటయే. కథ చక్కఁగ సాగుచున్న చోక్కపుటఁగవలె
మెలుపు లీనుచు వడివడి నడచుచుండును. ప్రతిసందర్భమున నైనర్లికభా
వములే కదురుచుండును. హృదయమునఁ బుట్టినరసభావములు ముకుర

మందు ముఖము ప్రతిబింబించినట్లు పద్యములందు సులభముగా గోచరించుచుండును ఈమహాకవి బుద్ధియందు కవిత్వము నిస్సర్గజన్యమైన కళగా నున్నదిగాని మనస్సును పిసికి, పిండి, యోషి, కార్చినరసము నుండి పుట్టినపద్యబంధము గాదని తెలియుచున్నది.

ఇతివృత్తిసంఘటనము చాలఁ బొందికగాను, సరళముగాను జేయఁబడినది. మానవప్రకృతికి మించిన కార్యసంచయముఁ జూపఁబడలేదు. మునికుమారికథ హృదయశకలమువలె నిస్సర్గభావోన్మీలనముఁ జూపుచున్నది. లతాకనకమంజరులకథ గూడ నట్లే యుండఁదగినదియే. కాని, స్వర్ణేతుకముగా బ్రాహ్మణమునితపోభంగము ముడిపెట్టుటచేఁ గొంత సందర్భశుచిత్వము తగ్గినది. ఆఁబోతులు పోట్లాడి లేగిదూడ మీఁదఁబడినట్లు వీరిద్దఱును, బుష్పగుచ్ఛముకొఱకుఁ బెనఁగులాడి దూరమునఁ దపమాచరించుచున్న యరుణునిమీదఁ దమమోహనవిలాసములఁ బ్రయోగింప నుద్దేశించుటఁ దగినకారణము కవి ముందుగఁ జూపలేదు. ఈయకు కసభాన్యముగా నున్నది. శాపముకొఱకుఁ దెచ్చిపెట్టిన సంగతి కాని సహజమైన కారణము గలదిగా నుండలేదు. కాంతిమతీరాజశేఖరుల ప్రణయకథ మొత్తముమీద నత్యుత్తముగాఁ నూర్పఁబడినది. అయినను దీనియందును గొన్నిదోషఁగులు గాననగును. కాంతిమతి స్వయముగాఁ దనచెలికత్తెను దనప్రియనియొద్దకుఁ బంపుట యనుచితమనితోచుచున్నది. పూర్వకపు లిట్లుగాయికకు స్వాతంత్ర్యమిచ్చి యుండలేదు. తనప్రియవయస్య తన విరహబాధను జూచి యోర్వలేక స్వయముగా దౌన్యమునకుఁ బోవుటయో లేక నాయితలిదండ్రులు తిమిషియతినూజ విరహతాపశమనముకొఱకు రాజకుమారునియొద్దకు పంపి శముఁ బంపుటయో యున్నది గాని యాగ్రంథమం చున్నట్లు నాయక స్వయముగా నాయకునియొద్దకుఁ తెలికత్తెను బంపి తనహృదయనిర్వేద

నివేదనముఁ జేసికొనుట యపూర్వము. ఇట్టివి స్వల్పదోషములు. మొత్తముమీఁదఁ గథాకల్పనము మనోహరముగాను, స్వాభావికముగాను, సుచిత్రముగా నుండి సర్వత్ర రసవంతముగా నున్నది.

—• కై లి •—

కథానాంవిధానముకంటె నీకావ్యమందలి కవితవ్వకైలి యెక్కువ రమణీయముగా నుండి, యీమహాకవి క్లృతసృజితముఁ గలుగఁజేయుచున్నది. ఈతని కైలి చాలఁ గోమలముగాను, మంజులముగాను, శ్రవణప్రేయముగా నుండును. పదగుంఫనము జాఘచారి చక్కనిరుచులను బుట్టించుచుండును. కమనీయము లగుపలుకులను గ్రుచ్చుటలో నీకవికి సమానమైనవారే డాకాలమున ముక్కుతిమ్మన్న తప్ప మఱియొకఁడు గానరాదు.

క. చెప్పఁదగుఁ గవిరసమున్

చిప్పిల నప్పప్ప బలిబలి యన ; లేక

యెప్పుడుఁ జేయకయుండుట

యెప్పుడూమీ నుకవి యెంతయుచిత్రాఁ డొక !

అని యీతఁడు తనకావ్యమునకుఁ బ్రోచనగాఁ జెప్పకొనెను. తాను జెప్పినమాటలు తనకుఁ జక్కఁగా వర్తించునట్లే కవితవ్వమునుజెప్పి ప్రతిపద్యమునను రసము చిప్పించుచుండునట్లు చేసెను. ఈసార్ధత చాలవఱకు శబ్దసాధిత మైనను గొన్నిపట్టుల నైతికభావసంబవితమై యొప్పుచున్నది. కథామార్గవశమునఁ గలిగిన ప్రతిసంకల్పమునను వర్తించుచిత్రమైన భావములను స్ఫురణకుఁ దెచ్చికొనివానిని మృదుమధురశబ్దజాలములఁ దొప్పి, వీనులకు నిండఁ నట్లు నాతిమాత్రముగ విస్తరించి, కావ్యమునంతను మిగులఁ బొందికగను, నిమిషికగను రచించెను. కవితవ్వమందు ధారాశుద్ధి యెక్కువ. పెద్దనయందలి పెళపెళవ్వని ఘాంకారములు

లేవు. నృసింహకవి యందలి గడుసుపోకడలు గాన్పింపవు. ముక్కు-
తిమ్మన్నయందలి పలుకల నెఱతనంపుఁగిటుకలు గానరావు. అట్లయినను
మల్లనకవిత్వము వీరికెట్లుములకు వెనుదీయక యాకవివరులతో సమాన
గౌరవముఁ దెచ్చుచున్నది. దానికిఁ గారణములు ధారాశుచిత్వము, పద
లాలిత్యము, భావసాఃశ్యము, రసస్ఫూర్తి. శబ్దాడంబరముకొఱకును, శబ్ద
చమత్కృతికొఱకును నీకవి యెన్నఁడుఁ బెండ్లులాడలేదు. శ్లేషయను
కాదులత్తు, కన్నెత్తిచూడలేదు. పెద్దసమానములతోఁ బద్యములను
నింపుటకుఁ బ్రయత్నింపలేదు. రసనిరూపణమే ముఖ్యకర్తవ్య మని
యోజించుకొనినాఁడు. కావున నీప్రబంధము దేవద్యముఁ జదివినను
వెంటనే యందలిభావము హృదయంగమ మగుచున్నది. రసాస్వాదన
మన కంతరాయము లేవృటను గలుగనీయలేదు. కథయంతయు నెరఁటి
పం జూలిచినట్లు సుబోధ్యమై, సుగ్రాహ్యమై హృదయాహ్లాదముఁ
గలుగఁజేయుచున్నది.

పుత్రునికలిమికిఁ దలిదండ్రులు బొందెడియానంద మెల్లు వర్ణింపఁ
బడినదో చూడుడు:—

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చక్కటిఁ చూలఁగఁబట్టు పెండ్లికిల్
గందరిరాకుఁ బాదములఁ గీల్కొనఁ జేసినవాటి చిన్నిపైఁ
దండలు గల్లుగల్లు మన నాడుచు నల్లన చేరచచ్చి నా
మండల నాడ నెన్నఁదొకొ ముద్దియ ముద్దుఁగుహకుఁ గాంచుటల్.

ఈవిషయమునే నృసింహకవి మఱింత గడుసుగ నెల్లు పెంచెనో
చూడుడు:—

ఉ. మంగిటనాడు పుత్రుఁ దలిమోదమునం దపు మౌలఁ గాంచి వే
డ్రం గరయగృ మెత్తి చిలుగంశులతో నెడయేడ్పుతోడ దా
యంగఁ జెలంగి యెత్తికొని యక్కునఁ జిక్కఁగఁ జేర్చి ముద్దుమో
ముం గమియార ముద్దిడుట ముజ్జగ మేలుటగాక యుండునీ,

మంథరనగరవర్జన మీశవియందును, బెద్దనయందును సరిపోల్చి
చూచిన నీయిరువురి శైలీభేదము తెలియఁగలను. మల్లనయందలి మండ
యానమణిమండీరనికన్వయామును, నల్లసానివాని ఘనాఘనగర్జితగంభీరనిర్ఘో
షమును విశదముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి.

సీ. వామదేవునిమాలి వాడనిక్రొవ్విరిఁ

బూజగావించిన పుణ్యుఁ డిశఁడు

సకలామగశ్రేణి సంస్కృతిఁ బొందంగ

దాన మిచ్చిన మహాధర్మి యిశఁడు

శులసిఁ గల్పించి మర్త్యులఁ బావనంబుగఁ

జేసిన యుపకారజీవి యిశఁడు

దేవులకుఁ గామధేయపుఁ గలిగించి

తలఁపు నీజేచ్చిన ధన్యుఁ డిశఁడు

పాసతిరిద్రాటఁ నిర్మిచ్చు నిర్బంధమునకు

నోర్చి త్రిప్పట నొందిన యుత్తముండు

ఇశఁడు సర్వప్రదానైకహేతు వసుట

గలశివార్థికిఁ గల్పనాగౌరవంబు.

సీ. జనితకచ్ఛపరాజుచరమాంగగృహమేధి

భోగివేష్టనరేఖఁ బొలుచుజాణ

కులములొఁ దరితీపు గలిగి మించినమేటి

మైనాకునొరసిన మాసటిఁడు

తొలువేలుపుల వేలుపులపసుల్ గొనుటేడు

కడలిరాయల లోఁతుగన్నగల్చి

సురరాజునకుఁ బాండుకరిఁ జేర్చుమరకాఁడు

కల్పకంబులపంట కమ్మత్రేడు

గంటె మథితసుధాధాతకటకజాత

చంచుకవనవృకంపనాకంపవినర

దళితముఖరవమధుకరముఖరశిఖర

నందరసమందిరం బగు మందరంబు.

(మనుచరిత్ర)

భావములయం దద్భుతకల్పనావైచిత్ర్యము గాని, భావనాశక్తి యందు నిర్భయాఖర్షగర్వనంచారవిహరగతులు గాని కన్పడవు. వర్ణనలు కృష్ణరాయ పెద్దనల యత్యధికలోకజ్ఞానసంపత్తిని జూపింపవు. ఏవేని కొఱవడినను నమ్మాహనశక్తిగల భాషామాధుర్య మన్నిటిని గప్పి, యానందపారవశ్యముఁ గలుగఁజేయుచుండును. మచ్చున కీమూఁడు పద్యములును జేర్చితిని.

ఉ. పుత్రడిబామ్మయో చిలుకబోదయో కంజగురాకుగుర్తియో
ముత్తైపుఁగోవయో మననమోహనబాణమో నా వనీచిహ్
రాత్తమరిక సభీజనసహస్రము గొల్వంగ వచ్చిపోయె నేఁ
డిత్తటి నొక్కచిత్తరి యహీనపచోరచనావికారదా !

ఉ. బ్రన్ననిపాదముల్ చిలుకవారివఁ గందెడుమేనుదీఁగయు
వెన్నెలవాటునె మొగము నిద్దపుముద్దుమెటుంగుఁజెక్కులుం
గొన్నెలవంటినెన్నుదురుఁ గోమలబాహుమృణాలయుగ్మముం
గన్నులఁగట్టినట్లు పాడఁగానఁగనయ్యెడు నాకు నెచ్చెరీ !

గీ. అల్లవల్లవ సలి నడయాడెనేని
కలికిచలుకుల వాల్గంటి పలికెనేని
యంచలంచల వచ్చురాయంచకదుపు
కూడ నేతెంచుఁగీరంపుఁగొదమపదుపు.

కా. కేలం దామరక్రొవ్విరిక బిరబిరక గేరిగరిం ద్రిప్పయక
వాలాదం గొనగోళ్ళ ఘర్మకణికావ్రాకంబు పో మీటుచుం
గ్రామింగన్నుల ముద్దులేవగ విగుర్చక తెప్పలల్లార్చక
వ్వాఱుంగంటి ననుం గనుంగొనిన భావం బెన్నఁడుం బాయు నే.

మహాకాళిని వర్ణించుటలో నామెభయంకరమూర్తిత్వముఁ జూపక మనోజ్ఞాకృతిని వర్ణించినపద్యము కడుంగడు శ్లాఘనీయము. ఇది యీకవీశ్వరుని భావనాసౌకుమార్యమునకుఁ గొప్పశృష్టాంతము.

సీ. కొప్పుపై నొప్పెడు కొడమచంద్రినితోడఁ

గస్తూరికాతిలకంబుతోడఁ

సీమంతవిరచితసిందూరరుచితోడఁ

గొత్త ముత్తియపుఁజేర్చుకొతోడఁ

దళతళ మను దంతతాటంకములతోడఁ

రమణీయనాగహారములతోడఁ

గల్లుగల్లును రత్నకంకణంబులతోడఁ

జిలుకైన చెంగావివలువతోడఁ

ముద్దుమోమునలేనవ్వు మొలకతోడఁ

జల్లమాపులఁ గరుణారసంబుతోడఁ

శాంతరూపంబుఁ గైకొన్న శంభురాణి

యమ్మహాకాళి పృత్యక్ష మయ్యె నపుడు.

ఆకాలపుకవీశ్వరుల యన్యోన్యాయకరణసౌమనస్యమునకు నిదర్శనముగా వా రుపయోగించిన పక్షిదూతల ప్రజ్ఞావర్ణనములఁ దిలకింపుడు.

1. శ్రీ నాథుఁడు :—

మ. స్మరవాత్సల్యయనకూచిహరకృతకాస్త్రగ్రంథసందర్శముల్

పరికిలించినవాడఁ దంపతుల కుత్సాదింతు సారస్వముల్

మరిపెం బొప్పంగ మందమందగమనంబుల్ నేర్చుదు శ్మేదినీ

శ్వరకుఢ్ధాంతనితంబినిజనులకున్ సంపూర్ణచంద్రాసనా !

ప. భామినీజనంబులకు భావభవదివ్యజ్ఞానవిశ్వాసము ద్రానిక్షేపభూమిపైయుండుదుఁ; దిర్యగ్జాతిహత్రంబుగాఁ దలంపవలదు. విరించినదనకమలవినిర్లత వివిధకాస్త్రవాసనాపూర్ణకర్ణుండ నైన యేను.

2. సూరన్న :—

- చ. నలినజరాణివాస మొకనాఁడు ననుం దనచేతిపోదిరా
చిలుకను వాడుకుం గవిత చెప్పఁగఁ దా నియమించి యందు నా
పలుకులఁ గొంత వాసఁ గని భాషమునం గడు మెచ్చుచున్నఖాం
చలమున నాడుతెక్క సులిచక్కఁగ దువ్వుచు గారవించుచుకొ.
- చ. ప్రియములైన కాతుకకృపారసవత్సలతాదరంబులకొ
శబలితచిత్తయై యువుడు నా కుపమాతిశయోక్తికామధే
ను బిరుద మిచ్చి తల్లిఖితసూపురము స్ఫువనైకమాత య
య్యబల మడింఘ్రిఁ దాఁ దొడిగె నా బిరుదం బిది చూడు మేర్పడన్.
- కా. కాణాదింబును గౌతమీయమును సాంఖ్యంబుకొ భుజం గాగ్రణీ
వాణీమార్గము జైమినీయమతముకొ వ్యాసోక్తకాస్త్రంబు వ
క్కాణించెం గడుఁ బూర్వపక్షములు బోకం బెంచుచు న్నెంచి య
క్షీణప్రాణిఁ దిరస్కరించుచుఁ దుదకొ సిద్ధాంతము ల్నిల్పుచుకొ.

3. మల్లన్న :—

- కా. రామప్రార్థవమైంధివాధిపకుమారా సింఘధూపాల న
న్నేమోకా మదిలోఁ దలంపకు పచోపేషాక కాణోదర
స్వామి న్నాకుఁ ద్రికాలవేది యని భాషాదేవి పేరిచ్చె నా
రామారత్నము చేతిరాచిలుక నేర్పెకొ నేర్పితికొ సర్వముకొ.
- కా. వాదింతున్ బహువేదశాస్త్రకలనాచైయాత్యసంసిద్ధి న
వేదవ్యాసులతోడ నైన మది సంపీక్షించి యెచ్చొల్ల నేఁ
గాదన్నకొ మది నిర్వహింపఁగ నశక్యం చేరి కస్మద్వద
శ్రీధాంపత్యము నాకనాక యనుకొ సిగ్గయ్యెడున్ భూపరా.

ఇట్లే వర్ణనావిషయములలోను గల్పనావిషయములలోను శ్రీ
కృష్ణదేవరాయలకాలపుఁ గవులకు శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము
మేలుబంతి యైనది. దానియందలిక్రమమును సామాన్యముగఁ దప్పిన
వారు లేరు.

—, ర స ము — నీ తి ,—

ఈప్రబంధమందలి శృంగారరసమును గుఱించియు, నీతివివేకమును గుఱించియు వెనుకటిభాగములోఁ గొంతవఱకుఁ జెప్పఁబడినది. ఆకాలమందలి యితరమహాకవులవలె నీతఁడును జేసిన శృంగారరసవర్ణన లుజ్జ్వలపూరితములై యుండక యాచిత్యమర్యాదలలో నిమిడియున్నవి. శృంగారరసవిషయములో నీతని యుచితజ్ఞతను నుద్వేగనిగ్రహమును జూపునట్టి యీక్రిందిపద్య మీశవిత్తల్లజునిచిత్త శుద్ధికి నిదర్శనముగా నూహింపవచ్చును.

క. తననగరి కరిగె నపు డ

జనపతి నందనుఁడు గళిసాధస్థితిపై

వనితామణిఁ దలపోయుచు

ననువేలదృఢానురాగుఁడై యుండుతటిన్.

ఇందు నాయకుఁ డగు రాజశేఖరునిప్రేమానురాగమును వర్ణించుచు నాయనురాగము దృఢముగా నుండియు, ననువేలముగా నున్నదియే గాని, యుద్వేలముగా నుండలే దని, యీచిన్నిమాటలోఁ గవి తన శృంగారరసరూపణ విధానరహస్య మంతయుఁ దెలియఁజెప్పెను. ఈకావ్యమందలి శృంగారరసము స్త్రీపురుషులును, బాలబాలికలును గూడ సిగ్గుబొంద ననవరములేకుండఁ జమవఁదగినంత మర్యాదయుతముగ నిరూపింపఁబడినది. ఆనాటియాంధ్రప్రబంధములలో రసాచిత్యమున నీగ్రింథమే ప్రశస్తమని నిరాక్షేపణముగాఁ జెప్పవచ్చును.

“అనాచిత్యాదృతే నాన్య ద్రవభంగస్య కారణం”

అని ఊహించుకొని చెప్పినాఁడు గదా ! అనూక్తికిది తారాణము. అట్లుయినను నొకచోటమాత్ర మిశవి యనాచిత్యదోషమునకుఁ దా విచ్చే నని చెప్ప సాహించుచున్నాను.

వామనభట్టబాణుడు దాను రచించిన పార్వతీపరిణయ మను సంస్కృతనాటకములో హిమవంతుడు తనభార్య యగు మేనకతోఁ గూఁతు రగుపార్వతినిగూర్చి :—

“ఆభోగళాలికుచకుట్మల మాయతాఠ్యైః
వక్షోవకాశ మభివాంఛతి సన్నివేష్టుం
అవ్యస్థినాస్తి వచసాం విషయే వలగ్నే
తస్మి భవతి కాచన రోమరేఖా ”

అనినట్లే యీగ్రంథమందును సింధురాజు తనకుమార్త యగు కాంతిమతి యకావనసాందర్యము విలోకించి రోమాంచముఁ బొందిన ట్లభివర్ణింపఁబడినది.

కా. ఆరీతిక్ సఖు ల్మయ్యఁడేర పసుధాధ్యక్షుండు తా నక్కుమా
రీరత్నం బతిమానమానసదృఢప్రీతిన్ విలోకించి పై
పై రోమాంచము లంగకంఠకములై పొిపింపఁ బెల్లుబ్బె జం
భారాతిపృథమానవైభవకళాహంకారసంకాంతుఁడై.

(రాజశేఖర. ఆ 3.)

ఇందు తండ్రిపొందిన గగుర్పాటు హర్షపులకాంకుర మైనను నానందర్భమున నట్లభివర్ణించుట యనుచిత మనియు, నవృశస్త మని యు నా తలంపు.

శృంగారరసమును మృదులముగాఁ బోషించినట్లు తక్కినరసము లను నాయావట్టుల సహజోపజ్ఞతో నీకవివరుఁడు నిరూపించినాఁడు. భానుమతీహరణవిషయమునఁ గరుణారసమును, యోగినీవృత్తాంతమున శాంతరసమును, విశంకటదైత్యభండనమున వీరరసమును సజీవముగా వర్ణించి తనరచనా నైపుణిని వికసింపఁజేసెను. కావున నేయేభాగములు జదివినను నాయానందర్భముల మదితమైనరసము చిప్పిలి తాను గ్రంథా

దిని జేసినప్పటికైనీ మహాకవి నిర్వహించుకొనినట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

— ఏతత్కావ్యప్రాశస్త్యము —

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానముం దున్న ప్రశస్తకవులలో మాదయ్యగారిమల్లన్న యొకఁడని గ్రంథస్థము లగునాధారములంబట్టియు, బుడితనంపదాయ గాథలనుబట్టియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు పెద్దన, తిమ్మనలతో నమానమైన కవిగానే యన్నిస్థలములలోను వర్ణింపఁబడినాఁడు. కుమారధూర్జటి రచించిన కృష్ణరాయవిజయములోను, శ్రీకృష్ణరాయజీతచరిత్రమైన రాయవాచకములోనుకూడ మల్లనకవి పెద్దన, తిమ్మనలతోఁ గలిగి ప్రశంసించఁబడినాఁడని ప్రథమములోనే చెప్పితిని. కాఁబట్టి పూర్వకాలమునుండియు నీకవికి నామహాకవులతోపాటగ్రాస్థాన మీయఁబడినది. ఇట్టియగ్రాస్థానమున కీయన యొత్తయు నర్హుఁడనియే తలంపవలసియున్నది. పెద్దన, తిమ్మనలతో నెనను, నాకాలపు టితరమహాకవులతో నయినను, నీతని సరిపోల్చినయెడలఁ గొన్నికొన్ని విషయముల నీతఁడు తగ్గుచున్నను, మఱికొన్నిటియందు వారికంటె సఖికుఁడనియే చెప్పవచ్చును. పెద్దనవలె నిస్తులమగు ప్రతిభాగాంభీర్యములం జూపకున్నను, నాతనికింటె నెక్కువైన మృదులమంజులభావలతోఁ గావ్యము నలరింపఁగలిగెను. ముక్కుతిమ్మనవలె ముద్దులొల్కు పాత్రసంభాషణములం జేయలేకపోయినను నాతనితో నమానముగాఁ బడలాలిత్యరసనిరూపణలం జేయంగల దిట్ట యని యనిపించుకొనియెను. ఇంక నాకాలపు టితరమహాకవు లగు నృసింహుఁడు, ధూర్జటి, కృష్ణరాయలు మున్నగువారికంటె గవితామాధుర్యమునకుఁ బరిపోషకమైన భాషాసౌకుమార్యమున మిన్న యని చెప్పటకు సంశయింపనక్కఱలేదు.

ఈవిధముగ వారికంటె నెక్కువతక్కువలలో సమానముగా నుండియు నొకవిషయములో వారిలోఁ గొందఱుకంటె నెక్కువగాఁ బరిగణింపఁదగియున్నాఁడని నెనుక సూచించితిని. అది యే దన : రసాభివ్యక్తి. అనఁగా శృంగారమును, నీతిని జక్కఁగా మేళవించి బాలజాలిక లైనను జదువుటకు సిగ్గుపడ నవసరము లేకుండ నాచిత్యమును బాటించి గ్రంథము నామూలాగ్రముగా రచియించెను. ఈవిషయమునఁ గృష్ణరాయలును, ముక్కుతిమ్మన్నయు నీతనిదరి నుండఁదగి యున్నను, దక్కినవా రందఱు దూరముగా నుండవలసినవారే. ఇదియ యీశ్వరదేవనియందలి ముఖ్యవిశేషము. ఋష్యాశ్రమశృంగారమున దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి రచితమైన నాసికేతోపాఖ్యాన మొతవర్ణనాతీత మగు ప్రాశస్త్యము నొందినదో, యట్లే రాజాంతఃపురశృంగారమున నీకవియు నంత యనమానరసాచిత్యముఁ జూపుటచే నీరాజశేఖరచరిత్రమును నసాధారణగౌరవము నొందఁదగియున్నది.

కావున నీకవిపుంగవుఁడు మహాకవి యనఁబడుటకుఁ దగినవాఁడై యాతనిగ్రంథము మనయాంధ్రవాఙ్మయమున నున్న ప్రబంధరాజములలో నొకటి యని చెప్ప నర్హతగలదియై యున్నది.

ఏడవ అధ్యాయము

ధూర్జటి—కాళహస్తి మాహాత్మ్యము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవిసంజరులలో నొకఁ డగు ధూర్జటి ‘కాళహస్తి మాహాత్మ్యము’ నొక మేలైన యాంధ్రప్రబంధమును రచించెను. ఆగ్రంథమును శ్రీకాళహస్తి శ్వేరున కంకితము చేయుటచేత ను, గ్రంథమును దననంశవర్ణనము లేకపోవుటచేతను కవియొక్క కాల నిర్ణయము చేయుట కాధారము లేవియును దానియందుఁ గానరావు. ఆగ్రంథమండలి యాశ్వాసాంతగద్యములలోఁ దనతల్లిదండ్రులపేర్లును, తాను కాళహస్తి శ్వేరునిభర్తృడ ననియు, భవపరాజుఁడ ననియు మార్తము చెప్పికొనెను. *

* ఇది శ్రీమత్కాళహస్తిశ్వేరుచరణకమలసేవాపరాయణ, సింగమరమానారాయణ జక్కయనారాయణతనూభవ భవపరాజుఁడు ధూర్జటిప్రణీతంబైన శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యము” అని యున్నది. ఇందు సింగమరమానారాయణ యనుపేరు తల్లిదనియు, జక్కయనారాయణ యనుపేరు తండ్రి దనియు నే నూహించుచున్నాను. ‘సింగమ’యనియు, ‘రమ’యనియు నీరెండును స్త్రీవాచకములు. ‘జక్కయ’ యన్నది పురుషవాచకము. ‘నారాయణ’ శబ్దము రెండు పేర్లలోను జేర్పబడినది. బహుళి, ధూర్జటికవి తురీయాశ్రయము స్వీకరించినతరువాత నీగ్రంథాంకితము చేసియుండుటచే విప్రసన్యానులు సర్వము నారాయణనామోచ్ఛారణతో సంబంధించఁజేయవలసిన ధర్మముగానఁ దనపూర్వాశ్రయ మతాపితులనామములకు నారాయణ శబ్దముఁ జేర్చి యుండవచ్చును. ఈయూహకు ‘భవపరాజుఁడు’ యనువాక్యము మఱింత బలముగా నున్నది. ఈనాయూహ సరియైనదియో కాదో చండితులు నిర్ణయింతురుగాక !

ధూర్జటిరచించిన కావ్యములో తనజీవితమునకు సంబంధించిన దేశకాలవిషయము లేవియుఁ గాన్పించుకొన్నను, అతనివంశస్థులు కొందఱు వ్రాసిన గ్రంథములనుబట్టి యతనిగుఱించియు, నతనిగ్రంథమునుగుఱించియుఁ గొన్నివిశేషములు తెలియవచ్చుచున్నవి. కుమారధూర్జటియను బిరుదనామము గలవేంటార్యుఁడు 'కృష్ణరాయవిజయ'మును నొక చారి త్రకవ్రబంధము రచించెను. ఆప్రబంధమందుఁ గవిధూర్జటి తనపెద్ద తాత యనియు, నాతఁడు కృష్ణదేవరాయల విద్యత్సభయందుండె ననియు నిత్యాదివిషయములను దెల్పుచు నిట్లు వాక్కుచెప్పును:—

సీ. నను భరద్వాజగోతుని సదాపత్తంబు

మాత్రుని బాంధవస్తోత్రపాత్రుఁ

బాకాటార్జ్వలవంశప్రసిద్ధుని

ధూర్జటిపాత్రు బంధురచరిత్రు

సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తవిద్యావి

హరుని శ్రీకాళహస్తినిలయు

చిత్రనూనాంబికా శ్రీకరానుగ్రహ

సాదిత కవితారసజ్ఞహృదయు

సారరచనాధురీణుఁ గుమారధూర్జ

టిశ్రుధావాగ్రగణ్యుఁ బటేంహీర

మహితసత్కీర్తిఁ గాలియమాతృపుత్రు

వేంకటార్యుని బిలిపించి వేడ్క ననియె.

చ. మ్రతమతి యైనయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కలెనో

యతులితమాధురీమహిమ నా మును మీపెదతాత చాల స

న్నుతిఁ గనె గృష్ణరాయలమనోజ్ఞసభ న్విసు మీపు నట్ల మ

క్కొత్తబహుమానవైఖరులఁ గీర్తి వహింపుము ధాత్రులోపలన్.

ఈ మూరధూర్జటిపుత్రుఁడైన లింగరాజకవియు కాళహస్తిమా
హాత్మ్య మను మఱియొకప్రబంధము రచించి తద్ద్రంధమున నీవంశాంశ-
ముల నుడివెను:—

సీ. శ్రీకాళహస్తిగారి నాధపదపద్మ
సద్భక్తియుక్తి నిశ్చలతఁ గాంచి
సారసుధాసారసరసోక్తి గుంఠనఁ
కాళహస్తిమహత్త్వకథ నొనర్చి
కృష్ణరాయకిరీటకిరీతమణిగణా
ర్చితపదాబ్జద్వయ శ్రీ వహించి
యానేతుకాశీతటావనీఖ్యాత
సత్కీర్తివిస్ఫూర్తి జాల వెలసి
ధరణిఁ జెలువొందె నేకవిశ్వరవతంస
రత్న మమ్మహనీయు ధూర్జటిసుధీంద్రుఁ
డలఁతు జలనిధివీచికాకలకలాను
కారి భూరికవిత్వవాక్చటిమ గులుక.

మఱియు:—

సీ. శ్రీకాళహస్తిశనేవనాన్వితచిత్త
చిత్తజాకార లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రప
విత్రయాపస్తంబ మూత్రమహిక
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్రకుమార
ధూర్జటి నామవిస్ఫూర్తితాంక
స్తతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగ
రాజకులేంద్ర ధైర్యాచరేంద్ర

* * * *

ఇంక నీయిరువురుకవులు వ్రాసిన కాళహస్తిమాహాత్మ్యప్రబంధ

ముల మాతృకాగ్రంథముల గుఱించి యీ ముఖ్యవిషయములను విశేష పఱచెదను.

క. విను కాళహస్తిమహిమం

బనుపమమై వెలయు మను పడధ్యాయకథన్

దెనుఁగునఁ గావ్యముగ నొన

రెన్ను బెదఘోరజ్జటికవీంద్రశేఖరుఁ డనఘా.

ఆ. బహుపురాణమథితభవ్యార్థశివతత్వ

సార మెల్ల నైక్యసరణిఁ బొదలి

జగతి శివరహస్యసంగ్రహ మను నిలి

హాస మొనరు విబుధు లభినుతించు.

సీ. ఆయితహాసంబునందలి యుత్తర

భాగంబునందు భాస్వన్నిరూఢిఁ

గాళహస్తిమహత్త్వకథ నూటయిర్వది

యధ్యాయములఁ జెలు వమరుచుండుఁ

దత్కథఁ దెనుఁగున ద్రాక్షరసోర్మికా

పరిపాకవిస్ఫూర్తిఁ బరిఘల్లఁ

గృతి యొనర్చుము మదంకితముగ శబ్దచ

మత్కృతిఁ బండితు ల్మ్రది గణింప

*

*

*

లింగరాజుమారుఁ డగు వేంకటపతి యనుకవి రత్నావళి ము

న్నగుగ్రంథములను రచించి తనవంశసంబంధ మగువిషయములను గొన్ని టిని బొందుపఱచెను.

మ. పటు గంగాలహరీతరంగసమకుంభత్పైథతాంశత్కళా

ఘటనున్ బాదవివస్రమృష్ణనరరాడ్గంభీరకోటిర వి

స్ఫుటరత్నదుర్బిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞాధూ

ర్జటినిం గొల్చెద వస్మదీయకులకర్తన్ భక్తిరంజిల్లంగన్.

మ. ఘన గౌరీశకటాక్ష లబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుప్త ఘా
జనరాడ్డత్త సువర్ణచేల మణిఘాషాగ్రామసల్యంతికా
ఘనదంతావళిఘాటకాది బహుసత్కారప్రతిష్ఠాత్ము మ
జ్జనకున్ ధూర్జటిలింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠఁ గీర్తించెదన్.

ఈగ్రంథాధారముల నన్నిటిని సమన్వయించి చూచిన నీప్రసిద్ధ
వంశముయొక్కచరిత్ర మిట్లున్నది. మహాకవి యగు మొదటిధూర్జటి
తనకవితాగౌరవముచే గొప్పప్రతిష్ఠ సంపాదించి తనకుటుంబము వారికి
ధనధాన్యసమృద్ధి గల మనుగడఁ జేర్చి కూర్చినకతన తా నావంశమునకు
మూలపురుషుడై తనపేరును తద్వంశీకులు వంశనామముగా ధరింప
మొదలిడిరి. కావున నీవంశమునకు ధూర్జటి యను పేరుషనామము
నాటినుండి నేటివఱకును కాలానుగతముగా వచ్చుచున్నది. వీరు పాక
నాటి యార్వేలబ్రాహ్మణులు. శ్రీకాళహస్తి పురనివాసులు. భారద్వా
జనగోత్రులు. ఆపస్తంబసూత్రిలు. శ్రీకాళహస్తి శ్వరునిభక్తులు. ఆం
ధ్రగీర్వాణవిద్యాలయం దధికస్పృహవంతులు. ఆంధ్రకవివృత్తి నవలంబించిన
వారు. కాళహస్తి ప్రభువుల పోషణములోఁ జాలకాల ముండినవారు.
ఆకారణమునఁ గాళహస్తి రాజులదర్బారులో నివృత్తికి ధూర్జటివారి కొక
కవితాస్థాన మీయఁబడియున్నది. *

ధూర్జటిమహాకవి తరువాత నాతనివంశస్థులు కొన్నియుద్గ్రంథ
ములు వ్రాసినకారణమున ధూర్జటివంశవృక్షము గొన్నితరములవఱకుఁ

* ధూర్జటివంశమువారు తెనుఁగుదేశములో ననేకచోట్ల నున్నారు. కవిధూ
ర్జటినుండి సరాసరిగా నవతరించినకుటుంబము వెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరిసంస్థానములోఁ
జేరిన కారూరు, ధూర్జటి అమృతాలెము అనుగ్రామములలో నివృత్తికి నున్నారు.
కారూరు గామకరణముగా రగు ధూర్జటి పిచ్చయ్యగారు తా మనుభవించుచున్న
గ్రామముఖాసాలు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మొదటిధూర్జటికవికి ఇచ్చిన అగ్రహారము
లని చెప్పుచున్నారట.

గూర్చి చూపుట కవకాశము కలిగినది. దాని నిచ్చట విశదముగాఁ గనవలయుచున్నాను.

[సింగమరహితనారాయణ]

జక్కయనారాయణ

(కాళహస్తిమాహాశత్రుకర్త) ధూర్జటి

1. కృష్ణరాయవిజయము
 2. ఇందుమతీపరిణయము
 3. సావిత్రీచరిత్రము
- కాళహస్తిమాహాశత్రుకర్త

1. ఆంధ్రనామలింగానుకాశనము
2. రత్నాపరీప్రబంధము

పేరు లేదు
|
కాళియామాత్య
|
వేంకటార్య
|
లింగరాజు
|
వేంకటరాయ

ధూర్జటి కృష్ణరాయక్షేత్రేందుని యాస్థానమున కవియై యుండినట్లును, అతనిచే బహువిధములుగా బహుకృతుఁడైనట్లును తెలియవచ్చుచున్నది. 'కృష్ణరాయకీరీటకీలితమణిగణార్చితపద్యాబ్జద్వయ శ్రీవహించిన వాఁడ నని ప్రౌఢాత్మఁ డగు లింగరాజు చేసినవర్ణనమునఁ గొంత యతిశయోక్తి కలదని చెప్పవచ్చును. వీరవైష్ణవుఁ డగు కృష్ణరాయలు వీరశైవుఁ డగుధూర్జటికి సాష్టాంగదండప్రణామము లాచరించుట యనంభవ మేమోకాని యీమాహాకవికి బహువిధసత్కారములు చేసినమాట వాస్తవము.

మహాకవిధూర్జటినిగుఱించి యొకానొకపండితగాథ కర్ణాకర్ణికగా వినవచ్చుచున్నది.

ఒకనాఁడు కృష్ణరాయభూధవుఁడు పేరొలగమున నుండి యీ క్రిందిపదమస్య నిచ్చెనట.

“స్తతమతి యైవయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల గల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ”

ఈసమస్యను బూరించుటకుఁ దక్కినవారందఱు మిన్నకయుండఁగ
కొంటెకవి యగు తెనాలి. రామకృష్ణుఁడుమాత్రము లేచి యాశువుగా
నిట్లు పూరించె నట !

చ. స్తతమతి యైవయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల గల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ ! హా తెలిసెన్ భవనైకమోహనో
ద్ధత సుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహరి సంత
తత మధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటం జూచి !

ఈసమస్యవ్రస్తావనము కేవలము కల్పితమని చెప్పటకు వలను
పడదు. ఏలయన : పోతుఁ డు కుమారధూర్జటి తన ‘కృష్ణరాయవిజ
యము’న దీని నుదహరించెను. ఆకవి సమస్యభాగముమాత్రము నూ
చించి పూరణభాగమును వచింపలేదు. తనతాతయశస్సునకుఁ గళంకము
గా నుండునని మానెనో, మఱి యేకారణముననో చెప్ప సాహసింప
లేము. మహాకవులకు వారవనితాసక్తి నారోపించుట మనవాఙ్మయమునఁ
గొత్త విషయము కాదు. శ్రీనాథుఁడు, పినవీరభద్రుఁడు మున్నగువా
రిట్టియారోపణములకుఁ బాల్పడిరి. శ్రీనాథుఁ డట్టిచాపల్యమునకు వశుఁ
డైనట్లు తనగ్రంథములవల్లనే ప్రకటించుకొనెను. కాన నాతనిగుఱించి
మనము కాదని చెప్పలేకపోయినను పినవీరభద్రుఁడు, ధూర్జటి మున్నగు
వారినిగుఱించి లోకములోఁ జాటఁబడిన వేశ్యాసంవర్కములు మహారసికు
లగు వండితవతంసులచేఁ గల్పింపఁబడిన నని యూహింపవచ్చును. ఈ
విషయముగుఱించి యింతకంటె నెక్కువగాఁ జర్చించుట యనవసరము.

మహాకవిధూర్జటి గొప్పశివభక్తుఁడు. ఈతనిశివభక్తి సందితిమృన
మాదయ్యగారి మల్లనల శివభక్తివలెఁగాదు. “శివాత్మరతరం నాస్తి”

యని దృఢముగాను, నిర్భయముగాను నమ్మినవాఁడు. తనగ్రాంథాది చేసిన దేవతాస్తవమున దక్షిణకైలాసవాసుఁ డగు శ్రీకాళహస్తీశ్వరు గూర్చియు, నాతనిదేవేరి యగు జ్ఞానప్రసూనాంబికను గూర్చియు సంస్థించుటయే గాక తదితర శైవగణాధిపతులను గూడఁ బ్రత్యేకముగ స్తుతించి శివేతరు లగుసరస్వతీబ్రహ్మల నైనను బేర్కొనఁ డాయెను. ఇం విష్ణునామస్మరణ మెల్లు పొసఁగును ? అత్యంతపరమశివభక్తుఁ డైనను ఈనుహాకవి విష్ణునేవాపరుఁడైన కృష్ణదేవరాయల యాదరాభిమానము లకుఁ బాత్రుఁ డగుట యాచక్రవర్తియొక్క సర్వమతసహిష్ణుతను ఉదారసౌహార్దమును వేనోళ్ళు జాటుచున్నది.

ధూర్జటి సంస్కృతాంధ్రములయందు సమాన మగుప్రజ్ఞ గల గొప్పవిద్వాంసుఁడు. ఆతనికివితర్వముందు సంస్కృతశబ్దములును, సంస్కృతసమాసములును తఱచు గానంబడుటచే నాతనికి గీర్వాణముఁ దెక్కువప్రీతియు, నభిమానము నుండవచ్చు నని తలంపవచ్చును. ఈ యూహ కువబలముగా నున్న యొకచిత్రమైన ప్రసంగవిశేషము, ఈతని పాత్రుఁ డగు వేంకటాద్వైతగ్రంథమునఁ గన్పట్టుచున్నది. వేంకటాద్వైత 'కృష్ణరాయవిజయము'లోఁ దన్నుగూర్చి సభాస్థారు లగు పండితులు చూపినమన్ననను వర్ణింపుచు, నిట్లు నుడివెను.

గీ. వితరకవితాప్రసంగసంగతుల నతుల

మతులఁ గృతు లయి కృతులు సంస్కృతపదాను

బంధబంధరరుచిరాంధ్రపదము లెసఁగ

రచన ఘటియించు సత్కవుల్ బ్రహ్మతీసేయ.

అసఁగాఁ, దనను నమ్మానించినకవు లందఱు సంస్కృతపదబంధురరుచిర మైన యాంధ్రీకవితర్వముఁ జెప్పినవారే యని స్పష్టికరించెను. ఇతనికివితర్వమును దనపెదతాతయగు ధూర్జటికవితర్వమువలె సంస్కృతపద

భూయిష్ఠ మైనదియే. తనకొడుకు లింగరాజును తద్వత్కవిత్వమునే చెప్పెను. కాబట్టి ధూర్జటికి వియందును, సతని వంశజులయందును గీర్వాణ పదనంభృత మైనకవిత్వము ప్రియ? తనులో? దా మైనను తమయభిమానులైనను తద్విధమైన కవిత్వమునే పొగడ్తకుఁ దగిన దని తలంచిరి. ప్రతికటుంబమునందును విద్యానంప్రదాయము సామాన్యముగ నొకే తీరున ననుపలబ్ధ ముండును గదా !

కథాసారము.

ఒక నాఁడు శ్రీకాళహస్తిశ్వరుఁడు * నారాయణవనమును వట్టణములోఁ దత్పురాధీశుఁడైన వీరస్వనింహంగుడగు ధర్మార్జునుఁ ధర్మార్జుని పరీక్షించుటకు నాయాజంగమవేషముఁ దాల్చి తన్నుగఁగి పరీక్షలలోఁ బోవుచుండ శివభక్తిపరాయణులగు నొకదాసి యాజంగమమునిని జూచి నమస్కరించి తన యింట నాతిశ్వరుఁడైన కొనమని వేడగా నాశను నామెయింట కింపారగించి యారాత్రి గడపెను. జంగమశ్రేష్ఠుని సేవలలో నుండుటచే దాసి పడతి తానానాఁడు రాజ్యహమునఁ జేయవలసిన కృత్యములు జేయవలసిన నాన్యపాలుఁడామె శిరోజములను గొంగించవలెనని దారుణముగా కాపించెను అట్లు ముండితేసియై యామె తిరిగిబోయి తన యింటనున్న జంగమపుంగవుని పాదపద్మములమీదఁబడి మోలపెట్టెను. అప్పుడు జంగమదేవర కృపాఘండై తన హస్తముతో నామె కంఠమును స్పృశింప నామె తలవెండ్రుకలు యథాపూర్వముగా మొలచినవి. సంపూర్ణనిలవేణియైన యామె వెంటనే కొటలోని కొలుపునకు మిగిడిపోన యాదినన్యపాలుఁడామెను జూచి నివ్వెరపడి కుంతలనుకల్లు పునరుద్భవించెనని యామెనడుగఁ దనయుదంతముంతయు రాజునకామె నివేదించెను. అంత నాభూజాని జంగమమునియొక మహాత్ముఁడని యోచించి తత్క్షణమే యాతనిని దర్శించుట కాదాసియింటికిఁ బోయెను. అచటనున్న జంగమేశ్వరుని పాదముల కెరిగి క్షుమార్పణవేడగా నామహనాజంగముడగు మహాశివుఁడు తానొక సామాన్యజంగముడనియు, శ్రీకాళహస్తిలోనున్న చోద్యములు చూడవచ్చి యచ్చటనున్న శివలింగమున కాలయము లేకుండుటజూచి యారాజునకు భక్తిగలిగించి దత్కార్యము నెర

* ఇది పరివృత్తము చిత్తూరు జిల్లాలో నున్నది.

వేద్యుటకు జేసిన యాత్రియాయు నెలవిచ్చెను. అంతట నారాజులయముఁ గట్టుట కియ్యకొని కాళహస్తీశ్వరుని మహాత్మ్య మెట్టిదియో యానతీయుడని యాకై తపజం గమునుని వేడ నాజంగమతేడిట్లు చెప్పగొడంగెను.

మున్ను వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రుని దారుణకోపానల కాగణంబునఁ దన మతశతం బునుఁ గోల్పోయి పుత్రకోకంబున దుఃఖంపుచు భృగుపాతముచేయు నున్యోగించిన దేవి వసుంధర యాతని పాగ్నిములను రక్షించి పరమేశ్వరునిగూర్చి తపంబునేయునుని యుపదేశించిన నాసంయుమివరేఁబ్బుఁ డుగ్రతపం బాచరించెను. ఆతపంబునకుఁ జంద్ర శేఖరుఁడు సంప్రీతుడై లింగాకారమున వసిష్ఠునకు సాక్షాత్కరించి వగంబు వేమముని యామునీంద్రుని కోరెను. అంత వసిష్ఠుఁడు తనకు బ్రహ్మ విగ్రహపదేశమును జేయు మనియుఁ లోక కల్యాణముకొఱకు పూజనీయుమగు దేవతాస్వరూపంబున స్థిరాకార ము ధరింపుడనియుఁ బ్రార్థించినఁ బురారి వ్రసెన్నుడై యారెండువరులు నమగ్గహిం చుటచే ఫలలోచనుఁడు శ్రీకాళహస్తీశ్వర లింగాకారమున నెలకొనెను.

అంత గొంతకాలమునకు సవాళిపురి యానతని నగర్ముఁడు దక్షిణాపథమునకు వచ్చి శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని దర్శించి యచ్చటఁ బార్వతీలల్లభునకు స్నానాద్యుత్సాహ ములకుఁ బ్రవాహోదకము లేకపోవుటఁ జూచి వియద్భంగు భూలోకమునకుఁ దెచ్చు టకు దీర్ఘతపంబాచరించెను. ఆకారణమున గంగాధరుఁడు తన జటాజూటమునుండి యాకాళగంగనుఁ బంపెను. అదియే సువర్ణముఖినీనామమునఁ గాళహస్తీశ్వరుని మోగిలఁ బ్రవహించుచున్నది.

కొండొకకాలమునవిరించి శతరూపిణియైన సరస్వతీనో రమింప ముప్పదివేల రక్కసు లుద్భవిల్లరి. వారి దుండగములచే ముల్లోకముల తల్లడించుచుండ వారిని సంహరించుటకుఁ బద్మసూతి యుగ్రుండను పుత్రునిగనెను. ఆయుగ్రుండ కదనరంగ మున తన యగ్రజాలనుఁ బరిమార్చఁ గమలధవుఁడు పుత్రనాశనమునకుఁ గనలి తనకో పానలమునకు నుగ్గుని నింధనముగావించెను. పుత్రవిహీనుడైన పితామహుఁడు పార్వ తీరమణునిగూర్చి తపమాచరించి ఋభుండను నాజన్మవిరాగినిఁ బడపెను.

అటుతర్వాత యాదవ మేదిగిధవుడు శ్రీకాళహస్తీశ్వర నామమెట్లు విశ్వేశ్వరు నకుఁ గలిగెనని వృద్ధింప నామిథ్యాజంగమిట్లు వివరముగాఁ బరెను.

కృతయుగమున నొక చెలదిపురుగు తన తంతు వితానముచే ననేక గృహములను ఆలయములను నిర్మించి సమస్త దేవతలకుఁ గావలసిన నిలయములనుఁ గల్పించెను. అంత శశిశేఖరుఁడు దాని భక్తిని పరీక్షించుటకుఁ దన యాలయములోనున్న దివ్యజ్యోతిచే నాకట్టడముల నన్నిటిని గాల్పించెను. అంత నాయూర్జనాభము మిక్కిలిఁ గోపించి యాదీనశిఖను మ్రింగ దుముక సదాశివుఁడు తన కర్తాగ్రముచే దాని యత్నము వారించి కై నల్యమొసగి దానిని తన లింగమునఁ జేర్చికొనెను. అదియే శ్రీ యైనది.

త్రేతాయుగమున నొక కాళసర్పము ప్రితిదినమును పాతాళమునుండిచ్చి నరత్నములనుఁ దెచ్చి శంభులింగమునుఁ బూజించుచుండెను. ఇట్లు జరుగుచుండ ద్వాపరమున నొక హస్తి తానును యాశ్వరలింగమున కర్చనలుజేయఁ బూనుకొని నానావిధ పుష్ప ఫలాశములఁదెచ్చి తన తొండమునఁ బీల్చియుండిన నీరముల నా లింగము నిభిషేకముఁజేసి, మణులను ద్రోసిపుచ్చి, ప్రసూనపర్ణములతోఁ బూజింపుచుండెను. మరునాడు పాములఁజేరుచుచ్చి యాయాకులను పూవులను పాఱచైచి తానుఁదెచ్చిన గత్తములతో నలంకరించుచుండెను ఇట్లు కొంతకాలము జరుగగా వీరి ద్దరికిని స్పర్థలు వృద్ధియయ్యెను. ఒకనాడు భుజంగము దంతావళముకొఱకు కాచికొని యదిచేసినపనిచూచి కినిసి దాని తొండములోనికి తటాలునఁ బ్రవేశించి మూర్ధమున కెగఁబాగ్రికి పొడువసాగెను. ఆబాధ సహించఁజాలక ద్విరదము కుంభములతో గిరి సానువులను గ్రుద్దుచూ పరువులిడెను. ఆదెబ్బల తాకుడుమూలమున నేనుగును సర్పమును ఏకకాలమున మరణించినవి నానిభక్తిమెచ్చి యుమాపతి వానికిఁ దనలో సాయుజ్యమిచ్చెను. కావున మహేశుఁడు శ్రీ కాళహస్తిశ్వరుఁడయ్యెనని కై తపజంగ మారాజచంద్రునకుఁ జెప్పెను.

పోతపినాటిలో వుడుమూరను పక్కఱమున నాధనాథుఁడను చెంచుఁజేరికిని యతని భార్యయగు తందెమ్మకును తిన్నడను పుత్రుడుదయించెను. అతిన్నఁడు పూర్వ జన్మవాసనావిలాసమున జాతప్రభృతి శివపూజాధురంధరుఁడై చేరువ కాననముననున్న నొక శివలింగమును బూజించుచూ వనశ్రమ్యములను వేటాడి వానిమాంసములను నంజాళ్లను దొప్పలతోఁదెచ్చి తన పుక్కిటఁ దెచ్చిన యుడకములతో శివలింగమునకు మజ్జనమాడించి దొప్పలలోనున్న యామిషములను నైవేద్యముపెట్టి, యిట్లు నిత్యము మహేశ్వరుని కొలుచుచుండెను. అనుడిలింగమునకుఁ బ్రితిదినము ధూపదీపనివేదన

తైంకర్యములు జేయుచున్న శివబ్రాహ్మణుండి రోతపస్తువులను జూడనొల్లక సాంబ శివుని ననేకవిధముల బ్రతిమాలుకొనుచుండెను. ఒకనాఁడీశ్వరుఁడా పూజారికిఁ దిన్న ని నిర్మలభక్తిఁ జూపనుద్దేశించి యాబ్రాహ్మణుని పొందియుండి తిన్నని వర్జనముం తయుఁ బరికింప నియమించెను. తిన్నఁడు యథావిధిగావచ్చి నిత్యకృత్యమును నెఱవే ర్చుచుండ శివలింగమున కొక కంటినుండి రక్తముకాటుట చూచెను. తిన్నఁడనేక వైద్యక్రియలు చేసినను రక్తబిందుమృతి కట్టలేదు. అప్పుడు తన పాదజోనున్న కోల తోఁ దన కన్ను నూడఁబెరికి ఈశ్వరుని కంటియొద్ద బెట్టెను. ఆకన్ను చక్కగ నమరి పాలాత్తుని కంటికాటుపు వెంటనే కట్టెను. అటుతర్వాత ముక్కంటి రెండవ కంటి నుండిగూడ శోణితము ప్రవంపఁజొచ్చెను. దానికై తన రెండవ కన్నుఁగూడ నూడఁ బెరుకుటకు సిద్ధముగా నుండగా మహానటుఁడు ప్రత్యక్షమై తిన్నని యవ్యాజభక్తిని మెచ్చి యతనికిని బ్రాహ్మణునకును మోక్షమిచ్చెను.

మధురాపురమున నత్కిరుండకు నొక ద్వారాద మహాకవి యుండెను. కొం దొక కాలమున నాదేశమంతయు దురంతమగు ననావృష్టిమూలమున దుర్భిక్షకుఁ బాలయ్యెను. అనేకమంది ప్రజలు దేశముండిచి పగ దేశములకుఁ బోయిరి. అట్టి తఱి యాపట్టణమందలి శివాలయముననున్న పూజారిగూడ క్షామబాధనోర్వలేక దేశాంతరమునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుడయ్యెను. మహాశివుడు ప్రత్యక్షమై యాతని పృ యత్నము నిరోధించి యాతనికొక స్లోకము నిచ్చి గాని నాదేశపురాజునకుఁ జూపి న భూరిధనము నొసంగునని చెప్పెను. అట్లా శివార్చకుఁ డా పద్దెమును దీసికొని పాండ్వరాజుకడకుఁ బోయి మాపగాఁ దదాస్థానముననున్న నత్కిరుఁడు పద్యమం దున్న పర్ణనము నాక్షేపించెను. బ్రాహ్మణుఁడా యాక్షేపణమునకుఁ దగు సమాధా నముఁ జెప్పనేరక భిన్నుఁడై తిరిగినచ్చి శివలింగమెదుట దుఃఖింపసాగెను. అప్పుడు నిలలాత్తుడు కోపించి కుష్మగమునఁ గృకింపుమని నత్కిరుని శపించెను. నత్కి రుఁడు శోకసాగరమున మునిగి పచ్చాల్త్రుఁడై మహాదేవుని వేడికొనగాఁ గైలాసప ర్యంత దర్శనమున రోగబాధ నివారణమగునని కాపముక్తి సాధనముఁ దెచ్చెను. నత్కిరుఁడా పృథ్వరము తీర్థయాత్రలకుఁబోయి కృమకృమముగాఁ బుణ్యతీర్థము లన్నిటిని నేవించి వారణాసిఁజేరి విశ్వనాథుని దర్శించి, యచటనుండి హిమశైల

ప్రాంతములఁజేరి యొక గహనారణ్యమునఁ జిక్కుకొని ముందుబోవ తెన్ను జెలియక యొక కొలనియొద్దనున్న వటవృక్షచాయను విశ్రమించెను. అచ్చట నొక మహాధూత మాతనిని మ్రుంగఁదార్చొనిన నామహాకవి సుఖిహృద్యస్వామినిగూర్చి స్తోత్రము చేయుగా నాషడాననుడు చెచ్చెర సాక్షాత్కరించి యాతనినిఁ గాపాడెను. అప్పుడాస్వామి దక్షిణ కైలాసముగ కాలహస్తిశ్వరుని గిరిని దర్శించిన కైలాసదర్శనఫలము లభించి రుజయవృశ్యముగునని మానతిచ్చిన నత్కిరుఁడా కాసారమున స్నానముచేయుటకు మురుగ గా జగదీశ్వరుని కరుణా కటాక్షమునఁ దత్క్షణమే శ్రీకాళహస్తిలో నిలిచినవాడయ్యెను. ఆవెంటనే విసుద్ధదేహుడైన నత్కిరుఁడు కాలహస్తిశ్వరునిగూర్చి స్తుతిశతకమును జెప్పి శంకరుని లేజంబున లీనమయ్యెను.

మధురానగరంబున మాణిక్యవల్లియును గాణిక్యాంగన యుండెను. ఆమెకిద్దరు కుమార్తెలుండిరి. వారిద్దరు జననాదిగ శివపూజాప్రవణులును కులవృత్తిని రోయుచూ తమతల్లి దుర్బోధనలను చెవిని సోకనియక నిత్యము శైవారాధన తత్పరులుగా నుండిరి. శ్రీకాళహస్తిశ్వరుని దర్శించుటకు వారెక్కువగా నుత్సాహపడుచుండఁగాఁ గొందరు దొంగలు జంగమచేషములదాల్చి వచ్చి వారిని కాళహస్తిపురమునకుఁ దోడ్కొనిపోయెననుచు నమ్మించి వారిని వెంటఁబెట్టికొని పర్యాయమైరి. దారిలో నెంతఁ బ్రయత్నించినను, ఆవేశ్యకన్యలను దోచుకొనుటకు వీలుకలుగక, కాళహస్తిసమీపముననున్న కాళిడనియందొక నిర్జనప్రదేశమున ధనాపహరణయత్నముఁ జేయుచుండిరి. అప్పుడు కాళహస్తిశ్వరుఁడు జంగమచేషమునఁ దటాలున గోచరించిన ధూర్జటు భయపడి పారిపోయిరి. కన్యకిద్దరును జంగమచేషధారియును చంద్రకళాధరుని సాహాయ్యమున కాళహస్తిపురముఁజేరి శ్రీకాళహస్తిశ్వర జ్ఞాన ప్రసాదాంబులను నిత్యము గొలుచుచూ తుదకు శివసాయుజ్యముఁ బొందిరి.

ఇట్లాజంగమ మహాదేవర చెప్పిన యదంతమంతయు, సావధానముగ విని యాదవనృపాలుఁడు పులకితాంతరంగుడై వెండియు నాజంగమ వతంసము నిట్లు పలికించెను. “ఓమహాదేవర మీరు చెప్పినదంతయు విని పూతచేతస్కుడనైతిని. లూతాకీటకమును, కాళసర్పమును, హస్తియు, తిన్నఁడును పూర్వజన్మములలో వార్యవృత్తయండితో తెలియఁగోరుచున్నాను గాన నానతీయుఁడు.” అమాటల కాయోగీశ్వరుఁ డిట్లు చెప్పెను.

చెలదిపురుగు విశ్వకర్మ పుత్రుడగు ఊర్ధ్వనాభుడు. అతను బ్రహ్మసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయుటచే భూలోకమున సాలెపురుగుగాఁ బుట్టుటకు శపింపఁబడెను. కాళసర్ప మొక కాళుడను సర్పరాజు. ఒకానొకసమయమున నాతను క్రీడాపరాయణుడై పార్వతీపరమేశ్వరుల కొలువునకు రా నాలస్యముఁ జేసెను గాన నాదివంప తులచేఁ గాళసర్పముగాఁ బుట్టి శపింపఁబడెను. కరీంద్రుడు వెనుకటి జన్మమున హస్తీయను కేరుగల ప్రమథుడు, ఒకనాడు గిరీశుడు గిరిజాసమేతుడైయేకాంతంబునఁ గ్రీడించుచుండ నీపరమథుడు సృమత్తుడై తద్రహస్యస్థలమునకుఁబోవ నదిగి నుత కోపించి యతనిని భూలోకమునఁ గుంజర మై చరింపుమని శపించెను కన్నపు యను నామాంతరముగల తిన్నడు మున్ను కిరాత వేషముననున్న పినాకపాణితోహి మవద్దిరి కాననమునఁ బోరాడిన యర్హుడు. కాలకంఠుచి కరుణచే నీశబరజన్మమున శివసాయజ్యము నొందెను.

ఇట్లు వేరువేరుగా వారి పూర్వజన్మ వృత్తాంతముల నెరుకపఱచిన నాయా దవ భూధవుడు సంతృప్తాంతరంగుండైమాయాజంగమరూపుడైన ప్రమథాధిపునకుఁ బ్రణమిల్లి వాని యాజ్ఞాచోద్యమఁ గాళహస్తీశ్వరున కాలయము వేవేగమ నిర్మించి యాలయ ప్రతిష్ఠనదితెపూర్వముగ నొనరించెను.

కావ్య నిర్మాణము.

స్థలపురాణములకెల్ల మూలకందమును స్కందపురాణంబుననున్న కాళహస్తీక్షేత్ర మహాత్మ్యమును కథయే యీ ప్రబంధమందలి యితివృత్తము ♦ ఆకథను మూలాధారము చేసికొని యింక మరికొన్ని

♦ స్కందపురాణమందలి వైష్ణవు ఖండమున వెంకటాచలమహాత్మ్యమునుభాగ మున్నది. దానియందు ముప్పది ఆధ్యాయము మొదలు ముప్పదియైదవ ఆధ్యాయ మువరకుఁ కాళహస్తీమహాత్మ్యము కథయు, నువర్ణముఖరీపది యుత్పత్తి కథయు యున్నవి. ఈభాగము ఆరధ్యాయములుగా నున్నది. కావున లింగరాజు చెప్పిన షడాధ్యాయాకథ యిదియే గాబోలు. వైష్ణవగ్రంథమధ్యముననున్న కారణమున గ్రంథము పేరును, సందర్భ నిర్దేశమును చెప్పమానెను ?

కథలను జేర్చి ధూర్జటికవి యీ ప్రబంధమునలెను.

ధూర్జటికవి ప్రపాతుడగు లింగరాజు యీక్షేత్ర మహాత్మ్యమునే పండ్రిండాశ్వాశముల కావ్యముగాఁ బెంచి రచించి తాను రచించినదానికిని ధూర్జటి గ్రంథమునకును మాతృకళ గురించి యిట్లు నూచించెను.

క. విను కాళహస్తిమహిమం

బనుపమమై వెలయ మనుషడధ్యాయకథన్

దెనుఁగునఁ గావ్యముగ నొన

రెచును బెదధూర్జటి కపీంద్రశేఖరుఁ డనఘా.

గీ. బహుపురాణమధిత శివతత్త్వ

సారమెల్ల వై కృతరణిఁ బొదలి

జగతి శివరహస్య సంగ్రహ మను నితి

హస మొనరు విబుధు లభిమతింప.

సీ. ఆ యితహాసంబు నందలి యుత్తర

భాగంబునందు భాస్వన్నిరూడిఁ

కాళహస్తిమహాత్మ్య కథ నూటయిర్వది

యధ్యాయములఁ జెలు పమరుచుండుఁ

దత్కథఁ దెనుఁగున ద్రక్షరశోక్తికా

పరిపాకవిస్ఫూర్తిఁ బరిభవిల్లఁ

గృతియొనర్చుము మదింకితముగ శబ్ద చ

మత్కృతిఁ బండితుల్బుదిగణింప.

కావున ధూర్జటికవి స్కందపురాణాంతర్గతమైన చిన్నకథను బెంచి నాలుగాశ్వాశముల గ్రంథముగా రచించెననియు, లింగరాజుకవి బహుపురాణ మధిత శివతత్త్వసారమైన శివరహస్య సంగ్రహమును పురాణము నందలి యుత్తరభాగమును గోర్చిడికరించి పండ్రిండాశ్వాశముల ప్రబంధముగా రచించెననియుఁ దేలినది. స్కందపురాణ స్థితమాతృక

భాగముతో ధూర్జటి రచనను బరిశీలించినయెడల కథావిషయమున గొన్ని ముఖ్యాంశములుదప్ప మరి యెవ్వయును దానినుండి గ్రహింప బడలేదని దెలియుచున్నది. కావున నీకవి పెద్దన్న ముచరిత్రను రచించినట్లును, ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణమును రచించినట్లును, గాక కేవల స్వతంత్ర కల్పనలతోను, స్వతంత్ర వర్ణనలతోను, నవీన గ్రంథముగ రచించినట్లు గాన్పించుచున్నది.

ఈకావ్యరచనను గురించియు, యీ కావ్యమందలి కథాసామగ్రిని గురించియు విచారించునపుడు రెండు విషయములు ముఖ్యముగా గోచరింపుచున్నవి. శ్రీరాధుఁడు భీమేశ్వర పురాణమందు బ్రాత్యారామ భీమేశ్వరుఁడగు మహాశివుని మహమ్మ్య కథను ప్రబంధరూపముగా ధూర్జటికిఁ బూర్వమే రచించియుండెను. అద్దానిని ధూర్జటి చనివియే యుండును. ఆగ్రంథమందలి కొన్ని గమనింపులు ధూర్జటి కావ్యముందును గాన్పించుచున్నవి.

భీమేశ్వరపురాణమందు అగస్త్యుఁడును లోహమద్రయు దక్షిణ కాశీయని బేర్కొనిన బ్రాత్యారామమును జూడవచ్చిరి. ఈపుణ్యదంపతులు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిన కారణమును వారి సహచారమును సీరెండు గ్రంథములలో నొకవిధముగానే గాన్పించుచున్నవి. ఉపక్రమణ పద్యములను బోలికకై చూడుఁడు.

సీ. ఎవ్వఁడు వింధ్యాద్రి నిజ్జింకు లింకించె

గంభీర హంకార గర్జనమునఁ

బ్రహ్మ పంచాక్షరీపనిపత్రపంచంబు

రెవ్వఁడు శివునిచే నెఱిగికొనియె

గడసిల్లు ధరయొడ్డ గడవైన నెవ్వఁడు

తాగినుపై గల్గె చందమునవంచె

సంభోధు లేడింటి నాపోశనంబెత్తి

కలిగించె నెవ్వఁడు క్రమ్యుఁగ
లే. భీమనాథేశ్వరుఁడు గారిఁ బెండ్లియాడి
దక్షిణాముఖ కల్యాణదర్శనమున
పత్నరముపత్నరంబు నెవ్వనిఁ జూచు
నతఁడు గగనాగ్రహానికి మరుగుదెంచె.

లే. మలయదర్శరగిరి మహామందిరుండు .
తామ్రపర్ణి జల స్నాన భాతమలుఁడు
కలుషితాంధఃప్రసాదైకకతకఫలము
కోమలియుఁ దాను నేలెంచె గుంధభవుఁడు.

సీ. తన పెండ్లిఁ జూడంగ దక్షిణ దిక్పరా

చర భూతములు హిమశైలమునకుఁ
జనుదేర నుత్తరాకాశమిగుంకి ద
క్షిణసూరి కడు నొడ్డగడపుగాఁగ
నెగసిన నిది మాన్పనీచైన నేనైనఁ

గాని సమర్థులఁ గాన మెందుఁ
బొప్పున్న ఘటనూతి ధూలేశ్వరునియాజ్ఞఁ
దలమోచి యిల్లాలుఁ దానుగదలి

లే. వింధ్యపర్వత గర్వంబు విలుగఁద్రొక్కి
గౌతమీకృష్ణవేణ్యవగాహనములు
నేసి శ్రీశైలనాథుదర్శించి జ్యోతి
సిద్ధపటనాధుఁగొల్పి విచ్చేయునపుడు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రచించిన ఆముక్తమాల్యద యీశవి కంఠీ
రవమునకు పత్రివస్తు నిరూపణమునందుఁ గొంత సహాయము జేసినదని
నాతలంపు. కృష్ణదేవరాయలు విశుద్ధ వైష్ణవ ప్రవర్తని తన గ్రంథ

మందు నిరూపించెను. దానికిఁగాను మూలకథలో లేనిగాథలను గొన్నింటిని బ్రత్యేకముగా సతికి తన గ్రంథముందు విష్ణుమహాత్మ్యమును స్థిరపఱచెను. శివుని విషయము తడవినపుడెల్ల విష్ణువునకంటె తక్కువ దేవతగానే వర్ణించెను. విష్ణుమహిమఁ దెల్పుటకు చదువురాని గుడిపూజారి యగు విష్ణుచిత్తునిచే పాండ్యరాజుయొక్క మహాసభయందు మతసంబంధమైన వాత్సార్థము చేయించి పండితుల నందఱిని శిల్పించెను. యామునాచార్యుల ప్రసంగము కథకు నిజముగా సంబంధములేకపోయినను వైష్ణవ మహత్త్వ నిర్ధారణకొరకు ప్రత్యేకముగఁ జేర్చెను. అట్లే ధూర్జటియు సత్కీరుని యుదంతము మూలకథయందు లేకపోయినను శైవ మహిమను బ్రకటించుటకుఁ బ్రత్యేకముగఁ జేర్చినాడు. ఆనందర్థములో మహాశివుఁడు తన పూజారియగు చదువురాని శివబ్రాహ్మణుని చేతికి తాను రచించిన శ్లోకమిచ్చి పాండ్యరాజునొద్దకుఁ బంపెను. ఆశివబ్రాహ్మణుఁడు మహాకవియగు సత్కీరునివల్ల సనమానింపఁబడఁగా రుద్రుఁడుగుఁడై సత్కీరుని శపించెను. మహావిష్ణుని గుఱించి మాట్లాడినపుడెల్ల నతఁడు శివుని యుపవర్గములోఁ జేరిన దేవతలలోనివాడనిమే ధూర్జటి చెప్పెనుగాని విష్ణువున కంతకంటె నెక్కువస్థాన మీయలేదు. ఇట్లు శివ ప్రాధాన్యముఁ జూపుటయు శివమహిమలు స్థిరపరచుట యుఁ జూడ, తన ప్రభువగు శ్రీకృష్ణదేవరాయ లెట్లు కేవల వైష్ణవగ్రంథము వ్రాసినో యట్లే ధూర్జటియు ప్రతిపక్షముగ కేవల శైవ గ్రంథమును వ్రాయఁ బూననని యోచింపవలసి యున్నది. ఇట్లు రచించుటచే శివదీక్షబొందిన తన తోడి కవులగు ముక్కుతిమ్మన్న, మానయగారి మల్లన్న మున్నగు వారికంటె నద్భుతమైన స్వాతంత్ర్యమును, స్వమతాభిప్రేక్షమును కనుపఱచెనని కొనియాడఁదగియున్నది. మరియు మునుఁ దనకు కేవలము ప్రత్యర్థిగానుండిన తన యాస్థాన కవియగు ధూర్జటిని నహించి గౌరవించిన

యామహాకవియు, జక్రవర్తియు నగు కృష్ణదేవరాయలను ఎంత స్తుతిం చినను జాలదు.

ఇట్లు మతివిషయమునఁ గాళహస్తి మాహాత్మ్యము, ఒకవంక శ్రీ నాథుని భీమేశ్వర పురాణముతోఁ బై జేర్చుకొనియు, నేటాకవంక కృష్ణ దేవరాయల ఆముక్తమాల్యదతో పోల్చుకొనియు జూపియున్నను, ఒక విషయములోమాత్రం మీ మూఁడు గ్రంథము లొకదాని నొకటి సరి పోలియున్నవి.

స్థలమాహాత్మ్య కథను విషయముగా గీసికొని ప్రబంధము రచించిన యాంధ్రకవులలో మొదటివాఁడు ఎఱ్ఱాప్రగడ. ఆకవివరుఁడు అహోబల షేత్రపు నృసింహస్వామిచారి చారిత్రమును తన నృసింహ పురాణమున నభివర్ణించెను. కాని యాప్రబంధమున నహోబలపురము యొక్క నిజరూప వర్ణనముగాని, తత్పరిసరముల నై సర్దిక నిర్దేశముగాని మనకుఁ గానిపించదు. అహోబలషేత్రము వ్యక్తిత్వమేమియులేక సర్వ సామాన్యమైన పౌరాణికషేత్రముగా నభివర్ణింపఁబడినది. స్థలమాహా త్మ్యకథ ప్రబంధముగా వ్రాసిన రెండవకవి శ్రీనాథుఁడు. ఆతఁడు తన భీమేశ్వర పురాణముతో, చిత్రరామపురమును యథాహాపముగా వర్ణించుటయేగాక ఆపట్టణము చుట్టుచున్న పల్లె పక్కణములను, నదు లను, పైరు పంటలను, పండ్లతోటలను పరిసర గ్రామముల సరిహద్దు లను ఇత్యాది స్థలవిషయముల నన్నియో యాగ్రంథమందు సూచిం చెను. అవియన్నియు నీకాలమందలి మన యనుభవమునకు సరిపోవు చున్నవి. కావున దక్షపురియందలి భూగోళ విషయములును, చరిత్ర విషయములును శ్రీనాథుఁడు స్వయముగా పరిశీలించియే రచించెనని చెప్పవలసియున్నది. ఇట్లాంధ్రకవిత్వములో స్థలనిర్దేశమును, ఏకదేశ నిరూపణమును (Local Colour and Provincial touch) చేసి

యాంధ్రుల కాంధ్రదేశాభిమానము కలుగజేసిన యాంధ్రకవులలో శ్రీనాథుడు ప్రథముఁ డని నా తలంపు. *

శ్రీనాథుడు చూపినచక్కనిమార్గమున కృష్ణదేవరాయ లనుగమించి, ఆముక్తమాల్యదయందు శ్రీవిల్లిపుత్తూరుక్షేత్రమును యథాయాపముగా వర్ణించెను. ఆదేశపుజనులవృత్తులు, నచ్చటి యారామములు, పంటలు మున్నగునవి యాకాలమున నున్నవి యున్నట్లు వర్ణించి మన కెంతయో హృదయాహ్లాదము కలుగజేసెను. ఆమాదివీనే యథావద్వర్ణనము చేసి స్థలమాహాత్మ్యనిరూపణముఁ జూపిన మూఁడవకవితలంఘుడు ధూర్జటి. కాళహస్తిపట్టణమును, చుట్టునున్న సదీపరవ్వతప్రదేశములును, వివిధదేవాలయప్రతిష్ఠాపనలను స్వాభావికముగా వర్ణించుటయే గాక, కన్నప్ప లేక తిన్నవి నివాసస్థల మైన పూడుమూరును, తిత్తప్రదేశ మగు పొత్తపినాటి చెంచులపవిపాల్లును, వేటజీవనమును, సురాపానము మున్నగు దురాచారములును, ఇంక నెన్నియో విషయములను యథార్థముగాను, జమత్కారముగాను వారు వాడుకొనుమాటలతోఁ జిత్రించి నాడు. ఈవర్ణన మత్యంతము ఆశ్చర్యము కలుగజేయుచున్నది. ఈకవీ శ్వరుఁ డెంతపరిశ్రమ చేసి యాయాన్వృతాలతములను నేకరింపఁగల్గెనో వానిని బహుచమత్కారముగ నిరూపింపఁగల్గెనో యోచించినయెడల నిది యెంతయు వింతగాఁ దోచకమానదు. స్వభావోక్తివర్ణనలలో నీకవి కృష్ణరాయ, పెద్దన్నల కెంతమాత్రముఁ దీసిపోడు.

ప్రపంచవిజ్ఞానమునఁ గూడ నీకవి చాల గడుసరి. కేవలశబ్దవేత్త

* నన్నయ తిక్కనలు వేగిదేశమును గుఱించియు, ఆంధ్రావళిని గూర్చియు మాత్రమే యుగ్గడించిరి. అంతకంటె నెక్కువగాఁ బోలేడు. శ్రీనాథుడు ఆంధ్రదేశముయొక్కసంపూర్ణవృత్తిత్వమును దనదృష్టియందుంచుకొనెను. కావుననే కలింగమునకు, ఉత్తరాంధ్ర మని పే రిడెను.

యె వ్యాకృతిక నైఘంటికమర్మములు మాత్రమే తనగ్రంథమందుఁ గను పఱచక లోకజ్ఞానము, వివిధవస్తుచరితయముఁ జాలవిషయములలోఁ జూపించెను. ఈగ్రంథమందలి వేటవర్ణనము మనుచరిత్రమందలి వేటవర్ణనమున కెంతమాత్రము తగ్గదు. ఈవిషయమున ధూర్జటికవియే యెక్కువ ప్రశంశనీయుఁ డని నా తలంపు. పెద్దన్న వర్ణించినది రా జాడినవేట. పెద్దన్న రాయలమూసానమునందలి కవిశేఖరుడై కృష్ణరాయలతో నెల్లప్పుడు తోడునీడగనుండుటచే రాయలమృగయావినోదములను దఱచుగఁ జూడ నవకాశ ముండెడిది. కావున నాతనియూఖేటవర్ణనమ్ము సజీవముగా నున్న దనిన వింత లేదు. ధూర్జటి చేసిన వేటవర్ణనము చెంచులు మున్నగునాటవికు లాడినవేటలు. వానిని దిలకించుటకు ఆకవి సప్రయత్నముగ బోయపల్లెలఁగఁబోయి వారితో నరణ్యముల కేగి యట వారి జీవితములను జూచినఁగాని యంతస్వాభావికముగాను, మనోహరముగాను వర్ణించియుండలేదు. ఇప్పటికాలపుఁ గవులవలెఁగాక ప్రాచీనకవులు ప్రత్యక్షానుభవము లెల్లు సంపాదించి తమగ్రంథములయందుఁ జేర్చుచుండిరో యిట్టినిషయములనుబట్టి మనము గుర్తింపఁగలము. ఆధునికకవులలోఁ గూడఁ గొంతనుండి సమద్రములుగాని, అరణ్యములుగాని, యెన్నఁడును జూడకయే దీర్ఘవర్ణనలు చేయుచుందురు. అట్టివర్ణనలు నిర్జీవములగు మాటలప్రోగులుమాత్రమే యని వేతె చెప్పనక్కరలేదు. ధూర్జటికవి చేసినస్వాభావికవర్ణనలకును, జూచినవస్తువిజ్ఞానమునకును గొన్ని యుదాహరణముల నిటఁ బొందుపఱచెద.

—, జంగమదేవరవర్ణనము ,—

సీ. అడుగునెత్తమ్ముల నవరంజిపావాలు

కరమునఁ గేదారకంకణము

బంగారుపాత్ర చిహ్నములగోణము

గళమున రుద్రాక్షకంఠమాల

యొక కేల భసితభస్మితతోడిచెత్తంబు

సందిగట్టిన తరుణేందుధరుడు

మాణిక్యరుచుల యొడ్డాణంబు భూతిపైఁ

బెట్టిన కస్తూరిభిశ్శబ్దము

సార్వకాలికతాంబూలచర్మణార్ద్ర

రాగసౌభాగ్యమునఁ బద్మరాగమణులఁ

దృఢముగాఁ జూచు దంతపంక్తియును గలిగి

యంగజారాతి యొకమిండజంగ మగుచు.

— : సా లి పు రు గు ప ట్టు లు : —

కా. పాత్రకాలతుషారకీరచయప్రాప్తిన్ లస స్వాక్తిన్

పేతాగారములట్లు చెల్వెనఁగు తద్విందుచ్చటాజాతఖ

ద్యోతచ్ఛాయలఁ గొంతసేపు బహురత్నోద్దిగ్ధగోహంబులై

బారాకల్పితతంతుసద్భ్రములు వొల్పుం జెప్పఁ జిత్త్రంబులై.

— : చెంచులమద్యపానవర్జనము : —

* * * * *

నీ. మాటలాడఁ దలంచి మఱచిపోయెడువారు

నడవఁబోవుచుఁ దొట్టుపడెడువారు

సూరకుండెద మని యుండనోపనివారు

లేచెద మని లేవలేనివారుఁ

బనిలేనిచని బట్టబయలు దిట్టెడువారుఁ

బాడనేరకయును బాడువారు

నెదురైనవారికి నెల్ల మొక్కిడువారు

వీరబానిసలై యాడువారుఁ

కాలఁ ద్రావియు మగుడఁ జే సాచువారుఁ
దొడరి యుపదంకభాండంబు ల్దొడుకువారు
నైరి మృగయాదిదైవత యాత్రయందుఁ
బాసములు చేసి శబరదంపతులు రతుల.

I వస్తువిజ్ఞానము :—

నీ. సంసారపారదోచ్ఛాటనానలకీల
కలుషసంచయతామృగంధకంబు
కామలతామూలకందకుద్దాలంబు
సంకల్పపాపాటంకముఖము
రాగకాలిపనాంకురకడంగరీయంబు
శంకాకళంకభుజంగనకులి
నవమనోగోరాజి నాసికారజ్జావు
కోపనేత్రావిశిఖోపలంబు
దివ్యదేశికహంసోపదిప్తమాగ్ధ
నిర్గుణధ్యావసంధాన నిరుపమాన
సౌఖ్యసంపన్నసాధకజనినివాస
మమృతలింగాకరము కాళహస్తిపురము

II ఈశ్వరునికి నేత్రచికిత్స :—

నీ. కోకసాట్లం బావిఁ గొననూఁది యొత్తుమఁ
గమనోష్ణకరభభాగమునఁ గాఁచి
నెత్తి తంగేడాకు మెత్తి రేచకి నిమ్మ
పంటిపుల్కున నూటి పట్టువెట్టి
తెల్లదింటెనపువ్వుఁ దెచ్చి తద్రస మిడి
కలివెపువ్వులు గోసి నిలిచి సిడిచి
పేరిననెయి వెట్టి పెరుఁగువత్తులు వైచి
చనుఁబాలతో రాచి సంకు చమిరి

విన్నమందులు తా సరి కన్నమందు
 లడిగి తెచ్చినమందులు నడవమందు
 లెన్ని చేసిన మానక యిందుమాలి
 కన్ను తోడిఁ బడి నెత్తురు గాఱుటయును.

మూఁడవయాశ్వాసమునందలి వేటవర్ణనమును, తొమ్మవర్ణనమును గొంచెము దీర్ఘములుగా నుండుటచే నిట నుదహరింప మానితి. వానిని జదివినయెడల నీమహాకవి యంతయుచుభవశాలియో యంత యెక్కువగఁ బ్రపంచవిజ్ఞానమును సంపాదించుకొనెనో మనకు స్పష్టముగ బోధపడఁగలదు. ఇది భక్తిరసప్రధానమైన దివ్యత్వేత్రసంబంధ మగు గ్రంథమైనను దీనియందు ననేకరుచులును, ననేకరసములును ననేకవిధములగు లోకానుభవములను నీమహాకవి చేర్చి సుమనోమనోజ్ఞ మగు కావ్యముగ నొనరించినాఁడు.

—• కావ్యశైలి —

ధూర్జటికవి తన శైలి “నవ్యభాషా శతధా నిగుంధన రసస్థితి” నుండు నని ప్రారంభముననే చెప్పెను. తనప్రభావముఁ దగులింగరాజకవి యీతని కవిత్వశైలినిగుఱించి “సార సుధాసార సరసోక్తి గుంఫన” మని వర్ణించెను. కృష్ణరాయలనభయం దీతని శైలి “అశులిత మాధురీమహిమ” గలిగిన దని యుగ్గడింపఁబడినది. ఇట్లెవ్వరు కొనియాడినను ఈ తని శైలియందు రసోద్ధతి గలదనియే నుడివి. ఈతని శైలియందు మాధుర్యగుణము ముఖ్యలక్షణముగ నుండిన ట్లగవడదు. మాధుర్య గుణ మేమనః—

తే. గీ. రసయంతం బగుమధురంబు రసమునూత్తు

లందునుకొ వస్తువునను బొల్పారుచుండు ;

మధువుచే మధుస్రవణములమాడ్కి విలుగు

లలరుచుండు రెద్దానిచే నదియే రసము. (కావ్యాదర్శము)

మాధుర్యగుణము రసలక్షణములలో నొకటియై భాషయందును వస్తువునందును సమానముగ నుండును. అట్లు లేనిచో మాధుర్యగుణ లక్షణ మాగ్రంథమునకు నర్తించును. ధూర్జటికావ్యమందు మాధుర్య గుణము భాషయందుఁ బ్రత్యేకముగఁ గానరాదు. వస్తువునం దెక్కువగఁ గానరాదు. కావున మాధుర్యగుణము దీనియందు ముఖ్యముగ నున్నదని చెప్పట పొసఁగదు. పారిహితాపహరణమున మాధుర్యగుణము భాషయందును, గథావస్తువునందును సమానముగ నున్నట్లు గాంచి నాము. కావున ముక్కుతిమ్మన్నకననమందు మాధుర్యము ముఖ్యలక్షణమని చెప్పినను నొప్పును. ఈకావ్యమందుమాత్ర మది నర్తించ దని నాయభిప్రాయము. ఆకారణముననే కృష్ణరాయలనభయందలి ధూర్జటి విషయ మగు సమన్వయపూరణము కొంటెవాని పనిగాని కవియొక్క నిజ ప్రభావమును దెలుపునది కా దని నేను సిరసించితిని.

ఇంక ధూర్జటికవనశైలి యెట్టి దనినః— రసభరితమై, ధారాళమై, బలాఢ్యమై, నవ్యభాషాశతధా నిఘంభితమై, తటాంచలముగఁ బ్రవహించెడు మహానదీప్రవాహమువలె మందము గాక, యుద్వేలము గాక సమానరయోద్ధతిని బరుగిడుచున్నది. భావములు, భాషయు, తూకము గలిగి సమానగౌరవమును బొందియున్నవి. మాధుర్యమును, ఓజస్సును సమానభాగములుగఁ బంచుకొనియున్నవి. సంస్కృతవదభార మెక్కుడుగా నుండుటచేఁ బౌండితీప్రయాసకులకుఁ దప్పక మెప్పుఁ గలిగించుచుండును. అయినను నీతినిసంస్కృతభాష శ్రీనాథునియందువలెను తెనాలి రామకృష్ణునియందువలెను, నైఘంటికగవ్యారములనుండి యూడి రాలినదిగాక తఱచుగ సామాన్యవండితవర్గము వాడుచుండుటచే నులభ గ్రాహ్య మైనదిగ నున్నది. కావున విషయార్థము సుబోధ్యమై, శీఘ్రవేద్యమై హృద్య మగుచున్నది. ఆకాలపు మహాకవు లందఱివలెనే యీ

తఁడుగూడఁ దనకవితకుఁ బ్రత్యేకలక్షణ మివ్వఁగలిగెను. పెద్దన్న ప్రాథమగు రసస్థలిఁ గలుగఁజేసి చిత్రకారుఁడు ధగధగితము లగు వర్ణములతోఁ జిత్రపటములను వ్రాసినట్లు తననిరుపమానశబ్దముహిమచే చతుఃశ్రోత్రములకు సమానసౌభాగ్యము గలుగఁజేసెడు శైలిని నేర్పటమకొనెను. ముక్కుతిమ్మన్న సులలితమైన విషవిన్యాసముతో శ్రోత్రోపియమగు మృదుమధుర మైన శైలిని జూపించెను. నృసింహకవి అర్థగాంభీర్యమును, వచఃప్రాగల్భ్యమును జతపఱచి సమయోచిత నైపుణ్యము గల శైలిని యుపయోగించెను. కృష్ణదేవరాయలు విషయప్రాధాన్యముఁ జేసికొని రాచరికపుహృదయసంయమము నభ్యసించి రసకుభిరై మై, నిబిడమైన పదకూర్పు గల శైలిని ప్రకటించెను.

ఇంక ధూర్జటికవి వీరివలెఁ గాక రసస్ఫూర్తియు, శబ్దపటిమయు సమానముగ నుండునట్లును, విషయము సుగోచరముఁ జేయుచు ప్రౌఢ శబ్దప్రయోగము ఏకధాటిగ నడచునట్లును శబ్దార్థసమగౌరవము గల, రసవంతము గల శైలి నుపయోగించెను. ఈ శైలియందు మాధుర్యముతో నోజస్సును, సౌలభ్యముతోఁ బుష్టియు, వేగముతో గాంభీర్యమును జతపడి యున్నవి. ఏభాగ మెచ్చోట విప్పి చదివినను మై పులక రింతలు గలిగించు రసోచ్ఛేకము తప్పక యనుభవముచు నచ్చును. దీర్ఘవర్ణనలలోఁ దీటికగాఁ గూర్చి పద్యముల నల్లుటయు, భావములఁ బెనఁచుటయు—నీతనిపని గాదు. కథాప్రణాళిను విమర్శనతో మెఱసినట్లు చకచక నడపించుచు మధ్యమధ్య వర్ణనభాగములను గూడ కథగోనున్న రసవేగముననే సంధానించి కథనోత్సాహము, అమందతరంగసంగతముచ నుహ్సించినరీతిని నిర్వహించుకొనెను.

“ నవ్యభాషా శతధా నిగుంధన రసస్థితి ”

అని తన శైలినిగుఱించి కాళహస్తీశ్వరుఁ డన్నమాట లీతనికవిత

కెంతయుఁ దగియున్నది. సంస్కృతశబ్దముల నింత హృద్యముగాను, జోద్యముగాను వాడినకవి యాకాలమందు చింతలపూడి ఎల్లనార్యుఁడు తప్ప మఱియొకఁడు కానరాఁడు. సమకాలికుఁ డగు తెనాలి రామకృష్ణుఁడు గూడ సంస్కృతపదభూయిష్ఠ మైనతెలిని యుపయోగించెను. కాని, యది శ్రీనాథునివలె కఠినపదగ్రథితమై తఱచు దుర్భేద్యముగ నున్నది. అంతియగాక, ధూర్జటియందలి రసవద్విసరణము గూడ రామకృష్ణునియందుఁ గాన్పించదు. బహుశః ఈ కారణముచేతనే గాఢోలు కొంటెకవి యగురామకృష్ణుఁడు రాయలసభయందు ధూర్జటినిగుఱించి సమస్యపూరణముఁ జేయుచు నాతనిమాధురీమహిమ సుకుమారవార వనితానంగతివలనఁ గలిగె నని సపహాస్యగర్భితవ్యాజస్తూతిఁ జేసియుండును.

ధూర్జటియొక్క తెలిని దెలియఁజేయుటకు మచ్చునకై కొన్ని పద్యముల నిటఁ జూపుచున్నాను.

కా. ఓవెట్టి! సుతు లందఱుం దెగిన నయ్యో దుఃఖివై యీగతిన్
జావం బుట్టువుదీటునే? మనచులో సంసారమున్ రోసినకొ
దేవోత్తంనునిఁ బార్వతీరమణు భక్తింగొల్వమీ చేకుఱున్
జీవన్ముక్తియ టంచు ధాత్రి యుపదేశించం బ్రహ్మదంబునన్.

కా. శుండాల్పార్భకమండగండరలఖర్జుభర్జసోపార్జనా
ఖండగ్రావము చండశుండలివిశంకవ్యాప్తి కింపైన శ్రీ
ఖండస్థానువు కారికా శుక విహంగవ్రాత పుండ్రదేవు కో
దండక్రీడకు నీడమై తప మత్తిపైర్వంబునం జేయఁగన్.

సీ. వామాంగభామినీ క్యామధామాలియుఁ

గంకహాలాహలకాలిమంబు

కాకాళకేళపాకానితచ్ఛాయయుఁ

కాలికాసింధుకైవాల రుచియుఁ

గరక్కస్థసారాన్ని ఘనధూమనీలిమ
శేషధూమగ ఘణానీమ నలుపుఁ

గజితలకీలిత కరటిచర్మద్యుతి
మేఘక కూలశోభావయంబు

ఘననలోచనుపై నెత్తిపోవు నంధ
కారబృందమునకుఁ దోడు గాఁగఁ గూర్చి
బెనుక నేరెంచు భూలేఖనిధము దినరఁ .

జండుఁ దుదయాద్రిపై నొప్పె సాంద్రికాంతి.

మ. మదమాశంగము సింఘరాశ్మకముతో మార్గోంచుఁ జెర్పాడుపెం
పుదయింపన్ లయకాలతాండవకరుండుప్పొంగి గాండీవితోఁ
గదనం బిట్లానరింప నాతఁడు భుజాగర్వంబు మాత్సర్యము
స్వదలం జాలమిఁ జాల మెచ్చి శివుఁ డంతన్ దివ్యలేజంబుతోన్.

అలంకారముల నచ్చటచ్చట కొలఁదిమాత్రముగ వాడి, రుచి
చూపించెను. అయాస్థలములలో నవి సమయోచితముగ నుండి రసపోష
కములుగా నున్నవి. ఈతనికావ్యరసము అలంకారములమీఁద నాధార
పడి యుండలేదు. కాన, వానివాడుకకు నెక్కువ యవసరము లేకపో
యెను. భావోద్రేకము సహజలక్షణముగ నున్న యీ కావ్యవివరుఁడు స్వాభావిక
రచనముచేతనే తా నిచ్చగించిన కావ్యశోభ యంతయుఁ జేకూర్చు గలి
గెను. ఉపమారూపకములు కొలఁదిమాత్రముగఁ గాన్పించుచున్నవి.
ఉత్పేక్షలు తఱచు వర్ణనల్భాగములందే గానవయ్యెడు. అవియుఁ
జాల మితముగాను, సమయస్ఫూర్తిగాను వాడఁబడెను. శబ్దాలంకారము
లగు శ్లేషయమకానుప్రసములు బహుకొద్దిగా నున్నవి. ఏ యలంకార
ముల నైనను సరిచాపల్యముగ వాడియుండలేదు. కావున నితనికవిత్వ
ము సహజమైన పుష్టియు, హృష్టియు గలిగి యున్నవి. ఇది యుద్యాన
వనమువలె నానావర్ణద్రుమములును, కునుమ స్తంబకములును, కీరశారికా

నిష్కాజితములును గలిగి నయనశృవణోత్సుకముగ నుండక, గంగా
యమునా తరంగిణుల సంగమంబున, వీచికానినాదమధ్యంబున నవగాహ
ముఁ జేయు యోగిపుంగవుని కెంతహృదయానందము గలుగునో యట్టి
యపారసంతుష్టి యీ కావ్యమునఁ గలుగఁగలదు.

అలంకారములు దెలుప నొండు రెండు పద్యముల మాత్రము
చేర్చెదను.

—: రూ ప క ము :—

చ. భయ మను తొల్లికన్ విమలభావ పనుంధరఁ బెల్లగించి భ

క్తియనెడు విత్తుఁబెట్టి ప్రకథనది సమృద్ధవారిఁ జల్లఁగా

నయమున నంకురించుచు ననల్ గొనలై యెలమిం జెలంగి త

న్మయముగఁ బ్రాంత నం చనఁగ నారుల మై పులకంబు లేర్పడన్.

వెన్నెలవర్ణనఁ జేయునపుడు శృష్టదేవరాయలకాలపునాటికపులు
తత్పూర్వకపులవలె చకోరపుపేరంటాండ్రు గుజ్జనగూళ్ల క్రీడలను వర్ణిం
చుట యొకయాచార మైనది. ఈవర్ణనమున నొకరినిమించునట్లొకరు
ప్రయత్నించుచుండిరి. బహుశః కావ్యసౌఖ్యమార్గమున కిది గొప్పనిద
ర్శనముగా నుండి కవిప్రతిభను విశదము చేయఁగల దని యాకాలపుఁ
గవు లీవర్ణనముగుఱించి యంతయభిమానముఁ జూపిరికాబోలు !

చంద్రికావర్ణనము :—

I చ. వెన్నెలగుజ్జ నంజుకొని వెన్నెలసోపు భుజించి, నారిక

వ్వెన్నెలగొగ్గిజ్జఁ జాలఁ గొని వెన్నెలతేటలఁ ద్రాచి జేడుకన్

వెన్నెలకానె జాఱుకొని పీఠులయందుఁ జకోరదంపకుల్

మిన్నులు ముట్టి వెన్నెలలు మేపుచుఁ బిల్లలు దాము నాడఁగన్.

(కాళహస్తిమాహాత్యము)

II సీ. విరహుల మైసోఁక వేడియా వెన్నెలఁ

బచ్చివెన్నెల నులిపెచ్చు జేసి

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము

కలువపుప్పాడులచే గసకైన వెన్నెల
 వలివవెన్నెలలోన వడిచి తేల్చి
 చంద్రకాంతపునీట జాలైనవెన్నెల
 ముదురువెన్నెల జాఱు బదను చేసి
 సతుల మైపూఁతం దిసానించువెన్నెలఁ
 దనుపువెన్నెల రసాయనముగూర్చి
 చిగురువిలుకానిజాతర సేయఁ బూని
 కొలముసాముల నందఱఁ గూడఁబెట్టి
 వంతు గలయంగ బువ్వంపుబంతి విందు
 పెట్టి రెలమిఁ జకోరపుఁ చేరఁటాందుగి.

(పారిజాతాపహరణము)

III

నీ. మొలకవెన్నెలచాలు గలపి నెచ్చెలులకు
 నూడిదగా నిచ్చి యాడు నొకటి
 గుఱ్ఱవెన్నెలఁ గొచ్చుకొని తెచ్చి చుట్టాలఁ
 దిలిచి విందులువెట్టి మలయు నొకటి
 తీగవెన్నెలతీగ దిగిచి వేతునకలు
 నేసి పల్లభ కిచ్చి చెలఁగు నొకటి
 చిగురువెన్నెలఁ దుగించి మగనికుత్తుకఁ చేసెను
 గూర్కొని కూర్కొని గునియు నొకటి
 లప్పవెన్నెలకుప్ప బాలకుఁ జూపి
 మేఱ వెట్టించి తెలఁకుత మెలఁగు నొకటి
 శేరిఁ జంద్రోదయోత్సవ శ్రీలఁ బొదవఁ
 కోరికలు మిన్నముట్టఁ జకోరకముట.

(శ్రీరాధామాధవము)

ఈవిధమైన చంద్రికావర్ణనము ~~అంతా~~ భోజరాజీయ
 మునందును, జక్కన, విక్రమార్కచరిత్రముందును గూడ నున్నది. గ్రంథ
 విస్తరభరిచే వాని నిబ్బటఁ జేర్చలేదు.

—* ర స ము — నీ తి *—

నవరసభరితముగు నీకావ్యమందలి నీతిరసవిచార మించుక చేయ వలసియున్నది. ఈకావ్యమందు ముఖ్యముగ భక్తిరసము గాన్పించుచున్నది. ఈభక్తిరసమునకు నంగిగా నున్న శృంగార వీర శాంతరసములు స్థాయిరసమున కుద్దీపకములుగ నున్నవి. ఆయారసము లన్నియు నెట్టి వికృతులు పొందినను సూత్రరూపముగ నున్న భక్తిరస మాయావికారములకు నింపుసాంపులు గలిగించుచున్నది.

శృంగారరసము మాయాజంగమరూపుఁ డగు పరమేశ్వరుఁడు సౌందర్యరాశి యైనవానియింట విడియముచేసిన కథాసందర్భమున నావిర్భవించినది. ఈకథాభాగము నేటికాలపు భారతీయుల మగు మనకు మనోజ్ఞముగ నుండకపోవచ్చును. కాని, యిట్టి సైవీరశృంగారవిహారములు శివకేశవుల కిద్దరకును ధర్మాచరణములే యని మనపూర్వులు నమ్మియుండిరి. కావున వారియొద్దికికార్యము లేహ్యములుగఁ గాన్పించియుండలేదు. కావున నిట్టిశృంగారగాథల నైతికవిచారముఁ జేయుట మన కప్రస్తుతవిషయము. పరమేశ్వరు లగు శివకేశవుల కాముకచర్యలు మనపురాణాంతర్గతములుగ నెన్నియో యున్నవి. వానినిగుఱించి కేల్పాగిడ్చి మిన్నకుంటుంటయే తెన్నయని నా తలంపు.

తరువాత శృంగారరసము తాపసమిథున మగు అగస్త్యుని హముద్రల తీర్థయాత్రాసందర్భమునఁ గోచరించుచున్నది. మహామునియగు నగస్త్యుఁడు తనసహధర్మచారిణితో దేశసంచారముఁ జేయుచు నదీపర్యతముల దాటుచున్నప్పు డెట్టివనితప్రేమఁ జూపించెనో యాదృశ్యము నర్ణనాతీతము.

ఉ. చేరఁగఁబోయి యార్కసరసిరుహలో చనఁ జేసెట్టి ప

క్షోరుహకుంభభారమున నూక్షిపలగ్నము పడఁ బొంద బొం

చారయవృత్తి ర మృదువు నాదరణంబునఁ దోడుకొంచు విం
ధ్యారీ తదగ్రభాగమున కల్లన నెక్కి యురాంబుధారలన్.

శృంగారరసమాదలి మూఁడవవట్టు బ్రహ్మనరస్వతుల కేళీవిష
యమునఁ జూపట్టుచున్నది. ఈయవకథ యీపుణ్యక్షేత్రసంబంధము
కాకపోవుటచేఁ గొంత యప్రసక్తమైనను గవి తత్కథావిలీనములైన
శృంగార వీర శాంత కరుణారసముల వర్ణనావకాశము గలుగుటకుఁగాను
ఎట్లా కథకు నతికిపెట్టిన ట్లూహింపవలసియున్నది. ఆయానందర్పముల
వర్ణన లన్నియుఁ గవిచే బహుమనోహరముగను, బహునాక్షేపముగను
జేయఁబడియుండుటచే నీభాగ మెన్నిమారులు చదివినను దనిని తీరక
యుండును. ఈ నాజాతుతనము లేక, మొరటుగా నున్న శృంగారము
బోయవలెయందలి చెంచు, చెంచెతల మద్యసానాదేశ మదనకీర్తిడలలోఁ
జాల హృద్యముగా నభివర్ణింపఁబడినది.

విపులశృంగారరస వర్ణనానందర్ప మీకనికి శివభక్తిచరాయణ
లగు వేశ్యకన్యల యుపాఖ్యానమునఁ గలిగినది. ఆయవకాశముఁ జిక్కిం
చుకొని ధూర్జటిమహాకవి వారవనితల శృంగారక్రియలును, విటవిటీజన
ముల సంచారములును, పణ్యస్త్రీల సంపర్కదోషములును మున్నగు
వానిని తదితర రాంధ్రకవులు వారిగ్రంథములలో వర్ణించినట్లు తానును
గొంత వివరించి వ్రాసెను. ఇచ్చోటనైనను ఈమహాకవి తనసహజ
సంక్షేపకసాశీల్యము తప్పలేదు ఈఘట్టములు బహుశుభ్రముగఁ జెప్పి
విడిచిపెట్టియున్నాడు. సుంకసాల నృసింహకవివఱివాఁ డైనయెడల
రెండుమూఁడురెట్లు దీర్ఘముగ వర్ణించియుండవలసినది. ఇట్లు రసనిగ్రహ
ముఁ జూపఁగలిగిన కవివంద్యునిగూర్చి వారవనితాసక్తుడను సప
వ్రధఁ గల్పించుట న్నా శాంతయు విదిత్రముగఁ గాన్పించుచున్నది. శృం
గారరసవర్ణనములో నీకవి యనన్యముగను, అవినీతికరముగను నుండు

నల్లెచ్చటను జవలదృష్టిని దీర్ఘప్రసంగములు గావించినట్లు చూడము.

శృంగారసవర్ణనముకంటె వీరరసవర్ణనమునం దీకవికి ఎక్కువ పాత్రవ మున్నదని నా యభిప్రాయము. రామకృష్ణుని యారోపణ మన్యాయ మని చూపుట కిదియు నొకయుపపత్తియే. వీరరసము మొట్ట మొదట బ్రహ్మపుత్రుని డైన యుగ్రుడు తనతమ్ములగు ముప్పదివేల రక్కసులతోఁ బోరుననిపి వారిని సంహరించినసందర్భములోఁ బొడనూ పినది. ఆయుధసర్వనము చాల రసోద్యోగముగ నుండుటయేగాక విరాటప ర్వంబున నర్జునుఁ డొక్కరుఁడును కౌరవానీకముతోఁ బోరు సలిపినతెఱుంగును గొంతవఱ కనుకరించుచున్నది.

క. విదునక పట్టిన మును మున్

గడలేటిచి బలము రెండుగా నొనరించెన్

నడి నా రెంటికి నడుమన

నడలే మటి సోమసూర్యవీరులు గాఁగెన్.

(కాళహస్తి మాహాత్మ్యము)

మ. ఇదిగో వర్ణము సేగవచ్చితిమి పో నింకేల నైవ్యంబులున్

గదియన్ వే చనుచుంచె రెంటినడుమం గాఁ జొచ్చి యావచ్చు ను

నృదివీరాపలికన్ భుజావిబలవిన్యాసంబుఁ గాన్పించి మా

స్పెద గర్వంబు మరలెచ్చెదన్ బతుల నాచేఁ జిక్కు రా జెఱ్ఱెయిన్.

(తిక్కనభారతము-విరాటపర్వము)

అటుతరువాత శివపూజనోత్సాహమున సాలెపురుగు దీపకళికను వీరావేశమున మ్రింగఁజోవుటయు నర్పమును, హస్తీయు నన్యోన్యసంహారముకొఱకు సరభసముగఁ బో రొనర్చుటయును వీరరసముఁ దెల్పుచు న్నది. మృగవ్యాళముల పెనఁగులాటయైనను మహాయోధుల మల్లయుద్ధమువలె రోషభీష్మోత్సాహములు ముప్పిరిగొనునట్లు వర్ణించి కథనాకౌతుక ముక్తీకముగ సాగునట్లు చేయఁగలిగెను. ఇంక వీరరసాసారపుంజీకృత

జ్వాలాకీలయో యనునట్లు ఆభీలాహవకేళిని తిన్ననిపూర్వజన్మవృత్తా-
మున నిక్కవి వర్ణించెను. తిన్నఁడు ప్రాగ్జన్మమున పాండవమధ్యవ-
డని తెల్పు సందర్భమున కిరాతార్జునీయకథ నంతను అద్భుతసంగ్ర-
ముగ నభివర్ణించెను. కైతవ కిరాతపురారాతియు, తిపోనియమమునను-
పాకశాసనియు నెట్లు దలవడి యన్యోన్య విజగీషులై ససంభ్రమము
మార్కొనిరో యాయుదంతమును బ్రబంధాంతమున వర్ణించి యీ
వ్యభవనమునకు మిన్నుముట్టెడు మహాసాధమును నిర్మించెను. ఈ ర
పాఖ్యానమును భారతమున నన్నయభట్టు రచించిన యాయుపాఖ్యా-
ముతో సరిచూచి చదివిన నీకవీశ్వరుని శైలీపటిను తెల్లమగును. పట-
రములగు పదమార్గములను దన యక్షయతూణీరములనుండి యిరు-
వల గురిపించుచున్నట్లు, ఈకవి సవ్యసాది నభివర్ణించి యీచిన్న క
నొక యద్వితీయ వీరకథానకముగా నొనరించెను.

ఉ. నూనకరారియు న్నముచి నూదనపుతుంగుడు దివ్యభాగా సం

ధానమున వృహ హవము దర్పమెలర్ప నొనర్ప నొప్పి రిం

త్రైవః గొఱంతలేక తమ యందలి తేజము మిన్నుముట్టఁగా

భానుఁడు భానుఁడుం జటులభాను పరంపరఁ బోరుచు పడిన్.

శాంతకరుణారసములు భక్తిరసమునకు స్వభావసంబంధము గలి-
యుండుటచే గ్రంథమం దనేకచోట్ల ననుకూలముగఁ జూపింపఁబడిన
యాదవ భూపాలుని కతినశాసనమున కేశములు గోల్పోయిన దానిక
తురు కరుణారసమొలుకుచున్న పలుకులును, అజన్మచిరాగులగు తిన్న
డును వేశ్యకన్యలును జూపించిన యద్భుత శాంతస్వభావమును
కవి గాఢముకొనిక కథనా నైపుణ్యమును విస్పష్టముగఁ బ్రదర్శిం-
చున్నవి.

అశ్లీలములగు భావములను బెంచక నీతిమర్యాదల నతిక్రమిం-
సదా రసోత్సేకమున రచించుచున్నను నీకవివర్యుఁడు మితభాషియై :

మిత వర్ణనలతో నమస్తరస భావములఁ జిత్రించి తన గ్రంథమును ప్రతి పద్య హృద్యముగ రచించి యామూల్యముగఁ బఠనాకౌతుకమును నిర్వహింపఁగలిగెను.

పాత్ర పోషణము.

ప్రపంచవిజ్ఞానమును, వివిధ మానవజీవిత పరిచయమును విశేషముగఁ గలిగిన యీకవి తన గ్రంథమందలి పాత్రపోషణమెట్లు నిర్వహించెనో తెలిసికొనఁ గుతూహలము గలుగవచ్చును. ఈకావ్యమందలి పాత్ర పోషణము ఆముక్తమాల్యదయందువలెనే భగవంతుని నిర్ణయముమీద నాధారపడి యున్నది. కాని కవియొక్క స్వాతంత్ర్యములో నుండలేదు. భగవద్భక్తి పూరితములగు నీయుభయ గ్రంథములయందును గథాపాత్రములుగానున్న స్త్రీపురుషులందరు భగవంతుని చేతిలో జంత్రిపుబామ్మలుగా నాడవలసినవారేగాని యంతకంటె వారికి వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము లేమియు నుండ వీలులేదు. ఆముక్తమందు కేశవుఁడును దీనియందు శివుఁడును దమ యద్భుత శక్తులను జూపుట కీపాత్రులను నిమిత్తమాత్రములుగా నుపయోగించినవారు. విష్ణుచిత్తునివలె శివబ్రాహ్మణుఁడును, మాలదాసరివలె వేశ్యాసోదరులును, గోదాదేవివలె తిన్నఁడును సదా దైవభక్తి ప్రేరితులై సామాన్య మానవజీవితమునకు విదూరులై యా జన్మ యోగులవలె ముముక్షుమార్గముననే పెరిగి కష్టములనన్నిటిని దైవసహాయమునఁ దొలగింపఁజేసికొని చిట్టచివరకు దైవసాయుజ్యమును బడసినవారైరి. ఇంక పశుకీటకములలోఁ జేరిన సాలిపురుగు, సర్పము, ఏనుఁగును గురించి వేరె చెప్పనవసరములేదు. ధర్మజ్ఞాన శూన్యమైన తిర్యగ్జన్మమున నుత్పన్నములైన యీజంతువులు దైవనియోగమున భగవదారాధన పరులై మోక్ష సామాన్యము నధిష్టించినవి. ఇట్లు కీట

కాది మనుష్య వర్ణంతము భగవద్భింతన తప్ప వేరొందు జీవితాశయము లేనికారణమున పాత్రపోషణమున కెట్టి యవకాశములేదు. కావుననే యీగ్రంథము అముక్తమాల్యదకుఁ బోటీగా వ్రాయఁబడినట్లు హింప నచ్చునని మొదటనే నూచించితిని.

ఈగ్రంథమందలి పాత్రలయొక్క సౌశీల్యాది గుణములు భగవంతునిచే నిర్ణీతములైనను వారిక్రియాభాషణముల విషయములలో నీకవి స్వభావసిద్ధమగు చిహ్నముఁజేసి పాత్రపోషణమునందు గొంతవఱకు అధికారము వహింపఁగల్గెను. జంగనుదేవరను దన యింటి కాహ్వానము చేసినపుడు దానినకును తత్కార్యోచితమైన కన్నడభాషా వదములను జక్కగ వాడెను. జంగమదేవరలకుఁ గన్నడదేశమే పీఠస్థానముగాన వారి విషయమై యాభాషయే స్వభావోచితము. అట్లే తిన్నెడు జననమొందిన బోయపల్లె యందలి చెంచు చెంచితలకు వర్ణించినపుడును, వారి వేటలను దేవతారాధనలను వర్ణించినపుడును వారాడెడు అవభంశభాషనే సముచితముగా నుపయోగించెను. దానివలన నాటవికుల పాత్రపోషణము గొంతవఱకు సాధింపఁబడినది.

ఇట్లవకాశము గలిగినపుడెల్ల నీకవి తన కావ్యమున యథావద్వర్ణనములుచేసి యాయాపాత్రలను వారివారి జీవితములకు సరిపోవునట్లు చూపింపఁ బ్రయత్నించుచుండెను.

—• క వి ప్ర తి భ •—

ధూర్జటి కవిత్వమందు బలము, ఓజస్సు, కాంతియు స్వభావోక్తిలోను మాధుర్యముతోను గలిసి యున్నవి. మార్దవమును, లాలిత్యమును కదాచిద్భ్రష్టములు, భక్తిపారవశ్యము మొదలైనను ఇతర రసము

లను యథార్థముగఁ జిత్రించెను. భాషావైద్య మపారమైనను వదవాశ్య
ప్రమాణము సర్వత్ర నిలుపుకొనెను. రసోద్రేకము స్వభావలక్షణమైనను,
ఔచిత్యజ్ఞానముచే దానినియుద్వేగముగాకుండ జేసెను. విందియ భోగ
విలాసముల రుచి పూర్ణముగఁ దెలిసియున్నను ముక్తిమార్గసాధనచే దా
నిని నిర్జించెను. ఇట్లు భక్తాగ్రేసరుఁడుగాను కవీశ్వరుఁడుగాను తాను
లోకోపకారముకొఱచు నిర్వహింపవలసిన విధులను శ్రద్ధతోను ఔచిత్య
దృష్టితోను సామర్థ్యముతోను నెఱవేర్చి సమకాలికులగు కవులలో సర్వ
తోముఖ సామనస్యముఁ జూపఁగలిగెనని నాయభిప్రాయము.

ఎ ని మి ద వ అ ధ్యా య ము.

వెన్నెలకంటి సూరన్న — విష్ణుపురాణము

కృష్ణదేవరాయల కాలములో నాతని సామ్రాజ్యమందు నొక చిన్న సామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రభువుగా నుండిన రావూరి రాఘవరెడ్డి యను నతనికి నంకితముగ వెన్నెలకంటి సూరన్న యను కవివరుఁడు విష్ణుపురాణమును పద్యకావ్యముగాఁ దెనిగించెను. విష్ణుపురాణము వ్యాస రచితములగు అష్టాదశ పురాణలలోఁ జాల ముఖ్యమైనది. ఈ పురాణము కేవలము వైష్ణవ మతమునకు ముఖ్యాధారములలో నొకటి యగుటయే గాక హిందూదేశ చరిత్రమునకు నాధార భూతములైన గ్రంథములలోఁ గూడఁ బ్రాముఖ్యము నొంది యున్నది. దీని యందున్న పూర్వ హిందూరాజ వంశావళులు బ్రహ్మతము తామ్ర శిలా శాసనాదికముల సహాయమునఁ జరిత్ర పరిశోధకులచే నిర్ణయింపఁబడిన వంశావళులకుఁ జక్కగ సరిపోవుచున్నవి. కావున విష్ణుపురాణము మత విషయము నందును దేశ చరిత్ర విషయ మందును సగ్రస్తాన మలంకరింపఁ దగినది.

ఈ విష్ణుపురాణమును సూరన్నకుఁ బూర్వమును తరువాతను గొందఱు కవులు తెనిగించిరి. పశుపతి నాగనాథుఁ డను పాశ్చీనాంధ్ర కవి పదునాల్గవ శతాబ్దాంతమున దీనిఁ బ్రథమమునఁ బద్యకావ్యముగాఁ దెనిగించినట్లు గాన్పించుచున్నది. ఆ గ్రంథ ముత్సన్నమైనది. ఒండు రెండు పద్యములు మాత్రము లక్షణగ్రంథములలో జూపిడి యుండుటచే దక్కినవి. ఆ పద్యములను జూచిన నాతని కవిత్వము మన పాశ్చీనాంధ్ర కవుల మహత్తర శయ్యగల కవిత్వమునకుఁ దీసి పోదని చెప్ప

నచ్చును. ఈ క్రింది పద్యము నాగనాథుని విష్ణుపురాణము నందలి దని ప్రబంధ రత్నావళిలో నున్నది.

ఉ. మాసర మయ్యెనంత మధుమాసము పాంథవిలాసిని జన
త్రాసము పుష్పబాణవవరాజ్య విలాసము వల్లరీ పథా
హాసము మత్త కోకిల సమంచిత పంచమనాద మంజు
వ్యాసము జీవలోక హృదయంగమ సౌఖ్య నికాస మెంతయున్.

దీని తర్వాతఁ గాల క్రమమునఁ జూచిన మన వెన్నెలకంటి సూరన్నదే రెండవ భాషాంతరీకరణము. సూరన్నకు నించు మించుగ సమీప కాలమునను సమీప స్థలములోను నుండిన కలిదిండి భావ నారాయణ యను కవియు విష్ణుపురాణమును గొంతవఱకు అనఁగా శ్రీకృష్ణ జననము వఱకుఁ బద్య ప్రబంధముగాఁ దెనిఁగించెను. పందొమ్మిదవ శతాబ్దములో నిద్దరు కవు లీగ్రంథము నాంధ్రీకరించిరి. వారిద్దరు కల్లేపల్లి నరసింహమూర్తియు, తాడేపల్లి సీతారామస్వామియు. ఇవియుఁ బద్యకావ్యములే. వీరిలో సీతారామస్వామిగారు ఉత్తర భాగమును మాత్రము తెనిగించిరి. ఇంక విష్ణుపురాణమును వచన రూపముగ తుపాకుల అనంత భూపాలుఁడును, నోరి గురులింగశాస్త్రి యును రచించిరి. ప్రస్తుతము పద్యరూపమున ననువదించిన వానినే నేను విమర్శించుటచేసి గద్యరూపానువాదములను బరిశీలించుట లేదు.

ప్రకృతము నా యొద్ద పద్యకావ్యములగు ఆంధ్ర విష్ణుపురాణములలో సూరన్న, భావనారాయణ, సీతారామస్వామి కవులు రచించినవి మాత్రమే యున్నవి.

సూరన్నయు, భావనారాయణయు నించు మించుగా నేక కాలములో నీ గ్రంథమును రచించిన వారగుటచే వారి కృతుల తారతమ్యమునిరూపించుట న్యాయమును అవసరమును. ఈ విషయమును సమ్యక్ కరిశీలనము చేసి కోరాడ రామ కృష్ణయ్యగారును, పింగళి లక్ష్మీకాం

తముగారును ఏక ముఖముగా మదరాసు విశ్వ విద్యాలయ ప్రచురణ మగు భావనారాయణకవి కృతమైన విష్ణుపురాణమునకు వారు రచించి: పీఠికలో నిట్లు వివేదించిరి. “ ఈ పురాణమును మూలము తోడన వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణము తోడను బోల్చి చూచితిమి తఱచి చూడఁగాఁ దెనుఁగు పురాణములలో నింత యథా మాతృకమైన రచన యే గన్పట్టదు. వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణము భారత దుల వలె మూలమునకు యశోచితాను సరణమే గాని దీని వలె యథా మాతృకము గాదు. తనకుఁ బూర్వము సుప్రసిద్ధమైన యొక విష్ణుపురాణము తెనుఁగున నుండఁగా దానును నా గ్రంథమే రచింపఁ బూనుటలో నీ కవి సంకల్పము స్వర్ణాహంకార ప్రేరితము గాఁ మూల విధేయతన సంపాదించు కోశ్కెనలనఁ గలిగి యుండును. నేడు బ్రహ్మశ్రీ వేద మూర్తులైన కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారి భారత రచనా సంకల్పము వంటిదే యీ భావనారాయణ కవి సంకల్పమై యున్నది ఇం దీతఁడు కృతార్థుడయ్యె ననియే చెప్పవచ్చును. ఎవనక గొలఁ మూలాతి క్రమణము లున్నను నవి యంతగాఁ బాటింపఁ దగినట్లుగా ను పడవు. ” కావున వెన్నెలకంటి సూరన్న రచించిన విష్ణుపురాణములో దృష్టి నొందక భావనారాయణ తన గ్రంథమును రచించినట్లు తేలు చున్నది. యథా మాతృకత్వమే యాతని కృతి యందలి ముఖ్యవిషయము. మాతృ కాను సరణమే ముఖ్యోద్దేశముగా నున్న భాషాంత కరణములందు సామాన్యముగ రసావిష్కరణమున కవకాశము లేగును. రచనము కూడ నొకించుక గుంటు వడి యుండును. భావనారాయణ కవిత్వము నీరసమని చెప్పుటకు వీలులేదు గాని సూరన రచనకు మొత్తము మీఁదఁ గొంచెము లేగునేమో యని నేను భావించుచున్నాను. సూరన్న సుప్రసిద్ధ మహా కవి వంశములోఁ బుట్టిన కవియై సంప్రదాయ

సిద్ధముగ వచ్చిన కవిత్వసరసత్వమునఁ బరిభవిల్లెను. కావున నీతని కవిత ధారాళమై నిరర్గళమై మృదు మధుర పదగుంఢితమై యొప్పు చున్నది. పురాణమును సహితము సుకుమార కావ్యముగానే యీ కవి యనువ దించెను. అనగా స్వేచ్ఛాను సారముగఁ గుదించియు, బెంచియు, మార్చియు దాను స్వతంత్రముగ భాషా పరివర్తనము చేసెను. తన రచన యందు ముఖ్యముగ సౌలభ్యమును సౌకుమార్యమును స్వారస్యము నుండునట్లు గ్రంథమంతయు నాగించెను. కావున నీతని గ్రంథముఁ జదివి యానందించుట కెక్కువ యవకాశమున్నది. భారత రామాయణముల యందలి తొలి యాంధ్ర కృతులన్నియు నిట్టివి యే కదా!

కృతి కర్త యగు వెన్నెలకంటి సూరన వంశమునకును కృతి భర్త యగు రావూరి రాఘవ రెడ్డి వంశమునకు ననేక పురుషాంతరముల నుండియు పోషక పోషితముగు నవినాభాన సంబంధ ముండినది. “కవిత పుట్టిల్లు వెన్నెలకంటి యిల్లు” అని ‘శ్రీకృష్ణ విజయ కర్త’ యగు వెన్నెలకంటి వెంకటాచల కవి నుడివి నల్లు వెన్నెలకంటివారు కొన్ని శతాబ్దముల నుండియు నాంధ్ర కవులుగా బేరొందిరి. మొదటివాడైన వెన్నెలకంటి సూరన్న అద్దంకి ప్రభువగు అనవేమారెడ్డి యాస్థానములో కవిగానుండి యావ్రథువునెల్ల ననేకాగ్రహారములను బహుమానములు గా బొందెను.

చ. వెన్నెలకంటి సూరన్ను వివేక గుణాధ్యక్షుడు వేదకాస్త్ర సం

పన్నుడి రెడ్డివేమనలపాలకుచేత మహాగ్రహారముల్

గొన్న కవీంద్రుండును డకుంతిత లేజుఁడు బెద్దతండిగా

సన్నుతిగన్న కిద్దవకు సంతత దానశాసనోదితక.

అని ఐక్యనకవి తన విక్రమార్క చరిత్రమందుఁ జెప్పెను. ఆ వంశములోఁ బుట్టిన సిద్ధన సుత్రి-విక్రమార్క చరిత్రమును గృతినొం

పీ. ... యిల బాకనాటిలో నీలకం

తేశ్వర స్థానమై యెనక మెనఁగు

గుడ్లూరు నెలపుగ గుణగరిష్ఠతనొప్ప

ధన్యుఁడు ధర్మైక తత్పరాత్ముఁ

తే.గీ. డెట్టనార్యుండు..... (భారతము ఆరణ్య 7 అశ్వాస 489)

వెన్నెలకంటి నూరన్న దానినే యిట్లు వర్ణించెను.

పీ. గారీసమేతుడై గరిమతో సేవీట

సేపారు నీలకంఠేశ్వరుండు

నారాజికన్యతో వర్తించు సేవీట

గిరిభేదినుతుడైన శేశవుండు

యోగినీ సహితయై యొప్పారు సేవీటః

బసిఁడి పోలేరమ్మ భవునికొమ్మ

పాపవివాళయై ప్రవహించు సేవీట

మిన్నేలు మిన్నేటి మారటగుమఁ

ఆ. గుంజరములు వేయి గొలువంగ సేవీట

గొడుగు చక్కసర్తి పుడమియేరె

నట్టిరాజధానియై యొప్పు గుడ్లూరి

నొసరసేలుచుండి యొక్కనాడు. (ఆవతారిక. ప 18)

కావున వెన్నెలకంటివానికిని ఎత్తాప్రగడకు నెట్టి కుటుంబబాంధవ్యముండియుండెనో దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. ఎత్తాప్రగడయందీ కవికి గల పరమోత్కృష్టమగు భక్తిని నూదించెడు మఱియొక చిన్న నిదర్శన మీగ్రంథమందుఁ గాన్పించుచున్నది. సర్వసామాన్యముగ నాంధ్రభక్తులు కవిత్రయము వారిని స్తుతించినప్పుడు కాలక్రమ వ్యత్యాసముఁ జేయక నన్నయ, తిక్కన, ఎత్తాప్రగడలను వరుస క్రమమునఁ గీర్తించుట యాచారము. ఈకవి యా యాచారమునకు భిన్నముగా వారినిఁ బేర్కొని యా క్రమమును దలక్రిందుఁ జేసెను.

ఉ.

సన్నికగాఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁ డిక్కనసోమయాజినిన్
నన్నయభట్టు భాస్కరుని వాచనసోముని రంగనాథునిన్
వెన్నెలకంటి నూర్పుఁ బదివేలవిధంబులఁ గొల్చి భక్తితోన్.

(పీఠిక 9)

ఈశ్రమమును దప్పించుట నెఱ్ఱావ్రగడను తెనుఁగు కవులందఱి
కంటఁ బ్రథమమునఁ బేర్కొనుటకే యని విస్పష్టమగుచున్నది. కావు
నఁ బ్రబంధ పరమేశ్వరుని పాదరేణువులతో బవిత్రితమైన సారస్వత
సిమయగుగు ధ్వారీయందుఁ గవులకుఁ బుట్టిన యిట్లైన వెన్నెలకంటికులము
వాఁడైన సూరన్న యీ విష్ణుపురాణమును రచించి యీ యుభయ కవి
వంశములకుఁ దొలుతనుండియు బ్రాచీనమైన రెడ్డిరాజుల సంతతిలోని
వాఁడైన రాఘవరెడ్డికి నంకితము నేయుట యెంతయో యొప్పదముగా
నున్నది. ఈనందర్భములో మరియొక వైచిత్ర్యము జూడఁదగియున్న
ది. తన పూర్వపు మేటియాంధ్రకవులనుఁ బేర్కొని స్తుతించి శ్రీనాథుని
నామముఁ జేర్చకపోవుట విచిత్రముగా గన్పట్టకమానదు. శ్రీనాథుఁడు
కేవలము శైవ గ్రంథములను రచించిన వాడగుటచే నీవైష్ణవ మతావ
లంబియగు రాఘవరెడ్డికి నిష్ఠము గాకుండుటచే గవి విడిచిపెట్టినో లేక
రాఘవరెడ్డి పూర్వపులకును శ్రీనాథుని పోషకులగు కుమారగిరి పెడకో
మటి వేమారెడ్డికును గల కుటుంబ వైషమ్యముచేత విడిచిపెట్టినో మ
నము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. శ్రీనాథుని పేరు విడుచుటమా
త్రము నిర్దేశకముగాదు.

రాఘవరెడ్డి వంశము అనవేమారెడ్డివంశమునకు సంబంధించినదని
మాత్రము తెలియపచ్చుచున్నది. కాని ఆ సంబంధమెట్టియో గ్రంథ
మందు వ్యక్తపరుపఁబడలేదు. పుత్రప్రతాపాదికమా, లేక దుహితృ దా

హిత్రాదికమాయది యని నిర్ణయించుట కాధారములు గాన్పింపవు. రాఘవరెడ్డి గోత్రము యానపాల గోత్రము. దేసటివారి గోత్రము తెలియరాకున్నది. వీరిదికూడ నదియే గోత్రమయినయెడల రాఘవరెడ్డి వేమారెడ్డియొక్క పుత్రసంతతిలోని వాడగును. రాఘవరెడ్డి తిండితాతలు శైవమతస్థులుగా నుండినట్లు గాన్పించుచున్నది. రాఘవరెడ్డి తిండియు బినతండియు పంతులూరి యన్నయ్య యను శైవచార్యుని శిష్యులు. రాఘవరెడ్డిమాత్రము శైవము విడిచి వైష్ణవమును స్వీకరించెను. ఈతడు తిరుమల తాతాచార్యుల వంశస్థుడిగు సింగరాచార్యుని శిష్యుడు. రాఘవరెడ్డి వంశవృక్ష మిట్లున్నది.

అనకమరెడ్డి
ఆతని వంశమున

లింగారెడ్డి

అనకూరన (పాకవాటిలో)

పెమ్మ
|

మేరమరెడ్డి

తమ్మరెడ్డి (x మాచమాంబ)
|

అన్న వల్లభ చింత గంగ (అమలాంబx) బసవన్న అన్నారెడ్డి లింగారెడ్డి

రాఘవరెడ్డి తమ్మరెడ్డి లక్ష్మారెడ్డి

రాఘవరెడ్డి కాలము నిర్ణయించుటకు రెండు శాసనములున్నవి.

వానినిచ్చట జేర్చుచున్నాను. * వానినిబట్టి చూడగా నతఁడు కృష్ణదేవ

—, మొదటి శాసనము. :-

1. శ్రీమతే రామానుజాయ
2. నమః స్వస్తిశ్రీ జయద్భుతాయ

గాయల కాళపువాడని నృప్తమగుచున్నది. కావున వెన్నెలకంటి సూర
న్నకూడ నాకాలపు వాడేయై యున్నాడను.

3. కాలివాహన శకవరుషంబులు
4. ౧౮౫౦ అశ్వశేట్టి సర్వధారి సంవత్సర
5. త్వర ఆషాఢ శు ౧౧ ఆ॥ చతుర్దశ
6. వాధీశ్వర అఖిలాండ్లకోటి భగవత్
7. డనాయకుండైన వెలిగొండ శ్రీ తిరువెం
8. గ్గళ్ళాతన్ని మీదానులు రావూరి రాగా
9. వరేడింగారంపు వెలిగోటి రంగనా
10. యిని కొమారుండు తిమానాయి
11. నింగారును అనంత మైన (దం)డ్డముకు
12. సమర్పించి యిచ్చిన భగవత్
13. నం॥ వుద్దగిరికిం జెల్లిమానయకా
14. శ్రీలోని కనకగిరి మునునూరి పోలవ
15. రకుం జెల్లిదానడిపల్లె గామము
16. కొండ మరుసయ్యవారికిని రావూరి
17. బసువారేడింగారికిన్ని వెలిగోటిర
18. ంగా నాయినింగారికిన్ని పుణ్యము
19. గాను అంగంగ వైభవాలకున్న అమృ
20. దపళ్లకున్న ఆచంద్రార్కస్తాయిగానూ
21. యీ గామంనుంకం చూపుటోయ
22. ం మోదలుగాను జేవునికి దారా
23. నోసి సమర్పించి యిస్తామి యీ
24. పుణ్యానకు యవ్వరు లెప్పినడ
25. చినాను తను మాతృపితృలా
26. ముసంతారిని గోవును బ్రాహ్మ

27. ని వారణాసిలో స్వహస్త పదశేసి
28. నదోమాన పోదురు మరిని తప్పి
29. నడిచిరాకుఖశేనమున్ను గాడిదె
30. సికినమును కుడిచినవారు శ్రీ
31. దానపాల యోర్ముధ్యేదానా
32. భేయ్యోమపాలునందానాస్వర్ణ
33. మనాపోతిపాలునానచ్చుతం
34. ఫలం స్వదత్తాదుగుణంపుణ్యం
35. పరదత్తామపాలనం పద్మాప
36. పాశేన స్వదత్తం నిష్పలంభవే
37. ఈ శ్రీ

— రెండవ కాసనము. —

1. కుభమస్తు స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు గరకర ఆరు
2. నేంటి పువ్యకుద్ధ గల గురువారమున్ను సోమగహ
3. గమున్ను అభవ పుణ్యకాలం అందును జగనె
4. బృగండ్ల సంగ్రామ ధనంజయ పేమాదిరి దాన
5. చింతామణి పట్టు లలాట రాయ బయ వళ
6. యక దిరుదాంతుండు అభవ రాపురి (రాపురి) రాఘవరెడ్డింగారు తమ
7. తండ్రి బస్వరెడ్డింగారికిన్ని తమ తల్లి అమలాంబికమ్మ పుణ్యము
8. ఘనట్టుగాను లింగాలకొండ సోమేశ్వరునికిన్ని బగాది గంగకున్ను
9. సాష్టాంగమున్ను ద్విగ్ధముపెట్టి సమర్పించిన ధర్మకాసనము
10. కు కొండమర్పుయ్యంగారు మానాయంక్కరామ్మ ఇచ్చిన కగిరిపోల
11. చెర్ల మునుందూరి సీమలో గంగపట్నం సోమేశ్వరునికిన్ని బగాది గ
12. గంగకును సోదసోపచారాలకున్ను సమర్పిస్తేమి గాని ఇ ధర్మము ఎ
13. వ్యయ తప్పినాను గంగకర్త గోవును బ్రాహ్మణి కంపిన పాపాన పో
14. పుణ్యాదు

రాఘవరెడ్డి తండ్రి తాతల సందర్శములో నొక చిత్రవిషయములో గుర్తింపవలసియున్నది. తన తండ్రి బసవరాజనియు తన తాత తమ్మయ్య యనియుఁ జెప్పుచు, తండ్రియగు బసవరాజు ఉదయగిరి రాజ్యము గజపతులచేతను కర్ణాట రాజులచేతను గౌరవ విరుదములును బొందినట్లు చెప్పుకొనెను.

సీ. కటకాధిపతియైన గజపతిరాజుచే

ప్రీతిలేని పల్లకిపదవి నొందె

మహిమచే గర్ణాట మండలాధిపుచేతఁ

గడలేని రాజ్యభాగములు గాంచె

బౌద్ధపౌరుషమున రాజల్ల మెఱయఁగా

మలకవజీర్ణ కుమ్మలికఁజేసె

దెల గాణభూములఁగల మన్నెవారిచే

బలవంతమునను గప్పములు గొనియె

తే. జాటుధాటి నిరాఘాటఘోటకావ

భీఖోద్ధూత నివిడధూరీ విలివ

మండితాకాంగ నాకుచమండలండు

రాహుబలకాలి తమ్మయబసవవిధుఁడు. (అశతారిక ప. 41)

రాఘవరెడ్డి తండ్రి తాతలగు బసవయ, తమ్మయలవలెనే ఆ యా పేర్లలో నిద్దఱు తండ్రికొడుకులు ఉదయగిరిరాజ్యమందే యాకాలముననే రాజ్యము చేసి యుండిరి. వారును గజపతులవల్లను, కర్ణాటక రాజులవల్లను అనేకములకు గౌరవములును బొందియుండిరి. వారిద్దఱు తమ్మభూపతియు బసవరాజున వీరును కృష్ణదేవరాయల కాలముననుఁ దత్పూర్వమునను ఉదయగిరిరాజ్యమేలిరి. వీరు క్షత్రియులు. వీరింటి పేరు కుంటముక్కలవారు. వీరిలో బసవరాజు దూబగుంట నారాయణ కవి రచించిన వంచితంత్రమును గృతినొందెను. కావున రెడ్డివంశస్థులగు

తమ్మయ బసవయలును శ్రీతియవంశస్థులగు తమ్మయ బసవయలుగా నూహించి పొరబడకూడదు. శ్రీతియులగు తమ్మయ బసవయలు ఉదయ గిరి రాజ్యమంతయు నేలిరి. వారికింప రెడ్డివంశస్థులగు నీతమ్మయ బసవయలు సామంత సంస్థానాధిపతులుగానుండి పరినాలించుచుండిరి.

—, కృతికర్త విషయము. —

వెన్నెలకంటి సూరన్న ఆపస్తంబ సూత్రుఁడును హరితన గో త్రుఁడునగు బ్రాహ్మణుఁడు. అతని తండ్రి యమరమంత్రి. అతనికి చెఱుకూరి యమరమంత్రియని సూరస పేరుపెట్టివాఁడు. బహుశః యీ యమరమంత్రి గుంటూరుజిల్లాలోనున్న చెఱుకూరుగ్రామమునకుఁ గరణీకము చేయుటచేతనో లేక ఆగ్రామమందు స్థిరనివాస మేర్పఱచు కొనుటచేతనో యీ విశేషణమును బేరునకుఁ జేర్చివాఁడు. సూరకవి తాత వెన్నెలకంటి సూరన్న. ఈ సూరన్న అనపోతారెడ్డికిఁ గృతులి చ్చిన వెన్నెలకంటి సూరన్న కన్నొవ తరమువాఁడో నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. కృతికర్త తత్వల్లిపెరు చెప్పకొనలేదు. కృతినాయకుఁడగు రాఘవరెడ్డిచలన బసవపురమును నగ్రహారమును గ్రహించి తణ్ణారవము నకుఁ బ్రతిగౌరవముగఁ దన విష్ణుపురాణము నతని కంకితముఁ జేసెను ఈవిషయములను గ్రంథప్రస్తావనయందు తాను చెప్పకొనెను.

సీ. భక్తచరితుఁ డాపస్తంబమునిసూత్రు

కుద్ధపారస్వత ప్రోతగ్రహతుఁ

హరితగోత్ర నవితుఁ డాంధ్రభాషాకావ్య

రచనాభివయ వికారదుఁ బ్రబంధ

కర్తను వెన్నెలకంటి సూర్యుని మను

మని చెఱుకూరి యమరయమంత్రి

సత్పుత్రుని నాకువిస్తారవిచిత్రమా

ధుర్య కవిత్వ చాతుర్యశీలు

తే. నిజకులచార మార్గైక నిపుణుఁ బరమ

సాత్వికోదయ హృదియు వైష్ణవపురాణ

వేది సారస్య విద్యాప్రపీణు సుకవి

మాననీయుని సూరనామాత్యనరుని (పీఠిక. ప. 23)

ఈసూరన వంశములోనివాడగు వెన్నెలకంటి వెంకటాచలకవి శ్రీకృష్ణవిజయమును బ్రబంధము రచించి దానిలో నీసూరన్ననుగుఱించి కొంతప్రశంసచేసి తన వంశవృక్షము నిల్లుకూపెను.

నీ. సూరపకాంతిచే సూర్యప్రకాశుండు

వేదాది విద్యల వెలసినాడు

విష్ణుపురాణంబు వేడుకఁ దెనిగించి

విమలయశంబున వెలసినాడు

రావూరిబసవన్న రమణతోనిచ్చిన

యల మొగుళ్లురగ్రహారమందె

వెలుగోటి తిమ్మ భూవిభునిచేఁగొనియెఁదా

నాందోలికాచ్చత్రమగు చదవిని

తే. కవితపుట్టిల్లు వెన్నెలకంటియిల్లు

ననెడు పారుషనామధేయంబు నిలిపె

సరసగుణములుగలిగిన సాధుసుకవి

మాననీయుండు సూరనామాత్యవరుఁడు.

ఈసూరన్న కుమారుఁడు లక్ష్మన్న. అతని కుమారుఁడు చక్ర వృ. వాని కొడుకు గంగయ్య. వానికొడుకు సూరవరాజు. అతని కొడుకు జగ్గన్న. అతని పుత్రుఁడు వెంకటాచలకవి. కావున విష్ణుపురాణ పు సూరనార్యునకు వెంకటాచలకవి యారవ పురుషుఁడు. సూరన్న

బసవాపురమును రాఘవరెడ్డియగడి యగ్రహారముగాఁ బొంపని చెప్పకొనెను. వెంకటాచలకవి రాఘవరెడ్డి తండ్రియగు బసవన్నయే కవికి మొగుల్లూరు అగ్రహార మిచ్చినాఁడని చెప్పినాఁడు. బహుశః మొగుల్లూరు వశే బసవాపురమును నామాంతర మేర్పఱచినాఁడేమో.

—, గ్రంథవిషయము. —

హిందూమతమందలి త్రిమూర్తులలో రెండవ వాడగు మహావిష్ణుని చరిత్రమునుఁ దెల్పు నీగ్రంథము అష్టాదశ పురాణములలోనిదని మొదటనే చెప్పితిని. మహావిష్ణుని ప్రశంస విపులముగ హరివంశమునఁ గూడ నున్నది. దానిని సమగ్రముగ మొదట నాంధ్రీకరించినవాడు యెత్తాపెగ్గడ. ఆతఁడు సూరన్నను సత్తిమాన్యుఁడు. కావున నీ విష్ణుపురాణాంధ్రీకరణములో సూరన్న ఆంధ్ర హరివంశమును సూక్ష్మదృష్టితోఁ బఠించియే యుండును. విష్ణుని చరిత్రమును విపులముగా వర్ణించెడి మఱియొక గ్రంథముగలదు. అది శ్రీమద్భాగవతము. దానిని బమ్మెర పోతనామాత్యుఁడు సూరన్నకుముందే తెనిగించి ఆంధ్రుల కమృతప్రాయముగ సిద్ధపఱచి యుండెను. దానినిగూడ సూరన్న పఠించియేయుండును. ఈగ్రంథత్రయమందలి రచనా తారతమ్యములను నిరూపించ నుద్దేశము నాకు లేదు. అది యనవసరపుపనియని తలంచుచున్నాను. ఎత్తాపెగ్గడ కవిత్వమునకు సాటిగా సూరన్న వ్రాయఁగలుగుట “తగదు ధరాధరంబుతో ధీకొనుట” యట్లుండును. పోతన్న కవిత్వము తక్కిన మేటియాంధ్రీకవుల కవిత్వపుదారినిఁ బోలేదు. ఆతఁడు స్వతోభ్యస్తకవిగాని గురుశిష్యత కవి గాఁడు. కావున భావయందును భావములందును సర్వ వ్యతంత్రుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రజనుల కొక పవిత్ర గ్రంథమును దెనిగించుచు నంస్కృతభాషకు డు, ము, వులు మాత్రము చేర్చినట్లు

సామాన్యముగ గొంథముంతయును గీర్వాణభాషామయముఁ గావించెను. ఆ గీర్వాణభాషమాత్రము మృదువైనదియు మధురమైనదియు శ్రవణానందమైనదియుఁ గావున నాలచి రచనామార్గము చాలవఱకు విలక్షణముగాను సర్వస్వతంత్రముగానుండినను దానినిఁ బఠించుటయందాంధ్రులు తనివీరినది యానందము నొందుచుండుదురు. సూరనార్యుని రచనకును పోతన రచనకును ఎన్నిధమైన పోలికయుఁ గాన్పించును. ఎఱ్ఱాప్రెగడ ననుకరించి వాని పట్టుత్వమును బొన్నత్యమును బొందలేకపోయినను వానిలక్షణములను గొన్నిటినిఁ గూర్చుకలిగెను. బహుశః వెన్నెలకంటి వారి కవిత్వపు సాంపును ఎఱ్ఱాప్రెగడ కవితారీతియు గుడ్లూరియందలి సన్నికృష్ట సాహచర్యమున ననుకూలత భవించినవేమో !

సూరనార్యుని యాంధ్రీకరణమును భావనారాయణుని యాంధ్రీకరణమును సంస్కృత మాతృకతో సరిచూచి శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగార్లు కలసి నిర్ణయించిన యభిప్రాయమును వెనుకనే కనఁబఱచితిని. భావనారాయణుని మాతృకకు సత్యంతము చేరికగా నుండునట్లునువదించినట్లును, సూరనార్యుఁ డట్టి నియమమును బాటించక పెంపు కుదించులలో తన యిష్టమునచ్చినట్లు సంప్రదించికొనినట్లును నిర్ణయింపఁబడినది. వీరిద్దఱు చేసిన సిద్ధాంతమును పునర్విచారము జేయుట పిష్టపేషణమని విశిదిపెట్టుచున్నాను. వీరు తమ సిద్ధాంతమును మాత్రము దెల్పిరి కాని వారు చేసిన నిర్ణయమును జూపెడు దృష్టాంతము నొకదాని నైనను జేర్చుట లేదు. కావున విష్ణుపురాణమునందలి ముఖ్య కీలక మనఁదగు నారాయణుని సర్వాంతర్యామిత్వము, సర్వాధార భూతత్వము విశదపఱచెడు నీ క్రింది భాగములను సంస్కృత పురాణమునందలి యుద్ధరించి దాని సుభయకపు లెట్లు తెనిగించిరో చూపెదను.

తారామయం భాగవతః శింశుమారాకృతిః ప్రభోః ।

దివి కూపం హరే ర్యత్తు తస్యపుచ్ఛేష్ఠిహోధు)వః ।
 సైష భ)మన్ భా)మయతి చంద్రాదిత్యాదికాన్ గ్రహన్ ।
 భ)మంత మను తయాంతి నక్షత్రాణిచ చక్రవత్ ।
 సూర్యాచుద్ర)మసా తారా నక్షత్రాణి గ్రహైః సహ ।
 వాతానీకమయై ర్భృంధైర్ధ్రువే బద్ధాని తానివై ।
 శిశుమారాకృతిహోక్తమ్ యద్రూపం జ్యోతిషం దివి ।
 నారాయణోఽయంచ ఛామ్నాం తస్మాన్ ధారః స్వయంహృది ।
 ఉత్తాసపాదపుత్రస్తు త మారాధ్య జగత్ప్రతిమ్ ।
 సతార శ్శిశుమారస్య ధ్రువః పుచ్ఛేవ్యవస్థితః ।
 ఆధారశిశుమారస్య సర్వాధ్యక్షోజనార్దవః ।
 ధ్రువస్య శిశుమారస్తు ధ్రువే భానుర్ వ్యవస్థితః ।
 తదాధారం జగచ్ఛేదం సదేవాసుర మానుషమ్ ।
 యేన విప్ర విధానేన తస్మైకైమనాః శ్రుణు ।
 వివస్వా నష్టభిర్ మాసై రాదాయాహో రసాత్మికాః ।
 వర్ష త్యంబు తత శ్చాస్మమన్నాద ప్యఖలమ్ జగత్ ।
 వివస్వానం శుచి స్తీ త్నై రాదాయ జగతో జలం ।
 సోమం పుష్టా త్యథేందు శ్చివాయునాణుమయైర్దిదివి ।
 పాలైర్విక్షిపతేఽభ్రేషు ధూమాగ్న్య నిలమూర్తిషు ।
 స భ్రశ్యంతి యత స్తేభ్యో జలా న్యభాణి తా న్యతః ।
 అభ్రస్థాః సవతంత్యాంహో వాయునా నముదీరితాః ।
 సంస్కారం కాలచలితమ్ మైత్రేయాసాద్యనిర్మలాః ।

వెన్నెలకంటి పూరన్న :—

శు. అకులాకాశము సర్వమున్ దనమయంబైకాలకక్రంబుతో
 స్థరంబున్ హరినాత్మలోనిది యధేచ్ఛన్ శిశుమారపూజా

పతిత్రైలోక్య సమున్నతన్ మకరరూపవ్యక్తిమైయుండు ని
స్త్తురుడై మీఁదధ్రువుండు దావెలుగుఁ దత్పుచ్చాగ్రదేశంబునన్.

లే. సతతమును శింశుమరాఖ్య చక్రమెత్తుడు
చంద్ర సూర్యగ్రహది నక్షత్రసమితిఁ
ద్రిష్టచును దాను నొక్కటఁ దిరుగుచుండు
నన్నిటికిమీఁద ధ్రువుఁడున్నట్లు తిరుగు.

౪. సూర్య చంద్ర గ్రహ నక్షత్ర తారకా గణంబులు వాయు నాశంబు
లచేతి ధ్రువునియందు దృఢంబులై యుండును.

క. మునుశింశుమారుఁ డబ్బా
క్షువకుఁ దపంబాచరించి జ్యోతిశ్చక్రం
బున నిర్చే ధ్రువుఁడు నవ్విధ
మున గొల్చి తదీయపుచ్చమున విలసిల్లెన్.

న. కావున సర్వావ్యక్తుండైన పుండరీకాక్షుండు శింశుమార చక్రంబు
నకు నాధారంబు. శింశుమారుండు ధ్రువునకు నాధారంబు. ధ్రువు
డు సూర్యునకు నాధారంబు. సూర్యుండు నదై వాసురమానవంబై
న లోకంబునకు నాధారంబై నమస్త భూతలంబుల నన్నిచానాదులఁ
బరితృప్తులం జేయు నట్లనిన.

చ. ఎనిమిది మాసముల్ గవి మహివలయుంబునఁగల్గుతోయముల్
దప కిరణంబులందుఁ గొని తక్కినమాసచతుష్టయంబునన్
ఘనతరవృష్టిరూపములుగా జలముల్ గురియింప లోకమె
ల్లను బరితృప్తిఁజొందును జలంబును నన్నముఁగల్గి పెంపుతోన్.

సీ. కాలాత్ముడైన భాస్కరదేవుఁ డాత్మీయ
చందాంశువులచేత జగతియందుఁ
గలిగిన సకలౌదకములుఁ దీరిచెచ్చి
యన్యుకాంశుమండలమందు నునుచు

నాడొబ్బనైరియ నాయనాళంబుల

నాకాళభాగంబునందు దాచు

చూరుత సలిలధూమశోభితిసంయోగ

మనఃజేసి జలధరంబులు జనించి

తే. వృష్టిపంస్కారకాలప్రవృత్తివలన

వాయుబంధంబులెల్లను వదలి నింగి

నున్న జలములుచెందుఁ బయోధరముల

దానఃజేసియు జగతిని వానగురియు.

(ఆ. 3 ప. 198—199)

కలిదిండి భావనారాయణ కవి :—

ఉ. ఆశులూక్తురూపము నభోంతమున న్వెలుగొందు శింశుమా
రాకృతి తారకామయమునై మునివల్లభదాని తోఁకపై
నేకద, యాధుప్రపంచపియించుట, తారకల స్త్రహంబులన్
గైకొని ద్రివిషయందు సతిగాఢసమీరణపాశబద్ధుడై.

ఉ. ఆరయశింశుమారతనుడైన జనార్ధను మానసంబునన్
కోరిభజించు నాధుప్రపంచస్సకలగ్రహ తారకాళిక్
పారసవత్రిగోచనఁడు సర్వదరాదరభూతధారియ
ధారముగా నెఱుంగును యథాకథనందిది నీకుఁ జెప్పితిన్.

క. ఇనుఁ డెవిమిదిమాసంబుల

తవకరముల వవనిరసముతగ గైకొని నా

ల్లనెలల నొసంగువన్నం

బనుత్రగ జీవించు పాణిలన్నియుదానన్.

చ. దినమణి వాయుపాడినుయతీక్ష్ణ మయనాఖవయంబుచే జలం

బావరగపోమనందు నిడునుర్వర సర్వజలంబులీలగై

కొని భువనంత్రిపై విడుచు కూడుకకాలమగుత్పరియొక్కతన్

భువములు భూమిపైవిడుచు గర్జిలుచున్నవవారి పూరముల్.

ఈ యిద్దరి కవుల యాంధ్రీకరణములలోను మాతృకానుసారణ మందలి భేదము మాత్రమేగాక మరికొన్ని విధములగు భేదములు గాన్పించుచున్నవి. తైలియందును రచనాదృష్టియందును చాల వఱకు భేదమున్నది. భావనారాయణ కవియు సూరన్నవలెనే కొన్ని తావులలో మూలమును సంక్షేపించుటయుఁ జూడగలము. కావున నీతని యనువాదము ఆంధ్రీవాల్మీకి యని పేరుపడసిన వానికొలను నుబ్బారావుగారి యాంధ్రీరామాయణము వలెగాక అభినవ లిక్తన యని బిరుదుగాంచిన శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారి యాంధ్రీ భారతము వలె నున్నది. మాతృకలోని స్వల్పాంశమైనను త్యజించక యనువదించిన వారే వీ రిద్దరును. కాని భారతాంధ్రీ కర్త యచ్చటచ్చట రసపోషణము కొఱకు కొన్ని స్వకీయ భావములను జేర్చియు, కొన్ని వర్ణనలను జెందియు తన కృత్రిమిఁ జదివెడు వారి యందుఁ గావ్యరసాస్వాదనోత్సాహమునుఁ బుట్టించ ననుద్ధుఁ డయ్యెను. అట్టి భాషాంతరీకరణమే యీ భావనారాయణ కవిదియు.

సూరనార్యుని తైలి మృదువుగాను, ధారాళముగాను, మధురముగాను నున్నదని వెనుకనే చెప్పితిని. సెలయేటిలో నీ రెల్లు నెమ్మదిగాను, చల్లగాను, నిరర్గళముగానుఁ బ్రసహించునో యట్లే యీ కవీశ్వరుని తైలీ ప్రవాహము; అప్రయత్నముగాను స్వాభావికముగానున్నది. పద్యములు చదువం జదువ నా శుకవిలముగా నీ ప్రబంధమునుఁ జెప్పినేమో యని యూహ పొడముచుండును. ఎచ్చట నైనను నొక శబ్ద చిత్రము కొఱకు గాని యొక శబ్దబాలంకారము కొఱకు గాని యీ కవి నిలిచియుండలేదు. రసావిష్కరణము కొఱ కనుకూలించెడు కథలు వచ్చినప్పుడు వానిని సమగ్రముగా బరిశీలించుకొని చిన్నచిన్న నాటి కలుగాఁ జెందించుచును. అనగా కథాముఖము నుండి కథాంతము

వఱకును కృమకృమముగా రసోన్మేషణము గావించుచు రసోద్యోగ మున్నతావస్థను బొందగానే కృమకృమముగా నుద్రేకమును తగ్గించుచు పాటకఘట్కి నవలంబించెను. ఈ దృశ్యంబగు రచనా విధానమునకు దృష్టాంతములు మారిష చరిత్రము, సౌభరి చరిత్రము, తారా శళాంకము, ఊర్వసీ పురూరవ కథ యిత్యాదులు. వీనిలో దేనిని జదివినను రసాత్మకమైన కవిత్వము నవ నవోన్మేషముగాఁ బ్రవహించుచున్నది. సూరన్న విష్ణుపురాణమును రసాత్మక కావ్యస్వప్నితోఁ జూచి కావ్యఫల రసాయనముగఁ దెనిగించెను. భావనారాయణ కవి ప్రాయశః విష్ణుపురాణమును ఆధ్యాత్మిక పుణ్యచరిత్రముగఁ గైకొని భక్తి ప్రతిపాదన కొఱకు ప్రయత్నించి యాంధ్రీకరించెను. కావుననే ప్రహ్లాద, జడ, భరతాది భక్తుల చరిత్రలను విరివిగ పెంచియు. తారాశళాంకోర్వసీ పురూర వాది శృంగార కథలను గ్లుప్త పఱచియు ననువదించెను. ఈ రెండు గ్రంథములయందు నివ్వితముగు రసభేద ముండుటచే గాక శైలియందును భేదమున్నది. భావనారాయణుని కవిత్వము ముదురుపాకము గలిగి భాషార్పణి శబ్దాలంకారములను గలిగి యున్నది. వెనుక డూబగుంట నారాయణ కవి పంచతంత్రమును సాధుశైలిని స్వాదుగా రచింపగా పర్వతరాజు వెంకటరాజు దానితోఁ దృప్తి నొందక యీ గ్రంథమునే ప్రాథ శైలిని కష్టముగా నుండునట్లు తెలిగించెను గదా! అట్లే యీ భావనారాయణుడును.

సౌభరిముని ముదిమిని సూరన్న కొలది మాటలతో నూదించి విడిచి పెట్టెను, “ జర్జరితమైన శరీరము లోడ దద్దయున్, ముదిసిన వాడ వీవు...” భావనారాయణుఁ డంతటితోఁ దృప్తి నొందక యీ శృద్ధ మునీశ్వరుని యెంత రోతగా వర్ణించినాడో చూడుడు.

సీ. ఉచ్ఛాతరసిరా ప్రచ్ఛాదిత శరీరుఁ
 బరికింపమాన దుర్భరశిరస్కు-
 నాలంబమానపరీ లక్ష్మి తానను
 శిథిలితని పతితాశేషదశను
 సంఘన్న పటల దూసరితాక్షి గోళకు
 శ్రేష్ఠఘర్షుర రవాళిప్తకంఠుఁ
 గోదండ ఒండభంగుర విరుద్ధాకారుఁ
 బలితలోమశృకు బద్ధశేకు

గీ. భూరినిర్భరతరి జరాభారజర్జ
 రావయివె, నమ్మునీంగుఁ గన్నారఁజూచి
 చూచి “యే, మాయచెప్ప నీసునశపించు”
 నంచు నెంచుచుఁ జింతించెననివిభుఁడు. (ఆవ్యా 4 ప 83)

సూరన్న మోనిముదిమిని యెక్కువగా వర్ణింపక కన్యల సౌందర్యము నెక్కువగా వర్ణించెను. భావనారాయణుడు తన స్వభావము నకుఁ దగిల్లు వ్యతిరేక కార్యముచుఁ జేసెను. సూరన్న తేసిన కన్యకా వరనము.

ఉ. కాటు మెటుంగులో మెలపుఁగైకొనవేర్చిన వైడిబొమ్మలో
 మారునిదీములో కలికిమాటల చంద్రికకలో చెలంగు శృం
 గార రసాధిదేవతలొకమ్మని క్రొవ్విరి లీఁగలోయనన్
 వారిజపత్రలోచనలు పచ్చిరి మోహవిలాసమూర్తులై. (ఆవ్యా 5. ప. 148)

భావనారాయణుడు వీరిని వర్ణించుట యే లేదు. ఇట్లు రసవిషయమునను శైలీ విషయమునను వీ రిద్దఱికిని భేదము స్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నది. సూరన్న కవితా ప్రియుఁడు, భావనారాయణుడు పాండితీ ప్రియుఁడు. సూరన్న యందు శృంగారరస మెక్కువ, భావనారాయణుని యందు భక్తిరస మెక్కువ. సూరన్న శైలి యందు సాగు

మూర్యమును, భావనారాయణ శైలియందు ప్రాధిమ్యము గన్పట్టుచున్నది. తాడేపల్లి సీతారామస్వామి రచన నాతి సులభముగాను నాతి కఠినముగాను యున్నది. శైలియందు గాని కల్పనయందు గాని ప్రత్యేక విశేషమెద్దియుఁ గానిపించదు. పైనఁ జూపిన సాధరి వృత్తాంత విషయములో ముదునలి యగు మాని పర్ణనము గాని కన్యల లాపణ్య పర్ణనము గాని లేకయే కథను సాగించి నాఁడు. దీనిని స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ నిదర్శనముగా దీసికొనవచ్చును. కథా విషయములను తప్పకుండ నివేదించుట యే యీతని పని. అంతకుంటఁ గవితకు వేరె తొడవులు గన్పించుట లేదు.

మూరన్న కవిత్యము యింపు సాంపులు జూపెడు వట్టులు కొన్నిటి నగవలచి యీ కావ్య విచారణ ముగించెద.

1. ప్రహేళికాచరిత్రలో ప్రహేళికామని చమత్కరము గుఱించి తండ్రియగు హిరణ్యకశిపుఁడఁ బ్రశ్నించుట :—

ఉ. ఏమినుభాషితంబు పరియించితిపుత్రక రాజనీతులే

యేమియెఱుంగఁజెప్పె గురుఁ డిచ్చడు నీదగు పుత్రకంబునం

దేమిటిభింతె యున్నయది యిచ్చడు పాతకశక్తిఁజూచెదన్

మామది కింపుఁగాఁ జదువుమా యొక చద్యము వీరి మందఱన్.

(2 ఆశ్వా. 280 చద్యం)

ఈసందర్భములో పోతన్న భాగవతముందు వ్యాసినది యిట్లున్నది.

క. ఉత్సాహపృథుమంత్రశక్తియ కమే యద్యోగమారూఢసం

విత్సంపన్నఁడనైతితే చదివితే కదంబులన్ శాస్త్రమూర్

వత్సా రమ్మని చేరఁజీరి కొడుకున్ వాత్సల్య సంపూర్ణుడై

యొక్కొంగ్రహుఁడేర్పి దానపరిభం దుక్కొంతదీపింపగన్.

(7 వ స్కంధం 180 చద్యం)

2. పార్జితావహరణ సమయమున సత్యభామ వనపాలకులతోఁ
కప్పిన మాటలు :—

క. ఎక్కడి దేవేంద్రుఁడు మఱి

యెక్కడి పాలోమి వీరికి భూజాతం

బెక్కడిదీ లోకములో

నెక్కుడు వీరలయైరి యెవ్వరికంటెన్.

తే. జలధిబుట్టిన యీపారిజాతవృక్ష

మఖిలలోకమృతకు సమ మదియు గాక

నామగడు కొరి మీ శచీనాథుకంటె

బల్లిదుండెట యెఱుంగరె యెల్లవారు.

క. నామగడు సత్యలోక

గ్రామణి దేవేంద్రుఁడాదిగాఁగల దివిజ

స్త్రమములు గొలువసుండుట

యేమీ పాలోమి యెఱుంగదే మఱచెనో.

క. తన బాహువిక్రమ

ఘనఁడయ్యెడునేనిఁ గృష్ణఁ గయ్యములో మా

క్కొని గెలిచి పారిజాతము

గొనిపోవుం గాక యేలగొఱుగులు తనకున్. (8 ఆశ్వా. ప. 130-134)

ఈ వట్టిన ముక్కు తిమ్మన్న సత్యభామచే జెప్పించిన
పలుకులు :—

నీ. వినుఁడు సురేశ్వర వనపాలకులు వార్ధి

బొడమిన యీదివ్యభూరుహమున

కించాణియెవ్వతే? యిందుంగు నెవ్వఁడు?

తోడి యిందరను గొస్తుభమునెవ్వఁ

డధిపుఁడై ధరియించె, నరఁడె చేకొనుఁగాక

తెకలేర యిదియేమి యొకరిసాక్ష్యి.

యిననాడు విభునిచే నీవదాన్య నగంబు

నొడియించుకొని యేనుమన్నదానఁ;

తే. బలుకులేటికిఁ దాపీరచిత్తియేమి

మీశచీదేవి తనదు ప్రాణేశుడైన

మఘపునిటబంపి సత్యభామా విధేయు

వలన మరలంగఁగొనుటెపోవానితనము.

(అ. 4 ప. 58)

తే కేశధ్వజ ఖండిన్యో చాఖ్యానమున కేశధ్వజుడు అడవికిఁ
బారిపోయిన ఖండిన్యో కడకు జేరుచువును సూరన్న యిట్లు నర్ణించెను.

మ. మన శత్రుండిట జోడుమైఁ బొదివి రణభిమంలైన ఖడ్గంబు గై

కొని తేరెక్కి రణంబునేయనిదె వైకొన్నాడు వీలొంటిపా

టున జిక్కెన్ వధియింతమంచు గడునాటోపంబు దీపింపబో

రున శస్త్రాస్త్రచయంబు గైకొని మహాగోషంబునన్ జేరినన్.

క. వారలంగనుఁగొని పనయముఁ

తోరంబుగ నతఁడుపలుకు దోర్బలమున మీ

తో రణమునేవి గెలువం

గారాసు విరోధమాత్మగలుగను మాకున్. (అశ్వా. 8 ప. 402)

ఈ విషయమునే శ్రీశృష్టదేవరాయలు తన యాముక్తమాల్య
దలో వర్ణించిన విధము :—

మ. ధనధాన్యద్విరదాశ్వగోధనసమేకంబెల్ల సామ్రాజ్యముం

గొనియుంచాలక తాటశీయపలభుక్కుటాకృతిం జింకతో

లున నాచ్చున్నఁడవై ప్రకాంతుగతి మాలోజొచ్చి పొగింబులున్

గాన జేతెంచితి దుర్మతి గడపెద స్థూరంబ్రధల్లంబునన్.

మహాప్రథర. అనినం జేయెత్తియో హోయలుగ కవి

మహాచారతాయప్రమాదం

బున చైకల్కంబు యాగంబునకుఁ బాడఁతు

నే భూసురశ్రేణివేడ

న్నిను నావేదించి పంపెన్నెరుయతఁ డె

ఱుంగు న్నిచ్చుతిశ్వేడు పోపా

మ్మని కోపమైన రోపమైన విడుపు యె

ట్టైన మేలింకనన్నన్. (రెండవ ఆశ్వాసము)

4. విద్యార్థి యగు శశాంకుని యెదుట తార జూపిన శృంగార క్రమము :—

నీ. బంగారు చెఱుగుల పట్టుపుట్టుముఁ గట్టి

కమ్మకమ్మారి తిలకంబుదీర్చి

మత్స్యంపునదులును మెఱపుఁదీగయుఁ బెట్టి

యవయవంబుల సామ్మ లలవరించి

కలికి కన్నులయందుఁ గజ్జలంబమరించి

యరజారుకొవ్వన విరులు దుఱిమి

తఱుచుగాఁ గర్పూర తాంబూలములునేసి

పాఁడ్లఁ గుంకుమ పంకమలఁది

తే. పాసఁగ వజ్రంపుఁ బాపట బొట్టుపెట్టి

రవళిమెట్టెల మ్రోతలు రాయడింపఁ

బంపసాయకు మోహనబాణమనఁగ

నిందు బింబాస్య మెలఁగు నమ్మందిరమున (ఆ. 6 ప. 15)

5. ఊర్వశీ పురూరవ నమయ మందు పురూరపుని వన విహార

వర్ణనము :—

నీ. మందారచందన మాకందకాకోట

జంబీరనీ పకదంబ తరులు

మల్లికా మాధవీ మాలతీ చంపక

కుందాది సంఘల్ల కనుమలతలు

కలనాద కలహంసికా తక్రవాక ని

స్తార కాసార కాసారములును

గరపారావతకారి కామృడభంగ

పరిత్రుప్త పరితృప్త పరిచితంబు

తే. మందమలయానిలోద్ధూత మానను మప

రాగధూసరితాకాళ భాగతలము

గలిగి వనదేవతా సముత్క్రమ మనోభి

రామమై యొప్పుచున్న యారామములను. (8 ఆశ్వా. ప. 88)

పై యువాహరణములుఁ బట్టి యీ కవివర్యుని శైలి సరళముగాను స్వాభావికముగాను రిశోదంచితముగాను యున్నదని తెలియగలదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలముందుఁ గవిపుంగవులలో నీతని నొక మేటి కవిగ బరిగణింపవచ్చును.

పురాణమును నొక రసవంతమగు ప్రబంధముగ రచించిన యీ కవి ప్రాథ యాంధ్రుల యాదరణమునకు సర్వవిధముల పాత్రుడై యున్నాఁడు.

అనుబంధము

అల్లసాని పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రము.

అల్లసాని పెద్దనార్యుని గుఱించియు నాతని సుప్రసిద్ధ గ్రంథ మగు మనుచరిత్రను గుఱించియుఁ జాలమంది విద్యాధికులును బండితులును విమర్శించియే యున్నారు. గ్రంథవిమర్శనమును నాధునికపద్ధతులలోఁ బ్రారంభించినది లగాయితు పెద్దన మనుచరిత్రయు దానికే బోటీగా రామరాజభూషణుని మనుచరిత్రయు గ్రంథవిమర్శకుల దృష్టిని నాకర్షించియే యున్నవి. శ్రీవెన్నేటి రామచంద్రరావు B.A., B.L. గారు “మనుచరిత్ర రచనా విమర్శన మ”ను నొక మేలైన విమర్శనమును 1899 సం॥రములోఁ బ్రకటించియున్నారు. విమర్శకా గ్రేసరులగు బ్రహ్మశ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మచ్యుళాస్త్రిలుగారు ‘మనుసమప్రకాశిక’యను నొక చక్కని విమర్శనము నుపోద్ఘాతముగ 1902 సం॥లో రచించి దాని నే తిరిగి యాంధ్రపరిషత్ప్రతికలో ఆ 1922 సం॥లో “అల్లసాని పెద్దనార్య కవిత్యతత్త్వమును” నొక వ్యాసరూపమునఁ గ్రోడీకరించి సంపూర్ణముగను సంక్షేపముగను మనుచరిత్రమును గుఱించి వారి యభిప్రాయములను జెప్పిరి.

శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మనుచరిత్రకుఁ జక్కని వీఠిక వ్రాసియున్నారు. ఇంక వఱ్ఱుల చిన శీతారామశాస్త్రిగారు, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు, కేశవరవు వేంకటశాస్త్రిగారు, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు మున్నగువారు తమ గ్రంథములలో మనుచరిత్రను గుఱించి యానుషంగికముగ రచించిరి. ఇట్టి కవివరుని కావ్యవిషయ మాంధ్రలోకమునఁ జిరపరిచితమై యున్నది.

పైనఁ బేర్కొనిన విధాన్ముల' విమర్శనములను గొంతవఱకుఁ జదివినది. శ్రీ! వె! రామచంద్రరావుగారు మనుచరిత్రను జక్కగా విమర్శించుచు వసుచరిత్రమునందలి కించిల్లోపముల సతినూత్రముగ నుగ్గడించినకతన శ్రీబ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు పై విమర్శనకుఁ బ్రతివిమర్శనముగ మనుచరిత్రములోని దోషలేకముల విస్తరించి వ్రాసిరి. వీరిద్దఱ్ఱాకవిధముగ విమర్శన ద్వంద్వయుద్ధముఁ జేసిరని చెప్పవచ్చును. కాని రామచంద్రరావుగా రెచ్చటను గోపావేశమున మృదుత్వము తప్పి విరసోక్తుల దూషింపలేదు. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగా రన్ననో విమర్శకున కుండవలసిన శాంతచిత్తతయు, నిష్పక్షపాతబుద్ధియు నిడనాడి కేవలము పురోభాగి దృష్టిని రంభాన్వేషణమే ముఖ్య కర్తవ్యముగ నెంచిరోయచు సంశయము పొడమునట్లు నిజమైన స్వల్పలోపములఁ దెంచియు, సనేకములగు నపోహములు, నపార్థములు, నవవాదములుఁ గల్పించియుఁ దమ విమర్శనాచాతుర్యమున నొక్క విపరీతవిమర్శనము గావించియుండిరి. వీరివ్యాసమును సావధానముగఁ జూడఁగ నాకు వెనుకఁ జదివిన యొక చిన్న విచిత్రకథ జ్ఞప్తికి వచ్చినది.

'అరిస్టైడీసు' అను గ్రీసమహాపురుషుఁడు నిత్య న్యాయైకతీలుఁడగుటచే న్యాయమూర్తియని పిలువఁబడుచుండెడివాడట (Aristides the just) కొండొక కాలమున కీన్యాయమూర్తిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టుట కారని శాత్రువులు ప్రయత్నించి, యతనిపై నొక యభియోగముఁ దెచ్చి ప్రజానుమోదముఁ బడయుటకై యెన్నికలు గావించిరి. ఆపుడొక చదువుగాని పౌరుఁడు తన "యెన్నికచీటి" (vote) మీఁదఁ బేరువ్రాయలేక తనదగ్గఱఁ గూర్చుండియున్న పురుషునిజూచి "అయ్యా! దీనిపై నారిస్టైడీసుపేరును వ్రాయుడ"ని కోరెను. అంత నాపురుషుఁడు

“వీమయ్యా! అరిస్తేడినును బహిష్కరించుచున్నావు. అతఁడు నీకేమి యెగ్గొనరించె?” అన నాపౌరుఁడు “అయ్యా! అతఁడు నాకేమియు నపకారముఁజేసి యుండలేదు. కాని సమస్తజనులు నాతని ‘న్యాయ మూర్తి’యని పిలుచుచుండుటచే నాకొకవిధమైన విసువును, నసూయ యుఁ గలిగినవి. అందుచే నాతని బహిష్కరింపఁదలఁచితి” ననియెను. అపురుషుఁడే ‘అరిస్తేడిను’ అని యాపౌరునికీ డెలియదు. అప్పుడు అరిస్తే డీను చీటిని దీసికొని తన పేరు దానిపై వ్రాసి పౌరున కిచ్చివేసెను.

బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి విమర్శన మీమాదిరిగా నుండనోవును! ‘అంధ్ర ప్రపంచమంతయు ననేకవిధములఁ బెద్దనాద్యుని మహత్తరకావ్య ము నుగ్గడింప, వీరికి విసువుగలిగి యొక విలక్షణమైన విమర్శనవ్యాసము ను వ్రాయనెంచిరాయను సందేహము గలుగుచున్నది. లేనియెడల విమర్శకాగ్రేసర బిరుదాంకితులు, సునిశిత మేధావతులు, నాంధ్రగీర్వాణ భాషాకోవిదులు, సూక్ష్మగ్రహణపారీణులు నగు శ్రీబ్రహ్మయ్యశాస్త్రి గారిట్టి అగుచ్ఛాకర మగుకార్యముఁ జేయుట కెట్లు గడంగిరో తెలియ కున్నది.

ఇప్పటివఱకు నితరులు వ్రాసిన విమర్శనలఁ బరామర్శించి వారి వాదములను సిద్ధాంతములను బ్రత్యేకముగఁ బ్రతిఘటించి వారి విమర్శ నములకుఁ బ్రతి విమర్శనములను రచియించి ద్వంద్వయుద్ధము నేయు నభ్యాసముఁ గలవాఁడనుగాను. ముందైన ట్టినేర్పు కలిగించుకొనుట కుద్దేశముగూడ లేదు. అట్లు నచో బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి విమర్శనముఁ బ్రత్యేకముగాఁ బరిశీలించి తప్పావృలను విమర్శించుట కవసర మేమనిన నేను బైన నూదించినట్లు శ్రీ శాస్త్రిగారు వారియపారకేముషీవై భవ మును పెద్దనాద్యునియందు లోపములను గనిపెట్టుటకును గల్పించుటకు ను వినియోగించి, గోరంతలు కొండంతలు చేసియు సపార్థములఁ గల్పిం

చియు, సహవాదబాహుళ్యమున రోత గలుగునట్లు ప్రేరేపించియు ననే విధముల నిష్పాక్షికబుద్ధిని విడనాడి యన్యాయ మగువిమర్శనముఁ గావించిరి. కావున నేపత్రితి విమర్శనకార్యమున కేను బూనుకొనవలసి వచ్చినది. సుహృదయులు మన్నింతురుగాక !

శ్రీశాస్త్రిగారి విమర్శనము నాల్గు శీర్షికలక్రింద విభజింపవచ్చును

i. కథానంవిధానము, ii. రసము, నీతి. iii. పాత్రపోషణము
iv. శైలి.

i. కథానంవిధానము:— మనుచరిత్రమునందలి కథానంవిధానము గుఱించి శ్రీ శాస్త్రిగారు వ్రాసిన విషయములు. “స్వారోచిష మనుసంభవము రస సమంచితకథల నొప్పునది గానఁ దనరచన కనుకూలమఁట. ‘సహజముగ రస సమంచితత్వము గల కథలేవో యెంచికొని వానిని దన రచనలోఁ బెట్టి రసము పుట్టించు సామర్థ్యము తనలో నంత గ లేదు.’ ఈవిధముగాఁ బెద్దనార్యుని కథానంవిధానముఁగూర్చి శ్రీ శాస్త్రిగారు వ్రాసిరి. మనుచరిత్రకథ నెంచికొనుటలోఁ బెద్దనార్యుని కెంతమాత్రము సాధికారము లేదనియు, నాపనిని శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారే చేసి పెద్దన్ననుఁ బ్రబంధము రచియింపుఁడని యాజ్ఞాపించిరనియు మనుచరిత్రము జాగ్రత్త గాఁ జదివినవారికి స్పష్టమగును. అది యట్లుండ నీవాదమెంత నీరసముగా, నెంత విపరీతముగా నున్నదో యోజింపుఁడు. మహాకవులు రసవంతమైన కథల వెదకికొని కావ్యములు రచియించుటకుఁ గారణము వారు రసహీనము లగుకథలను రసవంతములుగఁ జేయ లేకపోవుటయెయని శ్రీ శాస్త్రిగారి మతము. కాళిదాసు, భవభూతి, మేఘదూత, మిల్టను మున్నగు మహాకవులు శ్రీ శాస్త్రిగారిమాటలు వినినచోఁ దలలు వంచుకొని సిగ్గుపడవలసినదే ! ఏలయన నీమహాకవులందఱు రసవత్తరమైన కథలనే వెదకి వానిని నాటకములుగాఁ గాని

ప్రబంధములుగాఁ గాని వ్రాసినవారే. వీరిపనివంటిపనిని శ్రీశాస్త్రులుగా రు నిశసించుట చాల నాశ్చర్యముగ నున్నది. ప్రపంచములో ధనికులు ను దరిదులును జక్కని పిల్లలను వెదకి వివాహములు చేసికొందురు. శ్రీశాస్త్రుగారు చెప్పినకారణ మేమనఁగా వారు కురూవులగు పిల్లలకు నగలు నాణెములు పెట్టి దృష్టికింపుగాఁ జేయలేదు. గాన సహజసౌంద ర్యముగల పిల్లలనే వెదకి పెండ్లియాడుచున్నా రని. ఈవాదము గుఱించి 'యింతకంటె నెక్కువగ వ్రాయనక్కర లేదు. కేవలము జ్ఞానశూన్యుఁడు గాని యేమనుజుఁ డైనను శ్రీ శాస్త్రుగారివాదము నంగీకరింపఁ డని నొ క్కివక్కాఁగింపవచ్చును.

ఇఁకఁ బెద్దనార్యుఁడు చేతగానివాఁడై రసనమంచితకథలతో నొ ప్పారు స్వారోచిషుచునుసంభవ మనుకథను గ్రహించి ప్రబంధము రచి వఁబూనెను. కాని “మూలమునందున్న కథనైనను సందర్భశుద్ధిగఁ జెప్ప లేకపోయినాఁడు.” ఇది శాస్త్రుగారి యభిప్రాయము. దీనికి వారిచ్చిన హేతువులు.

కులతపకాలము—మధ్యాహ్నము. ప్రవరునియింటఁ గులతపకాల మున— అనఁగా, పదుకొండు-పండ్రెండు గంటలమధ్యను. ఒకయోగి సిద్ధుఁడు వచ్చి యాతిభ్యము నొందెనని కాన్పించుచున్నది. భోజనానంతరమునఁ గొంతసేపు ప్రసంగములు జరిపి, సిద్ధునిచే బాదలేపముఁ బొంది ప్రవరుఁడు హిమగిరికిఁ బోయి, యచ్చటఁ జోద్యములు చూచి మధ్యాహ్నమైనట్లు కనిపెట్టినాఁడని గ్రంథమందున్నది. కులతపకాలమునకు మధ్యాహ్నమునకు నడుమ నిన్ని పనులుజరుగునా? కావునఁ బెద్దన్నకా లనిర్ణయములోఁ బొరపడెనని కొందఱును, లేదని కొందఱును, వాదోపవాదములు జరుపుచున్నారు. శ్రీశాస్త్రుగారెవరి వాదముల నన్నింటిని ఖండించి పెద్దన్న యసందర్భము చేసెనని స్థిరపఱిచిరి. ఈవాదప్రతి

వాదముల బుద్ధిచాతుర్యముతో నాకుఁ బనిలేదు. ఈకుతవకాల విషయము బెద్దన్న గ్రంథమందొక కళంకముగాఁ జెప్పునంతటి గొప్ప విషయమా ! ఇది యీమహాప్రబంధమునందొక తృణలేశముకన్న నల్పతరమై యంశము గాదా ? దీనిని గుఱించి మనుచరిత్ర విమర్శకు లందఱు మన బుద్ధిశాలు లెంతెంత ప్రయాసములఁ బొందిరో చూడంజూడఁ జోదముగ నున్నది. ఇది యొక ప్రమాదము. అంతగాఁ బ్రజ్ఞాలోపము జెల్పునది గాదని చెప్పి శ్రీ శాస్త్రిగారే యాదార్యముఁ గనపఱచిరి.

ii. కలి యను గంధర్వనికథ:— ఈకథను మనుచరిత్రమునఁ బెద్దన్న నరిగా నతుకలేదని శ్రీ శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము. “ఏగంధర్వుఁడు తద్విలాసముల ము న్నిక్షీంచి తానెంతయున్ రాగాంధుండయి” అని యీగంధర్వనిగూర్చి హఠాత్తుగ నెత్తికొనినాడట. కాని యతని పేరు, నాతని పూర్వవృత్తాంతము, వరూధినికిని నతనికిని నదివఱలో జరిగిన మోహతిరస్కార మిత్యాదివిషయములు కథామాపముగఁ జెప్పఁబడలేదట ! ఇదియొక యసందర్భమట !

వరూధినీ ప్రేమర సంవాదము సంపూర్ణముగ వర్ణించి, ప్రవరుఁడు వరూధినియొక్క కాముక ప్రయత్నముల నన్నింటి నుల్లంఘించి యామె ను వీడి పోయెనని చెప్పి తదుపరి కథను సాగించుటలో ముఖ్యముగ మఱియొకఁడు ప్రేమరవేషము చాల్చి వచ్చి వరూధినిదృష్టి నాకర్షించెననియు, నామె యాతఁడు ప్రేమరజే యని భ్రమపడి యాతనితో భోగించెననియుఁ దత్కారణమున న్వరొచిపుట్టె ననియుఁ జెప్పటయే ముఖ్య విషయ మగును. కాని యామాయా ప్రేమరుని పూర్వవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పట యంత ముఖ్యముగాదు. పూర్వోత్తర సందర్భములనుఁ గథావ్రణాళికకొఱకుఁ గొంచెము నూచించినఁ జాలును, మాయాప్రవ

నుఁడు కేవలము క్రొత్తపురుషుఁడు కాఁడనియుఁ బూర్వము వరూధినిని వరించిన యొక గంధర్వుఁ డనియుఁ గవి యొకపద్యములోఁ జెప్పవలసిన దంతయుఁ గప్తముగఁ జెప్పినాఁడు. అంతఃకథను బెంచి ముఖ్యకథ కం

తరాయము గలుగఁజేయకుండుట కథాసంవిధానమున నొక గుణవిశేష మై యుండనోవు !

‘కలి’యను గంధర్వుని పేరెత్తకపోవుట యేలయని శ్రీ శాస్త్రి గారు ప్రశ్నించిరి. దాని కొకకారణము నాకు స్ఫురించుచున్నది. సహృదయు లరయుదురుగాక ! ‘కలి’ యను పే రంతమనోహరమైనదికాదు. ఈనామము సమస్త దుర్గుణసమూహసూచకము. ఈపేరిటివాఁడు స్వరోచికిఁ దండ్రి యయ్యెనని చెప్పిన నగౌరవముగ నుండనోవునని తలచి కవి పేరిడ మాననేమో ! మఱియొక చిన్నసూచన, ప్రారంభములో నీస్వారోచిషమనుసంభవకథను బ్రబంధముగ రచింపువలయునని శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు కోరినప్పు డాచక్కవర్తి చెప్పిన ట్లిమాటలు వ్రాయఁ బడినవి.

“మనువులలో స్వారోచిషమనుసంభవము...విననింపుకలిధ్వంస కము—” కలి ధ్వంసక మగుకథలో ‘కలి’ యను పురుషుఁడు స్వరోచికిఁ దండ్రి యగుట యెట్లు పొనఁగును ? ఇది స్వవచనవ్యాఘాతముగ నెంచఁ బడవచ్చును. ఈసూక్ష్మాంశమును గుఱించి సహృదయు లాలోచింతురు గాక !

iii. ఈగంధర్వుఁడు ప్రథమమునఁ బలికిన పలుకు లసందర్భము గ నున్నవని శ్రీ శాస్త్రి గారు రాక్షేపించిరి.

“ఒక్కొక్కవేళఁ బద్మములు లొల్లమిఁజేయుదు రొక్కవేళఁ బె న్మక్కువ గారవింతురు ఊఊఁముల్ జవరాండ్ర) చిత్తముల్..... సుఖంపఁగాఁ దగున్”

. ఈమాటలు పూర్వపరాజితఁ డగు గంధర్వఁడు చెప్పవలసి మాటలుగాని తనరూపమును మార్చుకొని మఱియొకరూపము దాల్చి ఖాఁడు చెప్పవలసినమాటలు గావని వారి యాక్షేపణము. ఈయాక్షేపణము సమంజసముగానే యున్నది. ఈమాటలు సందర్భమునకుఁ ద, యున్నట్లు కాన్పింపవు.

ఇంక మఱికొన్ని స్వల్పాంశములను గూడ సందర్భములుగ ను చించిరి. అచ్చరల “అస్వేదత” యొకచోట, “స్వేదత” మఱొకచోట-వ్రవరుఁడు, అప్రితగ్రహీత యని యొకచోట, కాసువీనములు దొరికకపోవుటచే గలిగిన దారిద్ర్యప్రశంస యొకచోట-ఇయ్యది స్వల్పాంశములను మాత్రము నూచించి కథాసంవిధానమును బెద్దన్న సందర్భశుద్ధిగ వ్రాయలేదనియుఁ గథను బాడుచేసెననియు నిర్విష్ట నిరసోక్తులఁ దెగనాడిరి. పై నుదహరించిన యంశములన్నియుఁ గొంచెమెచ్చుతగ్గుగాఁ తృణలేశములు నెరసులు ఇవి కథకు నేవిధమైన బాధఁగాని యనౌచిత్య దోషముగాని యంతరాయముగాని కలుగఁజేసినవికావు. ఈస్వల్పస్థాలి త్యములవల్లఁ గథయందు సందర్భశుద్ధి యేమిత్తగినది ! ఇటువంటి నలుసులు వ్రతి మహాగ్రంథమందును గొంచెమైన నుండక తప్పవు. “బలిబలి మంచిమాటయె వ్రబంధమునా జలరాశి దానిలోపల నెరసుల్ గణీంతు రె యపారము లొమలు లెల్లనుండఁగన్” అని కమసాలిరుద్రీయ్య చెప్పినటు లీనలుసులను బట్టి యొక యుద్గ్రంథముసంతయుఁ దెగనాడుట విమర్శనాదార్యమునుగాని పరిమాణచరిజ్ఞానమునుగాని సూచింపవు.

iv. రసము—నీతి, మనుచరిత్రమునందలి రస విమర్శనమందును, నీతివిచారణమందును శ్రీశాస్త్రిగారు చాలవఱకుఁ బొరపడినారు. వారు చేసిన తప్పిదములు బడిపిల్లలు చేయఁదగినవి కాని యనుభవశాలులును వీమర్శవికారదులునగు శ్రీశాస్త్రిగారు చేయఁదగినవికావు.

వీరు చేసినపొరపాట్లు సామూన్యదృష్టిని రెండువిధములుగా విభజింపవచ్చును.

1. దేశకాలపాత్రముల నాలోచింపకుండుట 2. కథాపాత్రములు వారివారి యవస్థలతోఁ జెప్పిన మాటలను గేవలము కవిహృదయమనియే దురభిప్రాయపడుట.

ఈరెండు విధములగు పొరపాట్లు మూలకముగ వా రీకావ్యము నీతిబాహ్యమనియుఁ దుచ్చశృంగార రసభరితమనియు స్థిరపఱచిరి. వీరి యభిప్రాయములను బ్రతిఘటించుట కాంధ్రగీర్వాణ వాణివిషయమై కొంత ప్రస్తావనగాఁ జెప్పవలసియున్నది.

ప్రపంచములో నేవాఙ్మయమును జూచినను శృంగారరసమే ప్రధానరసముగ నున్నది. ఆశృంగారరస మనేకవిధములఁ బ్రదర్శిత మగుచున్నది. దేశభేదమునుబట్టి శృంగార రసవర్ణనాభేదముఁ చూపట్టుచున్నది. పాశ్చాత్యదేశములలో శృంగారరసవర్ణనము ప్రాచ్యదేశములందలి శృంగారరసవర్ణనమును బోలదు. మన హిందూదేశములోఁ బ్రాచీనకాలమునుండియు శృంగారరసవర్ణమునకు నాయికానాయకుల బాహ్యవయవర్ణనము ముఖ్యవిశేషముగా నిర్ణయమైనది. పురుషులలో నవయవ సౌందర్యము స్త్రీలలోఁ గలచకుచాదివర్ణనములు శృంగారరసమున కుద్దీపనములై యుపాంగములై నవి. ఈయాచారము సంప్రదాయసిద్ధమైనది. మహాకవు లందఱు నెంత నీతిప్రబోధములై నను గలచకుచాదివర్ణన నంత మాత్రము దుర్లభిపరకమని యెంచియుండలేదు. ఈ సంప్రదాయము తొలుదొల్త సంస్కృతవాఙ్మయమునందుఁ బుట్టినది. సంస్కృతము మాతృక కాన దేశ్యవాఙ్మయపుత్రికలందుఁ గూడ నీవాడుకయే ప్రబలింపినది. కావునఁ గలచకుచాదివర్ణన మీకాలము వఱకుఁ గవులలో నవిచార

ర్యమైన కావ్యరీతిగఁ బరిగణింపఁబడినది. ఇప్పుడేప్పు డాంగ్లేయసంస్కరము నఁ గొంతవఱ కీ సంప్రదాయము మాఱుచున్నది. గాని, మనదేశముందలి ప్రాచీన వాఙ్మయముఁ బరిశీలించుచున్నపు డీనాటి రసప్రమాణముల నుపయోగపఱుచుట యన్యాయము.

మఱియు వాఙ్మయాభిరుచిప్రమాణములు ప్రతి దేశమందును గాలభేదమునుబట్టి భేదించుచుండును. వాఙ్మయాభిరుచి కాలానుసరణమై యనేక కారణములచే మాఱుచుండును. ఈభేదములఁ గూడ వాఙ్మయవిమర్శకులు గుర్తించుచుండవలెను. మన యాంధ్రదేశములోఁ బండ్రెండవ శతాబ్దమునకును బదునాఱవ శతాబ్దమునకు సారస్వతమున విభిన్నత విస్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నది. పదునాఱవ శతాబ్దముండి యాయీరువదవశతాబ్దికి నంతకంటె నెక్కువైన భేదము కాన్పించుచున్నది.

ఈ మనుచరిత్రము పదునాఱవ శతాబ్దినాటి గ్రంథము. అ కాలమున రాజులు శృంగారరస ప్రియులగుటచేఁ దదాశ్రితు లగు కవీ శ్వరులును శృంగారరసలాలనులు కావలసివచ్చినది. శృంగారరసము లేని స్థలములయందు సైతమేదో యొక విధముగా శృంగారరసము చొప్పింపవలసియుండెను. శృంగారరసము వర్ణింపలేనికవి కవిగాఁ డను నభిప్రాయ మతివ్యాప్తమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. పెద్దనవలెనే యతని సమకాలీనులగు ముక్కు తిమ్మన్న ధూర్జటి వారివెనుక సమీపకాలములో వెలసిన రామరాజభూషణుఁడు పింగళి సూరన్న యిత్యాది మహాకవు లందఱు శృంగారరసభూషణులుంబులగు గ్రంథములను రచించిరి. కావున, పెద్దన్న శృంగారరసము చిత్రించుటలోఁ దనకాలమునఁ బ్రకటితమగు భువి ప్రమాణముల ఘొంఘెనో లేక వ్యక్తివ్యత్యముల నతిక్రమింపక

మానవజాతికి నిత్యసుఖవసుగు ధీతినిఁ జెంపొందించెనో నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

ఇంకఁ బాత్రముల గుఱించి కొంత యోజించెదము పృథివీశము నందును గథాపాత్రము లనేకములుగా నుండును. గుణదోషములు కేవలము వ్యక్తిగతములే గాక జాతిలక్షణములుగాను జూపట్టును. ఈపాత్ర గుణనిర్ణయ సంప్రదాయ మన్నిదేశములయందు నన్నివాఙ్మయముల యందుఁ గాన్పించుచున్నది. ఆయావివరణము లన్నిటినిఁ జెప్పట ప్రస్తుత మనవసరము.

మనదేశవాఙ్మయములో గీర్వాణ వాఙ్మయ సంప్రదాయముం బట్టి మనుష్యజాతి నాయికా నాయకులే గాక దివ్యజాతి స్త్రీపురుషులు గూడఁ నటించుగాఁ గథాపాత్రములుగాఁ బ్రవేశపెట్టఁబడుచుండురు. దివ్యజాతుల చరిత్రములు పౌరాణిక ప్రసిద్ధములు, దేవతలు గంధర్వులు కిన్నరులు కింపురుషులు రాక్షసులు నిత్యాదులను మన మెవ్వరము మన జీవితములోఁ జూడకపోయిననుఁ బౌరాణిక సంప్రదాయ ప్రసిద్ధులు గాన వారివారికి నిర్ణీతములైన గుణదోషములను మనము ప్రామాణికముగా నొప్పుకొనవలసియున్నది. ప్రస్తుతము మన మనుచరిత్రలో నప్పరసలు గంధర్వులు నాయికానాయకులుగ నున్నారు. వారివర్తనములు మానవజాతి వర్తనములలోఁ జేరఁదగినవిగావు. ప్రత్యేకముగా మానవ జాతికిఁ జెందినవాఁ డొక్క ప్రవరుడుమాత్రమే కాఁబట్టి యవ్వరో గంధర్వుల విహారవ్యవహారములు మనుష్యులమగు మన కాదర్శములు కావు.

గంధర్వులు నప్పరసలును దమజీవిత ప్రవృత్తులలో ముఖ్యముగఁ గాముకీర్తిదాపరాయణులు. భూలోకమున భోగమువారెట్టివారో దేవ

లోకములో వీర లట్టివారు బ్రహ్మయొక్క జఘనమునుండి పుట్టినవారై యెల్లప్పుడును సృత్తగీతాది కళాభ్యాసకులును గామకీర్తన ప్రియులునై నిలింపనభలలో మేళతాళముల మెలగుచుందురు. వారిజీవిత వ్యాసంగములను గుఱించి పెద్దన్నయే యిట్లు చెప్పినాడు.

“చిన్ని వెన్నెలకంఠ వెన్నుదన్ని... పూతపసిండివంటివలపుల్ వచరించుకులంబు” కాబట్టి దేవలోకసామాన్య యగుసంగన నాయిక యగుటచే నామె పలుకులుఁ జేతలు మానవజాతికి సంబంధించినవికావు. అట్లే మాయాప్రవరుడగు గంధర్వ ప్రవరుఁడును. వీ రిద్దఱుపాత్రములును మన యనుభవప్రపంచములోఁ జేరవు.

కాని దివ్యపురుషుల విహారవర్తనములను మనము చదివి మనోగతము చేసికొనుచున్నాము. కాన వారియందలి గుణదోషములు మన డెందముల భావోద్రేకము పుట్టింపకపోవునా యని యాత్మేక్షణ చేయవచ్చును. కాన దేవతలనైనను మనుష్యజీవితవృత్తులలో నున్నలక్షణములతోఁ జిత్రించుట చాల మేలేయగును. ఇది నిజమే కాని యిట్లుచేయుటచే వారియందు దేవతాగుణములను దప్పించి మానవగుణముల నారోపించినవార మగుదుము. కావున నట్టిపాత్రోపేక్షణము పౌరాణిక సంప్రదాయమునకుఁ గేవలము విరుద్ధమై విలక్షణమైనదగును. ఇట్లు దేశకాల పాత్రములగుఱించి ముందుగాఁ బరిశీలించి నిర్ణయించుకొనినఁ గాని పెద్దనార్యుని కవితాశిల్పము గాని మఱి యేప్రాచీనకవియొక్కయుఁ బౌరాణిక ప్రబంధముల కవనశిల్పము గాని మనము యథార్థముగా నిరూపింపలేము. ఆకాలపు పరిస్థితులు, నానాటి కవితాసంప్రదాయములు, నప్పటి ప్రజలయొక్కయు రాజులయొక్కయు మనోవృత్తులు మున్నగునవి సాకల్యముగ గుర్తించినఁ గాని పెద్దనార్యుని కవితాకన్యయొక్క యాశ్చ

క్రియాలక్షణములయందలి యుత్కృష్టతానికృష్టతలను నింద్యానింద్య తిగతులను నిర్ణయింప నవకాశ ముండదు.

ఈయుపన్యాసమంతయు శ్రీశాస్త్రిగారికి నవసరము లేదని నాకుఁ బలియును గాని చదువరులలోఁ గొంతమంది కై నను ముఖ్యముగా గ్రంథవిమర్శనకు నూతనముగాఁ గడంగు పండితకిశోరములకైన నవసరమై యుండవచ్చునని ప్రత్యేకముగ వ్రాసితిని. పై నసూచించిన విషయము నన్నియు శ్రీశాస్త్రిగారి రెండింటియున్నను బెద్దనార్యుని దోషములకై విడకులాడెడు దృష్టితీవ్రతచే నమరసమైన విమర్శనిచారము చేయక దోషములను దోషాహోపితముల నన్నింటిని కలగాపులునుగాఁ గలిపి పెద్దనార్యునితలపై రుద్దిరి.

ఇంక రెండవవిషయము :—

పాత్రోచిత వాక్యములను గవి యభిప్రాయములుగఁ బొరంబుడుట నూతనముగా గ్రంథవిమర్శనమునకు నుద్వేగించెడు యవకుఁ డిట్టిపొరపాటు చేసినను గొంతవఱకు ఓమింపవచ్చును గాని యాంధ్రవిమర్శకాగ్రేసరబిరుదము వహించిన శ్రీశాస్త్రిగారి రిట్టికించిజ్ఞతాజన్యమైన పొరపాటు గావించుట నాకుఁ జాల నాశ్చర్యకరముగా నున్నది. ‘ప్రమాదో ధీమతా మపి’ యను న్యాయముచే నిట్లు జరిగిన నిప్పుడైనను వారి యభిప్రాయముల నుపసంహరించుకొని పెద్దనార్యుని యాత్మకు సంతృప్తి గావించురుగాక.

ఇంతవఱకుఁ గావ్యవిమర్శన క్రమమును నిరూపించితిని. ఈతరువాత శాస్త్రిగారు చూపించిన దోషములగుఱించి కష్టముగ వ్రాసెదను.

ఈగ్రంథమందలి శృంగారరసవర్ణనమును గుఱించి శ్రీశాస్త్రిగారు చాల వఱకు విమర్శించిరి. వారివిమర్శనమును సాంతముగాఁ జూచినయెడల

వారి యభిప్రాయ మిదమిత్థమని చెప్పుట కవకాశము గలుగుట లేద బకచోట 'కచకుచాదివర్ణనము చేసినంతమాత్రమున దుష్టగ్రంథము నా? యందులేని యట్లగుననినేను బలికియుండలేదు. సవనాగరకాగ్రా, ణ్యులు పలికి యాంధ్రసారస్వతముపై దాడివెడలిరి.' 'పెద్దన్న గ్రంథముందు నెచ్చటఁజూచినను మోహోద్రేకముపుట్టించు కుచాదివర్ణనవే కాన్పించుచున్న దనియు' "స్త్రీల గుచములు వర్ణించుటయేగాక వనాది లకుఁ గూడఁ గుచములు పెట్టి వర్ణించినాఁ దనియు" నిత్యాది పరస్పర విరుద్ధవాక్యములను బెక్కులు పలికియున్నారు.

మఱియుఁ గచకుచ సంభోగవర్ణనముల నొక్క పెద్దనార్యుడే చేయలేదు. సంస్కృతమహాకావ్యములలో నీవర్ణనము లమితములుగఁ గలవు. వాల్మీకి కాళిదాసు మున్నగు మహాకవులు గావించి యుండిరి. ఇంగ్లీషులో షేక్స్పియరు మున్నగు మహాకవులు నట్లే కావించియుండిరి. అందులకై యితనినిఁ బ్రత్యేకముగా నిందింపఁ బనిలేదు, — అని వేటొక చోటఁ జెప్పిరి. ఈ ప్రకారము "కుడిచేతితోఁ గూడుపెట్టి యెడమచేతితో నెగురఁగొట్టినట్లు" స్వవచనవ్యాఘాతములతో నిండిన యభిప్రాయము లను బహుచమత్కారముగా వాదనసరళియందు నెఱపి పెద్దనార్యుని కావ్యమున శృంగారరసము తుచ్ఛమనియు నీతిబాహ్య మనియుఁ దుట్ట తుదకు సిద్ధాంతముచేసిరి.

వీరివాదనయందు నుపపత్తులను నిర్దిష్టముగా నిర్దేశించుటయు లేదు, నిర్దిష్టము లయిన యుపపత్తులనుబట్టి స్థిరపఱుపఁదగిన సిద్ధాంతము లను న్యాయముగా నెలకొల్పుటలేదు. కాని యెంతవఱకుఁ జూచినను మిథ్యావాదన యుక్తి నై పుణ్యము పచరించుచు బుద్ధిని వ్యామోహపఱు చునట్లు న్యాయాన్యాయములను సమ్మిశ్రమముచేయుచు, జెప్పినవానినే పలుమాఱు చెప్పుచు నొకచో నిర్దిష్టములని విడిచిపెట్టినవానిని మఱి

యొకచోట దోషములుగా నిరూపించుచు నొక్క యన్యాయ విమర్శ నము గావించిరి.

కచకుచాది వర్ణసవిషయములో వీరు పెద్దనార్యుని నిందింపను లేదు, అభినందింపను లేదని పైన వారివాక్యముల సహాయముననే చూపితినిగదా ! ఇంక మఱియొకవిషయమును జూడుడు ! “జాతర్యము స్వర్ణవిధముల నుచితమేయని సాధించుటకై పెద్దనార్యుడు ప్రయత్నించి నాడు. ఇది పెద్దనార్యుని పెద్దతప్ప.” అని చెప్పి శ్రీశాస్త్రిగారు రీక్రించి విద్యము నుదాహరణముగఁ జూపిరి.

“సీ. వెలివెట్టిచే బాడబులు పరాశరుఁబట్టి, దాశకన్యాకేళితప్పజేసి

.....బందాలుగారె.”

ఇంతకంటె నన్యాయ మగువాద ముండునా ? ఇచ్చట శ్రీ శాస్త్రిగారు చేసినతప్ప ప్రమాదవశమునఁ గావించిరో లేక కుటిలబుద్ధి నిఁ గావించిరో మనము నిశ్చయింపలేముగాని శాస్త్రిగారు తమతప్పును తెలిసికొనినతరువాతనైనను బహుత్తపు లయ్యెదరుగాక !

ఈపద్యమందలి యభిప్రాయములు పెద్దనార్యునివా ? లేక వేశ్య నాయక యగు వహుశినివా ? కథాపాత్రముల ముఖోద్గతము లగునభి ప్రాయము లన్నియుఁ గవియభిప్రాయములే యని శ్రీశాస్త్రిగారు రొక వివరీతవాదమును గల్పించి చెప్పినచో నిఁకఁ బ్రతికవిశ్వరుఁడును దుర్మార్గుఁడు, తుంటరి, స్త్రీలవంటుఁడు, తాగిగుఱుతు, జూదరి, యింకఁ బ్ర పంచములో నున్న దుర్గుణములన్నిటికి నాలవాలమై యుండవలసి వచ్చు ను. శూద్రకుఁడు, శకారునివలె ద్రాగుఁబోతును, జాతశిఖామణియు నై శర్వీలకునివలె జోరాగోవరుడై యుండవలెను. షేక్స్పియరు ఫాల్ స్టాఫ్ వలె రంధలకు మిండఁడై మాక బెత్తునతివలె ధాను గన్న చిన్నకూ

నను గూడఁ దల పగులఁగొట్టెడు క్రూరహంతకుఁడై యుండవలెను. ఇట్టివిపరీతవాదముఁ గావించువా రితివఱి నెవ్వరును లేరని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పఁగలను. వేశ్యనాయక తన వలపులలో నేకపక్షీవ్రతుఁడగు నాయమాయక బ్రాహ్మణుని వేసికొనుటకుఁ జెప్పిన మృషావాదమును బెద్దన్నగారి యభిప్రాయ మనియె చెప్పి శ్రీశాస్త్రిగారు పెద్దన్నయందుఁ బెద్దతప్పు నారోపించిరి. ఇది పెద్దనార్యుని పెద్దతప్పుకాదు గాని శ్రీశాస్త్రిగారి విమర్శనా పాటవమునందుఁ బెద్దకళంకము.

ఇట్లు చెప్పుటచేఁ బెద్దనార్యుని శృంగారరసవర్ణన మంతయుఁ బ్రశంసనీయ మనియు నీత్యుద్బోధక మనియు నాయభిప్రాయము కాదు. ఆకవీశ్వరుని గుణదోషములను దేశకాల పాత్రీములను బట్టి న్యాయపరిశీలనము గావించి సప్రమాణముగ నిరూపించి దాక్షిణ్యబుద్ధినిఁ దీర్మానముఁ గావించవలసినదనియే నావేడుకోలు—

మఱియొక విషయము :— వరూధిని నిరహావస్థయందుండఁగా సూర్యాస్తమయవర్ణనమునఁ బెద్దనార్యుఁ డాయవస్థ నిట్లుఁజెప్పెను.

“చ. తరుణి ననన్యకాంత నతిదారుణపుష్పశిలీమఖవ్యథా
భరవివశాంగి.....దీధితిన్.”

ఈపద్యమునందలి భావము జారత్విబోధకమని శ్రీశాస్త్రిగారు ఖండించిరి. ఇది న్యాయమైన యాక్షేపణయే. పెద్దనార్యుఁ డిచట నిక్కముగఁ బెద్దతప్పుఁ జేసినాఁడు. ఇది కవి యభిప్రాయమునే సూచించుచున్నది, గాని, పాత్రోచితవాక్యము కాదు. పెద్దనార్యుని శృంగారరస మిచటఁ బొంగిపొరలినది. శ్రీశాస్త్రిగారి చీవాట్లకుఁ బెద్దన్నయిచ్చలఁ దప్పక యర్హుఁడే. ఇట్లు దోషముల దోషములుగాను గుణముల గుణములుగాను నిర్ణయించుటయే విమర్శకునివిధి గాని గుణములను దో

షములుగాను దోషములను గుణములుగాను దాటుమాటుచేయుట య
తని పనిగాదు.

ఈవిషయ మింతటితో దిగవిడిచి బెట్టిదమగు నింకొక ఘట్టమున
కుఁ జోవుదము, అది యేదన మనోరమ వృత్తాంతము. ఈమెనుగుఱించి
శ్రీశాస్త్రిగారిట్లు నుడివిరి.

“మఱియు మనకవిగారికి సురతమే భోగముగాఁ గాన్పించినది
గాని తక్కినవేమియు భోగములుగాఁ గన్పింపలేదు. ఇది మనోరమగాధ
లోఁ జేలినది.

మనోరమకథను మనుచరిత్రకథా సంవిధానమునఁ జక్కఁగా ని
ముడ్పలేదనియు, మాతృకయందున్నదానినిఁ గొంతమార్చి నీతిబాహ్య
ముగఁ బెద్దన చేసినాఁ డనియు శ్రీశాస్త్రిగారియభిప్రాయము.

మాతృకయందు మనోరమ తననెచ్చెలులను రోగవిముక్తలగఁ
జేయుమని స్వరోచిని వివాహమునకు ముందుగానే తండ్రినమ్మమున నడి
గినది. పెద్దవార్యునిగ్రంథమం దామెపాణిగ్రహణానంతరమునఁ బతితో
నేకాంతముగా నున్ననమయమునఁ దన నాథుని వేడుకొనినట్లున్నది.
వివాహమునకుఁ బూర్వమున నున్నదానిని వివాహానంతరమున గర్భాధా
నపుగదియొద్దకు మార్చుట కేవల మనాచిత్య మనియు నీతిబాహ్య మ
నియు నిం కేమేమి వచింపరానంతదూష్యముగ శ్రీశాస్త్రిగారు భావిం
చినారు. తం. పెరుమాళ్ళయ్యగారిరీమాళ్ళు సరసముగాను, సుచితము
గాను నున్న దని యభిప్రాయపడినారు. కావున విమర్శనవిశారదు లగు
నిర్వచనమహావంశీకు లీవిషయమున భిన్నాభిప్రాయు లై యున్నారు.
ఓచిత్యానాచిత్యనిర్ణయములలో ముఖ్యముగా “లోకో భిన్నరుచిః”
అను న్యాయము ప్రాయశః అంగీకరింపవలసియున్నది. మనోరమ తన
వివాహమునకుఁ బూర్వము తండ్రినమ్మమున నొకవరతుగా నడుగుట

యుచితమా? లేక వివాహానంతరము నతీవతు లేకశయ్యాగతులయి యున్నప్పు డేకాంతముగా వేడుకొనుట యుచితమా? ఇది దాంపత్యధ ర్శనర్శమర్శనమన్య. వివాహమునకుఁ బూర్వ మామె కన్య. వివాహా నంతర మామె నవోధ యగును. కన్యాదశలో నుండఁగాఁ గాఁగలభర్తను వరతుగాఁ గాని వేడుకొలుగాఁగాని యాచించుట న్యాయమా? నవో ధాదశయం దుండి యగ్నిసాక్షికముగఁ బాణిగ్రహణము చేసికొనిన భ ర్తను బతిమాలుట న్యాయమా? చెలికత్తెల దుర్గత తొలఁగించుట వివాహమున కొకవరతుగ నిర్ణయించి కన్య వరుని బరిణయము చేసికొ నుట యుచితమా? లేక వివాహ మయినతరువాత నెయ్యమున భర్తను దద్దరముఁ గోరుట యుచితమా? ఏది ముఖ్యముగా భీరుత్వమునుఁ గ న్యాసౌశీల్యము నెక్కువగఁ బ్రతిపాదించుచున్నది? ఈప్రణయ సుకు మారవిషయమును శ్రీశాస్త్రిగారు రసికత యెఱుంగని మానిసివలెఁ గ ర్కశకషణభాషణముల వినుర్పించిరి. నూతనదంపతు లిరువురు నేకాంత శయ్యను సమావిష్టులైనపుడు పత్ని భర్తతో ముచ్చటించఁగూడ దని యు నట్లుముచ్చటించుట వెలయాలివర్తన మనియు శ్రీశాస్త్రిగారి మ తము. గర్భాధానకాలమున మనోరమ తనచెలికత్తెలవిషయమై లోఁగుం దుచున్న దుఃఖమును నాథునికిఁ దెల్పి దుఃఖమును నివారించనియెడలఁ దనకు సౌఖ్య మెట్లుండు నని స్వరోచితడఁ దలపోసికొనెను. ఇట్లుచెప్పట టంకులాడితనమును సూచించుచున్నదని శ్రీశాస్త్రిగారు నిందించిరి. మనోరమ చెప్పినమాటలలో “నాకెక్కడి సౌఖ్యము” అని యున్నది. ఇక్కడ “సౌఖ్యము” అనుమాటకు “సురతసౌఖ్యము” అని యొకవిపరీ తార్థమును జేసికొని శ్రీశాస్త్రిగారు భ్రమపడినా రని లోఁచుచున్నది. మనోరమ స్వరుచిని వివాహముచేసికొనుట కేవలము మదనకేళి సౌఖ్యము కొఱకేనా? ఇం కేమయిన నితరసౌఖ్యముల కొఱకా? ప్రపంచములో

స్త్రీలును బురుషులును బరస్పరము వివాహమాడుట “గూఢేంద్రియసుఖము కొఱకేనా ?” (ఇది శ్రీశాస్త్రీగారివాక్యమే !) శ్రీశాస్త్రీగారి వ్రాతలఁబట్టి వారి యభిప్రాయ మదియే యని నిర్ణయింపవలసివచ్చినది. గృహస్థధర్మములగుఱించి యిట్లన్నీలముగ నాలోచించుట శ్రీశాస్త్రీగారి కెంతమాత్రముఁ దగినదికాదు.

ఇంతవఱకు శ్రీశాస్త్రీగారి గ్రంథమందలి రసమును గుఱించియు నీతిని గుఱించియు వ్రాసిన విమర్శనమునకు యథార్థముగను సహేతుకముగను ఖండనమండనరూపముగఁ బ్రత్యుత్తరమొసంగితిని. ఇంక సామాన్యజ్ఞానముగల యస్మదాదులకు మనుచరిత్రమునందలి రసవిశేషముల గుఱించియు, నీతిప్రాధాన్యమును గుఱించియు నెట్టియభిప్రాయము లున్నవో యెంచిచూతము. సామాన్యముగ నాంధ్రుఁడు యువఁడైనను వృద్ధుఁడైనను మనుచరిత్రమును జనువుట కేల యభిలషించును ?

ఆగ్రంథమం దేవిషయ మాతని మనోదృష్టి నాకర్షించును ? నేనెఱింగిన యంతమట్టున మనుచరిత్రను జదివినవా రందఱు సామాన్యముగ వహుధినీ ప్రవరాఖ్యుల యుపాఖ్యానమును గుఱించియే యెక్కువ యభిమానముఁ గనఁబఱచుచుండిరి. మొదటిమూఁడాశ్వాసములు ముగిసినతరువాత పై కథనంతను గావించితిమియుగఁ జూచినవారే మెండు. ఇట్లే కదేశముగాఁ జదువుటకుఁ గారణమేమి ? నిజమో యబద్ధమో గాని సామాన్యజనుల నమ్మకము, ఈకథయందలి సార మంతయు వహుధిప్రవరుల యుపాఖ్యానమునందే యున్నదనియుఁ దక్కినభాగ మంతయు, రసోత్సేకము గలుగఁజేయలేని వల్లిబంధ మనియుఁ బెద్దనార్యుఁడు తన లోకోత్తరకావ్యప్రజ్ఞ నంతయు నీయుపాఖ్యానమునందే చూపించెననియు వారి నమ్మకము. కావునఁ బెద్దనార్యుని కావ్యప్రతిష్ఠ యీయుపాఖ్యాన

మున నిలిచియున్నది. ఈభాగము రసమునందును నీలియందును జెడిన యెడలఁ బెద్దనార్కుడు తలయెత్తుటకు వేత యవకాశముండదు.

ఈయపాఖ్యానమునందు ముఖ్యముగ శృంగారరసము ప్రకటితము. నీలియుఁ దల్పొబఁధికమే ఈకథను రెండుదృశ్యములుగా వేఱుపఱువనచ్చును; మొదటిది వరూధినివరులదృశ్యము; రెండవది వరూధి నీమాయాప్రవరుల దృశ్యము. రెండుదృశ్యములు నొకసూత్రముననే యనుసూత్రములై, పైకి భిన్న ప్రకృతుల గోచరించుచున్నను, నిజముగా మొదటిదృశ్యముయొక్క ఫలితమే రెండవది యని నిశ్చయింపవచ్చును.

మొదటిదృశ్యమునఁ బ్రవరుడు శోభిత్రీయబ్రాహ్మణుడు, కొండొక కారణవశమున వరూధిని యనునపురసకంటఁ బడెను. అదివ్యవేశ్యాంగన యాయందమైన బ్రాహ్మణకుమారునిఁ జూచి మోహించి తనతోఁ గ్రీడనక్తుఁడుగానుండుమని పరిపరివిధములఁ బ్రార్థించెను. ఏకప్రతివ్రతుం డగునాబ్రాహ్మణుఁ డందుల కియ్యకొనక తుదకు నగ్నిదేవుని సాహాయ్యమున నామెచుండి తప్పించుకొని యింటికిఁజేరెను.

రెండవదృశ్యమున నీకామాంధురా లగువరూధిని నామెచేఁ బూర్వము నిరాకరింపఁబడిన యొకగంధర్వుడు ప్రవరవేషమునఁ జేరి యామెకోరికఁ దీర్చి తానును సంతుష్టుడయ్యెను.

కాఁబట్టి యీకథయందు శృంగారసప్రవాహము మునీతిప్రతిరము నవినాభావసంబంధమున నన్యోవ్యము ననుసంధించియే యున్నది. ఇచ్చట శృంగారసము నీత్యుద్బోధకమా లేక దుర్నితిజోధకమా ? అనుప్రశ్నకు నిజప్రవరునికథను మాయాప్రవరునికథను మనము తారతమ్యముగఁ బరీక్షించినఁ దెల్లమగును. నిజప్రవరునికథ నీత్యుద్బోధకమని, యొక్కప్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు తప్పఁ బ్రపంచ మంతయు సంగీ

కరించియే యున్నది. మాయావ్రాసరునిచరిత్ర) మెంతవఱకు నీతిబోధక
మో నిర్ణయింపవలసియున్నది. మఱియును బెద్దనార్యుఁ డీరెండుదృశ్య
ములలో దేనియందుఁ దనయభిమానము నెక్కువగఁ జూపించెనో యది
యు గుఱితింపఁదగినదే !

వరూధినీనిజప్రవరులకథను సుమారు రెండున్నరయాశ్వాసముల
కుఁ బెంచి సుమారు నూటయిరువదిగద్యపద్యములకు విస్తరించెను.
వరూధినీమాయాప్రవరులచరిత్రను సుమా రేబదిపద్యములలో సంక్షే
పముగ ముగించెను. గ్రంథవిస్తర మొకయభిమానసూచక మైన యెడలఁ
బెద్దనార్యుఁడు నిజప్రవరుని వృత్తాంతమందే తనయప్రతిమానవిజృంభణ
శక్తి యుఁ జూపింపఁదలఁచె నని యూహింపవచ్చును.

దివ్యవారాంగన యానుందరగాతుఁడగుశ్రీతియునిఁ జూచిన
వెంటనే మదనారతయై కొంచెము సేపు భావగర్భితముగా భాషించి యా
తనివంకఁ బ్రత్యమరక్తిపాడచూపమిఁ దనమనోభావ మంతయు వెడలఁ
గ్రక్కెను. “ నిక్కముదావనేల..... ” అయిన నాశిష్టాచారసంప
న్నుఁ డనేకవిధముల నామెబుద్ధి మరల్చి బోధించెను గాని యంతకంతకు
నామెయందు మదనాసల మగ్గులమై కామోదేజమున నామె యాతనిం
బైకొననుంకించి బలత్కారముగఁ గాఁగిలించెను. అప్పు డాభూసురుఁ
డోరమోమిడి కరాంగుళాగ్రమాత్రమున నామె భుజముల నంటి యా
మెను ద్రోసివేసెను. అట్లైన నామె యించుకై నను జంకక దీనన్యరమున
నేడ్చుచుఁ గారుణ్యముఁ జూపు మని యనేకవిధముల బలిమాలెను. తుద
కామెయున్నత్రప్రలాపచేష్టల నహింపనేరక హన్యవాహుని వేడి యాదే
వునిసహాయమునఁ బ్రవరుఁ డిల్లుచేరెను. ఈదృశ్య ఘంయు బహుశ
వంతముగ వర్ణింపఁబడినది. ప్రవరుఁడు తొలుతఁ జెప్పినమాటలు నిలు
పుకొనెను. “ బ్రాహ్మణుఁ డింద్రియవశగతి జహ్మచరణైకనిపుణచిత్తజ

నిశితాజిహ్వగములపాలై చెడు . బ్రహ్మానందాచార్యులపదవీమృతం
డై ” కావునఁ బ్రవరుడు తనబ్రహ్మధిపత్యము నిర్వృక్తివై దిశకర్మపరా
క్రమమున నిలుపుకొనఁగలిగెను.

వరూధినిమాత్రము చెఱకువిలుకానికఱకుటమ్ములఁ దూలి విర
హార్తయై యున్నాదినివోలె దుఃఖాబ్ధిలోఁ బొరలుచుండెను. బ్రహ్మానంద
భరితుఁ డగుప్రవరుడు శాంతచిత్తుడై స్వగృహమున వఱలుచుండెను.
ఇంక నాకాముకురాలి యవస్థ నెట్లు పాపవలసియున్నది. ఆమె ప్రవరుని
కొఱ కేడ్చుచుఁ జావలసినదేనా ? ప్రవరుఁ డామెతోడ సంగతియొన
ర్చుట యనంభావ్యముగదా ! ముల్లోకములు కల్లోలమున మునిగియును
నానిర్లోలుఁ డగుబ్రాహ్మణుఁ డియ్యకొనఁడు. కావున నావిరహిణి య
గువరూధినికి గత్యంతరముఁ జూపవలసియున్నది. ఆమెయొంద్రియికభోగ
యిత కాముకత్వమున కనుగుణసాఫల్యము కలుగఁజేయవలెను. అట్టిసా
ఫల్యము మాయాప్రవరునిమూలమునఁ జేకూరినది. ఇందియభోగపరా
యణురాలికి నింద్రియైకసుఖవ్యాపారపరగుండే తగినవాఁడు. ఇదియే కా
వ్యన్యాయము (Poetic Justice) కాఁబట్టి వరూధినిప్రవరులకథ నీత్య
దోషకము, వరూధినిమాయాప్రవరులకథ యవిసీతినిరోధకము. నీతిప్ర
బోధము నవిసీతినిరోధము నీరెండును గావ్యేంద్రియైక్క ధర్మైకచరణ
మునందలి యాకృతిద్వయమే !

కథాఫలితము నీతిదాయకము కావచ్చును. గాని యందలిసం
భోగాదివర్ణనలు నీతిదాయకములా ? యని ప్రశ్నింపవచ్చును. రత్నవ
రతివర్ణనలు యవకులమనములలో సురతేచ్ఛను గలుగఁజేయవచ్చునను
నంశము న్యాయమైనదే. గాని, యీదుర్గతి యొక్క పెద్దనార్యునకే పట్ట
లేదు. ఆకాలపు పెద్దకవిశ్వరు లందఱు కొద్దిగనో గొప్పగనో యీదుష్టవ
ర్ణనలు చేసినవారే ? కృష్ణదేవరాయలు రామరాజభూషణుఁడు సూర

నార్యుడు ధూర్జటి కుమారధూర్జటి మున్నగువారు సంభోగవర్ణనము చేసినవారే. వీరిగ్రంథములను బహిష్కరించినయెడల నాంధ్రవాఙ్మయములోని మేలైనరత్నముల నిరసించి గులకరాళ్లను దాచుకొనినట్లగు. ఆనాటికపులే కాదు, తత్పూర్వపువారును గూడఁ గొంతమంది సంభోగవర్ణనము చేయుటకు జంకలేదు. వండ్రెండవశతాబ్దపు కవిగ్రామణి యగునన్నచోడుడు తన “కుమారసంభవములో” పారస్వతివరమేశ్వర సంభోగము వర్ణించినాడు. ఇంతకంటె నెక్కువ నిదర్శనము కావలెనా ? కాబట్టి గీర్వాణకావ్యసంప్రదాయములంబట్టి యీదృశ్యిధములగువర్ణనలుకవిసమయములుగాఁ బరిగణింపఁబడినవి. ఇట్టిసందర్భములోఁ బెద్దనార్యు నొక్కనినే దూఱుట న్యాయమా? అతనిగ్రంథము త్యజించుట లాభకరమా ? ఈనాటి కావ్యరుచినిబట్టి మఱొకయుపాయము నాలోచింపవలెను. అంగ్లేయవాఙ్మయములో పేష్నీయరువంటి మహాకవియు నీచశృంగారవర్ణనలకుఁ బాలుపడినాడు. అతనిసమకాలీనులసంగతి చెప్పనే యవసరము లేదు. వారు బొత్తిగాఁ బచ్చిశృంగారమే వర్ణించిరి. కాని, యానాటికపులందఱు నాంగ్లవాఙ్మయచరిత్రములో సారస్వత కిరీటధారులు. వారిగ్రంథములయందు తప్ప నితరత్ర యాంగ్లేయకవితారసమున కింపైనరుచి లేదు. ఆకారణమున నిటీవల నాంగ్లేయపండితులు నీచశృంగారరసవర్ణనాదికభాగములను విలోపింపఁజేసి మిగిలిన రసభాగములనే సామాన్యజనావళికిఁ బఠనీయగ్రంథములుగా ముద్రింపించుచున్నారు. ఈవిధముగ ముద్రితము లైనగ్రంథములకు (Bowlerised Editions) “బౌద్ధరైజప సుపాదకీయము” అని పేరు. అవిధముగ మనయాంధ్రప్రబంధములనుగూడఁ బరిశోధించి యువతీయువజనపఠనార్హములుగఁ జేయవలసియున్నది. ఈపనిని బ్రహ్మశ్రీ బ్రహ్మయ్య

శాస్త్రిగారు మున్నగువారు పూనుకొనిన నాంధ్రలోకమునకు శాశ్వతముగ మే లొనర్చినవారగుదురు.

—, iii పాత్రపోషణము ,—

నీతిరసవిచారణముం దెట్టివిమర్శనదోషములు శ్రీశాస్త్రులువారు చేసిరో పాత్రాచిత్యవిచారణముందు నట్టిదోషములే వారు కావించిరి. అందులకుఁ గారణముకూడ వెనుక నూచించినదే ! అనఁగాఁ బాత్రాచిత్రవాక్యములను గవి యభిప్రాయములుగఁ బరిగణించుట. ఈదోషము విమర్శిగారి వ్యాసమునఁ బలుతావులఁ గాన్పించుచున్నది.

ఈకావ్యమందలి ప్రథమనాయకుఁ డగుప్రవరునిఁబూర్చి విమర్శిగారు వ్రాసినవిషయములను గమనింపుడు. వరూధినిసఖుఁడనఁబ్రాటఁ బెట్టి ప్రవరుండు గోల యని కవి యీక్రిందరీతినిఁ జేల్చినాఁడు. “విప్రవరుండు గోలయున్ బాలుఁడుఁ గాన నప్పటికిఁ బైబడఁ గొంకను.” అని వ్రాసెను. “అథముండు బేలయుఁ గావుననే ప్రవరుఁ డనన్యకాంతయుఁ దరుణియు సగువరూధిలో భోగింపక వెడలిపోయినాఁడని పెద్దన తేల్చినాఁడు” ఈవాక్యము లన్నియు శ్రీశాస్త్రిగారి విమర్శననుండి యెత్తివ్రాయఁబడినవే. ఈమాటలనుబట్టి శ్రీశాస్త్రిగారికిఁ బ్రవరుయొక్క శీలమునుగుఱించియు, జ్ఞానమునుగుఱించియు, వైరాగ్యమును గుఱించియు, నట్టివివరతాభిప్రాయములు కలిగినవో తెల్లమగుచున్నవి.

వరూధినిచెలికత్తెలు ప్రవరుని గుఱించి యాడినమాటలు ప్రవరునిగుఱించి కవికిఁ గలిగిన యభిప్రాయము లనియే వీరు నమ్మినారు. వరూధిని విరహసల విషణ్ణయై యున్నప్పు డామెచెలికత్తె లామె నోదార్చుటకుఁ జెప్పిన “బాలుఁడు గోల” యనుమాటలనుబట్టి ప్రవరుండు బాలుఁ డనియు గోల యనియు శ్రీశాస్త్రిగారు రూపించి పెద్దన యట్టి

బేలను నాయకునిగఁ జేసి నని యాక్షేపించిరి. ఈమాట బాడినస్త్రీలు భోగస్త్రీలు; ఆభోగస్త్రీలు తమచేలి యగువహుధిని దిరస్కరించి కొంచె మైనను లక్ష్యముచేయక వెడలిపోయిన బ్రాహ్మణోత్తమునిఁ జూచి యాడినమాటలు, నిరసనపూర్వకములును నిందాగర్భితములును గోపస్ఫూర్తిసూచకములు నయియుండును గదా ! అప్పుడు వారు మృదువుగ బాలుఁడు గోల యని చెప్పియుండిరి గాని లేక మృదుత్వము తప్పి పేడి యనియు సపుంసకుఁడనియు దీప్తిభావమునఁ దెగనాడినచో నామాటలను శ్రీశాస్త్రిగారు పట్టుకొని పెద్దన్న సపుంసకుని నాయకుఁడుగాఁ జేసినాఁ డని ఖండితముగఁ జెప్పఁజూచువారే గాని యామాట లెట్టినందర్భములో నెవరిచేతఁ బలుకఁబడినవో వానిలో నెంతవఱకు నిజ మున్నదో యని పూర్వావరములు విచారణచేసి యుండరుగదా !

ప్రవరునిశీల మెట్టిదియో మనుచరిత్రయందు స్పష్టముగా నిరూపింపఁబడినది. ప్రవరుఁడు పిన్నవయస్సునాఁ డగుబ్రాహ్మణోత్తముఁడు, నిత్యవైదికసంపత్తికలవాఁడు, ఏకపత్నిచ్రతుఁడు, లేతవయస్సులోనే సపత్నీకముగా యజ్ఞయాగములను జేసి సోమయాజి యని యనిపించుకొనినాఁడు. నిత్యము నరుఁడోదయకాలమునఁ దాను శిష్యులతో గంగకుఁ బోయి స్నానముచేసి సంధ్యావందనాదికృత్యములు దీర్చికొని సూర్యనమస్కారములు చేసి సమిత్కుసుమాదులను నేకరించి యగ్నిహోత్రముల ననవంతముఁ జేయుచుండెను. అతనిశీలము కులము, కమము, దమము మొదలగునవి చూచి యానందించి యేర్పాజైన నేమీయవచ్చినను బుచ్చుకొనెనువాఁడు కాఁడు. తనమాన్యక్షేత్రముల మూలముగ జీవించుచుండెను. తల్లిదండ్రులు సజీవులై పుత్రునివలన నిత్యనేనానన్మానమును బొందుచుండిరి. ఇంటి కెంతమంది యశిష్యభ్యాగతులు వచ్చినను బ్రవరునిభార్య విసువు విరామములు లేక నేయుంబవల్లు

మంటలు చేసి మృష్టాన్నబహుభక్ష్యములతో నన్నపూర్ణవలె వారిని దృష్టిపఱచుచుండెను. ఇట్టిరీతిగా దైవందినజీవితమార్గమును నడుపుచు బంధుమిత్రరాజప్రోక్షకులచే మన్ననలను బొందినవ్రవరుడు బేలయా గోలయా బాలుఁడా లేక లోకవ్యవహారములను యోగ్యతాయోగ్యతలను గుణావగుణములను బుణ్యపాపములను గుర్తెఱింగినవాఁడా ? ఇట్టిమహాపురుషుఁడు తనయూరిలో జీవమూర్తిగడపుచుండఁగా నాయూరిజారకామిచు లతనిచక్కఁదనముఁ జూచి మోహించినను నాతనివైరాగ్యమున నిష్ఫలమనోరథలై మధుకరాంగనలకుఁ బూచినసంపెంగపాలు పెట్టుండు నో యట్లే మనోవ్యథ పొందుచుండిరంట. కాబట్టి ప్రసరునివృత్తాంత మంతయు మనము సాకల్యముగఁ జూచినయెడల నామహాపురుషుఁడు లేతవయస్సువాఁడైనను, మిక్కిలి చక్కనివాఁడైనను, మహాజ్ఞాని యనియు ననవరత వైదికకర్మానుష్ఠానవరుఁడనియు, నేకవత్సవృత్తుఁడనియు, సంపన్నగృహస్థనియు శారీరకమానసిక నైతికసుగుణముఁగి ఖనియనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్టి తేజోవిరాజని శ్రీశాస్త్రిగారు గోల యనియు బేల యనియు బాలుఁడనియుఁ గవియే చెప్పినట్లు వ్రాసిరో వారికే తెలియఁదగినది !

ఈప్రసరునిగుఱించియే శ్రీశాస్త్రిగా రాక్షేపించినమఱియొక విషయము నాలోచితము. “కవి ప్రవరుని నిరాగి యని చెప్పఁ గాని వానివేషవర్ణసమాశ్రము మరల శృంగారపురుషునిగా నొనరించె. శోభిత్రియునకుండు లలాటమందలి మృత్తిక, ధనశధనశము లగుజన్నిదములు, నీర్కావిపింజె కొంచెము చెప్పి యీపై నిట్లు శృంగారవేషమును నిరివిగా వర్ణించె గనుఁడు. చెక్కుటద్దములందు మణికుండలములు, అరుణాంశుకోత్తరీయంబు, రాకట్టుజాభువామొలకట్టు, ఆనితంబనిలంబ ఘనకషగ్రంథి యిత్యాదు లున్నట్లు వర్ణించెను. ఈవేషమంతయు, శౌ

తదిత్తుఁడును విరాగియు నగు ప్రవచరుని కనవనర మనియు, శృంగారపురుషునికే తగియున్నదనియు శ్రీశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడి ప్రవచరునివేషముఁ జైష్ణవస్వాముల వేషముగా నభివర్ణింపఁబడిన దని, వాక్రుచ్చిరి. ఇందలి యథార్థము నించుక గమనింతము. ఆకాలమునాఁటి వైదిక బ్రాహ్మణ యువకుల వేష మెట్లుండెనో మఱియొకకవి వర్ణించిన సందర్భమును జూచిన మన కది తెలియఁగలదు. శ్రీనాథుని ‘శివరాత్రిమాహాత్మ్యము’లోఁ గథానాయకుఁ డగు బ్రాహ్మణకుమారు నాకారవర్ణనను జూడుఁడు.

“సరిగొన్న వెలిప్పుజన్నిదమ్ములతోడ రత్నాలతారహారముధరించి”

ఇందలి వేషవర్ణనకుఁ బెద్దన్నయిందలివర్ణనకుఁ గొంచెమైనను భేదము గాన్పింపదు. శ్రీనాథుఁడు వర్ణించిన బ్రాహ్మణకుమారుఁడు స్మార్తమతములోనివాఁడు కానీ వైష్ణవమతములోనివాఁడు కాఁడు. అందుచే నాకాలపు వైదికకులాచారవర్త లగుబ్రాహ్మణకుమారు లెవ్వరైన సట్టివేషమునే యనుకరించి రని చెప్పవచ్చును. ఇంతయేల, మొన్న మొన్నటి వఱకు సంపన్నగృహస్థులు పొడుగై నజట్టుంచుకొని మొలకు బంగారపు గోవత్రాడు వేసికొని తిరుగుచుండినవారేకదా ! ఇట్టివేషములలో శృంగారప్రియత్వమున్నది గాన నది విరాగి యగుప్రవచరుని కెల్లునరిపోవు నని విమర్శిగారి యాక్షేపణ. విరాగి యనఁగా శ్రీశాస్త్రి గారిచ్చిన విపరీతార్థ మేమో చూడఁ దగును. విరాగి యనఁగా రాగములేనివాఁడనియు సర్వసమైక్యభావముఁ గలవాఁ డనియు సర్థము. మన ప్రవరుఁ డట్టివిరాగి యగునో కాదో యాలోచింపఁదగును. ఈతఁడు శ్రీశంకరులవలె నాజన్మబ్రహ్మచారి కాఁడు. శ్రీరామానుజులవలె గృహస్థాశ్రమము విడనాడి కాషాయవస్త్రదండకమండలువులు ధరించినవాఁడు కాఁడు. గృహస్థాశ్రమమందుఁ దల్లిదండ్రులకు నేవనేయు

చుఁ దాను బాణిగ్రహణముచేసికొనిన భార్యయందు నిశ్చలానురాగుఁ
డై యేకపక్షీవ్రతమును బూని మడిమాన్యములు చూచుకొనుచు సుఖ
ముగా జీవయాత్ర గడుపుచుండినవిరాగి. ఈయన వైరాగ్యము పరస్మై
పరధనాపేక్షాదులు లేకుండ నుడుటమాత్రమే తనభార్యతోఁ దాను
సుఖభోగము లనుభవించుటలేదా? అట్లు గానిచోఁ దనభార్య తనకొఱ
కెంతబెంగ పెట్టుకొనుచుండునో యని దురపిల్లుట యేలకలిగెను? తల్లి
దండ్రులకు లోఁబడి గృహస్థమార్గము నవలంబించి భార్యతో సుఖజీవ
నము చేయుచు వైదికమార్గ మనవరతము సాగించుచు నిత్యనైమిత్తిక
శర్మనిష్ఠాతుఁడై మెలఁగినవాఁడు. ఈతని జీవితచరిత్రము భవభూతి
యత్తరరామచంద్రములో శ్రీరాములవారు తన బాల్యమును గుఱించి
చెప్పికొనిన విషయమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచున్నది. “జీవత్సు తాతపా
దేషు నూతనే దారసంగ్రహే । మాతృభి శ్చింత్యమానానాం తేహినో
దివసాగతాః” చిన్నతనములో నేకపక్షీవ్రతుఁ డగు శ్రీరాములవా రె
ట్లుండిరో యట్లే భూసురోత్తముఁ డగుప్రవరుఁడు గూడ నుండెనని మ
నకుఁ గాన్పించుచున్నది. ఇటువంటి మహానుండరమూర్తియు, మహాబు
ద్ధిశాలియు, మహాగుణశీలియు, నగు నీప్రవరుఁ, డాంధ్రవాఙ్మయగగన
మందు ధ్రువనక్షత్రమువలె విరాజిల్లుచుండ నాతనిపాత్ర మెంతనీచము
గాను, నెంతయధమముగాను, నెంత పరిహాసనీయముగాను శ్రీశాస్త్రి
గారు విమర్శించిరో యాంధ్రలోకము చూడఁదగియున్నది. ఇంతటితోఁ
బ్రవరుని విషయమును గట్టిపెట్టి స్వరోధిపాత్రము వీరెట్లు విమర్శించి
రో చూతము. స్వరోధిపాత్రమును గుఱించి శ్రీశాస్త్రిగా రిట్లువ్రాసిరి.
“హంస వచనములు విని యాస్వరోధి భార్యానహితంబుగ వనంబున
కుఁ జని ఘోరతపం బొనరించి నిష్కల్మషత్వంబు నొంది యమరలోకం
బున కరిగె. ఈకథనే పెద్దన్న తీసివేసెను. అతనిరుచికిఁ దపస్సు లోన

గునవి పడవు. కవి శృంగార జృంభణము కలుగునను భ్రమచే నీతికి భంగముఁ దెచ్చినాఁడు." ఈవిమర్శిగారి కీగ్రంథముం దెక్కడఁజూచినను బచ్చిశృంగారరసము, పశుకామమే కాన్పించుచున్నవి. వీరిట్లు తలంచుటకు గ్రంథముందు నిశ్చితమైన యాధారము లున్నవా? లేక వీరు కేవలము భృమములముగ నిట్లూహించినారా? అను విషయము నిర్ణయింపవలెను. పశుకామము, అనఁగా వానివరుసలు లేనిదియు, శాస్త్రదూష్య మైనదియు నగు శృంగారరస మని నిర్వచింపవచ్చును. అనఁగా గురుదారాభిగమనమును, మునిపత్నివాంఛనమును, పరికాంతానంభోగమును, వేశ్యాంగనాసంక్రీడనము, బలాద్యశీకృతకన్యాదూషణము నిత్యాదులు పశుకామ మనియు, నికృష్టశృంగార మనియుఁ దలంపవచ్చును. అట్టి వేదై నను నీగ్రంథమున నున్న వేమో చూడుఁడు. వయాధినీవ్రవర వృత్తాంతములో నుత్కృష్ట మగునేకపత్నివృత్తమును, దాంపత్యపరిశుద్ధతను గలి లోకాదర్శకముగఁ గనఁబడిచినాఁడు గదా! వయాధినీమాయా వృవరులవిషయములో నది మానవలోకమున కతీతమై దేవాస్వయేతి వృత్తముగాన మానవప్రమాణములు ప్రయోగసాధ్యములు కావని యిదివఱలో మనవిఁజేసియున్నాఁడను. అయినను నీయితివృత్తముకూడ వనినీతినిరోధకముగ నెంచఁదగిన దని పైనఁ జూపితిని. అటులేరువార శృంగారకథావృత్తము మనోరమస్వరోచులది గదా? మనోరమ శీలము ననుచితముగా నెట్లు నిందించినారో దానిని సహేతుకముగఁ జెల్పితిని. ఇంక స్వరోచివిషయమును జూతము. స్వరోచి గ్రంథముం దెచ్చుటనైనను దన్ను మనఃపూర్వకముగా వరించి వివాహము చేసికొనిన భార్యలతోనే రమించినాఁడు, గాని, పై నుదహరించిన యశాస్త్రీయములైన యశ్శీలములైన శ-శృంగారసంబంధముల నెంతమాత్రముఁ గలిగించుకొనలేదు. తాను శాస్త్రోక్తముగా వివాహముచేసికొనిన స్త్రీలతో నుఖిలీ

లల భోగించుట యేశాశ్రమమునకు నేమతమునకు విరుద్ధము ? మొట్ట మొదటనే ప్రాచ్యదేశ శృంగారమునకుఁ బాశ్చాత్యదేశశృంగారమునకు మూలసూత్రములలోనే భేదము కాన్పించుచున్నదని చెప్పితిని. పాశ్చాత్యదేశమందు నాచరిణిలో నెట్టివిశృంఖలస్వేచ్ఛార్చిత యున్నను, శాస్త్రీయముగా నేకపక్షీస్వీకరణమే యంగీకృత మైనది. కాఁబట్టి క్రైస్తవదేశవాజ్ఞయములలో నొకనాయకునకే యిద్దఱు ముగ్గురు నాయక లేక కాలమున నుండుట తటస్థమను. ప్రాచ్యదేశములలో నన్నిగామ, హిందూమతములలోఁ గాని మహమ్మదీయమతములలోఁ గాని యేకకాలమున నొకనాయకున కిద్దఱు ముగ్గురు భార్యలు శాస్త్రోక్తముగా వివాహితలయై భోగయోగ్య లగుచున్నారు. వారితోఁ బ్రకామముగాఁ గీర్తి డించుట యెంతమాత్రమును శాస్త్రమాప్యముకాదు. సంఘదూష్యము కాదు. ప్రాచ్యశృంగారిరసమందలి యీవరిణయవిధానపు మూలసూత్రమును శ్రీశాస్త్రీగారు ముఖ్యముగా గమనింపవలసియున్నది. స్వరోచి యొనరించినదియు ననుభవించినదియు నిట్టిశృంగారమే. అతఁ డేకన్య నుగాని స్త్రీనిఁ గాని బలాత్కరింపలేదు. వారాంగనాలంపటుడై న్యభిచరింపలేదు. కారణవశమునఁ దన్నువరించిన కన్యలను మాతాపితల యనుజ్ఞను బొంది వైవాహికకర్మయుక్తముగఁ బరిణయమాడి వారితో సుఖముంచెను. ఇట్టిస్థితిలోఁ బశుకామ మెచ్చలనున్నదో శ్రీశాస్త్రీగారు నిర్ణయించి చెప్పవలసియున్నది. మార్కండేయపురాణములో స్వరోచిని గుఱించి మార్కండేయు లిట్లు చెప్పిరి. “కింతు ధర్మావిరోధేన కర్వక ధర్మాశ్రితాః క్రియాః భుంక్తే స్వరోచి ర్విషయాన్ సహ తాభిరుదారభీః”

అనఁగా, “ధర్మమునకు విరోధము లేకుండ, ధర్మము నాశ్రయించిన కర్మములను జేయుచుఁ దనభార్యలతో స్వరోచి విషయసుఖము

లనుభవించెను.” “ధర్మానిరుద్ధో భూతేషు కామోస్మి భరతర్షభ” అని భగవద్గీతలో నున్నదిగదా, అట్లే ధర్మయుక్తమైనకామము ననుభవించెను. కాబట్టి స్వరోచిశీల మనింద్యము.

స్వరోచి యావజ్జీవము శృంగారప్రియుడేగాని యాతను భోగే చ్చ వదలి తప స్సానరించుటకుఁ బోయినట్లు మూలములో నున్నను దానిని బెద్దన్న విడిచిపుచ్చెనని యందుచేఁ బెద్దన్నదృష్టియందుఁ బశుకామ మే మానవజీవితాదర్శముగ నున్నదని శ్రీశాస్త్రిగారు తమ విమర్శము లో ననేకపర్యాయములు తీర్చిదిద్ది యావిషయమును మనచెవులలోఁ గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి వాక్కుచి్చిరి. మూలగ్రంథములో స్వరోచి హంసవచనములు వినినతరువాత భార్యలను విడిచి తపం బొనరించుటకు నరణ్యమునకుఁ బోయెనని యున్నమాట నిజమే. మన గ్రంథములో స్వరోచియొక్క యంత్యనిర్గమన మంతమాత్రము స్పృశింపఁబడలేదు. పెద్దన్నగారు, ఆవిషయమున స్పృశింపకపోవుటకుఁ దపముచేయుటయే యాయన యయోగ్యమని తలచి విడిచిపెట్టి రని శ్రీశాస్త్రిగారి వాదము. తపశ్చరణము, దైవభక్తియు, నైష్ఠికకర్మానురక్తియు మున్నగు సౌశీల్యధర్మము లంతమాత్రము రుచింపనియెడలఁ బ్రవృత్తిని వమాధినితోఁ బొత్తుగల పక పంపివేయుట యెట్లు పొసఁగినది ? తుదకు స్వరోచిషమను పుద్భవించి బాల్యముననే శ్రీభగవద్నారాయణభక్తుఁడై మహావిష్ణువును సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొనెనని యెట్లు వర్ణింపఁగలిగిరి ? ఇది యన్నియు శ్రీశాస్త్రిగారి వాదమునకుఁ గేవలము విరుద్ధములే. కావున స్వరోచి తపమునకుఁ బోవు విషయమును గ్రంథములో సూచింపకుండుటకు వేత కారణ ముండవలయును. అది సహృదయులు జాగ్రత్తగా యోజించుకొనినఁ దెలియఁగలదు. మూలగ్రంథ, మినఁగా మార్కండేయపురాణము పురాణగ్రంథము. ప్రస్తుత విమర్శితగ్రంథము, అనఁగా, మనుచరిత్రము—

ప్రబంధగ్రంథము. పురాణములకుఁ బ్రబంధములకుఁ గావ్యశిల్పములోఁ జాల భేదము లున్నవి. పురాణములలో ననేకేతివృత్తములు పరస్పరమీ తములై వచ్చుచుండును. ఒకకథ సాగుచునుండఁగా మధ్యమధ్యన జిన్నచిన్న యుపాఖ్యానము లెన్నియో వచ్చుచున్నను నవి యన్నియ సమగ్రముగా నడపింపఁబడి మూలకథ కెంతమాత్రము నిరోధకములుగ నుండవు. మూలకథ యథావిధిగా నమగ్రత నొందింపఁబడును. కాఁ ట్టి పురాణములలో వస్త్రైవ్యముకన్న వస్తువిభిన్నతయే కాన్పించును. బ్రబంధములలో నట్లుగాక వస్త్రైవ్యమే ప్రధానముగా నుండును, గాన న, నొక యితివృత్తము కథారూపమున విస్తరింపఁబడుచున్నప్పుడు మధ్యమధ్యన జిన్నచిన్న యితిహాసములును సంతరకథలును వచ్చుచున్న ను నవి మూలకథ కెంతవఱ కుపకరించునో యంతమాత్రమే గ్రహింపఁ బడును. కథాప్రణాళిక కంతరాయములు గలుగఁజేయుభాగము లన్నియు విసర్జింపఁబడును. ఇట్లు సంధాననియమమును బాటించుటచే గదయందు వస్త్రైవ్య మేర్పడుచున్నది. సామాన్యముగ నేప్రబంధముఁ జూచినను గథాకథర మీవిధముగనే యుండునుగాని యన్యథా యుండదు. ప్రకృతమున మన మనుచరిత్రయందలి విషయముఁ జూచుడు. క విషయమందుఁ బెద్దన్నగారు చెప్పఁదలఁచుకొనినది స్వారోచిషమనున భవము. అనఁగా స్వారోచికి మనువుపుట్టుట. ఈకథఁ జెప్పఁదలఁచుకొని యీకథ కనుకూలమైన ప్రణాళికను నిర్ణయించుకొనెను. ప్రప్రథమమునఁ బ్రవరుఁడు హిమవద్ధిరికిఁ బోవుట— అచ్చట వరూధినిని జూచుట— వారిరువురకు జరిగిన సంవాదము— తదనంతరము ప్రవరుఁ డింటికేగుట— తదుపరి మాయాప్రవరుఁడు వరూధినితో సంభోగించుట— వరూధిఁ గర్ణవతయగుట— మాయాప్రవరుఁడు కథనుండి తొలఁగిపోవుట— స్వారోచి జననము, వర్ధమానము. స్వారోచి మనోరమను గణాపతిని విభాః

సిని వివాహముచేసికొనుట. వారికిఁ బుత్రులు గలుగుట. ఆపుత్రులకు రాజ్యము నొసంగుట. అట్లుపై ని వనదేవత మృగరూపమున స్వరోచిని బొందఁగోరుట. స్వరోచి యా మెను బరిగ్రహించుట. తత్కారణమున స్వరోచిషమనువు జన్మించుట. స్వరోచిషమనువు బాల్యములనే భగవద్భక్తి పరాయణుడై తపంబొనరించుట. ఇదియే ముఖ్యకథాసూత్రము. ఇందులో నాయాయవనరములకొఱకు వచ్చినకథాపాత్రముల యవనరము తీరినవెంటనే కథారంగమునుండి తొలఁగిపోయిరి. ఇంటి కేగిన ప్రవరుఁ డే మయ్యెనో తెలియదు. సరూధినియొద్ద సెలవుఁ గైకొని వెళ్ళి సమాయాప్రవరుని తరువాతివిషయ మేమో తెలియదు. స్వరోచిని గన్నతరువాత సరూధినియొక్క విషయము నట్లే యదృశ్య మైనది. ఈ పాత్ర లందఱు వారివారిపనులను నెఱవేర్చి తత్తణుమే తొలఁగిపోయిరి. అలాగుననే స్వరోచియును, స్వరోచిషమనువు పుట్టినవెంటనే తనపని నెఱవేఱునుగానఁ దొలఁగిపోవలసివచ్చెను. కాఁబట్టి తనజీవితాంతము నెట్లుపొందెనో దానిని మనకవి ప్రసాదించనవసరము లేకపోయెను. మఱి యొకసంగతి—వనదేవత మృగరూపమున వచ్చి స్వరోచిని దన్నాలింగనముఁ జేసికొ మ్మని కోరఁగా నతఁ డట్లుచేసిన తరువాత నామె స్త్రీయై యిట్లనియె:— “సమస్తదేవతలు మేడికొనఁగా నే నిటకు వచ్చితిని. నీవలన నేను మనువును గనవలయున్నది. అట్లు నాయందుఁ బుత్రునిఁ గనుటవలన నీకుఁ బుత్ర్యలోకసంప్రాప్తి కలుగును.” స్వరోచి పుత్రుఁ డగుమనువును గనినవెంటనే దేవతలవరముచొప్పునఁ బుత్ర్యలోకమునకుఁ జొయెను. వేఱి తప స్సెందులకు ?

ఈప్రబంధము స్వరోచిచరిత్రము కాదు—స్వరోచిష మనుచరిత్రము కాదు స్వరోచిషమనుసంభవమే. కాఁబట్టి యీయితీవృత్తమునకు నిబ్బరముగా నడపించెడు కథాభాగములను, గథాపాత్రములనే

యెత్తికొని కథాప్రణాళికను సాగించి యాయితీవృత్తముతోనే ప్రబంధముఁ బూర్తిచేసెను. కనుక స్వరోచి తపంబునకుఁ బోయెనో లేదో తెలిసికొనుట కెడము కలుగుటలేదు. గ్రంథమందు లేదుగానఁ దపంబునకుఁ బంపుటకుఁ గవి కిష్టములేకుండె నని చెప్పట యన్యాయము, ననమంజనము.

పెద్దన్న స్వరోచిషమనువుయొక్కచరిత్ర మెంతమాత్రముఁ జెప్పలే దనియుఁ గాఁబట్టి యిది మనుచరిత్ర మనిపించుకొన దనియు మన శాస్త్రిగా రాక్షేపించిరి. వారిట్లాక్షేపించుట కెంతమాత్రము నవకాశము లేదు. ఈప్రబంధమునకు స్వరోచిషమనుసంభవ మని కవి పే రిడినట్లు గ్రంథమందే యున్నది. మనుచరిత్ర మని సంక్షిప్తనామమునఁ బరఁగుట సామాన్యవ్యావహారికసౌలభ్యముకొఱకే. ఈనామము సంజ్ఞామాత్రమే ! ఇట్లు సంక్షిప్తనామములచే గ్రంథములు వాఙ్మయములందు సాధారణముగ వ్యావృత్తము లగుట పండితులకుఁ దెలిసినవిషయమే. అట్టిప్రబంధములన్నియును, శాస్త్రంతుల మని పిలుచుచున్నాము. ఉపరిచరమనుచరిత్రమును, వస్తువర్ణన మనుచున్నాము. వీనికంటె విలక్షణమైన పేర్లెన్ని యున్నవో చూడుడు. వేణీసంహార మనఁగా జాట్టుముడివేయుట. ఆపేరువలన నేట్లు దోషదీమానభంగచరిత్ర తెలుపఁబడుచున్నదో యోచింపుడు. మృచ్ఛకటికము—అనఁగా జిన్నమట్టిబండి. ఈమాట వలన నానాటకమందలి కథావిషయ మెట్లు నిరూపింపఁబడుచున్నదో యరయుడు ! ఈలాగుననే యనేకగ్రంథములపేర్లు కేవలము సంకేతనసౌలభ్యముకొఱకై కవులచే నుపఁబడిన సంజ్ఞామాత్రము లనియే చెప్పవచ్చును. వీనికి లోకవ్యవహారప్రసిద్ధిచే నేకవస్తునూచకత్వము స్థిరమయినది. ఈగ్రంథములపేర్లువలెనే మనుచరిత్ర మనుపేరుగూడ లోకవ్యవహారమున రూఢి పొందినది.

ఈలాగున శ్రీశాస్త్రిగారు తమవిమర్శనమందుఁ జూపించినదో
ము లన్నింటికిని దగునమాధానములను జెప్పవచ్చును. కాని, గ్రంథ
స్తరభీతిచే నింతటితో విరమించితిని. వ్రాసినంతవఱకు సహృదయులు
షష్ఠపాతముగఁ జూచినయెడల శ్రీశాస్త్రిగారు కనఁబడిచిన దోషాం
ములలో నొకటిరెండు దక్కఁ దక్కినవన్నియు భ్రాంతిమూలకములే
గాని నిజమయిన దోషములు గావని తెలిసికొనఁగలరు. ఈవిమర్శనవిష
య మంతయు నాకు మిక్కిలి జుగుప్సాకరమైనను—న్యాయ మైనదియు,
షష్ఠపాత మైనదియు నగు నాంధ్రవాఙ్మయవిమర్శన నిరూపణకొఱకు
క్రిమివశి వ్రాయవలసివచ్చిన దని మనవి చేయుచున్నాను. పండితలో
ము త్తమించుఁగాక !

మనచుహాకపులను నుదారహృదయముతోను, బ్రసన్నబుద్ధితోను
మర్శింపవలసినదే గాని దోషైకదృష్టినిఁ బరీక్షించుటచే వారి కన్య
యము చేయుటయు, మన మరాదరణ పొందుటయుఁ దలస్థించును.

